M. MINUCII FELICIS
OCTAVIUS

Cum integris WOWERI, ELMENHORSTII, HERALDI & RIGALTII Notis Aliorumque hinc inde collectis

Ex Recenſione

JACOBI GRONOVII

Qui emendationes & explicationes ſuas adjecit.

Accedunt

CÆCILIUS CYPRIANUS
DE IDOLORUM VANITATE.

&

JULIUS FIRMICUS MATERNUS V. C.
DE ERRORE PROFANARUM RELIGIONUM.

LUGDUNI BATAVORUM,

Apud { CORNELIUM BOUTESTEIN, SAMUELEM LUCHTMANS, } 1709.

BIBLIOTECA NAZIONALE V. EMANUELE III

ADMODUM

REVERENDO

IN CHRISTO PATRI

D. GILBERTO

EPISCOPO SALISBURIENSI &c.

S. P. D.

JACOBUS GRONOVIUS.

PEramabile nuper mihi accidit comitatis miniſterium, quo tres multo morum decore & conſpecta liberalis eruditionis indole Fratres ex juſſu Paterno defungentes, aliquoties lomi meæ commemoraverunt amicitiam noſtram priſtinam, ejuſque certam in pectore Tuo erſeverantemque recordationem vigilare teſtaantur. De qua re etſi ambigere unquam nequierim, utpote quam Ipſe variis & modis & temoribus publicare non fueris dedignatus; tamen auribus & mente & oculis lætiſſimus id intellei, qui tum abſentiam hanc Tuam perpetua celeoratione doctrinæ ac ſuavitatis proſequutus, tum ob provolutam in Te divinitus eximiam ſucceſuum fauſtitatem ſemper Britanniæ Tuæ graulatus fui. Itaque licet tunc protinus ab illis

contenderem, ut hanc mentis intimos ſenſus meos pertentantem exultationem Patri Reverendo declararent, non potui tamen nec debui ita eſſe ſegnis, ut non ardentius aliquod indicium officioſæ voluntatis meæ circumſpicerem. Agnoſcebam enim duntaxat me adactum eſſe ad parilis obſequii dulcedinem Tibi præſtandam, ſi non per triplicem in lecto geniali natam, ſaltem exemplo & more Minervæ ex capite editam aut utique adjutam prolem.

Quod ſi paſſim inculcamus illa ut religioſe obſervanda præcepta, quæ in oportunitate ſtatuunt negotii cujuslibet caput ac culmen; merito certe imaginor hanc eſſe illam commoditatem, mirabiliter cauſæ meæ congruam, ut officii faciendi ergo nunc irent ad Te & velut allegarentur hi, qui linteatæ ſedi Tuæ, BURNETE, Præſul Sapientiſſime, adſunt, Minucius Felix, Octavius Januarius, & Cæcilius Natalis.

Horum priores divinæ pacis potentia ad veritatis notitiam traduxerat ignotâ nobis & occaſione & ratione. In Cæcilio tardior eadem voluit ſe ad ſalutem ejus exſerere, quaſi de induſtria expectans horum trium conventum & ambulationem Oſtienſem. Itaque ut tantæ rei modum ſciamus, inſtruit nos hic libellus, vel eo venerabilis, quod ex iſto ſpectare liceat velut exemplum arbitrii, quo utitur Majeſtas Numinis, heu! quam arcani, tecti & inexſpectati! quam repente ſe demonſtrantis! Quam longe alius hic Cæcilius exiit ex urbe Roma? quam lon-

longe alius illuc regreditur? Tunc ſcilicet illa robuſtiſſime percellit infirmitatem humanam, quum maxime inflat ſe ac tumeſcit ad reſiſtendum, prout contigit huic Cæcilio. Sed & omen placendi ſecum ferunt partim ex opere, quo exercitos eos noſti, partim ex materia, cui id impendunt. Utrinque enim patet Studia & Religionem illis cordi eſſe, pretioſiſſima ſcilicet hominis ornamenta, quæ idcirco filiis Tuis egregiis etiam ut purgatiſſime circumdarentur, pro ſedulitate paterna curaviſti, Ipſe utrinque perpolitus. Et certe ex hoc colloquio deprehenditur illam poſteriorem in Italia iſto tempore divinis auſpiciis fervide ſuboleſcentem ac ſimpliciter colendam noſtras mox ad Oceanum regiones veneratas fuiſſe auguſtius & venerari cum maxime, in cujus cuſtodiâ eminentiſſimam quandam partem Tuæ ſapientiæ attribuit major Providentia, omnium rerum noſtrarum arbitra.

Ego quidem illos non generavi, ſed quod paterni muneris vicem ſupplet, ſuſcepi in bonam ſpem, fovique & toto amore in illorum cultum & nitoris incrementa conjectus habui aſſiduos circa me, ut voluptatem, quam ex eorum amabilitate carpebam, cura mea & fingendo repenſarem. Etenim utentes lenitate ſermonis Latini quam venuſtiſſimâ, & ex præteritis ſæculis interdum abdita quædam Romanorum rituum adhibentes obnubilaverat interdum ſcriba connivens, interdum ſui temporis mos

& uſus ſcribendi male perceptus aut media barbaries; adeo ut licet huc ſe contulerint multi, quo benevolam opem impertirent, eamque ſedulo præbuerint, manſerint tamen ſtigmata fœda, & ſic maculoſa, ut quum antehac ſuperarent univerſas vires ingeniorum & manuum peritiam, nunc tamen & arripuerim & in antiquum redigere voluerim, duntaxat nonnulla.

Sic igitur magno polymathiæ uſu id agentes, ut Chriſtiana & vere pia ſtabiliantur, trans mare mitto, ut teſtificentur de Te ſemper cogitantem me, prout decet, vivere; immo per ipſos vivaciſſimam in me refricari memoriam familiaritatis veteris; id quod duabus potiſſimum notis & tanquam γνωρισμάτων teſſeris probabunt. Nam quum varia capita beatæ fidei in hoc libello firmentur, ſatagit etiam Octavius in primario & fortiter credito apud bene ſentientes capite de reſurgendo, quod illuſtrare conatur ſectione XXXIV. Id vero teſtor nunquam me legere conſueſſe, quin revertar in auditum florentiſſimæ facundiæ Tuæ, quam me inter cæteros aſſidente efferebas quondam in hoc oppido explanans myſteria ſanctitatis noſtræ, quibus jubemur credere poſitum eſſe tribunal, circa quod aliquando conventus humani generis & quidem jure dicundo exercendus foret. Meminiſti hoc Ipſe, nec poteſt vel medium tempus vel negotiorum ſublimium multitudo, quæ exinde ſupervenit, id Tibi ſubtraxiſſe, quum animadvertas auditorem

Tuum

Tuum adeo non dememiniſſe, ut gratiſſime recordetur.

Porro legens confeſſionem Minucii ipſâ Octavii cogitatione ſic commoti, ut videatur non recordatione revocare ea quæ tranſacta & decurſa ſunt, ſed quodammodo redire in præterita; quemadmodum continere poſſum, ut non fatear ſimiliter me affici? & tanto vivacius, quanto citerius? quoties id legendo repeto, ut transferar ad ædes Illuſtris quondam HALEWINII, & inter ſermones noſtros cernam Te illuc accedere plusquam humanâ fiduciâ animatum in ſummâ utriuſque noſtrûm admiratione, ut poſtremâ ſalutatione peractà, poſtponens incerta maris & nullam aleam admittens, tripudiares Deo duce ad naves comitaturus WILHELMUM ad maculas avitis regnis eximendas trajicientem?

Hæc quum poſt illud tempus mihi præſtiterit lectio elaboratiſſimi hujus Dialogi, ſi me amas, amare etiam illum novo quodam amore debes, & hanc ejus dotem faciemque comiter ac benigne excipere; præſertim ſi conſideres me erectum hac Tui admonitione (huic enim id merito attribuerim) & lætantem potuiſſe aliquid boni conferre monumento iſti Eccleſiaſtico inter Latina uni ex veterrimis & amœniſſime compoſito. Deus ſalutem Tuam ac Tuorum, vel qui prope ſunt, vel quos in peregrinationem miſiſti, commendatam habeat! Lugduni ad Rhenum ipſis Nonis Januar. CIↃ IↃ CCIX.

PRÆFATIO

REpetenda erat in hac urbe Editio M. Minucii Felicis, quum vario ſermone ad librariorum notitiam venit mea frequens hujus libelli commendatio, & olim ac ſemper lectio, ut fieri nequiret, quin iretur ad me. Et quid ego refragarer ſuſcipere, quum nec novicius aggrederer, & nihil libentius cavere debeam aut cupiam, quam ne mulus de aſino pingatur, quod bis factum erat? Certe hæc ſinceriſſima diſputatio, tum inania gentiliſmi infauſti detegens, tum ſanctiſſimam fidem decenter per juris ſtudioſum propugnans, & ſi nihil aliud, exhibens nobis ſpecimen Chriſtianæ mentis ex illa primæva origine, merebatur, ut procederet reverentius & acrius expolita ac meliore in lumine poſita, quam contigit annis præcedentis ſæculi XLV. vel LII. vel LXXII. in quibus prima erat tota Rigaltiana; duabus poſtremis cauda erat addita, quæ jactare ſe popello poterat, quum horrori deberet eſſe cordatis viris & Chriſtianis.

Quid me illi ſic agglutinaverit, nunc publicare non eſt operæ; ut neque animus fert præfari de editionibus variis, quum immunem hujus partis me faciat eximia Doctiſſimi Lucæ Holſtenii Diſſertatio, quam nunc inchoat pagina CCIX, ſola novæ editioni pretium ac decus conciliatura.

Quip-

Quippe deplorans nulli etiamnum editioni adnexam illam fulgere, quod certe flagitabat doctrina ejus & certiſſima confirmatio vocis Minucianæ tam ridiculâ varietate ab ſummis viris etiam ad hunc uſque diem laceratæ, loco ſuo interpoſui, vel ideo præſtantiam hujus editionis ſpondens agnitum iri. Sed fatigabat ratio notarum, quum & tralaticiæ illæ, toties per typos repetitæ junctim & ſeparatim ſatis multiplicatæ videri poſſent, & præ illis maluiſſem propinare aliquid Salmaſii, prout in Bibliotheca Heinſiana pag. 94. exſtitit editio Heraldina, notata chirographo maximi illius viri; aut Frid. Brummeri, de quo teſtatur Carpzoviana pag. 193. aut Henrici Ernſtii, inter cujus inchoata & affecta ponitur Minucius hic cum Annotationibus. Accedebat, quod quamvis adeo abundans notarum adſperſio in Minucium effuſa ſit, nihilominus vix mentio fiat eorum, qui in variis ſcriptis ſeparatim aliquid Minucianum conati ſunt tractando lenire. Atqui non hi ſoli illuſtraviſſe Minucium aut ad eum pertinere dicendi ſunt, qui ediderunt & notis ex profeſſo & directo ſcriptis proſecuti ſunt præfixis nominibus, quæ prorſus veneror, & labores eorum exoſculor. Sed in diverſis operibus advocatæ ex Minucio partes adjuvantur, & quidem ita, ut non debuerint neglecte haberi, ſive certam opem adeptæ, ſive ad aliquid emeditandum excitantes legentem. Immo neminem iſtorum, qui literas coluerunt, opinor tam ſtudioſe huic Minucio adhæſiſſe, quam fuit Clariſſimus Joannes

 Pri-

Pricæus, creberrime ideo fruſta proferens ex eo, ut imbibiſſe prorſus debuerit. Hoc facit non in notis modo ad Apulejum, quibus adjecti indices potuerunt id monſtrare omnibus, ſed in illis etiam diligentiæ pignoribus, quæ ad ſacras literas congeſſit non adjectis indicibus, unde manſerunt plurima inviſa & ignota illis, qui non ſolent perlegere ſcripta erudita, ad aliquid cognoſcendum & hac ſola voluptate fruendum, ſed tantum amant hic illic aggredi ad corripiendum aliquid, maxime ex indicum veſtigiis.

Ita enim venio ad indomitam & infinitam notarum colluviem, qua mergitur fere ipſe Dialogus: venio ad nomen & operam viri feri & ferrei, neque jam nominandi, qui anno 1652. ſuſtinens jactare Animadverſiones ſibi fuiſſe prælo currente natas (quod tamen eſt perfalſum, quoniam maxima earum pars jam in aliis libris adulta florebat ac ludebat in doctorum hominum ſinu) ſine meditatione ulla ſarcinam adeo tædioſam & gravem alligavit huic myrothecio, ut univerſa ejus venuſtas fere mihi videatur rancere ab illo tempore incepiſſe. Itaque qui dolebam Pricæana illa omnia viliter hinc abacta eſſe, etiam tot præclare cogitata ante plurimos annos huc non applicari, pariter deflebam ex Minucii Felicis Dialogo quintanam factam eſſe & ſceleſtum receptaculum, quod elegiſſet commentator impius ad condenda furta ſua, quæ potius diris debebantur, niſi quid ab Boxhornio aut ex Patris mei obſervationibus aut aliud frivolum accepiſ-

ſet:

ſet: in reliquis nihil niſi aut ipſe deſcripſit, aut aliquem à manu juſſit deſcribere.

In quo occurrit aliquid neſcio utrum riſu an animadverſione dignum; quippe cernas viros alioquin literatos hic illic prædicare aliquid ex iſto cinno & citare tanquam ab Ouzelio notatum, quum illius nulla pars ſit, qui tantum nervis alienis mobile lignum huc acceſſit. Pagina 34. col. 1. *docebit Ouzelii non intereſſe, ſive quid ex annalibus Taciti citetur, ſive ex hiſtoriis, ſed inconſiderate, dummodo aliquis vitioſe antecedit, ipſe fidus & credulus ſequitur. An vero quisquam eſt, qui ſibi imaginetur illam pericopen, quam videt pag.* 256. *ſubnexam eſſe Pilumno & Picumno, vel hilum habere ei debitum, qui nomini ſuo induit? Immo illa univerſa eſt G. J. Voſſii de Idololatr. lib.* 1. *pag.* 290. *& ſeq. etiam reſtitutio ipſa Servii. Quod jocoſum eſt, & prorſus ſimile ei, quod occurrit pag.* 28, *dum in his verſor, offertur mihi Diſſertatio ſub titulo Originum Judaicarum Hagæ edita, in qua exſtant hæ voces pag.* 106. [„ *Hic non poſſum non recordari Ouzelii, qui, dum in notis ad Minutii Felicis* Octavium, *multos producit Ethnicos ſcriptores Dei unitatem aſſerentes, inter alios citat hemiſtichion hocce ex Manilii Aſtronomico . .* Deus eſt, qui non mutatur in aevum] *Et hinc in cavillum demittuntur ab iſto ſcriptore, ſimul loca à viris magni nominis allata, ſimul egregii veritatis athletæ. Sedes quidem hujus materiæ eſt in principio capitis* XIX. *Atqui iſtic*

iſtic hæc editio in notis Ouzelii ad Minutii Felicis Octavium *neque iſta verba Manilii nec alia ex iſtis Ethnicis ſcriptoribus producit, & ſufficere mihi videbatur, quum in pagina* 172. *verſarer, monere expulſa eſſe Latinorum poëtarum iſta loca, quoniam procul dubio ante Ouzelium forent ab aliquo collecta, ut nulla deberet in his eſſe hominis illius gratia. Forſan propterea dubitabit iſte non ſuperſtitioſus, ut videri vult, Diſſertator, an hæc res ita ſit. Norit igitur ab Ouzelio non fuiſſe inſpectum Manilium. Etiam norit non magis examinata fuiſſe ab Ouzelio iſta verba, quam Romæ ab miniſtris publicis vel ſcribis examinata fuerunt edicta prætorum, quæ hi jubebantur ex albo in album transſcribere, ut ab illis fieret aliquid translaticium. Univerſa iſta recenſio Latinorum, ſed & Græcorum, poetarum propter loca Dei unius mentionem facientia nequaquam venit ab Ouzelio: ſed eam totam compulit in unum bonus homo Elias Schedius de Diis Germanis cap.* XII. *pag.* 216, *ubi eſt ipſa illa Manilii citatio cum reliquis. Certe etiam non poteſt dici Adeiſidæmon, nec Græce unquam ſic dictus fuit, qui credit, quod credere non debet, & audet pronunciare de partibus ſtudiorum, quas nequaquam inquiſivit aut novit, & hinc dicere aliquem produxiſſe multos ſcriptores, à quo ne unus quidem productus eſt; multo magis ideo accuſare innoxios & bonos veritatis athletas.*

Ut revertamur ad Minucium, certe iſta collecticia longarum notarum vel potius deſcriptionum

mo-

moles & infinita luxuria erat odioſa, tum iſto ipſo nomine, quod nihil afferret meditationis recentis, tum quod neque quidquam pertineret ad Minucium propter inſanas digreſſiones; denique quod in rebus plerumque cognitis & tritis conſumerentur. His autem ſi affunderentur illa, quæ addi cenſebam, certe ſpatio tanto & pondere præpeditum id quod excogitatum eſt illuſtrando ſcripto, merſurum erat & occæcaturum delicias ejus & legentis cupidinem refrigeraturum. Obtinens ergo, ut in iſta priore parte ex fide & ex commodo Minucii agerem, teſtor nihil inde me didiciſſe, & tamen reliquiſſe nonnulla, non ut lector inde proficeret, ſed joci ergo & exempli, quo iſte vir in alienis traducendis fuerit uſus. Sunt enim aliena, idque ſcio.

Quem vero delectat iſta Elmenhorſtiana iteratio citationum Woweri, & mox aberratio partim ad ſenſus eoſdem ab Tertulliano, Lactantio, aut Tatiano aliove quo expreſſos, partim ad omnia poſt Minucii vitam ſæcula & Eccleſiarum ſcita, non profecto ad hoc ſcriptum afferenda? Utique tam bene ſentio, ut qui legit Minucium, alios quoque dignaturus ſit inſpicere. Certe Elmenhorſtium ſapienter monuit Scaliger epiſtola 260. & 261, quarum verba quisquis inſpexerit, ſatis colliget quid maximus ille vir præſagiverit de iſto labore Elmenhorſtii. Igitur ex omnibus patet eam eſſe rationem notarum ad Minucium, ut ſint aut nimis copioſæ & loquaces, ſi Dialogi hujus menſura & fructus aut ſcriptoris ſenſus inſpiciatur;

ni-

nimis eædem paucæ, ſi foris exercitam curam virorum inſignium, qui certatim cupiverunt animadvertere aliquid & hîc illic jam ad illuminationem expoſuerunt, quaſi pro vano relictam conſideres: atque interim laudabiles inprimis, quæ præter eruditionem veteris temporis ſpretas aut nimis defunctorie mutatas aut prætermiſſas lectiones membranæ antiquæ diligenter vel publicabant vel reſtituebant.

Harum multiplex conſideratio ſæpe me demeruit, ut cupide adfigerer, atque etiam intenderem vires meas qualicunque cum exitu. Sed & inſita Dialogo doctrina ſuppeditaverat hilarem ubertatem. Inſuper quoque materiam libelli gerebam memoriæ inſitam, & aderat veneratio ſermonis Latini tam caſte ab ſcriptore uſurpati, ut ſic in legendo varia ſequutus, ad collationem ingentem forem promtus. Etſi præter Sabæum & Urſinum, præter Heraldum & Rigaltium Joſephus Scaliger quoque & Salmaſius operam navaverant collationi codicis MS^tr.^ *qui eſt Lutetiæ; nullum tamen iſtuc proficiſci à multo tempore intellexi, quem non ad inſpiciendum rurſus hortarer & inſtigarem. Hæc ipſa fuit etiam occaſio accenſæ acrimoniæ ad varia ſubolfacienda & veterem manum reponendam aut proferendam ſententiam ſcriptoris, unde aberrabant alii, quum ſe judicarent maxime felices & ſagaces. Quantopere tibi, Cunnigame limatiſſime, probabatur illud ex MS*^to^ *clariſſime procedens & omnium tamen conatus lectioneſque fruſtratum in capite* XXVIII? Niſi quod vos & totos aſinos in ſtabulis

bulis cum Veſta vel Epona conſecratis. *Indicavi hoc in notis libenter, ſed & alia; verum in plurimis debui temperare, prout vel mentem unoquoque die inter præla induit Jupiter vel potui. Potui enim in multis vacuefacere ſpatium demonſtratione loci, unde variam & illam chartivoram rapinam fuerat adeptus noſter præmiator, in vicem eorum ſubjectâ, & ſic aliis ſedem vel ſuam non auferre vel novis præbere; quum interim ſæpe commoverer ad dubitandum, an huic labori mea immiſcere vellem. Immiſcui tamen, ſed parcius, quam propoſueram, quum offenderet moles. Quæ ſane avertit quoque me ab conſilio, quo decreveram rimari & oſtendere, quod genus ſcripti veteris tunc præcipue in mente habuerit Minucius, adeo ut ſequutus fuiſſe in plurimis videatur, aut quas magis exiguas partes aliunde petere voluerit ſatis manifeſta imitationis claritudine. Sed oblita mihi iſta operæ portio & pro tempore ſepoſita, quum non debeamus credere vel ſic ad menſuram elegantiæ ſuæ illuſtratum eſſe Minucium, vel penitus reſtitutum. Ne dubites, placet inſigni documento tum id probare, tum te, lector doctiſſime, ad animadvertendum invitare. Quis enim non cogitur pro falſo deridere id quod omnes docti editores ſuſtinuerunt ita Minucio vindicare, ut in contextum quoque admiſerint cap.* XXIV? mendicantes vicatim Deos ducunt. *Sic enim jam exhibuit Urſinus; & continue commendatur, quum una prima editio retinuerit* vicantes, *quod exſtat in MS*tis *& pro temeraria calami aberratione abigitur. Vanum*

num omnino eſt, quod ſubjiciunt editiones. Non enim id magis fiebat vicatim, quam oppidatim & domeſticatim aut caſtellatim aut pagatim, ut patet ex Apulejo. Unde prorſus ſtatui oportet ſub fidiſſima iſta lectione latere veram Minucii manum, quæ mollius & lenius recuperari debet, & efficacius auxilium exſpectat, quod ab bono eventu aliquando contingat! Et plura ſunt ejus generis, quæ ne nimis vel ipſum Minucium nunc delaſſent, omittens opto te his qualibuscunque ad genii delectationem mecum frui, pro ſupervacuo habentem, quod notat doctiſſimus Andr. Schottus in Obſervationibus pag. 258. *de Threce* [*Meminit & Quintilianus Declam.* cccv. *& in Octavio Minutius Felix.*] *Item pag.* 44. [*Minucius Felix in Octavio.* Feriis res proferuntur, *id eſt, lites & negotia differuntur, ut meſſium & vindemiarum tempore*] *Neque enim ſic reperitur aut exſtat. Vale.*

VETE-

VETERUM ET RECENTIORUM
DE M. MINUCIO FELICE
TESTIMONIA.

LACTANTIUS LIB. I. DIVINARUM INSTITUTIONUM, CAP. XI.

Minucius Felix in eo libro, qui Octavius inſcribitur, ſic argumentatus eſt, Saturnum, cum fugatus eſſet à filio, in Italiamque veniſſet, Cœli filium dictum; quod ſoleamus eos, quorum virtutem miremur, aut qui repentino advenerint, de cœlo cecidiſſe dicere; Terræ autem, quod ignotis parentibus natos, terræ filios nominemus.

IDEM LIB. V. CAP. I.

Minucius Felix, non ignobilis inter cauſidicos loci fuit. Hujus liber, cui Octavio titulus eſt, declarat, quam idoneus veritatis aſſertor eſſe potuiſſet, ſi ſe totum ad id ſtudium contuliſſet.

HIERONYMUS DE VIRIS ILLUSTRIBUS.

Minucius Felix, Romæ inſignis cauſidicus, ſcripſit Dialogum Chriſtiani & Ethnici diſputantium, qui Octavius inſcribitur. Sed & alius ſub nomine ejus fertur de fato, vel contra Mathematicos, qui cum ſit & ipſe diſerti hominis, non mihi videtur cum ſuperioris libri ſtylo convenire.

IDEM EPITAPHIO NEPOTIANI.

Sic Minucius Felix, ita Victorinus, in hunc modum eſt locutus Arnobius.

IDEM EPISTOLA AD MAGNUM.

Minucius Felix cauſidicus Romani fori, in libro, cui titulus Octavius eſt, & in altero contra Mathematicos, ſi tamen inſcriptio non mentitur auctorem, quid gentilium ſcripturarum dimiſit intactum?

IDEM APOLOGIA AD PAMMACHIUM.

Taceo de Latinis ſcriptoribus, Tertulliano, Cypriano, Minucio, Victorino, Lactantio, Hilario: nè non tam me defendiſſe, quam alios videar accuſaſſe.

TESTIMONIA.

Eucherius Episc. in Epist. ad Valerianum.

Et quando clariſſimos facundiâ, Firmianum, Minucium, Cyprianum, Hilarium, Johannnem Ambroſium, ex illo volumine numeroſitatis evolvam.

M. Antonius Muretus
libro XIII Variarum Lectionum cap. 7.

Neque mihi hoc credi poſtulo, ſed gravi & erudito ſcriptori Minucio Felici, qui ita ſcribit in Octavio: In hodiernum inopinato viſos cœlo miſſos *&c. quod ex eo citat etiam Taubmannus ad Plauti Perſam* 2, 3.

Georgius Fabricius
in Expoſitione Prudentii hymni de Romano martyre.

Hæc cum venuſte dicta ſint, (nempe Minucii de formis Deorum ex capite XXI*) tam prolixe aſcribere non piguit.*

Daniel Heinsius
ad Senecam Hercule Oetæo verſ. 581.

Minucius Felix, quem ad tempora Severi eruditi referunt.

Jacobus Gutherius
de jure manium pag. 495

Minucius Felix, qui Diocletiani ſæculo

Joh. Freder. Gronovius
in Capite VII Obſervationum ad Eccleſiaſticos ſcriptores.

Minucius Felix dialogum contra paganos ſcripſit lactea ſermonis ubertate Lactantio nihil cedentem; mirabili ubique perſpicuitate etiam in acute dictis, nihil argutiarum obſcuritate moleſtarum, nihil intempeſtiva eruditionis oſtentatione inſolens aut arceſſitum, nihil verborum novitate, aut transferendi improbitate, aut compoſitionis ſcabitudine durum, horrens, abruptum. Omnia certe ejus, in quibus quomodo legendum ſit, non ambigitur, has habent virtutes. Argumentum ingens, illa quoque, quæ labem contraxerunt, ita eſſe curanda, ut non in Minucio Minucium quæras, Tertullianum aut quemvis duriſſimum Afrorum invenias.

DA-

TESTIMONIA.

DAVID BLONDELLUS
in Apologia de Epiſcop. & presbyt.

Frontonis (quem M. Antoninum Verum Latinis literis erudiiſſe refert Hieronymus Chron.) æqualis Minucius Felix objicienti circa A. D. 170 Cæcilio Ethnico qui Marci Procurator fuiſſe videtur &c. Minuc. De iſto & Fronto tuus convitium ut orator aſperſit.

ANDREAS RIVETUS
in Critico Sacro referens Minucii ætatem in annum 211 addit:

Octavius vero, qui eidem Arnobio inſcribitur, rectius ab aliis aſſeritur Minutio Fœlici &c.

HENR. VALESIUS
ad Euſebii Hiſtoriam Eccleſiaſt. v, 28 de temporibus Severi.

Neſcio an hic ſit Cæcilius Natàlis, qui diſputatione Octavii Januarii coram Minucio Felice Romæ habita ad Chriſti fidem converſus eſt; ut ſcribitur in Dialogo Minucii Félicis. Nomen certe convenit & tempus atque profeſſio. Ubi dum ſcribit Romæ habitam diſputationem, nimis quidem porrigit, ex ſenſu certe Minucii, pomœrium iſtius magnæ urbis.

PHILIPPUS LABBE
in diſſertatione Hiſtorica de ſcriptoribus Eccleſiaſticis poſt citata veterum de auctore noſtro teſtimonia addit:

Joannes Trithemius ejus ætatem figit ſub Alexandro Imperatore anno Chriſti 230. . . . Cypriano quidem videtur antiquior ac Tertulliano ſuppar, quanquam non deſint, qui ad annum Chriſti 160 aut 170 collocent, quod σύγχρονος *fuiſſe videatur Cornelii Frontonis Rhetoris inſignis, qui Marci Aurelii Antonini Imp. præceptor fuit teſte Lampridio, quemque ad annum Chriſti 164 Olymp. CCXXXV revocat Euſebianum Chronicon. Hoc unum colligere ſibi putant ex iſtis Octavii ad Cæcilium verbis:* Sic de iſto & tuus Fronto non ut affirmator teſtimonium fecit, ſed convicium ut orator aſperſit. *Quæ reſpondent*

Cæcilii verbis: Et de convivio notum eſt. Paſſim omnes loquuntur. Id etiam Cirtenſis noſtri teſtatur oratio. *Quid vero ſi illud* tuus *idem ſit ac ejuſdem tecum ſectæ, ſive Ethnicus? Nec inde quis aut Cæcilium Afrum Cirtenſemve arguat, aut amicitiæ ullo nexu cum Frontone illo Rhetore conjunctum. Adde quod non unus dumtaxat per hæc tempora Fronto, cum & hoc nomine quidam Jureconſultus in Pandectis memoretur: ut nec unus in Africa Cæcilius, cum & a Cæcilio doctore ſuo, de quo Pontius, cognomen ſibi indiderit Cyprianus, aliique præter eum occurrant. Quis vero Cornelium Frontonem Rhetorem in Africa natum eſſe ſuſpicatus eſt, cum non defuerint qui Plutarchi Chæronei nepotem fuiſſe ſcripſerint? Non eſt ergo quod inde Blondellus & nonnulli alii communem Minucii epocham vellicent: qua de re plura etiam fortaſſe alias.*

Sed mox quum recenſet Chriſtianæ æræ ſæcula, & per ea auctores Eccleſiaſticos, ſcribit III æræ Chriſtianæ ſæculo

Minucius Felix, Cauſidicus Romanus, vixit initio hujus ſæculi vel ex aliorum mente ſub finem præcedentis, an. circ. 180.

GUILIELMUS CAVE

in Hiſtoria literaria ſcriptorum Eccleſiaſticorum.

De ætate Minucii, qua vixit, nil habeo, quod pro certo adfirmare auſim: ſi tamen in re obſcura dubiaque hariolari liceat, conjiciam illum, utpote Tertulliano ſupparem, Cypriano antiquiorem, circa annum Chriſtianum CCXX *claruiſſe.*

M. MINUCII FELICIS OCTAVIUS.

I. COGITANTI mihi, & cum animo meo Octavii boni & [1]fideliſſimi contubernalis memoriam recenſenti, tanta

---

1 MINUCIAM gentem claram antiquorum monumentis nihil attinet dicere, neque adeo de hoc M. Minucio alia narrare, quam veterum elogia, quæ præfiximus, & ipſe hoc elegantiſſimo libro de ſe prodit, quo & præclarum ingenium ſuum ſatis probavit, & ſtudia fori ſe ſectatum oſtendit, & quod omni eloquentia & ingenio auguſtius, diſcuſſa vaniſſimarum opinionum caligine Chriſtianam religionem, quam vere Tertullianus meliorem philoſophiam appellat, amplexum. Nihil certi fortaſſis de ipſius ætate definire potero, quantum tamen colligere licet, incidiſſe in tempora Severi Imperatoris non omnino à vero abludere videtur. Adnumeratur enim ab antiquis iis ſcriptoribus, qui ejus imperio illuſtres enituerunt. Juniorem quidem, ſed fere æquævum Tertulliano crediderim. Accurate ſane eadem crimina de infanticidio, Thyeſtæis epulis, promiſcua libidine, & cultu capitis aſinini, in quibus falſis revincendis Tertullianus Apologetico laborat, eodem ordine, iiſdem ſæpe verbis, ut in hiſce Notis oſtendam, exequitur. Crimina autem illa velut nova & rediviva iis temporibus frequenti & adſiduo convicio Chriſtianis objectata hæc Tertulliani Apologet. oſtendunt: *Sed nova jam Dei noſtri in civitate proximè editio publicata eſt, ex quo quidam picturam propoſuit cum ejuſmodi inſcriptione: Deus Chriſtianorum ononychites. is erat auribus aſininis, altero pede ungulatus, librum geſtans, & togatus: riſimus & nomen, & formam:* Sane majorem Cypriano, vel ſaltem evulgaſſe hunc Dialogum, antequam Cyprianus de idololatria ſcriberet, exiſtimarim. Sed cum uterque iiſdem argumentis, & verbis in refutandis gentilium opinionibus utatur, nullum eſt dubium, quin is, qui poſterior ſcripſit, alterius veſtigia ſecutus ſit: Minucium quidem aperta imitatione aliorum verba ſuis immiſcuiſſe, negari non poteſt; nec tamen veriſimile, ipſum quicquam ſurripuiſſe Cypriano, cum hoc argumentum, & plenius, & exactius pertractarit. præter hæc

non repugno illis, qui hunc Cæcilium Natalem, cui partes loquentis dedit, Cypriani præceptorem fuiſſe exiſtimant. *Wouwerus.*

M. Minutius Felix.] Libellum ſeu dialogum quem jam nunc emittimus, primus Romæ in lucem produxit Fauſtus Sabæus Brixianus, Anno Chriſti cIↃ. IↃ. XLIII. & perperam Arnobio adſcripſit. Hunc triennio poſt ſecutus Sigiſmundus Gelenius, eodem errore ductus quo Sabæus, etiam octavum librum Arnobii eſſe, falſo ſuſpicatus eſt. Primus Hadrianus Junius, vir excellentis ingenii, quoniam tritas habebat aures in cognoſcendis veterum ſcriptis, facile animadvertit, non eſſe Octavum librum Arnobii, ſed hujus M. Minutii Felicis Octavium. Is itaque Octavium, octavum lib. Arnobio male inſcriptum, genuino autori ſuo princeps reſtituit. Poſtmodum multi præclari viri de Minutio emendando ſerio cogitarunt, & in eo multa feliciter emendarunt, quos laude ſua non fraudabit grata poſteritas: ego illis debitum honorem ubique reddam. Cujus potiſſimum temporibus noſter floruerit, haud promptum eſt dicere. Trithemius de ſcriptoribus eccleſiaſticis Minutium Origeni, Ammonio, Ambroſio & Tryphoni adnumerat, & ſub Alexandro Severo Imp. Anno Domini CC XXX. Romæ claruiſſe adfirmat. Quod ſi verum, Minutius antiquior eſt Cypriano, æquævus Tertulliano. Ex accurata criminum infanticidii, Thyeſtæarum epularum, & promiſcui concubitus, æquales fuiſſe eos ſatis clarum. *Elmenhorſtius.*

M. Minucii Felicis.] De Marco Minucio Felice quid in veterum ſcriptis reperiatur, præter illa quæ ſunt huic editioni præfixa Lactantii, Hieronymi, & Eucherii teſtimonia, non habemus quicquam. Ipſe circa judiciarias curas occupatum ſeſe innuit, hujuſce diſeptationis exordio. Quo tempore vixerit, Auctores non tradunt. niſi quod Hieronymus in illo ſuo Scriptorum Eccleſiæ Catalogo, ubi ordinem fere temporum ſervat, Minucium anteponit Cypriano, & juxta Tertullianum atque alios cenſet, qui Severi Imp. ævo proximi fuiſſe dicuntur. Idem vero in Apologia ad Pammachium, ubi minime neceſſaria temporis erat cura, citatis auctoribus iiſdem, Minucium noſtrum Tertulliano quidem, verum & Cypriano; ſubjungit: credo ne Minuciani nominis interpoſitione magiſtrum à diſcipulo divelleret. Certe Minucio Victorinum & Firmianum & Hilarium ſubdit. At Eucherius Epiſcopus Lugdunenſis, in quadam ad Valerianum epiſtola, Felici noſtro medium inter Firmianum & Cyprianum adſignat locum. ut jam propior vero ſententia ſit, non habitam fuiſſe in iſtis rationem ætatis cujuſque exactiſſimam. Certior igitur ea fuerit conjectura, quæ de ipſius Tertulliani ac Cypriani adverſus Idolorum cultores ſcriptis ducetur. Etenim ſi Tertullianicis comparentur Minuciana, ſtatim apparebit, Minucium ab Tertulliano & argumenta & diſſerendi ordinem, atque ipſa plerumque verba ſumpſiſſe: Cyprianum vero, in illo præſertim opere, quo vani-

tatem

tanta dulcedo & affectio hominis inhæſit, ut ipſe quodam-
modo

tatem idolorum arguit, Minucianis & ſententiis & verbis uſum eſſe tanquam ſuis. ut gloriari tamen debeat Minucius, ea ſibi in mentem veniſſe, quæ Cyprianus uſurpando ſanxerit. Hoc amplius. ne quidem ſemel à Cypriano Minucium eſſe nominatum, neque à Minucio Septimium. rationibus utrimque, ut par eſt credere, haud improbandis. Denique Voverio libens adſentior exiſtimanti, antiquiorem Cypriano fuiſſe Minucium, vel ſaltem edidiſſe hunc Dialogum, priuſquam Cyprianus de idololatria ſcriberet. At Minucium ſane manifeſta imitatione aliorum verba ſuis immiſcuiſſe, nec tamen eſſe penes ipſum quod acceptum ferre debeat Cypriano. Afrum fuiſſe Minucium opinari licet, cujus verbis Cyprianus tam familiariter utatur, quam ipſe Minucius Tertulliano. Afros item fuiſſe Cæcilium Natalem & Octavium Januarium, Cirtenſis Fronto teſtatur. omneſque adeo ſeſe invicem demonſtrant. *Rigaltius.*

Octavius] Qui & Januarius poſtea dicetur. Hoc vero nomen aliquoties occurrit in nomenclatura epiſcoporum & presbyterorum qui ſententias dixere in concilio Africano de baptizandis hæreticis, ſub Cypriano *Rigaltius.*

Fideliſſimi contubernalis.] Sic apud Apulejum Mileſiarum IX. *Artiſſimi contubernalis*, & X. *Artiſſimo multumque ſibi dilecto contubernali.* Voce autem *contubernalis* quandoque denotantur ii, qui ſimul ac ſub eodem tecto degunt. Plerumque tamen & proprie ſervorum uxores & liberi contubernales dicuntur, unde & *Contubernium* pro ſervili connubio &c. *Ouzelius.* Ex quibus poſterius eſt intempeſtivum: nec enim nunc agitur de tanta vilitate. Priorem partem ab Apuleio petitam hauſit ex Pricæo, qui quum ad locum libri noni notaviſſet alterum ex libro X. hinc in indice ponens *Contubernalis arctiſſimus*, aperuit Ouzelio viam furandi, ſicut cætera de tabernis plane inutilia. Potius ad Romanæ diſciplinæ & linguæ notitiam facerent, qui ita in Inſcriptionibus appellantur *Contubernales optimi*, *Contubernales rariſſimi*, & in Moguntina *Contubernali dulciſsimo*. Unde oportebat eos, qui de vita Minucii & ſtatu voluerunt omnia inquirere, etiam fateri adoleſcentiæ ejus ſtipendia militaria, ſive in prætorianis, ſive in legionariis ea compleverit. Sic enim contubernalem nunc non erronee intellexeris, ſicut etiam poſt paulo; *facilius eſſe in contubernalibus diſputare*: prout ſæpius leguntur iſti caſtrenſes ſermones in contuberniis habiti, etiam ab ducibus notati, ut in Germanico tabernaculis adſtante obſervat Tacitus II Annal. 13. Utique hinc pateret eum in domo honeſta & priſcis Minuciis digna more Romano educatum paraviſſe ſe & campo & foro, quorum poſterius poſt miſſionem juſtam etiamnum coluerit, quatenus permittebat ratio Chriſtiana, ut infra clare apparet. Itaque hu-

modo mihi viderer [1] in præterita redire, non ea quæ jam [2]tranſacta & decurſa ſunt recordatione revocare. Ita ejus contemplatio, quantum ſubtracta eſt oculis, tantum [3]pectori meo, ac pæne intimis ſenſibus implicata eſt. Nec immeritò [4] diſcedens vir eximius & ſanctus, immenſum

jus vitæ partem magnam mox deſcribit in convictus & familiaritatis non brevi ætate. Sed hîc quoque poſſet aliquid valere ardor imitationis Ciceronianæ, quum Tullius vehementer gaudeat ludere in contubernalibus etiam extra militiam. Talia certe non cogitavit Gallicus interpres, neſcio quid leve inaniſſime peragens, *Quand je penſe a mon cher Octavius, & qu'il me ſouvient de ces agreables momens que nous avons paſſez enſemble*, nec poteſt cogitare, qui Gallica legit. *Gronovius.*

1 *In præterita redire*] Ecce efficaciſſimam deſcriptionem veræ jucunditatis præteritorum gaudiorum, ut uſus eorum non cum tempore ſimul tranſeat, ſed ita figantur & in mente verſentur, ut quandocunque iis fruatur, ac plane in oculis ac manibus habeantur utpote uſurpando non exſtincta & finita, ſed vel poſt diuturnas moras integra cogitantem velut ſentientem paſcant. Utique non deſiit in hunc modum ſpectare amicitiam ſuam Tullius non in locis tantum gratis, ſed etiam hominibus & beneficiis per annos plurimos validam. Ita Veſpaſianus non duravit intermittere frequentationem loci incunabulorum, ubi fuerat nutritus ſub paterna avia, manente villa, qualis fuerat olim, ne quid ſcilicet oculorum conſuetudini deperiret. Ubi ab patre ſolebant addi dulcia iſta verba Senecæ epiſt. LXX teſtantis ſe in conſpectum adoleſcentiæ ſuæ reductum fuiſſe, quum viderit Pompejos. Certe quod hîc oculi, in aliis poteſt efficere cogitatio: immo ne vivam, ſi non hæc felicitas me per annos meos comitetur, ut & domeſtica me felicitas conſoletur, & Cantabrigiæ vivam cum Jo. Pearſono, Lutetiæ cum Henr. Valeſio, Florentiæ cum Ant. Magliabequio, viris ab omni doctrinæ laude beatiſſimis in æternum. *Gronovius.*

2 *Tranſacta & decurſa*] Nullum prorſus ex illis quæ allinuntur ab Cellario, poteſt videri fuiſſe, quod ſectatus ſit Minucius, qui in animo promptum habuit ſuum Ciceronem, a quo ſic dicitur *acta ætas decurſaque*, & ſæpius fruitur hoc poſtremo. *Gronovius.*

3 *Pectori meo ac pæne intimis ſenſibus*] Non omittit ſuum Tullium Minucius, cujus verba imitabatur ex libro V. ad Attic. Epiſt. 20. *Sed angor intimis ſenſibus*, qua ratione innuit ita impreſſam, ut eximi & tolli nequeat. *Idem.*

4 *Diſcedens*] Utrum morte, an profectione? Ut prius intelligam, facit ſequens imitatio manifeſta Ciceronis. Nam quum ſcribit auctor, *immenſum ſui deſiderium nobis reliquit*, petivit illam vocem vel ex principio Bruti *quod vir egre-*

ſum ſui deſiderium nobis reliquit: utpote cum & ipſe tanto noſtri ſemper amore flagraverit, ut [1] & in ludicris & ſeriis, [2] pari mecum voluntate concineret [1] eadem

egregius alieniſſimo reipublicæ tempore exſtinctus & auctoritatis & prudentiæ ſuæ triſte nobis deſiderium reliquerat; vel ex fine de Amicitia, tum *Quarum rerum recordatio & memoria, ſi una cum illo occidiſſet, deſiderium conjunctiſſimi atque amantiſſimi viri ferre nullo modo poſſem*, tum *diutius enim jam in hoc deſiderio eſſe non poſſum*. Idem.

1 *Vir eximius & ſanctus.*] Virum ſanctum & ſanctam feminam etiam Ethnici dicebant moribus & virtute præſtantem. Apud Chriſtianos, qui datam Chriſto fidem ſervabat, qui baptiſma ſuum habebat integrum, *ſanctus* appellabatur. Et hæc appellatio religionem deſignat & mores. Quod ſi aliquis moribus improbis notaretur, jam deſinebat eſſe & haberi Chriſtianus. *Rigalt.*

2 *Et in ludicris & ſeriis.*] Sapiunt hæc parœmiam. Cicero II. de finibus: *Quicum joca, ſeria, ut dicitur, quicum arcana, quicum occulta omnia*. Heraldus. Mireris non ultra procedere virum doctiſſimum in hac aſſeveratione. Nam & Tullius ibi palam teſtatur, & legenti veterum libros toties hæc occurrerunt, ut nequeant aliter conſiderari, utpote in quibus tota conficiatur vita, unde ſtatim Livius de Romulo ſuo & Remo & paſtoribus lib. I. cap. 4. *Seria ac jocos celebrare*. Gronov.

3 *Pari mecum voluntate concineret*]. Simplicius in Epict. δῆλον δὲ ὅτι ϰ μόνον τῷ φίλῳ χρὴ, ἀλλὰ ϗ τοῖς τῦ φίλυ τὰς συμπαθεῖς ἐπιμελείας ἀποδιδόναι, ὥστε ϗ ἐκείνυς οἰκείως ἔχειν πρὸς αὐτὸ νομίζειν. Wower.

4 *Pari mecum voluntate concineret: eadem vellet vel nollet.*] Quæ perfecta demum amicitia eſt. Zeno Veronenſis Sermone de patientia: *Tu amicitiam idem velle atque idem nolle docuiſti*. Sil. Ital. lib. IX.

Velle ac nolle ambobus idem, ſociataque toto
Mens ævo, ac parvis dives concordia rebus.

Quod autem ait *concinere* hoc loco Minucius, id etiam συνᾴσαι dicit in eodem argumento Dio Chryſoſtomus Orat. IV. de regno: ϗ μὲν ὅγε τῆς ἡδονῆς φίλος ϗ ὁ τῆς δόξης, ὔποτε δύνανται συνᾴσαι, ὐδὲ τὸ αὐτὸ εἰπεῖν. Nota poſtrema verba. Sic enim ἓν ϗ ταὐτὸ λέγειν ſummæ concordiæ argumentum apud Græcos. Polybius l. II. ἀλλ᾽ ἐν τοῖς καθ᾽ ἡμᾶς καιροῖς, ἐν οἷς πάντες ἓν ϗ ταὐτὸ λέγοντες, μεγίστην καρπῦσθαι δοκῦσιν εὐδαιμονίαν. Herald.

5 *Pari mecum voluntate concineret eadem velle vel nolle.*] Sic habet vetus exemplar. nec mutari debuit quicquam. Ait enim Minucius, Octavium ſuum pari ſecum voluntate concinere ſolitum *Volo*, *vel Nolo*. Eſt autem in nolendo voluntas. Volumus abeſſe quæ lædunt aut diſplicent, & quæ ſci-

[1] eadem velle vel nolle : [2] crederes unam mentem in duobus fuiſſe diviſam. Sic ſolus in amoribus conſcius ipſe,

ſcilicet nolumus. *Concineret*, conſentiret, concordaret. *Rigalt.*

1 *Eadem vellet vel nollet.*] Auguſtin. Tom. x. in feſto Epiphan. p. 146. *Amicos ut novimus conjunctio animorum facit: unde quidam ſapiens hujus mundi ait, idem velle atque idem nolle, ea demum firma amicitia eſt.* Salluſt. bello Catilin. cap. 20. Hieronym. Tom. 2. apolog. adverſ. Ruffin. cap. 2. Cicero pro Plancio fol. 441. *Elmenh.*

2 *Crederes unam mentem in duobus eſſe diviſam.*] Ariſtoteles apud Diog. Laërt. ἐρωτηθεὶς τί ἐστι φίλος; ἔφη, μία ψυχὴ δυσὶ σώμασιν ἐνοικοῦσα. D. Lucas Act. cap. IV. τοῦ δὲ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρδία, καὶ ἡ ψυχὴ μία. Caſſianus Collat. 1. cap. 1. *Cuncti ad ſignificandam ſodalitatis ſenſuſque noſtri parilitatem pronunciarent unam mentem atque animam duobus ineſſe corporibus.* Wowerus.

Crederes unam mentem in duobus fuiſſe diviſam.] Calpurnius Flaccus declamat. XXII. *In uno utriuſque mentem videres.* Gregor. Nazianz. Orat. funeb. in laud. Baſilii Magni pag. 81. μία μὲν ἀμφοτέροις ἐδόκει ψυχὴ, δύο σώματα φέρουσα. Scholiaſtes Horatii libr. 2 Od. XVII. *Amicorum una eſt anima in duobus corporibus exiſtens.* Domitius poëta apud Junium Philargyr. in III. eclog. Virg.

---- *ut ajunt*
Corporibus geminis ſpiritus unus erat.

Proſper Tyro Epigram. 107.

---- *duos ſpiritus unus alat.*

Auguſt. confeſſ. lib. IV. cap. VI. *Bene quidam dixit de amico ſuo, dimidium animæ meæ. Nam ego ſenſi animam meam & animam illius, unam fuiſſe animam in duobus corporibus.* Chryſoſt. in epiſt. Pauli ad Corinth. 1. c. 13. Homil. 33. pag. 618. Τοῦτο γάρ ἐστι φιλία, μηκέτι εἶναι τὸν φιλοῦντα, καὶ τὸν φιλούμενον δύο διῃρημένους, ἀλλὰ ἕνα τινὰ ἄνθρωπον, ὅπερ οὐδαμόθεν, ἀλλὰ ἢ ἀπὸ τῆς ἀγάπης γίνεται. *Hoc eſt amicitia, eum qui diligit, & eum qui diligitur non amplius eſſe duos diviſos, ſed unum eſſe hominem, quod quidem non ex alio fit quam ex charitate.* Inde Ruffinus apud Clement. recognit. lib. 1. pag. 7. *Unanimis amicus.* Elmenh.

Crederes unam mentem in duobus fuiſſe diviſam] Barthius mavult *indiviſam*, & adducit hæc ex Corippi libro 1. de laudibus Juſtini.

Divinis animis inerat dolor ille parentis,
Ante pios oculos mitis verſatur imago.
Illa movet mentem, penituſque in pectore utroque
Indiviſa manens pia numina numine complet.

Sed certe correctione hâc ſuperſedere potuiſſet Vir Clariſſimus. Minucio enim mens una in duobus corporibus diviſa, idem eſt, ac ſi dixiſſet, una tantum anima ambobus infuſa, ac quaſi inter nos partita erat. Plane ut Horatius lib. II. Od. XVII. ad Mæcenatem ait:

Ab

ſe, ſocius in erroribus: & cùm, diſcuſſa caligine, [1] de tenebrarum profundo in lucem [2] ſapientiæ & veritatis emergerem, non reſpuit comitem, ſed, quod eſt glorioſius, [3] præcucurrit. Itaque cum per univerſam convictus noſtri & familiaritatis ætatem mea cogitatio volveretur, in illo præcipue ſermone ejus mentis meæ

Ab te meæ ſi partem animæ rapit
Maturior vis, quid morer altera?
Ouzelius. Nam reliqua erant deſcripta partim ex Torrentio ad iſtum locum, partim ex notis Io. Pricæi ad Acta Apoſtol. IV. 32. quæ ſic indecenter ad furtivum nomen transferri merito iraſcaris. Sed cur hinc omittunt iſti collectores primarium & ubi velut origo feſtiviſſimi hujus ſermonis eſt, quod dedit Ariſtoteles lib. II. de Republ. 4? Καθάπερ ἐν τοῖς ἐρωτικοῖς ἴσμεν λέγοντα τὸν Ἀριστοφάνην, ὡς τῶν ἐρώντων διὰ τὸ σφόδρα φιλεῖν ἐπιθυμούντων συμφῦναι καὶ γενέσθαι ἐκ δύο ὄντων ἀμφοτέρους ἕνα. Gronovius.

Solus in amoribus conſcius ipſe] Præſtruit oportuniſſime auctor viam exprobrationi, qua taxare gentiles compellendus erat Octavius, quod Venerem paſſim ſpargerent. Id ita eſſe confirmat nunc ſuo exemplo, dum more illorum adoleſcentiam ab ſe actam fatetur. Cæterum hæreo an non ſententia Minucii dederit aliam diſtinctionem: *Sic ſolus in amoribus conſcius, ipſe ſocius in erroribus.* In priori enim parte iſtud *ipſe* eſt ſupervacuum; ut ille repetere voluit vim vocis *ſolus*, quam in vocabulo *ipſe* præponit alteri laſciviæ gentilibus ſuetæ, etſi *ſolus ipſe* juncta etiam occurrant. *Idem.*

1 *De tenebrarum profundo in lucem ſapientiæ & veritatis emergerem.*] Vide ſis quæ notabamus in hæc verba Apologet. cap. XXXIX. *At quanto dignius fratres & dicuntur & habentur, qui de uno utero ignorantiæ ejuſdem ad unam lucem expaverint veritatis.* Hunc autem locum imitabatur Cyprianus ad Demetrianum: *Hortamur dum facultas adeſt, Deo ſatisfacere, & ad veræ religionis candidam lucem de profundo tenebroſæ ſuperſtitionis emergere.* Herald.

2 *Sapientiæ & veritatis.*] Hoc eſt, veræ ſapientiæ: nempe Chriſtianæ. Sic feminas ſapientiam conſecutas dixit Tertullianus, Chriſtianas. & Socratem ſapere ad veritatem, cum ad Chriſtianorum ſcita propius accedebat. *Rigalt.*

3 *Præcurrit.*] Romana editio, quam Ful. Urſinus adornavit, & liber manuſcriptus, quem plerumque ſequimur, *præcucurrit.* Libet enim hic profiteri, me in emendando Minucio adjutum cum primis editione Romanâ, & alio quodam libro, cujus margini variantes lectiones ex manuſcripto Regio, & aliis libris Petrus Daniel, vir humaniſſimus, & mei ſtudioſiſſimus, adnotarat. *Wower.*

Præcucurrit.] Sic legitur in MS. Reg. & editione Romana. Qua-

meæ reſedit intentio, quo [1] Cæcilium ſuperſtitioſis vanitatibus [2] etiamnunc inhærentem diſputatione graviſſimâ ad veram religionem reformavit.

II. Nam [3] negotii, & viſendi mei gratiâ Romam contenderat, relictâ domo, conjuge, liberis; &, quod eſt in liberis

Quare *præcurrit* alii maluerint contra librorum auctoritatem, neſcio. *Herald.*

1 *Cæcilium.*] Hunc etiam appellabit *Natalem.* Utriuſque autem nominis epiſcopi & presbyteri citantur Africano illo concilio de baptizandis hæreticis Sunt qui Cæcilium iſtum putant Cypriani fuiſſe præceptorem, ſed quibus id ſibi rationibus perſuaſum fuerit, non explicant. Pontius in vita Cypriani: *Erat ſane illi etiam de nobis contubernium viri juſti & laudabilis memoriæ Cæcilii & ætate tunc & honore presbyteri, qui eum ad agnitionem veræ divinitatis à ſeculari errore correxerat, &c.* Rigalt.

2 *Etiam nunc inhærentem.*] Proba lectio, quam varie corruperant, cum alii *etiamnum*, alii *etiam tunc* edidiſſent. Apul. Mileſ. 4. *Ac paululum à via retractum, per altiſſimum præceps in viam proximam etiamnunc ſpirantem præcipitant.* Heic *etiamnunc eſt* ἔτι. Idem Mileſ. 5. *Nec mora, quum paulo maturius lectum maritus accubans, eamque etiamnunc lacrymantem complexus, ſic expoſtulat.* Lege igitur apud eundem ſcriptorem Mileſ. 1. *Janitor bone ſtabuli oſtium cubitans, & etiamnunc ſemiſomnus, Quid tu, inquit, &c.* Vulgo legitur, *Etjam nunc.* Herald.

3 *Etiam nunc inhærentem.*] Sic loquitur Minucius reſpiciens ad illud temporis ſive negotii quod hic deſcribitur. *Rigaltius.* Bene revocant perperam & per ignorantiam ſumtos conatus Heraldus & Rigaltius. Nec enim dubitant auctores inhærere tempori, quod materia occupat, non quod ſcriptoris eſt; & hinc præteritis accommodare adverbium præſentia reſpiciens. Idem ergo eſt, quod facit ex Trogo ſerus Juſtinus de tempore Philippi dominari incipientis VIII, 5. *Græciam etiam nunc & viribus & dignitate orbis terrarum principem.* Itaque ſimiliter νῦν pro *tunc* ex Demoſthene obſervabat Valeſius ad Harpocrationem. *Gronovius.*

4 *Negotii gratia Romam contenderat.*] Mileſiarum ſcriptor lib. 1. *Theſſaliam ex negotio petebam.* Ubi Pricæus & hæc Minucii verba & alia Ammiani apponit; ut nulla hic pars ſit Ouzelii. Cæterum per iſta verba *Negotii & viſendi mei* arripit duos ſtimulos, qui creberrime nos ex quiete, quam in ſede alicujus urbis pro lubitu arripuimus, expellit. Horum primum exprimit auctor obſcuriuſcule, non diſtinguens, privatum fuerit an publicum. Ex quibus poſtremi hujus occaſiones frequentes tunc exſtitiſſe ultro colligimus, quum omnia Romæ decerni oporteret. Ideo

beris amabilius, [1] adhuc annis innocentibus, & adhuc

Ideo in inſcriptionibus quoque varia exempla, ex quibus apud Gruterum eſt Eborenſis p. 489, 8. *OB CAVSAS utilitateſque publicas aput ordin. ampliſſ. fideliter & conſtanter defenſas legatione qua gratuita Romae pro r. p. ſua. functus eſt.* Quod ipſum videtur etiam obveniſſe Juſtino, ut ex Hiſpania, quod ſuſpicor ex variis cauſis, Romam profectus, *per otium quo in urbe verſabatur*, Trogum contraxerit. Sed & potuit fuiſſe privati negotii cauſa, idque credibilius in eo, qui infra inter piſtores ponitur, ut certe in quibuſdam exemplis patet notæ illius, quam Ouzelius ſub ſuo nomine hic apponi curavit, quam univerſam ita collectam deſcripſit ex Jo. Pricæo ad Apulejum pag. 5, ut dixi. Qui etiam ad Apologiam ſcriptoris ejuſdem notavit conſueviſſe tunc Juvenes in provinciis literas bonaſque artes edoctos Romam ſe conferre juris addiſcendi cauſa, quod certe privatum negotium eſt, ſed huc parum conveniens in eo, qui domum, uxorem, liberos haberet in provincia. *Gronovius.*

1 *Annis adhuc innocentibus.*] Lactant. l. 1. cap. XXI. ubi de infantibus Saturno immolatis: *cum teneras, atque innocentes animas, quæ maxime eſt ætas parentibus dulcior, ſine ullo reſpectu pietatis exſtingueret.* dimidiata verba ita Hieron. ad Lætam in re ſimili. *Wower.*

2 *Annis adbuc innocentibus.*] Tertullian. adverſus Marcionem lib. IV. cap. XXIII. *Innocens ætas.* Hilarius in Pſalm. CXIIX. *Rudes à peccatis annos, & ætatem adhuc criminum neſciam.* Cyprian. de Lapſis pag. 222. *ſimplices annos.* Victor de perſecut. Vandal. lib. 1. pag. 622. & libro 3. pag. 664. *inſontem infantiam.* Prudent. in Roman. Martyre *innocentem ætatulam.* Martialis libr. X. Epigram. 62. *ſimplicem turbam* pueros appellat. *Elmenhorſt.* Simplicitatem hanc aliis exemplis auget Pricæus ad Matthæum XVIII, 3.

3 *Dimidiata verba tentantibus.*] Cyprian. de cardinal. operibus: *Solent patres nugis infantum arridere, & linguis balbutientibus delectari.* Gregorius presbyter in vita Nazianzeni dicit, *balbutientium infantium ſermunculos parentibus jucundiores eſſe, quam adultorum phaleratas & graves orationes.* Elmenhorſtius.

4 *Adhuc annis innocentibus.*] Tacitus lib. III. *innoxiam ætatem:* Philo ἄκακον ἡλικίαν, adverſus Flaccum. μὴ γῆρας, μὴ νεότητα, μὴ παίδων ἄκακον ἡλικίαν οἰκτισάμενοι. Herald.

5 *Annis adhuc innocentibus & adhuc dimidiata verba tentantibus*] Accurate eligit duo, quæ arctius vel compellunt vel devinciunt patrem a liberis & prole ſua non diſcedere. Primum ponit in annis innocentibus; quos ſi intelligas ætatem rudem a peccatis & criminum neſciam, vel inſontem infantiam atque ita ſimplices annos, ut propinat Elmenhorſtius, aut ἄκακον ἡλικίαν & ſic innocentem ætatulam, ut Heraldus, certe

æ horrida eſt iſta explicatio, quaſi qui ex ea ætate igitur egrederetur, fieret κακὸς, criminum gnarus & ſonti affinis, & hinc patri minus amabilis. Non aliter ac ſi arceſſerent aliquos Scythas ignorantia rerum innocentes. Abſit profecto tam contraria paternis votis ſuppoſitio. Ad talem explicationem fuerat modo opus allegare inferiora, ubi ſcribitur *a tirunculo farris ſuperficie quaſi ad innoxios ictus provocato*. Verum Wouwerus qui intellexerit, tacet; certe Lactantium *teneras & innocentes animas* dicentem non recte adducit, ſi utrumque adjectivum pro eodem poſitum credidit. Nam anni hi innocentes, etſi meram teneritudinem habeant, diverſum tamen ſignificant. Et certe Gallicus interpres vertens *de laiſſer ſes enfans en une age encore tendre*, fatetur nec a ſe intelligi hos annos innocentes, nec Gallice dici poſſe. Omnino non viderunt boni viri lectum hoc eſſe accuratiſſime ex Cicerone in Bruto cap. 74. *Mitto P. Lælium, P. Scipionem, ætatis illius iſta fuit laus, tanquam innocentiæ, ſic Latine loquendi.* Contra ibidem in cap. 2. *Cumque ipſa oratio jam noſtra caneſceret, haberetque ſuam quandam maturitatem & quaſi ſenectutem.* Sed pulcherrime illuſtrant inſcriptiones, præſertim in Roma Subterranea lib. III. cap. 22, ubi eſt lapis ſepulchralis: *Innocentiæ & dulcedini filio qui vixit annu unu mens. . . . dies* VIIII. *Parentes fecerunt.* Ibid. pag. 333. *Miræ innocentiæ anima dulcis Æmilianus qui vixit anno uno mens.* VII. *d.* XVIIII. *dormit in pace.* Et lib. IV. c. 14. pag. 28. *Mag. Paulo innocenti benemerentique vixit ann.* VI. *m.* VII. *d.* IIII. *in pace.* Cap. 37. pag. 120. *Innocentius Innocentio filio pro innocentia ſua benemerenti, qui vixit anno uno diebus* XVII *oras* III *in pace.* Et pag. 132, itemque lib. VI. cap. 23. pag. 301. *Miræ innocentiæ & ſapientiæ puero Marciano qui vixit ann.* IIII. *& menſes* IIII *dies* II. *quieſcet in pace prid. Kal. Decembres Arbetione & Lolliano Coſſ.* Et libro VI. cap. 43. pag. 344. *Innocens puer annorum trium.* Et ſæpius ita, ut etiam occurrat *Petrus innox qui ſupervixit annum unum & menſes quinque.* Hinc patet hanc innocentiam non dici oppoſitam κακότητι, non congruam teneritudini; ſed a Cicerone referri ad garrulam linguæ imperfectæ agilitatem; illam quæ comitetur iſtos poetis memoratos ἀταλίφρονας, & præſertim atque adeo prorſus eſſe Callimacho κυρίζοντας, in quo miſerrime ſudatur; illos irrationales, ut vocat Seneca epiſt. 118, ut pote inſtinctu magis quam ratione mobiles exponente patre meo, quos etiam annotavit vir Clariſſimus & Collega Honoratiſſimus, Ger. Noodt ad legem Aquiliam cap. X; etiam ab inſcriptionibus referri ad eam ætatem, qua adſuefacti vix aliquorum vultibus pueruli ea feſtivitate ſunt, ut tanquam colluſores parentum, quorum ſimulatio ab ipſis accipitur quaſi vere æqualium propenſio ad luſum, perpetim conentur magis ac tentent garrire inter blandiendum, quam quidem garriant, quippe dimidiata verba proferentes, quod ſecundum inſtar remoræ auctor ſupponit; quam Minucii

huc [1] dimidiata verba tentantibus, [2] loquelam, ipſo offenſantis linguæ fragmine, dulciorem. Quo in adventu ejus non poſſum exprimere ſermonibus, quanto, quamque impatienti [3] gaudio exultaverim: [4] cum augeret maximè lætitiam meam amiciſſimi hominis ino-

nucii loquutionem patet ex Elmenhorſtio laudaviſſe posteriores, ut etiam uſurpare voluerint Hæc dimidiata Minucii verba ſic profert Quintilianus: *futurus eloquentiſſimus edidit aliquando vagitum, & loqui primum incerta voce tentavit.* Gronovius.

1 *Dimidiata verba.*] Hieronym. ad Euſtochium de virginitate ſervanda Tom. 1. Epiſt. 22. cap. 13. *Balbutientem linguam in dimidiata verba moderantur.* ad Lætam de inſtitut. filiæ Tom. 1. Ed. VII. cap. 3. *dimidiata dicere verba.* De vita & obitu Paulæ Ep. 17. c. XII. p. 80. *Aviæ & amitæ nomina dimidiatis verbis frangere.* Elmenhorſtius. Quæ loca cur pro ſuis venditet quoque Heraldus, idcirco hinc omiſſus, ignoro.

Dimidiata verba tentantibus.] Et Prudentii verba & Salviani, unde Ouzelius ſub ſuo nomine conflat duas annotationes, collegerat prior Barthius lib. XXIII. Adverſar. cap. 25.

Ipſo offenſantis linguæ fragmine dulciore.] Hieron. part. 3. Tract. VI. Epiſt. XV. ad Salvinam de morte Nebridii: *Garrula atque balbutiens linguæ offenſione fit dulcior.* Elmenh.

2 *Loquelam ipſo offenſantis linguæ fragmine dulciorem.*] B. Hieronymus ad Salvinam: *Garrula atque balbutiens linguæ offenſione fit dulcior.* Nota autem *fragmine:* Nam *vocabula frangere* hac in re proprium. B. Hieron. in Epitaphio Paulæ: *Paulam audierat in cunis & crepitaculis balbutiente lingua alleluja cantare, aviæque & amitæ nomina dimidiatis verbis frangere.* Hinc *vox infracta* Arnobio, & *infracta loquela* Lucretio, ut obſervabamus ad Arnobium. Sic etiam κεκλασμένην μουσικὴν appellat Philo muſicam theatralem, infractam ſcilicet ac mollem, & maſculis auribus indignam. Locus eſt libro de Agricultura. καὶ κιθαριστὰς καὶ κιθαρῳδοὺς, καὶ πᾶσαν τὴν κεκλασμένην, καὶ ἄνανδρον μουσικὴν περιέποντες. Herald.

3 *Gaudio exultaverim.*] Mirum quam inhæſerit huic loquutioni Joh. Pricæus, adeo ut inde ſacras literas etiam voluerit illuſtrare tum ad Lucæ caput I. verſ. 14, tum ad ejus caput VI. verſ. 23, tum ad Apocalypſeos caput XIX. verſ. 7, ut vides tripla menſura. Sed non ſatis. Nam quartum hic locus citatur ad Apuleji librum VIII, eundem ſcilicet illum; quem miſer Ouzelius ſub ſuo nomine huc tranſcripſerat, ubi & Servii locum videbis in notis pag. 463. Infra repetet *Gaudet Iſis, exultant ſacerdotes.* Gron.

4 *Cum augeret maxime lætitiam meam amiciſſimi hominis inopinata præſentia.*] Hieronymus ad Licinium: *Nec opinanti mihi ſubito literæ tuæ redditæ ſunt: quæ quanto inſperatæ, tanto gaudiorum plenæ.* Sane quæcunque inopina-

to

inopinata præſentia. Igitur poſt unum & alterum diem, cum jam & aviditatem deſiderii frequens aſſiduitatis uſus impleſſet; & quæ per abſentiam mutuam de nobis neſciebamus, relatione alternâ comperiſſemus, placuit [2] Oſtiam petere amœniſſimam civitatem,

to accidunt, ſive bona, ſive mala, ea percellunt magis. Quare in Comœdiis ſi magnum aliquod bonum præter expectationem accidit, exultant, & vertice feriunt cœlum. In Plauti Rudente:

Proh Dî immortales, Quis me eſt fortunatior,
Qui ex improviſo filiam inveni meam?
Satin' ſi cui homini Dei eſſe benefactum volunt,
Aliquo illud pacto obtingit optatum piis.
Ego hodie qui neque ſperavi, neque credidi,
Is improviſo filiam inveni tamen.

Itaque in Mercatore vulgatam lectionem mutandam exiſtimo:

Divum atque hominum quæ ſpectatrix atque hera eadem es omnibus,
Spem ſperatam quoniam obtuliſti hanc mihi, grates ago.
Ecquiſnam Deus eſt, qui mea nunc lætus lætitia fuat?
Domi erat quod quæritabam.

Sane legendum ibi exiſtimo, *ſpem inſperatam.* Eſt igitur ea lætitia περιχάρεια illa, quam Philo diſſertatione de colonia ait accidere, quando etiam lacrymas oboriri obſervat. Verba Philonis ſunt elegantiſſima, γίνεται δὲ αὕτη (περιχάρεια ſcilicet) ὅταν ἀθρόα ἀγαθὰ μηδὲν προσδοκηθέντα ποτὲ, αἰφνίδιον ὀμβρήσαντα πλημμυρῇ. ἀφ' οὗ καὶ τὸ ποιητικὸν εἰρῆσθαί μοι δοκεῖ, δακρυόεν γελάσασα. προσπεσοῦσα γὰρ ἐκ τοῦ ἀνελπίστου ἡ εὐπαθειῶν ἀρίστη χαρὰ ψυχῇ, μείζονα αὐτὴν ἢ πρότερον ἦν, ἐποίησεν, ὡς διὰ τὸν ὄγκον μηκέτι χωρεῖν τὸ σῶμα. Θλιβόμενον δὲ καὶ πιεζόμενον ἀποστάζειν λιβάδας, ἃς καλεῖν ἔθος δάκρυα. Heraldus. Adde Pricæum ad Apul. Mileſia p. 44.

1 *Relatione alterna*] Exponit preſſe iſtud Virgilianum ex VI. Æneide: *Datur ora tueri, Nate, tua, & notas audire & reddere voces.* Ea utique & aſſiduitas non ſupponit conſeſſum & cuique cathedram poſitam, ſed quod perpetim & jugiter ſibi invicem adeſſent ſive ſtantes in aliqua parte domus, ſive euntes, ſive illic aut in horti quodam loco alicui adminiculo innixi; prout legati Romani *omnibus diebus aſſidui circa Hannibalem* fuiſſe dicuntur ab Juſtino XXXI, 4. Hic modus quum affatim uſurpatus eſt, ſolet etiam agitari de excundo. neque huc arceſſitur amicus quicum de certo negotio deliberes; neque hîc ponitur cathedra, prout ex Seneca in alio genere huc adduxerat Barthius & ex eo Ouzelius, ut ſint iſta aliena omnia, nec huc advocanda, unde expuli. Notiſſima eſt aſſiduitas Romana, & Tiberius Rhodi circa ſcholas & auditoria profeſſorum aſſiduus apud Suetonium. *Gronovius.*

2 *Oſtiam petere.*] Quo loci etiam Auguſtinus ſanctiſſimos habuit cum Monica matre de pietate

tatem, [1] quod eſſet corpori meo ſiccandis humoribus de marinis lavacris blanda & appoſita curatio. [2] Sane & ad vindemiam feriæ judiciariam curam relaxaverant

te Chriſtiana ſermones. *Oſtiam* veteres dixere, & τὰ Ὤστια. *Oſtia Tiberina.* unde & *Oſtianos* & *Oſtiates* atque etiam *Oſtios.* Rigalt.

1 *Oſtiam petere amœniſſimam civ.*] Hanc eligit temporis otioſi tranſigendi rationem, quia nempe innuit ſibi ut Chriſtiano non poſſideri vineta, ut illuc queat ſecedere ad vindemiam; nec alia prætoria, ſed ſine cupidine eorum poſſe ipſum exhilarari donis Dei, quæ in commune dediſſet, & ita ruſticari, ut feſtive ait Balduinus. Quum vero Oſtiam ita cernimus ab auctore deſcriptam, ut non modo amœniſſimam vocare cenſuerit, ſed etiam commendaverit tum ab marinis balneis, tum vero & ab aura; hinc fateri cogor me neſcire, an ratio ſua conſtiterit eruditiſſimo quondam noſtro le Moyne, quum in Prolegomenis ad varia ſacra p. 120. ſcripſit: *Erat portus Oſtienſis a Claudio conſtructus, a Trajano reparatus, gravi & inclementi aeri obnoxius, & qui pauciſſimos ſemper aluit indigenas & incolas.* Credo frequentiorem Oſtiam fuiſſe; nec tamen Procopius aut alii vel Oſtiam vel Portum ſic deprimunt. *Gronovius.*

2 *Quod eſſet corpori meo.*] Barthius legit *Quoad eſſet corpori meo.* ſed nihil mutandum. *Ouzel.*

3 *Corpori meo ſiccandis humoribus de marinis lavacris*] Tacent hic commentatores, neſcio an Minucium bene intelligentes. Sed non otioſe hanc partem ſe legiſſe oſtendit Everardus Feithius, maternus mihi cognatus, in antiquitatibus Homericis III, 9. ubi quod nervis tradiderint utiliſſimam marinam aquam, Diomedes & Ulyſſes ſudorem ἀπονίζοντο θαλάσσῃ, tanquam ab nimiæ fatigationis ſenſu cuſtodiret corpus, & hunc Minucium advocat cum præclaro Athenæi loco. Cæterum nunc non agitur de ſudore, ſed vitioſis intus humoribus, unde videtur contraxiſſe languorem nervis remiſſioribus & laxis. Itaque eligit remedia jam olim communiter a medicis electa, ut patet ex Suetonii illis verbis in Cæſare Auguſto, *quoties nervorum cauſa marinis Albuliſque calidis interdum utendum eſſet.* Adde Scriveriana ad Martialem x, 13. Et quod de humoribus dico, obſervavit etiam Barthius ſcribens ſiccando corpori dicere Minucium, ob ambulacra Oſtiæ egregia, qualibus curaſſe corpora ab ſuperfluis humoribus docet nos Vitruvius lib. v. cap. 9. At non ad eam rem hæc ambulatio inſtituitur, ſed ipſe Minucius ad id fuiſſe illic balnea marinæ aquæ clare teſtatur: quibus utrum deinde uſus fuerit, nec ne, tacet, quia non pertinet ad hujus libri ſcopum & finem. Recte interpres Gallicus, *parce que les bains de la mer m'eſtoient fort bons pour deſſeicher mes humeurs.* Gronovius.

4 *Sane & ad vindemiam feriæ.*] Feriæ

rant. Nam id temporis, [1] poſt æſtivam diem, in temperiem ſemet [2] autumnitas dirigebat. [3] Itaque cum dilu-

Feriæ meſſium & vindemiarum tempore l. 1. D. de Feriis. nec tantum in foro, ſed etiam ſcholis. Auguſtinus confeſſion. lib. 9. cap. 2 *Et oportune jam pauciſſimi dies ſupererant ad vindemiales ferias, & ſtatui tolerare illos, ut ſolenniter abſcederem.* Familiare vero Romanis fuiſſe feriarum tempore deliciis Campaniæ frui oſtendit Agellius lib. 9. capite 15. *Wower.*

Judiciariam curam relaxaverant.] Hoc eſt, ut Plinius loquitur, *res non agebantur.* Gloſſæ: *Cum res agebatur.* ὅτε ἡ ἀγοραιός ἐστιν. ſeu ut Strabo lib. 13. de Romanis, ὅτε ἐν ἀγοραῖς ποιοῦνται καὶ τὰς δικαιοδοσίας. Plautus: *cum res prolatæ.* Auctor carminis ad Piſonem: *Turbida prolatis tacuerunt jurgia rebus.* Ita *res redire* dicuntur, cum judiciaria cura incipit. Cicero pro Sextio. *Wower.*

Sane & ad vindemiam feriæ judiciariam curam relaxaverant.] Anianus JC. in leg. 2. Cod. Theodoſ. de feriis: *Meſſivæ feriæ & vindemiales.* Sueton. Cæſare cap. 40. *Faſtos correxit jampridem vitio pontificum per intercalandi licentiam adeo turbatos, ut neque meſſium feriæ æſtati, neque vindemiarum autumno competerent.* Cyprianus Epiſt. 2. ad Donatum: *Bene admones, Donate chariſſime, nam & promiſiſſe me memini, & reddendi tempeſtivum prorſus hoc tempus eſt, quo indulgente vindemia, ſolutus animus in quietem, ſolemnes ac ſtatas anni fatigantis inducias ſortitur.* Elmenhorſt.

Judiciariam curam relaxaverant.] Id eſt, *res non agebantur.* Inde Cyprian. Epiſt. 2. ad Donatum p. 4. *feriata quies.* Vide Petrum Pithœum adverſar. lib. 2. cap. 20. *Elmenh.*

Sane & ad vindemiam feriæ judiciariam curam relaxaverant.] Res nota. Ceterum non ſolum forum tunc clauſum, ſed ſcholæ etiam, ipſaque adeo ſtudioſorum muſea. Cyprianus: *Et promiſiſſe me memini, & reddendi tempeſtivum prorſus hoc tempus eſt, quo indulgente vindemia ſolutus animus in quietem, ſolemnes ac ſtatas anni fatigantis ferias ſortiatur.* Herald.

Sane & ad vindemiam feriæ.] Ad formam hujuſce opuſculi Minuciani ſuam Cyprianus ad Donatum epiſtolam ſive diſſertationem concepit. *Rigaltius.* Id jam notavit Balduinus in Diſſertatione, cui id relinqui præſtat. Inſuper quæ his appoſita erant ſub nomine Ouzelii, ad Gellii librum IX. cap. 15. afferuntur ſub nomine Thyſii, ut pateat omnia in furti cauſam incidere, nec merere locum.

1 *Poſt æſtivam diem in temperiem ſemet autumnitas.*] Chryſolog. ſermon. 11. *Poſt ſolitos æſtus, aerem temperies mitigavit autumni.* Elmenh.

2 *Autumnitas.*] Varro apud Nonium, Autumnitas. *Wower.*

Autumnitas.] Arnob. lib. 1. pag.

diluculo ad mare inambulando litore pergeremus, ut &

pag. 7. Lib. 2. pag. 57. Cato de re ruſtica capite 115. *Elmenh.*

Autumnitas dirigebat.] Fruſtra his ſcrupulus injectus fuit ab doctiſſimo Meurſio, quaſi deeſſent nonnulla de Cæcilio deambulationis comite adſcito. Itaque etiam nullum ex viris doctis, qui poſtea ediderunt, ſibi adſentientem invenit, haud dubie non quod opinati fuerint omitti quaſdam circumſtantiàs veluti ex jure, quod hiſtorici non refugiant, ſed quod crediderint ſatis colligi ejus comitatum partim ex ſuperioribus, ubi oſtendit ſe acturum de ſermone Octavii, quo Cæcilium reformavit diſputatione graviſſima ad veram religionem; partim ex ſequentibus, ubi Octavius deſcribit Cæcilium domi foriſque lateri Minucii inhærentem. Hæc enim duo loca ſic ordinavit apte auctor, ut ex eis nequeat lector aliter cogitare, quam eum ſimul exiviſſe. *Gronovius.*

3 *Itaque cum diluculo &c.*] Remotiſſimus ab intellectu hujus loci fuit Gallicus interpres, reddens ita; *comme nous fumes donc arrivez en cette agreable Ville, nous allames de bon matin nous promener ſur le rivage, parce qu'on y jouït d'un air frais qui reveille les eſprits* &c. Itaque ſupponit jam tunc in litore ambulaviſſe. Quid ergo eſt quod mox ſequitur? *Nous avions fait alors plus de la moitié de la ville & commençions a tenir le rivage a l'endroit qui eſt le plus decouvert.* Sed ubi in Latinis patet adventus eorum in hanc urbem? Nulla de eo vox eſt, & totum hoc miſer ille interpres interpoſuit ad ſeſe irretiendum. Utique *medium ſpatium civitatis* non notat *la moitié de la ville*, tanquam ſomniaverit de dimidio. Iam vero *quand ils jouyrent ſur le rivage d'un air frais, n'eſt ce pas qu'alors ils eſtoient dans l'endroit de rivage bien decouvert, & point moins qu'aprés la paſſage par la ville?* Aliter ſane *medium civitatis ſpatium* intellexit Caſp. Barthius, jubens cogitare in media urbe liberum litus fuiſſe: Oſtiam enim civitatem ad litus protenſam eſſe, qua parte mare ſpectabat libera muris: additque, Hoc niſi attendas nequaquam capias, quomodo medium civitatis ſpatium emenſi liberum litus tenere poſſint, ad quod videbatur egreſſione civitatis opus eſſe. Qui mire in his turbat. Oſtia enim non erat protenſa ad litus, ſed ad ripam Tiberis, & in hunc amnem proſpiciebat frons ejus, nec in media urbe potuit liberum litus fuiſſe; ſunt enim illic omnia obſita ædificiis, aut forum eſt; nec ubi urbs eſt libera muris, ibi continuo eſt liberum litus, quum illic poſſint omnia impedita lignis eſſe ad fabricam navium aut horreis aut ipſis ſubductis navibus, ut nihil ſit apertum, nihil liberum. Hæc ut explicentur, ſcire oportet in verbis noſtris proponi conſilium, non factum. *Cum diluculo pergeremus ad mare inambulando litore*, non quod jam tunc inambularent in eo, ut intellexit Gallus, ſed quod pergerent ad mare via Oſtienſi, eo con-

& [1] aura adſpirans leniter membra vegetaret, & cum eximia voluptate [2] molli veſtigio cedens arena ſubſide-

conſilio & fine, ut inambularent litore. Eſt enim hæc loquutio eadem Suetonianæ in Julio c. 7. *quum jure dicundo conventus circumiret*, quam adeo clare illuſtravit liber 1. paterni laboris de ſeſtertiis cap. 6. Porro ſitus urbis Oſtiæ hic erat, ut quum ipſa ſita eſſet ad Tiberim vel initia hujus fluvii, tamen ultra eam adhuc tria milliaria ſupereſſent uſque ad litus, unde auctores ab urbe Roma ad litus maris ponebant milliaria XVI. quum ab eadem urbe ad Oſtiam modo XIII. quod manifeſte patet ex citationibus apud Cluverium in Italia antiqua pag. 870. qui recte id etiam intellexit. Unde ex urbe Roma euntes ad litus habebant ſpatium urbis Oſtienſis medium, quippe quam tranſibant. Ut idcirco vel mediam dicat, quæ vere erat in medio inter mare & Romam poſita, vel quod iſtam urbem in medio tranſierint, ut *adoleſcentia per medias laudes quadrigis vehens* in Bruto Ciceronis. Livius 1, 12. *Inde huc ſuperata media valle tendunt*. Miror in tanta coacervatione Cluveriana nullam fieri hujus Minuciani loci mentionem, uti neque in Roma Subterranea, ubi via Oſtienſis illuſtratur. Interim & Cl. Pricæus ad Matthæi caput 1. verſ. 18. hinc colligebat loquutionem *ad mare litus inambulare*, plane non ex ſententia auctoris, & conjungens, quæ in conſtruendo debent ſeparari, quum illa *ad mare* nequaquam pertineant ad *inambulando litore*, ſed ad τὸ *pergeremus*. Gronovius.

1 *Aura adſpirans.*] Quæ ex ratione matutini temporis ſupponitur. Supereſt fragmentum Pomponii: *Terra exhalat auram atque auroram humidam humectam.* Ovidius libro v. 1. Metam. *Poſtera depulerant auroræ lumina noctem, Egredior, ſilvaſque peto, victorque per herbas Aura, veni, dixi.* Sic ab Aſtura Auguſtus de nocte ad occaſionem auræ evectus ſcribitur Suetonio cap. 97. τῆς ἐξ ὑγροῦ ἐκπνοῆς. *Gronovius.*

2 *Molli veſtigio.*] Pedi ſive plantæ. Hac enim voce ſcriptores id quod infra talos eſt, atque adeo ſæpe ipſos pedes denotant. Manilius lib. IV.

Cruraque defendit juvenis veſtigia piſcis.

Ovid. lib. v. Metamorph.

---- tenuit veſtigia tellus.

Gratius Cynegetico:

Effuge qui lata pandit veſtigia planta.

Ouzelius. Qui unde hæc duo exempla afferat, neſcio; ſed in reliquis compilabat Barthium loco citato, quæ ibi legere licet. Interim prave in loco noſtro veſtigium poni pro pede notat. Non enim ſunt hi delicatuli, ut mollis eorum pes ſit: ſed pars litoris & arenæ quam identidem calcabant, mollitie ſua admittens preſſum pedis dabat eis voluptatem, quam captabant. Quintilianus in Inſtit. p. 224. *Et fallit volu-*

ſideret, Cæcilius, ſimulacro [1] Serapidis denotato, ut

voluptas, & minus longa quæ delectant videntur: ut amœnum ac molle iter etiamſi eſt ſpatii amplioris minus fatigat, quam durum arduumque compendium. Itaque hic ingreſſus prope mare erat illis duo præſtiturus, alterum ex afflatu auræ, alterum ex inceſſu blando nec aſpero, ut pedes inde ureréntur. Egregie id expreſſit Lucianus in libello de Gymnaſiis: *καὶ ὁ δρόμος οὐ πρὸς τὸ στερρὸν καὶ ἀντίτυπον, ἀλλὰ ἐν ψάμμῳ βαθείᾳ, ἔνθα οὔτε βεβαίως ἀπερεῖσαι τὴν βάσιν, οὔτε ἐπιστηρίξαι ῥᾴδιον, ὑποσυρομένου πρὸς τὸ ὑπεῖκον τοῦ ποδός. Gronovius.*

1 *Simulacro Serapidis denotato*] Hoc eſt, animadverſo, deprehenſo, notato ſibi obviam. *Rigalt.*

Simulacro Serapidis denotato] Non opinor hîc requirebatur probare cum Elmenhorſtio Serapidem fuiſſe apud gentiles certe quoſdam magnum & ſanctiſſimum Deum, aut cum Rigaltio aperire quid ſignificet *denotare;* quippe quod adoleſcens Latinorum cupidus ex Cicerone jam notum habebat: ſed potius quis ille Serapis tam inopinanter in Romano litore celebratus, mirificus migrator, jam olim & Ponto notus, ſed perpetuus Ægypti, ut inde per cataplos in hanc quoque oram deveheretur. Sed non oportet ſtupere, quum hic Serapis vicinus fuerit illi, quem ita præclare deſcribit inſcriptio apud Cl. Sponium in Miſcellaneis pag. 329. M. Αυρηλιος Ηρων νεωκορος του εν πορτω Σαραπιδος επι λαργινιω Βειταλιωνι αρχιυπηρετη και καμεινευτη και Αυρηλιω Φηλω Σαλωνιω Οειδοτω Ιεροφωνοις και Καμεινευταις Χαριτη Ιεροδουλια ανεθηκεν επ αγαθω. En varias miniſteriorum in hoc ſacerdotio appellationes Græcas ex Græca Alexandria tranſvectas, mirificum hujus Serapidis cultum teſtantes. Ubi non dicitur *ædituus ædis Serapidis, quæ eſt in portu;* ut interpretatur vir eximius, nec *ſacris cantoribus;* ſed *ædituus Serapidis, qui eſt in Portu, & ſacrarum vocum prolatoribus.* In ſacris Serapidis nihil cantilenæ erat, non tibia, non cithara; ſed ſeptem vocalium ſonus, quæ identidem repetebantur, unde illa ἑπτὰ φωνήεντα in epigrammate, quod explicuit Henr. Valeſius ad librum v. Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ Socratis. Hic igitur Serapis ut erat ab ulteriore & Etruſca ripa in loco iſto bene noto, ſic in ripa Latina debuit etiam coli, niſi quod ignarus magis eſt hujus locus. Nam ſicut imaginari poſſumus hunc Minucianum Serapim ſtetiſſe vel in ipſa urbe Oſtienſi, vel extra ejus mœnia, ut ſæpe alibi; potuit quoque forſan viſu tangere illum ipſum Portuenſem. Sed quum & Portuenſes & Oſtienſes quæſtum facerent ex pelago, uterque populus videtur ſe mancipaviſſe huic numini, ſicut collegium Serapidis Salonenſis memoratur in Reineſii Inſcriptionibus pag. 771. & Sponii Miſcellaneis pag. 68. & hinc Serapis ſtetit in utraque ripa. Et vide an ad hunc facere poſſit locus Ven. Bedæ in paſſione Felicis: *D. III. Cal. Septemb. Romæ via Oſtienſi ſancti Felicis presbyteri ſub Diocletiano & Maximiano*

[1] ut vulgus ſuperſtitioſus ſolet, [2] manum ori admovens, [3] oſculum labiis preſſit.

III. Tunc

ano Imperatoribus præfecto & indice Dracone. Hic cum ad Secretarium judici eſſet perductus, juxta templum Serapidis, dum cogeretur ad ſacrificandum, exſufflavit in faciem ſtatuæ æreæ, & ſtatim cecidit. Gronovius.

1 *Ut vulgus ſuperſtitioſus ſolet*] Lapides unctos in triviis oleo perfundere Theophraſtus ſignum, ſive notam ſuperſtitioſi ait. *Wower.*

Vulgus ſuperſtitioſus] *Superſtitioſum* Oecumenius in acta Apoſt. cap. 26. definit, *qui dæmonia veritus, omnia pro numinibus colit, & lapidem, & lignum & ſpiritum.* Firmicus aſtron. lib. 4. cap. 13. *qui omnes religiones cum animi quadam trepidatione ſuſcipit.* Elmenh.

2 *Manum ori admovens oſculum labiis preſſit*] Rom. Ed. *impreſſit.* Vulgatus adorandi ritus manum ad oſculum referre. Lucian. Demoſt. encomio: καὶ τὴν χεῖρα τῷ ϛόματι προσαγαγόντος, ἐδὲν ἀλλ' ἢ προσκυνεῖν ὑπελάμϐανον. Idem περὶ ὀρχήσεως· προσεύχονται τ̃ ἥλιον, ἐκ ὥσπερ ἡμεῖς, τὴν χεῖρα κύσαντες. Meminit ejuſdem ritus περὶ θυσιῶν, & Plinius lib. XXVIII. cap. 11. lib. XII. capite III. Apulej. Mileſ. IV. Apol. & Florid. Hieron. 1. contra Ruffinum. in Oſeam cap. XIII. Hinc *adorandi* verbum. Quanquam non tantum manum priore digito, ut Apulejus ait, in erectum pollicem reſidente labris admovebant, ſed ſoliti etiam προσκυνεῖν caput tegere, vertere ſeſe ad Orientem, coronam ſimulacro imponere, & aſſidere ad orandum. Suetonius Vitellio cap. VII. Lucretius lib. V. Plutarchus Apolog. & lib. de Orat. *Wower.*

Manum ori admovens] De adorantium geſtu, habitu, motu flexuque corporis, vide Barnab. Briſſon. lib. 1. de Formul. p. 35. & ſeq. Petrum Pithœum lib. 1. adverſar. cap. 3. Dn. Wowerium ad hunc locum. *Elmenh.*

3 *Oſculum labiis impreſſit*] Hieronym. part. 3. Tract. 8. Epiſt. 33. ad Ruffinum: *Quum illud os quod mecum vel erravit aliquando vel ſapuit, impreſſis figerem labiis.* Prudent. περὶ ϛεφάνων, pag. 234.

Tantum oſculum impreſſit unum.

Lib. 1. contra Symmach. pag. 234.

Mox humeris poſitus nutricis; trivit & ipſe
Impreſſis ſilicem labris.

Propertius lib. 1. Elegia 16.

Oſculaque impreſſis nixa dedi genibus. Elmenh.

Manum ori admovens, oſculum labiis preſſit] Morem hunc ſuperſtitioſorum hominum eruditiſſimi homines pridem obſervarunt. Quod autem *adorare* inde dictum exiſtimant, falli eos documus ad Arnobium. Sic autem ſolebant religioſi homines, ſi quem locum ſacrum prætergrederentur, adorare, atque ſæpius tacitas preces concipere. Ovid. 6. Metamorph.

Ipſe ducem dederat, cum quo dum paſcua luſtro,

Eco

III. Tunc Octavius ait: [1] Non boni viri eſt, Marce frater, hominem domi foriſque [2] lateri tuo inhærentem, ſic in hac imperitiæ vulgaris cæcitate deſerere, ut

Ecce lacu medio ſacrorum nigra favillis
Ara vetus ſtabat tremulis circundata cannis.
Reſtitit & parvo; Faveas mihi, murmure dixit
Dux meus; & ſimili, Faveas mihi, murmure dixi. Herald.

Manum ori admovens] Adorans. Plinius lib. 28. *in adorando dexteram ad oſculum referimus. Fulgetras poppyſmis adorare conſenſus gentium eſt.* Rigaltius.

Manum ori admovens oſculum labiis preſſit] In adorationis ritu manum ori admoveri ſolitam, jam pridem à doctiſſimis in hoc genere viris notatum eſt; quorum diligentiæ ac famæ nihil detractum volumus, etiamſi hâc occaſione ad Minucium quædam delibemūs. Lucianus περὶ θυσιῶν. Ὁ δὲ πένης ἱλάσατο τὸν θεὸν, φιλήσας μόνον τὴν αὐτοῦ δεξιάν. Idem paullo clarius περὶ Ὀρχήσεως. Ὀπιοι καὶ Ἰνδοὶ, ἐπειδὰν ἕωθεν ἀναστάντες προσεύχονται τὸν ἥλιον οὐκ ὥσπερ ἡμεῖς τὴν χεῖρα κύσαντες ἡγούμεθα ἐντελῆ ἡμῶν εἶναι τὴν εὐχήν. Sic Apulejus Mileſiac. 4. *Et admoventes oribus ſuis dextram, priore digito in erectum pollicem reſidente, ut ipſam prorſus Deam Venerem religioſis adorationibus venerabantur.* Idem Apolog. *Nam ut audio percenſentibus iis, qui novêre, nulli Deo ad hoc ævi ſupplicavit, nullum templum frequentavit. Si fanum aliquod prætereat nefas habet adorandi gratiâ manum labris admovere.* Manum vero prius oſculari ſolebant, ac tum demum eam verſus illum, quem adorabant, porrigebant; ut recte contra Lipſium obſervat Vir ſtupendæ & ad miraculum reconditæ eruditionis Excellentiſſimus Salmaſius in Notis ad Flavii Vopiſci Probum. *Ouzelius.* Ex quo ſequentium deſcriptam partem magnam hinc ejeci, ut non neceſſariam, quia illic cerni poeſt.

1 *Non boni viri eſt, Marce frater*] Octavius Marcum Minucium fratrem appellat, Chriſtianus Chriſtianum. At pag. 33. Cæcilius adhuc Ethnicus eundem Minucium ſic etiam compellabit, *quanquam tibi, Marce frater,* hæc igitur appellatio fuit adfectus & religionis. Utriuſque certe in Octavio: Adfectus in Cæcilio. *Rigalt.*

Marce frater] Jam ſtatim oſtendit Octavius nequaquam ſe pigere appellationis inter Chriſtianos uſitatæ, ut nulla inde oriri queat ſuſpicionis pravæ anſa, prout infra etiam eſt declaraturus. Sane inepta & intempeſtiva ſunt Ouzeliana de illis, qui ſimilibus conveniunt moribus pareſque per omnia ſunt. Interim quoque eſt videndus Pricæus ad Apulejum lib. 1. pag. 44. *Gronovius.*

2 *Lateri tuo inhærentem*] Hæc quoque citat Pricæus ad eundem lib. 11. pag. 67. unde Ouzelius ad ſe rapuerat & hoc ipſum & reliqua exempla. *Idem.*

 1 *Eſ-*

ut tam luculento die in lapides eum patiaris impingere, [1] effigiatos ſane, & unctos, & coronatos: cum ſcias hujus

1 *Effigiatos ſane*] Sidon. lib. 4. *effigiare imaginibus.* Prudent. *deaſciato ſupplicare ſtipiti.* Apulej. Florid. *truncus dolamine effigiatus.* Pervulgatus mos ungendi & coronandi lapides. forte ex illo, quod legimus Geneſ. cap. 28. Lucianus Charonte: τί ἐκεῖνοι σιφανῦσι τοὺς λίθους, καὶ χρίουσι μύρῳ; Idem Pſeudom. Tibullus lib. 1. eleg. 1.

Nam veneror ſeu ſtipes habet deſertus in agris,
Seu vetus in trivio florida ſerta lapis.

Coronarum autem uſum varium, & multiplicem in Deorum cultu fuiſſe alius dicendi locus erit. Apul. Mileſ. 4. Arnob. lib. 3. Horat. lib. 4. Ode 4. Fulgent. 1. Myth. Juſtin. Apol. 2. Clem. Alex. παιδαγ. lib. 2. cap. 8. *Wowerus.*

Lapides unctos & coronatos] Vide Obſervat. noſtras ad Arnob. libro 1. pag. 22. *Elmenh.*

Effigiatos] De verbo *effigiare* multa Savaro ad Sidonii Apollinaris lib. 6. Epiſt. 12. quibus hæc loca addere poteris. Papias: *Effigiare, formare.* Apulejus Metamorph. lib. 11. pag. 11. *Extrinſecus miris ſimulachris effigiata.* Martianus Capella de nupt. Philol. lib 6. pag. 130. *Quippe memoratur omnia poſſe effigiare.* Pag. 228. *miris formis effigiata.* Aug. de hæreſ. cap. 86. *Tertullianus animam dicit effigiatum corpus eſſe. Deum corporeum eſſe, licet non effigiatum.* Elmenh.

Coronatos] Vide Paſcalium de coronis lib. 4. cap. 4.

Effigiatos & unctos] Arnobius lib. 1. *Si quando conſpexeram lubricatum lapidem & ex olivi unguine ſordidatum.* Sic enim recte correxerunt eruditiſſ. homines præeunte MS. Reg. in quo ſcriptum *unguines ordinatum.* Hac autem de re dicebamus ad eum Arnobii locum. *Herald.*

Et coronatos] Arnobius lib. 7. *Etiam dii ſertis, coronis afficiuntur, & floribus?* Quem in locum plura obſervabamus. *Idem.*

Lapides unctos] Unctos vocat lapides Octavius, quia gentibus in more poſitum erat lapides, quos pro Dis Vialibus & Terminalibus colebant, unguentis delinire. *Ouzelius.* Hinc autem poſt multiplicem Terminorum aut Terminalium ſeu lapidum ſeu arborum quoque grumorumque & ſcorpionum aut Larum vialium mentionem non requirebatur progreſſus ad Hebræum Merkolis & Græcos ἕρμακας & ἑρμαίους λόφους & fabulas Muhammetis. Neque enim iſta omnia conferunt aliquid ad Minucium, & egregia forent, ſi primus dixiſſet; ſed quæ non pagina illis plena? Unde delevi, quum pars deſcripta eſſet ex Cl. Seldeni Diis Syris 11, 15. Locus omnino nimium conſpicuus in antiquitate gentilium, quam ut oculos lectoris non detineret. Sed etiam ſpecimen ſuperſtitionis nimium crebræ, quam ut non variis & plurimis in locis veterum ſcriptorum exſtaret memoria ejus. Utrique ſatisfactum eſſe res ipſa docet

hujus erroris non minorem ad te, quam ad ipſum [1] infamiam redundare. Cum hoc ſermone ejus medium ſpatium civitatis emenſi, jam [2] liberum litus tenebamus. Ibi arenas extimas, velut ſterneret ambulacro, perfundens [3] lenis unda tendebat. Et ut ſemper

[1] mare

docet per Wowerum, Elmenhorſtium & Heraldum, & quot alios alibi? Cæterum quum tam clare notaverit Wowerus (*pervulgatus mos ungendi & coronandi lapides forte ex illo, quod legimus Geneſ. cap.* 28.) quod pretium eſt Danielis Huetii ſcribentis in propoſitione IV. pag. 127. (*Lapides in triviis ungebant, & poſitis genibus adorabant &c. traducto inde more; quod Jacob lapidem, cui capite innixus ſcalam in ſomnis viderat, erexit in titulum, fundens oleum deſuper Gen.* 28, 18.) Etiam ab alio indicatum fuiſſe notat Elmenhorſtius ad Arnobium lib. I. Opinor extra dicta eſſe, quod produco ex Geographo Nubienſi in ſeptima parte climatis primi pag. 27: *ſecus quod* mare Indicum *jacet urbs Berua ultimus terminus terræ gentilium, qui nullam tenent religionem, ſed erectos lapides & piſcium adipe unctos adorant.* Hinc patet quam penitus in Aſiam ſtultitia iſta proceſſerit. Et Wowerus nunc monet ire ad Luciani Charontem & Pſeudomantin; ſed ſane notabilis etiam mentio reſidet in Deorum Concilio. *Gronov.*

Coronatos] Simulachra Deorum coronis, ſertis floribuſque ornare gentibus in more fuiſſe, paſſim apud auctores obſervare licet. *Ouzelius.* Qui quum primum Arnobii ex libro VII. locum hauriret ex Heraldo, ſecundum Lactantii ex notis Heraldi ad iſta Arnobii verba; poſtremum item Artemidori ex Heraldinis ibidem; credens omnia media ſic furtivo digito eſſe tacta delevi. Et hic tamen poſtquam lectori tantopere illuſit, commodiorem promittit de his dicendi locum, cui immortuus fuit. Omnia de diis coronatis alibi exſtant. Lapides coronati requiruntur.

1 *Infamiam redundare*] Macte profecto firmitatem aut ipſius Octavii aut illius temporis Chriſtianorum, qui ſic palam loqui auſi ſunt de cauſa, quam non modo major hominum pars liberabat ab iſto crimine, ſed etiam eos qui illam infamiam non vitabant, tormentis & omni mortium ſæviſſimarum horrori ſubjiciebant, unice laudantes, qui imperitiæ iſtius infamia cenſebantur. Nullus dubitat vel Octavius fateri vel Minucius ſcribere in tanta tyrannide, quod mens recte edocta & illuſtrata ſibi informabat, ut infamiam vocaret amicum non retrahere ab eo, quod pro errore habebat, & quidem in Dei cultu. *Gronovius.*

2 *Liberum litus*] Εὐάνεμον, ut Sophocles περὶ τ̃ βοσῶν ait in Ajace v. 198. *Idem.*

3 *Lenis unda tendebat*] Rom. Ed. *tundebat.* Wowerus. Recta eſt hæc veteris libri ſcriptura. *Tendebat arenas:* extendebat. Sic *tendere plagas, retia.* Rigaltius.

Lenis unda] Ita Lucretius lib.

 2. de

1 mare etiam poſitis flatibus inquietum eſt, etſi non
2 canis ſpumoſiſque fluctibus exibat ad terram, tamen
criſpis,

1. de rer. natura, *mollis unda*. Elm.

Tundebat] Prudentius Cathemer. pag. 97.

Salſoſque candens ſpuma tundit ſilices.

Hieronym. in Sophon. cap. 2. *Maris fluctibus tunditur*. Et in 9. cap. Oſeæ: *Tyrus maris fluctibus tundebatur*. Elmenh.

Lenis unda] Nam ſi decumani fluctus in mari mediterraneo noti volverentur, incertam feciſſent & lubricam primam litoris partem vel extimas arenas, ut continua earum jactatio recuſaret admittere ſolidum veſtigium. Itaque Minucius ita deſcribit Græcum ἀλίπεδον, quod exponunt Grammatici ὁμαλὸν ἔδαφος παρὰ τῇ θαλάσσῃ. *In primo vado* dicit Gellius VII, 8. Sed & in Convivio ſeptem ſapientum ſcribit Plutarchus ex narratione Gorgiæ, quum eſſet νηνεμίᾳ καὶ γαλήνῃ, in acceſſu Arionis quoſdam delphinos ὑφηγουμένους τοῦ αἰγιαλοῦ πρὸς τὸ λειότατον. Ex quibus colligi debet inter vetuſtas maris mediterranei delicias hoc genus ambulationis fuiſſe. Idcirco & cornix adhuc puella apud Ovidium lib. 11. Metamorph 573. *Nam dum per litora lentis Paſſibus, ut ſoleo, ſumma ſpatiarer arena;* at mox quaſi ad explicandum: *fugio, denſumque relinquo litus, & in molli nequicquam laſſor arena.* Itaque etiam in epigrammate anonymus, quum præmiſiſſet *ecce refuſo Gurgite ſecuros alluit* (neque enim neceſſe eſt *abluit*) *unda pedes*, ſcribit:

Ecce recurrentes qua verſat fluctus arenas. Gronovius.

Lenis unda tendebat] Proba & recta eſt hæc ſcriptura, & male illi, qui *tundebat* ſubſtituunt. Ita & Boëthius de Conſolat. lib. 2. Metr. 8.

Ut fluctus avidum mare
Certo fine coërceat,
Ne terris liceat vagis
Latos tendere terminos.

Quamquam etiam ſunt, qui hic apud Boëthium legunt, *Latos tundere terminos;* quam lectionem nos rejicimus, ſcilicet quæ eſt contra MSS. & antiquiſſimarum quoque editionum fidem. Accedit, quod ſenſum plane inſulſum hac correctione efficiunt. *Tendere* enim apud utrumque valet *extendere*. Ouzelius.

1 *Mare etiam poſitis flatibus inquietum eſt.*] Vide Gellium lib. 2. cap. 33. qui cauſam adfert, cur mare etiam poſitis flatibus undabundum. *Elmenh.* Illic quidem agitur de mari undabundo mox poſt Africum vel Auſtrum: de quo non agit nunc Minucius, ſed de omnis temporis ſtatu etiam in diuturno ventorum ſilentio. Id Græci Grammatici ſcribunt παρ᾽ ὅσον τῇ ῥαχίᾳ συνεχῶς ἐπιβάλλοντα τὰ κύματα ψόφον ἀποτελεῖ, quando exponunt parœmiam ῥαχίας λαλίστερος. Gronovius.

2 *Mare inquietum eſt.*] Tertullianus de Pallio. cap. 2. *Sic & mari fides infamis, dum & flabris æque mutantibus, de tranquillo probum, de fluſtris temperatum, & extemplo de decumanis inquietat.* Cyprianus Epiſt. 1. cum reſpectu ad mare, *Inquietantes ſæculi turbinibus*. Ouzelius.

3 Ca-

crispis, toroſiſque ibidem erroribus delectati perquam ſumus,

3 *Canis ſpumoſiſque.*] Manil. lib. 5. *mariſque profundi Canicies.* Spumoſus ἀφρώδης pro alto & tumido. Sidon. lib. 2. *Spumoſo caneſcit impetu.* Homer. Od. 1. πολιὴν ἅλα. Vide Euſt. Iliad. α. *Wowerus.*

4 *Canis, ſpumoſiſque fluctibus.*] Hieronym. Tom. 1. Epiſt. 49. ad Innocentium: *Spumei fluctus caneſcunt.* Virgil. lib. 1. Georg.

Cano ſpumant freta concita fluctu.

Et 8. Æneid. f. 528.

Fluctu ſpumabant cærula cano.

Feſtus Avienus Arat. prognoſt. pag. 69.

Spumoſum late pelagus caneſcere cernes.

Cicero 1. de Divinat. pag. 354. Virg. 3. Georg. pag. 130. Seneca Agamemnon. Act. 3. Scen. *Delubra, &c.* Orpheus Argonaut. fol. 486. Hieron. Epiſt. ad Heliodor. cap. 9. *Elmenh.*

5 *Etſi non canis ſpumoſiſque fluctibus exibat ad terram.*] Lucret. lib. 2.

Ut mare, quum magni commorunt æquora venti;
Vertitur in canos candenti marmore fluctus.

Zeno Veronenſis ſermone de patientia *pallidos fluctus* appellat quos *canos* Minucius. *Tamen extremorum pallido ex recurſu voluminum, quaſi jus terræ cognoſcens, ac violare devitans mira patientia in ſe frangitur, iiſdemque fluctibus, quibus cogitur, refrænatur.* Sic *albeſcere* dicit Virg. 3. Æneid.

Fluctus uti primo cœpit quum albeſcere vento,
Paulatim ſeſe tollit mare. Her.

Canis ſpumoſisque fluctibus.] Propria epitheta maris, & frequentiſſime à ſcriptoribus conjuncta. Catullus:

Totaque remigiis ſpumis incanuit unda.

Manilius Aſtronom. lib. 5.

Congeritur ſiccum pelagus, merſique profundi
Canities emota maris, ſpumæque rigentis.

Ovidius:

--- *ſpumis ſonantibus albet.*

Cicero lib. 1. de Divinatione.

Saxaque cana ſalis niveo ſpumata liquore.

Seneca in Agamemnone.

Sulcata vibrant æquora & latera increpant,
Dirimuntque canæ cærulum ſpumæ mare.

Idem in Hippolyto.

Et cana ſummum ſpuma Leucatem ferit.

Prudentius Cathemer.

Salſoſque candens ſpuma tundit ſilices. Ouzelius.

1 *Criſpis toroſiſque.*] MS. *tortuoſiſque.* Solinus: *mare ſinuoſis lateribus tortuoſum.* Criſpis. A. Gell. lib. 18. cap. 11. *Quod ventus mare cæruleum criſpicans nitefacit.* Victor. 2. perſecut. Afr. *alvei criſpantes.* Wower.

Criſpis.] Victor lib. 2. de perſecut. Vandal. pag. 943. *alvei criſpantes.* Lib. 3. pag. 666. *Fontium criſpantes venæ.* Hieronymus in Epiſtola ad Heliodorum de laude vitæ ſolitariæ cap. 5. *Licet in modum ſtagni fuſum æquor arrideat: licet vix ſumma jacentis elementi ſpiritu terga criſpentur.*

ſumus, cum in ipſo æquoris limine plantas tingueremus, [1] quod viciſſim nunc adpulſum noſtris pedibus [2] adluderet fluctus, nunc relabens, ac veſtigia retrahens

& lib. 13. in Eſaiam prooemio ad Euſtochium, fol. 640. *Multi caſus opprimunt navigantes. Si vehementior flaverit ventus, tempeſtas formidini eſt. Si aura moderatior ſumma jacentis elementi terga criſpaverit, piratarum inſidias pertimeſcit.* Elmenhorſt. Prudentius in Romani martyrio:

Si forte vultum triſtioris Herculis
Liquore criſpo maſſa finxit fuſilis.

Tamen criſpis toroſiſque] Ita ſcriptum in MS. Reg. non *tortuoſis*, quod notant. B. Hieronymus ad Heliodorum: *Licet in modum ſtagni fuſum æquor arrideat, licet vix ſumma jacentis elementi ſpiritu terga criſpentur.* Et in epitaphio Paulæ: *Huc uſque proſperis navigavimus ventis, & criſpantia maris æquora labens carina ſulcavit.* Heraldus.

Criſpis toroſiſque.] Parum attentis oculis Regium exemplar inſpexerat qui primus ex eo renunciavit ſcriptum, *tortuoſis.* nam in eo libro ſcriptum prius fuerat, *friſpis tororiſiſque.* & qui correxit, legi voluit, *criſpis toroſiſque.* Venarum toros medici dixere, & jubarum toros Poëtæ. Rigaltius. Quid elegantius Plinio, dum ſcribit XIII, 15. *Sunt & undatim criſpæ menſæ.*

1 *Quod viciſſim nunc appulſum noſtris pedibus.*] Strabo lib. 1. ubi ait mare inſtar animalium ἀναπνεῖν καὶ ἐκπνεῖν. Δῆλον δὲ ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ ἑστῶτι κατὰ τὴν κυμάτωσιν. ἅμα γὰρ κλύζονται οἱ πόδες, καὶ γυμνοῦνται, καὶ πάλιν κλύζονται, καὶ τοῦτο συνεχῶς. Wowerus.

Quod viciſſim nunc adpulſum noſtris pedibus alluderet fluctus.] Id eſt: modo accedentes, modo recedentes undæ ludere videbantur. Vide Joh. Paſſeratium ad Catullum pag. 41. Wower. in Notis. *Elmenb.*

Quod viciſſim nunc adpulſum noſtris pedibus alluderet.] Proba lectio & MS. Reg. auctoritate comprobata. Seneca in Oedipode:

Per te, pater Neptune, qui fluctu brevi
Utrimque noſtro geminus alludis ſolo.

Sic προσπαίζειν uſurpavit eleganter Gregorius Nazianzenus Sermone de S. Cypriano: καὶ θάλασσα ἠπλωμένη, καὶ ταῖς ἀκταῖς προσπαίζουσα, μετὰ πνευμάτων στάσιν ὠδίνοντα κύματα. Heraldus.

2 *Alluderet.*] Catullus Nupt. Pelei: *Ipſius ante pedes fluctus ſalis alludebat.* Ovid. 4. Metam. *& in alludentibus undis Summa pedum, taloque tenus veſtigia tingit.* Servius 8. Æneid. *ludere*, moveri interpretatur. Ita capiendum apud Auſon. Moſella: *Inter ludentes examina lubrica piſces.* Sed quod apud Ciceronem in Top. littus *qua fluctus eludit*, minime legendum, ut Fulv. Urſinus ſuadet, *alluderet.* neque enim alluſione fluctus definitur littus, ſed qua maxime exæſtuat. l. 112. de verb. ſign. MS. legit, *allideret.* Quintil. lib. 10. *In littore,*

hens in ſeſe reſorberet. Senſim itaque tranquilleque progreſſi, [1] oram curvi molliter litoris, [2] iter ſabulis fal-

tore, in quod ſe maximo cum ſono fluctus illideret. Wowerus.

Alluderet.] Fulv. Vrſinus. Catull. --- *Ipſius ante pedes fluctus ſalis alludebat.* Sabæi editio, *illideret.* Ambroſ. Hexæmer. lib. 3. cap. 2. *Ubi fluctus impetum ſuum ad littus illiſerit.* Ruffinus Eccleſiaſt. hiſt. lib. 8. cap. 10. *Si ſaxo immobili unda allideretur.* Hieronym. Epiſt. 41. ad Ruffin. *illiſum ſcopulis æquor.*

Alluderet fluctus] Quum viri docti teſtentur ita legi in codice unico, non ſuſtinui mutare, etſi non præbeant exemplum, ubi dicitur *fluctus alludere pedibus vicinis æquor*, ſed *fluctus alludit pedibus.* Itaque ipſe etiam Paſſeratius ad Catulli iſtud *ipſius ante pedes fluctus ſalis alludebant*, citat imperfecte Minucii hunc locum, ut ſolummodo ponat *cum pedibus noſtris fluctus alluderet*, intoleranda ratione, ut non modo *appulſum* æquor omitteret, ſed etiam *quod* mutaret in *quum.* Itaque eſt, qui ante xx annos de hoc loco ſic cenſet citans prout vulgo legitur: [Proba lectio ajunt interpretes, Wouwerius, Elmenhorſtius, Heraldus. At a fluctu æquor non alluditur, ſed allidítur pedibus noſtris. Omnino reponendum ex MS. *allideret*, vel ex Vett. edd. *illideret*] Quis credat? Sed eſt homo novus, & inde audax ac protervus. Sæpius in notis Wouwerii ſcribitur exſtare in MS. quod Heraldus perinde ac Rigaltius negant. Ita diſerte nunc etiam Heraldus teſtatur verbum *alluderet* MS. Regii auctoritate comprobari; quod ipſe certe etiam noverat, & hinc periculoſe mutari. Deinde non agitur de iſta loquutione, ſed hac *fluctus alludit æquor.* Quid? an ignotæ ſunt uſurpationes verborum prægnantes, in quibus præbetur caſus quartus verbis, quæ illum naturaliter non admittunt? an ea loquutio nequit ſic intelligi fluctus ludens vel ludendo applicat, adpellit, æquor? Mihi quidem ſic videtur. Nam quum pateat ex frequentia exemplorum placuiſſe Latinis verbum *alludere* hac in re, certe potuit Minucius uſum ejus paulo produxiſſe, prout ille apud Suetonium dicit *impia dum Phœbi Cæſar mendacia ludit*, Ovidius *Talia mœrenti.* Ne dicam *allidere* eſſe nimis violentum, quam ut iſti tranquillitati accommodetur. Hæc ſi minus placent, potes facillime *alluderet fluctu.* Gronov.

1 *Oram curvi molliter littoris*] Hieronym. Tom. 1. Epiſt. 41. ad Ruffinum: *curvo aſſidens littori.* Lucretius lib. 2.

--- quæ mollibus undis
Littoris incurvi bibulam lavit
æquor arenam. Elmenh.

Oram curvi molliter litoris legebamus] Nequeunt Geographica tractari ſine interventu & quidem crebro vel magis aſſiduo ſingularum in iſtis vocum, ut in ipſo Mela *mollis ambitus* & contra *directi litoris margo;* & Plinio *litorum anfractu flexuoſo* vel *obliquo ſinu*, vel *magno flexu*, unde mutuatur ſua nunc Minucius. Ab his plane aliena ſunt, quæ allevit Ou-

fallentibus [3] legebamus. [4] Hæ fabulæ erant Octavii differentis [5] de navigatione narratio Sed ubi eundi ſpatium ſatis juſtum cum ſermone conſumpſimus, eandem emenſi viam rurſus verſis veſtigiis terebamus. Et cum ad id loci ventum eſt, [6] ubi ſubductæ naviculæ ſub-

zelius de clivo molli aut clemente, tamen mirabiliter omnino conſuta, quum priora ſpectare poſſis in Barthii Adverſariis partim XV, 19, partim XXXIX, 8. poſteriora in Pricæi notis pag. 187. ad locum illum Apuleji ex libro IV Mileſ. ut mireris bonum Cellarium inde adhuc partes capere voluiſſe. Caſauboni nota ad voces has Perſii *Et multa litus ſe valle receptat* eſt huc ſatis commoda: Videtur vallem appellare curvaturam lunati litoris quod maria perrumpunt. *Gronovius.*

2 *Iter fabulis fallentibus*] Vide hæc ſimilibus modis edita apud Pricæum pag. 7. in notis ad Apulej. libr. I. Miles. quæ indigne huc tranſtulit tanquam ſua Ouzelius.

3 *Legebamus*] Placuit Ouzelio huc congerere varia loca ex poetis ut pateret hanc loquutionem Latinam eſſe, rem profecto ſæpius probatam!: & quum quatuor teſtimonia ex Virgilio afferret, neſcio quo conſilio primum omiſit, quod eſt in Ecloga VIII. *Sive oram Illyrici legis æquoris.* Sed Minucius poeta non eſt, unde illa remitto ad poetas & illos, qui primi ea collegerunt; nec enim ea Ouzelii gratia eſt. Vide apud Græcos grammaticos ἐν χερῷ παραπλείων.

4 *Hæ Fabulæ*] *Fabulam* rem geſtam etiam deſignare jam pridem monuere Critici. Ita Plautus Perſa Act. 5. Sc. 2.

--- *Sed quid ego aſpicio?*
Hoc vide quæ hæc Fabula eſt.

Apud Petronium habes. *Quænam eſt, inquit, hæc audacia? aut ubi Fabulas & anteceſſura latrocinia didiciſtis.* Item, *Aſcyltos jam deficiente Fabularum contextu.* Et deinceps, *Utrumque tamen tanquam non agnoſcerem Fabulam tacui.* Quæ omnia de re geſta capienda ſunt. Vide plura apud Cl. Gruterum Suſp. lib. 18. cap. 3. *Ouzel.*

5 *De navigatione*] Qua videtur uſus fuiſſe in proficiſcendo ad ſuum Minucium Romæ degentem. Ut inde pateat habitaviſſe trans mare, & fortaſſis id fecit ex provincia, unde illuc venturus compulſus fuerit navigationem experiri, de qua nunc differere potuit poſt increpationem omiſſam aut neglectam; ſive ea fuerit Africa, ſive Hiſpania, ut potuerit noviſſe Oceanum. *Gronovius.*

6 *Ubi ſubductæ naviculæ ſubſtratis roboribus, &c. pueros videmus certatim geſtientes, &c.*] Locus inſignis quem quamvis ſanum, non prætermiſerim tamen, ſanandi Gloſſarii. Duo autem in eo noto, Luſum puerorum, & morem veterum, qui navibus in littus extractis robora ſubſternebant,

[1] ſubſtratis [2] roboribus, [3] à terrena labe ſuſpenſæ [4] quieſcebant,

bant, ne carinæ earum putiſcerent: quod Lyncei inventum eſſe ex Philoſtrato docui ad Lycophronem. Vocabant quidem ea robora Græci ἕρματα, & φάλαγγας, teſtibus Suida, Etymologico, & id genus Grammaticis, quos, quia Commentarium non ſcribo, omitto. Latini vero Græciſſantes *Phalanges*. Nonius Marcellus. *Phalangæ dicuntur fuſtes teretes, qui navibus ſubjiciuntur, cum attrahuntur ad pelagus, vel cum ad littora ſubducuntur: undeetiam phalangarios dicimus, qui aliquid oneris fuſtibus transvehunt.* Chariſius lib. I. *Falanx, militum dicitur. Falanga, fuſtis cui deligatur.* Gloſſarium: *Falangarii.* Λιθοφόροι. lego, Ἀχθοφόροι. Item *Phalangarii.* οἱ ταῖς δοκοῖς ἀποκρημνῶντες βάρη, καὶ πλείονες ἅμα βαστάζοντες. Sed & Varronis apud eundem illum Marcellum verbis *phalangis* reſcribito, cætera felicioribus ingeniis reſtituenda relinquo. Hoc de iſto more. Tranſeo ad puerorum luſum, qui teſtarum in mare jaculationibus ludebant, quod etiamnum factitatur. Græci ἐποστρακισμὸν appellant. Meurſius. Sed de quo quum ille idem loca eadem Suidæ, Pollucis & Euſtathii jam propoſuerit in libello de ludis Græcorum, etiam tot alii aliis locis, non patimur eadem hic rurſus evomi, nec ab Meurſio nec ab Ouzelio, quem impudenter poſtremum quoque hiſcere video.

1 *Subſtratis roboribus*] Φαλάγγαις. Pollux lib. I. Nonius. *Phalangæ.* quanquam Minucius non tam de iis fuſtibus, quibus naves ſubducuntur, ſed quibus ſuſpenſæ eriguntur, quos *pulvinos* appellaſſe veteres colligo ex Iſidori lib. 19. nempe quod in iis *naves*, ut Minucius loquitur, *quieſcebant.* Wower.

2 *Roboribus*] Φαλάγγαις. Latini *pulvinos* vocant. Papias: *Pulvini ſunt machinæ, quibus naves deducuntur & ſubducuntur in portum.* Elmenh.

Subſtratis roboribus] Non debuerant hæc morari doctiſſimum Meurſium, ut neque φάλαγγες, neque ἕρματα quum ſciret utriſque ab Guilielmo Budæo & Henrico Stephano ſatis datum, & adeo non ignota fuiſſe, ut palam notaverint. Quid igitur conferunt iſtæ poſteriores tot literæ Ouzelii? Certe in his palangis juvant nihilo plus quam in iſto teſtarum luſu Græce dicto & nullis Lexicis ignorato: & tamen quaſi id aliter haberet, ab eo adducitur huc ad probationem Pollux, Euſtathius, Etymologicum, novitque Suidam & Phavorinum, quum Heraldus & Rigaltius ſatiatos jam ſe oſtendant iſto Grammaticorum cinno toties hic illic citato, quum præſertim exſtaret quoque Meurſii ſcriptum ludos Græcorum recenſens; adeſſet Elmenhorſtius index Leopardi; ſed neque J. C. Bulengerus tacite ſibi noſſe id potuerit. Ad hanc tamen ſpeciem vitioſe Heraldus trahit Ovidii locum, quaſi quum flumen glacie conſtrictum eſt, plano curſu teſta labatur, ac non irrotet proprie ſuper undas, ſed premat eas potius.

ſcebant, [5] pueros videmus certatim geſtientes teſtarum in mare jaculationibus ludere. [6] Is luſus eſt teſtam teretem, jactatione fluctuum levigatam, legere de litore:

potius. Ovidius non loquitur ex reſpectu hujus luſus, ſed deſcribit amnem glaciei cruſta obductum, eamque vocat lubricam teſtam: tunc locus non eſt huic luſui. Quum igitur tot aliorum idem repetentium notæ nihil afferant, niſi quod ab aliis allatum erat, præſtabit loco ejus audire verba Scholiorum Apollonii Rhodii II, 845. Φάλαγξ δὲ τὸ ἐπίμηκες καὶ στρογγύλον ξύλον· πολλὰς δὲ τοιαύτας εἶχον φάλαγγας οἱ ἀριστεῖς πρὸς τὰς νεολκίας, ἀφ' ὧν ἐπὶ τοῦ Ἴδμονος τάφῳ μίαν λαβόντες προσέπηξαν, ἥτις βλαστήσασα ἔτι καὶ νῦν δείκνυται. Unde Etymologicon φαλάγγας has conſiderat quaſi παρὰ τὸ σπᾶν εἰς τὴν ἅλα, quum explicuiſſet ὑπερείσματα νεῶν. Gron.

3 *A terrena labe ſuſpenſæ*] Labem dicit uliginem cænoſam, qua putreſcerent carinæ diutino ſitu. *Rigaltius.*

4 *Quieſcebant*] Etenim ea robora pulvini ſunt navium quieſcentium. *Rigalt.*

5 *Pueros videmus certatim geſtientes teſtarum in mare jaculationibus ludere*] Ludi iſtius, de quo plura alii obſervarunt, meminit etiam Arrianus libro 4. Diſſert. Epict. cap. 7. Ἀλλ' ὡς ὀστρακίοις τὰ παιδία παίζοντα, περὶ μὲν τῆς παιδιᾶς διαφέρεται, τῶν δ' ὀστρακίων οὐ πεφρόντικεν. Heraldus.

6 *Is luſus eſt teſtam teretem.*] Hunc luſum Græci ἐποστρακισμὸν vocant, & eodem modo deſcribunt. Pollux lib. 9. Euſt. Iliad. σ: Suidas ἐποστρακίζειν. Wowerus.

Is luſus eſt teſtam teretem] Græci hunc luſum appellant ἐποστρακισμόν. Heſychius ἐποστρακίζειν, ὀστράκοις παίζειν. Vid. Paulus Leopard. Emendat. lib. VI. cap. 8. *Elmenh.* Et ſic niſi fallor, affatim de hoc luſu edocti ſumus, ut feram Ouzelianæ manus contrectationem non deſideremus, quam idcirco expuli, maximopere miratus in nupera Suidæ editione ad verbum ἐποστρακίζειν dirigi lectorem ad Ouzelium videndum ad Minucium Felicem pag. 20, quaſi ille vel hilum contulerit, per quem nihil magis proficimus, quam per iſtam notam ad Suidam. Omnia eadem quæ allegabat Ouzelius, videbis in Meurſii Ludis Græcorum, qui juſtius memoratur. *Gronovius.*

Teſtam teretem jactatione fluctuum levigatam] Ἐκτετριμμένην ὑπὸ θαλάσσης, ait Euſtathius. *Herald.*

Teſtam teretem jactatione fluctuum levigatam] Quantum verborum, ut det cognoſcendam Græcam ψηφῖδα, ut aliquoties vocat Lucianus, vel ψηφῖδα θαλαττίαν, ut alii, vel στίαν, vel denique χηραμὸν illuſtrante Caſaubono ad Strabonem, ubi ex Mela etiam citat *ſaxa attrita fluctibus*, ſicut Euſtathius apud Heraldum: αὐχμηρὸν πόντου τρηματόεντα λίθον, in Epigrammate de pumice. Sed ut Minucius, ſic & Ovidius *Munera fert illi conchas tereteſque lapillos.*

Hinc

tore: eam teſtam plano ſitu digitis comprehenſam, inclinem ipſum atque humilem, quantum poteſt, [1] ſuper undas irrotare: ut illud jaculum vel [2] dorſum maris raderet, vel enataret, dum leni impetu labitur: vel, ſummis fluctibus tonſis, [3] emicaret, emergeret, dum aſſiduo ſaltu ſublevatur. Is ſe [4] in pueris victorem ferebat,

Hinc & Apulejus in Apologia: *Hæc enim frivola quæ nominaſtis, pleraque in litoribus omnibus congeſtim & acervatim jacent, & ſine ullius opera, quamlibet leviter motis flucticulis, ultro foras evolvuntur. Quin ergo dicitis me eadem opera pretio impenſo per plurimos piſcatores quæſiſſe de litore conchulam ſtriatam, teſtam hebetem, calculum teretem.* Ubi ſane & ipſe vidi in MS. Mediceo *teſtam habentem:* & quum Pricæus nihil ex ſeſe poſſet proferre, reliquorum conjecturas nequaquam placentes enarrat, ut denique amplectatur illam Brantii *albentem*, quaſi non omnis fere coloris lapillos ibi ſpectaremus. Pater meus adſcripſit *patentem*, quod commodius ad concham referretur. Mihi ſtatim Florentiæ ſub manum naſcebatur *teſtam tabentem*, quæ continuo adeditur & imminuitur magis magiſque, & atteritur, ut audimus ex Mela, *ἀλίτριπτος* in Epigrammate, quod plane videtur indicare ſcripta lectio leniſſime adjuta. *Gronovius.*

1 *Super undas irrotare*] Non poterat loqui expreſſius. Teſtula enim ita ſubſiliens motum refert rotæ agitatæ *ἄνω κάτω.* Contra autem quum flumen glacie conſtrictum eſt, plano curſu teſta labitur, ac non irrotat proprie ſuper undas, ſed *premit eas* potius. quomodo loquitur Ovid. eleg. 10. libro 3. Triſt.

Vidimus ingentem glacie conſiſtere pontum;
Lubricaque immotas teſta premebat aquas. Herald.

2 *Dorſo maris*] Prud. *terga æquoris.* νῶτα θαλάσσης. Wower.

Dorſum maris raderet] Heſiodus Theogonia: νῶτα θαλάσσης. Chalcid. in Platonis Timæum pag. 56. *dorſum & ſuperficies maris.* Gaudent. pag. 118. *ambulabat ſuper terga æquoris.* Vide adnotata ad Arnobii lib. 1. pag. 27. *Elmenh.* Ubi pleraque ad eundem modum collecta quum deſcripſerit etiam & huc contulerit ſolita impudentia Ouzelius, iis dedignati ſumus uti.

3 *Emicaret, emergeret*] Dele, *emergeret.* Wower.

Emicaret, emergeret] Amat Minucius plures voces ejuſdem ſignificationis copulare; unde σφάλματα irrepſerunt, quæ obſervabimus poſtea. Non audemus igitur damnare *emergeret*, quod faciebat politiſſimi ingenii vir Joh. à Wower. Pro *reſiliret* quod ſequitur poſtea, edidimus *exſiliret*, MS. Reg. & edit. Rom. ſequuti. *Heraldus.*

4 *In pueris*] Inter illos pueros: ut mox, *in contubernalibus.* Rigaltius.

5 *Fre-*

rebat, cujus teſta & procurreret longius, & [5] frequentius exſiliret.

IV. Igitur cum omnes [6] hac ſpectaculi voluptate caperemur, Cæcilius nihil intendere, neque de contentione ridere, ſed tacens, [7] anxius, ſegregatus, [8] dolore neſcio quid vultu fatebatur. Cui ego: Quid hoc eſt rei?

5 *Frequentius reſiliret*] Rom. Ed. *exſiliret.* Wower.

6 *Hac ſpectaculi voluptate*] Sic præparat lectorem, ut infra intelligat, *honeſtis voluptatibus abſtinetis, non ſpectacula viſitis*; ubi Wowerus fuit phonaſcus multorum, qui notam ejus ſubirent. *Gronovius.*

7 *Anxius ſegregatus*] Iliad. ζ. ἤτοι ὁ καππεδίον τὸ ἀλήϊον οἶος ἀλᾶτο, Ὃν θυμὸν κατέδων πάτον ἀνθρώπων ἀλεείνων. & Iliad. α. βῆ δ' ἀκέων παρὰ θῖνα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης. Wower.

Tacens, anxius, ſegregatus] Deſcribit hominem vexatum mœroribus & curis ingentibus, qualis erat Homeri Bellerophon. *Rigaltius.*

8 *Dolore, neſcio quid vultu fatebatur*] Vultus lætitiæ aut triſtitiæ index. Q. Cicero de petition. conſulat. fol. 445. Plinius libro 2. cap. 37. Cyprianus de Lapſis pag. 223. Hieronym. in Ezechiel. cap. 1. Ovidius Faſt. lib. 4. & 6. Juvenalis Satyr. 9. Theodoret. Serm. 8. de provident. pag. 177. Caſſian. lib. 2. collation. 3. Athanaſ. apolog. ad Imp. Conſtant. pag. 530. *Elmenh.*

Segregatus, dolore neſcio quid vultu fatebatur] Etſi lectio iſta facilior eſt & commodior, nolueramus tamen contra veterum editionum, & MS. Reg. auctoritatem, ubi *ſegregatus dolore*, quidquam immutare. Operis aliter viſum eſt. Sic autem hominis anxii πάθος recte exprimitur. M. Tull. lib. 3. Tuſc. quæſt. *Ex hoc evenit, ut in animi doloribus alii ſolitudines captent, ut ait Homerus de Bellerophonte,*

Qui miſer in campis mœrens errabat Aleis,
Ipſe ſuum cor edens, hominum veſtigia vitans.

πάτον ἀνθρώπων ἀλεείνων. Herald.

Dolore neſcio quid vultu fatebatur] Vultum Pacatus Panegyr. *animi proditorem* appellat. Et optime. ex habitu enim oculorum, narium, frontis, ceterarumque faciei partium, numquid animus iraſcentium, mœrentium, gaudentium, aliorumque affectuum indicatur? Audi Hieronymum ad Furiam de ſervanda Viduitate. *Speculum*, inquit, *mentis eſt facies, & taciti oculi cordis fatentur arcana.* Ita Ovidius lib. 2. de Arte.

--- *In vultu pignora mentis habet.*

Eleganter Juvenalis Sat. 9.

Deprendas animi tormenta latentis in ægro
Corpore; deprendas & gaudia, ſumit utrumque
Inde habitum facies. ---

Magnus ille Naturæ Indagator, Plinium dico, Hiſtoriæ ſuæ Naturalis

rei? cur non agnoſco, Cæcili, alacritatem tuam illam? & illam oculorum etiam in ſeriis hilaritatem requiro? Tum ille: Jamdudum me Octavii noſtri acriter angit & [1] remordet oratio, quâ in te invectus, objurgavit negligentiæ, ut me diſſimulanter gravius argueret inſcientiæ. Itaque progrediar ulterius: de toto & integro mihi cum Octavio res eſt. Si placet ut ipſius ſectæ homo cum eo diſputem, [2] jam profecto intelliget facilius eſſe in contubernalibus diſputare, quam [3] conſerere ſapientium modo. In iſtis [4] ad tutelam balnearum

turalis libro 11. cap. 37. ait; *Frons & aliis; ſed homini tantum triſtitiæ, hilaritatis, clementiæ, ſeveritatis index.* Ibidem paullo poſt de oculis, *Neque ulla ex parte majora animi indicia cunctis animalibus, ſed homini maxime, id eſt, moderationis, clementiæ, miſericordiæ, odii, amoris, triſtitiæ, lætitiæ. Contuitu quoque multiformes, truces, torvi, flagrantes, graves, tranſverſi, limi, ſummiſſi, blandi. Profecto in oculis animus habitat.* Nazarius Panegyrico Conſtantino dicto; *In ſerenis frontibus animorum indicia præleguntur.* Achilles Tatius lib. 6. ὁ γὰρ νοῦς οὐ μοὶ δοκεῖ λελέχθαι καλῶς εἶναι ἀόρατος τὸ παράπαν· φαίνεται γὰρ ἀκριβῶς ὡς ἐν κατόπτρῳ, ἐν τῷ προσώπῳ. Gulielmus Brito lib. 2. Philippidos.

Nam rubor in vultu duplicatus prodit aperte

Quamgravis illuſtrem trahat indignatio mentem. Ouzelius.

Nam quæ ſequebantur de naribus, ut ſede iræ, expuli, quum forent ipſa Iſaaci Caſauboni in principio ad Theocritum: Nec dubito priora ſimiliter alicunde ablata eſſe. *Gronovius.*

1 *Remordet oratio*] Lucian. ἐδήχθην τοῖς παρὰ σοῦ λόγοις. Wowerus.

Remordet oratio] Ruffinus Eccleſiaſt. hiſt. lib. 6. cap. 6. *Vehementiſſime momordit hic ſermo Demetrium.* Tryphon apud Lucianum Philopat. fol. 410. ſe laceratum Critiæ ſermonibus conqueritur, veluti à rabioſa cane. Verba ejus ſunt: Ἐδήχθην τοῖς παρὰ σοῦ λόγοις, ὡς ὑπὸ κυνὸς λυττῶντος. Elmenhorſtius.

2 *Jam profecto intelliget, facilius eſſe in contubernalibus diſputare, quam conſerere ſapientiam*] MS. Reg. nihil mutat. Neque tamen placet mihi hæc lectio. Suſpicabar ſcripſiſſe Minucium, *quam conſerere ſapienti manum.* Herald.

3 *Conſerere ſapientiam*] MS. *intelliget facilius eſſe conſerere ſapientiam, quam in contubernalibus diſputare.* tanquam ſi Octavius aſſereret & vindicaret ſibi ſapientiam jam partam. ex veteri formula. *Wower.*

Quam conſerere ſapientium modo] Sic facile reſtituimus ipſiſſimam ſcripturam Minucii depravatam in exemplari perverſa literula:

rum jactis, & in altum [1] procurrentibus petrarum obicibus reſidamus, ut & requieſcere de itinere poſſimus, & intentius diſputare. Et cum dicto ejus aſſedimus, ita [2] ut me ex tribus medium lateris ambitione prote-

terula: *facilius eſſe in contubernalibus diſputare, quam conſerere ſapientiam modo in iſtis ad tutelam balnearum*, &c. Omnes hactenus editiones prava interpunctione ſenſum everterant. & falſi ſunt interpretes, qui aſſerunt in manuſcripto legi aliter quam hic retulimus. Ait Cæcilius facturum ſe ut Octavius intelligat, facilius eſſe diſputare & rixari inter contubernales vulgaribus dicteriis & conviciis, quam eo modo conſerere, quo ſolent ſapientes. Deinde incipit aliam clauſulam: *In iſtis ad tutelam balnearum, &c.* Rigaltius.

4 *Ad tutelam balnearum jactis*] Quaſi de Oſtienſibus idem traderet, quod Caſſiodorus de Bajanis lib. IX. Variar. epiſt. 6. *Quantis ibi molibus marini termini decenter invaſi ſunt? quantis in viſceribus æquoris terra promota eſt?* Intelliguntur autem plane σπιλάδες omnibus Græcis notiſſimæ ex ipſo Homero, ſed quæ ab Heſychio prærupte explicantur αἱ περιεχόμεναι τῇ θαλάσσῃ πέτραι. nam ex Homero patet nonniſi pro parte circumdatas eſſe mari, quum altera jungantur continenti. Hic autem Heſychii locus turpiter corrumpitur ab giganteis obſervationibus in Callimachum, ubi edunt αἱ περιερχόμεναι: quod ſcribunt, qui Græca non percipiunt. *Gronovius.*

1 *Procurrentibus petrarum obicibus*] Omnino videtur mentem fixam habuiſſe Virgilio, qui ſcripſit lib. 2. Ger. *Maria alta tumeſcunt Obicibus ruptis*, illa quibus coercetur ejus aqua ab exſpatiando, ſic vocans, de quibus agit Gellius lib. IV. cap. 17. ubi quod hic dicitur *in altum procurrere*, videbis ab aliis dici *projici in altum*. Sicut quæ promontoria projecta in altum dicit Mela 1. 7, eadem Plinius V, 9. procurrere in altum. *Gronovius.*

2 *Ut me ex tribus medium*] Medius locus honeſtior. Salluſt. Bello Jugurthin. pag. 53. *Sed Hiempſal, qui minimus ex illis erat, natura ferocior, etiam antea ignobilitatem Jugurthæ, quia materno genere impar erat, deſpiciens, dextra Atherbalem aſſedit, ne medius ex tribus, quod & apud Numidas honori ducitur, Jugurtha foret.* Vid. Lipſius Elect. lib. 2. cap. 2. *Elmenh.* Sed & magis aperte id exclamat ad caput IX. de Conſtantia ſapientis, quam igitur laudem ſe meruiſſe exiſtimavit Ouzelius, ſi id ipſum variis citationibus, ſed notatiſſimis, comprobaret? Imo ipſe Minucius fatetur id interdum honoris cauſa fieri ſolitum; ſed eam conſiderationem hic ceſſare debere, quia magis inſtar meſochori ipſe poſitus in medio fuerit; de quo meſochoro vide Salmaſiana ad Vopiſcum. *Gronovius.*

1 *Nec*

protegerent: [1] nec hoc obſequii fuit, [2] aut ordinis, aut honoris, quippe [3] cum amicitia pares ſemper aut accipiat, aut faciat: ſed ut [4] arbiter & utrique proximus aures darem, & [5] diſceptantes duos medius ſegregarem. Tum ſic Cæcilius exorſus eſt: [6] Quanquam tibi, Marce frater, de quo cum maxime quærimus non ſit

1 *Nec boc obſequii fuit, aut ordinis, aut bonoris*] MS. Reg. nihil mutat. Nam quod ajunt verba iſta *aut ordinis* in eo nuſquam apparere, falluntur; nec aliorum obſervationibus fidem arbitrari tam facile debuerant. Sane ſi qui honoratiores, aut amplioris ordinis erant, locus honoratior iis dabatur, & idcirco medius. Appianus de bellis civilibus lib. 4. καὶ συνήδρευον οἱ τρεῖς Καίσαρος ἐν μέσῳ διὰ τὴν ἀρχὴν προκαθίσαντος. Heraldus.

Nec boc obſequii fuit] Quod in ſe jactant legati Parthorum in Senatu Romano apud Tacitum XII, 10. *Veterem ſibi ac publice cœptam nobiſcum amicitiam; & ſubveniendum ſociis virium æmulis cedentibuſque per reverentiam.* Duæ ſequentes cauſæ ſunt notiſſimæ. *Gronovius.*

2 *Aut ordinis aut bonoris*] Verba illa, *aut ordinis* MS. ignorat. *Wowerus.*

3 *Cum amicitia pares ſemper aut accipiat, aut faciat*] Vulgaris verſus Pub. Mimi: *Amicitia pares aut accipit, aut facit.* Laërtius in vita Pythag. lib. 8. pag. 573. Pythagoras εἶπέ τε πρῶτος; (ὥς φησι Τίμαιος) κοινὰ τὰ φίλων εἶναι, καὶ φιλίαν, ἰσότητα. Cic. de LL. lib. 1. fol. 326. Ariſtoteles apud Diogenem Laërtium & Heſychium Illuſtrium de Philoſophis pag. 14. Τήν τε φιλίαν ὡρίζετο ἰσότητα εὐνοίας ἀντίστροφον.. Et libro 8. Ethicorum cap 7. λέγεται γὰρ φιλότης, ἡ ἰσότης. Quem locum ab illo mutuatus eſt Iſidorus Peluſiota Epiſt. lib. 3. Epiſt. 145. ad Petrum Correctorem: Ἰσότης, φιλότης. Elmenh.

4 *Arbiter*] Gloſſæ; διαιτητής. Arnobius lib. 4. Terentius Heauton. Act. 3. Scen. 1. Feſtus in *arbiter.* Cicero pro Muræna fol. 341. *Elmenb.*

Sed ut arbiter, & utriſque proximus aures darem] Apposite Lucianus in Amoribus: ἐν μέσῳ πάνυ δικαστικῶς ἐκαθεζόμην. Herald. Sic illi, & ſufficiunt. At Ouzelius concipit hic integrum judicium & bonæ fidei ac arbitrarium tunc producit conſeſſum, & Minucium noſtrum formula liberum. Quæ quum ſint aliena, & alibi ſæpe dicta, non merebantur nunc locum. *Gronovius.*

5 *Diſceptantes*] Editio Oxonienſis habet, *diſcrepantes.* Ouzelius.

6 *Quanquam tibi, Marce frater*] Cæcilius ethnicus Minucium Chriſtianum fratrem vocat, quocum erat amicitiæ familiaritate conjunctiſſimus, ut indicant illa Octavii ad Minucium de Cæcilio, *Hominem domi foriſque lateri tuo inbærentem*, pag. 4. *Rigaltius.*

ſit ambiguum; utpote [1] cum diligenter in utroque vivendi genere verſatus repudiâris alterum, alterum comprobâris: [2] inpræſentiarum tamen ita tibi informandus eſt animus, [3] ut libram teneas æquiſſimi judicis, [1] nec

1 *Cum diligenter in utroque vivendi genere verſatus*] Hinc apparet Minucium noſtrum ætate jam provecta factum Chriſtianum. *Rigalt.*

2 *Inpræſentiarum*] Sicut hæc vox nec ſtat nec cadit ex arbitratu Ouzelii; ita quod notæ inſtar attulerat, ferri nequibat, quoniam nihil aut declinabat ex ſe aut adjuvabat hanc vocem, niſi quod producens plane eadem illis, quæ annotavit Voſſius in ſcripto de vitiis ſermonis I, 25. IV, 33. affatim nota, vellet ſciri iis calculum ſe adjicere ſuum. Id vero intererat, cognoſcere in illo, qui quum Voſſius citaret *Tacitum lib.* IV *Hiſtor.* ipſe ſuſtinuerit ſcribere etiam *Tacitus Hiſtoriarum lib.* 4, certiſſimo documento, quod ne quidem inſpexerit voces Taciti, quæ exſtant lib. IV Annal. c. 69. Ubi nihil vetat legere *plerumque tamen quid in præſentia tum conduceret oblitum.* Idque ipſum in Hannibale Cornelii Nepotis convenienter fiet, quem omiſſum ab Voſſio congeſſit Phil. Pareus in Lexico Critico. De Minucio noſtro ut aliquid dicatur, nonne cernimus in hoc ipſo quinto capite lectum ab nonnullis fuiſſe *ſint principiorum omnium ſemina. . . denſata*, unde vocis primæ tres poſtremas literas amoverunt viri docti? Nonne cap. 7. Rigaltius notat non eſſe magni momenti diſcrimen, utrum legas *memoriarum* an *memorias?* Id potuit nunc etiam accidiſſe, niſi codex vetus aliud teſtaretur. Et potuit Romanis in eo placuiſſe aliquis luſus. *Gronovius.*

3 *Libram teneas æquiſſimi judicis*] Arnobius in Pſalm. 139. *Libra juſti judicis, æquali lance perpenſa, nocentem dum interficit, liberat innocentem.* Chalcidius in Platonis Timæum pag. 117. *Æquum judicium carere gratiæ, miſericordiæque anticipationibus debet.* Elmenh.

Ut libram teneas æquiſſimi judicis] Ἴσον καὶ κοινὸν eleganter Græci dicunt; neque enim judex æquus heic eſt ἐπιεικής. Demoſthenes in ea de Corona: καὶ παρασχὼν ἑαυτὸν ἴσον καὶ κοινὸν ἀμφοτέροις ἀκροατὴν, οὕτω τὴν διάγνωσιν ποιήσασθαι περὶ πάντων. Recte autem *libram teneas:* nempe ut unicuique æquo pondere jus veluti appendatur. Proverbium Græcorum eſt, cujus meminit Euſtath. ad lib. 7. Iliad. ζυγοῦ πρὸ, δίκην εὐθύτερος. Eleganter Clem. Alexandrinus lib. I. Pædag. cap. X. καὶ καθάπερ ἐπὶ ζυγοῦ τὰς ἰσοστασίους ἀντιστηκώσωμεν τοῦ δικαίου πλάστιγγας. Prudentius;

Gentibus juſtam poſiturus æquo
Pondere libram. Herald.

Libram teneas æquiſſimi jud. &c.] Oportuniſſime videtur Cl. Pricæus hunc locum admoviſſe monitioni Pauli ad Timotheum I, 5, 21. ἵνα ταῦτα φυλάξῃς χωρὶς προ-

[1] nec in alteram partem propenſus incumbas, ne, non tam ex noſtris diſputationibus nata ſententia, quam ex tuis ſenſibus prolata videatur. Proinde ſi mihi quaſi [2] novus aliquis, & quaſi ignarus partis utriuſque [3] conſidas, nullum negotium eſt patefacere, [4] omnia in

προκρίμματος, μηδὲν ποιῶν κατὰ πρόσκλισιν, ſed ubi imprudenter ex ſcripto Philonis in rebus Flacci citat *μὴ πρὸς θάτερον ἀνακλίνων μέρος*, quum debuiſſet ſcire eadem jam allegata eſſe ab Heraldo ad hunc locum, ita ut negativa iſta non ſit Philonis. *Gronovius*.

1 *Nec in alteram partem propenſus incumbas*] Eleganter Philo adverſus Flaccum: *καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀδηλοτέρας ἐποιεῖτο τὰς ἐπιβουλάς, μήτ' ἴσον παρέχων καὶ κοινὸν ἀκροατὴν ἑαυτὸν τοῖς τὰς ἀμφισβητήσεις ἔχουσιν, ἀλλὰ πρὸς θάτερον ἀποκλίνων μέρος, μήτ' ἐν τοῖς ἄλλοις ἰσηγορίαν διδούς*. Heraldus.

2 *Novus aliquis*] MS. *aliqui*. Wouwer.

3 *Conſidas*] Judex. Cicer. lib. 5. ep. 20. ad Att. *Iconii decem dies ſedimus*. ubi perperam edunt *fecimus*, *egimus*. ad Lent. lib. 1. ep. 9. *Sedente Pompejo*. in judicio ſcilicet, aut ſenatu. Judicum enim *ſedere*. l. 6. D. de poſtul. *Wower*.

Conſidas] Proprio verbo uſus eſt: *Sedere* enim judices dicuntur cum cauſas & querelas diſſidentium inſpiciunt. Livius lib. 40. pag. 1061. *Sedeo miſerrimus pater judex inter duos filios*. Apulejus apolog. pag. 460. *Quod ſi modo judices de iſta cauſa ſederent*. Cicero pro Rabirio Poſtumo, fol. 561. *Vos in A. Gabinium judices ſediſtis*. Beda lib. 4. in Marcum cap. 16. *Sedere judicantis eſt*. Et Martyrol. in paſſion. Ignatii, *Sedente pro tribunali Trajano*. Cyprianus 1. Epiſt. ad Donatum fol. 3. *Qui ſedet crimina vindicaturus, admittit*. Elmenh.

Conſidas] Quicquid Interpretes ad hunc locum illuſtrandum, de *ſedere*, quod illud judicum proprie ſit, dicunt, nihil agunt, niſi quod nugas garriant. Fateor quidem *ſedere* de judicibus dici, cum cauſſas diſſidentium diſcernunt, ſed an *conſidere alicui* eodem ſenſu Latine dicatur Grammaticis diſcutiendum relinquo. Mihi potius arridet, quod in Editione, quæ Oxoniæ prodiit, invenitur, quæ pro *conſidas* habet *confidas;* genuinum, & ſententiæ optime quadrans. Quaſi Cæcilius dicat, ſi mihi vacivas aures, nulloque præjudicio occupatas præbeas, verbiſque meis fidem habeas, nullum negotium eſt, &c. *Ouzelius*.

Si mihi quaſi novus &c. conſidas] Ecce jocoſam exſultationem ineptiæ Ouzelianæ, per calumniam inſcitam quoque interpretantis nugas garrientium, ubi ſancte & feliciter res acta eſt. Quæcunque illa, ſane vitioſiſſima in hoc quidem verbo Oxonii editio, ſi qua propinare ſuſtinuit *confidas*, non modo priores editiones & MStum codicem deſerens, ſed quæ ſic Cæcilium ſibi

in rebus humanis [1] dubia, incerta, ſuſpenſa; magiſque omnia veriſimilia, quam vera. [2] Quo minus mirum eſt nonnullos tædio inveſtigandæ penitus veritatis cuilibet opinioni temere potius ſuccumbere, quam in explorando pertinaci diligentiâ perſeverare. Itaque [3] indignandum omnibus, indoleſcendumque eſt, [4] audere quoſdam, [5] & hoc [6] ſtudiorum rudes, [7] literarum

obloquentem inducit. An ille petit teneri libram æquiſſimi judicis, qui ſibi orat confidere, aut interprete Ouzelio alterius partis verbis fidem habere? Neque vero Grammaticis diſcutiendum reliquiſſet, ſi naturam & commoditatem vocis *mihi* & illius conſtructionis ullo genere fuiſſet adſequutus? Quid ſi conſulatur de verbis Livii XXIV, 38. *Tum mihi undique clamore ſublato turbam invadite*, an ita iterum reſponderet? Cui Livio vehementer iſte dativus ex abundanti ſic placuit, ut & in præfatione & aliis locis ad venuſtatem captet, quæ diu alios monui. Et quid mirum, quum non alius ſit Cicero ipſe, qui antecedit lib. VII famil. epiſt. 1. *Tu mihi iſtam imbecillitatem valetudinis tuæ ſuſtenta.* Et ſic omnes egregii inter Latinos, qui id ipſum imitati ſunt ex venuſtiſſimis Græcis. Pertinent autem huc Suetoniana in Caligula cap. 40. *Cognoſcebat de talibus cauſis taxato prius modo ſummæ, ad quem conficiendum conſideret.* Gronovius.

4 *Omnia in rebus humanis dubia*] Cic. Acad. 4. *Wow.*

Omnia in rebus humanis dubia] Cicero lib. 4. Academic. Quæſt. & lib. 1. de Natur. Deorum. *Elmenh.*

1 *Dubia, incerta*] Eadem jungit, quæ Cicero lib. 1. de Orat. cap. 20. *Gronov.*

2 *Quo magis mirum eſt.*] Rom. Ed. *quo minus.* Wower.

3 *Indignandum omnibus indoleſcendumque eſt*] Sollicitari non debuit hæc ſcriptura veteris exemplaris. Etenim proba eſt. & Octavii diſceptatione firmatur Cæcilii verba repetentis pag. 15. *Et quoniam frater meus erupit ægre ſe ferre, ſtomachari, indignari, dolere, &c.* Rigalt.

4 *Audire quoſdam*] Scribo *audere.* Meurſ.

Audire quoſdam]. Rom. Ed. *audere.* Wower.

Audere quoſdam, & hoc ſtudiorum rudes] Ita edidimus MS. Reg. auctoritatem ſequuti. Antea legebatur, *audire quoſdam.* In eodem MS. *rude* male, pro *rudes.* Chriſtianos autem ſtudiorum rudes habitos obſervabamus ad eum Arnobii locum lib. 3. *Hoccine eſt illud faſtidium veſtrum, ſapientia hæc arrogans, qua deſpuitis nos ut rudes, &c.* Vide ſis quæ ibi obſervabamus. *Heraldus.*

5 *Et hoc*] Non intelligo, quemadmodum potuerint id docti viri mutare, Sabæus *in horum*, alius *hos.* Eſt enim ipſum ad Hebræos XI, 12. Ἀφ' ἑνὸς ἐγεννήθησαν, καὶ ταῦτα νενεκρωμένου, ubi recte quidem, ſed dubie vetus inter-

terpres *& hoc emortuo;* ſed corrupte Beza *eoque jam mortuo.* neque enim id eſt in Græcis. Achilles Tatius VII pag. 427. καὶ τολμήσεις οὕτως ἐπὶ τοῖς αἰσχίστοις ἀποθανεῖν, νομιζόμενος φονεὺς, καὶ ταῦτα λευκίππης. Gronovius.

6 *Studiorum rudes*] Lucian. Pereg. Chriſtianos appellat ἀνθρώπους ἰδιώτας. paſſim Chriſtianis inſcitia objecta Juſtin. Theodoretus. Tatian, *Wowerus.*

Studiorum rudes] Chriſtiani ἄνθρωποι ἀγράμματοι καὶ ἰδιῶται. Acta Apoſt. cap. 4. Sic Aſclepiades apud Prudentium in Romano Martyre pag. 208. Chriſtianos appellat, *turbam imperitam & illiteratam frequentiam.* Lactant. l. 5. cap. 2. Chryſoſtom. 1. ad Corinth. cap. 1. Homil. 3. fol. 348. Lucianus peregrino pag. 558. Nazianz. Orat. 2. in Julianum pag. 306. *Elmenh.*

Hoc ſtudiorum rudes] Rerum divinarum imperitos. *Rigaltius.*

Studiorum rudes &c.] Cumulus omnium, quæ præclare huc congeſta ſunt ad declarandam infauſti gentiliſmi arrogantiam, mihi videtur eſſe, quod denique Porphyrius Chriſtianam diſciplinam appellaverit βάρβαρον τόλμημα, ad quod tranſierit Origenes, ut refert Euſebius libro VI. Hiſtoriæ cap. 19, opponens illum Ammonio, qui πρὸς τὴν κατὰ νόμους πολιτείαν μετεβάλετο. Ex qua oppoſitione patet, quo ſenſu id protulerit & intelligi a nobis debeat. Cæterum cur Hugo Grotius ad Acta Apoſt. 18, 3. voluerit citare *expertes artium niſi ſeſſilium*, ipſe viderit. *Gronovius.*

7 *Literarum profanos, expertes artium, etiam ſordidarum*] Monuimus jam ad Arnobium, diſtinctionum mutatione locum hunc emendandum. Et ſane ita ſcriptum fuerat; *literarum profanos, expertes, artium etiam ſordidarum.* Sic plura reperiuntur apud hunc ſcriptorem vocabula rem unam atque eandem ſignificantia, niſi quod poſteriora clariora ſunt, & quaſi interpretationis vice funguntur, ut non immerito ſuſpicari poſſit aliquis gloſſemata eſſe, niſi in toto hoc ſcripto id eſſet pene perpetuum. Sic antea obſervabamus, *emicaret, emergeret.* Dicit igitur Chriſtianos eſſe *literarum profanos, expertes;* quo de convitio plura obſervabamus ad Arnobium. Prudentius in agone Romani:

Populare quiddam ſub colore gloriæ
Illiterata credidit frequentia.

Addidit, *artium etiam ſordidarum.* Chriſtiani igitur non ſolum literarum profani & expertes, ut illi volebant, ſed etiam ſordidis artibus mancipati, atque ipſi etiam Eccleſiæ doctores, lanarii, ſutores, fullones, ἐριουργοὶ, σκυτοτόμοι, καὶ κναφεῖς ab iiſdem habiti, ut obſervat Origenes libro contra Celſum III. *Herald.*

Literarum profanos] Illiteratos, Profanum vulgus. *Rigalt.*

Literarum profanos, expertes, artium etiam ſordidarum] Ita ex diſtinctione Heraldi edidimus hunc locum; Aliæ editiones habent, *Literarum profanos, expertes artium, niſi ſordidarum.* Senſu fere eodem; Noſtrum minus à MS. recedit, & idcirco præferendum. Vid. Not. Heraldi. *Ouzelius.*

rum profanos, [1] expertes, artium etiam ſordidarum, cer-

1 *Expertes artium etiam ſordidarum*] Corrige ex Rom. Ed. *niſi ſordidarum*. Romani rerum domini ſellularias artes nullas exercebant, ſed viles illas, & ſordidas judicabant. Dionyſ. Halicarnaſſæus libro II. Ἐπιδιφρίους μὲν καὶ βαναύσους τέχνας δούλοις, καὶ ξένοις ἐπέδωκε μεθοδεύειν, καὶ διέμεινεν ἕως πολλοῦ χρόνου δι' αἰσχύνης ὄντα Ῥωμαίοις τὰ τοιαῦτα ἔργα, καὶ ὑπ' οὐδενὸς τῶν αὐθιγενῶν ἐπιτηδευόμενα. idque exemplo & inſtituto Laconum. Plutarchus in Numa, & Ageſilao. Cæcilius ergo Chriſtianis eas objicit, tanquam ſordidis, & abjectis. nam Chriſtiani lege & præſcripto ſuæ diſciplinæ, inſtituto ac more eccleſiæ eas exercebant, D. Lucas Act. cap. 18. Epiphanius Hæreſi XXC. Παῦλον τὸν τοῦ θεοῦ δοῦλον τὸν εἰς δικαιοσύνην καμνόντων ταῖς ἰδίαις χερσὶν, εἰς τὸ ἐπαρκεῖν καὶ τοῖς ἐνδεομένοις. Hinc illa veterum monachorum ἐργόχειρα, quæ & χειρεργία, quorum ſæpius meminit Baſilius ἀσκητικοῖς, & ἐρώτησι XXXVIO. hinc capienda illa Juven. Sat. 4.

Atque utinam his potius nugis tota illa dediſſet
Tempora ſævitiæ, claras queis abſtulit urbi
Illuſtreſque animas ---
Sed periit, poſtquam cerdonibus eſſe timendus
Cœperat ---

Ait enim Domitianum obiiſſe, cum in Chriſtianos ſævire incepiſſet. Theodoretus ſerm. VIII. Chriſtianos non tam τοῖς λόγοις ἐντεθραμμένους, quam σκυτέας, καὶ ὑφάντας, καὶ χαλκοτύπους, καὶ τοὺς ἄλλους, ὅσοι τὰς τέχνας μεταχειρίζουσι. Hinc illud ſcomma Cæcilii in Octavium, *ut piſtorum præcipuus, ita poſtremus philoſophorum*. Wowerus.

Expertes] *Ignari*. Servius in Virg. Æneid. fol. 582.

Expertes artium niſi ſordidarum] Romulus ſellularias & ſordidas artes, ſervis & exteris exercendas tradidit, duo tantum Romanis ingenuis relinquens ſtudia, rei militaris ac ruſticæ. Dionyſ. Halicarnaſſ. lib. II. antiq. Roman. fol. 98. Plato quoque de civitate quam in ſermone inſtituebat, ſordidas artes ejicit. lib. 5. de Legib. fol. 741. 743. Et Lacedæmonii minime deditì elegantioribus ſtudiis, viles tamen abjectaſque artes non exercebant, quod corpora eorum qui illas tractabant, corrumperent. Socrates Orat. ad Critobulum apud Xenophontem Memorabil. lib. 5. fo. 827. Ælianus variæ hiſtor. lib. 6. cap. 6. Cæcilius igitur hic ſequutus Lacedæmonios & Romanos, omne opus quod manibus elaborabatur, turpe ac probroſum putat, & Chriſtianos, qui ex præſcripto ſuæ diſciplinæ quotidiano opere alimenta quærebant, tanquam ſordidos & deſpicabiles irridet. Vide Clariſſ. Wowerium ad hunc locum, & præterea Iſidorum Peluſiotam Epiſt. lib. I. Epiſt. 47 . ad Theodorum Scholaſticum. Chryſoſtomum in epiſt. Pauli ad Roman. cap. 11. homil. 2. pag. 19. Hieronym. ad Ruſticum Monachum Epiſtola 4. c. 5. fol. 14. & de regulis

certum aliquid de ſummâ rerum, ac majeſtate decernere, de qua [1] tot omnibus ſeculis ſectarum plurimarum uſque adhuc ipſa Philoſophia deliberat. Nec immerito; cum tantum abſit ab exploratione divinâ humana mediocritas, ut neque quæ ſupra nos cœlo [2] ſuſpenſa ſublata ſunt, neque quæ infra terram profunda demer-

gulis Monachorum cap. 18. Auguſtin. de opere monach. cap. 3. 4. & 19. Caſſianum de ſpiritu Acediæ cap. 7. & ſeq. Epiphan. contra Maſſalianos hæreſ. 80. *Elmenhorſtius.* A quo ſimilia collecta etiam ſunt ad Arnobium pag. 53, ut ad nauſeam voluerint eſſe copioſi; & faceſſere hinc jubeamus Ouzelium, qui plenis cyathis haurire voluit id, quod alii digito monſtrabant. *Gronovius.*

Expertes artium etiam ſordidar.] Inertes, artium quarumlibet exſortes. Artes ſordidas dicit, illiberales, quæ ſeparari ſolent ab iis quas homine ingenuo non indignas cenſemus. Significat igitur vulgus infimum, & fæcem vulgi. Sic Cæcilius adhuc ethnicus pauperes Chriſtianos deſpicit. *Rigalt.*

Artium etiam ſordidarum] Omnino patet manifeſte auctorem reſpexiſſe iſta Ciceroniana III. Orat. 32. *Quantum ſibi illi ipſi oratores de præclariſſimis artibus appetierint, qui ne ſordidiores quidem repudiarint.* Voluit autem Cæcilius turba verborum inſultare, quum poſſet, ſi ita videretur, *nattas* vocare, vocabulo bene noto. Alio modo Julius Firmicus III, 9. *Eorum artes erant ſordidæ & ſqualidæ aut gravis odoris, quales ſunt confectores coriorum &c.* Gronov.

1 *Tot omnibus*] MS. delet, *omnibus*. Wower.

De qua tot ſeculis ſectarum plurimarum] Vide Ciceron. I. de Natur. Deor. Firmicum in præfat. lib. I. aſtronom. *Elmenhorſt.*

Tot omnibus ſeculis] Proba lectio. Quod enim notant τὸ *omnibus* ſcriptum non eſſe in MS. Reg. verum non eſt. *Tot omnes*, ut *plerique omnes*. Herald.

2 *Suſpenſa ſublata ſunt*] Lege, *ſublimata*. Wower.

Cælo ſuſpenſa ſublimata ſunt] Ambroſ. lib. de Salomon. cap. I. *Qualiter eſſet hoc cælum omne quod cernimus, ardua ſublimitate ſuſpenſum.* Elmenh.

Quæ ſupra nos cælo ſuſpenſa ſublata ſunt] Totus hic locus ad fidem exemplaris editus eſt. & fruſtra ſunt qui pro *ſublata*, ſcribi jubent, *ſublimata*. Suſtolluntur ea quæ ſus, ſive ſuſum, id eſt in altum tolluntur. Itaque *ſublata* ſunt τὰ ὑψωθέντα. *Sublata* dixere delicatiores pro *ſuſtatis*. & hîc *ſublata* opponuntur *demerſis*, ut ſuſpenſa profundis. Recte igitur Minucius ait, non eſſe permiſſum ſcrutari quæ ſupra nos cœlo ſuſpenſa ſunt, neque eſſe religioſum ea quæ ſub terram profunda ſunt ſtuprare; quaſi ſtu-

demerſa ſunt, aut [1] ſcire ſit datum, aut [2] ſcrutari permiſſum, aut ſtuprare religioſum: [3] & beati ſatis, ſatiſque prudentes jure videamur, [4] ſi ſecundum illud vetus

ſtuprum inferant terræ, qui in viſcera ejus penetrare audent. Elegantiſſima ſunt in hanc ſententiam à Plinio notata lib. II. cap. 63. & præfatione lib. 33. *Rigaltius.*

1 *Scire ſit datum, aut ſcrutari permiſſum*] Hæc varie in libris concepta, ex quibus hanc lectionem expreſſimus. Sententia plane gemina iis, quæ ex oraculo profert Porphyrius x. εὐλογίων φιλοσοφίας· --- σὺ δὲ παῦε, ὡς μὴ θέμις ἐξερεείνων, Εἵνεκα σῆς φυσικῆς σοφίης τάδ' ὑπέρτερα γωμᾶν. Wowerus.

2 *Aut ſcrutari permiſſum, aut ſtuprari religioſum*] MS. Reg. *ut ſcrutare permiſſum aut ſtuprari relig.* Joſephus Scaliger legi poſſe exiſtimabat *ruſpare* vel *ruſpari.* Tertull. de Pallio: *Itaque cogitans omnia ſibi domum, intelligens alibi ſtipantem copiam, alibi deſerentem, runcare atque ruſpare conſuluit.* Herald.

Aut ſcire ſit datum aut ſcrutari permiſſum] Quaſi imitaretur Plinium de mari ſic loquentem libr. XXXII, 1, ut credat *immenſum potentiæ occultæ documentum, ut prorſus nec aliud ultra quæri debeat, nec par aut ſimile poſſit inveniri.* Capite XII infra dicit Octavius *ſecreta rimari.* Tanquam ſic voluerit explanare, quod Sirachides monebat 3, 24. ἑαυτῷ χαλεπώτερα μὴ ζήτει. Gronovius.

Scrutari] Liber Reg. *ſcrutare.* Rigalt.

Stuprare] Idem liber: *ſtuprari.* Idem.

3 *Et beati ſatis*] Adjecimus particulam neceſſariam & è MS. Reg. *Herald.*

4 *Si ſecundum vetus ſapientis oraculum noſmetipſos familiarius noverimus*] Variis hæc ſententia tribuitur. Clemens Alex. Strom. I. Τὸ μὲν οὖν γνῶθι σαυτὸν, οἱ μὲν Χίλωνος ὑπειλήφασι. Χαμαιλέων δὲ ἐν τῷ περὶ θεῶν, Θαλοῦ. Ἀριστοτέλης δὲ, τῆς Πυθίας. cui & Dio Chryſoſt. adſcribit orat. VI. At Clemens Strom. II. ex eo tranſlatum ait, quod Moyſes πρόσεχε σεαυτῷ. Plato Alcibiade I. & Xenophon IV. ἀπομνημ. Pythiæ præceptum, quod Pythagoras noſſe dæmonium ſuum, hoc eſt, ut Hierocles interpretatur, τὴν ψυχήν. Wower.

Si ſecundum illud ſapientis oraculum noſmetipſos familiarius noverimus] Photius biblioth. pag. 715. ex vita Pythagoræ: Τὸ γοῦν Γνῶθι σεαυτὸν, δοκοῦν ῥᾷστον εἶναι, πάντων ἐστὶ χαλεπώτατον. ὃ καί φασι τοῦ Πυθίου εἶναι Ἀπόλλωνος, εἰ καὶ εἰς Χίλωνα τῶν ἑπτὰ σοφῶν ἕνα τὸ ἀπόφθεγμα ἀναφέρουσι. παραινεῖ δ' ἡμῖν, γνῶναι τὴν ἑαυτῶν δύναμιν· τὸ δὲ γνῶναι ἑαυτὸν, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν, ἢ τὴν τοῦ σύμπαντος κόσμου φύσιν γνῶναι. τοῦτο δὲ ἀδύνατον, ἄνευ τοῦ φιλοσοφεῖν. ὅπερ ἡμῖν ὁ Θεὸς παραινεῖ. id eſt: *Difficillimum eſt ſeipſum noſſe, quamvis facile videatur; quod Pythii Apollinis eſſe dicunt, licet ad Chilonem unum è ſeptem ſapientibus*

vetus Sapientis oraculum, noſmetipſos familiarius noverimus. Sed quatenus [1] indulgentes inſano atque inepto labori, ultra humilitatis noſtræ terminos evagamur, & in terram projecti, [2] cœlum ipſum, & ipſa ſidera audaci cupiditate tranſcendimus, vel hunc errorem ſaltem, [3] non vanis & formidoloſis opinionibus

tibus etiam referant. Nos autem hortatur ut quiſquis quid poſſit, cognoſcat. Sed nihil eſt aliud NOSSE SEIPSUM quam totius mundi naturam noſſe, quod ſine philoſophia fieri non poteſt, quodque Deus nos monet. Plato Phædro pag. 229. Charmide pag. 164. Protagora 343. Philebo pag. 48. Alcibiade pag. 129. & ſeq. Plinius lib. 7. cap. 32. Cicero lib. 5. de Finib. fol. 105. Scholiaſtes Juvenal. in Satyr. XI. Julianus Imp. in Epiſtola ad Jamblichum p. 294. Libanius Sophiſta Timone pag. 347. Dio Chryſoſt. Orat. X. de ſervis p. 148. Oration. 2. de gloria pag. 614. Philo de Inſomniis pag. 390. Philoſtrat. de vita Apollonii lib. 7. cap. 7. Plutarchus de littera εἰ apud Delphos fol. 392. Gregorius Thaumaturgus panegyr. in Origenem pag. 18. Origenes in Exodum homil. 3. pag. 65. Macrob. I. Saturnal. cap. 6. in Somnium Scipion. lib. I. c. 9. Arrianus in Epictet. lib. 3. cap. I. Stobæus ſerm. XXI. Maximus ſermon. LVI. Pauſanias Bœoticis p. 340. Auſonius in ludo ſeptem ſapient. pag. 116. Diogenes Laërtius in Thalete lib. I. p. 26. *Elmenh.*

1 *Indulgentes inſano labori*] Virg. lib. II. Æneid. pag. 259. *Inſano juvat indulgere labori.* Servius; *inſano*, id eſt, *ſine ratione.* Elmenh.

Indulgentes inſano atque inepto labori] Pricæus hunc locum advocans ad Apuleji apologiam pag. 203. citat *inepto atque inſano* præter fas. Ita autem illic applicat, ut dicat eſſe τολμᾶν, θαῤῥεῖν. At hæc nequaquam ſunt verba indulgentiæ affinia. Atque quod audimus in Minucio ſumptum ex imitatione Virgilii, ut ſupervacue poſt Elmenhorſtium monuit Heraldus ideo omiſſus, non aliter conſiderari poteſt, quam ut apud Ciceronem legimus *indulget valetudini, imbecillitas ſibi indulget, indulgentium mollitudini;* quæ notant ſequi, quo uſque vocat inſatiatum laboris dulcedo, etſi ratio aut alia moneant eum abrumpi & ſufflaminari debere. Audaciæ declaratio demum poſt adnectitur. *Gronovius.*

2 *Cœlum ipſum*] Ex illo Horatii l. I. Ode III. *Nil mortalibus arduum, Cœlum ipſum petimus ſtultitia.* Manil. l. 4. *Wowerus.*

3 *Non vanis & formidoloſis opinionibus implicemus*] Ita edidimus MS. Reg. auctore, & flagitante ſententia. Antea, *implicamus.* Herald.

Sint principia omnium ſemina] Rom. Ed. ſuperfluum exiſtimat

bus implicemus. Sint principio omnium [1] ſemina naturâ in ſe coëunte denſata: quis hic auctor Deus? Sint fortuitis concurſionibus totius mundi membra coalita, digeſta, formata: quis Deus machinator? Sidera licet ignis accenderit, & [2] cœlum licet ſua materia ſuſpenderit:

τὰ principia, quaſi ſemina & principia rerum ſint eadem. MS. *ſint principiorum ſemina.* Lucret. lib. I. --- *rerum primordia pandam. Unde omneis natura creet res, auctet, alatque. Quæ nos materiem, & genitalia corpora rebus, Reddunda in ratione vocare, & ſemina rerum Appellare ſuemus.* Wower.

Sint principio omnium ſemina natura in ſe coëunte denſata] Ita edidimus MS. Reg. auctoritatem ſequuti. Et ſane Epicurea diſciplina, unde hauſta iſta ſunt, lectionem hanc flagitabat, non *principia*, quæ erat vulgata lectio. *Herald.*

Sint principio omnium ſem.] Sic legitur in exemplari, & rectiſſime. *Rigaltius.*

1 *Semina*] Ex ſententiâ Epicureorum qui ἀτόμους ſtatuunt. Sic enim Latini ἀτόμους vocant, ut Lucretius plurimis in locis. Et ita Servius ad illa Virgilii Ecl. VI. ubi eorum hâc de re doctrinam quam paucis verſibus incluſit,

Namque canebat, uti magnum per inane coacta
Semina, terrarumque, animæque mariſque fuiſſent
Et liquidi ſimul ignis: ut his exordia primis
Omnia, & ipſe tener mundi concreverit orbis.

SEMINA, inquit, *atomos dicit.* Et ſic quoque Statius Papinius lib. III. Thebaid.

--- ſuperæ ſeu conditor aulæ
Sic dedit, effuſum Chaos in nova ſemina texens.

Claudianus lib. I. in Ruffinum.

--- rurſus labefacta cadebat
Relligio, cauſſæque viam non ſponte ſequebar
Alterius, vacuo quæ currere Semina motu
Affirmat. Ouzelius.

2 *Cœlum licet ſua materia ſuſpenderit*] MS. *pura materia.* niſi malis; *cœlum leviſſima materia.* Wower.

Et cœlum licet ſua materia ſuſp.] Nihil mutandum. *Sua materia*, id eſt ſui generis materia, apta, habilis, conveniens cœlo. *Rigalt.*

Et cœlum licet ſua materia ſuſpenderit, licet terram fundaverit pondere] Ita exhibuimus ſancte ſequuti lectionem unici codicis exemplo doctiſſimi Heraldi, qui quum revocans primævam Sabæi lectionem, optime id elegiſſet, ſtatim mutare non dubitavit Rigaltius; infeliciter omnino. Quippe illud *ſua materia* palam retulit Minucius non modo ad cœlum, ſed etiam ad terram. Sua materia dicitur cœlum ſuſpendiſſe; item ſua materia dicitur fundaviſſe terram pondere, ubi *ſua materia* eſt naturalis, ut in Sicilia ſoli ipſius agnoſcit naturalem materiam ignibus generandis nutriendiſque Juſtinus libro IV, quæ eſt inſita & immuta-

derit: [1] licet terram fundaverit pondere, & mare licet influxerit e liquore: [2] unde hæc religio, [3] unde formido,

mutabilis. Quod quum clariſſimum ſit in vetere ſcriptura, tamen ut editores, ita nec Gallicus interpres voluit aſſequi: *Que la matiere du ciel ſe ſoit ſuſpendue d'elle-même, & que la terre ſe ſoit affermie par ſon propre poids.* Utique nec materiam cœli agnoſcit Minucius, nec materiam ſuſpendiſſe ſemet ipſam. Idcirco etiam in eo quod ſequitur, tam imperite vexato, codicem MStum & Heraldum approbare cenſemus *& mare licet influxerit è liquore*, quem ſcilicet quoque comprehendebat Chaos, ſed diſperſum ac varie diſſipatum: ex illo ubicunque manante antea liquore in principio iſto dicit mare influxiſſe. Non eſt tempeſtiva Rigaltii doctrina, quem prave intellexiſſe verbum *influxerit*, ut velit eſſe activum, patet ex Cicerone, unde id petiit Minucius, libro II de Oratore cap. 53. *Ex illa lenitate ad hanc vim acerrimam influat oportet aliquid.* Gallus hoc loco agnoſcit *de cette maſſe peſante*, quæ nulla eſt in Minucio. *Gronovius.*

1 *Licet terram fundaverint pondera, & mare licet influxerit liquor*] Sic iſta duo commata reſtituimus ordine præcedentium ducti. nec dubitamus quin nobiſcum ſentiat quiſquis attentius ea penſitaverit. In exemplari legitur: *licet terram fundaverit pondere, & mare licet influxerit è liquore.* Facile adducor ut credam iſtud, *è liquore*, occaſionem dediſſe librariis conturbandi quæ non capiebant. Siquis autem adhuc preſſius hærere velit exemplari, ſcribat nobis faventibus: *& mare licet influxerit eliquor.* Nam & *eliquare* & *eliquamen* dixere auctores valde boni. Stagnabat aquis terra priuſquam dixiſſet Deus, Appareat arida. Verbo Dei aquæ ſe receperunt in conceptacula ſua, & ſic eliquatus eſt humor ille circumfluus quo terra imbuebatur. inde autem facta ſunt aquarum maria, & eliquor fluxit in mare, vel ut ait Minucius, *influxit mare*, hoc eſt, ſuo influxu fecit mare. *Rigalt.*

2 *Unde hæc religio, unde formido, quæ ſuperſtitio eſt?*] Neque ſane ſuperſtitio aliud eſt quam numinis inanis & immoderatus timor, quemadmodum obſervabamus ad hunc Arnobii locum l. 7. *In quam convenit, ut debeamus inſpicere, formidine ſuperſtitionis amota, & gratificatione depoſita.* Vide ſis quæ ibi notabamus, atque iis adjice Plutarchi locum elegantem in Numa: ἔστι δὲ ὅτε καὶ φόβους τινὰς ἀπαγγέλλων παρὰ τοῦ θεοῦ, καὶ φάσματα δαιμόνων ἀλλόκοτα καὶ φωνὰς οὐκ εὐμενεῖς, ἐδήλου, καὶ ταπεινὴν ἐποίει τὴν διάνοιαν αὐτῶν ὑπὸ δεισιδαιμονίας. *Herald.*

3 *Unde formido, quæ ſuperſtitio*] Lucret. lib. I. Fulgent. I: Mythol. Plutarchus definit δεισιδαιμονίαν δόξαν ἐμπαθῆ, καὶ δέους ποιητικὴν ὑπόληψιν ἐκταπεινοῦντος, καὶ συντρίβοντος τὸν ἄνθρωπον. *Wower.*

Superſtitio] Servius VIII. Æneid. fol. 468. *Superſtitio eſt timor ſuperfluus ac delirus. vel ſecundum Lu-*

do, quæ ſuperſtitio eſt? Homo & animal omne quod naſcitur, [1] inſpiratur, attollitur, elementorum ut voluntaria concretio eſt? in quæ rurſum homo, & animal omne dividitur, ſolvitur, diſſipatur. Ita [2] in fontem refluunt, & [3] in ſemet omnia revolvuntur, [4] nullo artifice, nec judice, nec auctore. Sic, congregatis ignium ſeminibus, ſoles alios atque alios ſemper ſplendere. [5] ſic, exhalatis terræ vaporibus, [6] nebulas ſemper adole-

Lucretium: Superſtitio eſt superſtantium rerum, id eſt cœleſtium & divinarum inanis & ſuperfluus timor. Elmenhorſt. Inſpice Heraldina ad Arnobium lib. VII. pag. 281.

1 *Inſpiratur, attollitur*] Rom. Ed. *& alitur.* Wower.

Elementorum ut voluntaria concretio eſt?] Ita nunc denique edidi, prout jamdiu deſideravi ab aliis factum. Semper enim ita intellexi Cæcilium iſta proferre per modum & vim interrogandi, ut poſt illa ſublimia & magis arcana & ſemel olim facta provocet nunc ad id, quod etiamnum videmus; °nempe quam mirabiliter conſpirare elementa & volentia ac geſtientia concurrere ad fingendum hominem hodie animadvertimus? Tanquam ſic olim & iſta priora pariter ſe ad copulandum impulerint. Certe ſic intellexiſſe etiam videtur Gallicus interpres. Loquitur enim ita: *qu'eſt ce l'homme & tous les animaux qui ſont au monde qu'un mêlange d'Elemens, qui ſe diſſoudent aprés* &c. Sed notam interrogandi non cenſuit apponendam. *Gronovius.*

2 *In fontem refluunt*] Lucretius l. 4.

Omnia quandoquidem cogit Natura referri
Ac reſilire ab rebus ad æquos reddita flexus.

Boëthius lib. 4.

Quia non aliter durare queant
Niſi converſo rurſus amore
Refluant cauſſa, quæ dedit eſſe.

Ouzel.

3 *In ſemet omnia revolvuntur*] Scitum vulgare inter Philoſophos. unde illa Iliad. η. ὕδωρ καὶ γαῖα γίνεσθε. Ubi veteres Grammatici, νεκρωθείητε, καὶ ζωογόνου καὶ πνευματώδους θερμοῦ στερηθείητε. ex aqua enim, & terra omnia conglobata antiquiſſimorum opinio. *Wower.*

In ſemet omnia revolvuntur] Vide Stobæum Eclog. Phyſic. p. 25. Epiphan. lib. 1. de Hæreſ. Platonem Theæteto fol. 180. Cratylo 402. Homerum Iliad. Ξ. Ariſtotel. 1. Metaphyſ. capite 3. *Elmenh.*

4 *Nullo artifice nec judice nec auctore*] De his quæſivit quidem, ſed non firmavit. Aſtute igitur dicendi peritus, & callide, quod non probaverat συναρπάζει, ut loquebantur Græci. *Gronov.*

5 *Sic exhalatis terræ vaporibus*] Lactant. in Statii Thebaid. lib. 1. fol. 14. *Lucretius dicit ex udore terræ, nebulas oriri; ex nebulis nubes, ex nubibus pluvias.* Vide Hilarius in Pſalm. 134. *Elmenh.*

6 *Ne-*

oleſcere; quibus denſatis coactiſque, nubes altius ſurgere; iiſdem labentibus, pluvias fluere, flare ventos; grandines increpare, vel [1] nimbis collidentibus, tonitrua mugire, [2] rutilare fulgura, fulmina præmicare.

[1] adeo

6 *Nebulas ſemper adoleſcere, ... nubes altius ſurgere*] Hæc ſunt Græcæ philoſophiæ quotidiana dictata, immo etiam inventa; unde fieri non potuit, quin perinde felix fuerit Græca lingua in exprimendis utriſque per diſtincta vocabula, ac fuit lingua Latina; dixerunt enim Græci nebulam νεφέλην, & nubem νέφος, quod ne tiro quidem potuit ignorare, utique nullus qui legit ſcripta Novi Teſtamenti, ubi non νέφος ſuſcepit Dominum gloriæ & ſubjecit in cœlum, ſed νεφέλη. Ecce tamen quid paſſus fuerit calamo excidere inſignis ille Pricæus ad Epiſtolam Judæ verſu 12. verba νεφέλαι ἄνυδροι. [Additur autem hîc ἄνυδροι à Juda, non ſolum quia tales iſti homines erant, ſed & ob linguæ iſtius, etſi copioſiſſimæ, hac in parte defectum; cum Græci non habeant, ni fallor, per quæ nubes & nebulas diſtinguant, utraſque autem ſub unica voce νεφέλης comprehendant: hinc & Νεφέλη *nubes, nebula*, in vetere Gloſſario.] Commiſceantur interdum hæc vocabula, & ubi νέφος debebat poni, uſurpata ſit ab Græcis nonnunquam νεφέλη, ſimiliterque in Latinis, ut evenit in fabula Helles: id tamen non facit, ut appareat linguæ Græcæ quædam inopia; licet ſint ab antiquis jam annotata exempla vocum Latinarum, quæ difficulter Græco vocabulo efferantur. Eſt illa confuſio manifeſta in loco memorabili III Regum 18, 44. καὶ ἰδοὺ νεφέλη μικρὰ ὡς ἴχνος, ἀνάγουσα ὕδωρ ἀπὸ θαλάσσης, quem locum citat Coſmas pag. 156 Topographiæ Chriſtianæ nuper editæ Pariſiis, & Latine vertit editor *& ecce nubes parva quaſi veſtigium*. Gallus ſane non intelligit niſi *des nuages* ut vertit *nebulas*; nubes nominare gravatus, ſed addit poſt vocem citatam, *qui s'epaiſſiſſant apres, & s'elevant peu a peu*, nequaquam ex officio. *Gronovius.*

1 *Nubibus collidentibus, tonitrua mugire*] Hieronym. Tom. IX. Epiſt. IX. fol. 44. *Ajunt naturalium cauſarum ſcrutatores, quod fulgura ex nubium colliſione generentur more ſilicum duriorum, quos cum comploſeris, medius ex his ignis extritus, elabitur, atque ita cum fulgore pariter & tonitrua mugire.* Apulejus de mundo pag. 113. Hilarius in Pſal. 134. Stobæus Eclog. Phyſic. pag. 64. Cicero 2. de divinat. Seneca Natur. Quæſt. lib. 2. c. 39. Servius in Æneid. fol. 170. Iſidorus Hiſpalenſ. Origin. l. 13. c. 11. de natura rerum cap. 29. & 30. *Elmenh.*

2 *Rutilare fulgura, fulmina præmicare*] Nonius Marcell. *Fulmen, fulgur, his intellectibus diſcernuntur. Eſt enim fulmen telum ipſum quod jacitur.* Ut Virg. Georg. lib. 1.

Ipſa

[1] adeo paſſim cadunt; [2] montes irruunt, arboribus incurrunt, ſine delectu [3] tangunt loca ſacra & profana, homi-

Ipſe pater, mediâ nimborum in nocte, coruſca
Fulmina molitur dextra. ——
Fulgur ignis qui coruſcat, unde & fulgetra dicuntur, & fulgor. Virg. lib. 5.
—— *Maculoſus & aura*
Squamam incendebat fulgor.
Cicero de Divinatione lib. II. *Tum & fulgura & tonitrua exiſtere: ſi autem nubium conflictu ardor expreſſus ſe emiſerit, id eſſe fulmen.* Seneca Natural. Quæſt. I. *Nubes mediocriter colliſæ fulgurationes efficiunt, majore impetu pulſæ fulmina.* Sæpe tamen *Fulgur*, pro *fulmine* invenitur. Sueton. Auguſto. *Cum expeditione Cantabricâ per nocturnum iter lecticam ejus fulgur perſtrinxiſſet, ſervumque prælucentem exanimaſſet.* Idem in Domitiano. *Continuis octo menſibus tot fulgura facta auditaque ſunt, ut exclamaverit: Feriat jam quem volet.* Sic & Plinius aliquoties uſurpat. *Ouzel.*

1 *Adeo paſſim cadunt, montes irruunt*] Nihil poteſt dici elegantius, ut neſciam quid iis eſſet in mentem qui *diruunt* legi volebant. *Paſſim*, id eſt, temere, ſine ullo locorum aut perſonarum delectu. Lactantius lib. 3. *At ego hunc puto non invenientem quid reſponderet, effudiſſe hoc paſſim, ne taceret.* Tractat autem argumentum hoc Lucretius lib. 6. ipſeque adeo Ariſtophanes in Ranis. *Her.*

Montes irruunt.] Rom. *diruunt*. wower.

2 *Montes irruunt*] Neſcio an Heraldus potuerit monſtrare nihil poſſe dici elegantius, aut hoc eſſe elegantius dictum, quam ſi legeretur *diruunt.* Utique enim Tullius ſemper addit præpoſitionem *irruere in aliquid*, quo elegantius ſcripſiſſe Minucium videat ut probet. Etiam ſic alii. Recta tamen ejus mens eſt, quum non patitur iſtud *montes irruunt* torqueri & mutari. Si in arca habuiſſet præſentem monetam, proculdubio extuliſſet exempliſque defendiſſet. Sed quod ille omiſit aut in numerato non habuit, ſcienter ac liberaliter præbet Cellarius. An vero id facit? Certe oportet hunc hominem fuiſſe exigui & jejuni animi, qui vult videri nos ex ipſius manu accipere, quod dudum ante ex divite copia largitus fuerat Nic. Heinſius ad locum Claudiani de Conſul. Mallii ℣ſ. 194. Illic omnia iſta quatuor loca conſtipata habebis, & plura; ſicut ipſe ille vir doctiſſimus inſuper protulit alia ad locum Valerii Flacci in lib. III. *Gronovius.*

3 *Tangunt loca ſacra & profana*] Et hoc argumento divinam providentiam evertere nititur Cæcilius, Epicurum ſequens, cujus diſcipulus lib. 6. de natur. rerum p. 207. deliramenta talia loquitur.

Poſtremo cur ſancta Deûm delubra, ſuaſque
Diſcutit infeſto præclaras fulmine ſedes:
Et bene facta Deûm frangit ſimulachra, ſuiſque
Demit imaginibus violento vulnere honorem.

Im-

homines noxios feriunt, & ſæpe religioſos. Quid tempeſtates loquar varias & incertas; quibus nullo ordine, vel examine, rerum omnium impetus volutatur? [1] in naufragiis, bonorum malorumque fata mixta, merita confuſa? in incendiis, interitum convenire inſontium nocentiumque? &, [2] cum tabe peſtiferâ cœli tractus inficitur, ſine diſcrimine omnes deperire? &, cum belli ardore ſævitur, [3] meliores potius occumbere?

Impii, & ſi qui adhuc cum Epicuro ſentiunt, Iſidorum Peluſiotam audiant, & videant, ut errorem ſuum recognoſcant & emendent. Is Epiſt. 73. lib. 1. Calliopium Presbyterum ita affatur: Θαυμάζειν ἔφης, ὅπως τοῦ ἑαυτοῦ ὁ Θεὸς ἀνακτόρων οὐ φείδεται, ὅτε φόβον τῇ γῇ ἐπαφίησιν. ἀλλ' ἔχεις ἐν ταῖς θείαις πλυκταῖς τὴν τούτων ἀκριβῆ διασάφησιν. καὶ μὴ ἄλυε ἐφ' οἷς νῦν γενομένοις ἑώρακας. εἰ γὰρ τῆς ἁγίας κιβωτοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ἐξέδοτο ταύτην ἀλλοφύλοις σὺν ἱερεῦσιν αὐτοῖς ἀνομήσασι, καὶ πόλιν ἁγιάσματος, καὶ χερουβὶμ δόξης, καὶ στολὴν, καὶ προφητείαν, καὶ χρίσμα, καὶ δήλωσιν, εἰς καταπάτημα καὶ μιασμὸν ἀπέδοτο ἔθνεσιν, οὐδὲ τῶν νῦν ἀχράντων φείδεται μυστηρίων, ἵνα τῶν αὐτοῦ αὐλῶν ἀφειδῶν, εἰς φόβον τοὺς πταίοντας κλίνῃ, ἀπηνεστέραν περιμένοντας ἐφ' οἷς πράττουσι τιμωρίαν. ὀλολυζέτω γὰρ πίτυς, ὅτι πέπτωκε κέδρος, τῶν ἰσχυρῶν πιπτόντων, τὰ ἀσθενέστερα παιδευέσθω. Id eſt, *Mirari te dixiſti, quî fiat, ut Deus, cum metum terræ immittit, templis ſuis minime parcat. At certam hujus rei declarationem divinis in libris habes. Nec vero mœrore atque animi anxietate conſternêris ob ea, quæ nunc fieri vidiſti. Nam ut ſanctæ arcæ minime pepercit, verum eam una cum ipſis ſacerdotibus, qui deliquerant, barbaris dedidit, & urbem ſanctificationis, & Cherubim gloriæ, & ſtolam, & prophetiam, & unctionem, & Thumim in conculcationem & contaminationem gentibus addixit: Itane nunc quidem ab omni labe puris myſteriis parcit: ut dum ſuis aulis minime parcit, terrorem iis, qui peccant, injiciat; atrociorem videlicet pœnam ob ea quæ agunt, exſpectantibus. Ululet enim abies, quia cecidit cedrus. Fortibus cadentibus, imbecilliora erudiantur.* Elmenh.

1 *In naufragiis bonorum, malorumque fata mixta*] Late de his Firmicus Aſtron. lib. 1. & Diagoræ reſponſum apud Cic. 3. de Nat. Deor. *Wower.*

2 *Cum tabe peſtiferâ cœli tractus inficitur, &c.*] Quidquid huc attulerat Ouzelius, ſubduxerat obſervationibus Elmenhorſtii ad Arnobii libr. 1 pag. 7 ad verba *Corruptus aer iſte & corporibus labem ferat.* Confer modo & deteſtaberis; ipſum quoque hunc Minucii locum illic cernes. *Gronovius.*

3 *Meliores potius occumbere*] Habet ex hiſtoriis, & præſertim Liviana IX, 32. *Anceps prælium multos utrinque, & fortiſſimum quem-*

re? In pace etiam, [1] non tantum æquatur nequitia melioribus, [2] ſed & colitur: ut in pluribus neſcias, utrum ſit eorum deteſtanda pravitas, an optanda felicitas. [3] Quod ſi mundus divinâ providentiâ, & alicujus numinis auctoritate regeretur, nunquam mereretur Phalaris & Dionyſius regnum; [4] numquam Rutilius & Ca-

quemque abſumit. XXVIII, 13. *Hi promptiſſimum quemque & proxime vallum atque in ipſos munitores primum invectum, vixdum prælio inito fuderunt.* De virtute nequaquam feliciore, quam eſt vitium, habes Scaligerana ad Manilium pag. 279. Cæterum ne ignores, unde Ouzelius delibaverit adeo multiplicem querelam contra providentiam, inſpicias oportet Caſp. Barthii Adverſaria LIII, 13 & furem conſpues. *Gronov.*

1 *Non tantum æquatur nequitia melioribus, ſed & colitur*] Locum Senecæ & Salviani, qui huc congerebatur ſub nomine Ouzelii, ad Verba Boethii de Conſolatione philoſophiæ lib. 1 carm. 5, leges ab Sitzmanno collectum, ut furti indignitas repellenda fuerit. *Gronovius.*

2 *Sed & colitur*] Rom. *ſed attollitur.* Wower.

Sed & colitur] Quidam *ſed & attollitur.* Ouzel.

3 *Quod ſi mundus divina providentia*] Omnes fere hoc argumento utuntur in evertenda providentia divina, quod multis urget Cotta apud Cic. 3. de Natur. Deor. Plutarchus de placitis Philoſophorum. Nemeſius περὶ φύσεως ἀνθρώπου cap. 44. *Wow.*

Quod ſi mundus divina providentia regeretur] Impii in deſtruenda providentia divina omnes hoc fere argumento uſi. Vide Cicer. lib. 3. de Nat. Deor. Firmic. Aſtronom. lib. 1. cap. 3. Claudianum lib. 1. in Rufinum. Lucian. Jove confutato pag. 258. Lactant. l. 1. cap. 9. Gaudentium in præfat. ad Benevolum pag. 48. Athenag. Apolog. pro Chriſtianis p. 9. Theodoret. ſerm. 6. de Provident. pag. 3. Ambroſium in Epiſtolam Pauli ad Corinth. 1. cap. 1. de officiis lib. 1. pag. 6. Clement. recognition. lib. 3. pag. 64. Remigium Altiſiodorenſ. Epiſcop. in Malachiam cap. 2. *Elmenhorſt.*

4 *Nunquam Rutilius & Camillus exilium*] Toties congeſta ſunt illa exempla infirmitatis gentilium, ut in magna hac nota nihil poſſit Ouzelianum haberi. Minucius autem, ſi licet verum dicere, patitur hoc loco Cæcilium ruere prorſus. Nam ut indomita, impatiens & infrenis inſcitia ſic loquuta concedatur, non tota gentilitas ita ſe præcipitavit; quin cogitare debuit non diu ante hæc tempora exſtitiſſe gentilem, qui negaverit omnimodis Deos exoſos fuiſſe (retineo ipſius Latini auctoris verba inſignem λιτότητος ſpeciem habentia) illos, qui in hac vita cum ærumnarum varietate luctentur, ſed eſſe arcanas cauſſas, ad quas paucorum potuit pervenire curioſitas. Quæ mihi

Camillus exilium[1], numquam [1] Socrates venenum. Ecce arbuſta frugifera, ecce jam [2] ſeges cana, [3] jam temulenta vindemia, imbri corrumpitur, grandine cæditur. [4] adeo aut incerta nobis veritas occultatur & premitur; aut, quod magis credendum eſt, variis & lubricis caſibus, [5] ſoluta legibus fortuna dominatur. Cum igitur aut fortuna certa, aut incerta natura ſit; [6] quanto venerabilius ac melius antiſtitem veritatis [7] majorum

mihi aurea videntur verba, & ab Aulo Gellio eliciuntur ex diſticho Epicteti libro 11. cap. 18, admodum probata Macrobio libro 1. Saturn. cap. XI. *Gronovius.*

1 *Socrates venenum*] Cicutam. ita apud Tacit. 15. Annal. *cum ægre moreretur, hauſiſſe ad accelerandam mortem fruſtra frigidis jam artubus, & clauſo corpore adverſus venenum.* Wower.

Socrates venenum] Vid. Plato Phædone fol. 117. *Elmenh.*

2 *Seges cana*] MS. *flava.* Wowerus.

Seges cana] Ovidius lib. 10. Metamorph. fab. 14.

Et ſegetis canæ ſtantes percurrere ariſtas.

Hieronym. Tom. 1. Epiſt. 32. ad Abigaum, *ſeges candida.* Juvencus lib. 2. de Euang. Hiſtor.

--- *albentes cernite campos*
Cunctaque maturam jam rura expoſcere meſſem. Elmenh.

3 *Jam temulenta vindemia*] Proxima temeto. de qua mox temetum fiat: unde & temulenti. *Rigaltius.*

4 *Adeo ut*] Scribo *adeo aut.* Meurſ.

5 *Soluta legibus fortuna dominatur*] Præclara eſt in hanc ſententiam fortunæ conſideratio Plinii lib. 2. *Toto quippe mundo & locis omnibus omnibuſque horis, omnium vocibus fortuna ſola laudatur, ſola arguitur, & cum conviciis colitur; volubilis, à pleriſque vero & cæca etiam exiſtimata, vaga, inconſtans; huic omnia expenſa, huic omnia feruntur accepta, & in tota ratione mortalium, ſola utramque paginam facit.* Lactantius 3. cap. 27. *Simulacrum ejus cum copia & gubernaculo fingunt, tanquam hæc & opes tribuat, & humanarum rerum regimen obtineat, &c.* Rigalt.

Soluta legibus fortuna dominatur] Ethnicorum opinio, θνητῶν μὲν μηδένα νομοθετεῖν μηδέν; τύχας δὲ εἶναι σχεδὸν ἅπαντα τὰ ἀνθρώπινα πράγματα. Plato lib. 4. de Legibus fol. 709. Dionyſius Halicarnaſſeus antiq. Rom. l. 7. f. 472. Philoſtratus de Sophiſtis lib. 2. in Heliodor. Salluſt. 2. Epiſt. ad Cæſar. Stobæus Eclogis phyſicis cap. 10. Sed hoc falſum eſſe, docet Suidas in τύχη. & Hieronym. in Eccleſiaſt. cap. 9. in Sophon. cap. 1. in Jeremiam l. 3. c. 12. *Elmenh.*

6 *Quando venerabilius*] Scribo *quanto.* Meurſ.

7 *Majorum excipere diſciplinam*] Symm. orat. ad Augg. *Si longa ætas auctoritatem religionis facit,* ſer-

jorum excipere diſciplinam? religiones traditas colere? Deos, [1] quos à parentibus [2] ante imbutus es timere, quam noſſe familiarius, adorare? nec de numinibus ferre ſententiam, ſed prioribus credere, qui [3] in ipſius mundi

ſervanda eſt, tot ſeculis fides, & ſequendi ſunt nobis parentes, qui feliciter ſecuti ſunt ſuos. Cic. 2 de leg. Porphyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων. Wower.

Majorum excipere diſciplinam, religiones traditas colere] Balbus apud Cicer. lib. 3. de Nat. Deor. pag. 331. vult, ut majoribus nulla etiam reddita ratione credamus. Licinius in Orat. ad milites apud Euſeb. lib. 2. de vita Conſtantini cap. 5. ἄνδρες φίλοι καὶ συμμαχοι, πατρῷοι μὲν οἵδε θεοὶ, οὓς ἐκ προγόνων τῶν ἀνέκαθεν παρειληφότες σέβειν, τιμῶμεν. Symmachus in relatione ad Imp. *Præſtate oro vos, ut ea, quæ pueri ſuſcepimus, ſenes poſteris relinquamus.* —— *Jam ſi longa ætas auctoritatem religionis facit, ſervanda eſt tot ſeculis fides, & ſequendi nobis parentes, qui ſecuti ſunt feliciter ſuos.* Prudentius περὶ στεφάνων, pag. 220.

Hoc ſanctum ab ævo eſt,
Hoc ab atavis traditum.

Zaleucus apud Stobæum Serm. 42. pag. 279. Chryſoſt. homil. 7. in 1 Corinth. cap. 2. pag. 387. Euſeb. Eccl. l. 1. cap. 2. Obſervat. noſtræ ad Arnobii l. 2. pag. 60. 61. *Elmenhorſt.*

2 *Ante imbutus exiſtimere, quam cognoſſe*] MS. *imbutus es timere, quam noſſe.* Wower.

1 *Quos à parentibus ante imbutus es timere quam cognoſſe familiarius*] Elegans lectio quam MS. Reg. debemus. Legebatur antea, *ante imbutus exiſtimare*, nulla aut frigida ſententia. Hoc autem argumentum tangit etiam Prudentius lib. contra Symmachum priore. *Herald.*

Ante imbutus es timere quam noſſe] Rectiſſima eſt hæc libri veteris ſcriptura. Et imperſonaliter quidem accipienda videtur. *Rig.*

Ante imbutus es timere, quam noſſe] Hæc ferme iterat reſpondens Octavius: *Dum unuſquiſque veſtrûm non cogitat, prius ſe debere Deum noſſe, quam colere.* Hoc tamen loco an vides, quid fiat? Wowerus edidit *noſſe*, & iſtam notam appoſuit. Heraldus & Rigaltius ante oculos habuerunt ac teſtantur regiam membranam, & poſterior quidem profert *noſſe*, prior *cognoſſe* quod prodidit quoque Sabæus. Deſidero ejus rei fidem conſtare. Cicero ait lib. 1. Orat. 17. *Qui ante ad agendum quam ad cognoſcendum venimus.* Cæterum ejus quod hîc ab Cæcilio affertur, exemplum in gentiliſmo ſpecioſum poſuit Oedipum Sophocles, qui quum ex hoſpite Attico audiviſſet tantum in iſto loco Eumenidas coli & appellari ab populo, ſtatim ad venerationem verſus exclamat, Ἀλλ' ἵλεῳ μὲν τὸν δ' ἱκέτην δεξαίατο, in Oedipo Colon. ℣. 42. *Gronovius.*

3 *In ipſius mundi natalibus*] Non opinor impleri emphaſin ab pronomine, quam in eo voluit ſitam eſſe Minucius. Implebit autem, ſi ſcripſeris *in ipſis mundi natalibus,*

mundi natalibus, [1] meruerunt Deos vel faciles habere, vel reges?

VI. [2] Inde adeo per univerſa imperia, provincias, oppi-

bus, ut infra *ab ipſis imperii naſcentis incunabulis*. Certe etiam ſic ediderant olim Wowerus & Elmenhorſtius, etſi queat placere enallage caſuum. Quod autem ex perſona Cæcilii nunc profert auctor, plane totum habes ut acceptum & probatum olim Germanis, apud Tacitum in German. c. 34. *Reverentius viſum eſt de actis Deorum credere, quam ſcire*. Idem.

1 *Meruerunt Deos vel faciles habere, vel reges*] Faciles dicit beneficos, benemeritos. Plinius lib. 2. *Hic eſt vetuſtiſſimus referendi benemerentibus gratiam mos, ut tales numinibus adſcribantur*. Rigaltius.

Deos vel faciles habere vel reges] Recte quidem Rigaltius. Sed Minuciana diverſa ſunt ab Plinianis. Cæcilius enim ſtatuit aut vere fuiſſe Deos, non tam quorum providentia mundus omnis adminiſtraretur, ſed ſeorſum populis nonnullis propitios aut maxime primævis hominibus notos, iiſque benigne ex cælo voluiſſe non tantum omnia copioſa ſuppeditare, ſed demiſiſſe illa celebria διοπετῆ, deſignaſſe loca certa oraculis, unde majeſtate iſtorum patefacta & firmata ab illis ſic beatis cultus divinus rite inſtitutus fuerit; aut etiam ipſos reges, qui primi inter illos regnaverunt, moreſque & leges tradiderunt, unde gentis cujuſlibet opes auctæ ſunt, fuiſſe tales Deos. Sic præter Minuciana egimus Cretenſes Jovem populare m nactos. Sic Epheſiis profuit Apollo Jovis iram vitans. Sic Hercules Lydia potitus. Apparet eum reſpicere Deos patrios. Sententia autem non potuit nitidius exprimi. Ovidius v. Met. 559.

Poſſe ſuper fluctus alarum inſiſtere remis Optaſtis, facileſque Deos habuiſtis. Gronovius.

2 *Inde adeo per univerſa imperia, provincias, oppida, videmus ſingulos ſacrorum ritus g. habere & Deos colere municipes*] Tertullianus Apologet. cap. 24. *Unicuique*, inquit, *Provinciæ & Civitati ſuus eſt Deus: ut Syriæ Aſtarte, ut Arabiæ Dyſares, ut Noricis Belenus, ut Africæ Cæleſtis, ut Mauritaniæ Reguli ſui*, & paullo poſt: *Caſinienſium Delventinus, Narnienſium Viſidianus, Æſculanorum Ancaria, Volſinienſium Nurſia, Ocriculanorum Valentia; Sutrinorum Nortia, &c.* Sic Ovidius lib. 3. Faſtorum.

Pallada Cecropiæ, Minoïa Creta Dianam,
Vulcanum tellus Hypſipylæa colit.
Junonem Sparte, Pelopeiadeſque Mycenæ,
Pinigerum Fauni Mænalis ora caput.
Mars Latio venerandus erat. —

Huc pertinent quoque illa Poëtæ in Carmine libero.

Dodona eſt tibi Jupiter ſacrata;
Junoni Samos & Mycena Diti;
Undæ Tænaros æquoriſque Regi;
Pallas Cecropias tuetur arces;
Delphos Pythius orbis umbilicum,

oppida, videmus ſingulos ſacrorum [1] ritus gentiles habere, & Deos colere municipes, ut [2] Eleuſinios Cererem,

Creten Delia Cynthioſque colleis:
Faunus Mænalon, Arcadumque ſilvas;
Eſt tutela Rhodos beata Solis:
Gades Herculis, humidumque Tibur.
Cyllene celeri Deo nivoſa:
Tardo gratior æſtuoſa Lemnos.
Ennææ Cererem nurus frequentant,
Raptam Cyzicos oſtreoſa Divam:
Formoſam Venerem Cnidos Paphoſque.

Ut & Sidonii Apollinaris in docto Panegyrico ad Priſcum Valerianum.

Non divos ſpecialibus faventes
Agris, urbibus, inſuliſque canto:
Saturnum Latio, Jovemque Cretæ,
Junonemque Samo, Rhodoque Solem,
Ennæ Perſephonen, Minervam Hymetto,
Vulcanum Lipare, Papho Dionen,
Argis Perſea, Lampſaco Priapum,
Thebis Euyon, Ilioque Veſtam,
Thymbræ Delion, Arcadem Lyceo,
Martem Thracibus, & Scythis Dianam.

Ouzelius. Cujus tamen longas digreſſiones de Cerere, Cybele, Æſculapio, Belo, Aſtarte, non cenſuimus apponendas, quoniam in eis nihil eſt quod illuſtret Minucium Felicem: etiam nihil eſt ipſius, ſed ex Voſſio, Seldeno, Bocharto omnes compilatæ, quorum ſcripta legi oportet, ut ipſi ediderunt; quod ſi illos fontes inſpexeris, miraberis inſulſos notarum tranſitus, & abſurdas connexiones.

1 *Ritus gentiles habere & Deos colere municipes*] Id non aliunde ita patet, quam ex inſcriptionum collectaneis, ex quibus veriſſime videmus præter communia Deorum nomina illic culta, etiam in ſingulis populis ac civitatibus fere appellationes numinum particulares & illic tantum celebratas, non etiam alibi, quod exemplis probare in prono eſt, ſed ſine fine. Nec enim ſufficiunt iſta generalia magnorum numinum in verſibus apud Ouzelium undecunque deſcriptis. Cæterum ut huic ſententiæ horum verborum inhæreamus, ſane Eleuſinii dum colunt Cererem, nequeunt ita celebrari, quaſi deam colant municipem, ut ut habeant gentiles ritus ſacrorum; quippe quam veteres fabulæ deducant ex Sicilia, aut ſi ita fabuloſæ genti indulgere libet, ex Creta. Accedit, quod aut gentes magnas aut urbes memorabiles ad hoc producat in proxime ſequentibus, quibus anteponi Eleuſinios (etſi Celeo regnatam urbem, ut jactabant,) quæ ratio eſt? Poſſis vereri apices literarum in ea voce confuſos & Minucium dediſſe *ut Hennæos Cererem.* Forſan id ſcriptum fuit *Henneios*, ſicut cap. 21 in MS. fuit *Henneis*, pro quo reſtituerunt *Oetæis*. *Gronovius.*

2 *Et Eleuſinios*] Scribo *ut.* Meurſ.

Eleuſinios Cererem] Pauſan. Att. Diodor. Sic. lib. 1. *Wower.*

Eleu-

rem, [1] Phrygas Matrem, [2] Epidaurios Æſculapium, [3] Chaldæos Belum, [4] Aſtarten Syros, [5] Dianam Taurios, [6] Gal-

Eleuſinios Cererem] Lactantius in 2. Thebaid. Statii pag. 63. *Eleuſis oppidum eſt Athenis vicinum, in quo Ceres eximiè colitur.* Mela lib. 2. cap. 3. Orpheus in Hymno Cereris. Arnobius lib. 5. Strabo Geograph. lib. 9. pag. 72. Hyginus fabul. 92. Auguſtin. de Civit. Dei lib. 7. cap. 20. Pauſanias Corinthiacis pag. 57. Laconicis pag. 103. *Elmenhorſt.*

1 *Phrygas Magnam matrem*] Feſtus in *Peregrina ſacra.* Diodor. Sic. lib. 2. *Wower.*

Phrygas Magnam Matrem] Dionyſius Halicarnaſſeus lib. 1. fol. 50. Strabo Geograph. lib. 10. p. 323. Herodianus in Commodo Imp. fol. 477. *Elmenhorſtius.*

2 *Epidaurios Æſculapium*] Liv. lib. 10. Arnob. lib. 7. Athenag. Apol. *Wower.*

Epidaurios Æſculapium] Lactant. l. 4. in Statii Thebaid. p. 125. *Epidauria civitas Argivorum, ubi Æſculapius colitur.* Arrianus de rebus geſt. Alexandri Magni lib. 7. pag. 157. Plato in Jo. Arnob. lib. 7. pag. 147. Livius lib. 10. pag. 396. Origenes lib. 3. contra Celſum. Philargyrius in 3. Georgicor. Ovid. lib. 15. Metamorph. Lactant. lib. 2. cap. 7. Pauſanias Corinthiacis pag. 60. 69. & 70. Valerius Maximus lib. 1. cap. 8. *Elmenhorſt.*

3 *Chaldæos Belum*] Euſt. in Dionyſ. Sulpit. lib. 2. Hiſt. Procop. in Eſaiam. Hieron. in Oſeam. *Wower.*

Chaldæos Belum] Herodot. lib. 1. Arrianus de reb. Alexan. Mag. lib. 3. pag. 63. Servius in 1. Æneid. pag. 213. 219. Pauſanias Atticis p. 15. Lactantius lib. 1. cap. 23. Iſidorus Hiſpalenſis orig. lib. 8. cap. 11. *Elmenh.* In Ouzelianis quæ ſequebantur, bene eſt, quod fiat mentio Seldeni; quem tamen ſi inſpexeris pag. 196, 197 & 198, videbis & diſces modum adhibitum in alienis trajiciendis.

4 *Aſtarten Syros*] Tertul. *Unicuique provinciæ, & civitati ſuus Deus, ut Syriæ Aſtarte, Noricis Belenus, ut Africæ Cæleſtis.* Aſtarte Phœnicibus, quæ οὐρανία, ſive Cœleſtis Carthaginienſibus. Idem Tertull. Apolog. Apul. Mileſ. 9. *Regina cœli.* Herodian. l. 5. ἀστροάρχη. *Wower.*

Aſtarten Syros] Artemidorus oneirocrit. cap. 19. Tertullian. Apologet. cap. 24. Auguſtin. lib. 7. quæſt. ſuper Judic. libros cap. 16. & Petrus Faber JC. Semeſtrium lib. 3. cap. 1. *Elmenh.*

5 *Dianam Tauros*] Diodor. Sic. l. 3. Ovid. 3. de Ponto. Servius 6. Æneid. *Wower.*

Dianam Tauricos] Hyginus fab. 120. 122. Strabo Geograph. lib. 5. p. 160. 165. Servius in lib. 2. Æneid. p. 229. Pauſanias Attic. p. 15. & ſeq. *Elmenh.*

6 *Gallos Mercurium*] Cæſar 6. de bello Gall. Sulpit. lib. 3. Hiſt. *Wower.*

Gallos Mercurium] Cæſar lib. 6. de bell. Gall. pag. 106. Cicero pro Fonteio fol. 222. *Elmenh.*

Gallos Mercurium] Inficetus Ouze-

6 Gallos Mercurium; 7 univerſa Romanos. Sic eorum po-

Ouzelius non debet tacitum ferre, quod ita maluerit glande veſci poſt fruges inventas, ut agens ex Cæſare de Gallis & ex Tacito de Germanis, ſcribat [Et hic dicebatur illis Teutates. Apud Livium lib. 26 utrumque nomen conjunctim legitur: *Quod ubi verſus Scipio in tumulum, quem Mercurium Teutatem vocant*] Non leguntur iſta niſi apud corruptores Livii. Et in Cluverii Introductione Geographiæ lib. III cap. 6 ferri poteſt, quod dicitur Teutatem Mercurium coluiſſe Hiſpanos. Etiam ignoſcas Joſepho Laurentio in capite XXIII quo tractat varia ſacra Gentilium, quem in Tomum VII Theſauri Græcarum antiquitatum compulſu nugacium conſultorum, non mea ſponte inferre fui coactus, ſcribenti ex Livio Mercurium Teutatem tumulum in Hiſpania. Et ſimilia apud alios paris farinæ. Quo magis ignoſci oportet viro maximo quem citat, etiam ſcribenti in libro I de Ortu Idololatriæ cap. 35 quia apud Livium lib. XXVI legitur, tumulum juxta Carthaginem Novam fuiſſe repertum, qui Mercurii Teutatis vocaretur. Sed ut ita ſcribat etiam Ouzelius anno 1652, quum ex inæſtimabili codice Puteanæo jam anno 1645 protuliſſet Pater meus caſum Livii in iſto loco & nefandiſſimam corruptelam, id vero docet ſuſque deque illi viro fuiſſe, quid ſcriberet; & quia nihil eſt niſi nervis alienis mobile lignum, omiſi, utpote mera Voſſiana. Quanto prudentior Huetius in Demonſtrationis Euangelicæ Propoſitione quarta pag. 83 non admittens ad Hiſpanos Teutaten ex Livio, *quod apud Livium, qui rei hujus auctor jactatur, mentionem tantum fieri* tumuli Mercurii *fidem faciat emendatiſſima Gronovii editio*. Sed & hæc levis probatio: nam & editio quæ judicatur emendatiſſima, poteſt in eo loco male adminiſtrata eſſe. Debuerat potius ire ad membranas Puteaneas, unicas illas & principes in cuſtodia manus Livianæ, quas habet Bibliotheca Regia, earumque auctoritas eſt indubitata. Quin etiam totum hoc, quod Huetius attribuit Gronovio, ſine hujus mentione ad ſe transfert ingratiſſimus fucus Dujacius, qui tamen ſuam futilem operam commendat nomine Huetii. Mercurius Germanorum eſt in Theſauro Palatino, ſi poteſt idem haberi Gallico. *Gronov.*

7 *Univerſa Romanos*] Prudent. I. adverſus Symm. Tertull. Apol. *Apud nos quodvis colere jus eſt præter verum Deum.* hæc ratio eſt, cur Hebræorum Deum, cum omnia numina Romani ſuſceperunt, rejecerint, quod ille ſolus coli volebat ſine ſocio & æmulo majeſtatis. Auguſt. de civ. Dei lib. 9. *Wower.*

Univerſa Romanos] Mox dicet, *Univerſarum gentium ſacra ſuſcepiſſe*. Et paulo poſt: *Initiaſſe ritus omnium religionum.* Cur ergo tam crudeliter obſtitere Chriſtianis? ſunt qui factum id fuiſſe dicant, eo quod Judæorum, ac deinceps Chriſtianorum Deus, ſolus coli voluerit. Et certe cum ſit vere Deus, ſequitur eum ſolum eſſe Deum,

poteſtas & auctoritas, [1] totius orbis ambitus occupavit: ſic imperium ſuum [2] ultra Solis vias, & ipſius Oceani limi-

Deum, nec præter ipſum coli debere alium quenquam. quod eſt ſane veriſſimum: ſed quæſtionem minime ſolvit. Lampridius aliam tradidit rationem in Alexandro Severo, quem in larario ſuo habuiſſe refert divos principes, ſed optimos, electos, & animas ſanctiores, in quîs & Apollonium, & quantum ſcriptor ſuorum temporum dicit, *Chriſtum:* præterea Chriſto templum facere voluiſſe, eumque inter Deos recipere. hôc etiam cogitaſſe Adrianum; ac templa in omnibus civitatibus ſine ſimulacris fieri juſſiſſe ad hoc parata, ſed prohibitum fuiſſe ab iis, qui conſulentes ſacra repererant omnes Chriſtianos futuros ſi id eveniſſet & templa reliqua deſerenda. *Rigalt.*

Univerſa Romanos] Tertul. de Idololat. cap. 4. *Omnia colit humanus error, præter ipſum omnium conditorem.* Arnobius lib. 6. contra gentes pag. 115. *Roma civitas maxima, numinum cunctorum cultrix.* Aldhelmus de laude Virginitatis pag. 478. *Roma fallacis idololatriæ cultrix.* Romanorum ſententia, *Omnes Deos colendos eſſe ſapienti*; ac per hoc reſpuerunt unius veri Dei cultum, quia ſolum ſe coli volebat ſine ſocio. Verebantur enim ſi unum verum colerent, ne multos falſos offenderent: magis arbitrantes ſibi obfuturam fuiſſe multorum iracundiam, quam unius benevolentiam profuturam. Auguſtinus de conſenſu Euangeliſt. lib. 1. cap. 17. *Elmenh.*

Univerſa Romanos. Sic eorum poteſtas, &c. dum undique hoſpites Deos quærunt & ſuos faciunt.] His ſubjecerat Ouzelius locum Arnobii, Prudentii, Tertulliani, quæ junxerat Heraldus ad locum iſtum Arnobii in libro III. Iſta omiſi, ut ibi legerentur, & manerent ipſius, non contrectarentur ſub alieno nomine. Cauſas vero multorum Deorum Romæ & evocationem ex urbibus obſeſſis quis non dixit? *Gronovius.*

1 *Totius orbis ambitus occupavit*] Symmach. orat. ad Aug. ubi Roma: *Hic cultus in leges meas orbem redegit, hæc ſacra Annibalem à mœnibus; à Capitolio Senonas repulerunt, &c.* Wow.

Totiuſque orbis ambitus occupavit] Tertull. Apologet. cap. 25. *Quoniam Romani nominis proprie mentio occurrit, non omittam congreſſionem quam provocat illa præſumptio dicentium: Romanos pro merito religioſitatis diligentiſſimæ in tantum ſublimitatis elatos, ut orbem occuparint, & adeo Deos eſſe, ut præter cæteros floreant, qui illis officium præter cæteros faciant.* Dionyſius Halicarnaſſæus lib. 2. pag. 131. Oroſius lib 6. cap. 1. Valerius Maximus lib. 1. cap. 1. Zoſimus lib. 1. hiſtor. fol. 670. *Elmenh.*

2 *Ultra Solis vias*] Virgil. 6. Æneid. *Jacet extra ſidera tellus, Extra anni, ſoliſque vias.* Wower.

Ultra ſolis vias] Virgil. Æneid. 6. fol. 447.

--- *Jacet extra ſidera tellus,*

 Extra

limites propagavit, dum exercent in armis virtutem religioſam, [1] dum urbem muniunt ſacrorum religionibus, caſtis virginibus, multis honoribus ac nominibus ſacerdotum: dum obſeſſi, & citra ſolum Capitolium capti, [2] colunt Deos, quos alius jam ſpreviſſet iratos; & [3] per Gallorum acies mirantium ſuperſtitionis audaciam pergunt telis inermes, ſed cultu religionis armati: [4] dum capti in hoſtilibus mœnibus adhuc ferociente victoriâ

Extra anni ſoliſque vias. Elmenhorſtius.

Ultra ſolis vias & ipſius Oceani limites] Similem locutionem & cum Virgilii loco per Woweſum & Elmenhorſtium hic citato comparatam monſtrat Nic. Heinſius ad Claudianum libr. II. in Rufinum verſ. 245. *Gronov.*

1 *Dum Orbem muniunt ſacrorum religion.*] Emendo, *Dum Urbem muniunt.* Roma *Urbs* κατ' ἐξοχὴν dicta, ut pueri norunt. *Meurſ.*

2 *Colunt Deos, quos alius jam ſpreviſſet iratos*] Sane ad id amentiæ legimus proceſſiſſe nonnullos, ſed quos pœna præſens coercuit. Exemplum fert Ovidius Icmona lib. XIV. 487. *Quid habet Cytherea, quod ultra (Velle puta) faciat? nam dum pejora timentur, Eſt in vota locus; ſors autem ubi peſſima rerum, Sub pedibus timor eſt, ſecuraque ſumma malorum. Audiat ipſa, licet; licet, ut facit, oderit omnes Sub Diomede viros, odium tamen illius omnes Spernimus, & magno ſtat magna potentia nobis*, Hic ſine fine impius, & quo uſque vix pergit Minucii ſermo. Et tamen hic quoque mox punitur. Nec enim credo nunc inhærere auctorem duris illis & horridis apud Cornelium Tacitum. Attamen quum ſic videam exhiberi in editionibus, nihilominus Wowerus anno 1603. in Frobeniana, Elmenhorſtius eodem anno in Hanovienſi ediderunt *iratus*, & hinc collector Variarum Lectionum notavit, *iratus*] Sabæus *iratos*, ut ignorem unde primum iſtud *iratus* exierit, quod tamen unice probandum videtur. Nec enim ut dico, contemſerunt Deos iratos, quippe a quibus ſe caſtigari ſentiebant; nec dum aut dixerunt *Feriat jam quem volet*, aut lapidaverunt templa ac ſimulacra, id iræ illorum reſpectu vel dictum vel factum, ſed quod magis negarent aut eſſe aut animadvertere humana, unde ipſi irati eos ſpernebant, nec amplius colere dignabantur. Certe ut Romani, ſic Oedipus, etſi oculis erutis fœdus & exul deſtitutus, & obſcœni ominis, tamen apud Sophoclem in Colonæo 291. Ἥκω γὰρ καθαρὸς εὐσεβής τε. Sed rem totam poſſum indulgere auctoritati codicis unici. *Gronov.*

3 *Per Gallorum acies*] Liv. lib. lib. 5. Valer. lib. I. cap. I. Florus lib. I. c. 13. *Wower.*

4 *Dum captis in hoſtilibus mœnibus*]

ctoriâ numina victa venerantur: [1]dum undique hoſpites Deos quærunt, & ſuos faciunt: [2]dum aras extruunt

nibus] Reſcribo, *Dum capti in*, ut eſt in MS. *Meurſ.*

Dum capti in hoſtilibus mœnibus] Reddidimus lectionem Rom. edit. & MS. Reg. At ſententia flagitat *captis*, quomodo ediderat Gelenius. *Herald.*

Dum capti in hoſtilibus mœnibus] Retinui, quod expreſſerunt ex MSto Heraldus & Rigaltius, hoc quidem tacente, ſed Heraldo præfante ſententiam flagitare *captis*. Hinc poſtremæ editiones concuſſæ præferunt *captis hoſtilibus* &c. quod vix ſententiam efficit. Sed Romani, dum ſunt in Capitolio, quantum erat, ut non eſſent capti & in ditione hoſtium? & ſic tamen in mœnibus jam hoſtilibus, hoc eſt, ab hoſte inſeſſis numina victa venerabantur. Quod optimum intellectu. Nunc illud *capti* magis promovet, quam quum ſupra dicebat *citra ſolum Capitolium capti*, ut pateat iſto diſcrimine voluiſſe eum imitari Virgiliana ex VII Æneide: *Num capti potuere capi?* Gronovius.

1 *Dum undique hoſpites Deos*] Auguſt. lib. 3. cap 12. *Wower.*

1 *Ignotis inuminibus*] Etiam apud Athenienſes ara θεοῦ ἀγνώστου. Actor. c. 17. Diogen. in Epimenide. Lucian. Philopat. Hieron. in epiſt. ad Titum. Suidas τιμωσίων. apud Burdigalenſes quoque ara Dei ignoti. Aurelianus Lemovic. Epiſc. vita S. Martialis. *Wowerus.*

2 *Dum aras extruunt etiam ignotis numinibus*] Pauſanias Atticis pag. 1. Βωμοὶ δὲ θεῶν τε ὀνομαζομένων ἀγνώστων καὶ ἡρώων. Eliacis fol. 162. Ἀγνώστων θεῶν βωμός. Apud Athenienſes & Burdegalenſes multæ quoque aræ ignotorum Deorum. Philoſtratus de vita Apollonii lib. 6. cap. 2. Hieron. in Ezech. lib. 4. cap. 16. fol. 377. Et in Epiſt. Pauli ad Titum cap. 1. pag. 201. Martialis Epiſcop. Epiſtol. ad Burdegal. cap. 3. Tertullian. adverſus Marcionem l. 1. c. 9. *Invenio plane ignotis Deis aras proſtitutas: ſed Attica Idololatria eſt. Item incertis Deis, ſed ſuperſtitio Romana eſt.* Inſcriptio aræ ignoti Dei in actis Apoſtolorum cap. 18. talis fuit, ut teſtatur Oecumenius: Θεοῖς Ἀσίας καὶ Εὐρώπης καὶ Λιβύης, θεῷ ἀγνώστῳ καὶ ξένῳ. Elmenhorſtius.

Dum aras extruunt etiam ignotis numinibus & manibus] MS. R. *dum aras extruunt dum etiam.* Legendum fortaſſe, *interdum etiam ignotis num.* Ceterum quorſum addat *& manibus* fateor me non ſatis intelligere. De Diis ignotis proculcata res eſt. Manes etiam Deos habitos pueris notum: ſed quorſum heic eorum mentio? Quare neſciebam an legendum eſſet *ignotis numinibus & inanibus.* Herald.

Dum aras extruunt dum etiam ignotis &c.] Sic putavi retineri ſecure, quod eſt in MS. ut teſtatur Heraldus, qui inde cogitavit *dum aras extruunt interdum etiam.*

ſtruunt dum etiam [1] ignotis Numinibus, & Manibus. Sic dum univerſarum gentium ſacra ſuſcipiunt, etiam [2] regna meruerunt. [3] Hinc perpetuus venerationis [4] tenor manſit, qui longâ ætate non infringitur, ſed augetur. quippe [5] antiquitas cerimoniis atque fanis [6] tantum

etiam. Sed fruſtra. Uſurpatur enim iſta particula vel ſic interpoſita, ut ab Cicerone lib. II. de Oratore 50. *Nihil dum aliis ſuſpicantibus ſerpere incepiſti.* Livio III, 60. *Adortuſquenecomnes dum eductos;* cui valde id genus placuit: vel antepoſita vocabulo, cui in fine debebat adhærere pro *etiamdum*. Alioquin facilius inde exiſteret *dudum etiam ignotis.* Gronovius.

Aras ignotis numinibus & manibus] Bene Cæcilius componit Deos Manes cum ignotis numinibus. bene inquam ex Epicuri ſenſu, qui negabat eſſe aliquos Manes & ſubterranea regna. Etenim Manes eorum dicuntur qui jam eſſe deſierunt, ac proinde nulli ſunt. Et Cæcilius *Ignotos Deos* ſpernit, quia ſunt ignoti: & manes ſive defunctos, quia defuncti & jam nulli. *Rigaltius.*

2 *Regna meruerunt*] MS. *r. merunt.* Corrigo *inierunt.* niſi mavelis *regnaverunt*, quod ſane nihil habet acuminis. *Meurſ.*

Etiam regna meruerunt] Equidem Minucius modo *mereri*, modo *merere* uſurpat ſignificatione eadem, ut poſſit videri hæc qualiſcunque fabrica tolerabilis eo reſpectu. Sed mirum eſt ab uno Meurſio indicari in MSto legi *regna merunt;* Heraldum vero & Rigaltium inde exhibere, quod modo produxi, nihil de MSto monentes; Wouwerum vero & Elmenhorſtium *regnare meruerunt.* Nec poteſt hinc abeſſe tempus præteritum, ſi bene attendas; quippe qui omnibus, quibus voculam *dum* præponit, attribuit præſens, id quod inde exſtitiſſe colligit, ponit in præterito, nempe *occupavit*, *propagavit;* ita hoc quoque tempus mutari non debet. Scripſiſſe auctorem dico ex indicio lectionis Meurſianoletiam *regna iverunt*, nempe in illorum manum velut comitantia Deos, & cohærentia ſacris univerſarum gentium, quibus ſemper fuerant dedita, aut velut remunerantia pietatem Romanam. *Gronovius.*

3 *Hinc perpetuus obſervationis tenor manſit*] Ita edidimus MS. Reg. auctoritatem ſequuti pro *hic*. Poſtea item *adſtruxerit*, pro *abſtruxerat*, quæ erat lectio Rom. editionis. *Herald.*

Hinc perpetuus venerationis tenor manſit] Teſtatur quidem Heraldus ſe ita ediſſe MS. Reg. auctoritatem ſequutum, ſed id videtur notare tantum reſpectu primæ vocis, non poſtremæ cui tamen attendere debuerat propter Wowerum ex MS. proferentem *manſerit*. Quod ſi ita eſt, longe id præferendum videtur. *Gronovius.*

4 *Tenor manſit*] Rom. *maneat*. MS. *manſerit*. Wower.

5 *Antiquitas ceremoniis atque fanis*

tum ſanctitatis tribuere conſuevit, quantum adſtruxerit vetuſtatis.

VII. Nec tamen temere, [1] auſim enim interim & ipſe concedere [2] & ſic melius errare, majores noſtri aut [3] obſervandis auguriis, aut extis conſulendis, aut inſtituendis ſacris, aut [4] delubris dedicandis operam navave-

ſanis tantum ſanctitatis] Multa in hanc ſententiam Porphyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψ. lib. 1. *Wower.*

6 *Tantum ſanctitatis attribuere conſuevit, quantum aſtruxerit vetuſtatis*] Vide Porphyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων lib. 1. Cicer. lib. 4. in Ver. Orat. 9. p. 247. *Elmenh.*

1 *Auſim enim interim & ipſe concedere, & ſic melius errare*] Cæcilius ſupra de ſchola Epicuri dixit, magis eſſe credendum in rebus humanis ſolutam legibus fortunam dominari, adeoque agi cuncta variis & lubricis caſibus, non deorum aliqua providentia aut cura. Hac vero diſſertatione ſua currente, ſentit eo ſe ferri ut fateatur Romanos haud fruſtra deditos fuiſſe religionibus ſuis erga Deos etiam exteros, quando talium numinum favore ac tutela totius orbis imperium teneant. Antequam igitur exemplis hoc probare incipiat, ne quid præjudicet opinioni ſuæ de fortuna, corrigit ſeſe interjectione iſta: *Auſim enim interim & ipſe concedere, & ſic melius errare*, objiciens errorem pudendum Octavio, qui Deum colat cultoribus ſuis gravem & noxium potius quam beneficum, bona futura & incerta promittentem, mala ac præſentia non avertentem; imo dehortantem ac depellentem ſuos ab honoribus, opibus & voluptatibus, tanquam ab rebus non ſuis. Ait ergo Cæcilius ſeſe melius errare quam Octavium, ſi Romanorum ſuperſtitiones probare videatur tam utiles & proſperas cultoribus ſuis. *Rigaltius.*

2 *Et ſic melius errare*] Rom. *eſſe melius. Wower.*

3 *Obſervandis auguriis aut extis conſulendis*] Quæ chartæ horum mentionem facientes non referunt & ſimul conſtipatum habent id ipſum, quod huc allevit Ouzelius, ut omnia ex aliis deſcribens & nihil niſi tranſlaticium Minucio congerens non mereatur hîc conſpici vel legi? Et tamen homo lethargicus in notis ad Fulgentium p. 169, jubebat hæc videre & appellat Cl. Ouzelium. Cur non prætulit appellationem G. I. Voſſii, cujus illa ſunt ex Idololatria Gentilium lib. III. cap. 98, ſic concinnata, ut in augurandi origine habeas Telegonum & Carem, & in fine notæ inde adduxerit mentionem Auguſtini Niphi, Alexandri ab Alexandro, Peuceri & Georgii Raguſei; media ex alio derivaverit. *Gronovius.*

4 *Delubris*] Quæ apud eruditos ſcriptores de vocabulo *delubrum* annotata ſunt, ante Ouzelium

vaverunt. [1] Specta de libris memorias, jam eos deprehendes

ſium multi collegerunt, ut in hoc faſtidiri illum oporteat & hinc abigi. Oportuerat dare exempla delubrorum dedicatorum: ea enim pertinerent ad Minucium.

1. *Specta de libris memoriam*] MS. Reg. *memoria*. Fortaſſe, *memorias*. Tertullianus adverſus Judæos: *Nam & ſecundum memorias, populus Judæorum, id eſt antiquior, derelicto Deo idolis ſervivit*. Minucius Felix infra: *Memoriæ & Tragœdiæ veſtræ inceſtis gloriantur*. Herald.

Specta de libris memorias] In exemplari, quod hactenus unicum habemus ſcriptum eſt, *memoria*. Itaque conjecturæ locus eſt, nec erit magni momenti diſcrimen, utrum legas: *Specta de libris memoriarum*: an, *ſpecta de libris memorias*. Hos libros Arnobius *Annales* nuncupat lib. 8. adverſ. Gentes: *Non imus infitias*, inquias, *in Annalium ſcriptis contineri hæc omnia quæ ſunt à vobis in oppoſitione prolata*. Rigaltius.

Specta de libris memoriam jam eos] Sic quum vulgo ederetur & Heraldus intellecto haberi in MS. *memoria* conjeciſſet *memorias*; mireris quomodo ad hanc pronunciationem venerit Rigaltius, ut neget magni momenti diſcrimen eſſe, utrum legas *ſpecta de libris memoriarum*, an *ſpecta de libris memorias*. Sic enim quid aliud quam negligentiam & incuriam ſuam oſtendit in Chirographo Minucii videndo illaudabilem? Quid igitur eſt, quod infra legimus *viri bene de ſuis meriti in memorias exirent*. An & in iſto loco poterit eſſe ſic ἀδιάφορος? Itaque vitioſum ex his quidem nihil eſt; ſed niſi fallor, libellum hunc inſcribimus Minucio Felici, & hinc quod ille ſcripſit, deſideramus noſſe. Itaque patrem meum video continuaviſſe in retinendo vulgato, explicans *ſpecta librorum memoriam* in Diatribe ad Statium cap. 56. Sed codex MS. requirit aliud; quippe qui quum habeat *memoria* & ita formatus ſit, ut continuam gerat ſcripturam, non interciſam ad ſingula verba, atque ita præferat *memoriajam*, quid aliud clamat, quam illud poſtremum jota bis intelligi debere, idque voluiſſe librarium etiam non repetentem ex more ſcripturæ, quam in membranis vetuſtiſſimis cognoſcimus? Itaque ſcripſit auctor *memoriai jam*, ut voces noſtræ ſint *ſpecta de libris memoriæ*. Memoria enim dicebatur pro hiſtoria. Gellius 1, 19. *In antiquis annalibus ſuper libris Sibyllinis prodita eſt memoria*. Ita Servius hiſtoriam, quam de vita ſua compoſuiſſe conſtat Auguſtum, allegat ad Eclogam IX, 47. *Auguſtus in memoria vitæ ſuæ*, quam quum Severus etiam compoſuerit, Spartianus citat *vitæ ſuæ hiſtoriam*. Jam vero *ſpecta de libris* dictum eſt, ut Cicer. XIII. ad Attic. 33. *Negotium dederis, reperiet ex eo libro, in quo ſunt SCta*. Suetonius Grammaticis cap. 22. *Hic cum ex oratione Tiberium reprehendiſſet*. Contra legebam in Æliano

hendes [1] initiaſſe ritus omnium religionum, vel ut remuneraretur divina indulgentia, vel ut averteretur imminens ira, aut ut jam tumens & ſæviens placaretur. [2] Teſtis mater Idæa, quæ adventu ſuo & [3] probavit matro-

liano lib. 11. Ποικιλ. Ἱστορ. cap. 20. Ὅτῳ μὲν χολή. . . . καὶ αὐτὰ ἕκαστα ἐξετάζειν ὑπὲρ τοῦ ἀνδρὸς, εἴασθαι ἑτέρωθι. Huic enim lectioni teſtimonium ferebat codex vetuſtiſſimus Mediceus, cui plus fido, quam omnibus aliis. *Gronovius*.

1 *Initiaſſe ritus omnium religionum*] Cicer. lib. 1. de natura Deorum: *Ubi initiantur gentes orarum ultimæ*. Elmenh.

2 *Teſtis mater Deum*] Rom. *Idæa*. ut apud Cic. de Haruſpicum reſponſis. *Wower*.

Mater Idæa] Sup. *Diana Taurica*, *vel mater Idæa*. Livius lib. 36. Fol. 936. *Ædes matris Magnæ Idææ* Cicero de Aruſpicum reſponſis fol. 432. *atque illa Mater Idæa*. Orat. 10. in Verrem; *Illa ſanctiſſima mater Idæa*. Julius Obſequens de prodigiis cap. 104. *Servus matris Idææ*. Virg. l. 10. Æneid. fol. 587.

Alma parens Idæa Deûm.

Et lib. 9. pag. 562. *Mater Idæa*. Hieron. lib. 1. adverſus Jovinianum c. 26. *Simulachrum Matris Idææ*. Liber inſcriptionum fol. 28. inſcript. 2.

MATRIS. DEUM. MAGNAE. IDAEAE. *Elm*.

Teſtis mater Idæa] Hæc eſt veriſſima lectio, cujus veſtigia agnovimus in MS. Reg. ubi ſcriptum ſane fuerat *Idæa*, ſed quia litera I parum cohærebat, ac præcedenti voci fuerat adjecta, idcirco eam pene deleverant; ut literulæ iſtius nonniſi ſimulacrum aliquod remanſerit. Alii igitur ediderant, *Mater Deûm*, Fulv. Urſinus *Mater Dea*, ſed adjecta notula, qua *Mater Idæa* volebat legi, Cicerone auctore lib. de aruſpicum reſponſis; *Atque illa mater Idæa*. Sed & alia poterant adjici. Lactantius igitur lib. 2. *Claudia quoque proponitur in exemplum miraculi. Nam quum ex libris Sibyllinis Idæa mater eſſet accita*, &c. Appoſite quoque Lucret. lib. 2.

Horrifice fertur divinæ Matris imago.
Hanc variæ gentes antiquo more ſacrorum
Idæam vocitant matrem, Phrygiaſque catervas
Dant comites. Herald.

1 *Probavit matronæ caſtitatem*] D. Hieron. lib. 1. contra Jovin. *Claudia virgo Veſtalis cum in ſuſpicionem veniſſet ſtupri, & ſimulacrum matris Idææ in vado Tiberis hæreret, fertur ad comprobandam pudicitiam ſuam, cingulo duxiſſe navim, quam multa millia hominum trahere nequiverant*. Liv. lib. 9. Arnob. lib. 7. Ovid. 4. Faſt. Tertul. Ap. *Wower*.

Probavit matronæ caſtitatem] Lactant. lib. 2. cap. 7. *Claudia quoque proponitur in exemplo miraculi. Nam cum ex libris Sibyllinis Idæa mater eſſet accita, & in vado Tiberini fluminis navis, qua vehebatur, hæſiſſet; nec ulla vi*

matronæ caſtitatem, & urbem metu hoſtili liberavit. [1] Teſtes equeſtrium fratrum in [2] lacu, [3] ſicut oſtenderant,

vi commoveretur: Claudiam ferunt, quæ ſemper impudica eſſet habita ob nimios corporis cultus, Deam ſubmiſſis genibus oraſſe, ut ſi ſe caſtam judicaret, ſuum cingulum ſequeretur: ita navim, quæ ab omni juventute non valuit commoveri, ab una muliere eſſe commotam. Auguſtin. de civitate Dei, lib. 10. cap. 16. Diodorus Siculus lib. 4. Livius lib. 29. Ovid. lib. 4. Faſt. Silius Italicus de bell. Punic. l. 17. pag. 308. Tertull. Apologet. p. 65. Herodianus Commodo fol. 478. Solinus cap. 7. *Elmenh.*

Matronæ] Quæ quidem nunc ſpectari meretur, quia viri docti ſatisfeciſſe ſe putant notando ſic vocari, etiam ſpei atque boni ominis cauſſa illam, cui liberi necdum eſſent, ſed jam maritus, ut inde etiam matrimonium dici firment, ubi liberi ſunt nulli; quibus colligendis immorari potuit ſenior Voſſius. At hic longe magis inexſpectatus uſus, ubi nec maritus, & certiſſima virginitas. Videlicet quod matronarum jura in has virgines collata videantur, ſicut in ludis licuit aſſidere, & ex Plutarcho & Dione notat Lipſius diſerte ſub Cæſaribus habuiſſe παιδ᾽ ὅσαις καὶ τεκοῦσαι εἶχον, immo & quæ trium liberorum matribus erant conceſſa. Itaque ſumpſit ex Cicerone de domo: *fœmina autem, quæ matronarum caſtiſſima putabatur Quinta Claudia.* Et probavit quoque Livius XXIX. *Matronæ primores, inter quas unius Claudiæ Quintæ inſigne eſt nomen.* Niſi quod & Cicero & Livius fere ſic agant, ut Veſtalem proprie non agnoſcant. *Gronov.*

1 *Teſtes equeſtrium fratrum*] Cicer. 2. de Nat. Deorum. Dionyſ. Hal. lib. 6. Liv. lib. 2. Auguſt. lib. 10. cap. 16. *Wowerus.*

Teſtes equeſtrium fratrum] Cicero 2. de Nat. Deorum, pag. 194. Livius l. 45. Florus lib. 1. cap. 11. Lactant. l. 2. c. 7. Dionyſius Halicarn. lib. 6. Valer. Max. lib. 1. cap. 8. Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 9. Plutarchus Coriolano f. 235. Paulo Æmilio fol. 268. *Elmenh.*

Teſtes equeſtrium fratrum] Tyndaridarum, Caſtorum. *Rigalt.*

2 *In lacu*] Juturnæ. *Idem.*

3 *Sicut oſtenderant*] Eodem habitu. *Idem.*

In lacu, ſicut oſtenderant, ſtatuæ] Locutio ſimplex, & præferens notationem arctam, & quam neceſſe non eſt latius extendere; ſed potius hoc antiquitatis teſtimonium revereri, ut in lacu iſto Juturnæ ſtatuas eorum conſecratas ſciamus. Id obſcurant ſua nimia diligentia viri docti, ut dum Cellarius potuit explicare [Caſtoris & Pollucis ad lacum Juturnæ] Id non habet ex alterutro Ciceronis loco, ſed ex uno Valerio Maximo, qui ſane ſcribit *ad lacum Juturnæ*, etſi paulo ante dixiſſet *apud lacum Regillum*, quum Florus & Lactantius, hiſtoria tamen ab hoc confuſa,

rant, ſtatuæ conſecratæ, qui [1] anheli, [2] ſpumantibus equis

ſuſa, *ad lacum Juturnæ*. Nos docet ex Cæcilii ore Minucius Felix Equeſtrium Fratrum in lacu, ſicut oſtenderant, ſtatuas conſecratas fuiſſe. Etiam dum diſerte ſcribunt nonnulli abluiſſe eos pulverem & cruorem aut ſudorem apud Juturnæ lacum, non tam candide loquuntur ac debebant, aut prout Minucius noſter. Non enim apud lacus id fieri ſolitum, ſed in lacu, res hodie teſtatur; & de veteribus docet Tabula xx. ſepulcri Naſoniani, ubi parum vidit & nihil novit doctus illuſtrator. Itaque nec Poſtumii nummus huc vocari debet potantes equos exhibens. *Gronovius*.

1 *Anheli*] Vel anhelis equis. Valer. Max. *ſuum equorumque ſudorem abluere viſi ſunt*. Cicero Tuſcul. 1. non modo adjutores in prœliis victoriæ po. Ro. ſed etiam nuncii fuiſſe perhibentur. *Rigaltius*.

2 *Spumantibus equis atque fumantibus*] Lactantius: *equorum ſudorem abluentes*. Idem.

Spumantibus equis] Virgil. Æneid. 9.

Inſignis longe Phrygiis fulgebat in armis
Spumantemque agitabat equum.

Et lib. 12.

Objecit ſeſe ad currum & ſpumantia frenis
Ora citatorum dextra contorſit equorum.

Ibidem paulo poſt:

--- *Medius volat ecce per hoſtes*
Vectus equo ſpumante. ---

Claudian. lib. 2. in Rufinum.

—— *Spumis igneſcere frena,*
Pulveris extolli nimbos ——

Heroice Papinius lib. 6.

Qui dominis idem ardor equis: face lumina ſurgunt;
Ora ſonant morſu, ſpumiſque & ſanguine ferrum
Uritur, impulſi nequeunt obſiſtere poſtes. Ouzel.

Equis fumantibus] Papinius de Equo Domitiani,

Fumat & ingenti propellit Strymona flatu.

Nemeſianus Cyneget.

Fumant humenteis calida de nare vapores,
Nec pes officium ſtandi tenet. ——

Et paſſim ſcriptores, præſertim Poëtæ, Equis generoſis, & animos ſuos vix capientibus, igneum quidpiam adſcribunt, in eorumque flatu id agnoſcere ſibi videntur. Gratius:

Os magnum ex patulis agitatos naribus ignes
Spirent. ——

Claudianus quarto Conſulatu Honorii.

Utque tuis primum ſonipes calcaribus arſit
Igneſcunt patulæ nares, non ſentit arenas
Ungula, ——

Aliique quorum tranſcriptione nunc ſuperſedeo; Sedati tamen Epiſcopi locum elegantem, qui exſtat Epiſt. 19. ad Rutirium, non poſſum non ſubjicere: *Equum priuſquam viderem, cum epiſtolas veſtras relego, illorum de gente Credidi —— quos Dædala Circe Suppoſita de matre nothos furata*

equis atque fumantibus de Perſe [1] victoriam eadem, die, qua fecerant, nunciaverunt. [2] Teſtis ludorum offenſi Jovis de ſomno [3] plebeji hominis [4] iteratio: [5] & Deciorum devotio rata. [6] Teſtis & Curtius, [7] qui equi-

rata creavit: Putabam illum calidum animis, acrem curſibus ignem cum exhiberetur, elatis naribus efflaturum, concuſſurum ſolido cornu campos, celeritate ventos & flumina præcurſurum. Hactenus ille. *Ouzelius.*

1 *Victoriam eadem die, qua fecerant, nunciaverunt*] Lego: *e. d. qua vicerant.* Omitto quod *Victoriam facere* nemo Latinorum unquam dixit. *Meurſ.*

Eadem die qua fecerant] Qua fecerant quod hic narratur, qua & ipſi pugnaverant. *Rigaltius.*

2 *Teſtis ludorum offenſo Jove de ſomno plebeji hominis iteratio*] Scribo, *de ſomnio.* Quam hiſtoriam innuat, non dico, nimis nota eſt. ita poſtea quoque: *ut Jupiter ludos repeteret in ſomnio.* Meurſ.

Teſtis ludorum offenſo Jove de ſomno] MS. *ſomnio.* Cic. 1. de Divinat. Arnob. lib. 7. Lact. lib. 2. cap. 8. Macrob. Sat. lib. 1. cap. 11. *Wower.*

Teſtis ludorum offenſo Jove] Auguſtin. de civitat. Dei lib. 4. cap. 26. Lactant. lib. 2. cap. 7. Livius lib. 2. pag. 71. Arnobius lib. 7. pag. 142. Valer. Maximus lib. 1. cap. 7. Dionyſius Halicarn. lib. 7. pag. 472. *Elmenhorſtius.*

Teſtis ludorum offenſio Jovis de ſomno plebei hominis iteratio] Repræſentavimus MS. Reg. lectionem, cui etiam edit. Rom. concinere videmus, niſi quod in ea *iterato* pro *iteratio.* Ediderat Gelenius, *Teſtis ludorum offenſo Jove de ſomnio plebei hominis iteratio*, quam lectionem etſi non negamus veram, non ſumus tamen auſi contra librorum auctoritatem edere. *Heraldus.*

Ludorum offenſi Jovis] Scriptum fuerat in aliquo exemplari primario, *offens Jovis.* Deſcriptum inde fuit in Cod. Reg. *Offenſio Jovis.* Legendum, *offenſi Jovis.* Et recte, *ludorum Jovis.* Erant enim dicati Jovi Circenſes, ludi maximi votivi, bello Latino tum primum facti. Arnobius 7. *Eſt ut ignoſcere debeamus Jovi indignanti, non adhibitam curam ſollicitiorem ludis Circenſibus propriis.* Propriis ſcilicet, Jovi ipſi dicatis. *Rigaltius.*

Offenſo Jove] Corrigo *offenſo Jovis.* Nove *offenſum* pro *offenſa* uſurpavit. *Meurſ.*

Ludorum offenſi Jovis] Tam bene de hoc loco meritus fuit Rigaltius, ut rideri oporteat Cellarium edentem *offenſo Jove.* Gronovius.

3 *Plebeji hominis*] Cicero, ruſtici cujuſdam Romani. Valerius nomen illi fuiſſe ſcribit, Ti. Atinio, homini ex plebe. *Rigalt.*

4 *Iteratio*] Inſtauratio. Totam hanc hiſtoriam, prolixius certe, ſed & ſcrupuloſius perſequitur Arnob. 7. *Rigaltius.*

5 *Et Deciorum*] Liv. lib. 8. & 10. Cic.

equitis ſui vel mole vel honore hiatum profundæ voraginis coæquavit. Frequentius etiam quam volebamus, deorum præſentiam contempta auſpicia conteſtata ſunt. Sic

Cic. Catone I. de Div. Valer. lib. 5. cap. 6. *Wower.*

Deciorum devotio] Servius in 1. Georg. fol. 100. *Decii duo fuerunt, quorum unus bello Italico, alter Gallico ſe devovêre pro republ.* Florus lib. 1. cap. 17. Cicero lib. 1. de Divinat. pag. 361. l. 2. de finib. fol. 61. Valer. Max. lib. 5. c. 6. Livius lib. 10. pag. 381. lib. 8. p. 294. Zonaras tom. 2. Annal. fol. 63. Seneca Epiſt. 67. Plinius Natur. Hiſt. l. 22. c. 5. Lactant. lib. 3. cap. 5. *Elmenhorſt.*

Deciorum devotio rata] Etenim laborantes perditaſque vires Urbis Ro. correxit. Itaque dignoſci arduum eſt, utrum Romana civitas utilius habuerit Decios duces, an amiſerit. quoniam vita eorum ne vinceretur obſtitit: mors fecit ut vinceret. Huc alluſit Juvenalis hoc verſu:

Pluris enim Decii, quam qui ſervantur ab illis. Rigalt.

Deciorum devotio rata teſtis eſt. Teſtis & Curtius] Hæc repetitio quamvis ſit ſcabroſa & ingrata, nihilominus ex Heraldo & Elmenhorſtio retinet ac propagat Cellarius, quum voces illas *teſtis eſt* expunxerit & omiſerit Rigaltius, omnino non conſpiciendas in optimo codice. Itaque oportet aboleri. Sed & diſtinctio videtur mutanda, nempe *& Deciorum devotio rata teſtis; & Curtius, qui.* Gronovius.

6 *Teſtis & Curtius*] Lacus Curtius, ab illo famoſo equite M. Curtio. *Rigaltius.*

Teſtis eſt Curtius] Oroſius lib. 3. c. 5. Zonaras tom. 2. Annal. fol. 62. Cicero lib. 2. de Divinat. Polybius lib. 1. Livius lib. 7. pag. 258. Hieronym. in Epiſt. Pauli ad Epheſ. lib. 1. cap. 1. Julius Obſequens de prodigiis cap. 20. *Elmenh.*

7 *Qui equitis ſui vel mole vel honore*] Emenda: *qui equi ſui vel mole vel onere.* vel: *qui eques.* Wowerus.

Qui equitis ſui vel mole, vel honore] Scribendum *onere*, quemadmodum recte obſervarunt. Error autem inde natus, quia *bonus* ſcribebant ſæpius, quare pro *bonere* ſcriptum *bonore.* Probum autem *equitis.* Nam qui *equi ſui*, vel *eques* legi volunt, falluntur. *Equitem* dicit equum ipſum Minucius, Virgilii, cujus verba uſurpare amat, auctoritatem ſequutus. In Georgicis:

Fræna Peletronii Lapithæ, gyroſque dedere
Impoſiti dorſo, atque equitem docuere ſub armis
Inſultare ſolo, & greſſus glomerare ſuperbos. Heraldus.

Equitis ſui] Marci Curtii, unde nomen inditum Lacui Curtio. *Rigaltius.*

Vel honore] Val. Max. *ſuper quem univerſi cives honoris gratia certatim fruges injecerunt.* Livius: *donaque ac fruges ſuper eum à multitudine virorum ac mulierum congeſtæ.* Rigaltius.

Sic [1] Allia nomen infauſtum. ſic [2] Claudii, & Junii non prœlium in Pœnos, ſed ferale naufragium eſt. & ut [3] Thraſymenus Romanorum ſanguine & major eſſet, & decolor,. [4] ſprevit auguria Flaminius; [5] & ut Par-

1 *Allia*] Lucan. lib. 7. *Et damnata diu Romanis Allia faſtis.* Varro 5. de lingua Latina. *Wowerus.*

Allia nomen infauſtum] Accepit à Virgilio l. 7. Æneid. p. 479.

Quaſque ſecans infauſtum interluit Allia nomen.

Et Ovid. de remed. Amoris lib. 1.

—— *damnis Allia nota ſuis.*

Lucan. lib. 2.

Et damnata diu Romanis Allia faſtis.

Inde *dies Allienſes* pro feralibus & nefaſtis. Suetonius Vitellio cap. 11. Livius lib. 6. pag. 2?3. *Deinde ad Alliam cum exitio urbis fœde pugnatum; à poſteriore clade diem Allienſem appellarunt, inſignemque rei nulli publice privatimque agendæ fecerunt.* Plutarch. Camillo p. 324. Servius 8. Æneid. fol. 523. 6. fol. 444. Oroſius lib. 2. cap. ultimo. *Elmenhorſtius.*

Allia nomen infauſtum] Vana eſt Ouzelii nota de Allienſi die. Nam nec Tacitus in libro xv. annalium ſcribit eam pugnam pugnatam eſſe *A.D. 14 Kalend. Sextil.* Sed annotaſſe aliquos incendii Neroniani principium XIIII Kalend. Sextiles ortum, quo & Senones captam urbem inflammaverint cap. 41. & reliqua ſunt petita vel ex Lipſiano Excurſu ad illum librum A. Et quot ante Ouzelium notaverunt loca teſtantia natales Deorum, principum, urbium & privatorum hominum ab antiquis cultos & ſolenniter frequentatos, perque illos munera miſſa? *Gron.*

2 *Claudii, & Junii*] Cic. 1. & 2. de Divin. 2. de Nat. Deorum. Valer. lib. 1. cap. 4. *Wowerus.*

Claudii & Junii non prælium in Pœnos, ſed ferale naufragium eſt] Bene dixit Minutius *ferale naufragium*, nam in iſto prælio 90. naves cum pugnatoribus captæ ſunt, 30. demerſæ. Vide Breviatorem Eutropii lib. 2. fol. 77. Valer. Max. lib. 1. c. 4. Ciceronem l. 2. de Natur. Deor. p. 197. & lib. 2. de Divinat. pag. 394. Polybium lib. 1. *Elmenh.*

3 *Thraſimenus decolor*] Arnobius 4. *Apud Thraſimenum lacum ſanguine cucurrere torrentes.* Rigaltius.

4 *Sprevit auguria Flam.*] Cic. 1. & 2. de Divin. Liv. lib. 22. *Wowerus.*

Sprevit auguria Flaminius] Cicero lib. 2. de Nat. Deorum p. 195. *Flaminius non paruit auſpiciis, itaque periit cum exercitu.* Idem lib. 1. de Divin. p. 367. Oroſius lib. 4. cap. 15. Livius lib. 22. pag. 44?. & ſeq. Plutarch. Fabio. Valer. Maxim. lib. 1. cap. 6. Florus lib. 2. cap. 6. *Elmenhorſtius.*

5 *Et ut Parthos ſigna repetamus*]

Parthos ſigna repetamus, [1] dirarum imprecationes Craſſus & meruit, & irriſit. Omitto vetera, quæ multa ſunt, & [2] de deorum natalibus, donis, muneribus: negligo carmina poëtarum: prædicta etiam de oraculis fata tranſilio, [3] ne vobis antiquitas nimium fabuloſa videatur. Intende templis ac delubris deorum, quibus Romana civitas & protegitur & ornatur; [4] magis ſunt au-

mus] Hæc adſignare videntur ætatem Minucii ſub Severo. Sed auctor eſt Spartianus Septimium Severum Parthicum bellum ſuſcepiſſe gloriæ cupiditate, non aliqua neceſſitate adductum, & jampridem Parthos ſigna militaria, quæ M. Craſſo & M. Antonio ademerant repoſcenti Octavio Auguſto reddidiſſe narrat Tranquillus. *Rigaltius.*

1 *Dirarum imprecat. Craſſ.*] Plutarch. Craſſo. *Wower.*

Dirarum imprecationes Craſſus meruit & irriſit] Plutarch. Craſſo pag. 555. Xiphilinus in Pompejo Magno. Breviator Eutropii pag. 101. Oroſius lib. 6. c. 13. Cicero lib. 1. de Divinat. p. 357. Valerius Maximus lib. 1. cap. 6. Dio Caſſius hiſt. Roman. lib. 39. fol. 121. Vellejus Paterculus lib. 2. p. 38. *Elmenh.*

2 *De Deorum natalibus*] Et ſero & ſtolide opinor illam notam ſe jactare, quæ natales diis tribui notat, quum ea doctrina non tam probetur ex auctoribus ſolis, quam ex antiquis Romanorum Calendariis, ubi clare exſtant notati. Perinde ſunt alia, quibus natales cœli annumerabat Ouzelius, magnam certe partem deſcripta ex Lindebrogianis ad Cenſorinum, ſed & ex aliis, quæ affatim nota ſunt, ut duas illas paginas, miſere conſcriptas & querentes ſe uſurpari ut furtorum receptacula, præſtiterit aboleri. Abſit enim ut iſte hæc obſervaverit de natalibus Deorum, principum, urbium hominumque; quod furibunde jactat. *Gronovius.*

3 *Ne vobis antiquitas nimium fabuloſa videatur*] Ariſtides hymno in Jovem: ἀλλὰ ταῦτα μὲν παλαιὰ καὶ μυθώδη. *Herald.*

Ne v. antiquitas nimium fabuloſa videatur] Nam certe ſciverunt eam omnem fabuloſam eſſe, & forſam hoc ipſo Minucii tempore eam talem ſcripſit Juſtinus 11, 6. *Ut omnis antiquitas fabuloſa eſt.* Gron.

4 *Magis ſunt auguſta numinibus incolis p. i. q. c. i. & muneribus opulenta*] Hæc nempe duo erant, quæ templis feſtivitatem & famam conciliabant, non ab Minucio primum juncta, ſed à multis, ut nunc quidem præſertim Virgilianæ brevitati extendendæ auctor videatur intentus, qui cecinit lib. 1. Æneid. 451. *Templum . . . donis opulentum & numine Divæ.* In quo numine hærens Servius, an non de ſimulacro intelligi debeat, vix tandem in viam redit, ſcribens: *oſtendere vult plenum eſſe præſentia numinis*

auguſta numinibus incolis, præſentibus, inquilinis; [1] quam cultus inſignibus & muneribus opulenta. [2] Inde adeo [3] pleni & mixti Deo vates [4] futura præcerpunt, dant

minis templum, Recte etiam Donatus: *ut donis copioſum eſſet*, *& ea ipſa præſens crederetur*. Livius XXIV, 3. *Inclitumque templum divitiis etiam, non tantum ſanctitate fuit.* Hinc & in Epigrammatibus antiquis: *Templum in rupe Tagi ſuperis & Cæſare plenum.* Ita ſuaviſſime Strabo lib. IX. pag. 418. utrumque complexus eſt in vocabulo ἐπιφανείας. Ἐπεὶ δ᾽ ἡ τοῦ ἱεροῦ ἐπιφάνεια τοῦ ἐν Δελφοῖς ἔχει τὸ πρεσβεῖον. Nonne idem ſignificatur ab Attico hoſpite apud Sophoclem Oedip. Colon. 63. Τοιαῦτά σοι ταῦτ᾽ ἐστὶν, οὐ λόγοις τιμώμεν᾽, ἀλλὰ τῇ ξυνουσίᾳ πλέον. Præclare autem ordo rerum à noſtro ſervatus eſt: nam primum fides majeſtatis & præſentia numinum debet conſtare: inde ſequuntur inſignia cultus & munerum opulentia. Itaque eundem ordinem retinuit quoque Juſtinus in deſcriptione templi Delphici lib. XXIV. Auguſtum vero numen jactavit etiam Apulejus, ad quem notavit Pricæus pag. 683. *Gronovius.*

1 *Quam cultu inſignia & muneribus opulenta*] MS. Reg. *inſignibus*. quæ lectio ſi vera eſſet, diſtinguendum exiſtimarem, *quam cultu, inſignibus, & muneribus opulenta*. Sed vulgata lectio melior eſt, & commodior. *Herald.*

Quam cultus inſignibus & muneribus opulenta] Sic olim habuit Codex Reg. Hodie præfert: *cultu inſinibus*. unde Critici occaſionem arripuere corrigendi: *cultu inſignia*. Sed apparent veſtigia deraſæ litteræ ſ. quam nos hac editione reducimus in lucem, ut redeat Minucii ſenſus, iſte genuinus, Templa ac delubra Romana magis eſſe divinæ beneficentiæ titulis auguſta, quam cultus inſignibus aut muneribus opulenta. *Beneficentiæ* tituli ſunt auguſtæ illæ inſcriptiones, NUMINIBUS INCOLIS. NUMINIBUS PRAESENTIBUS. NUMINIBUS INQUILINIS. At *opulenta cultus inſignia* ſunt aureæ ſtatuæ, thenſæ, acerræ, lectiſternia, ſoliſternia, currus & alia hujuſmodi pretioſa. *Rigaltius.*

2 *Inde adeo pleni & mixti Deo vates futura præcerpunt*] Fuit cum putarem, *præcernunt*, legendum. Jam nihil muto. Adumbravit, ut multa, ex Tertulliani Apologetico cap. 22. *Diſpoſitiones etiam dei & nunc prophetis concionantibus excerpunt, & nunc lectionibus reſonantibus carpunt. Ita & hinc ſumentes quaſdam temporum ſortes, æmulantur divinitatem, dum furantur divinitatem.* Meurſ.

3 *Pleni & mixti Deo vates*] Id eſt, *Enthei*. Firmicus lib. 8. Aſtronom. c. 20. *Vates faciet Entheos, qui in templis conſueverint vaticinari.* cap. 21. *Vates faciet Entheos, qui divino quodam numine carmina concinnant.* cap. 26. *Entheos ſacerdotes faciet, dantes vera reſponſa quærentibus.* --- *Enthei erunt, præſago divinitatis inſtinctu*

dant cautelam periculis, morbis medelam, ſpem affli-ctis, opem miſeris, ſolatium calamitatibus, laboribus levamentum. etiam [1] per quietem deos videmus, audimus, agnoſcimus, [2] quos impie per diem negamus, [3] nolumus, pejeramus.

VIII. Ita-

ſtinctu futura noſcentes. lib. 6. c. 3. *Entheos faciet, templorum obſequiis deputatos, qui latenti divinitatis inſtinctu, mutato mentis ordine & inſtantis religionis poteſtate poſſeſſi, potentibus hominibus futura prædicant.* Elmenh.

Pleni & mixti Deo vates] Sic *plenum numine ac poteſtate Dei,* apud Arnobium lib. 5. Claudian.

— *totum ſpirant præcordia Phœbum.*

Lucan. lib. 5.

— *artus*
Phœbados irrupit Pæan, mentemque priorem
Expulit, atque hominem toto ſibi credere juſſit
Pectore —

Val. Flac. lib. 4.

— *mea quod vates inſedit Apollo*
Pectora —

Et lib. 6.

— *Mole Dei, quem pectore toto*
Jam tenet. —

Apud Senecam Suaſor. 3. Ovidius,

Feror huc & illuc ut plena Deo.

Ouzelius. Nam quæ ſequebantur, erant deſcripta ex Pricæi notis ad Apulejum lib. VIII. pag. 467, atque ideo recidi, non dubitans, quin & præmiſſa ſint ejuſdem aſtutiæ. *Gronov.*

4 *Futura præcerpunt*] Tertull. Apol. *Wower.*

1 *Per quietem Deos*] Syneſ. περὶ ἐνυπνίων, & ejus ſcholiaſtes Niceph. Greg. *wower.*

Per quietem Deos videmus] Porphyrius περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων. lib. 2. fol. 34. Apulejus lib. 11. Metam. p. 414. 426. 429. 443. *Elmenhorſtius,*

Etiam per quietem Deos videmus] Cicero lib. 1. de Divinat. *Matrem Phalaridis ſcribit Ponticus Heraclides, doctus vir, auditor & diſcipulus Platonis viſam eſſe videre in ſomnis ſimulacra Deorum.* Idem paullo poſt: *Adjungam philoſophis doctiſſimum hominem, poëtam quidem divinum, Sophoclem: qui, cum ex æde Herculis patera aurea gravis ſurrepta eſſet, in ſomnis vidit ipſum Deum dicentem, qui id feciſſet.* Ita & Petronius: *Videbatur mihi ſecundum quietem Priapus dicere.* Ouzel.

2 *Quos impie per diem negamus, nolumus, pejeramus*] Hæc eſt lectio MS. Reg. Editio Romana, *volumus.* Gelenius, *violamus,* quæ lectio non diſpliceret, ſi librorum niteretur auctoritate. *Heraldus.*

Quos impie per diem negamus, nolumus, pejer.] Verbum *nolumus,* minus apte interjectum videatur, niſi præcedentia ſic repetantur. *Per quietem deos videmus, audimus, agnoſcimus, quos per diem negamus eſſe, nolumus videre, imo quos vidimus audivimus,* agno-

VIII. Itaque, cum omnium gentium de diis immortalibus, [1] quamvis [2] incerta ſit vel ratio, vel origo,

agnovimus, *pejeramus*. Scio quid hic alii tentaverint. Sed obſtat exemplaris auctoritas. *Rigalt.*

4 *Violamus*, *pejeramus*] MS. *nolumus*. Wower.

Negamus, *nolumus*, *pejeramus*] Clariſſimus J. F. Gronovius emendat, *ejeramus*. vide quomodo ſe explicat Obſervat. in Eccleſ. Scriptor. cap. 6. *Ouzel.*

Negamus, *nolumus*, *pejeramus*] Non inficior me tenerum eſſe in domeſtica gloria, præſertim quum Cellarius huc venerit, ut in contextum receperit paternum *ejeramus*. In quo tamen hæreo non videns nunc agi de Chriſtianis. Omnia ab verbo *Intende* ad verbum *agnoſcimus* gentiliſmum tangunt, priora quidem meliorem ejus partem, poſteriora corruptam præceptis quorundam philoſophorum, qui ridendos ſtatuebant Deos & plurimos traducebant, ut etiam eos negarent, nollent, pejerarent per ludibrium. Nimirum ſicut cuſtodia fidei jurejurando promiſſæ & ſervatæ eſt maximum pignus animi agnoſcentis numina; ita qui pro joco illa habens non dubitat iſtud apud alios ſanctiſſimum vinculum æſtimare & gubernare ad utilitatem, is negat & non vult ea eſſe. Itaque iſtud nudum factum eorum, qui repellebant & amovebant Deos, illam pejerandi proclivitatem amavit apponere, innuens tantidem id habendum, ac ſi palam dicerent ſe negare & nolle, vel magis (ita enim ordo ipſe ſubjicit) pluris id habendum, quia quum negent & nolint, tamen etiam nonniſi contumeliæ cauſa illos in ore habere ſuſtinent, tunc ſcilicet, quum per eorum invocationem conſtituerent decipere: ut cap. 39. *Et eſt eis tutius per Jovis genium pejerare, quam regis.* Θεοὺς τε ἔχοντες βοηθοὺς, εἰς οὓς ἐπιορκήσας ἠσέβησε, dicit apud Herodianum libro III Severus de Albino. *Gronov.*

1 *Quamvis incerta ſit vel ratio, vel origo*] Emendo *vel natio, vel o. &c.* Eſt vero *Natio*, nihil aliud quam nativitas hoc loco, & ita veteres uſurpabant. Feſtus. *Nationem, item apud antiquos natum. Cincius genus hominum qui non aliunde venerunt, ſed ibi nati ſint, ſignificare. qui & nationem ait non tantum univerſim de omnibus, ſed etiam de ſingularibus quoque hominibus ſejunctum dici ſolere. Sindius autem Capito, omnia fere genera hominum per nationes dividi; ut Cures, Sabinos, Hernicos, Æquos, item Volſcos. In pecoribus quoque bonus proventus fœturæ; bona natio dicitur.* Meurſ.

Quamvis incerta ſit vel ratio, vel origo] Vide Firmic. præfat. lib. I. Aſtron. pag. 2. Cicer. lib. I. de Natur. Deorum fol. 195. *Elmenh.*

Quamvis incerta ſit ratio vel origo] Proba lectio. Nam quorſum heic *natio*? Herald.

2 *Incerta ſit vel ratio vel origo*] Quod ut nunc audet fateri Cæcilius, ita palam teſtatus fuit ſub Tiberio ſenatus Romanus, juſſu prin-

go, maneat tamen, [1] firma conſenſio, neminem fero tanta audacia, tamque irreligioſa neſcio qua prudentia tumeſcentem, qui hanc religionem [2] tam vetuſtam, tam utilem, tam ſalubrem diſſolvere, aut infirmare nitatur. [3] Sit licet ille [4] Theodorus Cyrenæus, vel qui prior [5] Diagoras Melius, [6] cui Atheon cognomen appoſuit

principis admiſſa diſquiſitione juris aſylorum apud Græcos, qua ipſorum numinum religiones introſpectæ ſunt, libero, quid firmaret mutaretve, ubi deprehenſum quoque fuit nonnullos obſcuris ob vetuſtatem initiis niti, quæ legi poſſunt apud divinum Tacitum libro III. annalium. *Gronovius.*

1 *Firma conſenſio*] Senſus publicus, conſenſus gentium, qui ſæpe adducitur à Plinio ad diſputationes hujuſcemodi. *Rigalt.*

2 *Tam vetuſtam, tam utilem.*] In aliquo exemplari ſcriptum fuerat antiquario more, *tam vetus tam utilem.* quod eſt tam vetuſtam, tam utilem. Syllabas proxime repetitas ſemel ſcribebant, ut videmus in editione Pandectarum juris ad exemplar Florentinum. Et hæc ſcriptura compluries in Minuciano exemplari reperitur. *Idem.*

3 *Sic licet ille Theodorus*] Scribo, *Sit licet.* Meurſ.

4 *Theodorus Cyrenæus*] Chryſoſt. in Epiſt. Pauli 1. Corinth. cap. 1. Homil. 4. fol. 358. Theodoret. contra Græcos Orat. 6. de Natura hominis fol. 86. Orat. 3. de provident. pag. 38. orat. 2. de principio pag. 37. Epiphanius de fide Eccleſiæ Catholic. & in Ancorato. Cicero de Nat. Deor. lib. 1. pag. 195. & 294. Lactantius de ira Dei. cap. 9. in Epitome cap. 6. Heſychius Illuſtrius de Philoſophis pag. 38. *Elmenh.*

Theodorus] Diog. Laërt. Ariſtippo. *Wower.*

Theodorus Cyrenæus] Suidas in Θεόδωρος. De hoc vero, ut & de Diagorâ, & Protagora, an Athei appellandi fuerint? adi differentem Magnum Voſſium de Orig. & Progreſſu Idololat. lib. 1. cap. 1. *Ouzel.*

5 *Diagoras Melius*] Athenagoras Apolog. pro Chriſtianis pag. 7. Lactant. lib. 1. cap. 2. De ira cap. 9. Theodoret. Orat. 3. contra Græcos pag. 39. Sextus Philoſophus Hypotyp. lib. 3. cap. 24. Auguſtin. contra literas Petiliani Donatiſtæ lib. 3. cap. 21. Tatianus contra Græcos pag. 287. *Elmenh.*

Diagoras] Cic. 1. de Nat. Deorum. Joſephus 2. contra Appion. Tatian. Athenag. πρὸς ἕλληνας Clemens Protrept. ὧν δὴ χάριν, οὐ γὰρ οὐδαμῶς ἀποκρυπτέον, θαυμάζειν ἔπεισί μοι, ὅτῳ τρόπῳ Εὐήμερον τὸν Ἀκραγαντῖνον, καὶ Νικάνορα τὸν Κύπριον, καὶ Διαγόραν, καὶ Ἵππωνα τὸν Μήλιον, τόν τε Κυρηναῖον ἐπὶ τούτοις ἐκεῖνον, ὁ Θεόδωρος ὄνομα αὐτῷ, καί τινας ἄλλους συχνούς, σωφρόνως βεβιωκότας, καὶ καθεωρακότας ὀξύτερον πού τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων τὴν ἀμφὶ τοὺς τούτους πλάνην, ἀθέους ἐπικεκλήκασιν. *Wower.*

poſuit antiquitas, qui uterque nullos deos aſſeverando, [1] timorem omnem, quo [2] humanitas regitur, venerationemque penitus ſuſtulerunt: numquam tamen in hac impietatis diſciplina ſimulatæ Philoſophiæ nomine atque auctoritate pollebunt. [3] Cum Abderitem Protagoram,

Diagoras Melius, cui atheon cognomen] Scribit Rigaltius, quod unuſquiſque ſatis videt, nempe Diagoræ cognomen appoſitum Atheo. Atqui id obſcuritatem parit cur id placuerit Minucio facere, quum æque tali cognomine ſit inſignitus Theodorus, & præter hunc alii, ut docet locus Clementis Alexandrini ab Wowerio allegatus. Quod ut hac occaſione illuſtretur, ſciri oportet Theodorum quidem etiam primo Αθεον nominatum eſſe, ſed id poſtea mutatum in Θεὸν, ut diſcimus ex Suida in Αρίςιππος Αρυταῖος, cujus nepotis junioris Ariſtippi ſcribitur illic auditor fuiſſe Θεόδωρος, ὁ Α"θεος ἐπικληθεὶς εἶτα Θεὸς, quas voces ille deſcripſit ex Diogenis Laertii Ariſtippo, & Menagius tantum citare incepit ad mentionem parabatæ. Et quod ſcribit cum Laertio Suidas, verum eſſe patet etiam ex Stilponis vita apud eundem Laertium, ubi legimus Θεόδωρον τὸν ἐπίκλην Θεὸν, (nec potuit illic pati Henr. Stephanus) cujus occaſionem & originem ejus cognominis ſic adſumti docet in vita Ariſtippi, notante etiam Caſaubono. *Gronov.*

6 *Cui Atheon cognomen appoſuit antiq.*] Diagoræ cognomen appoſitum Atheo. Proſcripſere Athenienſes talenti pretium illi qui Diagoræ caput adferret. *Rigalt.*

1 *Timorem omnem, quo humanitas regitur*] Zeno Veronenſis ſermone de patientia: *Etſi beata diverſis vita virtutibus quæritur, cujus cupidinem flagrans humanitas per momenta ſuſpirat.* Herald.

2 *Humanitas*] Genus humanum. ita *humanitatis inimicos*: &, *Judæorum miſera gentilitas*, pro ipſa gente. Sic *mortalitas* apud Ulp. l. 2. D. de pact. dot. *Wower.*

Humanitatem] *Humanitas* pro genere humano, ut infra *mortalitas* pro ipſis hominibus. Ulpianus l. 6. Digeſt. de Officio præſidis: *Medico imputari eventus mortalitatis non debet.* Plinius Epiſtola 1. lib. 2. Firmicus Aſtron. lib. 3. cap. 1. Eucherius Epiſtol. parænetica ad Valerianum cognatum pag. 50. Lactant. lib. 4 cap. 25. Auguſt. 111. Sermon. de tempore fol. 625. Et de catechizand. rudibus cap. 18. Obſervat. noſtræ ad Arnobii lib. 1. fol. 6. & 7. *Elmenhorſt.*

3 *Cum Abderiten Protagoram*] Cic. 1. de Nat. Deorum. Theodoret. ſerm. 6. Theophil. lib. 3. ad Autolyc. Lactant. lib. 1. cap. 2. *Wower.*

Abderitem Protagoram] Lactant. l. 1. c. 2. de Ira, cap. 9. Theophilus ad Autolycum lib. 3. pag. 267. Cicero lib. 1. de Natur. Deor. p. 171. 177. 183. 292. Epiphanius lib. 3. contra Hæreſes. Theodoret. orat. 2. contra Græcos p. 37. *Elmenh.*

Abde-

ram, [1] Athenienſes viri, [2] conſulte potius, quam profane de [3] divinitate diſputantem, & expulerint ſuis finibus,

Abderitem Protagoram] Suidas in Πρωταγόρας. τοῦ δὲ Πρωταγόρου τὰ βιβλία, ὑπὸ ἀθηναίων ἐκαύθη. διότι λόγον ποτὲ εἶπεν οὕτως ἀρξάμενος. περὶ θεῶν, οὐκ ἔχω εἰδέναι, οὔτε ὡς εἰσὶν, οὔτε ὡς οὐκ εἰσί. *Ouzel.*

1 *Athenienſes viri*] Lactant. de ira Dei cap. 9. *Primus omnium Protagoras extitit temporibus Socratis, qui ſibi diceret non liquere, utrum eſſet aliqua divinitas, nec ne. Quæ diſputatio ejus adeo impia & contra veritatem & religionem judicata eſt; ut & ipſum Athenienſes expulerint ſuis finibus; & libros ejus in concione, quibus hæc continebantur, exuſſerint.* Libanius Sophiſt. Apolog. Socratis p. 679. Diogenes Laert. lib. 9. Clemens Alexandrin. Protreptico. *Elmenh.*

Athenienſes viri] Rom. Ed. & MS. ignorant vocem, *viri*. Tertull. de Pall. *principes Africæ viri Carthaginenſes.* Acerrimi vindices contemtæ religionis Athenienſes, qua ſpreta aut ſublata ſciebant omnia miſceri, & imperia everti. ita Anaxagoram cum aſſeruiſſet ſolem, quem ipſi Deum exiſtimabant, μύδρον εἶναι διάπυρον, παρ' ὀλίγας ψήφους, ut Joſephus 2. adverſus App. morte mulctandum judicarunt, & Diagoræ caput talenti precio expoſuerunt, quod myſteria eorum riſiſſet. Protagoram quoque, niſi aufugiſſet, capitis ſupplicio puniiſſent. Tatianus πρὸς Ἕλλην. Theodoret. Serm. 3. notat Platonem veritum Socratis exitum, alioquin & ipſum Deos ſua Republ. ejecturum fuiſſe. ita Cic. 1. de Nat. Deor. Epicurum, ne in offenſionem caderet Athenienſium verbis reliquiſſe Deos, re ſuſtuliſſe. Suid. τιμώσιων. *Wower.*

2 *Conſulte magis, quam profane*] Emendo, *inconſulte magis q.* Meurſ.

Conſulte potius quam profane.] Non habere ſe dixerat Protagoras quod de diis pronunciaret; eſſent, nec ne. multis impedimentis prohiberi, tam propter rei difficultatem quam propter humanæ vitæ brevitatem. Huic certe ſermoni, pro Ethnici ſententia convenire videatur illud Cæcilii Minuciani, *Conſulte potius quam profane.* Nam exordium ipſum, ut eſt à Cicerone poſitum, abruptius eſt. atque ob id jure Protagoras exterminatus. *Rigalt.* Quum Rigaltius tam egregie aperteque hanc lectionem vindicaverit, miror quî Cellario potuerit placere iſtud temere jactatum *inconſulte*; niſi quod agnoſcam ab eo exprimi contextum, prout ab Wowerio & Elmenhorſtio datus fuit; non ab Heraldo aut Rigaltio. Et ſane non differebat de eis inconſulte aut projecte, quippe meditatus diu, ſed ita ut pateret eum adhuc conſulere & ſuſpenſum hærere. *Gronovius.*

3 *De divinitate diſputantem &c. deuſſerint*] Magnam in reſtitutione hujus loci partem ſibi attribuit Ludovicus Carrio libro 11. Emendationum cap. 18. & in notis ad Gellium pag. 92. id repetit. Sed quod nullus poſteriorum vo-

bus, & in concione [1] ejus ſcripta deuſſerint: quid? homi-

ſuit agnoſcere neſcio unde. *Gronovius.*

1 *Ejus ſcripta deriſerint*] Rom. Ed. & MS. *deuſſerint.* Apul. Apol. *cætera quod tam lepida non erant, igne deuſſit.* Lucilius apud Non. Exultare. *Quin totum purges, debelles me, atque deuras.* ubi fortaſſe ſcribendum: *Quin totum impugnes.* Protagoræ autem ſcripta ab Athenienſibus publicâ animadverſione combuſta, Diogenes Laert. & alii produnt. Theoph. lib. 3. ad Autol. verba Protagoræ & cauſſam animadverſionis narrat. Uſitatum vero in omni republ. bene conſtitutâ monumenta improbatæ lectionis comburere. Ulp. l. 4. § 1. D. famil. hercisc. Antiochus Epiphanes libros Judæorum comburi juſſit. Macchab. 2. Apud Romanos cura magiſtratus conquirere libros fatidicos, & igne comburere. Ita Numæ commentarii, quod ſacra recepta convellere viderentur, Senatuſconſulto à Petilio præt. concremati. Plutar. Numa. Liv. lib. 40. Sueton. Aug. cap. 31. Valer. lib. 1. Lactant. lib. 2. cap. 32. Ita libri Magorum igne aboliti Act. 19. Eadem de cauſa Dioclet. ſcripta Chriſtianorum flammis exſtingui juſſit. Euſeb. Hiſt. lib. 7. Arnob. lib. 4. Idem lib. 3. ait, non paucos fugiſſe libros Ciceronis, tanquam opinionum ſuarum præſumta vincentes, alios dixiſſe oportere ſtatui per Senatum, ut igne abolerentur, quibus ſcilicet vetuſtatis auctoritas opprimeretur. Ita hæreticorum libri combuſti l. 6. & 8. de Hæret. l. 3. C. de ſum. trin. omnes itaque libri, qui morem majorum everterent, aut alicui infamiam irrogarent, aut optimis moribus nocerent, flammis extincti. Seneca lib. 10. controv. Scauri orationes combuſtas & Labieni libros incenſos, tanquam nimiæ libertatis reos. Tacit. Annal. 4. Cremutii Cordi annales patres cremandos cenſuiſſe, quod Brutum laudaſſet, & Caſſium ultimum Romanorum dixiſſet. & in Agric. Aruleni Ruſtici, & Herennii Senecionis libros in comitio, ac foro deuſtos, quod Thraſea, & Priſcus Helvid. iis laudati. *Wower.*

Scripta deriſerint] Emendo, *Scripta deuſſerint.* Diogen. Laert. lib. 9. de hac eapſe re. Διὰ ταύτην δὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ συγγράμματος ἐξεβλήθη πρὸς Ἀθηναίων καὶ τὰ βιβλία αὐτοῦ κατέκαυσαν ἐν τῇ ἀγορᾷ, ὑπὸ κήρυκα ἀναλεξάμενοι παρ' ἑκάστου τῶν κεκτημένων. *Meurſ.*

Scripta deuſſerint] In obſervationibus Arnobianis ad lib. 3. pag. 69. notavi, moris fuiſſe in bene conſtitutis civitatibus, libros qui religionibus derogabant, igne comburere. Adde quæ hoc loco notat Dn. Wowerus, & præterea Photius Nomocanone tit. 12. cap. 3. Abdias de vit. Apoſt. lib. 4. Euſebius lib. 3. Demonſt. 8. Freculphus Chron. tom. 1. lib. 3. cap. 13. Auguſt. lib. 7. de civitate Dei c. 34. Elias Cretenſis in Orat. Nazianzeni contra Julian. fol. 318. *Elmenh.*

Scripta deuſſerint] Veriſſima lectio, quam edit. Rom. & MS. Regius nobis ſuppeditarunt. Ediderat

homines ([1] ſuſtinebitis enim me impetum ſuſceptæ actionis liberius exerentem) [2] homines inquam, [3] deplo-

derat Gelenius *deriſerint*, inepta ſententia. *Herald.*

Scripta deuſſerint] Cicero: *Librique ejus in concione combuſti.* Laertius: κατέκαυσαν ἐν τῇ ἀγορᾷ. *Rigalt.*

1 *Suſtinebitis me impetum ſuſ. act. lib. exſer.*] Formulam hanc notavit & illuſtravit Cl. Pricæus ad Acta Apoſtol. cap. 2 ℣ſ. 29, etiam repetens ad Apulejum x. Mileſ. p. 651. *Gronov.*

2 *Homines, inquam, deploratæ, inlicitæ ac deſperatæ factionis.*] Veriſſima lectio quam è MS. Reg. reſtituimus. Chriſtianos autem vel ex eo criminabantur, quod factionem illicitam inirent; quam quidem criminationem purgat Tertull. Apolog. c. 38. ubi plura obſervabamus heic non repetenda. *Herald.*

3 *Deploratæ, inclitæ ac deſperatæ factionis*] Ajunt in MS. legi, *inquinatæ* Sed codicem antiquum alium à Regio exemplari nemo hactenus protulit. In Regio diſertiſſime ſcribitur, *incilitæ*. Et merito quidem exploditur quod Ferrarius & Priſcianenſis ediderant *inclitæ*. Illud vero, *inlicitæ*, etſi defendatur antiquitate exemplaris, nihilominus friget inter illa duo, *deploratæ* ac *deſperatæ*. Itaque, ſi conjecturæ locus eſt, legam, *incitæ*, quod eſt incitatæ, furioſæ, rabidæ. Catullus in Galliambo: *Alios age incitatos, alios age rabidos*. Incitus, quemadmodum percitus. In Prudentii Vincentio ubi de ſpiritibus immundis: *Qui vos latenter incitos, In omne compellunt nefas.* Rigalt.

Deploratæ inlicitæ ac deſperatæ factionis] Quod de voce poſtrema huc affertur ſub nomine Ouzelii collectum, fere univerſum videas tum in Commentario Heraldi ad Tertulliani Apologet. pag. 147, tum in notis Pricæi ad Apuleji Mileſia vel pag. 354, vel 493, ut id nihil poſſit lectorem morari. Item quod in eodem nomine ponebatur ad verba *deſperatæ factionis*, ſive de generoſa Chriſtianorum conſtantia, ſive de locis Lactantii & Euſebii ex edicto Maximini, totum eſt ejuſdem Heraldi p. 185, atque adeo id ipſum, ad quod ipſe Heraldus lectorem mittit, ut profecto ſic ille deſcriptor exſuperet omnem impudentiam, & utrumque ideo expuli, præſertim quum verba Lactantii habeat & Heraldus. Eſt autem notabile diſſidium in voce ſecunda, quæ utique non venit ex MS. quippe in quo exſtet *incilitæ*, ut teſtatur Rigaltius. Itaque licet ubique de collegiis licitis & illicitis ſermo fiat, & cap. 31 dicat *in illicita proruere;* tamen animadverti debuit ſententia Rigaltii, ſtatuentis etſi iſtud *inlicitæ* defendatur antiquitate exemplaris, ad quod nempe proxime accedit, nihilominus frigere inter illa duo *deploratæ* ac *deſperatæ*. Id enim verum eſt, & hinc Cellarius abſtinere debuit ab explicatione longe frigidiore [non tolerandæ]. Sed neque Rigaltius tam libere debuit abire ab unico libro, ut ex ejus ſcriptura literas duas era-

ploratæ, [1] inlicitæ, [2] ac deſperatæ factionis graſſari in deos non ingemiſcendum eſt? [3] qui de ultima fæce col-

eraderet. Quæri debet aliquid propius, & vide an non legendum ſit *deploratæ, incultæ ac deſperatæ.* Hæc conveniunt ad amuſſim, & ſunt tria efficaciſſima ad concitandum in periculoſa. Inculti tanquam Δυσχερεῖς, & incultus cœtus quam ſit periculoſus, non aliunde cognoſcitur clarius, quam ex Carthaginienſium bello cum ſuis mercenariis, ut narratur ab Polybio fine libri primi. Etiam juncta videas *inculta & aſpera.* Gron.

1 *Inclinatæ*] MS. *inquinatæ.* Rom. Ed. *illicitæ.* Ulp. l. 1. D. de offic. præt. urb. *D. Severus reſcripſit, eos qui illicitum collegium coiiſſe dicantur, apud præfectum urbis accuſandos.* quamvis alii hanc legem de Judæis intelligant. Tertull. Apol. *Hæc coitio ſane Chriſtianorum merito illicita, ſi illicitis par.* Wower.

2 *Illicitæ*] Inf. *Sacraria teterrima impiæ coitionis.* Tertullianus Apolog. c. 38. & 39. *Illicita coitio.* — *Illicitæ factiones*, l. 11. Cod. Theodoſ. de pagan. ſacrific. *cœtus illiciti.* Arnobius l. 4. contra gentes fol. 90. *conventicula.* Anianus ex Chryſoſt. in Matthæum c. 2. hom. 8. *cœtus.* Elmenh.

3 *Deſperatæ*] Lactant. lib. 5. *Qui autem cultores ſe Dei non abnegaverint, in eos totis carnificinæ ſuæ viribus incumbunt, & deſperatos vocant, quia corpori ſuo minime parcunt: quaſi quicquam deſperatius eſſe poſſit, quam torquere, ac dilaniare quem ſcias innocentem. Adeo nec pudor apud eos ſupereſt, & retorquent in homines juſtos convitia ſibi congruentia.* In Vet. Gloſſario inedito: *Deſperatus* παράβολος. Ita appellati beſtiarii, qui auctorati beſtias depugnabant, ab audacia & animæ prodigalitate. Socrates Hiſt. Eccleſ. lib. 2. *Wower.*

Deſperatæ] Origenes lib. 7. contra Celſum Tertullianus Apolog. c. 50. Lactantius lib. 5. c. 9. & Epitome c. 1. notant *Chriſtianos* ſtultos & deſperatos vocari ſolitos, quod, cum quiete vivere & libere ſine noxa abire negato Chriſto poterant, torqueri & mori voluerint. *Elmenh.*

Deſperatæ] Tertull. Apologet. cap. ult. *Propterea enim deſperati & perditi exiſtimamur.* Vide ſis quæ ibi obſervabamus. *Herald.*

1 *Qui d. u. f. collectis imperitioribus, & mulieribus*] Hoc Chriſtianis uſitato probro ab Ethnicis objectum Tatianus & alii docent, imo ne ipſi quidem Chriſtiani negant. Theodor. Serm. 8. Chriſtianos ait non divites, aut doctos, ſed χαλκοτύπους, οἰκέτας, καὶ προσαίτας, καὶ γηπόνους, καὶ ἀλσοκόμους, καὶ γυναῖκας. Wower.

Qui de ultima fæce collectis imperitioribus, & mulieribus credulis] Pagani communi fere convitio id Chriſtianis objiciebant. Julianus Imperator apud Nazianzenum Orat. 2. fol. 306. & Cyrillum lib. 6. fol. 142. ridet Chriſtianos, quod cum pueris & decrepita ætate mulierculis Eccleſias frequentarent, ſimulque pſallerent, & crebris vigiliis, diuturniſque

collectis imperitioribus [1] & mulieribus credulis, ſexûs ſui facilitate labentibus, [2] plebem profanæ conjurationis

niſque jejuniis ſeſe conficerent. Celſus apud Origenem lib. 3. *Pergit Celſus, & quæ de Jeſu doctrinâ dicuntur à paucis è Chriſtianorum numero non prudentioribus, ut ipſe putat, ſed rudioribus, ait præcepta eſſe noſtrorum hominum: nemo accedat eruditus, nemo ſapiens, nemo prudens, arcemus enim tales, ſed ſi quis eſt indoctus, inſipiens, infans, fidenter veniat. Hoc pacto, inquit, ſatis apparet, quod ſolos fatuos, ignavos, ſtolidos, mancipia, mulierculas, pueros captent & pelliciant.* Elmenh.

Qui de ultima fæce collectis imperitioribus] Hoc vulgo exprobrabant, Chriſtianorum pietatem nonniſi ab imperitis & à plebecula coli, qua de re dicebamus ad Arnobium, & nonnihil etiam ſupra. μόνους τοὺς ἠλιθίους, dicebat Celſus apud Origenem, καὶ ἀγεννεῖς, καὶ ἀναισθήτους, καὶ ἀνδράποδα, καὶ γύναια, καὶ παιδάρια πείθειν ἐθέλουσί τε καὶ δύνανται. Prudentius in agone Romani:

Tu ventilator urbis, & vulgi levis
Procella, mentes inquietas mobiles,
Ne ſe imperita turba dedat legibus. Herald.

1 *Et mulieribus credulis ſexus ſui facilitate labentibus*] Prudentius in agone Fructuoſi:

Tu qui doctor, ait, ſeris novellum
Commenti genus, ut LEVES PUELLÆ
Lucos deſtituant, Jovem relinquant.
Damnes, ſi ſapias, ANILE DOGMA.

Lactantius lib. 5. cap. 13. *Si enim feminæ ſexus infirmitate labuntur (Nam interdum iſti muliebrem & anilem ſuperſtitionem vocant) viri certe ſapiunt.* Eodem etiam ſpectabat quum iſta ſcriberet cap. 20. ejuſdem libri. *Doceant iſti hoc modo, ſi qua illis fiducia veritatis eſt, loquantur, hiſcant, audeant, inquam, diſputare nobiſcum aliquid ejuſmodi: Jam profecto ab aniculis, quas contemnunt, & à pueris noſtratibus error illorum ac ſtultitia irridebitur.* Herald.

2 *Plebem profanæ conjurationis*] Paulo poſt: *Sacraria teterrima impiæ coitionis.* Apud Prudent. hymno 10. περὶ στεφ. Præſes Chriſtianos appellat *profanos & impiati ſeculi reos.* Chriſtiani communi convicio ἄθεοι & impii. hinc illa populi ſævientis exclamatio apud Euſeb. Hiſt. lib. 4. αἶρε τοὺς ἀθέους, ζητείσθω Πολύκαρπος. Arnob. lib. 1. *Ergone impiæ religionis apud vos rei ſumus.* vide eundem lib. 5. Lactant. lib. 5. cap. 9. *Impios vocant ipſi ſcilicet pii, &c.* Wower.

Plebem profanæ conjurationis inſtituunt] Exiſtimabant enim conjurationes ac factiones adverſus Deorum cerimonias, ipſamque adeo Remp. à Chriſtianis fœderari, atque eos idcirco ſolemnibus jejuniis, inhumanis cibis & ceteris piaculis fidem ſuam invicem aſtringere, qua de re plura obſervabamus ad Tertulliani Apologet. *Profana* autem *conjuratio*

nis inſtituunt; quæ [1] nocturnis congregationibus, & jeju-

ratio propter piacula illa, quibus conteſſerari exiſtimabatur. Sic *profanus princeps* apud Tacitum, diro ſcelere implicitus & impiatus, ita ut à Deorum fanis & ceremoniis longe ſit arcendus, & ab hominum convictu & commercio longe relegandus. lib. 14. Annal. *Pervulgatum eſſe inceſtum gloriante matre, nec toleraturos milites profani principis imperium.* Sic *profanos & impiati ſeculi reos* dicebat Chriſtianos Aſclepiades in agone Romani:

Quos ut profanos, impiati & ſeculi
Reos, neceſſe eſt te magiſtro interfici. Herald.

Nocturnis congregationibus] Plinius epiſt. ad Trajan. *Affirmabant* (Chriſtiani) *ſummam culpæ ſuæ, quod eſſent ſoliti ſtato die ante lucem convenire, carmenque Chriſto, quaſi Deo dicere ſecum invicem.* nocturnas preces appellat Tertull. Apol. ſcilicet cum metu prohibiti de die ſolennia ſacrorum celebrare non poterant, noctu conveniebant. Tertull. de fuga in perſecut. jubet noctu convenire, & lucere luce Chriſti luminoſi, ſi interdiu colligere non licet. hoc ortu indubie natæ nocturnæ preces, quæ deinde remanſerunt in eccleſia, & ratio ritui quæri cœpta ex illis Matth. 24. γρηγορεῖτε ὖν, ὅτι ὐκ οἴδατε ποίᾳ ὥρᾳ ὁ κύριος ὑμῶν ἔρχεται. Lact. lib. 7. c. 19. Euſeb. Hiſt. eccleſ. lib. 6. Greg. Nyſſ. orat. de feſto Paſchæ. Tertull. ad Uxorem lib. 2. *cum etiam per noctem exſurgis oratum.* Ammian. lib. 28. *feſto die in eccleſia Chriſtiani pernoctabant.* Hinc Hieronym. Vigilantium accuſat, quod vigilias, & pernoctationes in Baſilicis martyrum negligendas exiſtimarit, ne Paſcha ſæpius celebrari videretur. Sed hoc ipſo Chriſtiani rei Romanis legibus; cautum enim 12. Tab. ne nocturni cœtus in Urbe agitarentur. Auctor declamat. in Catilin. Cic. 2. de leg. *Omnia* (ſacra) *nocturna ne nos forte duriores videamur Diagondus Thebanus ſuſtulit.* Zoſimus l. 4. de Valentiniano: τὰς νυκτερινὰς ἐκώλυε θυσίας. Wower.

Nocturnis congregationibus] Iſidorus Hiſpalenſis de officiis Eccleſiaſt. lib. 1. cap. 22. *Antiqua eſt vigiliarum devotio, familiare bonum omnibus ſanctis.* Chriſtiani igitur in omnibus ſanctorum monita imitati, & ſecuti exempla, crebras pervigilationes obibant, & ſæpius noctu conveniebant ad hymnos Chriſto ut Deo decantandos. Tertullianus Apologet. cap. 2. Auguſtin. tom. 10. Serm. 251. de tempore. Cyprianus de Orat. Concilium Aquigranenſe 1. c. 130. Concilium Oxonienſe 2. cap. 15. Rabanus Maurus de inſtitut. Clericorum lib. 2. cap. 9. Hieron. in Daniel. lib. 1. cap. 4. & de obſervat. vigiliarum tom. 9. Epiſt. 36. Chryſoſt. in act. Apoſt. c. 12. Homil. 26. *Pervigilium* quoque ſolenne in feſto Paſchatis. Chryſoſt. in Geneſ. cap. 9. Homil. 30. Concilium Antiſiodorenſe cap. 2. Nicetas in 2. Orat. Nazianzeni de Paſcha. pag. 897. Clemens Conſtitu-

ſtitution. Apoſtol. lib. 5. cap. 18. Nicephorus Calliſtus Eccleſiaſt. Hiſt. lib. 2. cap. 16. lib. 5. cap. 25. Aldhelmus de laude virginit. fol. 484. Alcimus Avitus de prima feſti rogation. inſtit. pag 337. Iſidorus Orig. lib. 6. cap. 17. Rationem hujus pernoctationis reddit Hieronymus lib. 4. in Matth. cap. 25. fol. 55. *Traditio Judæorum eſt, Chriſtum media nocte venturum in ſimilitudinem Ægyptii temporis, quando Paſcha celebratum eſt, & exterminator venit, & Dominus ſuper tabernacula tranſiit, & ſanguine agni poſtes noſtrarum frontium conſecrati ſunt. Unde reor & traditionem apoſtolicam permanſiſſe, ut in die vigiliarum paſchæ ante noctis dimidium populos dimittere non liceat, exſpectantes adventum Chriſti. Et poſtquam illud tempus tranſierit, ſecuritate præſumpta, feſtum cunctos agere diem. Unde & Pſalmiſta dicebat: Media nocte ſurgebam, ad confitendum tibi ſuper judicia juſtificationis tuæ.* Elmenhorſtius.

Nocturnis congregationibus] Ferventibus perſecutionibus Chriſtianos de nocte & ante lucem conveniſſe obſervabamus ad Apologet. Sed & eorum *ἀγάπην* ad lumina celebratam notum eſt. De vigiliis, quæ ubi martyrum memoria coli cœpta eſt, celebratæ ſunt, alia res eſt. Sola enim Paſchæ ſolemnia perviligia Minucii ævo celebrata. Sed ea quandoque accidebant, ut fideles etiam de nocte convocari oporteret. Tertullianus lib. 2. ad uxorem, cap. 4. *Quis nocturnis convocationibus, ſi ita oportuerit, à latere ſuo eximi libenter feret? Quis denique ſolemnibus Paſchæ abnoctantem ſecurus ſuſtinebit?* Herald.

Nocturnis congregationibus] Pervigiliis, *παννυχισμοῖς*. *Rigalt.*

Nocturnis congregationibus & jejuniis ſolemnibus & inhumanis cibis] An iſta ſibi conveniunt, & ſic ſatisfacere poſſunt lectori gnaro, quam invidioſa ſint in Latino ſermone & primum & poſtremum? medium vero quam probatum ac receptum in ſacris & omnibus plane laudabilibus? Quid poterat ad excuſandos hos mores, quos impugnat, dici auſpicatius, quam jejunia ſolemnia, quæ tam fuerunt culta ipſis gentilibus? Certe jejunia ſolemnia non ſupponunt inhumanos cibos nec nocturnas congregationes ad conjurandum. aut quod tertium his adjicit Gallica verſio *par des ſacrileges, des aſſemblées nocturnes, des jeuſnes ſolemnels, & des viandes horribles.* Quis jejunia ſolemnia intelligit alia, quam innocua purgamina mentium, ut acrius in ſacris hoc agant? Denique quomodo ſolemnia dicentur jejunia, quum locus Tertulliani apud Heraldum ſtationes illas novitatis nomine accuſent? At plenus malevolentiæ hic locus eſt & ſiniſtræ ſuſpicionis, aut ſi mitiſſime velis, ridiculi ac fœdi. Quum capite IX. dicitur *ad epulas ſolemni die coeunt*, ſane dies ſolemnis in invidia non eſt. Quid lateat aut perierit, neſcio an adſequar. Forſan vero ſcripſerit *jejuniis olentibus.* Sane in malam partem, ut in Ecloga 11. *Allia ſerpillumque herbas contundit olentes.* Notus eſt ex Petronio *Spiritus jejunio macer* & apud Græcos *ὀξυπεισμία* & apud Martialem *jejunia Sabbatariorum.*

Tertul-

[1]jejuniis ſolemnibus, & [2]inhumanis cibis, non ſacro quo-

Tertullianus Apolog. c. 40. *Jejuniis aridi & omni continentia expreſſi.* Gron.

1 *Jejuniis ſolemnibus*] Lucian. Philop. ἡλίους δέκα ἄσιτοι διαμένουμεν, καὶ ἐπὶ παννύχους ὑμνῳδίας ἐπαγρυπνοῦντες. De jejuniis Chriſtianorum pleni veterum libri. Ignatius epiſt. 8. Tertull. adverſ. Pſych. Hieron. ad Marcellam. Auguſtin. epiſt. 86. Baſilius περὶ νηστείας; Canon. Apoſt. Niceph. Greg. ad illa Syneſii, περὶ ἐνυπνίων· καθαιρόμενον διὰ τελετῶν. ὅπερ καθαίρεται, inquit, καὶ παρὰ τῶν καθ' ἡμᾶς σπουδαίων διὰ νηστείας, καὶ ἀγρυπνείας. Wowerus.

Jejuniis ſolemnibus] Id eſt, *diebus quadrageſimæ, & quarta & ſexta ſeptimanæ die.* Cyrillus in Levit. lib. 10. fol. 731. interprete Trapezuntio: *Habemus quadrageſimæ dies jejuniis conſecratos: Habemus quartam & ſextam ſeptimanæ diem, in quibus ſolenniter jejunamus.* Philaſtrius de Hæreſibus fol. 56. *Per annum quatuor jejunia in Eccleſiis celebrantur; In Natali primum, deinde in Paſcha, tertium in Epiphania; quartum, in Pentecoſte.* D. Clemens Conſtitut. Apoſt. lib. 5. cap. 19. lib. 24. Phocius Nomocanone tit. 7. cap. 1. Clem. Alexand. lib. 7. ſtromat. p. 316. Theodulphus Aurelienſis Epiſcopus in Epiſt. ad Parochos. Synodus Turonica cap. 18. Calixtus PP. Epiſtol. ad Benedict. Epiſc. Tom. 1. concil. fol. 100. Concilium Laodicenſe cap. 50. Concil. Matiſconenſe 1. cap. 9. Epiphan. de fide Cath. Eccleſ. part. 2. tract. 4. Epiſt. 51. & de regulis Monach. cap. 2. Iſidorus Hiſpalenſ. de offic. Eccleſ. l. 1. cap. 36. & ſeq. Rabanus Maurus Archiepiſcopus Moguntinenſis de Clericorum inſtitutione lib. 2. cap. 17. & ſeq. Burchardus Vormacienſis Epiſcop. lib. 12. decret. cap. 1. & ſeq. *Elmenh.*

Et jejuniis ſolemnibus] Chriſtianorum jejunia quædam ſtata ac ſolemnia erant: alia indictiva neceſſitate exigente. De his Tertullianus adverſus Pſychicos, cap. 13. *Bene autem, quod & Epiſcopi univerſæ plebi mandare jejunia aſſolent, interdum ex aliqua ſolicitudinis Eccleſiaſticæ cauſſa.* Idem lib. 2. ad Uxorem, cap. 4. *Ut ſi ſtatio facienda eſt, maritus de die condicat ad balneas; SI IEIUNIA OBSERVANDA SUNT, maritus eadem die convivium exerceat.* Quare furente perſecutione, jejunia crebrius frequentata & religioſius obſervata oſtendit idem Tertullianus lib. de fuga in perſequutione, cap. 1. *In tempore perſecutionis Eccleſia in attonito eſt. Tunc & fidelis in expeditione ſolicitior, & diſciplinatior in jejuniis, & ſtationibus, & orationibus, &c.* Sed præter ea jejunia; erant etiam alia ſtata & ſolemnia, quemadmodum quæ ante Paſcha; & die Paſchæ, ut loquitur Tertullianus, id eſt, die paſſionis, ut recte interpretatur Pamelius; ac præterea ſtationum dies. Tertull. lib. de Oratione, cap. ult. *Sic & die Paſchæ, quo communis & quaſi publica jejunii religio eſt, merito deponimus oſculum, nihil curantes de occul-*

occultando quod cum omnibus facimus. Similiter & ſtationum diebus, non putant plerique ſacrificiorum orationibus interveniendum, quod ſtatio ſolvenda ſit accepto corpore Domini. Sic enim recte emendant hunc locum, libris optimis auctoribus. Habes igitur heic ſolemne ac publicum Paſchæ jejunium, ac ſtationum dies, feriam quartam & ſextam. His enim diebus celebrabantur in Eccleſia ſtationes, in quibus Chriſti milites veluti in excubiis ſtabant, quemadmodum oſtendit Tertullianus ſub finem ejuſdem libri. Lactantius ſub finem lib. 7. *Et dum ſpiritus hos regit artus, infatigabilem militiam Deo militemus, ſtationes, vigiliaſque celebremus, &c.* Stationum autem iſtarum partem maximam jejunium efficiebat; quo religio, &, ut loquuntur, devotio accendebatur; quapropter ſimul cum ſtatione ſolvebatur jejunium, id eſt hora nona apud Catholicos. Nam ad veſperam uſque ſtationes ſuas Montaniſtæ extendebant, qua de re Tertullianus adverſus Pſychicos, locis compluribus. Sed hæc c. 10. *Namque ſtationes noſtras, ut indignas, quaſdam vero & in ſerum conſtitutas novitatis nomine incuſant, hoc quoque munus & ex arbitrio eſſe dicentes, & non ultra nonam detinendum, de ſuo ſcilicet more.* Quem in locum Pamelius Tertullianum calumniæ accuſat immerito; cum id, quod ille ibi ait, idem & alii uno ore affirment, ſtationem hora nona fuiſſe diſſolutam, τετράδι καὶ ἐν προσαββάτῳ, ἐν νηστείᾳ ἕως ὥρας ἐννάτης, inquit Epiphanius. Elegans locus eſt in agone Fructuoſi Tarraconenſis Epiſcopi, cujus acta exſtant apud Surium. *Cumque multi ex fraterna charitate aromatibus conditum poculum illi porrigerent ut ſumeret; reſpondit Fructuoſus: Non eſt, inquit, hora ſolvendi jejunium ſtationis. Agebatur enim hora diei quarta. Siquidem & in carcere quarta feria ſtationem ſolemniter celebraverat. Sexta igitur feria; lætus atque ſecurus feſtinabat cum martyribus in paradiſo Dei ſtationem ſolvere.* Quænam autem ſolvendæ ſtationis fuerit hora, quam nondum adveniſſe dicebat Fructuoſus, docet Prudentius in eodem agone:

> *Quoſdam de populo vidit ſacerdos*
> *Libandum ſibi poculum offerentes:*
> *Jejunamus, ait, recuſo potum:*
> *Nondum nona diem reſignat hora.*

Quin ergo hora nona ſtationem ſolverint dubium nullum eſſe poteſt. Nam quæ firmandæ ſuæ ſuſpicioni proponit Pamelius, ea ne refutatione quidem egent. Debuerat obſervare, ſtationes differre à ſtrictioribus illis jejuniis, quæ ex aliqua ſolicitudinis Eccleſiaſticæ cauſſa indicebantur, & ab iis ipſis quæ die Paſchæ celebrantur, quæ ad uſque galli cantum quandoque extenſa ſcribit Epiphanius. Cæterum hæc jejunia notat Cæcilius, quia ea numerabant Nationes inter conjurationis argumenta, quod iis præcipue diebus Chriſtiani frequentes convenirent. Quare & Tertullianus adverſus Pſychicos, cap. 14. *Itaque ſi & ex hominis edicto, & in unum omnes ταπεινοφρόνησιν agitatis, quomodo in nobis ipſam quoque unitatem*

quodam, ſed piaculo fœderantur. 3 latebroſa & lucifugax natio, 4 in publicum muta, in angulis garrula; templa

tem jejunationum & xerophagiarum & ſtationum denotatis? Niſi forte in Senatuſconſulta & in principum mandata coitionibus oppoſita delinquimus. Herald.

2 *Inhumanis cibis, non ſacro quodam, ſed piaculo fœderantur*] Cæcilius hic putat Chriſtianos more ethnicorum in ſacris ſolennibus humani corporis ſanguinem lambere, & piacularibus hoſtiis ad ſilentium mutuum oppignorari. Horribile plane & ſacrum ſacramentum! Sed Deus voluit, ut paulo ante quam talia portenta adverſarii de Chriſtianis compingerent, extaret & ederetur hominis profani & Chriſtianis iniquiſſimi teſtimonium, aſſerentis Chriſticolas in conventiculis ſuis caſte ſanctèque verſari, & ſacramento non in ſcelus ſeſe obſtringere, ſed ne furta, adulteria, latrociniaque committerent. Franciſcus Balduinus JC. in Epiſt. Plinii 98. ad Trajanum Imp. pag. 385. & ſeq. Dn. Wower. in notis pag. 131. *Elmenh.*

Inhumanis cibis] Mox dicet de infanticidio *Rigalt.*

3 *Latebroſa, & lucifugax natio*] MS. & Rom. *lucifuga.* etiam hoc inter crimina Chriſtianorum, quod publico abſtinerent, & reipubl. inutiles. Lucian. Philop. Tertull. Apol. Theophil. 2. ad Aut. *Wower.*

Latebroſa & lucifugax natio] Chriſtiani quoniam ſemoti à vulgo, virtute ſua ſe involvebant, fragilia contemnebant, calcabant terrena, humilia deſpiciebant, toti dediti rebus divinis, religionique Chriſtianæ (quam recte Anianus cum Chryſoſtom. in Matth. cap. 6. Homil. 25. & 26. fol. 207. *veram & cœleſtem Philoſophiam* appellat) infructuoſi in negociis humanis dicebantur. Vide Tertullian. Apolog. c. 41. Athenag. Apolog. pro Chriſtianis. *Elmenh.*

Tenebroſa & lucifugax natio]. Nempe quod in tenebris tantum & conventiculis à luce publica remotis convenirent. MS. autem Reg. nihil mutat. *Herald.*

Latebroſa & lucifugax natio] Sic habet exemplar. & ſic editum fuit prima editione Rom. *Rigalt.*

4 *In publico muta*] Lactant. de divin. præmio lib. 7. cap. 26. *Sanctorum Prophetarum doctrinam Chriſtiani ſequimur. Hæc noſtra ſapientia? quam iſti, qui vel fragilia colunt, vel inanem Philoſophiam tuentur, tanquam ſtultitiam vanitatemque derident, quia non defendere hanc publice atque aſſerere nos ſolemus, Deo jubente, ut, quieti ac ſilentes arcanum ejus in abdito, atque intra noſtram conſcientiam teneamus; nec adverſus iſtos vere profanos, qui non diſcendi, ſed arguendi, atque illudendi gratia inclementer Deum, ac religionem ejus impugnant, pertinaci contentione certemus. Abſcondi enim, tegique myſterium quam fideliſſime oportet; maxime à nobis, qui nomen fidei gerimus. Verum illi hanc taciturnitatem noſtram, veluti malam conſcientiam criminantur. Unde etiam quaſdam execrabiles opiniones de pudicis & innocen-*

[1] templa ut buſta deſpiciunt, [2] Deos deſpuunt, rident ſacra,

nocentibus fingunt, & libenter his, quæ finxerunt, credunt. Elmenh.

In publicum muta] Sic cap. 19. *in publicum dicere.* cap. 28. *Hos nec audiendos in totum putabamus.* Quintilianus declam. XIII. *In publicum vivitur, & omnes opes congeruntur in medium.* Neſcio cur Heraldus retinuerit *in publico.* Gronov.

1 *Templa ut buſta deſpiciunt*] Vere Chriſtiani templa Ethnicorum, ut buſta deſpiciebant. nata enim ex ſepulchris illorum templa, & buſtis conſecrata ſciebant. quod latiſſime probare conatur Clem. Alexand. Protrept. Cæcilius vero more gentili loquitur. mire enim timebant & averſabantur luctuoſa, & buſta. inde Apul. Apol. petit à Mercurio, ut Æmiliano objiciat, *omnia buſtorum formidamina, omnia ſepulchrorum terriculamenta.* Ammian. lib. 31. *Ædificiis nullis tecti, ſed hæc velut ſepulchra declinant.* ſive quod in iis oberrare umbras mortuorum exiſtimabant, & proinde frequentata magis, ad animarum evocationes, & incantationes. eas enim magno apparatu ſacrificiorum, quæ fuſe deſcribit Heliod. lib. 6. & Horat. lib. 1. Sat. 7. illic peractas varii auctores tradunt. Ammian. lib. 19. *Si quis per monumentum tranſiſſe veſpere argueretur, ut veneficus ſepulchrorumque horrores & errantium ibidem animarum ludibria colligens reus capitis interibat.* Sane Dæmones circa ſepulchra obverſari præter Plat. Phædone, & ex Niceph. Greg. in Syneſ. περὶ ἐνυπν. Pauſan. in Atticis, ubi de Miltiadis ſepulcro. Clemens Alex. Protrept. Lactant. lib. 2. cap. 2. Theophylact. in Matth. cap. 10. produnt. ſive quod pollui buſtis verebantur. omnia enim luctuoſa, infauſta, & impura ſcito Pythagoræ. Diog. Laërt. Pythag. Lucian. de Dea Syria: ἢν μέν τις αὐτέων νέκυν ἴδηται, ἐκείνην τὴν ἡμέρην ἐς τὸ ἱρὸν οὐκ ἀπικνέεται. τῇ ἑτέρῃ καθήρας ἑωυτὸν, ἐσέρχεται. Wower.

Templa ut buſta deſpiciunt] Merito Chriſtiani templa paganorum, ut buſta deſpiciebant; noverant enim illa nihil aliud eſſe, quam cineres & oſſa, functorumque corporum ſepulturas. Docte Arnob. lib. 6. contra Gent. Et Clemens Alexand. in Protreptico. Theodoret. contra Græcos ſerm. 8. de Martyr. fol. 115. Wower. in notis pag. 118. *Elmenh.*

Templa ut buſta deſpiciunt] Tertullianus lib. de Spectac. cap. 13. *Nec minus templa, quam monumenta deſpuimus.* Nempe quum pleriſque Gentilium templis defunctorum cadavera ſita eſſent ac tumulata, quod Clemens Alexandrinus, Arnobius, Euſebius & alii pluribus comprobant, Chriſtiani ab eo uſu ea ut ſæpius & denominabant & æſtimabant. Hinc etiam Amm. Marcell. lib. 22. de Gregorio Alexandriæ Epiſcopo: *Reverſus ex comitatu principis, quum tranſiret per ſpecioſum Genii templum, multitudine ſtipatus ex more, flexis ad ædem ipſam luminibus, Quamdiu, (in-*

quit) *ſepulchrum hoc ſtabit?* Appoſite autem ad hoc argumentum Tiberius apud Tacitum Annalium lib. 4. *Hæc mihi in animis veſtris templa, hæ pulcherrimæ effigies, & manſuræ. Nam quæ ſaxo ſtruuntur, ſi judicium poſterorum in odium vertit, pro ſepulcris ſpernuntur.* Herald.

Templa ut buſta deſpiciunt] Mox recurret idem verbum, *Purpuras deſpiciunt.* quod accidiſſe per negligentiam Minucii non dixerim, ſed librariorum, qui fulciendum putaverunt quod Minucius ſcripſerat: *Templa, ut buſta, Deos deſpuunt.* Tertullianus lib. de Spectac. cap. 13. *Dum mortui & dii unum ſunt, utraque idololatria abſtinemus: nec minus templa quam monumenta deſpuimus.* Rigalt.

Buſta deſpiciunt, Deos deſpuunt] Quid mirum, quum illuc aſcenderint, ut ſimiliter de rebus omnibus poſſent ſtatuere? Lucianus in morte Peregrini pag. 764 de Chriſtianis: Καταφρονοῦσιν οὖν ἁπάντων ἐξίσης, καὶ κοινὰ ἡγοῦνται ἄνευ τινὸς ἀκριβοῦς πίστεως τὰ τοιαῦτα παραδεξάμενοι. *Proinde omnia ex æquo contemnunt & impura exiſtimant, etſi ſuſceperint talia citra aliquam certam probationem*, prout intelligi & verti debet iſte locus, perperam vertente interprete *communia putant*, quod eſt ſine ſenſu, & dubito an intellexerit poſtrema. Interim egregia eſt cum hoc loco convenientia, præſertim ſi adnectantur præcedentia, ἐπειδὰν ἅπαξ παραβάντες θεοὺς μὲν τοὺς Ἑλληνικοὺς ἀπαρνήσωνται. *Gronov.*

2 *Deos deſpuunt*] Tanquam dira, & averſanda. Seneca ad Marciam c. 9. Seu potius ut notet extremum contemtum & faſtidium; Solebant enim Chriſtiani ad viſa Idola deſpuere, & exſufflare. Tertul. de Idolat. *Ipſius fidei conſcientiam perrogemus, quo ore Chriſtianus fumantes aras deſpuet, & exſufflabit, quibus ipſe proſpexit?* Prudent. περὶ στεφάνων.

Reponit aras ad tribunal denuo
Ingreſſus ille ut hos paratus perſpicit
Inſufflat, ipſos ceu videret Dæmonas.

Frequens in actis Martyr. Abdia Bab. & aliis. *Wower.*

2 *Deos deſpuunt*] Martyrologium vetus: *Contemnentes itaque & exſpuentes in ſimulachra ad theatrum pertrahuntur.* ——— *Poſtquam ad ſacrificandum ducuntur, in ipſum Idolum exſpuentes, frontes cruce munierunt.* Beda in paſſione Satyri: *Apud Achajam Natalis Beati Satyri martyris, qui tranſiens ante quoddam Idolum cum exſufflaſſet illud, ſignans ſibi frontem, ſtatim corruit.* Et in Felice: *Sanctus Felix cum ad ſecretarium judicis eſſet perductus juxta templum Serapidis, dum cogeretur ad ſacrificandum, exſufflavit in faciem ſtatuæ æreæ, & ſtatim cecidit.* Prudent. l. 2. contra Symmachum p. 380.

Quis Iovis infectam ſanie non
deſpuat aram? Elmenh.

Deos deſpuunt] Sane Deorum ſimulacra deſpuebant, & quandoque pedibus proturbabant; quin & in ipſa Præſidum, à quibus ad idololatriam compellebantur, ora, ſputa projiciebant. Prudentius in martyrio Eulaliæ:

Martyr ad iſta nihil, ſed enim
Infremit, inque tyranni oculos
Sputa jacit; ſimulacra dehinc

Diſſi-

Diſſipat; impoſitamque molam
Thuribulis pede proſubigit.

Templa autem, aras, altaria, & cetera ejuſmodi etiam deſpuebant. Tertullianus de Idololatria, cap. 11. *Quo ore Chriſtianus thurarius ſi per templa tranſibit, quo ore fumantes aras deſpuet, & exſufflabit quibus ipſe proſpexit?* Prudentius libro contra Symmachum priore:

—— *Quis in urbe eſt,*
Qui Iovis infectam ſanie non
deſpuat aram?

Nempe, quia ita ſummum contemtum ſignificabant. Nam deſputatio ſummam habet in ſe contumeliam. Seneca epiſt. 14. *Quid aliud quam vociferatus eſt Cato, quum modo per populi levatus manus, & obrutus ſputis, & deportandus extra forum traheretur, &c.* An quia templa ac ſimulacra dæmoniorum ſedes exiſtimabant, ea ideo deſpuebant atque exſufflabant, quemadmodum Dæmones exſufflantur? Pſeudoareopagita Dionyſius Hierarch. Eccleſ. cap. 2. inter baptiſmi cerimonias iſtam dæmoniorum exſufflationem numerat. εἶτα ϛὰς ἐπὶ δυσμαῖς προσέχοντα, καὶ τὰς χεῖρας ἀποθοῦντα πρὸς τὴν αὐτὴν ἀπεϛραμμένας χώραν, ἐμφυσῆσαι μὲν τρὶς διακελεύεται τῷ Σατανᾷ, καὶ προσέτι τὰ ἀποταγῆς ὁμολογῆσαι. Sic igitur ſolebant dæmonia exſufflare, & omnia immunda. Tertullianus lib. 2. ad uxorem, c. 5. *Latebiſne tu quum lectulum, quum corpuſculum tuum ſignas, quum aliquid immundum flatu expuis, &c.* Sulpicius Severus de S. Martini virtutibus lib. 3. *Memini quodam die ad eum veniſſe Martinum; qui ubi ſecretarium ejus ingreſſus eſt, vidit poſt tergum ipſius dæmonem miræ magnitudinis aſſidentem, quem eminus (ut verbo, quia ita neceſſe eſt, parum Latino utamur) exſufflari exiſtimans, Quid me, inquit, ſancte ſic adſpicis? Tum Martinus: Non te, inquit, ſed eum qui cervici tuæ teter incubuit.* Irenæus lib. 1. cap. 9. *Jam vero quædam ex fideliſſimis mulieribus, quæ habent timorem Dei, & non ſunt ſeducibiles, quas ſimiliter ut reliquas affectavit ſeducere, jubens eas prophetare, exſufflantes & anathematizantes eum ſeparaverunt ſe ab ejuſmodi inſano.* Verba Irenæi Græca exſtant apud Epiphanium Hæreſi 34. κελεύων αὐτὰς προφητεύειν, καταφυσήσασαι καὶ καταναθεματίσασαι αὐτὸν, ἐχωρίσθησαν τοῦ τοιούτου θιάσου. Hinc igitur Prudentius in agone Romani:

Ingreſſus ille, ut bos paratus per-
ſpicit,
Inſufflat, ipſos ceu videret dæ-
monas.

Atque *exſufflare* poſtea ad alia tranſtulerunt, eoque verbo extremam contumeliam deſignarunt. B. Auguſtinus tract. 11. in Johannem: *Adverſus exſufflatores Chriſti: Adverſus blaſphematores baptiſmi.* Item: *Quando vident Chriſtum, à quo liberati ſunt, exſufflari in Chriſtianis.* Et paſſim. Cæterum zelum illum obſervavimus omnibus non probari. Id enim cum objiceret Celſus Chriſtianis, ac eos gloriari quod Jovis aut alius numinis ſimulacro impune maledicerent, ac colaphos impingerent, negat Origenes de veris Chriſtianis poſſe id dici vere. Sed verba illius notanda ſunt lib. 8. contra Celſum; εἶτα μετὰ ταῦτα, ἤτοι μηδενὸς ἀκούσας χριστια-

ſacra; [1] miſerentur miſeri, ſi fas eſt, [2] ſacerdotum honores,

γοῦ, ἥτινος ἀπὸ τῶν πολλῶν παρανόμου καὶ ἀπαιδεύτου, φησὶ τοὺς χριστιανοὺς λέγειν, ἰδοὺ, παραστὰς τῷ ἀγάλματι τοῦ Διὸς ἢ Ἀπόλλωνος, ἢ ὅτου δήποτε θεοῦ, βλασφημῶ καὶ ῥαπίζω, καὶ οὐδέν με ἀμύνεται. οὐχ ὁρῶν, ὅτι ἐν τῇ θείᾳ νομοθεσίᾳ προστέτακται καὶ τὸ, θεοὺς οὐ κακολογήσεις. ἵνα μὴ ἐθίζηται ἡμῶν τὸ στόμα ὁντιναοῦν κακολογεῖν, ἀκουόντων, εὐλογεῖτε καὶ μὴ καταρᾶσθε. καὶ διδασκομένων ὅτι οἱ λοίδοροι βασιλείαν θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι. τίς δὲ οὕτως ἐν ἡμῖν ἠλίθιος, ὡς ταῦτα λέγειν, καὶ οὐχ ὁρᾶν, ὅτι οὐδὲν δύναται τὸ τοιοῦτο πρὸς καθαίρεσιν τῆς περὶ τῶν νομιζομένων θεῶν ὑπολήψεως, &c. *Poſtea autem quæ vel Chriſtianum neminem dicentem audivit, vel temerarium aliquem & imperitum, id ait à Chriſtianis dici, Ecce, Iovis aut Apollinis aut cujuſlibet Dei ſimulacro adſiſtens, maledico ei & colaphos incutio, nec tamen ulciſcitur. Atqui non videt in divinis legibus hoc quoque mandatum: Diis non maledicere, ne os noſtrum cuiquam aſſueſcat maledicere, quibus dictum eſt, Benedicite, & nolite maledicere; & qui didicimus maledicos regni Dei hæredes non fore. Quis autem noſtrum ſtultus adeo eſt, ut hæc dicat, nec videat nihil ejuſmodi valere ad tollendam de diis gentium perſuaſionem?* Herald.

Deos deſpuunt] Amplius dicit, quam ſi dixiſſet *reſpuunt*. Conſputatio enim extremi contemptus & contumeliæ ſignum. Seneca de Injuria Sapientis, cap. 1. *Tibi indignum videbatur quod illi, diſſuaſuro legem, toga in foro eſſet erepta, quodque à roſtris uſque ad arcum Fabianum per ſeditioſæ manus factionis tractus, voces improbas & ſputa, & omnes alias inſanæ contumelias pertuliſſet.* Petronius Satyrico. *Nec contenta mulier tam gravi injuriâ meâ, convocat omnes quaſillarias, & familiæ ſordidiſſimam partem, ac me conſpui jubet.* Hieronymus ad Domnionem: *Quoties me iſte in Circulis ſtomachari fecit, & adduxit ad coleram? Quoties conſpuit, & conſputui abſceſſit?* Nilus de Cauſſis Diſſenſ. Eccleſ. lib. 1. καὶ μαρτυροῦσι τούτοις πολλοὶ μὲν τῶν ἐκεῖ, διαπτύσαντες κόσμον, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν μόνον βλέποντες. Idem lib. 2. de Primatu Papæ. καὶ οὐδήπου μικροψυχίαν τῶν βασιλέων κατηγορικῶς ταῦτα λέγω, ἀλλὰ τὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀγαθὸν, τὰ φαινόμενα κάλλη διαπτύων, πρὸς τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἁμιλλᾶται. Odo Cluniacenſ. Collat. lib. 2. cap. 23. *At vero de Luxuriâ, gulæ ſuggeſtrice, quis aliquid loqui vellet, quod illi non deſpuantur, qui ejus flammis inſaniunt.* Sic in Euangelicâ Hiſtoriâ cruci damnandus Salvator noſter, à nequiſſimis Judæis conſpuitur. Chriſtiani itaque Gentilium Deorum ſimulacra ſputamentis oblinebant, ut tanto magis eorum exſecrationem manifeſtiſſimis ſignis teſtarentur. *Ouzelius.*

1 *Miſerentur miſeri &c.*] Ita in Variis Lectionibus notatur dediſſe Sabæus, quaſi lectio vetus ſit *miſerantur*, quod cupio ex MSto intelligere. Certe diſtinctio Heraldi meretur probari, & Minucium ſcribere potuiſſe *miſerantur ſacerdotum* docet caput 28. Non-

nores & purpuras deſpiciunt, ipſi ſeminudi. [3] proh! mira

Nonnunquam etiam miſerantes eorum, quomodo etiam ex MSS. reddidit Nic. Heinſius Prudentio in Pſychomach. 582. *miſerando inopum.* Utique ſacra debent junctim comitari ſacerdotes, nec poteſt tolerari fumus iſte Gallicæ interpretationis, *ſe mocquent des choſes ſaintes; enfin ont pitié des autres, eſtant eux-meſmes ſi miſerables. Ils ne tiennent conte de nos dignitez, ny des honneurs du ſacerdoce.* Sed illi homines audent & intelligunt omnia. Quin etiam non licet dubitare, quin hanc Syntaxin quoque cognitam habuerit Wowerius, perinde ut cap. v. *novus aliqui*, ſed ipſe videtur diffidentia quadam retentus fuiſſe. *Gronovius.*

3 *Sacerdotum honores & purpuras deſpiciunt*] Purpura inſigne regiæ & ſacerdotalis dignitatis. Lactant. lib. 4. cap. 7. Gratianus Imp. titulum Pontificis Maximi, & ſtolam ſacerdotalem, quam pertinaciter ei deferebant pontifices, apud Zoſimum lib. 4. fol. 761. averſatur & reſpuit, ratus, fas non eſſe Chriſtianum Imp. habitu Ethnicorum uti. Zoſimi verba hæc ſunt: τῶν οὖν ποντιφίκων, κατὰ τὸ σύνηθες, προσαγαγόντων Γρατιανῷ τὴν στολὴν, ἀπεσείσατο τὴν αἴτησιν, ἀθέμιτον εἶναι χριστιανῷ τὸ σχῆμα νομίσας. τοῖς τε ἱερεῦσι τῆς στολῆς ἀναδοθείσης, φασὶ τὸν πρῶτον ἐν αὐτοῖς τεταγμένον εἰπεῖν, Εἰ μὴ βούλεται Ποντίφιξ ὁ βασιλεὺς ὀνομάζεσθαι, τάχιστα γενήσεται Ποντίφιξ μάξιμος. Auguſtin. in Pſalm. 48. fol. 313. *Cum cœperit Deo quiſpiam vivere, mundum contemnere, injurias ſuas nolle ulciſci, nolle hic divitias, non hic quærere felicitatem terrenam, contemnere omnia, Dominum ſolum cogitare, viam Chriſti non deſerere, à paganis dicitur inſanus.* Vide Hieronym. in Epiſt. ad Oceanum tom. 5. fol. 316. de ferendis opprobriis. *Elmenh.*

Sacerdotum honores & purpuras deſpiciunt] De ſacerdotum purpura dicebamus ad Tertulliani Apologet. cap. 15. Verum ex iis quæ reſpondet poſtea Octavius facile videre eſt heic non agi de purpuris ſacerdotum, ſed magiſtratuum, atque hunc locum ita eſſe diſtinguendum, *Rident ſacra: miſerentur miſeri, ſi fas eſt, ſacerdotum: bonores & purpuras deſpiciunt.* Octavius infra: *Nec de ultima ſtatim plebe conſiſtimus, ſi bonores veſtros & purpuras recuſamus.* Lactantius lib. 7. cap. 1. *Qui vero ambitione inflati, aut amore potentiæ inflammati, omne ſtudium ſuum ad honores acquirendos contulerunt, nec ſi Solem quidem ipſum geſtemus in manibus, fidem commodabunt ei doctrinæ, quæ illos jubet, omni potentia & honore contemto, humiles vivere, &c.* Nota autem purpuras, quas ſcil. nominatim damnabant, quod earum uſus idololatriæ proprie videretur dicatus, atque vel ex eo concludebat Tertullianus l. de Idolol. c. 18. non licere fideli dignitatis ac poteſtatis alicujus adminiſtrationem gerere. Vide ſis quæ ibi diſputat. *Herald.*

3 *Pro mira ſtultitia & incredibili audacia! Spernunt tormenta præſentia, dum incerta metuunt*]

mira ſtultitia & incredibilis audacia! ſpernunt tormenta præſentia, dum incerta metuunt & futura: & [1] dum mori poſt mortem timent, interim mori non timent. [2] ita

Apposite Lactantius lib. 7. cap. 5. *Ita neceſſe eſt ſapientem pro ſtulto haberi, qui dum appetit bona quæ non cernuntur; dimittit è manibus quæ videntur; & dum vitat mala, quæ non aſpiciuntur, incurrit in mala, quæ ante oculos ſunt. Quod accidit nobis, quum neque cruciatum neque mortem pro fide recuſamus, &c.* In agone Montani & ſociorum: *Ibi condiſcipuli ejus ſuadebant, ut præſumptione depoſita, ſacrificaret interdum, poſtea quidquid vellet facturus, nec incertam illam & ſecundam mortem pluſquam præſentem vereretur. Et hæc gentilium verba ſunt, qui dicebant ultimi furoris eſſe mortem malle timere, quam vivere.* Fortaſſe, *mortem malle timendo mortem, quam vivere.* Herald.

Pro mira ſtultitia, ſpernunt tormenta præſentia] Lactant. Epitom. cap. 2. *Hominibus videtur ineptum ac ſtultum, torqueri & mori velle, cum libere liceat abire ſine noxa.* Prudentius in Laurent. Martyr. pag. 144.

Dicis libenter oppetam,
Votiva mors eſt martyri.
Eſt iſta vobis (novimus)
Perſuaſionis vanitas. Elm.

Spernunt tormenta &c.] Efficax argumentatio in aliis rebus. Quid enim aliud dicit Seneca initio epiſt. XXIV. *Quid neceſſe eſt mala arceſſere, & ſatis cito patienda cum venerint, præſumere ac præſens tempus futuri metu perdere? Eſt ſine dubio ſtultum, quia quandoque ſis futurus miſer, eſſe jam miſerum.* Nec aliter Theſeus increpat Oedipum apud Sophocl. 610. τὰ λοισθί᾽ αἰτῇ τοῦ βίου· τὰ δ᾽ ἐν μέσῳ Ἢ λῆστιν ἴσχεις, ἢ δι᾽ οὐδενὸς ποιῇ. Gronov.

1 *Dum mori poſt mortem timent*] Lucian. Pereg. Πεπείκασι αὐτοὺς οἱ κακοδαίμονες, τὸ μὲν ὅλον ἀθάνατοι ἔσεσθαι. παρ᾽ ὃ καὶ καταφρονοῦσι τοῦ θανάτου, καὶ ἑκόντες αὐτοὺς ἐπιδιδόασιν οἱ πολλοί. Wower.

Dum mori poſt mortem non timent] Lucian. Peregrino fol. 388. Πεπείκασι γὰρ αὐτοὺς οἱ κακοδαίμονες, τὸ μὲν ὅλον ἀθάνατοι ἔσεσθαι, καὶ βιώσεσθαι τὸν ἀεὶ χρόνον. παρ᾽ ὃ καὶ καταφρονοῦσι τοῦ θανάτου, καὶ ἑκόντες αὐτοὺς ἐπιδιδόασιν οἱ πολλοί. Quem locum etiam notavit Clariſſ. Wowerius. Athanaſ. de incarnat. verbi Dei fol. 58. Ὅτι πρὶν πιστεύσουσιν οἱ ἄνθρωποι τῷ χριστῷ, φοβερὸν τὸν θάνατον ὁρῶσι καὶ δειλιῶσιν αὐτόν. ἐπειδὰν δὲ εἰς τὴν πίστιν καὶ διδασκαλίαν μετέλθωσι, τοσοῦτον καταφρονοῦσι τοῦ θανάτου, ὡς καὶ προθύμως ἐπ᾽ αὐτὸν ὁρμᾶν. καὶ μάρτυρας γίνεσθαι τῆς κατὰ αὐτοῦ παρὰ τοῦ σωτῆρος γενομένης ἀναστάσεως. Hieronym. de vita Hilarionis cap. 3. *Cum eſſent cruenta latrociniis loca, & propinqui amicique ejus imminens periculum denunciarent, contempſit mortem, ut mortem evaderet.* Elmenh.

Dum mori poſt mortem timent, interim mori non timent] Ex eodem ſenſu Martialis, *furor eſt, ne moriare, mori.* Rigalt.

2 *Ita illis pavor & fallax ſpes ſolatio redivivo blanditur*] MS. Reg.

ita illis pavorem fallax ſpes ſolatia rediviva blanditur.

IX. Ac

Reg. *Ita illis pavorem fallax ſpes ſolatia rediviva blanditur.* Corrupte. Innuit autem martyrum conſtantiam ex ea perſuaſione, quam de vita deque pœnis poſt mortem æternis conceperant, profectam, quod etiam diſſerebat Lucianus in Peregrino. Sic Eccleſia Viennenſis apud Euſebium lib. 5. hiſtor. Eccleſ. narrat diſſipatas martyrum reliquias, ut vel hoc modo omnis reſurrectionis ſpes, quippe quæ eorum tolerantiæ atque conſtantiæ cauſſa eſſet, iis præcideretur, ἵνα, ὡς ἔλεγον, ἐκεῖνοι μηδὲ ἐλπίδα χῶσιν ἀναστάσεως, ἐφ᾽ ᾗ πεποιθότες, ξένην τινὰ καὶ καινὴν εἰσάγουσιν ἡμῖν θρησκείαν, καὶ καταφρονοῦσι τῶν δεινῶν, ἕτοιμοι καὶ μετὰ χαρᾶς ἥκοντες εἰς τὸν θάνατον. Heraldus.

Ita illis pavorem fallax ſpes ſolatia rediviva blanditur] Sic omnino legitur in exemplari: & eleganter Minucius ſub perſona Cæcilii ethnici dixit, Fallax ſpes blanditur Chriſtianis pavorem: & blanditur, inquit, ſolatia neſcio quæ rediviva. Tertullianus lib. de Anima, p. 344. *Quies finem operis blanditur.* Rigalt.

Ita illis pavor & fallax ſpes ſolatio redivivo blanditur] Neque hæc lectio ſana, nec illa quam MS. repræſentat: *Ita illis pavorem ſpes fallax ſolatia rediviva blanditur.* Ac fruſtra hic eſt Rigaltius. Lego: *Ita illis pavorem fallax ſpes ſolatio redivivo blanditur.* Hoc eſt, pavorem & conſternationem, quam Chriſtiani, ex crudeliſſimis gentilium tormentis ſubinde conciperent, ſpes (fallax, ut eam jam quidem Cæcilius vocat) ſolatio illo, quod aliquando maxima cum gloria reſurrecturi ſint, efficit, ut pavorem illum nihili ducant. *Ouzelius.*

Ita illis pavorem fallax ſpes ſolatia rediviva blanditur] Nullus auſim hanc notabilem & commodam & ab MS. ſervatam clauſulam & ſatis habilem aptamque inſultationi gentilis hominis ulla mutatione vulnerare, etſi non valde frequentem. Quidni enim verbum *blandiri* accipias prægnantiore ſignificatu, ut quum *degenerat palmas* in Ovidio interpretari potuerunt, nec male, *degenerando amittit victorias*, de quo agit liber IV. Obſervationum paternarum; ita blandiri quoque in ſe contineat *blandiendo ponere*? Fallax ſpes blandiens vel blandiendo pavorem illis ponit ſolatia rediviva, nonne præfert illud genus loquendi tantopere Chriſtianis amatum, ut quum dixerunt *qui ſpem ſalutis poſuit non fiduciam innocentiæ ſuæ*, quod tam multis illuſtratur in paternis Obſervationibus ad Eccleſiaſticos cap. XIV? Sic concipit illam ſpem blandiente perſuaſione & fiducia, quam vocat cap. XI, vertere in eorum animis id quod naturaliter ſolet percellere miſeros, ita ut id ipſum aſpiciant foveantque tanquam ſolatia reſurgendi ac novæ vitæ, & ſic excitantur potius ad mortem capeſſendam, quam ut ab ea refugiant. Pavor iſte punien-

F 5 dorum

IX. Ac jam, ut fecundius nequiora proveniunt, [1] ſerpentibus in dies perditis moribus, [2] per univerſum orbem ſacraria iſta teterrima impiæ [3] coitionis adoleſcunt. Eruenda prorſus hæc, & execranda conſenſio. [4] Occultis ſe notis & inſignibus noſcunt, & amant mutuo pæne antequam noverint: paſſim etiam inter eos quædam [5] libidinum religio miſcetur: [6] ac ſe promiſce appel-

dorum mentes torquere ſolitus, in Chriſtianis non jam pavor eſt, ſed ſolatii ampliſſima copia (ideo in plurali dixit) quod ſperent reviviſcere. Quid non Græci dixerunt de illo ποιόν σε ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων? Quid aliud eſt illud Sophocleum in Ajace 1128. Καὶ τὰ σεμν' ἔπη Κόλαζ' ἐκείνους. Ouzelius quam negligenter luſerit trajiciendis ex MS. vocibus *ſpes fallax* credo, apparet ſingulis. Lucianus etiam in Stoicis agnoſcit εὐδαιμονεῖν μετὰ τὸν βίον II, 328. *Gronov.*

Fallax ſpes] Simili modo ridet Chriſtianos Lucian. Philop. & inter alia ipſorum κενὰς ἐλπίδας. ita enim cum Cæcilio appellat. *Wowerus.*

1 *Serpentibus in dies perditis moribus*] Generalem crebroque deploratam loquutionem agnoſcimus, quam Cæcilio attribuit auctor, ut ita ſtolide flagellet proprietatem hujus fidei, quod utrumque illuſtrari cernes ab nota Pricæi ad ſecundam Pauli Apoſtoli epiſtolam ad Timotheum II, 17. *Gronov.*

2 *Per univerſum orbem*] Ingens Chriſtianorum multitudo. Tertull. Apol. *Externi ſumus, & veſtra omnia implevimus, urbes, inſulas, caſtella, municipia, conciliabula, caſtra ipſa, tribus, decurias, palatium, ſenatum, forum.* Idem: *Obſeſſam vociferantur civitatem in agris, in caſtellis, in inſulis Chriſtianos, omnem ſexum, ætatem, conditionem, etiam dignitatem tranſgredi ad hoc nomen mœrent.* eadem lib. ad Scapul. & Chryſoſt. de Babyla martyre. *Wower.*

Per univerſum orbem] Tacitus l. 15. Annal. p. 159. Plinius Epiſt. 98. ad Trajan. Tertullian. Apolog. c. 1. & 37. *Elmenb.*

3 *Coitionis*] Chriſtianorum cœtus, Ulpian. *collegia.* Arnob. *conventicula.* apud Euſeb. Hiſt. 7. Οὐδαμῶς ἔξεσαι ἢ συνόδους ποιεῖσθαι, ἢ εἰς τὰ καλούμενα κοιμητήρια εἰσιέναι. Wowerus.

4 *Occultis ſe notis & inſignibus noſcunt*] Vide poſtea; *Sic nos denique non notaculo corporis, ut putatis, ſed innocentiæ ac modeſtiæ ſigno facile dignoſcimus.* Herald.

5 *Libidinum religio miſcetur*] Theoph. 3. ad Autolycum: Φασκόντων ὡς κοινὰς ἁπάντων οὔσας τὰς γυναῖκας ἡμῶν, καὶ διαφόρῳ μίξει ξυνόντας. Wower.

6 *Ac ſe promiſcue appellant fratres ac ſorores*] Lucian. Pereg. ὁ νομοθέτης ὁ πρῶτος ἔπεισεν αὐτοὺς, ὡς ἀδελφοὶ πάντες εἶεν ἀλλήλων. Recte vero Cæcilius ex fratrum, & ſororum appellatione ſtupra, & libidines auguratur. ita enim profanis hæc nomina uſurpata. unde Mar-

appellant fratres, & ſorores, ut etiam non inſolens ſtuprum

Martiali nomina nequiora. lib. 2. epigr. 4. *Fratrem te vocat, & ſoror vocatur. Cur vos nomina nequiora tangunt?* Ita apud Tibull. Petron. & alios. Quid vero cauſæ, quod ſacra hæc nomina ad amores, & libidines traxerint, docet Scholiaſt. Lycophronis: τοὺς ξένους ἀδελφοὺς τὰ ἐρωτικὰ ποιοῦσιν. αἱ γὰρ ἐρῶντες φωρατεῖσαι λέγουσιν· ἀδελφὸς μοῦ, καὶ συγγενὴς μοῦ ἐστίν. Wowerus.

Ac ſe promiſcue appellant fratres & ſorores] Non abſone ſuſpicatur Cæcilius, ſub fratrum & ſororum appellatione, velut libidinum quandam religionem miſceri. Impurati enim & profani ſacro hoc nomine ad tegenda furta & ſcelera paſſim utebantur. Biblis ad Caunum fratrem, cui per illecebram ſtuprum ſuadet apud Ovid. lib. 9. Metamorph. fab. 7.

Conveniens Venus eſt annis temeraria noſtris,
Quid liceat, neſcimus adhuc: & cuncta licere
Credimus, & ſequimur magnorum exempla Deorum.
Nec nos aut durus pater, aut reverentia famæ,
Aut timor impediet, tantum abſit cauſa timendi.
Dulcia fraterno ſub nomine furta tegemus.

Theophilus l. 3. ad Autolycum fol. 266. Φρόνιμος γὰρ ἂν ἡδέως μωρῶν ἀνέχῃ. ἔπειτα οὐκ ἂν ἐκινήθης ὑπὸ ἀνοήτων ἀνθρώπων κενοῖς λόγοις ἀπάγεσθαι, καὶ φήμῃ πείθεσθαι προκατεσχηκυίῃ, ςομάτων ἀθέων ψευδῶς συκοφαντούντων ἡμᾶς, τοὺς θεοσεβεῖς καὶ χριστιανοὺς καλουμένους· φασκόντων ὡς κοινὰς ἁπάντων οὔσας τὰς γυναῖκας ἡμῶν, καὶ διαφόρῳ μίξει ξυνόντας, ἔτι μὴν καὶ ταῖς ἰδίαις ἀδελφαῖς συμμίγνυσθαι, καὶ τὸ ἀθεώτατον καὶ ὠμότατον, πασῶν σαρκῶν ἀνθρωπίνων ἐμφάπτεσθαι ἡμᾶς. Id eſt: *Cum ſis prudens, æquo animo ſtultos pateris. Siquidem nequaquam moveris à ſtultis hominibus, qui te à vera religione vanis verbis avertere moliuntur, neque iis obtemperare ſtuduiſti, qui falſo nos, qui Chriſtiani nominantur, calumniis onerant. Ajunt noſtras uxores eſſe communes, & promiſcuo concubitu nos uti criminantur. His accedit, quod crimini nobis vertunt, quaſi nec à propriis ſororibus nobis temperemus, verum & has inceſta libidine temerario auſu violemus. Iſtud præterea & crudeliſſimum & immaniſſimum eſt, quod nobis intendunt crimen, dum impio ore garriunt, nos veſci humanis carnibus.* Vide Lipſium variar. lection. lib. 2. cap. 1. Wowerium in notis p. 121. *Elmenh.*

Ac ſe promiſcue appellant fratres & ſorores] MS. Reg. *promiſce.* De hac autem appellatione plura obſervabamus ad Tertull. Apologet. cap. 39. *Herald.*

Ac ſe promiſcue appellant fratres & ſorores] Haud abs re Cæcilius Chriſtianos ait ſeſe appellare fratres ac ſorores; nomina enim hæc gentilibus etiam inter laſciva & ἐρωτικὰ erant. Ita Petronius: *Si non faſtidis feminam ornatam, & hoc primum anno virum expertam; concilio tibi, ô juvenis, Sororem. Habes & tu qui-*

ſtuprum interceſſione ſacri nominis fiat inceſtum. [1] ita eorum vana & demens ſuperſtitio [2] ſceleribus gloriatur. Nec

quidem Fratrem, *neque me piguit quærere*, *ſed quid probibet & Sororem adoptare*? & paſſim apud illum. Martialis:

Quare deſine me vocare Fratrem,
Ne te Carmenion vocem Sororem.

Sic apud Tragicum Phædra, cum amorem ſuum verecunde indicare vellet, ait:

Matris ſuperbum eſt nomen, & nimium potens,
Noſtros humilius nomen affectus decet;
Me vel Sororem Hippolyte, vel famulam voca.

At multo aliter ſeſe res cum Chriſtianis habebat, qui, non libidinis, ſed communis regenerationis, & mutuæ charitatis cauſſa hiſce nominibus utebantur. *Ouzelius.*

Ac ſe promiſce appellant] Neſcio quid acciderit Ouzelio tantopere conniventi, ut quum Heraldus palam teſtetur legi in MS. Reg. *promiſce*, Rigaltius vero plane in contextu id ipſum præferat, quem ſecuta fuit ex eo expreſſa Leidenſis anni XLV. apud Juſtum Livium, ille vero nihil horum viderit, nec vel in Varias Lectiones immiſerit, nec in notas, nec uſpiam monſtraverit. Contra opinor faciendum, ut quum ipſe ſemper ita legere cœperim, abhinc quiſque lector Minucium in hac quoque parte legat, non imprudentiam alterius cujuſcunque. Contra moneri oportet ab editione Rigaltii corrumpi hodiernas editiones, ut exhibeant *quædam libidinum religio miſcetur*, quum priores haud dubie ex MS. habeant longe moderatius *quædam velut libidinum rel. m.* quod ut ſequitur Cellarius, ita nunc cavi omittere, cujus voculæ defectus Gallicam interpretationem ita obtuſam reddit. *La luxure fait une partie de leur Religion*, quæ deſpuenda certe. *Gronovius.*

1 *Ita eorum vana & demens ſuperſtitio ſceleribus gloriatur*] Nota epitheta. Totam pietatem Chriſtianam vanitatis & dementiæ damnabant, quod eam nullis certis rationibus ſubnixam, ſed frivolis tantum & inanibus perſuaſionibus addictam exiſtimarent. *Vana* igitur *ſuperſtitio* dicitur hoc loco. Sic in agone S. Marcelli. *Quibus dixit Laodicus, Quid eſt? Depoſuiſtis vanas ſuperſtitiones & adoratis Deos quos Imperatores adorant?* Sic in Edictis Maximini, ὑπὲκεῖνος ματαιότης, & κατάρατος ματαιότης, ubi plura, σὺν Θεῷ, obſervabimus. Idcirco igitur ſcripturas ſacras appellabant *inanes & ſupervacuas.* In agone Felicis Epiſcopi Tubizacenſis: *Cui legatus dixit, Quare ſcripturas non tradis inanes & ſupervacuas?* Additur *Demens*, quia pietas Chriſtiana nihil aliud exiſtimabatur quam mera dementia; qua de re diſputat Lactantius l. 5. cap. 14. 15. & 18. *Herald.*

1 *Sceleribus gloriatur*] Ferme tanquam Reguli de portione forent, quem Plinius libr. 11. Epiſt. 12. ſcribit in ſumma infamia fuiſſe glorioſum, cujus extremæ

Nec de ipſis, niſi ſubſiſteret veritas, [1] maxima & varia [2] & honore præfanda ſagax fama loqueretur. Audio eos [3] turpiſſimæ pecudis caput aſini conſecratum ineptâ neſcio

tremæ abſurditatis deſcriptionem affert Pricæus ad epiſtolam Judæ verſ. 13. qui ſic dixit ἐπαφρίζοντα αἰσχύνας. Gronov.

1 *Maxima & varia*] MS. *maxime neſaria*. Wower.

Maxime neſaria, & honore præfanda. Vide obſervat. ad Arnob. lib. 5. fol. 108. *Elmenh.*

Maxima & varia & honore præfanda] Arnobius lib. 5. *Objectanturque partes illæ, quas pudor communis abſcondere, quas naturalis verecundiæ lex jubet, quas inter aures caſtas ſine venia nefas eſt ac ſine honoribus appellare præfatis.* Vide ſis quæ ibi obſervamus. Impoſitum autem iis eſt qui in MS. Reg. ſcriptum notant *maxime neſaria*. Sed ne obſervationes ejuſmodi ſæpius arguere cogamur; lectorem monitum volumus quæ notantur in Notis Woweriitanquam è MS. Reg. ea omnia habenda falſa, niſi à nobis etiam confirmentur. *Herald.*

2 *Et honore præfanda ſagax fama loqueretur*] Arnobius lib. 5. *Quas inter aures caſtas ſine venia nefas eſt, ac ſinè honoribus appellare præfatis.* Quintilian. Declamat. 3. *Tuis honor ſit habitus ſanctiſſimis auribus.* Ouzel.

3 *Turpiſſimæ pecudis caput*] Caput aſini, ſive, ut Tacit. effigiem animalis, quo monſtrante ſitim depulerant, Judæos adoraſſe plurimi veterum tradiderunt. rei originem fabulis involutam narrat Tacitus lib. 5. Plutarch. ridicu lee rationem quærit Sympoſ. l. 4. At longe graviora, quæ Suidas ex Damocrito Hiſtorico refert, non tantum Judæos caput aſininum coluiſſe, ſed hoſtias quoque humanas ei immolaſſe. Eadem repetit in Judas. Sed mendacium diluit Joſeph. lib. 2. adverſus Appion. Ab iis ergo derivatum in Chriſtianos tanquam Judæorum traduces. Huc pertinet, quod is qui vellet relinquere Judæorum religionem, aſino albo veheretur per eorum ſynagogam, ſolenni ſabbati die. Suidas in *Zenon*. Wower.

Turpiſſimæ pecudis caput] Appion dicit, Judæos caput aſini in templo collocaſſe, & divinis honoribus conſecraſſe. Illum ſecutus Damocritus apud Suidam, & Tacitus lib. 5. Hiſtoriarum idem affirmarunt. Atque inde præſumptum, Chriſtianos, ut Judaicæ religionis propinquos, eidem ſimulachro initiari. Amoliuntur hanc calumniam Joſephus lib. 2. contra Appionem p. 542. Tertullianus Apolog. cap. 16. *Elmenhorſtius.*

Audio eos turpiſſimæ pecudis caput aſini conſecratum inepta neſcio qua perſuaſione venerari.] Hac de calumnia plura obſervabamus ad Tertulliani Apologeticum. Nota autem *neſcio qua inepta perſuaſione*. Sane *perſuaſionem* aliquando appellabant, quod alibi *præſumptionem*, qua de re dicebamus in Commentario ad Tertull. Apologet. & Digreſſionum lib. 2. Nempe *perſuaſio* opinio eſt

ſcio quâ perſuaſione venerari. [1] digna & nata religio talibus moribus. alii eos ferunt ipſius antiſtitis ac ſacerdotis colere genitalia, & quaſi [2] parentis ſui adorare

[1] natu-

eſt quam quis præſumpſit ac ſibi perſuaſit opinatione vana & argumentis deſtituta. Prudentius in hymno Vincentii:

Dicis, Libenter oppetam,
Votiva mors eſt martyri.
Eſt iſta vobis, novimus,
Perſuaſionis vanitas.

Sic dicebat Lucianus in Peregrino de Chriſtianorum πληροφορία & fide, qua de animarum immortalitate ac carnis reſurrectione ſunt perſuaſi, πεπείκασι γὰρ αὑτοὺς οἱ κακοδαίμονες, τὸ μὲν ὅλον ἀθάνατοι ἔσεσθαι, &c. Nota πεπείκασι αὑτοὺς, quaſi id præſumpſerint tantum ac ſine ratione certa ſibi perſuaſerint. Quod autem illi de Chriſtianorum fide falſo blaterabant, id Chriſtiani de ipſorum ſomniis ac deliriis veriſſime dixerunt. Lactantius lib. 5. cap. 1. *Cum talibus non congredi, & diſputare contendimus, hos ad veritatem ab inepta perſuaſione traducere, qui ſanguinem facilius hauſerint, quam verba juſtorum.* Et l. 7. cap. 6. *Et in hac perſuaſione philoſophorum, qua putant animas interire.* Herald. Sed verſus iſti ſunt apud Prudentium in martyrio Laurentii, unde recte paulo ante citavit Elmenhorſtius.

Turpiſſimæ pecudis caput aſini conſecratum.] Ad hæc vidiſti grandem notam Ouzelii, quam quum conflaverit partim ex Cl. Seldeni de Diis Syris ſyntagmate part. II. cap. 17. ipſum quoque Minucium Felicem annumerantis, partim ex Nicolai Fulleri Miſcellaneis ſacris III, 8, nullam partem cenſuimus illi relinquendam, quum rectius illa noſcantur, ubi Domini propoſuerunt. Utique & locum Suidæ ex Democrito, ut Ouzelius vocat, inverecunde traxit ex Wowero, qui rectius Damocritum. Interim hæc omnia, quæ ab illis primum conducta ſunt, uſurpat quoque Huetius in Demonſtrationis ſuæ Propoſitione quarta, pag. 89, dubito an vera inde colligens. *Gronov.*

Turpiſſimæ pecudis caput aſini &c. venerari] Venerationem quam dicat, non intelligo, & mira taciturnitas apud interpretes, quos fruſtra eſſe opinor, quum Judæis inflictam exprobrationem nunc credunt traductam eſſe ad Chriſtianos. Nihil hic de Judæis: & proprium quid Chriſtianorum tangitur. Itaque Heraldus ad Arnobii librum VI. colligebat diſſeminatam de capite aſini fabulam fuiſſe, quoniam exiſtimabant Chriſtianos habere ſimulacrum aliquod, quod colerent, & unius Dei, ſed occultare. Iſſe igitur hactenus utique recte, quod proferat peculiare de Chriſtianis. Certe potuerunt hi aut domos ſuas ornare tabellis vitam Servatoris exhibentibus, aut etiam mox conventicula, in quibus debuit exhiberi aſinus eum in urbem Hieroſolyma invehens, aut hinc aſini caput velut σύσσημον ad domos ſuas notandas habuiſſe.

etiam

[1] naturam. neſcio an falſa, [2] certe occultis ac nocturnis ſacris appoſita ſuſpicio. [3] & qui hominem ſummo ſup-

Gronovius.

1 *Digna & nata religio talibus moribus.*] Quaſi aſinina patientia & hebetudine. Sic illudebant impii Chriſtianæ ſimplicitati. *Rigaltius.*

2 *Parentis ſui adorare naturam.*] Natum ex eo, quod in exomologeſi ſeſe proſternebant. Tertull. de Pœnitent. *Itaque exomologeſis proſternendi, & humillificandi hominis diſciplina eſt. De ipſo quoque habitu atque victu mandat; jejuniis preces alere, lacrymari, presbyteris advolvi, & caris Dei adgeniculari.* Wower. Natum ex eo, quod in exomologeſi ſeſe proſternebant, ut notat Clariſſimus Wowerius, qui etiam hunc Tertulliani locum ex lib. de Pœnit. cap. 9. citat: *Exomologeſis proſternendi, & humilificandi hominis diſciplina eſt. De ipſo quoque habitu atque victu mandat jejuniis preces alere, lacrymari, presbyteris advolvi, & caris Dei adgeniculari.* Elmenh. Ineptam iſtam perſuaſionem plures jam obſervarunt ex eo natam quod pœnitentes presbyteris advolvebantur, ac charis Dei adgeniculabantur, qua de re plura obſervabamus Digreſſionum lib. 2. Herald. Calumnia ſtultiſſima, ex ea occaſione concinnata, quod Chriſtiani quibus contigerat poſt fidem Chriſto datam graviter labi, ita ut Eccleſiæ communione abſtinerentur, ſi pœnitentiæ locum dari ſibi flagitarent, hoc tam demiſſe ac ſuppliciter poſcebant, ut accide-rent ad pedes & genua fratrum & ſacerdotum. Inde illa paſſim apud rerum Chriſtianarum ſcriptores, *Advolvi presbyteris*, & *Volutando caligas fratrum detergere.* Rigalt.

1 *Naturam*] Hieron. epiſt. 61. *Pars corporis noſtri ſecretior Φύσις, à nobis natura dicitur.* Apul. Mileſ. 2. *natura creſcebat.* Wower.

Naturam] Gloſſæ: *Natura φύσις.* Firmic. aſtron. lib. 11. cap. 31. *Si fœminini generis ſigna poſſideant, manibus propriis naturam ſuam putare coguntur.* lib. 8. cap. 30. *à beſtiis lacerati, naturam perdent.* Sueton. Tiberio cap. 45. *Hircum vetulum capris naturam ligurire.* Vid. auctor Epiſtolæ de vera circumciſione ad Theraſiam apud Hieronym. tom. 9. Epiſt. 20. p. 88. Elmenhorſt.

2 *Certe occultis, ac nocturnis ſacris.*] Favere enim ſceleri tenebræ videntur. Hinc illa apud Horat. improba vota: *Noctem peccatis, & fraudibus objice nubem.* hac ratione poëtæ fingunt noctem generaſſe dolores, fraudem, mendacia. Heſiod. Theog. Apollod. 1. Biblioth. *Wower.*

Occultis & nocturnis ſacris] Nox accommoda fraudi, rebuſque turpibus. Prudentius in Hymno matutin. p. 66.

Verſuta fraus & callida,
Amat tenebris obtegi,
Aptamque noctem turpibus,
Adulter occultus fovet.

Hilarius in Pſalm. 118. *Quis furari*

ſupplicio pro facinore punitum, [2] & crucis ligna feralia eorum [3] ceremonias fabulantur, congruentia perditis ſceleratiſque tribuit altaria, ut id colant quod merentur. [4] Jam de initiandis tirunculis fabula tam deteſtanda,

rari ſub teſte non metuit? quis ad ſcelus niſi ſecretum elegit? quis ad adulterium non aut ſolitudinem aut noctem optavit? Tertullian. Apol. cap. 1. Nicetas in Nazianzen. Orat. 40. fol. 877. Ambroſius de Cain lib. 2. cap. 8. *Elmenhorſt.*

Certe occultis ac nocturnis ſacris appoſita ſuſpicio] Nam, ut Romani maximus auctor eloquii inquit, *Omnia recte facta in luce ſe collocari volunt, id eſt, appetunt ſciri.* Et recte Julius Baſſus apud Senecam lib. 7. Controverſ. 5. *Minore licentiâ, quæ non videmus, agimus. Et quamvis non minor ſit atrocitas facinoris, formido minor eſt.* Sic Chryſoſtom. homil. 18. ſupra 5. Epheſ. οὐδεὶς γὰρ τὸν ἄληπτον κρύπτει βίον. Τὰ δὲ κρυπτόμενα διὰ τὸ ἐσκοτίσθαι κρύπτεται. vide infra ad illa Minucii, *Cum honeſta ſemper publico gaudeant, ſcelera ſecreta ſint*, plura hanc in mentem. *Ouzel.*

3 *Et qui hominem ſummo ſupp.*] Lucian. Peregr. *Wower.*

1 *Hominum ſummo ſupplicio pro facinore punitum*] Tacitus lib. 15. Annal. p. 195. *Ergo abolendo rumori Nero ſubdidit reos, & quæſitiſſimis pœnis affecit, quos per flagitia inviſos, vulgus Chriſtianos appellabat. Auctor ejus nominis CHRISTUS, qui Tiberio imperitante per procuratorem Pontium Pilatum ſupplicio affectus erat.* Lucian. Peregrino p, 388. adnotata ad Arnob. 1. p. 19. *Elmenh.* Cujus ipſa nota eſt iiſdem verbis & citationibus conſtans, quam huic loco mox annexuit in ſuo nomine Ouzelius in materia tam locuplete nimium jejunus, nimiſque avidus videndi obſervationem non ſuam ſub ſuo nomine. *Gronov.*

Et qui hominem ſummo ſuppl. p. f. p. & cr. l. f. eor. cerimonias fabulatur] Ita edidimus MS. Reg. auctoritatem ſequuti, niſi quod in eo *fabulantur* pro *fabulatur*, quod ex editione Romana retinuimus. Sane aliquem nominatim deſignari videtur ſignificare Octavius ipſe infra in confutatione; *Etiam ille qui de adoratis ſacerdotis virilibus fabulatur, tentat in nos conferre quæ ſua ſunt.* Heraldus.

Hominem ſumm. ſupp. punitum] Hunc ſolum poteſt numerare; non etiam alios, ut martyres, aut alios ſanctos, quos tunc invocaverint, unde apparet certiſſima illius temporis diſciplina, quam docte notat Cl. Baſnagius in hiſtoria Eccleſiaſtica. *Gronov.*

2 *Et crucis ligna feralia*] Hoc ignominioſe Chriſtianis objiciebant, quod Athanaſ. adv. gentes longo ſermone refellit. *Wower.*

3 *Cærimonias fabulantur*] Scribo, *Cærimonia fabulantur.* Meurſ.

4 *Jam de initiandis tirunculis*] Calumnia iſta omnibus Chriſtianorum apologiis confutata, nec inventus quiſquam eſt, qui ejus immanitatis ſectam ullam hæreticorum vel leviſſima ſuſpicione aſper-

ſtanda, quam nota eſt. [1] infans farre contectus, ut decipiat

aſperſerit, ut exiſtimem quæ de Gnoſticis ac Quintillianis Epiphanius & alii nonnulli poſtea tradiderunt, ea omnia falſa eſſe, & in odium ſectarum illarum ab hominibus perverſe religioſis conficta. Num enim id tacuiſſent Apologeticorum ſcriptores? Num tanta confidentia horrendam illam calumniam, tanquam commentum vere diabolicum confutaſſent? Sane quod alibi fatentur de aliis flagitiis, id etiam eo in argumento fateri non dubitaſſent, eſſe quoſdam pſeudochriſtianos, qui talibus quidem piaculis ſeſe impiarent, ſed eos nomine tenus eſſe Chriſtianos: re autem vera diaboli ſectatores & diſcipulos. Quæ igitur poſterioribus ſæculis de hæreticis tradita ſunt ejuſmodi, ea non dubitamus falſa eſſe. Sane Diabolus miris exemplis graſſatur, & ſæpe accidit ut perverſo nonnullorum zelo ad opus ſuum abutatur, atque eorum mentibus ita illudat, ut Dei opus artibus diabolicis, id eſt, fraudibus, impoſturis, mendaciis provehi poſſe exiſtiment, unde nata fabularum illarum prodigia, quæ magno Chriſtiani nominis probro etiam nunc ſimpliciorum manibus teruntur. Sed ad rem. De Montaniſtis quis unquam fando audivit talia ab iis patrari? Quis veterum, qui eorum hæreſim confutavit, tale quid obſervavit? Et tamen Zonaras in can. 12. Concilii Conſtantinopolitani fabulam eandem, neſcio à quibus ſibi traditam, tanquam indubitatam de iis narrat. *καὶ αἷμα παιδὸς*, inquit, *κατακεντουμένου ἀλεύρῳ συμφύροντες, καὶ ἀρτοποιοῦντες προσέφερον, καὶ ἐξ αὐτοῦ μεταλάμβανον.* *Herald.*

1 *Infans farre contectus, ut decipiat incautos, apponitur*] Hoc crimen Chriſtianis objectum docent omnes fere veteres Eccleſiæ doctores. Juſtinus Martyr dialog. cum Tryphone Judæo p. 175. Apolog. 2. pro Chriſtian pag. 59. & 54. Origenes contra Celſum lib. 6. p. 302. Euſebius Eccleſiaſt. Hiſt. lib. 4. cap. 8. Salvianus de gubernat. Dei l. 4. p. 138. Athenag. Apolog. pro Chriſtian. p. 6. Theophilus ad Autolycum l. 3. p. 266. Tertullian. Apolog. cap. 7. & 8. Calumniæ feneſtram aperuiſſe primus videtur Simon Magus: quem poſtmodo ſecuti Menander, Carpocrates, Nicolaitæ & Gnoſtici, hanc deteſtandam de Chriſtianis opinionem confirmarunt. Peſſimi hi mortales, feralia & flagitioſa ſua facta, & ſacra ſacrilegiis omnibus tetriora Chriſtianæ cœnæ & ſynaxeos nomine ornarunt. Et licet neque re, neque doctrina Chriſtianis ſimiles eſſent, nomen tamen Chriſtianorum ſimulate retinebant. Inde factum, ut cœcum & imperitum vulgus, propter nominis communionem, & veros Chriſtianos, & ab iſtis flagitiis alieniſſimos, ſine diſcrimine inſimularet, quaſi monſtra colerent, infantes vorarent, convivia inceſta percelebrarent. Origenes in Epiſtolam Pauli ad Romanos cap. 2. fol. 311. Euſeb. Eccleſiaſt. Hiſt. lib. 4. cap. 7. & 8. Beda in Apocal. Johan. cap. 3. Epiphanius tom. 1. Hær. 27. Juſtinus

cipiat incautos, apponitur ei qui ſacris imbuatur. is infans à tirunculo, farris ſuperficie quaſi ad innoxios ictus provocato, cæcis occultiſque vulneribus occiditur: hujus, proh nefas! ſitienter ſanguinem lambunt, hujus certatim membra diſpertiunt, hac fœderantur hoſtiâ, [1] hac conſcientiâ ſceleris ad ſilentium mutuum pignerantur. hæc ſacra ſacrilegiis omnibus tetriora. Et

ſtinus Martyr Apol. pro Chriſtian. 2. fol. 94. Irenæus de Hæreſibus lib. 1. cap. 21. Nicephorus Calliſtus lib. 2. Eccleſ. Hiſt. cap. 14. Epiphanius hæreſ. 48. Philaſtrius f. 18. Auguſtin. de hæreſ. c. 26. & 27. tradunt Cataphryges, Pepuzianos, & Quintillianos de infantis anniculi ſanguine, quem de toto ejus corpore minutis punctionum vulneribus extorquent, Euchariſtiam conficere, miſcentes ſanguinem farinæ, panemque inde facientes. Qui puer ſi mortuus fuerit, pro martyre habetur: ſin autem ſupervixerit, pro magno ſacerdote. Carpocratianos & Florianos poſt occaſum ſolis in eccleſia convenire, ibidemque extinctis lucernis promiſcue Venerem ſpargere, ex Philaſtrio fol. 19. & Epiphanio hæreſ. 27. notum. Epiphanius porro tradit hæreſ. 26. Gnoſticos inceſta convivia inire, & ubi vino incaluerint, paſſim cum mulierculis miſceri, tenellumque fœtum in quodam mortario piſtillis contundere, admixto melle & pipere, aliiſque condimentis ad avertendam nauſeam, & poſtmodo omnes contuſi pueri carnes devorare. His & hujuſmodi flagitiis prædicti nebulones ad deteſtationis horrorem imperitorum aures adverſus Chriſtianos referſerunt: unde quoque horrori maximo & execrationi apud omnes homines eſſe cœperunt. Vid. Suffridus Petrus in Commentar. ad Athenagoræ apolog. pro Chriſtianis pag. 106. & ſeq. Dn. Wowerius in notis pag. 158. *Elmenhorſt.*

1 *Hac conſcientia ſceleris pignerantur*] Gentiles ratione ſui moris arbitrabantur Chriſtianos ſanguine hauſto ad fœdus oppignerari. ideo illis, quos fama erat ſanguinem bibere ex communione euchariſtiæ, illicitas conjurationes, & ſacramenta objiciebant. Plin. epiſt. de Chriſtian. *Seque ſacramento in ſcelus obſtringere, ſed ne furta, ne latrocinia committerent.* Tertull. *confœderationem* vocat & de Cor. mil. *Sacramentum euchariſtiæ.* Wower.

Hac conſcientia ſceleris ad mutuum ſilentium pignerantur] Saluſtius in bello Catilinario: *Fuere ea tempeſtate, qui dicerent, Catilinam, oratione habita, quum ad jusjurandum populares ſceleris ſui adigeret, humani corporis ſanguinem vino permixtum in pateris circumtuliſſe, inde, cum poſt exſecrationem omnes deguſtaviſſent, aperuiſſe conſilium ſuum, atque eo dictitare feciſſe, quo inter ſe magis fidi forent, alius alii tanti facinoris conſcii.* Alia obſervabamus ad Tertulliani Apologeticum. *Herald.*

2 Et

[2] Et de convivio notum eſt. [3] paſſim omnes loquuntur. id etiam [4] Cirtenſis noſtri teſtatur oratio. ad epulas ſolemni die coëunt, cum omnibus liberis, ſororibus, matribus, ſexûs omnis homines, & omnis ætatis. illic poſt

2 *Et de convivio notum eſt*] Plinius Cæcilius quamvis ethnicus ab omni de convivio calumnia Chriſtianos liberavit apud Trajanum. Etenim ſcripſit, morem illis fuiſſe coeundi ad capiendum cibum, promiſcuum tamen & innoxium. *Rigalt.*

3 *Paſſim omnes loquuntur*] Loca ab Pricæo congeſta per duas notas de palam cognitis, nempe ad Apuleji librum primum p. 12 & ad Acta Apoſt. XXVI, 26 in unum contraxit Ouzelius, & ſuæ meditationis fructum venditavit; ſicut ſequentia quæ de vini efficacia ſtimulante ad libidinem deſcripſit ex nota ejuſdem Pricæi ad Apuleium pag. 88, qui illic citat *inceſtæ libidinis ebrietate fervor exarſit* Gelenianam lectionem præferens, quia ſervat ſeriem vocum in MS. exhibitam, quum Woweriana & aliæ antecedentes habeant *fervor ebrietate exarſ.* quod nullo modo retinere potui. Hîc ſane mirari licet, cur Rigaltius mutans contextum & edens *libidini* tacite id fecerit, nihil præfatus, cur ex genitivo *libidinis* ſic cenſuerit legendum. Mihi quidem videtur ſupervacuum hic poni crimen inceſti, quod ſatis exprobratur per ſequentia, ubi dicuntur *conſcientia tamen pariter inceſti*, ut ea vox nunc non habeat ſatis momenti in extollendo ſermone & negotio, quo de agitur, ac deliberare licere opiner, an non pateat ex MS. lectione dediſſe auctorem, *ubi convivium caluit, & in cæcas libidines ebrietatis fervor exarſit.* Cæterum notari debet hic locus, qui ex mentione luminis indicat fuiſſe cœnam, & quum omnes liberos & omnis ætatis homines adfuiſſe teſtatur, an credimus illos omnes liberos non fuiſſe baptizatos? Certe mihi contra videtur narratio innuere manifeſte etiam in ætate prima baptiſmum fuiſſe datum. *Gronov.*

4 *Cirtenſis*] Cirta Numidiæ, celebris Synodo, cujus acta recitat Optat. Milevit. *Wower.*

Cirthenſis] *Cirtha* nobiliſſimum Numidiæ oppidum, Straboni Maſaniſſæ, Livio lib. 30. pag. 747. Syphacis regia. Vide Solinum cap. 29. Ortelium theſauro Geograph. in voce *Cirtha*. Elmenh.

Id etiam Cirtenſis noſtri teſtatur oratio] Hanc adverſus Chriſtianos orationem fuiſſe Frontonis declarat Octavius pag. 92. ubi objectionem Cæcilii ſic diluit: *Et tuus Fronto non ut adfirmator teſtimonium fecit; ſed convicium ut orator aſperſit.* Sed ambigitur uter iſte Fronto fuerit, Papirius ne Fronto Juriſconſultus, qui in Pandectis memoratur, an Cornelius Fronto rhetor, quem Lampridius Marci Antonini Imp. præceptorem fuiſſe tradidit? Franciſcus Balduinus præclara ad Minucium præfatione in hunc magis inclinat. quod & verius exiſtimo. *Rigaltius.*

poſt multas epulas, ubi [1] convivium caluit, [2] & inceſtæ libidinis ebrietatis fervor exarſit, canis [3] qui candelabro nexus eſt, jactu offulæ ultra ſpatium lineæ, qua vinctus eſt, ad impetum & ſaltum provocatur: ſic everſo & extincto conſcio lumine, [4] impudentibus tenebris nexus infandæ cupiditatis involvunt [5] per incertum

1 *Convivium caluit*] MS. *incaluit*. Wower.

2 *Et inceſtæ libidinis ebrietatis fervor exarſit*] Non auſi ſumus quidquam mutare abſque librorum auctoritate. Gelenius edidit, *& inceſtæ libidinis ebrietate fervor exarſit*, ſententiâ planâ. Sane quod ſcribit Clemens Alexandrinus l. 2. Pædag. cap. 9. id ut plurimum verum eſt. ἡ παννυχὶς δὲ ἐπὶ πότῳ, μέθης ἐκκλητικὴ, καὶ συνουσίας ἐριτιστική. τόλμα αἰσχροποιός. *Herald.*

3 *Qui candelabro nexus eſt*] Tertull. Apolog. cap. 7. *Dicimur ſceleratiſſimi de ſacramento infanticidii, & pabulo inde; & poſt convivium inceſto, quod everſores luminum canes, lenones ſcilicet, tenebrarum & libidinum impiarum inverecundiam procurent.* Elmenh.

4 *Impudentibus tenebris nexus infandæ cupiditatis involvunt*] Tertullianus Apologet. cap. 7. *Et poſt convivium inceſto, quod everſores luminum canes, lenones ſcilicet, tenebrarum inverecundia procurent.* Hinc igitur damnata myſtica ſacra ac nocturnæ pervigilationes ab antiquis, in quibus quid poſſit accidere innocentes Comici, ut eos appellabat Cicero εἰρωνεύων, ſatis indicant, qua de re obſervabamus aliquid ad Arnobium. Alii autem horrorem noctis addere aliquid venerationi exiſtimabant, & hac de cauſſa nocturna ſacra inſtituta; cum alii contra libidinibus potius perfruendis excogitata cenſerent, qua de re locus eſt elegans apud Euripidem in Bacchis, ubi Pentheus & Bacchus ita colloquuntur.

Πενθ. τὰ δ' ἱερὰ νύκτωρ, ἢ μεθ' ἡμέραν τελεῖς;
Διον. νύκτωρ. τὰ πολλὰ σεμνότητ' ἔχει σκότος.
Πενθ. τοῦτ' εἰς γυναῖκας δόλιόν ἐστι καὶ σαθρόν.
Διον. κἀν ἡμέρᾳ τό γ' αἰσχρὸν ἐξεύροι τις ἄν.

Hinc igitur *pannychiſmos graves*, id eſt σεμνοὺς appellabat Arnobius lib. 5. ex eorum, cum quibus diſputabat, ſententia; ſed acerba εἰρωνείᾳ, cum pannychiſmis illis nihil eſſet turpius aut flagitioſius, ut poſtea oſtendit. Lectionem igitur illius loci vulgatam à Gelenio veram exiſtimo, nec aliam quærendam; ſed longe aliam eſſe verborum ſententiam quam vulgus exiſtimat, ut pluribus obſervabimus in eum locum nova, quam maturamus, Arnobii editione. *Herald.*

5 *Per incertum ſortis*] Non honeſtior ratio Ouzelii in his verbis ſimili loquutionum farragine firmandis eſt, quam fuit in duabus proxime antecedentibus. Spectare illa ipſa potes in eiſdem Priczæi notis ad Apuleium pag. 220. immo

certum ſortis: &, ſi non omnes operâ, conſcientiâ tamen pariter inceſti; quoniam voto univerſorum appetitur, quidquid accidere poteſt in actu ſingulorum.

X. Multa prætereo conſulto. nam & hæc nimis multa ſunt, quæ aut omnia, aut pleraque omnium vera declarat ipſius pravæ religionis obſcuritas. [1] Cur etenim occultare & abſcondere quidquid illud colunt [2] magnopere nituntur? [3] cum honeſta ſemper publico gaudeant, [4] ſcelera ſecreta ſint? cur [5] nullas aras habent,

immo & apud Colvium in Apulejanis lib. IV. pag. 64. ſicut id ipſum quoque illuſtratur in capite VI Obſervationum Paternarum ad Eccleſiaſticos. *Gronovius.*

1 *Cur etenim occultare & abſcondere quidquid illud colunt magnopere nituntur*] Exiſtimabant ſtultæ nationes religionem nullam conſiſtere poſſe abſque ſimulacro aliquo quod coleretur, & idcirco Chriſtianos ſuſpicabantur habere quidem delubrum aliquod aut ſimulacrum, ſed quod abſconderent, nec paſſim videri ſinerent. Quare ſequitur, *Cur nullas aras habent, templa nulla, nulla NOTA SIMULACRA?* Ait *nota*, quia exiſtimabant, quemadmodum diximus, eſſe ſimulacrum aliquod, ſed occultum, nempe caput aſini, de quo antea, aut quid ejuſmodi. Reſpondet igitur poſtea Octavius: *Putatis autem nos occultare quod colimus, ſi delubra & aras non habemus? Quod enim ſimulacrum Deo fingam, &c.* Cæterum de criminatione iſta, qua Chriſtianam religionem premebant, quod nulla haberet templa, aras nullas, nulla ſimulacra, plura obſervabamus ad Arnobii lib. 6. *Herald.*

2 *Magnopere nituntur*] Idem Pricæus ad Apuleji Apologiam pag. 81 hæc verba citans neſcio cur fateatur ſe legere *tantopere*. Neque enim ſermo in interrogandi forma conceptus repellit vulgatum. Eſt autem exprobratio hæc inepta indigneque objecta ab illis, qui Bonam Deam, qui Veſtam utique ſic occultabant & abſcondebant. Sed placet hominibus ita invicem ſe vexare, & ipſum hoc telum poſtea in hæreticos fuit detortum, ut patet ex Origenis præfatione ante Philoſophumena. *Gronovius.*

3 *Cum honeſta ſemper publico gaudeant*] Auguſtin. tom. 4. de diverſis quæſt. quæſt. 114. fol. 590. *Omne enim quod honeſtum ſcitur, publicari non timetur. Illud autem quod turpe eſt & inhoneſtum, prohibente pudore non poteſt publicari.* Elmenh.

4 *Scelera ſecreta ſint*] Ovid. Metamorph. 2.

——— *conſcia culpæ,*
Conſpectum, lucemque fugit, tenebriſque pudorem
Celat. ———

Prudent. Hymn. Matut.

Verſuta fraus & callida

bent, templa nulla, nulla nota ſimulacra, [1] nunquam palam

Amat tenebris obtegi.
Philo lib. Περὶ ὀνείρων, Νυκτὸς ἄξιον τὸ κακόν. Euang. Joan. cap. 3. com. 20. & 21. quem locum Nonnus ſic παραφράζει.

—— Καὶ πᾶς τις ἀνὴρ ἀθεμίστια ῥέζων,
Ἄξια νυκτὸς ἔχων, στυγέει φάος, ὄππόθι βαίνει
Εἰς φάος ἀσχικέλευθος, ὅπως μὴ φέγγος ἐλέγξῃ
Ἔργα, τάπερ τελέει κρυφίῃ κεκαλυμμένα σιγῇ.
Ὃς δὲ θεουδείῃσιν ἐτήτυμα πάντα φυλάσσει,
Ἵξεται αὐτοκέλευστος ὅπῃ φάος, ὄφρα φανείῃ
Ἔργα, τάπερ ποίησε θεοῦ τετελεσμένα βουλῇ. Ouzel.

5 *Nullas aras, templa nulla*] Arnob. lib. 6. *conſueſtis crimen nobis maximum impietatis affingere, quod neque ædes ſacras venerationis ad officia conſtruamus, non Deorum alicujus ſimulacrum conſtituamus, aut formam, non altaria fabricemus, non aras, &c.* Chriſtiani non habebant templa dedicata, & conſecrata ritu ethnico, ſuas tamen baſilicas, ſeu, ut ipſi appellabant, κυριακὰς habuiſſe ſatis conſtat, eaque frequentaſſe, niſi quatenus perſecutione impedirentur. tunc enim ad domus privatas confugiebant. Auguſt. contra Donatiſt. *Domum privatam Chriſtianis congregandis præſtitam conſtitit tempore perſecutionis.* D. Lucas Act. 1. *Wowerus.*

Cur nullas aras habent, templa nulla] Hoc non ſimpliciter intelligendum quaſi templa nulla omnino habuerint Chriſtiani. Habuerunt enim (ut recte notat Clariſſ. Wowerius) baſilicas & templa ſua, ſed non more Ethnico conſecrata, nec ſublimibus elata faſtigiis. Non enim ſolliciti erant de ædificio pulchro, cum revera ſciebant, universum mundum eſſe Dei templum, & omnem locum, in quo Deum adorare, & venerabilibus adire obſequiis poſſent, ſatis ſanctum eſſe. Pagani igitur, qui externam ſpeciem pluris faciebant, quam inteſtinum cordis receſſum, crimen impietatis maximum Chriſtianis affingebant, quod neque ædes ſacras venerationis ad officia conſtituerent, non altaria fabricarent & aras. Profanam igitur & impiam eſſe ſectam illam. Vid. Arnobius lib. 6. contra Gentes. Et Orig. lib. 7. & 8. contra Celſum. *Elmenhorſt.*

Cur nullas aras habent, templa nulla, nulla nota ſimulachra] Iſta, quæ ſub nomine Ouzelii erant his verbis ſubjecta, incredibile dictu eſt, quam fruſtatim ſint carpta, & primo tanquam minutal ex variis notis Heraldi ad Arnobium libro VI. excerptum, mox per emplaſtra nugaciſſima rurſus coierit, ut in ſummam nihil ſit ipſius, & a furti crimine liberare hunc librum coactus omnia deleverim. Cæterum in editione Minucii, qua Bibliothecam Patrum conſtituerunt, facta Pariſiis, notatur ab illis qui cautiſſime cavere volunt, in margine: Abutuntur Novatores hoc Minucii loco adverſus fabricas Eccle-

Eccleſiarum, Altaria & ſacras imagines, ſed piam & orthodoxam Minutii mentem aperiunt Bellarminus lib. 3. de cultu ſanctorum cap. 14. & Baronius tomo 3 annal. anno 211. ipſos adito.] Sed etiam in hunc locum defixos oculos habuit Cl. Baſnage, inde ſcribens in libro XXII. cap. 11. *Le Payen ſuivit les mouvemens, que l'idololatrie luy inſpiroit, & comme il etoit fortement prevenu que le culte des images etoit eſſentiel a Religion, il ne manqua pas de faire aux Chretiens un crime de n'en avoir point; & c'etoit là un des fondemens, ſur leſquels on appuyoit les accuſations d'Atheiſme, qu'on a ſi ſouvent renouvellées contr'eux.* Ils n'ont, *diſoit Cæcilius des Chretiens*, aucuns ſimulacres, qui nous ſoient connus &c. Quum Gallicus interpres reddat, *point de figures, pour le moins que l'on connoiſſe.* Gronovius.

Nulla ſimulacra] Lamprid. Alex. Sev. *Chriſto templum facere voluit, eumque inter Deos accipere, quod & Adrianus cogitaſſe fertur, qui templa in omnibus civitatibus ſine ſimulacris juſſerat fieri.* Wower.

1 *Nunquam palam loqui*] Dicebat antea, *In angulis garruli, in publico muti.* Nempe, quia in locis ſemotis & occultis conveniebant: cujus rei rationem reddit Celſus ipſe apud Origenem l. 1. μετὰ ταῦτα τοὺς κρύφα χριστιανοὺς τὰ ἀρέσκοντα ἑαυτοῖς ποιεῖν καὶ διδάσκειν εἰπὼν, καὶ ὅτι οὐ μάτην τοῦτο ποιοῦσιν, ὥστε διωθούμενοι τὴν ἐπηρτημένην αὐτοῖς δίκην τοῦ θανάτου, ὁμοιοῖ τὸν κίνδυνον κινδύνοις τοῖς συμβεβηκόσιν ἐπὶ φιλοσοφίᾳ, &c. *Poſt hæc cum dixiſſet Chriſtianos ſolemnia ſua clam celebrare & dogmata clam docere, idque non ſine cauſa, ſed metu capitalis pœnæ ipſis intentatæ, periculum hoc confert cum philoſophiæ profeſſorum periculis.* Sed videtur etiam Cæcilius Christianorum ἐχεμυθίαν reſpicere, qua, ne de fidei myſteriis & ſacramentis temere diſſererent coram Ethnicis providebant. Lactantius lib. 7. cap. 26. *Hæc eſt doctrina ſanctorum prophetarum, quam Chriſtiani ſequimur; Hæc noſtra ſapientia, quam iſti qui fragilia colunt, vel inanem philoſophiam tuentur, tanquam ſtultitiam vanitatemque derident, quia non defendere hanc publice, atque aſſerere nos ſolemus, Deo jubente, ut quieti, ac ſilentes arcanum ejus in abdito, atque intra noſtram conſcientiam teneamus; nec adverſus iſtos vere profanos, qui non diſcendi, ſed arguendi atque illudendi gratia inclementer Deum, ac religionem ejus impugnant, pertinaci contentione certemus. Abſcondi enim tegique myſterium quam fideliſſime oportet, maxime à nobis, qui nomen fidei gerimus. Verum illi hanc taciturnitatem noſtram, veluti malam conſcientiam, criminantur. Unde etiam quaſdam execrabiles opiniones de pudicis, & innocentibus ſingunt, & libenter his, quæ finxerunt, credunt.* Egerat Lactantius de reſurrectione: deinde ea addidit, quia de myſterio illo, quod à gentibus præcipue ridebatur, in publico diſſerere quantum poterant abſtinebant. Origenes lib. 1. contra Celſum: εἶτ' ἐπειδὴ πολλάκις ὀνομάζει κρύφιον τὸ δόγμα, καὶ ἐν τούτῳ αὐτὸν ἐλεγκτέον, σχεδὸν παντὸς τοῦ κόσμου ἐγνωκότος τὸ κήρυγμα χρι-

palam loqui, nunquam libere congregari, [1] niſi illud quod colunt & interprimunt, aut puniendum eſt, aut pudendum? Unde autem, vel quis ille, aut ubi Deus unicus, ſolitarius, deſtitutus; quem non gens libera, non regna, non ſaltem Romana ſuperſtitio noverunt? [2] Judæorum ſola & miſera gentilitas unum & ipſi Deum, ſed

στιανῶν μᾶλλον ἢ τὰ τοῖς φιλοσόφοις ἀρέσκοντα. τίνα γὰρ λανθάνει ἡ ἐκ παρθένου γέννησις Ἰησοῦ, καὶ ὁ ἐσαυρωμένος, &c. ἀλλὰ καὶ μὴν νοηθὲν τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως μυστήριον, θρυλλεῖται γελώμενον ὑπὸ τῶν ἀπίστων· ἐπὶ τούτοις οὖν λέγειν κρύφιον εἶναι τὸ δόγμα, πάνυ ἐστὶν ἄτοπον. *Deinde quoniam OCCULTUM DOGMA ſæpius nominat, congruendum eſt hoc quoque; quando per univerſum orbem celebratior eſt Chriſtianorum prædicatio, quam philoſophorum placita. Quis enim Chriſtum virgine natum & crucifixum ignorat? &c. Quin & reſurrectionis myſterium, quod videtur à Celſo ſignificari, ab infidelibus vulgo ridetur. Quæ cum ita ſe habeant, perabſurdum eſt dogma hoc occultum appellare.* Huc autem pertinere videtur quod ſive Lucianus, ſive quicunque eſt auctor Dialogi qui Φιλόπατρις inſcribitur inter opera Luciani, de Chriſtianis in aurem mutuo ſuſurrantibus blaterat. Καὶ δὴ ὁρῶ πλῆθος πάμπολυ ἐς τὸ οὖς ψιθυρίζοντας· ἐπὶ δὲ τῇ ἀκοῇ, ἔφυντο τοῖς χείλεσιν. Item: τὰς κεφαλὰς δ' ἄχρι χόντες, ἐψιθύριζον. Herald.

1 *Niſi illud quod colunt & interprimunt, aut puniendum eſt aut pudendum*] Quæ hic Cæcilius Chriſtianis, eadem objicit Tertullianus Valentinianis. *Nihil magis curant quam occultare quod prædicant, ſi tamen prædicant qui occultant. Cuſtodiæ officium, conſcientiæ officium eſt. Confuſio prædicatur, dum religio adſeveratur. Nam & illa Eleuſinia, hæreſis & ipſa Atticæ ſuperſtitionis, quod tacens pudor eſt. Idcirco & aditum prius cruciant: diutius initiant, quam conſignant: cum & portas ante quinquennium inſtituunt, ut opinionem ſuſpendio cognitionis ædificent: atque ita tantam majeſtatem exhibere videantur, quantam præſtruxerunt cupiditatem. Sequitur jam ſilentii officium: attente cuſtoditur, quod tarde invenitur. Cæterum tota in adytis divinitas: tot ſiparia portarum, totum ſignaculum linguæ, ſimulachrum membri virilis revelatur.* Elmenhorſtius.

2 *Judæorum ſola & miſera gentilitas, unum & ipſi Deum templis*] Dio Caſſius hiſtor. Rom. lib. 37. fol. 41. Κεχωρίδαται δὲ ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ἔς τε τὰ ἄλλα τὰ περὶ τὴν δίαιταν πάνθ', ὡς εἰπεῖν καὶ μάλισθ' ὅτι τῶν μὲν ἄλλων θεῶν οὐδένα τιμῶσιν, ἕνα δέ τινα ἰσχυρῶς σέβουσι. οὐδ' ἄγαλμα οὐδὲν ἐν αὐτοῖς ποτε τοῖς Ἱεροσολύμοις ἔσχον. ἄῤῥητον δὲ δὴ καὶ ἀειδῆ αὐτὸν νομίζοντες εἶναι περισσότατα ἀνθρώπων θρησκεύουσι. καὶ αὐτῷ νεών τε μέγιστον καὶ περικαλλέστατον, πλὴν καθ' ὅσον ἀχανής τε καὶ ἀνώροφος ἦν, ἐξεποίησαν. Vertit interpres: *Diverſum à re-*

ſed palam, ſed templis, aris, victimis, ceremoniiſque coluerunt. cujus adeo nulla vis, nec poteſtas eſt, [1] ut ſit Romanis numinibus [2] cum ſuâ ſibi natione captivus. [3] At etiam Chriſtiani, quænam monſtra, quæ por-

à reliquis hominibus obtinent, tum aliis in rebus, uſuque vitæ quotidiano, tum eo præſertim, quod nullum ex cæteris diis colunt, unum autem quendam ſummo ſtudio venerantur. Tunc quoque temporis nullum ſimulacrum Hieroſolymis extabat: nimirum ſuum illum Deum ineffabilem, inviſibilemque exiſtimantes, religioſo ejus cultu cæteros mortales ſuperant, cui templum ſummæ molis, pulcherrimumque exſtruxerunt, hoc dempto quod apertum, & nullo culmine tectum fuit. Hunc locum breviator Xiphilinus integrum exſcripſit in Pompejo fol. 141. *Elmenh.*

Judæorum ſola & miſera gentilitas unum & ipſi Deum] Feminam aliquam Hebræam potius quam Chriſtianam deſcribit Apulejus 9. Metam. quæ ſpretis atque calcatis divinis numinibus in vicem certæ religionis mentita ſacrilega præſumptione Dei, quem prædicabat unicum, confictis obſervationibus vanis, fallens omnes homines, atque ipſum maritum decipiens, matutino mero & continuo ſtupro corpus manciparat. *Rigaltius.*

1 *Ut ſit Romanis hominibus captivus*] MS. R. *nominibus.* Emenda: *numinibus.* Cic. pro Flacco: *Stantibus Hieroſolymis, pacatiſque Judæis, tamen iſtorum religio ſacrorum à ſplendore hujus imperii, majorum inſtitutis abhorrebat, nunc vero hoc magis, quod illa gens, quid de imperio noſtro ſentiret, oſtendit armis, quam cara Diis immortalibus eſſet, docuit, quod eſt victa, quod elocata, quod ſerva.* Wowerus.

Ut ſit Romanis hominibus] In exemplari legitur, *nominibus*, quod eſt, *numinibus.* Rigaltius.

2 *Cum ſua ſibi natione captivus*] Quid mirum? Ita temere infelices de ſuis diis loquebantur, quoniam vere id eis quoque contingebat, unde annotavit Firmicus de Palladio: *Nec ſervavit aliquando nec profuit, & quid ſe maneat, ex urbium, in quibus fuit, caſibus vidit.* Sed ut ipſos audiamus confitentes, teſtatur Livius III, 17. *At vos veremini Deos veſtros ab hoſte captos. Jupiter optimus maximus, Juno Regina, & Minerva, alii Dii Deæque obſidentur:* Unde rite reſpondet Octavius fine capitis XXIII. impie eum loqui, qui dicit Judæos cum Deo ſuo captos. Sacræ enim literæ nos docent eſſe giganteam jactantiam Palæſtinorum. *Gronov.*

3 *Chriſtiani Deum illum ſuum, quem nec oſtendere poſſunt*] Auguſtin. tom. 9. de Symbulo ad Catechumenos cap. 3. fol. 771. *Paganus dicit, oſtende mihi, quem colis Deum.* Maximus Grammat. Madaurenſis in Epiſt. ad Auguſtin. apud Auguſtin. tom. 2. Epiſt. 43. fol. 99. *Sed illud quæſo, vir ſapientiſſime, uti remoto facundiæ robore atque exploſo, qua cunctis*

cunctis clarus es, omiſſis etiam quibus pugnare ſolebas Chryſippeis argumentis, poſtpoſita paululum Dialectica, quæ nervorum ſuorum luctamine nihil certi cuiquam relinquere nititur, ipſa re approbes, quis ſit iſte Deus, quem vobis Chriſtiani, quaſi proprium vendicatis, & in locis abditis præſentem vos videre componitis. Nos etenim Deos noſtros luce palam ante oculos omnium, atque aures omnium piis precibus adoramus, & per ſuaves hoſtias propitios nobis efficimus, & à cunctis hoc cerni, & probari, contendimus. Et in Pſal. 41. fol. 255. *Si Paganus mihi diceret, ubi eſt Deus tuus? nonne illi & ego poſſum dicere, ubi eſt Deus tuus? Deum quippe ſuum digito oſtendit. Intendit enim digitum ad aliquem lapidem & dicit: Ecce ibi eſt Deus, ubi eſt Deus tuus? Invenit ille, quod oſtenderet oculis carnis, ego autem non quaſi non habeo quem oſtendam, ſed non habet ille oculos, quibus oſtendam. Potuit enim ille oculis corporis ſui oſtendere Deum ſuum ſolem, quibus ego oculis oſtendam ſolis creatorem. Video, quæ fecerit Deus meus, non autem video ipſum Deum meum qui hæc fecit.* Elmenh.

At etiam Chriſtiani qua in tam noſtra] Vetus exemplar, *quam ta nra.* Unde Ferrarius & Priſcianenſis confecere quod in cunctis editionibus hodie cernimus, *quænam monſtra.* quæ lectio vitium ipſa ſuum ſatis prodit. nam ut congrueret ſequentibus, dicendum fuerat, *quæ monſtra, quæ portenta confingunt?* Sed quare perdimus ſenſum Auctoris ipſiſſimum & longe præſtantem? *At etiam Chriſtiani, qua in tam noſtra, quæ portenta confingunt?* Judæorum, inquit, ſola gentilitas, patria ſua velut angulo cohibita, Deum ſibi ſuum habebat, quem etſi templis, aris atque victimis procuraret, non in regna tamen aliena exundabat. At Chriſtiani, qua ſunt in urbes Italiæ, in populi Romani provincias, in tam noſtra diffuſi, quæ portenta confingunt? *Rigalt.*

Qua in tam noſtra] Tertullianus Apol. cap. 37. *Veſtra omnia implevimus, urbes, inſulas, caſtella, municipia, conciliabula, caſtra ipſa, tribus, decurias, ſenatum, forum.* Rigalt.

At Chriſtiani, quænam monſtra, quæ portenta, &c.] Scribe *quæ monſtra*, ut ita ſequentibus cohæreat. Minucium enim ita ſcripſiſſe arguit etiam Octavii reſponſio, *quaſi Chriſtiani monſtra colerent, infantes vorarent, &c.* Lectio, quam Rigaltius hic ſubſtituit, *qua in tam noſtra*, certe illa mihi (quod pace tanti viri dixerim) nimis longe petita videtur. *Ouzelius.*

At etiam Chriſtiani quænam monſtra &c.] Valde me morantur viri docti, qui hæc vel ediderunt vel commentando verſarunt. Quippe vocem ſecundam quum priores editiones habuerint ſuſpectam neſcio unde & uncis incluſerint (& id repetit incertum qua de cauſa Cellarius) Heraldus & Rigaltius liberam ab his vinculis emiſerunt, unde opinor eam in MSto ab illis, præſertim poſteriore ob citationem in nota, lectam, ut Cellarius eos ſuſpectos habere non debuerit, nedum Ouzelius in citando penitus omittere. Qui gravius impingit, dum ſcribere jubet

portenta confingunt? Deum illum ſuum, quem nec oſtendere poſſunt, nec videre, [1] in omnium mores, actus omnium, verba denique, & occultas cogitationes diligenter inquirere? [2] diſcurrentem ſcilicet, atque ubique præſentem: moleſtum illum volunt, inquietum, [3] impudenter etiam curioſum. ſiquidem adſtat factis

jubet *quæ monſtra* tot literis quæ in MSto exſtant, perfunctorie inſpectis aut neglectis. Et utique ſive *quæ monſtra* legatur, ſive *quænam monſtra*, perinde cohærebunt, & poſſunt ex illo pronomine corrupto ſic & mutationibus obnoxio ſimilia effingi, ut *quânta* vel *qualia* &c. Ubi mihi notabis a Minucio ſæpe jungi aliqua, ſæpe hanc ſententiam proferri; nunquam vero junctim poni *monſtra* & *portenta*. Habes cap. XX. *crediderint etiam alia monſtruoſa mira miracula.* XXI. *Tot ſunt Jovis monſtra, quot nomina.* XXV. *Ægyptia illa non numina, ſed portenta fuerunt.* XXVIII. *Quaſi Chriſtiani monſtra colerent.* Potuit in quibuſdam certe cum vi quadam iterare; ſed non fuit hic ejus genius, ut omnino nec in noſtro loco ſic geminaverit. Rigaltius interim quum ei obverſaretur illud Naſonis, *Nunc quia tam meus eſt, non eſt meus*, nimis acerba annumeratione apicum obſervata lenitudinem Minucii exſtinguit, quam prorſus ad MSti indicium integram habebis legendo *Chriſtiani quam inania, quæ portenta confingunt?* Prudentius in Caſſiano: *Non eſt inanis aut anilis fabula.* Ad hoc non attendunt iſti Gallici interpretes, unde cum fiducia vitioſis inhærent, quum in bonis & genuinis velint eſſe liberi: *mais quels monſtres & quels prodiges n'inventent ils point?* Gronovius.

1 *In omnium mores, actus omn.*] Invidioſo quidem cum cachinno hæc propoſuit Minucius; alioquin quî credi poſſet Cæcilium & gentilem iſta dixiſſe, a quo jactitabatur ille Δίκης ὀφθαλμὸς, τὰ πανθ' ὁρῶν per omnia ethnicorum ſcripta ſic oſtentatus. Talis apud Sophoclem in Ajace 850. Τὰς ἀεί τε παρθένους ἀεί θ' ὁρῶσας πάντα τὰν βροτοῖς πάθη Σεμνὰς Ἐρινῦς. Quemadmodum judicavit de laude in Inſcriptione ad Attin delata? Ἄττει δ' ὑψίστῳ καὶ συνιέντι τὸ πᾶν. Gronovius.

2 *Diſcurrentem atque ubique præſ.*] Quis igitur alius ille Pythagoræ Deus in cap. XIX? *per univerſam rerum naturam commeans & intentus.* Gronov.

3 *Impudenter etiam curioſum*] Tertull. de teſtimonio animæ cap. 2. *Sunt qui etſi Deum non negent, deſpectorem plane & arbitrum, & judicem non putent: in quo utique nos maxime rejiciunt, qui ad iſtam diſciplinam metu prædicti judicii tranſvolamus: ſic Deum honorantes, dum curis obſervationis, & moleſtiis animadverſionis abſolvunt.* Cicero lib. 1. de Nat. Deorum, fol. 203. *Itaque impoſuiſtis cervicibus noſtris ſempiternum Dominum,*

factis omnibus, locis omnibus intererrat: cum nec ſingulis inſervire poſſit per univerſa diſtrictus, nec univerſis ſufficere in ſingulis occupatus.

XI. [1] Quid? quod toto orbi, & ipſi mundo cum ſideribus ſuis minantur incendium, ruinam moliuntur? [2] quaſi aut naturæ divinis legibus conſtitutus æternus ordo turbetur; aut rupto elementorum omnium fœdere, & cœleſti compage diviſâ, moles iſta, [3] qua continetur & cingitur, ſubruatur. Nec hac furioſa opinione contenti [4] aniles fabulas adſtruunt & annectunt.

[5] re-

minum, quem dies ac noctes timeremus. Quis enim non timeat omnia providentem, & cogitantem, & animadvertentem, & omnia ad ſe pertinere putantem, curioſum & plenum negocii Deum. Elmenhorſt.

1 *Quid quod toti orbi & ipſi mundo cum ſideribus ſuis minantur incendium*] Unde & Philopatris ille Luciani eos notabat quod nihil niſi infauſtum augurarentur. Sane nihil magis damnabant in tota doctrina Chriſtiana Nationes, quam quod de extremo judicio ac mundi conſummatione & reſurrectione docetur. B. Baſilius εἰς τὴν ἑξαήμερον homilia prima: οἱ δὲ τοσοῦτον ἀπέχουσιν ὡς ἀληθέσι τούτοις προσέχειν, ὥστε καὶ πλατὺν γέλωτα καταχέουσιν ἡμῶν περὶ συντελείας τοῦ κόσμου τούτου, καὶ παλιγγενεσίας αἰῶνος ἀπαγγελλόντων. Heraldus.

Toto orbi] Sic legitur in exemplari. *Rigalt.*

2 *Quaſi aut naturæ divinis legibus conſtitutus ordo turbetur*] Vide Ariſtotel. de cœlo lib. 1. cap. 10. Philargyrium in 2. Georg. Virgil p. 6. Stobæum Eclog. Phyſic. cap. 24. Ambroſ. Hexæmeron. lib. 1. cap. 3. & 5. *Elmenhorſtius.*

3 *Quæ continetur & cingitur*] Scribo *quâ continemur & cingimur.* Ita Arnobius etiam lib. 1. *Numquid machinæ hujus & molis, quâ univerſi tegimur & continemur incluſi, parte eſt in aliqua relaxata, aut diſſoluta conſtructio.* lib. 3. *In philoſophiæ memorabiles ſtudio, atque ad iſtius nominis culmen vobis laudatoribus elevati, univerſam iſtam molem mundi, cujus omnes amplexibus ambimur, tegimur, ac ſuſtinemur, &c.* Meurſius. Et ſane ita allegare jam ſuſtinet Sitzmannus ad Boethii libr. IV. metrum VI. Sed inique; & cavere oportet. Neque enim nunc agitur de hominibus; ſed de ipſa mundi mole quam cernimus & incolimus. Hanc dicit contineri & cingi ea, ſcilicet compage cœleſti. Gallus libere & neſcio quam commode: *que les elemens deuſſent rompre leur alliance, & cette divine harmonie ſe diſſoudre pour perdre la machine qui la contient & qui l'environne.* Gronov.

4 *Aniles fabulas*] Infra: *Quid illas aniles fabulas, de hominibus*

aves,

[1] renaſci ſe ferunt poſt mortem & cineres & favillas: & neſcio qua fiducia mendaciis ſuis invicem credunt. putes eos jam revixiſſe. Anceps malum, & gemina dementia! cœlo & aſtris, quæ ſic relinquimus, ut invenimus, interitum denunciare: ſibi mortuis, extinctis,

aves, &c. Lucianus in Φιλοψευδεῖ. ἔτι σοι γραῶν μῦθοι τὰ λεγόμενά ἐστιν. Lactantius l. 5. cap. 1. *Audivi quendam hominem ſane diſertum, qui eum immutata una litera Coprianum vocaret, quaſi quod elegans ingenium, & melioribus rebus aptum ad aniles fabulas contuliſſet.* Hieronymus ad Gaudentium: *Audiat profunda Apoſtoli, quæ anilibus magis fabulis delectatur.* Herald. Miror placuiſſe viro docto has tam bene cognitas tamen exemplis illuſtrare. Quin & poſt eum non continuit ſe Joh. Pricæus, quin ſimilia proferret ad Apoſtoli epiſtolam primam ad Timoth. IV, 7. Scilicet ita libet utrinque reciprocare. *Gronov.*

1 *Renaſci ſe ferunt poſt mortem*] Cum Chriſtiani reſurrectionis mentionem facerent, ſemper à Paganis irridebantur. Acta Apoſt. c. 17. Ἀκούσαντες δὲ ἀνάστασιν νεκρῶν, οἱ μὲν ἐχλεύαζον, οἱ δὲ εἶπον ἀκουσόμεθά σου πάλιν περὶ τούτου. Damaſcenus de duobus martyribus fol. 863. interprete Trapezuntio: *Crucifixo adhæſiſti, ſeductus inanibus verbis famulorum ipſius, qui neſcio quæ fabuloſe dicunt futura ſecula, & mortuorum corporum reſurrectionem delirant: alia plurima ad ſeductionem ſtultorum introducentes.* Vide Obſervat. noſtras ad lib. 2. Arnobii pag. 42. *Elmenhorſt.*

Renaſci ſe] ferunt poſt mortem & cineres] Materia nota & ſancta, de qua quidquid notavit Ouzelius, videbis raptum ex Pricæo vel ad Euangelium Matthæi IX, 24. vel ad Acta Apoſt. XVII, 32. Sed magis notabiles illi cineres ac favillæ, quum ab cadaveribus Chriſtianorum arcerentur dedignantium ea comburere, unde ipſe mox fatetur execrari rogos & damnare ignium ſepulturas. Itaque Romani ante Chriſti doctrinam publice ſuſceptam de ſuis loquentes poſſunt dicere *cinere ulteriores* pro mortuis, ut facit Perſius Satir. 6, quod illuſtrat Caſaubonus pag. 495, eſtque illud ipſum, quod ad ſuum nomen rapuit Ouzelius, unde hinc repuli. Etiam Salmaſius quidem ad Trebellium Pollionem ἔσχατα σώματος vertit *cineres*, ac tuetur, etiam *ſuprema & cineres* proferens ex Ammiano & recte, de gentilibus etiamnum Romanis. Nunc quum Cæcilius de Romanis Chriſtianis ita loquatur, tangit potiſſimum per ſententiam judicis aut vivos combuſtos aut poſt violentam necem illatam in ignem conjectos, ut in crudelitate iſta tyrannorum habere ſe tamen Chriſtiani jactent, quo poſſint illam ſine deſperatione ſubire. Neſcio an intellexerit Gallus: *Qu'ils renaiſtront apres leur mort avec leur cendres & leur pouſſiere.* Gronov.

1 *Sicut*

ctis, qui [1] ſicut naſcimur, & interimus, æternitatem repromittere. Inde videlicet & execrantur rogos, & damnant ignium ſepulturas. quaſi non omne corpus, etſi flammis ſubtrahatur, annis tamen & ætatibus [2] in terram reſolvatur; [3] nec interſit, utrum feræ diripiant, an maria conſumant: an humus contegat, an flamma

ſub-

1 *Sicut neſcimur*] Scribo, *ſicut naſcimur*. Meurſius.

2 *In terram reſolvatur*] Unde huic gentili potuit Minucius adfingere hanc opinionem? An ex Homerico ὕδωρ καὶ γαῖα γίνεσθε. At tunc & aquæ mentio non erat omittenda. Nec ſane agitur in hac diſputatione de materia, in quam reſolvatur cadaver, ſed in nihil abire dicit ethnicus, ut de eo ſperari aliquid nequeat, quum terra coire rurſus poſſit, ut limus ex Nilo. Utique paulo poſt ipſe fatetur dilabi, *ſed jam ante dilapſum eſt*. Non opinor id tantum de terra aut aliquo ſolido poſſe intelligi. Gallus: *ne laiſſoient pas d'eſtre reduits en cendre.* præter & extra Minucium. Vide an non ediderit auctor *ætatibus in auram reſolvatur*. Certe hanc eſſe gentilisſimi mentem docet chorus apud Sophoclem Ajace 1224. Ὤφελε πρότερον αἰθέρα δῦναι Μέγαν, ἢ τὸν πολύκοινον ᾅδαν Κεῖνος ἀνὴρ &c. & ſcholia exponunt ὤφελε πρότερον ἀφανὴς γενέσθαι ἐκεῖνος &c. *Gronov.*

3 *Nec interſit utrum feræ*] Petron. *Tanquam interſit periturum corpus quæ ratio conſumat, ignis, an fluctus, an mora. Quicquid feceris, omnia hæc eodem ventura ſunt. feræ tamen corpus lacerabunt? Tanquam melius ignis accipiat.* Seneca de fortuitis. *Wower.*

Corpus nec interſit utrum feræ diripiant, an maria conſumant, an humus contegat] Videtur Minucius reſpexiſſe locum Senecæ Epiſt. 92. *Sed ut ex barba capillos detonſos negligimus: ita ille divinus animus egreſſurus hominem, quo receptaculum ſuum conferatur, ignis illud exurat, an feræ diſtrahant, an terra contegat, non magis ad ſe judicat pertinere, quam ſecundas ad editum infantem. Utrum projectum aves differant, an conſumatur*

—— canibus data præda marinis,

quid ad illum? qui tunc quoque cum inter homines eſt, nullas minas timet, ullaſne timebit poſt mortem minas eorum, quibus uſque ad mortem timeri parum eſt? Non conteret, inquit, me nec uncus, nec projecti ad contumeliam cadaveris laceratio, fœda viſuris. Neminem de ſupremo officio rogo: nulli reliquias meas commendo, ne quis inſepultus eſſet, rerum natura proſpexit. Quem ſævitia projecerit, dies condet. Diſerte Mæcenas ait:

Nec tumulum curo, ſepelit natura relictos.

Alte cinctum putes dixiſſe. Habuit enim ingenium & grande & virile, niſi illud ipſe diſcinxiſſet. Seneca lib. 8. controverſ. controv. 4. *Omnibus natura ſepulturam dedit; naufragos idem fluctus qui expulit, ſepelit. Suffixorum corpora crucibus*

ſubducat: cum cadaveribus omnis ſepultura; ſi ſentiunt, pœna ſit; ſi non ſentiunt, ipſa conficiendi celeritate [1] medicina. Hoc errore decepti [2] beatam ſibi, ut bonis, & perpetem vitam mortuis pollicentur; ceteris, ut injuſtis, pœnam ſempiternam. Multa ad hæc ſuppetunt, ni feſtinet oratio. Injuſtos ipſos, magis nec laboro, jam docui. quanquam etſi juſtos darem, [3] culpam tamen, vel innocentiam fato tribui ſententiis pluri-

bus in ſepulturam ſuam defluunt; eos, qui vivi uruntur, pœna ſuneras. Vide Cicer. lib. 1. Tuſc. quæſt. fol. 132. & ſeq. *Elmenh.*

Corpus nec interſit utrum feræ diripiant, an maria conſumant, &c.] Seneca de fortuit. Remed. *Quid intereſt ignis me an fera conſumat, an tempus omnium ſepultura.* Teles. τί ἐπιφέρει ὑπὸ πυρὸς κατακαυθῆναι, ἢ ἀπὸ κυνὸς καταβρωθῆναι, ἢ ἐπάνω τῆς γῆς ὄντα ὑπὸ κοράκων, ἢ κατορυχθέντα ὑπὸ σκωλήκων. Lucifer Calarit. lib. Moriendum eſſe pro Dei filio: *Quantum ad exitum nihil intereſt, clavo an lanceâ moriar, &c.* Prudent. Romano Martyre.

Nam membra parvipendo quo pacto cadant,
Caſura certâ lege naturæ ſuæ.
Inſtat ruina, quod reſolvendum eſt, ruat.
Nec diſtat ignes & fidiculæ ſæviant,
An corpus ægrum languor aſper torqueat.

His paria Lucanus lib. 7. in Cæſarem, qui inſepultos cives in Pharſaliâ reliquit:

Nil agis hac irâ. tabeſne cadavera ſolvat
An rogus haud refert. Ouzel.

1 *Medicina*] Scilicet, ut inſultari ultra eis nequeat; ut ab ludibrii terrore liberentur. *Gronov.*

2 *Beatam vitam ſibi pollicentur*] Vide Theophil. l. 2. ad Autolycum fol. 248. & ſeq. Tertull. de Teſtimonio animæ cap. 4. *Elmenh.*

Beatam ſibi ut bonis] Ita ediderat Gelenius, nec aliter ſcriptum in MS. Reg. Ibidem poſtea *mortui* pro *mortuis*. Herald.

3 *Culpam tamen vel innocentiam fato tribui, ſententiis plurimorum, etiam veſtra conſenſio eſt*] Chriſtianos bona vel mala, quæ in rebus humanis fiunt, fato aſſcribere, impudens, improbumque mendacium eſt. Nam nihil æque hominibus inculcant, & preſſius commendant, quam ingenitum nobis à Deo libertatis decus: deteſtantes Ethnicorum profanorum impietatem, qui hominem ad Dei imaginem conditum, tam infeliciter fati violentia & peccandi neceſſitate devinctum putant, ut is etiam pecoribus invidere cogatur. Anianus in Epiſt. ad Horontium Epiſcop. Prudentius contra Symmachum lib. 2. pag. 404.

.... nec fata reatum
Imponunt homini, ſed fit reus ipſe ſuopte
Arbitrio, placitumque nefas, & facta

pluriмorum & hæc veſtra conſenſio eſt. Nam quidquid

facta rependit
Impia ſuppliciis, merito non ſorte peremptus.

Origenes in fragm. lib. περὶ ἀρχῶν fol. 157. Et in Jeremiam cap. 16. Homil. 3. fol 368. Concilium Bracarenſe 1. cap. 9. Cyrillus lib. 5. in Iohan. c. 5. Euſebius præparat. Eccleſiaſt. lib. 6. cap. 5. & ſeq. Leo Papa ſerm. 7. de nativit. Domini. Auguſtin. libro 2. contra Fauſt. Manichæum cap. 5. Iuſtinus Martyr apolog. pro Chriſtianis 2. fol. 62 & ſeq. Chryſoſtom. in Epiſtol. Pauli ad Corinth. 1. capite 1. Homil. 2. dicit, fati doctrinam plenam eſſe injuſtitia, plenam crudelitate, plenam inhumanitate. & tom. 5. orat. 2. de providentia, & in Acta Apoſtol. cap. 22. Homil. 27. diabolum fatum introduxiſſe, ut homines à Deo averteret & in infernum detruderet. Homil. 44. in 6. cap. Ioh. Euangeliſt. fatum plane tollit, in quo ipſi conſentiunt Nemeſius περὶ φύσεως ἀνθρώπȣ cap. 35. & ſeq. Gregorius Nazianzenus carm. 5. de Providentia. Iſidorus Peluſiota lib. 3. Epiſt. 54. ad ApocramSophiſt. & ad Paulum epiſt. 191. Clemens l. 8. recognit. Auguſtinus tom. 4. lib. de 21. ſent. cap. 3. & in Iohan. Tract. 8. fol. 54. *Non ſolum Chriſtus non habuit quod appellas fatum, ſed nec tu, nec ego, nec quiſquam hominum.* Et Tract. 37. fol. 195. *O ſi cor tuum non eſſet fatuum, non crederes fatum.* Hæc veterum eccleſiæ doctorum de fato ſententia eſt, ex qua liquide liquet, Cæcilium in manifeſtis mendaciis aperte calumniari, dum Chriſtianis aſſcribit, quod proprium fuit Ethnicorum. Ita enim Mercur. Triſmegiſtus in Pimand. c. 12. Sect. 5. filium ſuum Tat alloquitur. Εἱμαρμένης γὰρ πάντα τὰ ἔργα, ὦ τέκνον, καὶ χωρὶς ἐκείνης ἐδὲν τι τῶν σωματικῶν, ἔτε ἀγαθὸν, ἔτε κακὸν γενέσθαι συμβαίνει. Εἵμαρται δὲ καὶ τὸ κακὸν ποιήσαντα, τὸ παθεῖν. καὶ διὰ τȣ̃το δρᾷ, ἵνα πάθῃ ὃ πάσχει, ὅτι ἔδρασε. Vertit Franciſcus Fluſſas: *Fati nimirum, ô fili, cuncta ſunt opera: ac præter hoc nihil corporeorum neque bonum neque malum fieri convenit. Fato autem ſtatutum eſt, eum, qui male agit, pati, ac ideo molitur, ut patiatur, quod ſuffert, quia patravit.* Nec hac furioſa opinione contenti, ſed progreſſi ulterius, in tantam veſaniam proruperunt, ut etiam ipſos Deos fato alligarent, adeo infeliciter, ut non immerito quiſpiam brutorum conditionem meliorem quam Deorum dixerit. Ita enim Seneca lib. de Provid. cap. 5. inquit: *Quid eſt boni viri? præbere ſe fato. Grande ſolatium eſt, cum univerſo rapi. Quidquid eſt quod nos ſic vivere juſſit, ſic mori; Eadem neceſſitate & Deos alligat, irrevocabilis humana pariter & divina curſus vehit. Ille ipſe omnium conditor ac rector ſcripſit quidem fata, ſed ſequitur, ſemper paret, ſemel juſſit.* Vetus Poëta apud Ciceron. lib. 2. de Divin. pag. 384.

Quod fore paratum eſt, id ſummum exſuperat Jovem.

Homerus Ἰλιάδ. Π. Lactant. in 3. Thebaid. Statii pag. 92. Theodoret.

quid agimus, ut alii fato, [1] ita vos Deo dicitis. [2] Sic ſectæ veſtræ non ſpontaneos cupere, ſed electos. Igitur iniquum judicem fingitis, qui ſortem in hominibus puniat, non voluntatem. Vellem tamen ſciſcitari, [3] utrumne ſine corpore, an cum corporibus? & corpori-

doret. contra Græc. Orat. 6. de provid. fol. 85. Cic. lib. 2. de Nat. Deor. pag. 35. Lucian. Ζεὺς ἐλεγχόμενος pag. 256. Gregor. Nyſſenus libello contra Fatum. Stobæus Eclogis Phyſicis c. 9. *Elmenh.*

Culpam tamen vel innocentiam fato tribui ſententiis plurimorum, & hæc veſtra conſenſio eſt] Hæc eſt lectio MS. Reg. Gelenius ediderat, *etiam veſtra conſenſio eſt.* Editio Rom. *& hæc veſtram.* Hæc igitur ait, nec bene nec male facta cuiquam imputari debere, cum ea fato tribuantur, qua de re plura obſervabamus ad Tertull. Apologet. cap. 2. *Herald.*

1 *Ita vos Deo dicitis*] Ne moveatur aliqua moleſtia optimo Minucio, dum maluit ſimplice uti, ſed in ſignificatione compoſiti; quum perinde id amaviſſe Cyprianum probent Obſervationes paternæ cap. 3. ad Eccleſiaſticos. Et jam ediderat Cicero pro Flacco: *Doti, inquit Valeria, omnem pecuniam dixerat.* Et Plautus Aulul. 9, 4, 14. *Nempe huic dimidium dicit.* Gronov.

2 *Sic ſectæ veſtræ non ſpontaneos cupere, ſed electos*] Vid. Origen. in Epiſt. Pauli ad Rom. lib. 1. cap. 1. Auguſtin. lib. 1. de variis quæſt. ad Simplicianum Epiſcop. Quæſt. 2. Et de quæſt. vet. & novi Teſtamenti tom. 4. quæſt. 115. Et in expoſit. Epiſt. Pauli ad Rom. cap. 6. Nemeſius περὶ φύσεως ἀνθρώπου cap. 23. Hieronym. part. 3. Tract. 1. Epiſt. 2. ad Cteſiphontem. *Elmenh.*

Sic ſectæ veſtræ non ſpontaneos cupere] Helleniſmus. Suidas, ἐπιθυμῶν, γενικῇ, προαιρετικῶς ἔχων. *Rigaltius.* Alia tamen Græcorum, alia Latinorum ratio.

Non ſpontaneos, ſed electos] Paulus ad Rom. 9. 16. οὐ τοῦ θέλοντος οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος θεοῦ. *Rigalt.*

3 *Utrumne ſine corpore an cum corporibus* &c.] Quum huic lectioni inſcribatur Urſinus, patet in Vaticano, mox Regio aliter lectum eſſe. Id quod aperitur manifeſtius ex editione Heraldi, qui quum ita concinnaviſſet, ut voces *ſine corpore an* omittens mox legeret junctim bis *ſine corpore? ſine corpore hoc, quod,* (quam repetitionem expreſſit quoque Woweriana Baſileæ & Elmenhorſtiana Hanoviæ, ita ut jam ter iteraretur *ſine corpore* ſed vocula *hoc* præterita) intercedendum ſtatuit Rigaltius, ut non tantum priores voces eaſdem ejiceret, ſed etiam mox priores alteras *ſine corpore;* nempe *utrumne cum corporibus? & corporibus quibus; ipſiſne, an innovatis reſurgatur? Sine corpore? hoc, quod* &c. Atque ita quidem plane producit hæc Carrio 2. Emendat. 18. Unde illa *& corporibus* neglexit editio Leidenſis Livii. Quum tamen idem

poribus quibus, ipſiſne? [1] an innovatis reſurgatur? Sine corpore? Hoc, quod ſciam, neque mens, neque anima, nec vita eſt. ipſo corpore? ſed jam ante dilapſum eſt. alio corpore? ergo homo novus naſcitur, non prior ille reparatur. [2] & tamen tanta ætas abiit, ſecula innumera fluxerunt, [3] quis unus ullus ab inferis

[1] vel

Rigaltius agnoſcens tres quæſtiones propoſitas, & ex illis primam eſſe hanc dicens *ſine corpore*, videatur & illas voces agnoviſſe. Apparet illa priora *ſine corpore an* non exſtare in antiquo libro, nec deſiderem, ut interpoſita ab illis, qui putabant ex ordine proponendi ante præmiſſo & clare expreſſo procedere debere ſeriem diſputationum. Quoniam igitur primum in ſequentibus ejicit problema *ſine corpore*, inde in capite hujus materiæ cenſuerunt ſupplendum *utrumne ſine corpore, an cum corporibus*: quoniam alioquin duo quum propoſuiſſet, tertium addidiſſe ex memoriæ imbecillitate videretur Cæcilius, perinde ut ſic ridetur Sicinius apud Ciceronem in Bruto cap. 60. Nec ego id repello. Sed dum dicit *Vellem tamen ſciſcitari, utrumne cum corporibus*, in ea propoſitione intelligendum præbet ſatis ſe etiam velle attingere illam qua poſſet ſtatui ſine illis. Hinc ſtatim poſt poſitas quæſtionum materias duas, omnes exortas ab ſuppoſitione corporis quod adſit in reſurgendo, non obliviſcitur incipere ab eo quod ex contrario intellexerat in principio propoſitionum, & ſtatim de eo ratiocinari aggreditur. Formulam *quod ſciam*, non ſuo labore illuſtravit Ouzelius, ſed Priçæi, omnia iſta exempla congerentis ad Apulejum pag. 107, qui tamen Tertullianea debuerat relinquere Heraldo. *Gronov.*

1 *An innovatis reſurgatur*] Ita edimus auctore MS. Reg. Legebatur antea *ſurgatur*. Heraldus.

Ipſiſne an innovatis reſurgatur. ſine corpore. Hoc, quod ſciam, neq. M.] Sic legitur in exemplari. niſi quod aliter interpunximus; ut de tribus quæſtionibus propoſitis hæc prima ſit: *Sine corpore?* Sequitur reſponſio: *Hoc*, id eſt, ſine corpore reſurgere, *quod ſciam, neque mens, neque anima, nec vita eſt*. Rigalt.

Sine corpore hoc, quod ſciam] Eleganter, *quod ſciam*, qua de formula dicebamus ad Tertulliani Apologeticum. *Herald.*

2 *Et tamen tanta ætas abiit, ſecula innumera effluxerunt*] Vulgare hoc erat Nationum argumentum. Lactant. l. 7. cap. 22. *Nobis autem de religione affirmantibus & docentibus animas ad alteram vitam non oblitas ſui, ſed in eodem ſenſu, ac figura eſſe redituras, illud reponitur, Tot jam ſecula tranſierunt, Quis unquam unus ab inferis reſurrexit, ut exemplo ejus fieri poſſe credamus?* Heraldus.

3 *Quis unus ullus ab inferis vel Proteſilai ſorte remeavit*] MS. non agnoſcit τὸ *ullus*. Hac vulgari

ri quæſtione ad infirmandam carnis reſurrectionem Chriſtianos fatigabant. Theophil. 1. ad Autolycum. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀξιοῦσθαί σε νεκροὺς ἐγείρεσθαι. φὴς γὰρ δεῖξόν μοι κἂν ἕνα ἐγερθέντα ἐκ νεκρῶν, ἵνα ἰδὼν πιστεύσω. Wower.

Quis unus ullus ab inferis] Juſtin. Martyr Apol. 2. pro Chriſtian. pag. 51. τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον, διὰ τὸ μήπω ἑωρακέναι ὑμᾶς ἀναστάντα νεκρὸν, ἀπιστίαν ἔχει. Minutii verba etiam leguntur apud Lactant. lib. 7. cap. 22. *Nobis de reſurrectione affirmantibus & docentibus, animas ad alteram vitam non oblitas ſui, ſed in eodem ſenſu, ac figura eſſe redituras, illud opponitur: Tot jam ſecula tranſierunt, quis unquam unus ab inferis reſurrexit, ut exemplo ejus fieri poſſe credamus.* Elmenhorſtius.

Vel Proteſilai ſorte remeavit, horarum ſaltem permiſſo commeatu] Hyginus fab. 103. *Achivis fuit reſponſum, qui primus litora Trojanorum attigiſſet, periturum. Cum Achivi claſſes applicuiſſent, cæteris cunctantibus, Iolaus Iphicli & Diomedeæ filius primus è navi proſilivit, qui ab Hectore confeſtim eſt interfectus: quem cuncti appellarunt Proteſilaum, quoniam primus ex omnibus perierat. Quod uxor Laodamia Acaſti filia, cum audiſſet eum periſſe, flens petit à Diis, ut ſibi cum eo tres horas colloqui liceret; quo impetrato, à Mercurio reductus tres horas cum eo collocuta eſt, quod iterum cum obiſſet Proteſilaus dolorem pati non potuit Laodamia.* Vid. Philoſtratus Heroicis fol. 633. *Elmenhorſt.*

Quis unus ullus ab inferis] Hoc habet à Minucio Lactantius omiſſa dictione, *ullus.* Sed legitur in exemplari, etſi contrarium adfirment qui excerpta ſua venditant nimium credulis. *Rigalt.* Sic Cicero in Bruto c. 59. *Nulla re unà oratorem magis commendari.* Gronovius.

Horarum ſaltem permiſſo commeatu] Si quid in Minucio uſpiam mihi placuit, fuit certe hæc enunciatio, tam emendate concepta Latino ore, ut venuſtius nihil queat ex vocabulorum Latinorum proprietate efferri ad Græcæ fabulæ alluſionem implendam. Nam quum de ſuaviſſima translatione vocis *commeatus* norit jam unuſquiſque, ex reſpectu ſive caſtrorum, ſive aulæ Cæſareæ, tum iſte genitivus *horarum* ita ſolus declarat perfectionem maximam. Harum numerus in computando tempore apud Romanos non proceſſit ultra duodecim; unde ad exiguam temporis partem modo ſignandam, & quæ non ultra unum diem proceſſerit, immo nec unum impleverit, recte arceſſit auctor horas, non dies aut hebdomadas aut menſes. Hanc mentem vetuſtatis manifeſte præbet Lucianus in Cataplo, ubi dicit Megapenthes, οὐ πολὺν χρόνον, ὦ Μοῖρα, αἰτῶ, & oportune explicat Scholiaſtes Academicæ noſtræ Bibliothecæ εἰς Πρωτεσίλαον ἀποσκώπτει, ut ita quod Græci vulgo dicerent non multi temporis commeatum, is ab Minucio deſcribatur *horarum*; integerrime prorſus, præſertim quum etiam commeatus iſti militares pro loci intervallo potuerint horis fuiſſe deſcripti, non modo diebus aut hebdomadibus. Itaque & illas ipſas voces ut pleniſſimas notavit quoque Cl. Pricæus ad illuſtratio-

nem Apuleji lib. II. Mileſ. pag. 114. Scilicet quum ſic dicit *horarum*, ex venere Latini ſermonis non ſubintelligitur vox *omnium*, ſed *aliquot*, ut non liceat propterea id ſpatium extendere ad duodecim, ſed ad aliquas tantum; prout occaſione vocis χρόνον apud Evangeliſtam Lucam XVIII, 4. idem Cl. Pricæus non ſolum apud Græcos notat dici ſic per intellectum vocis τινα, ſed etiam Latinum morem probat per exempla *dies*, *menſibus*, *menſes*, *noctes*, prout quoque ante illum viri docti ſatis oſtenderant ſe noviſſe & annotaſſe, utpote quod crebrum in literis divinis. Non quod non interdum placuerit eis integrum id efferre (ſic enim Cicero II. Orat. 18. *Locutus eſſe dicitur homo copioſus aliquot horas*. Suetonius Aug. 56. *Sedit in ſubſelliis per aliquot horas*, & patet cauſa diverſitatis ſatis liquide) aut quod non definire eas liceat certo appoſito numero, quo contineantur; ſed id maluerunt facere in momentis ſpatiorum, quæ exacte noſci refert, ut idem Suetonius in Nerone cap. 33. de porcello; *poſtquam is quinque horas protraxit*. Strabo lib. IV. de Britannia, ὥςε δι' ἡμέρας ὅλης ἐπὶ τρεῖς μόνον ἢ τέτταρας ὥρας τὰς περὶ τὴν μεσημβρίαν ὁρᾶσθαι τὸν ἥλιον, quæ infra etiam citantur ab Wowero. Id quod ad hanc fabulam conferri nequit, in qua, ut paſſim, narrandi eſt varietas; etſi Hyginus fab. 103. *tres horas* determinet aliquoties, ubi, quod mireris, ab Munkero notatur cum Hygino facere Minucium Felicem, tanquam crediderit in noſtro exſtitiſſe numerum, vel inſpectam ab eo editionem, quæ numerum iſtum exhiberet. Quod tamen non ita ſe habet. Et tantopere abeſſe nos oportet ab hac ſuſpicione, ut inſuper notari debeat iſtam exactam determinationem plane diſplicuiſſe Minucio noſtro, qui inde etiam ſcribit cap. XVIII. *Omitto Perſas de equorum hinnitu augurantes principatum*. At quis non geſtivit & exſultavit celebrare illos *ſeptem Perſas*? Hæc quum ita ſint, quid niſi ſtupere me oportuit, quum ſcribax iſte mihi occurreret quidam Janus Broukhuſius in editione Propertii, ut ad lib. I. Eleg. XIX. verſ. 10. poſt citata hæc Minucii verba notaret *ubi videtur* excidiſſe & reponendum *horarum ſaltem paucarum permiſſo comm*: Utrum id ingenio ejus an peritiæ Latini ſermonis, quæ in eo nonnulli potuerunt obſervare, an vero perſpicientiæ in penetrando Minucio attribui a me deberet velut alicujus horum trium ſpecimen, profecto hæſi, niſi quod ab ſtupore liberabar repente, cogitans illum fuiſſe in abſurdis ſolis acrem & acutum ultra quam credi poteſt, ad egregia hebetem & ineptum maximopere; credo quod ad illa quæ ſcripſit, acceſſit demum poſtquam in platea Leidenſi cum puero pugnantem evomens Saturnus lapide impetivit, ut frontem & cerebrum quateret. Inde tanta inſania in hoc loco. Nam quum codicis Minuciani MSti ea ſit indoles, ut nuſpiam deſtituatur ulla voce, certiſſima hinc fides fieri debet hoc etiam loco non intercidiſſe vocabulum!, & ſi Minucius vocem *paucarum* adhibuiſſet, ſanctiſſime quoque nunc exſtituram

vel Proteſilai ſorte remeavit, horarum ſaltem permiſſo commeatu, vel ut exemplo crederemus? Omnia iſta figmenta maleſanæ opinionis, & inepta ſolatia à poëtis fallacibus in dulcedine carminis luſa, [1] à vobis nimirum credulis in Deum veſtrum turpiter reformata ſunt.

XII. [2] Nec ſaltem de præſentibus capitis experimentum, quam vos irritæ pollicitationis [3] caſſa vota decipiant.

ac nequaquam omiſſum iri, perinde ut in tot aliis locis exſtat. Nam & Paſſio Perpetuæ ac Felicitatis pag. 7. habet: *Paucis horis emiſſi*, & Propertius. . . *memento Venturum paucis me tibi Luciferis.* Livius I, 57. *Collatinus negat verbis opus eſſe, paucis id quidem horis poſſe ſciri.* Quæ & ſimilia quum ei obhærerent, auſus fuit cenſere etiam nunc ita Minucium fuiſſe loquutum. Sed ſicut ibi non intercidit adjectivum, nec debet deleri; ita hoc loco nec cauſa fuit cur interiret, & quoniam non habetur in certiſſimæ fidei libro, etiam reponi nequaquam debet. Nam cur auctor omiſerit, ſuperiora oſtendunt. Sed ſic turbant iſti militares impetus furenter capti. Sic auſus fuit in eodem Propertio pag. 317. citare Minucium cap. VII. quaſi ſcripſiſſet *ſicut ſe oſtenderant*, quod eſt Urſini Fulvii: pag. 230. integrum locum notis ex Minucii cap. XVII. inſerere, ubi notabilem partem prætermiſit: ex capite VII. *equitis ſui vel mole vel onere* non tantum pag. 275, ſed etiam 348, quippe occæcatus ad illud pulcherrimum *honore*. Ibidemque *de ſomnio plebeji hominis* pag. 275. Hic ille ipſe eſt, qui quum poſt notas in Sannazarium merito deriſas deprehenderet me diſcedere ab familiaritate, quam Francius mihi cum eo impoſuerat, ita ſuccenſere potuit, ut omni mendaciorum calumnia infamiam ſuam & infrenem calamum aperiret. Quoties ille jecit me &c. ſed abſtineo: Neque enim poſſum ultra perdere literas, & ille nunc abiit, quo mendacia & mendaciorum architecti abſtrahuntur, & hanc eſſe vitam docet exemplo ſuo hic Cæcilius. *Gronov.*

1 *A vobis nimirum credulis*] Sententia poſtulat *nimium credulis*, quomodo edidit Gelenius. Sed lectionem Rom. edit. quia MS. nihil mutat, retinuimus. *Herald.* Etiam retinuit Rigaltius. Unde igitur poſterioribus tantum juris, ut id mutare pro arbitrio voluerint. Repoſui antiquum. *Gronovius.*

2 *Nec ſaltem de præſentibus* &c.] Tanquam iſte Cæcilius eos compararet Junio Ruſtico, qui imminentium oblitus incerta pavebat, ejuſque ſolertiam ideo pravam appellat Tacitus V. annal. 4. *Gronovius.*

3 *Caſſa vota*] Virgil. Æneid. 12. *Dixit opemque Dei non caſſa in vota vocavit.*

piant. quid poſt mortem impendeat, miſeri! dum adhuc vivitis, æſtimate. [1] Ecce pars veſtrûm & major, melior, ut dicitis, egetis, algetis, [2] opere, fame, laboratis: [3] & Deus patitur, [4] diſſimulat; non vult, aut non poteſt opitulari ſuis. ita aut invalidus, aut iniquus eſt. Tu qui immortalitatem poſtumam ſomnias, [5] cum peri-

Ubi Servius: *Non ad inania vota poſcit auxilium.* Ut Minucius *Caſſa vota*, ita Prudentius Rom. Martyre *caſſa pericula*. Ouzelius.

1 *Ecce pars veſtrûm & major & melior, egetis, algetis, ope, re, fame laboratis*] Vide adnotata ad Arnobii lib. 2 circa finem fol. 66. *Elmenh.*

2 *Opere, fame*] Scribe; *ope, re, fame.* talem deſcribit Χλευόχαρμον Lucian. Philop. Ἕτερος δὲ τοὔνομα χλευόχαρμος, τριβώνιον ἔχων πολύσαθρον, ἀνυπόδητός τε ἄσκεπος, μετέειτε, τοῖς ὀδοῦσιν ἐπικροτῶν, ὡς ἐπεδείξατό μοι τὶς κακοείμων, ἐξ ὀρέων παραγενόμενος. Multi inter Chriſtianos pauperes. Tatian. adv. gent. Theodor. ſerm. 8. Hinc illæ διακονίαι apud S. Paul. 2. Cor. c. 8. & 9. Vide Auguſtin. de oper. monachorum. *Wowerus.*

Opere, fame laboratis] Sic eſt in exemplari. Nec emendatione opus eſt ulla. Horatius:

——— *dieſque*
Longa videtur opus debentibus]

Rigaltius.

3 *Et Deus patitur, diſſimulat*] Quæ ad has voces Ouzeliana exſtabant, eorum principium erat raptum ex nota Heraldi ad verba iſta Arnobii in fine libri II. *Cum ergo, inquitis, omnipotenti ſerviatis Deo, cur perſecutiones patitur perpeti vos tantas.* Reliqua attexta erant ex notis duabus ibidem Elmenhorſtii. Jam non opinor fuiſſe ullam cauſam, cur vel literam eorum hîc ſervatam vellemus. *Gronov.*

4 *Diſſimulat, non vult*] Vulgare convicium, quo exagitabant Chriſtianos, cum miſeriis premerentur. *Si tanta Dei veſtri potentia, ſi veſtri curam agit, cur perſecutionem patimini? cur mortem?* Hæc enim eorum verba refert Clem. Alex. Strom. 4. & invidiam copioſe amoliuntur. *Wowerus.*

Diſſimulat, non vult aut non poteſt opitulari ſuis] Vid. Euſebius de demonſtrat. Euangel. lib. 10. demonſt. 8. *Elmenh.*

5 *Querquero quateris*] Apul. Apolog. Feſtus: *Querquera.* Agel. lib. ult. cap. 1. *Wower.*

Quum periculo quateris] Non auſi ſumus mutare hanc lectionem abſque librorum auctoritate. Gelenius edidit, *querquero.* Herald.

Periculo quateris] Nam quis ipſa periculi præſentiâ non quatitur aut commovetur? Faceſſant ad Nonium cum ſuo *querquero*, quibus exemplaris antiqui ſcriptura diſplicuit. *Rigalt.*

Cum periculo quateris] Apparet ex hoc loco quanti negotii operam judicaverit commentari Minucium Cellarius, quum auctores

periculo quateris, [1] cum febribus ureris, cum dolore laceraris, nondum conditionem tuam ſentis? [2] nondum agnoſcis fragilitatem? invitus miſer infirmitatis argueris, nec fateris? Sed omitto communia. [3] ecce vobis minæ;

res ſententiarum huc conducere poteſt quinque, Balduinum, Urſinum, Wowerum propenſos in vocem *querquero*, Heraldum & Rigaltium in id quod citavi, proximos ſcilicet & legenti Minucium ſponte obvios. Sed attigerunt & alii: in his Pricæus ad Apologiam Apuleji p. 97 ita agere ſuſtinet, ut judicaverit dubium hic nullum eſſe, ſcribens [ita etiam accepiſſe videtur Minuc. in Octav.] Eſt Ludovicus Carrio in loco citato, & querquero renuncians, quia non cogitabat Apuleji querquerum, tantum noviſſe ſe oſtendit querqueram, & de *periculo* temere nolit aſſeverare rectum eſſe & huic loco deberi. Ecce & Elmenhorſtius, vitioſe *querquero* commentans in editione Hanoviana. Certe quid Cellarius cavere velit ſequuturus *periculo* [ſi commodum videretur ad dicendum *periculo quati*, præſertim hoc loco, & in tali nexu verborum] quis dicat? Quum Cicero ponat in Tuſculanis *ægritudine quati*, an non perinde dicetur *periculo quati*? ſicut idem *tremulo quatietur frigore corpus*. Nexum vero hujus loci & verborum quis neget pulcherrimum? a periculo incipit, quod eſt ante oculos, ſed nondum attingit; interim intus immittet horrorem & attinget, niſi cautela ſubterfugiat, quam mixtos & plenos Deo vates dare ſupra dixit. accedit ad febres, urentes, utpote quæ jam invaſerunt & corpus atterunt; tertium addit dolorem lacerantem, diverſum ab utriſque antecedentibus & ex variis cauſis oriri ſolitum, ſimul mentem & corpus mordentem. Priori apponit verbum *quatere*, quod vel ad conſpectum rei abominandæ vel ad cogitationem imminentis diſcriminis & jam jam aggredientis ſolet certe accidere. Vide modo Gelliana XIX, 1. *Quum ſonus aliquis formidabilis, aut repentinus periculi nuncius, vel quid aliud eſt ejuſmodi factum, ſapientis quoque animum pauliſper moveri*. Gronovius.

1 *Cum febribus ureris*] Gloſſæ; *Febris* Πυρετός. Prudentius in Romano Martyre pag. 222.

Non ſic inuſta laminis ardet cutis,
Ut febris atro felle venas exedit,
Vel ſumma pellis ignis obductus coquit. Elmenhorſt.

Febribus ureris] Baſilius M. Protrept. in Sac. Baptiſm. ὅτε πυκνῷ ἄσθματι καὶ ξηρῷ συνεχόμενος, πυρετοῦ λάβρου διακαίοντος τὰ ἔνδον καὶ ὑποσμύχοντος, στενάξεις μὲν ἀπὸ μέσης καρδίας, τὸν δὲ συλλυπούμενον οὐχ εὑρήσεις. *Ouzel.*

2 *Nondum conditionem tuam ſentis*] Eſt Virgilianum IV Æn. 54. *Neſcis heu perdita, necdum Laomedonteæ ſentis perjuria gentis?* Gronov.

3 *Ecce vobis minæ; ſupplicia, tormenta, & jam non adorandæ*

ſed ſubeundæ cruces, ignes etiam] Uſitata ſupplicia, quibus in Chriſtianos ſæviebant, recenſet Tertull. Apolog. *Sic itaque nos ungulæ fodiant, cruces ſuſpendant, ignes lambant, gladii guttura detruncent, beſtiæ inſiliant, paratus eſt ad omne ſupplicium Chriſtianus.* his adde innumera tormentorum & pœnarum ingenia, quæ ſolers tyrannis excogitabat, prodita Martyr. Act. Euſeb. Prudent. & aliis, quorum meminiſſe animus horret. ea ſane crudelia, & inhumana Romanorum judicia arguunt, non tamen omnino iniqua, ſi humana ratione conſideremus. Graviſſima cauſa, quæ ſævitiam Romanorum armabat, quod prudentiſſimi viri ſciebant, nulla regna firma, & ſtabilia ſine Deorum cultu, quem religionem vocabant. Illa itaque reipub. fundamentum publicæ pacis, & tranquillitatis vinculum, ſeu, ut Plutarchus adv. Colot. συνεκτικὸν ἁπάσης κοινωνίας, καὶ ἔρεισμα νομοθεσίας, in qua ſi vel minimum mutaretur, mutationem legum, & moris à majoribus traditi ſecum trahebat, quæ ſine reipub. damno emergere non poterat. Hinc illa vulgaria legum capita: *Separatim Deos non habendos, neque novos.* Et Poſtumius apud Liv. lib. 9. *Patrum avorumque ætate negocium magiſtratibus datum, ut ſacra externa fieri vetarent, omnem diſciplinam ſacrificandi, præterquam more Romano, abolerent. Judicaſſe prudentiſſimos viros, omnis divini, humanique juris nihil æque diſſolvendæ religioni, quam ubi non patrio, ſed externo ritu ſacrificaretur.* quod ſemper accurate in republ. obſervatum. Hinc illa Mæcenatis ad Aug. apud Dion. lib. 52. ut ſemper, & ubique Deos κατὰ τὰ πάτρια colat, alioſque ad eundem cultum cogat, auctores peregrinarum religionum ſuppliciis afficiat, non tantum Deorum cauſa, quos quiſquis contemnit, indubie etiam alia non magnifaciet, ſed etiam, quod qui nova numina introducunt, multis obſervationem peregrinarum legum ſuadent, unde conjurationes, & illicitæ coitiones oriuntur. Paulus 5. Sentent. *Qui novas, & incognitas religiones inducunt, ex quibus animi hominum moveantur, honeſtiores deportantur, humiliores capite puniuntur.* Sane & apud Perſas capitale fuiſſe novam religionem moliri, eaque de cauſa complures apud Athenienſes, etiam fæminas, capite punitas auctor Joſephus 2. adv. Appion. adeo ut communi gentium jure receptum fuerit, novas religiones opprimere, & earum auctores delere. Euſeb. l. 4. *Omnes enim*, inquit Cicero, 5. Verr. *religione moventur, & Deos patrios ſibi retinendos arbitrantur*, quod & Apollinis oraculo obſervandum acceperant. Ita enim Ariſt. Rhet. ad Alex. τὰ μαντεῖα πάντα τοῖς ἀνθρώποις προστάττει, κατὰ τὰ πάτρια ποιεῖσθαι τὰς θυσίας. quod & Cic. 2. de Leg. fuſe repetit. & Draconis lex apud Porphyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψ. θεσμὸς αἰώνιος τοῖς Ἀτθίδα νεμομένοις θεοὺς τιμᾶν νόμοις πατρίοις. Hiſce legibus rei Chriſtiani, qui mores & inſtitutta majorum firmamenta reipubl. evertere videbantur. Nocturni quoque cœtus promiſcui mulierum & virorum non ſine ſuſpicione factionis. unde Tertull. Apolog. *In cujus perniciem*

niciem convenimus? hoc ſumus congregati, quod & diſperſi, cum probi, cum boni coeunt, cum pii, cum caſti congregantur, non eſt factio dicenda, ſed curia. Ne dicam gentilium opinione impios, qui dum unius Dei cultum ſuadent, omnium auferunt, quo non mediocriter labefactata reipubl. fundamenta. nulla enim res efficacius multitudinem regit, quam ſuperſtitio, quæ, ſi qua fides hiſtoriis, ad occupandos orbis ambitus par virtuti, & fortitudini auxilium contulit. Adde lucifugos, & ſubtrahentes ſe imperii negociis, dum immortalia cogitant, mortalium negligentes, à quibus omnino diverſa Romanorum ſtudia, qui cum in defendendis & propagandis imperii limitibus laborant, Chriſtiani abditi tenebris, ſolliciti, ut conveniebat, æternitatis, incurioſi honorum, & publicæ utilitatis, Deum colebant; nec reſiſtendis hoſtibus, depellendæ ſervituti, & morti pares, quippe qui velut relicto omni robore ſummo certamine funeri, & ſuppliciis ſeſe offerebant. *Omnium ergo ſcelerum* perverſa gentilium opinione *rei*, *Deorum*, ut Tertull. Apol. *Imperatorum*, *legum naturæ totius inimici*, *hoſtes publici*, *hoſtes generis humani* exiſtimati, nempe quia Romanum Imperium totius orbis imperium, ſeu, ut Cic. pro Sylla, *Status orbis terræ, arx regum, ac nationum*, vinculum publicæ pacis, & ut Plin. lib. 3. cap. 5. de Italia, *Omnium terrarum alumna, & parens numine Deûm electa, quæ ſparſa congregaret imperia, ritus molliret, & tot populorum diſcordes, feraſque linguas ſermonis commercio traheret ad colloquia, & humanitatem homini daret, breviterque una cunctarum gentium in toto orbe patria fieret.* Hoſtes ergo naturæ, & humani generis, qui hoc imperium evertere conantur, quod Chriſtianis falſiſſimo crimine objectum. Nummi Dioclet. hac inſcriptione: *Nomine Chriſtianorum deleto, qui rempubl. evertebant.* Omitto illorum multitudinem imperio delendo majorem. Sane Tertull. Apolog. *Si*, inquit, *hoſtes agere vellemus, deeſſet nobis vis numerorum, & copiarum? plures nimirum Mauri, & Marcomanni, ipſique Parthi, quam totius orbis?* Hæ, & aliæ cauſæ, quas collegit Tertull. Apol. cur Romani magiſtratus in Chriſtianos variis ſuppliciis, & tormentorum ingeniis ſæviebant, ut eos aut funditus delerent, aut exemplis deterrerent. Sed Chriſtiani *optantes ea, quæ Deus repromittit, conſequi*, inſpirati auxilio divino cum hac ſævitia facile concertarunt, & felici examine per totum orbem terrarum ultra Solis vias, & Oceani limites ſeſe effuderunt. Inter omnes tamen pœnas eminebat ignis & crucis ſupplicium; ſervile quidem utrumque, gravius tamen ignis; quod adhibitum cum atrocius deliquiſſent. Hirtius I. de bello Hiſp. Servum, qui dominum jugularat, vivum conbuſtum. Petron. *Ignis pœnam graviſſimam credimus ubi ſervis iraſcimur.* l. 79. C. Theod. de Decurion. l. un. C. de rap. virg. l. 7. C. de delat. Uſitata autem hæc ſupplicia in Chriſtianos, & quaſi illorum propria ex Actis Mart. & Tertull. Apolog. videmus. ideoque & lib. de

minæ, ſupplicia, tormenta, [1] & jam non adorandæ, ſed

Anima, patibula & vivicomburia conjunxit. & lib. ad Scap. *Pro tanta innocentia, pro veritate crematur, quod nec ſacrilegi nec hoſtes publici veri, nec tot majeſtatis rei pati ſolent.* Ambroſ. epiſt. 26. neque uno modo & facili perierunt, ſed variis commentis aucti cruciatus. Continuo tamen igne, ſive lento & per intervalla iterato combuſti. continui ſpecies variæ, quas narrant Tacit. 15. Annal. Euſeb. Hiſtor. lib. 4. in paſſione Polycarpi Martyrolog. Rom. paſſione S. Amphiani, & Urſicii, Prudent. περὶ στεφάνων Hym. 3. & paſſim Martyrum acta. hinc apud Vict. Utic. *perpetuo ſuſpendio crematus eſt.* Lenti meminit D. Auguſtin. in Joan. *Non occiſus eſt cito, ſed cruciatus eſt in igne, diu vivere permiſſus eſt, imo non diu vivere permiſſus eſt, ſed tarde mori compulſus eſt.* Sed quod hoc graviſſimo ſupplicio in Chriſtianos ſævierint, non tam crudelitatis, quam legum Romanarum, quibus ita ſancitum erat. Paulus lib. 5. Sentent. ad l. Cornel. de Sicar. *Magicæ artis conſcios placuit beſtiis objici, aut cruci ſuffigi, ipſi magi vivi exuruntur.* Ulp. l. 6. D. ad l. Jul. pecul. *Scio multos ad beſtias damnaſſe ſacrilegos, nonnullos etiam vivos exuſſiſſe.* Salvian. de Provid. lib. 7. *Latro aut ſacrilegus cum flammis exuritur, ſuis criminibus concrematur.* Magi ergo & ſacrilegi vivi comburuntur, & Chriſtiani qui magi & ſacrilegi exiſtimati. Sueton. Ner. *Chriſtiani genus hominum ſuperſtitionis novæ ac maleficæ.* Prudent. περὶ στεφ. Hym. 10. Tertull. Apolog. *Sacrilegii & majeſtatis rei convenimur,* Minuc. *Hæc ſacra ſacrilegiis omnibus tetriora.* Ita paſſim aliis Chriſtiani malefici. Quanquam hanc pœnam ſacrilegis irrogatam non fuiſſe exiſtimem, niſi gliſcente nequitiâ, & ſceleribus, quæ gravioribus pœnis compeſci oportuit; video enim negari à Tertul. Sed de his alias plenius. *Wowerus.* Cujus piæ huic meditationi de duris Chriſtianiſmi primordiis potuimus indulgere hunc locum, ut ibi quoque exſtaret. Sed fervor quidam nimius deduxit bonum virum, ut minus accurate inquireret de jactantia Diocletiani contra nomen Chriſtianorum. Neque enim ea ex nummis probatur (etſi norim publica licentia id ſibi arrogare, qui multa volunt declamare) ſed ex quibuſdam Inſcriptionibus Hiſpanicis, de quibus agitur in Roma ſubterranea lib. 1 cap. XXX, a qua confuſione nimium fœda certe poſthac abſtineri melius erit. *Gronovius.*

1 *Etiam non adorandæ, ſed ſubeundæ cruces*] Crucis cultum Chriſtianis objicit Julian. Imp. apud Cyrill. lib. 6. contra Julian. fol. 136. *Crucis lignum adoratis, imagines illius in fronte & ante domus pingentes.* Aldhelmus de laude Virgin. fol 486. tradit, Chriſtianos ſub Diocletiano & Maximiano Impp. Chriſticolas crucicolas appellatos. Verba ejus aſſcribam: *Temporibus Diocletiani & Maximiani Olympiade 67. edictis crudelibus Catholicæ fidei cultores, quos* Chri-

ſed ſubeundæ cruces: ignes etiam, quos & prædicitis & timetis: ubi Deus ille, qui ſubvenire reviviſcentibus poteſt, viventibus non poteſt? Nonne Romani ſine veſtro Deo imperant, regnant, fruuntur orbe toto, veſtrique dominantur? vos vero ſuſpenſi interim atque ſolliciti, honeſtis [1] voluptatibus abſtinetis: [2] non ſpectacula viſitis, non pompis intereſtis; [3] convivia publica abſque vobis; ſacra certamina, [4] præcerptos cibos,

Chriſticolas & crucicolas nuncupabant, ad thurificandum ſtatuis Ethnicorum cogebantur. Elmenhorſt.

1 *Voluptatibus abſtinetis*] Tertull. de Hab. mul. *Spectaculorum voluptates.* Vopiſc. in Aurel. *voluptates ludorum ſcenicorum.* Wower.

Honeſtis voluptatibus] Codex Theodoſianus l. 5. de ſpectacul. & l. 3. de pagan. ſacrificiis *Theatrorum & Circenſium voluptates.* Symmach. lib. 10. Epiſt. 19. *voluptates ſcenicæ.* Anianus in Chryſoſt. Homil. 8. cap. 8. in Matth. *Theatri voluptates.* Trebellius Pollio in Gallienis Impp. *voluptates Circenſium.* Caſſiodor. lib. 1. variar. Epiſt. 31. *ſpectaculorum gaudia.* Tertull. de ſpectaculis cap. 1. *Spectaculorum voluptates.* Athanaſ. homilia de Semente Tom. 1. fol. 841. *θεατρομανικὰς ἡδονάς.* *Elmenh.* Et ſic, niſi fallor, hoc peculiare genus voluptatis in Latino ſermone affatim illuſtratum eſt. Voluit pluribus id fieri Ouzelius, ferremque & probarem, ſi quidquam ex ſua meditatione aut collectione offerret. Sed quum omnia ſint deſcripta ex notis Cl. Pricæi ad Apulejum lib. 1 pag. 21, non decuit tam obſcænas furti notas ulterius pati. *Gronov.*

2 *Non ſpectacula inviſitis, non p.*] De his omnibus dictum affatim eſt tum in Commentario ad Apologeticum, tum in ipſis etiam Digreſſionibus. De præcerptis cibis atque idolothytis nota res eſt. *Herald.*

Non ſpectacula viſitis, non pompis intereſtis] Ex his conjicere eſt quo tempore uſitari cœperit inter Chriſtianos ritus & formula renunciandi Satanæ, ſeculo & pompis ejus. *Rigalt.*

3 *Convivia publica abſque vobis*] Huic probro egregie reſpondet Tertull. Apol. *Grande officium toros in publicum educere, vicatim epulari, civitatem tabernæ halitu oboleſacere, vino lutum cogere, catervatim curſitare ad injurias, ad impudentias, ad libidinis illecebras.* Elmenh.

4 *Præcerptos cibos*] Tertul. de Spectac. *Non ſacrificamus, non parentamus. Sed neque de ſacrificato & parentato edimus, quia non poſſumus cœnam Dei edere & cœnam Dæmoniorum.* Idem de præſcript. adv. Hæret. Apul. Mileſ. 4. *Sacrificales epulas.* D. Paul. 1. ad Corinth. cap. 8. Clem. Alex. Pæd. lib. 2. cap. 1. Porphyr. apud Euſeb. præpar. Euang. lib. 4. cap. 4. *Wower.*

Præcerptos cibos, & delibatos alta-

cibos, & delibatos altaribus potus abhorretis. Sic reformidatis Deos, quos negatis. [1] Non floribus caput neſtitis, [2] non corpus odoribus honeſtatis: [3] reſervatis unguen-

altaribus potus abhorretis] Pagani de ſacrificatis & parentatis cibis edebant. Ambroſ. in Epiſt. Pauli ad Corinth. 1. cap. 8. *De plebe aliqui adhuc cum veneratione ſimulachri manducabant de ſacrificatis.* Apulejus lib. 9. Metamorph. *In triclinio dominus ædium ſacrificales epulas cum ſacerdotibus cœnitabat.* Porphyrius περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων lib. 2. fol. 23. & 28. Chryſoſt. in 1. Epiſt. Pauli ad Corinth. c. 8. Homil. 20. fol. 490. Hyginus poët. aſtron. pag. 202. Philo de legatione ad Cajum. Pſalmus 105. Euſebius de præparat. Eccleſ. lib. 4. cap. 4. Hieronym. in Oſeam lib. 2. cap. 8. & 9. *Elmenh.*

Præcerptos cibos & delibatos altaribus potus] Idolothyta, ſacrificata aut parentata, ſacrificales epulas. *Rigalt.*

1 *Nec caput coronis nectitis*] Ritus vulgaris. Tertull. de cor. mil. Clem. Alex. παιδαγ. lib. 2. Plin. lib. 21. Athen. & alii. *Wower.* Impudenter poſt hæc nihil præſtabat Ouzelius, quam ut voces ex Clementis & Tertulliani citatis locis explanatas ſubſcriberet. Cæterum remiſſior in citandis Minucii verbis nunc fuit Wowerius, & ita coronis inhæſit, ut renunciaret floribus; ſane vitioſe. *Gronov.*

2 *Non corpus odoribus*] Unguenti uſus varius unctioni corporis, & mixturæ cibi, & potus. Athen. Plin. Lucian. Nigrino. Plutarch. Sympoſ. Adhibita autem potiſſimum unguenta fœtori pellendo, ideoque & cibis miſcebant, ut halitum oris ex ingluvie contractum pellerent. Plin. lib. 13. cap. 1. & l. 11. cap. 53. *Wower.*

Non corpus odoribus honeſtatis] Chriſtiani uſum unguentorum, ut minime neceſſarium, & ad libidines incitantem, omnino reſpuerunt. Docte Clemens Alexand. lib. 2. παιδαγ. cap. 8. Chryſoſt. tom. 2. concion. 1. de Lazaro fol. 1112. & ſeq. Athanaſius de Virginitate fol. 825. *Elmenhorſt.*

3 *Reſervatis unguenta funeribus*] Tertul. de Idol. *Pigmenta nobis ad ſolatia ſepulturæ uſui ſunt.* Apolog. *Sciunt Sabæi, pluris, & carius ſuas merces Chriſtianis ſepeliendis profligari, quam Diis fumigandis.* Prudent. Cathem. *Wowerus.*

Reſervatis unguenta funeribus] Plinius lib. 13. cap. 1. *Unguentorum bonos & ad defunctos pertinere cœpit.* Ennius:

Tarquinii corpus bona fœmina
lavit & unxit.

Firmicus de errore profan. religion. pag. 73. *Unguentum reſerva mortuis; reſerva morituris.* Arnobius lib. 5. p. 98. *Ergone Deûm mater genitalia illa defecta, cum fluoribus ipſa per ſe mœrens officioſa ſedulitate collegit, ipſa ſanctis manibus, ipſa divinis contrectavit & ſuſtulit flagitioſi operis inſtrumenta fœdique, abſcondenda etiam mandavit terræ? ac

unguenta funeribus: [1] coronas etiam ſepulchris denegatis,

ne nuda in gremio diffluerent ſic ſoli priuſquam veſte velaret ac tegeret, lavit utique balſamis atque unxit. Apul. Homer. Ἰλιάδ. Π. v. 680. Apollo mortui Sarpedonis corpus ambroſia ungit. *Elmenh.* Credo nauſeam fore, ſi plura de his funerum unguentis adnectantur, præſertim quum inſuper de illis tam multa videamus collecta eſſe occaſione Unici Servatoris, etiam illa accepturi, niſi majore miraculo oſtendiſſet ſe non eſſe funus. Judicavit tamen Ouzelius tibi, mi lector, gratum ſe futurum, ſi partes ex Joh. Kirchmanni lib. I. cap. VII. & VIII. de funeribus defloratas, ut patet manifeſte, oculis tuis objiceret indignas ſane, ut te morentur, quum illic videre poſſis, & ipſe Minucius illic citatur. *Gronovius.*

1 *Coronas ſepulchris denegatis*] Hujus moris meminit Lucian. Nigrino: οἱ μὲν ἐσθῆτας ἑαυτοῖς κελεύοντες συγκαταφλέγεσθαι, ἔνιοι δὲ καὶ στέφειν τὰς στήλας ἄνθεσιν. & Scytha: οὐ μέγα τὸ χῶμα, καὶ ἡ στήλη χαμαὶ πλὴν ἀλλ' ἐστεπλῶ γε ἀεί. eadem περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων. Quanquam verba Octavii, quibus hiſce reſpondet, innuant hæc potius de mortuorum coronis capienda eſſe. *Wower.*

Coronas etiam ſepulchris denegatis] Tibullus lib. 3. Eleg. 16.

—— ſertiſque ſepulchrum
Ornabit.

Cicero pro Flacco pag. 518. *Catilinæ ſepulchrum floribus ornatum.* Hieronym. ad Heliodorum Epiſt. 3. cap. I. *Quotieſcunque nitor in verba prorumpere, & ſuper tumulum ejus flores ſpargere, toties lacrymis implentur oculi.* In conſolat. ad Pammachium ſuper obitum Paulinæ uxoris, tom. I. Epiſt. 26. cap. 2. fol. 70. *Cæteri mariti ſuper tumulos conjugum ſpargunt violas, roſas, lilia, floreſque purpureos, & dolorem pectoris his officiis conſolantur. Pammachius noſter ſanctam favillam oſſaque veneranda, eleemoſynæ balſamis rigat: his pigmentis atque odoribus fovet cineres quieſcentes.* Apud Xiphilinum in Domitiano fol. 330. Paridis ſepulchrum floribus & frondibus ornat populus. Super Curtium quoque apud Livium lib. 7. pag. 258. certatim fruges congerunt. In Virginiæ & Scipionis funus ab Romanis flores ſparſos, teſtantur Dionyſius Halicarnaſſ. lib. 2. Antiquit. Rom. fol. 917. Cicero lib. 2. de legib. fol. 341. Plin. Natur. lib. 21. cap. 3. Viden. Lactant. in 6. Statii Thebaid. pag. 206. Lucianus Charonte fol. 71. Tertul. de corona militis cap. 13. Liber inſcriptionum locis plurimis. *Elmenhorſt.* Hic quoque cumulus incendere ſatis & admonere legentem poteſt ad ſolennia iſta vetuſtatis obſervanda & noſcenda. Sed & huc adduxit exuvias alienas certe Ouzelius magno impetu, quas & omnes apparet ſatis ab eo deſcriptas ex aliquo, quem laboris ratio compulit iſta præcolligere: & jam ipſe reſipiſcens nominat caput ſecundum libri XVI Variarum Lectionum Petri Victorii, Miſcellaneorum quoque Hier. Magii librum II cap. 7.

Cæte-

gatis, [1] pallidi, trepidi, [2] miſericordiâ digni, ſed noſtrorum deorum. ita nec reſurgitis miſeri, nec interim vivitis. Proinde ſi quid ſapientiæ vobis aut verecundiæ eſt, [3] deſinite cœli plagas, [4] & mundi fata & ſecre-

Cæterum & varias in eis partes oſtentavit Paſcalius lib. IV de coronis cap. 5 & 6, atque inſuper Jo. Kirchmannus lib. IV de funeribus c. 3. ita licet nequiverim forſan veſtigare univerſa; cenſui tamen ea nihil niſi unam merere lituram. *Gronov.*

1 *Pallidi, trepidi*] Prorſus his ſimilia de Chriſtianis Lucian. Philopat. Ὁρῶ ἄνδρας ἐπικεκυφότας, καὶ κατωχριωμένους. & quod apud eundem ſequitur: ἔφασκον γὰρ, ἀντί τινα λυγρὰν ἀγγελίαν ἀγάγοιμεν. ἐφαίνοντο γὰρ οὗτοι, ὡς τὰ κάκιστα εὐχόμενοι, &c. *Wower.*

Pallidi, trepidi, miſericordia digni] Videtur pallorem iſtum Chriſtianorum, quem obſervat etiam Philopatris, timori tribuere Cæcilius, quum addit *trepidi.* Sed jejuniis potius aut abſtinentiis veterum Chriſtianorum erat tribuendus. Beatiſſimus pater Baſilius Homilia prima de jejunio: νηστεύοντος σεμνὸν τὸ σῶμα, οὐκ εἰς ἐρύθημα ἀναιδὲς ἐξανθοῦν, ἀλλ' ὠχρότητι σώφρονι κεκοσμημένον. Quapropter monachorum, quorum ſtrictior erat ἐγκράτεια, *pallidas turbas* appellat eleganter Sulpicius Severus epiſt. ad Baſſulam ſocrum: *Agebat nimirum ante ſe paſtor extinctus greges ſuos, ſanctæ illius multitudinis pallidas turbas, agmina palliata.* Baſilius in Aſceticis ait ἐγκράτειαν & abſtinentiam, etſi quis eam abſcondere maxime velit, non poſſe tamen, quoniam ea, inquit, vultu ipſo & pallore proditur: & quemadmodum ſagina athletam demonſtrat, ita pallor & macies Chriſti militem. αἱ μὲν οὖν λοιπαὶ ἀρεταὶ, inquit verbis elegantiſſimis, ἐν τῷ κρυπτῷ κατορθούμεναι ὀλιγάκις διαφαίνονται τοῖς ἀνθρώποις· ἡ δὲ ἐγκράτεια ἀπ' αὐτῆς τῆς συντυχίας γνώριμον ποιεῖ τὸν ἔχοντα. ὡς γὰρ τὸν ἀθλητὴν ἡ πολυσαρκία καὶ ἡ εὔχροια χαρακτηρίζει, οὕτω τὸν χριστιανὸν τὸ κατεσκληκὸς τοῦ σώματος, καὶ ἡ ἐκ τῆς ἐγκρατείας ἐπανθοῦσα χροιὰ δείκνυσιν ὅτι ἀθλητής ὄντως ἐστὶ τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ ἀσθενείᾳ τοῦ σώματος καταπαλαίων αὐτοῦ τὸν ἐχθρόν. Herald.

2 *Miſericordia digni, ſed noſtrorum Deorum*] Utinam quæ huc aliquando ex domo mea collata ſunt, probare poſſem? ſed vulgata nimis bona ſunt, quam ut mutari aut abjici literam velim. Miſericordia noſtrorum (inquit gentilis) Deorum ſola eſt, quam implorare debetis, aut quæ vos juvet. Nulla eſt ea tanta vel apud vos, vel apud nos, ut proſit vobis, illuc demerſis, ut ſola opus vobis ſit miſericordia Deorum noſtrorum, id eſt, illorum ipſorum, quos minime vultis agnoſcere. Eſt acumen captari ſolitum antiquis. Plane ſic Plinius XXXIII, 3. *Antonius apud nos in contumeliam naturæ vilitatem auro fecit proſcriptione dignum, ſed Spartaci.* Gronov.

3 *Deſinite cœli plagas, ſatis eſt pro*

ſecreta rimari. ſatis eſt pro pedibus aſpicere, [1] maxime indoctis, impolitis, rudibus, agreſtibus: quibus non eſt datum [2] intelligere civilia, multo magis denegatum eſt diſſerere divina.

XIII. [3] Quanquam, ſi philoſophandi libido eſt, Socratem ſapientiæ principem quiſque veſtrûm tantus eſt, [4] ſi po-

Pro pedibus aſpicere] Apud. Cic. 2. de Div. *Quod ante pedes nemo ſpectat, cœli ſcrutantur plagas.* Seneca de morte Claud. *Cœli ſcrutatur plagas, Deus fieri vult.* Ita Lucian. Philop. Chriſtianos per riſum appellat αἰθεροβατοῦντας, & αἰθερίους. Wower.

4 *Et mundi fata rimari*] Hinc ille riſus apud Lucian. Philop. ubi ita Critias Chriſtianos alloquitur: ὑμεῖς πεδάρσιοι ὄντες, καὶ ὡς ἀπὸ ὑψηλοῦ ἅπαντα καθορῶντες, ὀξυδερκέστατα καὶ τάδε νενοήκατε. πῶς δὲ τὰ τοῦ αἰθέρος; μῶν ἐκλείψει ὁ ἥλιος, ἡ δὲ σελήνη κατὰ κάθετον γενήσεται. Wower.

Deſinite cœli plagas] Ennius apud Cicer. lib. 2. de Divin. pag. 389.

Quod eſt ante pedes nemo ſpectat,
cœli ſcrutantur plagas.

Apulejus de mundo pag. 101. *Animo peregrinari auſi ſunt per cœli plagas.* Elmenh.

Cæli plagas, & mundi fata & ſecreta rimari] Alcimus Avitus.

Edita vel cœlo vel terræ merſa profundo
Rimari, inque ſacras Naturæ rumpere leges.

Sic Placatus Panegyr. *Arcanum cœleſte rimari.* Barthius lib. xxv. Adverſarior. cap. 12. Is enim appoſuit, non Ouzelius, cujus nulla in his pars.

1 *Maxime indoctis, impolitis, rudibus*] De inſcitia objecta Chriſtianis, vide quæ obſervavi ad Arnob. lib. 1. pag. 15. & 33. *Elmenhorſt.*

2 *Intelligere civilia, diſſerere divina*] Imitari videtur Tacitum, etſi locutio fuerit Romæ obvia & quotidiana, XIII annal. 41. *Sacros & negotioſos dies, quîs divina colerentur, & humana non impedirent.* Inde etiam Macrobius lib. 1. in ſomnium Scip. cap. 8. *Juſte ac provide gubernans humana, divina non deſerens.* Gron.

3 *Quanquam ſi philoſophandi libido eſt*] Tota hæc de Socrate periodus, ut eſt in exemplari, atque etiam in cunctis editionibus, ſupra modum obſcura eſt & perplexa. Eam vero quiſquis attente perleget, mutatis interpunctionibus extricabit ut notulis proxime ſequentibus declaratur. *Rigaltius.*

4 *Si poterit*] Hoc primum video in Rigaltiana, cujus auctor ſi id fecit ex fide codicis MSti, recte eſt. Sed antea omnes ab ipſa Sabæana *ſi potuerit.* Sane quamvis cap. XV. dicat *ſi poteſt refutari*, at cap. XXVII. fine maluit *infeſtare, ſi poſſis* Ac licet digitum vix moueris, tamen ita maluit Tullius lib. 2. Orat. 20. dicere *ſi potuero.* III, 22. *ſi non potueris.* Gron.

1 *Imi-*

poterit, [1] imitetur. Ejus viri, quoties de cœleſtibus rogabatur, nota reſponſio eſt: [2] QUOD SUPRA NOS, NIHIL AD NOS. [3] Merito ergo [4] de oraculo teſtimonium meruit prudentiæ ſingularis; [5] quod oraculum idem ipſe

1 *Imitetur ejus viri*] Interpungo: *imitetur. Ejus viri*, &c. Meurſius.

2 *Quod ſupra nos*] Lactant. lib. 3. cap. 19. Xenoph. 4. Ἀπομνημ. *Wower.*

Quæ ſupra nos, nihil ad nos] Lactant. lib. 3. cap. 19. *Celebre hoc proverbium Socrates habuit: Quod ſupra nos, nihil ad nos.* Hieronym. in Apolog. adverſus Rufinum cap. 8. *Nam ut tibi ſciolus eſſe videaris, & apud Calpurnianos diſcipulos doctrinæ gloriam teneas, totam mihi Phyſicam opponis: ut fruſtra Socrates ad Ethicam tranſiens, dixerit: Quæ ſupra nos, nihil ad nos.* Vide Xenophontem lib. 1. Memorab. fol. 710. Theodoretum contra Græcos Orat. 4. de Mat. & Mundo fol. 60. Gellium lib. 14. cap. 3. *Elmenhorſt.*

3 *Merito*] Hoc eſt, Merito Socrates dixit, *Quod ſupra nos, nihil ad nos.* Quæ ſequuntur ita perducenda ſunt: *Ergo de oraculo teſtimonium meruit prudentiæ ſingularis, idcirco univerſis eſſe præpoſitum, non quod omnia comperiſſet, ſed quod nihil ſe ſcire didiciſſet.* Illud vero, *quod oraculum idem ipſe præſenſit*, per parentheſin inſerendum eſt, hoc modo: *Quanquam ſi philoſophandi libido eſt, Socratem ſapientiæ principem quiſque veſtrum tantus eſt ſi poterit imitetur. Ejus viri quoties de cœleſtibus rogabatur nota reſponſio eſt: Quod ſupra nos, nihil ad nos. Merito. Ergo de oraculo teſtimonium meruit prudentiæ ſingularis, (quod oraculum idem ipſe præſenſit) idcirco univerſis eſſe præpoſitum, non quod omnia comperiſſet, ſed quod nihil ſe ſcire didiciſſet. ita confeſſæ imperitiæ ſumma prudentia eſt.* Rigalt.

4 *De oraculo teſtimonium meruit prudentiæ ſingularis*] Valer. Maxim. lib. 3. cap. 4. *Socrates non ſolum hominum conſenſu, verum etiam Apollinis oraculo ſapientiſſimus judicatus eſt.* Galeni προτρεπτικὸς λόγος πρὸς τὰς τέχνας fol. 4. Libanius Sophiſt. Apolog. Socratis pag. 663. Plinius lib. 7, cap. 34. Origenes lib. 7. contra Celſum. Theodoret. orat. 2. contra Græcos pag. 24. Photius Bibliotheca fol. 671. Firmic. aſtron. lib. 1. cap. 3. Cyrillus lib. 5. contra Julian. Imp. fol. 117. Solinus cap. 7. Auguſtin. de conſenſu Euangeliſt. lib. 1. cap. 7. Dio Chryſoſt. de exilio orat. 17. fol. 227. Pauſanias Atticis fol. 20. Cicero lib. 1. Acad. quæſtion. pag. 7. Juſtin. Martyr in cohort. ad Græcos p. 26. Tertullian. Apol. cap. 46. *Elmenh.*

5 *Quod oraculum*] Τὸ *Oraculum* Rom. Ed. delet. *Wower.*

Quod oraculum idem ipſe præſenſit, idcirco univerſis eſſe p.] Planior eſſet ſententia hoc modo, *idcirco univerſis eſſe ſe præpoſitum.* Hoc igitur ait Minucius, Socratem

ipſe præſenſit, idcirco univerſis eſſe præpoſitum, non quod omnia comperiſſet, ſed quod nihil ſe ſcire didiciſſet. ita [1] confeſſæ imperitiæ ſumma prudentia eſt. Hoc

tem ipſum, oraculum, quo hominum ſapientiſſimus fuerat nuncupatus, ita accepiſſe atque interpretatum eſſe, quod ipſe nihil ſe ſcire profiteretur. Juſtinus Martyr cohortatione ad Græcos: Σωκράτης γὰρ ἑαυτὸν σοφὸν διὰ τοῦτ' εἰρῆσθαι ἔφη, ὅτι τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ἃ μὴ ἴσασι προσποιουμένων εἰδέναι, αὐτὸς οὐκ ὤκνει μηδὲν ὁμολογεῖν εἰδέναι. ἔφη γὰρ οὕτως, ἔοικα γ' οὖν αὐτῷ τούτῳ τῷ σμικρῷ σοφώτατος εἶναι, ὅτι ἃ μὴ οἶδα, οὐδὲ οἴομαι εἰδέναι. *Socrates ſapientem ſe idcirco ajebat nuncupatum, quod cum cæteri ea quæ neſciunt ſimulent ſe ſcire, ipſe fateri non dubitaret, nihil ſcire ſe. Sic enim dicebat, Hoc uno ſapientiſſimus viſus ſum, quia quæ neſcio, ea neque me ſcire exiſtimo.* Herald.

Quod oraculum ipſe præſenſit, &c.] Locus mendoſus, & qui doctiſſimorum etiam Virorum ingenia cruciavit. Cui an medelam hâc noſtra correctione aliquam adferamus, doctiores judicent. Reſtituo itaque: *Quo oraculo ipſe perſenſit, idcirco univerſis ſe eſſe præpoſitum, non quod omnia comperiſſet, ſed quod nihil ſe ſcire didiciſſet.* Et ſic ſententia manifeſta fit. *Ouzel.*

Quod oraculum idem ipſe præſenſit] Quum ita citent hunc locum Heraldus æque ac Rigaltius, etiam primus Sabæus olim Romæ in editione ſua exhibuerit, ſecure ſtatuo id totum exſtare in MS. Regio, & hinc tertiæ vocis adeo nulla ratio haberi non debuit, ut patet fieri. Etiam video patrem meum in editione Woweri adnotaſſe *quo oraculo*, ad quam lectionem veniſſe Ouzelius ſe ſcribit. Sed minimum in mutando indulgere nobis præſtat. Unde relinquo aliis ſua; quum ſufficere mihi videatur, ut ſcias, quid velim; nempe legi debere & mentem Minutii fuiſſe: *Merito ergo de oraculo teſtimonium meruit prudentiæ ſingularis. Quid oraculum? idem ipſe præſenſit, idcirco univerſis* &c. Tanquam enim majus aliquid proferre debuiſſet ac notabilius, negans hanc oraculi rem eſſe aut ab eo pendere, iſtam interrogationem ſibi oggerit, conſuetam in talibus. Sic Petronius Tragurienſis. *Quid ſaltare? quid deverbia?* quæ ſcilicet in præcedentibus jam poſuerat, ut nunc ita repetat. Lucilius apud Gellium 4, 1. *Legavit quidam uxori mundum omne penumque. Quid mundum?* Revocat igitur ſe, nec opus eſſe oraculo ſignificat: quippe iſta ipſa reſponſione patet eum præſenſiſſe ſeſe eminere ſupra omnes, quorum nemo ita ſe deprimere potuit. Sed neque in verbo *præſenſit* quidquam muto, utpote perinde dictum ut cap. 5 *fulmina præmicare*, quod Gallus interpretatur *éclater un foudre*. Gronov.

1 *Confeſſæ imperitiæ*] Videtur hæc loquutio nidum feciſſe in mente Caſp. Barthii, idcirco eam advocantis in notis & ad Gratii Cynegeticon pag. 103 & ad Claudian. Mamertum p. 311. *Gronov.*

Hoc fonte defluxit [1] Arceſilæ, & multo poſt Carneadis & Academicorum plurimorum in ſummis quæſtionibus tuta dubitatio; quo genere philoſophari & caute indocti poſſunt, & docti glorioſe. [2] Quid? Simonidis Melici nonne admiranda omnibus, & ſectanda cunctatio? [3] qui Simonides cum de eo, quid, & quales arbitra-

1 *Arceſilæ & Carneadis & Academicorum tuta dubitatio*] Joh. Saresberienſis Policratico libro 2. capite 22. *Malo cum Academicis de ſingulis dubitare, quam pernicioſa ſimulatione ſcientiæ, quod ignotum vel abſconditum eſt temere definire.* lib. 7. cap. 1. *Academici vitantes præcipitium falſitatis, in eo quidem modeſtiores ſunt, quod defectum ſuum diffitentur, & in rerum ignorantia poſiti, fere de ſingulis dubitant. Quod quidem longe tutius eſt, quam incerta temere definire.* Cic. in Acad. & lib. 3. de Oratore. & lib. 1. de Nat. Deor. & Plutarch. adverſ. Colotem fol. 1120. Arnobius lib. 2. pag. 28. Iſidorus Hiſpalenſis l. 8. Originum cap. 6. *Elmenhorſt.*

Arceſilæ & Carneadis & Academicorum dubitatio] Cicero de Oratore lib. 3. *Arceſilas primum, qui Polemonem audierat, ex variis Platonis libris, ſermonibuſque Socraticis hoc maxime arripuit, nihil eſſe certi, quod aut ſenſibus, aut animo percipi poſſit.* Et lib. 1. Academ. Quæſt. *Arceſilas negabat eſſe quidquam quod ſciri poſſet, ne illud quidem ipſum quod Socrates ſibi reliquiſſet.* Arnobius contra Gentes lib. 2. *Qui cunctorum originem eſſe dicit ignem, aut aquam, non Thaleti, aut Heraclito credit? &c. qui nihil ab homine comprehendi, atque omnia cæcis obſcuritatibus involuta, non Arceſilæ, Carneadæ?* Ouzelius. A quo licet accipias hæc loca. Nam reliqua & proxima notæ pars erat rapta ex Elmenhorſtii Obſervationibus ad iſtum locum Arnobii; Lucretiana autem ex Heraldi Animadverſionibus ibidem. Sic Minucius accepit notam, quæ nihil ipſum juvaret, nihil nos doceret. *Gronov.*

2 *Simonidis Melici*] Vide Cic. 1. de Nat. Deorum. *Wower.*

Quid Simonidis Melici] Cicero lib. 1. de Nat. Deor. pag. 183. *Roges me quid aut qualis ſit Deus? auctore utar Simonide, de quo cum quæſiviſſet hoc idem tyrannus Hiero, deliberandi cauſa ſibi unum diem poſtulavit: cum idem ex eo poſtridie quæreret, biduum petivit: cum ſæpius duplicaret numerum dierum, admiratuſque Hiero quæreret, cur ita faceret? Quia quanto (inquit) diutius conſidero, tanto mihi videtur res obſcurior.* Elmenhorſt.

3 *Qui Simonides cum de eo*] Ita ſcriptum in MS. Reg. Et ſane voces iſtas repetere amat Minucius hoc modo. Infra: *Sit Mileſius Thales omnium primus qui de cæleſtibus diſputavit. Idem Mileſius Thales rerum initium aquam dixit.* Et ſæpius. Sic Apulejus Mileſ. 1. *Theſſaliam, nam & illic originis maternæ noſtræ fundamenta à Plutarcho*

bitraretur Deos, ab Hierone tyranno quæreretur, primo deliberationi diem petiit, poſtridie biduum prorogavit, mox alterum tantum admonitus adjunxit; poſtremo cum cauſas tantæ moræ tyrannus inquireret, reſpondit ille, quod ſibi, quanto inquiſitio tardior pergeret, tanto veritas fieret obſcurior. Meâ quoque opinione, quæ ſunt dubia, ut ſunt, relinquenda ſunt: nec tot ac tantis viris deliberantibus temere & audaciter in alteram partem ferenda ſententia eſt; [1] ne aut anilis inducatur ſuperſtitio, aut omnis religio deſtruatur.

XIV. Sic Cæcilius, & [2] renidens ([3] nam indignationis ejus tumorem effuſæ orationis impetus relaxaverat:) Et quid ad hæc, ait, audet Octavius [4] homo Plau-

tarcho illo inclyto, ac mox Sexto philoſopho nepote ejus prodita gloriam nobis faciunt: eam Theſſaliam ex negotio petebam. Sed ejuſmodi repetitiones apud ipſum Cæſarem memini me ſæpius obſervare. *Heraldus.*

1 *Anilis ſuperſtitio*] Proprium epithetum. Cum enim ſequior ſexus ſit ad ſuperſtitionem propenſior, unde mulieres τ̃ δεισιδαιμονίας ἀρχηγοὺς dicebat Strabo lib. 7. ſane ubi ad ſexus infirmitatem & levitatem ætatis quoque imbecillitas acceſſit, tum nihil eſt in rebus religionis tam ridiculum tamque abſurdum quod non ſuſcipiatur: unde περίαπτα, παραρτήματα, & cætera ejuſmodi ab aniculis ſæpius appenſa legimus. Hinc igitur *anilis ſuperſtitio* pro extrema ſuperſtitione, qua quidem appellatione Chriſtianam pietatem ab Ethnicis fuiſſe infamatam obſervabamus ſupra. Lactantius lib. 5. cap. 2. *Conſultum eſſe tandem rebus humanis, ut cohibita impia & anili ſuperſtitione, univerſi homines legitimis ſacris vacarent, ac propitios ſibi Deos experirentur.* Herald.

Ne aut anilis inducatur ſuperſtitio, aut omnis religio tollatur.] *Eſt enim in traditionibus divinis periculum, ne aut neglectis iis impia fraude, aut ſuſceptis anili ſuperſtitione obligemur*, inquit Cic. 1. de divin. *Rigalt.*

2 *Renidens*] MS. *renitens.* Wower.

3 *Nam indignationis ejus tumorem*] Etenim jam ipſe ſibi ſatisfecerat. *Rigalt.*

Indignationis ejus tumorem.] Hunc locum & Heraldus pag. 29 & Elmenhorſtius pag. 25 citaverunt ad iſta Arnobii lib. 1. *Nullus tumor indignationis in Dîs eſt;* unde compilatas utriuſque notas Ouzelius ſub ſuo nomine huc transtulerat. *Gronov.*

4 *Homo Pautinæ proſapiæ*] D. Hieron. ſpecie proverbii uſurpaſſe videtur epiſt. 48. *Plautinæ fami-*

lia

Plautinæ proſapiæ, ut [1] piſtorum præcipuus, ita poſtremus

liæ columen. & epiſt. 27. *Inventæ ſunt Plautinæ familiæ, & ſciolæ tantum ad detrahendum.* Ab eo quod Plautus ad molas manuarias piſtori ſe locaſſe dicitur. *Wower.*

Homo Plautinæ proſapiæ] Et tamen adhuc hæret illius animo dicacitas Octavii, Cæcilium tam luculento die impegiſſe in lapides, eo quod in Oſtienſi littore lapidem unctum & effigiatum ethnicorum adoraſſet. Itaque Octavium ſuum alio ſale defricat; &, *Hominem* eſſe dicit *Plautinæ proſapiæ.* quod prima quidem fronte ad Plautinos tantum jocos referri videatur. At ſubinde illum ipſum hominem Plautinum in piſtrinum trudit, ubi tres fabulas ſcripſiſſe M. Accium Plautum Varro & plerique alii tradiderunt. Hoc vero piſtrinenſis militiæ probrum torquet in Octavium Cæcilius ob religionis Chriſtianæ ſimplicitatem, cujus ſequaces magna pars erant idiotæ & opifices, ut piſtores, ſutores, & id genus alii. Ait igitur Octavium eſſe quidem inter piſtores Chriſtianos præcipuum: at inter philoſophos poſtremum. *Rigalt.*

1 *Piſtorum præcipuus*] Varro 1 de vita pop. Rom. apud Non. Pinſere. *Nec piſtoris nomen erat, niſi ejus, qui ruri far pinſebat.* Ita quod Terentius And. *in piſtrinum dabo.* Plaut. Epid. Sc. Rem tibi. *piſtori dabo.* Ergo antiquitus piſtores, qui farinam pinſebant, ſive qui piſtrinum exercebant. Ulp. l. 1. §. 9. D. Depoſiti. piſtrinarii. Sed poſtea piſtores, etiam ἀρτοποιοὶ dicti. Utrumque conjunxit Martialis Epig. 16. lib. 8. *A piſtore, Cipere, non recedis, Et panem facis, & facis farinam.* Idem Martial. lib. 12. *Vendit pueris jentacula piſtor.* Gloſſæ ἀρτοποιὸς *Piſtor, Panificus.* Plin. lib. 22. cap. 4. *Eſt & lotometra, ex cujus ſemine ſimili milio fiunt panes in Ægypto à paſtoribus aqua vel lacte ſubacto.* Emenda: *à piſtoribus*, apud eundem Plin. piſtrinæ, tabernæ piſtorum lib. 19. cap. 8. *Gith naſcitur piſtrinis.* Varii autem piſtores, Dulciarii, Apul. lib. 10. Mil. *Piſtor dulciarius, qui panes, & mellita concinnabat edulia.* Placentarii. Gloſſæ: Πλακουντάριος *Placentarius, Dulciarius.* Firmic. Aſtron. l. 8. *Faciet piſtores dulciarios, conditores.* Veget. lib. 1 cap. 7. Libarii, cruſtularii. Sen. epiſt. 56. *Jam libarii varias exclamationes, & botularium, & cruſtularium, & omnes propinarum inſtitores.* Scriblitarii. Afran. apud Non. Lucuns. Ex his recte capimus jocum Plauti in Capt. Sc. Advorte. ubi ait opus eſſe militibus piſtorienſibus, paniceis, placentariis, turdetanis, ficedulenſibus. Vides piſtorienſes etiam coquos complecti. nam coqui, & piſtores apud antiquos iidem, ut notat Feſtus in *Coquus.* Apul. quoque Mileſ. 10. coquum, & piſtorem conjunxit. & indubie Arnob. lib. 2. *Quid fullones, lanarios, phrygiones, coquos, panchriſtarios, muliones, lanios?* Scribendum enim cenſeo: *coquos, panarios, cruſtarios.* Gloſſæ: ἀρτοπώλης *Panarius.* & apud Varronem de ling. Lat. 4. Panarium, ubi

ſtremus philoſophorum ? [1] Parce, inquam, in eum plaudere : neque enim prius exultare te dignum eſt concinnitate ſermonis, quam utrinque [2] plenius fuerit pero-

ubi panes ſervabant. Cruſtarii à cruſta, ut cruſtularii. Genera autem piſtorii operis Plin. piſtrinarum opera appellat. nam piſtrinæ, ut dixi, tabernæ piſtorum. lib. 18. cap. 9. *E ſiligine lautiſſimus panis, piſtrinarumque opera laudatiſſima*. Ea & varii operis, & formæ, unde Martial. *Mille tibi dulces operum manus iſta figuras Exſtruit*. & Manil. lib. 5. in genitura piſtoris. *Atque unum genus in multas variare figuras*. Plinius cœlaturas vocat. lib. 19. cap. 4. *E frugibus quoque quoddam alimentum ſibi excogitaſſe luxuriam, ſuperque piſtrinarum operibus, & cælaturis vivere*. Varro 4. de ling. Lat. *Panis, quod primo figuras faciebant mulieres in panificio Panis*. Sed ipſa placentarum & dulciorum forma varia. Apul. lib. 10. *Hic panes, cruſtula, lucunculos, hamos, lacertulos, & complura ſcitamenta mellita*. ita circuli apud Varronem. apud Clem. Alexan. protrept. σησαμαῖ, καὶ πυραμίδες, καὶ τολύπαι, καὶ πόπανα πολυόμφαλα. Arnob. lib. 2. *Ut ſpirulas, & botulos facerent, iſicia, caſtellamenta Lucanica, ſuminatam cum bis carnem, & glaciali conditione tuceta*. Puto corrigendum : *caſtellamenta, lucanicas, ſuminatam*. Caſtellamenta, plane ut πυραμίδες Clementi. nam non tantum dulciaria diverſis figuris confecta, ſed & farcimina. apud Apicium lib. 2. *circelli iſiciati*, & *circelli rotundi*. Lucanicæ notæ ex Mart. & eodem Apic. At τολύπαι Clementis, plane ſunt Petronii *melliti globuli* : *Mellitos verborum globulos, & omnia dicta, factaque, quaſi papavere, & ſeſamo ſparſa*. nam melle cum papavere mixto in condiendis dulciariis uſos auctor eſt Acro in Hor. de arte poët. ubi ait : *Mel cum papavere mixtum in placenta ſæpe offendere*. Wower. Videri inſuper de antiquo piſtore & Plauto non ſine acceſſione noſtri hujus Minuciani loci poteſt Joſephus Scaliger ad Feſtum Pompejum in voce *Piſtum*, cujus notam deſcripſit ad Plinium libro XVIII cap. XI fronte nimis dura Harduinus. *Gronovius*.

1 *Parce in eum plaudere*] Cæcilium Minucius jam repercutit *Plautina proſapia*. *Parce*, inquit, *in eum plaudere*. quaſi diceret. Noli in Octavium noſtrum latrare cum illa tua Plautina, ſive latrante proſapia. Et eſt jocus duplex. Nam peracta comœdia ſolent actores plauſum petere. hîc Cæcilius ſibi plaudit in odium & infamiam Octavii. *Plauſus* autem datur complauſis ſive comploſis manibus. & *plautiores conchæ* dicuntur quæ ſunt ad plauſum aptiores, & *plauti canes* quorum aures dependulæ flaccidæ, & latiores applaudunt capiti. *Rigalt*.

2 *Plenius fuerit peroratum*] Quo iſtud comparativum ? An uſurpavit iſtud pro poſitivo, ut ſolet occurrere τὸ *citius* ? Utique non eſt ſimile in Minucio, qui videtur ſcripſiſſe *penitus*, ut cap.

peroratum; [1] maxime cum non laudi, ſed veritati diſceptatio veſtra nitatur. Et quanquam magnum in modum me [2] ſubtili varietate tua delectârit oratio, tamen altius moveor, non de præſenti actione, ſed de toto genere diſputandi: quod plerumque pro differentium viribus, & eloquentiæ poteſtate, etiam [3] perſpicuæ veritatis conditio mutetur. [4] Id accidere pernotum eſt auditorum facilitate, qui dum verborum lenocinio à rerum intentionibus avocantur, ſine delectu aſſentiuntur dictis omnibus: [5] nec à rectis falſa ſecernunt, neſcientes ineſſe [6] & in incredibili verum, & in veriſimili men-

VIII. dedit *timorem omnem penitus ſuſtulerunt.* Gronov.

1 *Maxime cum non laudi, ſed & veritati diſcept. v. nitatur*] MS. Reg. *non laudis, & veritati.* Scriptum fuerat *ſed* ſimpliciter. *Heraldus.*

2 *Subtili varietate tua delectarit oratio*] *Subtilem* Cæcilii *varietatem* dicit Minucius, quam mox Octavius dicet *ſubtilem variationem & vacillationem*, quæ proxime accedat ad cavillationem & verſutiam. *Rigalt.*

3 *Perſpicuæ veritatis conditio mutetur*] Nempe dum ἥττων λόγος fit κρείσσων: ad hoc enim alludit, ſequens Ovidium, qui idem dicturus cecinit in Armorum judicio, *Quid facundia poſſet, Tunc patuit, Fortiſque viri tulit arma diſertus.* Sic γλῶσσα fit κόσμος τῆς ἀδικίας docente Jacobo. *Gronov.*

4 *Id accidere pernotum eſt auditorum facilitate*] His omnino concinunt Tragici verſus à Clemente Alexandrino citati libro Miſcellaneorum primo:

Ἀγλωσσία δὲ πολλάκις ληφθεὶς ἀνὴρ,
Δίκαια λέξας, ἧσσον εὐγλώσσου φέρει.
Νῦν δ' εὐρόοισι στόμασι τ' ἀληθέστατα
Κλέπτουσιν, ὥστε μὴ δοκεῖν ἃ χρὴ δοκεῖν. Herald.

5 *Nec a rectis falſa ſecernunt*] Sicut mox, *ea quæ recta ſunt eligere.* Sed illa oratio procedit rite, & continet ea quæ ſatis ſunt commoda, ut poſſit ſervari & recta illa opponit argutiis. In noſtris autem verbis junguntur incongrua, & falſa oppoſita ſunt certis, ut etiam legi debet *nec a certis falſa ſecernunt*, unde mox *ad incerti querelam.* Recta opponuntur pravis; vide Ciceronem in Bruto 49. qui & libro 1. de Oratore 25. opponit *recta* & *vitia*, in eodem lib. c. 41. *falſa* & *vera*, quæ ſæpiſſime eadem certis. *Gron.*

6 *Et incredibili verum*] Scribo, *& in incredibili.* Meurſ.

Et incredibili] Rom. *& in incredibili.* Wower.

Et in incredibili verum] In exemplari legitur, *& incredibili.* Sed mens Auctoris poſcit, ut duas ſyllabas intelligamus in unam fuiſſe

mendacium. Itaque quo ſæpius aſſeverationibus credunt, eo frequentius à peritioribus arguuntur. Sic aſſidue temeritate decepti, [1] culpam judicis transferunt ad incerti querelam, [2] ut damnatis omnibus malint univerſa ſuſpendere, quam de fallacibus judicare. Igitur nobis

fuiſſe contractas antiquario more, quem ſupra notavimus. Ut *ineſſe in veriſimili mendacium* dixit Minucius, ita ſane dixerit, *ineſſe in incredibili verum.* Incredibile eſt Deum hominem factum eſſe & crucifixum. Incredibile eſt fore ut corpora mortuorum ſive cremata, ſive ſepulta, etiam poſt multa ſecula reviviſcant. Et tamen iſthæc, quamvis incredibilia, vera ſunt. Rurſus: Veriſimile eſt non eſſe Deum, aut non agere curam rerum humanarum. aut ſi ageret, fore ut pollueretur tam triſti atque multiplici miniſterio. Item, veri ſimile eſt morte omnia humana finiri. Et tamen hæc etſi veriſimilia ſint; falſiſſima ſunt, *Rigaltius.*

1 *Culpam judicis*] Lego, *c. judices.* Meurſ. Lege: *judicii.* Wower.

Culpam judicis] Hoc eſt, quam judex admittit remiſſa intentione in auditu, vel dum in audiendo eſt animo omiſſo, aut omiſſior ab actione dicentis, ut Terentius loquitur notante Patre lib. III. Obſervat. cap. 7, & idcirco in judice vituperari debet. Non enim placet vel *judices* vel *judicii* contra MS. Vitium quod in ſola judicis perſona committitur, transferunt ad rem & materiam, quam queruntur plenam fuiſſe caliginis & obſcuritatis & incerti, quum penes ipſum judicem ſit cauſa difficultatis vel caliginis. Cicero in Bruto cap. 37. *Ita erat paratus Antonius, ut judices illo dicente nonnunquam viderentur non ſatis parati ad cavendum fuiſſe.* Et cap. 54: *Intelligens dicendi exiſtimator, non aſſidens & attente audiens,* Gronov.

2 *Ut damnatis*] Lego, *ut ampliatis.* Meurſ.

Damnatis omnibus] Nempe propter tenebras inſitas & non extricandas, ut miſeri & impares officio judicandi conantur ſe excuſare, tanquam in diverſo actionis genere imitarentur factum Simonidis, quod retulit cap. 13. *Damnatis,* ut Petronius c. 43. *Damnabat Apollo noxias manus.* Quo igitur tendit Meurſianum *ampliatis,* quod aſſumere auſus fuit Cellarius contra omnes? Si convenit hoc cum ſequenti verbo, an *damnatis* ex ſuo ſenſu non convenit? Immo *ampliatis* idem eſt quod *ſuſpenſis,* quum debuiſſet alia quædam vis eſſe in iſto participio & diverſa ab verbi *ſuſpendere* ſignificatione; imo cur voluit tam fatue abundare, ut diceret *ampliatis omnibus malint univerſa ſuſpendere,* quam *ampliare univerſa malint,* vel *ſuſpendere univerſa malint? Damnatis* autem eſt rejectis, alienatis, ſepoſitis propter difficultatem penetrandi non ad aliquod tempus, ſed in perpetuum. *Gronov.*

nobis providendum eſt, ne odio identidem ſermonum omnium laboremus; ita ut in execrationem & odium hominum plerique ſimpliciores efferantur. Nam incaute creduli circumveniuntur ab his, quos bonos putaverunt: mox errore conſimili jam ſuſpectis omnibus, ut improbos metuunt, etiam quos optimos ſentire potuerunt. Nos proinde ſolliciti, quod utrinque omni negotio diſſeratur, & ex alterâ parte plerumque obſcura ſit veritas, [1] ex altero latere mira ſubtilitas, quæ nonnunquam ubertate dicendi, fidem confeſſæ probationis imitetur; diligenter, quantum poteſt, ſingula ponderemus, ut argutias quidem laudare, ea vero quæ recta ſunt, eligere, probare, ſuſcipere poſſimus.

XV. Decedis (inquit Cæcilius) officio judicis religioſi: nam perinjurium eſt, vires te actionis meæ intergreſſu graviſſimæ diſputationis infringere, cum Octavius integra & illibata habeat ſingula, [2] ſi poteſt refutare. Id, quod criminaris, inquam, in commune, niſi fallor, compendium protuli, ut examine ſcrupuloſo noſtram ſententiam [3] non eloquentiæ tumore, ſed rerum

1 *Ex altero latere*] Rom. E. *lateat*. Wower.

2 *Si poteſt refutari*] MS. *reputare*. Rom. *reputari*. Wower.

Si poteſt reputari id quod crim.] MS. Reg. *reputare*. Locus non videtur ſanus; & fortaſſe ſcriptum fuerit, *Cum Octavius integra & illibata habeat ſingula, ſi poteſt refutare. Id quod criminaris, inquam, in commune, niſi fallor, compendium protuli, &c.* Herald.

Si potes reputare] In exemplari legitur: *ſi poteſt reputare*. Unde nonnullis placuit, *ſi poteſt reputari*. Rigalt.

Si poteſt refutari] Peſſime de Heraldo meretur Cellarius, dum ſcribit [Locus ſuſpectus. Heraldus incidit poſt *refutari*; & prioribus annectit] Quis inde videat mentem Heraldi? qui inde mirus declaratur in Latinitate; at ille protulit *ſingula, ſi poteſt refutare*. Deinde errat, quod notat in MSS. eſſe *reputare* vel *reputari*. Nemo omnium de hoc poſtremo ita teſtatur. Quid autem ſanius lectione iſta Heraldina? quum alioquin verbum *inquam* referatur nimium introrſus: unde Gallus ſuſtinuit interpretari *s'il peut remarquer, dis-je, ce que vous reprenez, & que j'ay propoſe &c.* Miror Rigaltium ita diſceſſiſſe ab claritate Heraldi. *Gronov.*

3 *Non eloquentiæ tumore*] Focas in vitâ Virgilii:

Quis

rerum ipſarum ſoliditate libremus. nec avocanda, quod quereris, diutius intentio, cum toto ſilentio liceat reſponſionem Januarii noſtri [1] jam geſtientis audire.

XVI. Et OCTAVIUS: Dicam equidem, [2] ut potero, pro viribus, & [3] adnitendum tibi mecum eſt, ut conviciorum [4] amariſſimam labem [5] verborum veracium lumi-

Quis tantum eloquii potuiſſet ferre tumorem. Seneca Pat. *tumor & abundantia ſermonis.* Idem lib. 2. de Benef. *Quid opus arrogantiâ vultus, quid tumore verborum?* Ouzelius. Similia contulit Barthius Adverſar. 25, 10.

2 *Jam geſtientis*] Eloqui, ſcilicet. *Rigalt.*

3 *Ut potero, pro viribus*] Tò *ut potero,* videtur ſuperfluum. *Wower.*

4 *Adnitendum tibi mecum eſt*] Ambigua oratio, Minucio ſit adnitendum, an Cæcilio. Sed vultu geſtuque dicentis tolli potuit omnis ambiguitas; ſi converſus ad Cæcilium hæc dixerit Octavius. quod ſane factum videtur. *Rigalt.*

5 *Amariſſimam labem*] Plautinæ proſapiæ & aliorum quæ Cæcilius in Chriſtianorum religionem effudit. *Rigalt.*

6 *Verborum veracium flumine diluamus*] MS. *in lumine.* Rom. *flumine.* Wower. Reſtituo *flumine.* nec me movet quod alibi Arnobius, *verborum lumina,* alibi *verborum luculentias* dicat. itaque ne quis oggerat. Natura enim verbi *diluamus* hic poſtulat ut *flumine* legamus. *Meurſ.* Cicero lib. 2. de Nat. Deor. *Neque flumine conturbor inanium verborum.* Et pag. 200. *Orationis flumine reprehenſoris vitia diluuntur.* Quem locum in mente habuit Minutius. *Elmenhorſt. Veracium in lumine* ſcriptum in MS. Reg. & editione Romana. Gelenius ediderat *lumine.* Suſpicantur alii, *flumine.* Herald. *Verborum veracium in lumine* legitur in exemplari. Adnitendum tibi mecum eſt, inquit, ut omnes conviciorum maculæ ſermonum veracium radiis inluminatæ diluantur. verbis ſcilicet Chriſti, verbis vitæ æternæ, veritatis Chriſtianæ lumine. convicia velut ſordes & tenebræ Sole veritatis illuminatæ evaneſcunt. Sane convenientiſſimum eſt, quod à quibuſdam ſuggeritur, *flumine diluamus.* nam & ſermo ſive oratio *fluere* dicitur, labes & ſordes flumine diluuntur, & Cæcilii ethnici peccata baptiſmo. *Rigalt.*

Verborum veracium lumine diluamus] Indignum eſt pulcherrimæ hujus ſententiæ ſimplicitatem ita ſuſpendi. Quid jactantius foret iſto Octavio, ſi verborum flumen ex ſe promitteret? Meurſius autem cur ſic conſiderat naturam verbi *diluere,* ut poſtulari cenſeat *flumine*? Quum ab Plinio lib. XXXVII. dicitur *ille emicans in amethyſto fulgor violaceus dilutus eſt in hyacintho,* aut libro XV. de odore *malis acutus, Perſicis dilutus, dulcibus nullus,* an illic flumina intelligi debent? Elmenhorſtius autem qua fide adſeverat Minucium in mente habuiſſe lo-

lumine diluamus. Nec diſſimulabo, principio [1] ita Natalis mei errantem, vagam, lubricam [2] nutaſſe ſententiam, ut ſit nobis ambigendum, utrum [3] tua eruditio turbata ſit, [4] an vacillaverit per errorem. nam interim Deos credere, interim ſe deliberare variavit; ut propoſitionis incerto, [5] certior reſponſionis noſtræ intentio

cum Ciceronis aliquem, ubi eſt *flumine verborum* vel *orationis*, quum in MSto non exſtet *flumine*, ſed *in lumine*? Immo ut paſſim dicitur *diluere crimen*, verbo jam tranſlationem ingreſſo & ab proprietate remoto, quia criminis ſæpe obſcuri ſuſpicionem verba lucem afferentia diſcutiunt; ſic & *labem* velut caliginoſam veri interceptricem & inſtar bilis aut fumi amaram *diluere* vult *lumine verborum veracium*, nec male, ſi placeat retinere penitus libri veteris lectionem *in lumine*, ut edidit Rigaltius. Quod quum Cellarius audet ſcribere minus apte & contra vim verbi fore, ſtrenue ineptit, etiam errans, quod ſcribit quoſdam *lumine*, quum de illo non ſit cogitatum niſi occaſione ipſius codicis MSti, quem ita habere cernebant. Denuo errat, quum novit *MS. F. Urſini*, credo ex variis lectionibus in editione Ouzeliana, ubi notam ſub Variis lectionibus male conſiderans diduxit, *ita Fulv. Urſin. MS.* quæ conjunxit, quum ultimæ duæ literæ deberent apponi ſequentibus, nempe *MS. & Sabæus.* Cicero Oratore c. 20. *Platonis & Democriti locutionem, quod incitatius feratur, & clariſſimis verborum luminibus utatur*, etſi hæc quoque videantur diverſum quid velle. *Gronov.*

1 *Ita Natalis mei errantem vagam*] Obliqua oratione adfatur Cæcilium Natalem, & mox verbis directis ait, *utrum tua eruditio turbata ſit.* Sic enim legitur in exemplari. qui putarunt ſermonem ab Octavio factum ad Minucii perſonam, ſcripſere, *Utrum ſua eruditio turbata ſit.* ut *ſua* ſit pro *ejus. Rigalt.*

2 *Nutâſſe ſententiam*] Martianus Capella.

Anxia cum trepidis nutat ſententia rebus.

Arnobius lib. 1. *Conjecturarum æſtimationibus nutans.* Ouzel.

3 *Utrum tua eruditio turbata ſit*] Itane Chriſtianus & doctus hærebunt, ſi in ſermocinando præter exſpectatum mutetur oratio ex obliqua in directam, qui legerit Καὶ συναλιζόμενος παρήγγειλεν αὐτοῖς ἀπὸ Ιεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι, ἀλλὰ περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ πατρὸς, ἣν ἠκούσατέ μου. Præſertim ubi iſta tertia perſona adeſt, ſicut adeſt in Minucio, quum in narratione Lucæ (nam ex Actis Apoſtolorum 1, 4, illud petitum eſt, & toties alibi in Euangelio occurrit) abſit. Mireris licet Cellarium, qui notat [Ouzel. & Sabæus *tua*] quorum prior nihil notavit, ſed ſecutus fuit editiones Heraldi & Rigaltii, ad amuſſim ſequentes Regium exemplar, quod fidem dat Minucianæ manus, quæ noluit

tentio fundaretur. Sed [6] in Natali meo verſutiam nolo, non credo, [7] procul eſt ab ejus ſimplicitate ſubtilis urba-

noluit negligere grammaticorum regulas de reciprocatione. *Gronovius.*

4 *An vacillaverit per errorem*] Ethnicum ſcilicet. Quam pæne tranſpoſitis litteris ſcripſit, *an cavillaverit*. ut cavillare ſeu cavillari dicuntur fontes cum ſui copiam non faciunt, cum fruſtrantur & ſubterfugiunt. In veteri gloſſario *Vacillator* dicitur συκοφάντης. *Rigalt.*

5 *Incertior reſponſionis noſtræ intentio fundaretur*] In MS. legitur, *certio*. Reſtitui compoſitionem negativam quæ exciderat, & eſt ad Octavii mentem neceſſaria. Ait enim Cæcilium ſubtili vacillatione per ethnicum errorem interdum deos credere, interdum addubitare an ulli ſint, ut per hanc variationem & per incertum ſuæ propoſitionis, ſive per incertam propoſitionem ſuam, incertum reddat Octavianæ reſponſionis fundamentum. Hoc, verſu etiam mox dicet Octavius. *Rigaltius.*

Propoſitionis incerto incertior reſponſionis noſtræ intentio fundaretur] Quomodo ab ſano homine dictum eſſe queat ſupponi, non intelligo: nec *incertior fundaretur* dicit ullus Latinus, ut notet *incertum reddat reſponſionis fundamentum*. Bene MS. Regius *certio* pro *certior*, quum non ſolerent repetere eandem literam, ut ſæpius patet ex Pandectis. Certior reſponſionis intentio fundatur, quia ex duplici propoſito cenſebat Cæcilius alterutrum electum iri. Itaque ipſe curabat, ut certior reſponſionis Octavianæ intentio fundaretur, maneretque intra hæc duo problemata. Satis artificioſe; quippe ſi id ſucceſſiſſet, ſufficiebat ei ad victoriam, & Octavius recte vidit præter *Deos credere* & præter *deliberare*, ſupereſſe tertium de uno ſolo & vero Deo. Itaque audacter Rigaltius edidit *incertior*, conſentiente Ouzelii editione, quum priores caſte ſequerentur codicem antiquum, ſicut repoſui. *Gronov.*

6 *In natali meo*] Scribo, *Natali meo*. nam nomen erat *Cæcilius Natalis*. Paullò ante *Nec diſſimulabo principio ita Natalis mei*. Meurſ.

7 *Procul eſt ab ejus ſubtilitate, ſimplicitate*] Etſi vocem importunam *ſubtilitate* delendam videbamus, non auſi tamen ſumus abſque librorum auctoritate quidquam mutare. *Herald.*

Procul eſt ab ejus ſubtilitate ſimplici] In MS. legitur, *Procul eſt ab ejus ſubtilitate ſimplicitate ſubtilis urbanitas*. Mendoſe. *Subtilem urbanitatem* dixerit, quam ſupra, *verſutiam*, & *ſubtilem varietatem*. Verum ne quid diſſimulem, magis conveniret, *ſubtilior vanitas*, quæ parum diſtat à fraudulento mendacio. cujuſmodi eſt verſutia, quam tantopere avertit & amolitur ab ſuo Natali. *Rigalt.*

Ab ejus ſubtilitate, ſimplicitate, ſubtilis urbanitas] Subtilis hæc urbanitas petita ex Cicerone 1. Orat. 6. *ſubtili venuſtate atque urba-*

urbanitas. Quid igitur? [1] ut qui rectam viam neſcit, ubi,

urbanitate. Porro laudibus proſequimur viros doctos, qui hanc ſcripturam codicis unici indicare dignati ſunt. Nam & Sabæus quum edidit *ſubtilitate*, idem videtur teſtari, quod Heraldus ac Rigaltius. In quo etſi calamus aberraverit, paret tamen expreſſa fuiſſe ſubſtantiva duo & ejus generis, quæ fuerint amicitiæ propria & Chriſtianis in ore hærentia. Barthius quidem ſequitur editores, & citat ad Claudianum pag. 126. *Procul abeſt ab ejus ſimplicitate ſubtilis urbanitas*, ſed more ſolito, ut videtur, feſtinans. Omnino vetuſtiſſimus codex innuit ſcriptum ab Minucio fuiſſe: *procul eſt ab ejus ſinceritate, ſimplicitate* &c. Quoties illud prius in noſtro Minucio & quantopere ab eo deprædicatum? modo *pura mens & ſincera conſcientia*, modo *de ſectæ jam noſtræ ſinceritate conſenſio*. Contra alibi *Spiritus ſunt inſinceri. Nihil ſimplex, nihil ſincerum* ſcribebat Cicero ad Atticum, Hieronymus ad Euſtochium, *virga mater eſt Domini, ſimplex, pura, ſincera. Simplex & ſincera devotio* eſt in Panegyrico 243. Porro ne iſta ferme duplicia in auctore noſtro ſine copula quempiam commoveant. Sic enim fere in fine, *ut de toto congruentius, promtius requiramus*. Gronov.

1 *Ut qui rectam viam neſcit, ubi, ut ſit, in plures una diffinditur*] Virgilius lib. 6. Æneid. fol. 127.

—— *partes ubi ſe via findit in ambas*,

Virgilii locum exſcripſit Lactant. lib. 6. cap. 3. *Dicunt humanæ vitæ curſum Y literæ eſſe ſimilem, quod unuſquiſque hominum, cum primum adoleſcentiæ limen attigerit, & in eum locum venerit, partes ubi ſe via findit in ambas, hæreat nutabundus ac neſciat in quam ſe partem potius inclinet*. Elmenhorſtius.

Ut qui rectam viam neſcit, ubi ut ſit] Non dubitamus quin Gelenii vera ſit lectio, *Ut qui rectam viam neſcit, ubi, ut ſit, in plures una diffunditur, hæret anxius*. Repræſentavimus autem Rom. edit. & MS. Reg. lectionem, niſi quod in MS. Reg. ſcriptum fuerat, *quia viam neſcit, hæret anxius*. Pro *diffunditur* non diſpliceret *diffinditur*, quod edidit Gelenius. Lactant. lib. 6. *Cum primum adoleſcentiæ limen attigerit, & in eum locum venerit, partes ubi ſe via findit in ambas, hæreat nutabundus, ac neſciat in quam ſe partem potius inclinet*. Heraldus.

Ut qui rectam viam neſcit, ubi, ut ſit, in plures una diffunditur] Ovidius Faſtor. 5.

Ut ſtat, & incertus, qua ſit
ſibi neſcit eundum,
Cum videt ex omni parte viator iter.

Hinc elegans eſt apud Græcos verbum ἀπορεῖν & nomen ἀπορία; quæ eſt inopia conſilii, cum quis rerum ſuarum invenire exitum neſcit. Scitum eſt hac de re Hieronymi Wolfii diſtichon in Annot. Demoſt.

ubi, ut ſit, in plures una diffunditur, [1] quia viam neſcit, hæret anxius, nec ſingulas audet eligere, [2] nec univerſas probare: ſic cui non eſt veri ſtabile judicium, prout inſida ſuſpicio ſpargitur, [3] ita ejus dubia opinio diſſi-

Cum via multa patet, nulla eſt: bona quâ ſit eundum
Ipſe tibi monſtret ductor Atlantiades. Ouzel.

Diffinditur] Rom. *Deſunditur.* Sententiam Minucii elegantiſſime expreſſit Oppian. ἁλιευτ. 3.

—— εἴκελος ἀνδρὶ
Κείνῳ, ὃς ἐν τριόδοισι πολυτρίπτοισι κυρήσας
Ἔστη ἐπορμαίνων, κραδίη δέ οἱ ἄλλοτε λαιὴν,
Ἄλλοτε δεξιτερὴν ἐπιβάλλεται εἰς ὁδὸν ἐλθεῖν.
Παπταίνει δ' ἑκάτερθε, νόος δέ οἱ ἠΰτε κῦμα
Εἰλεῖται, μάλα δ' ὀψὲ μιῆς ὠρέξατο βουλῆς.

Vide Zenob. & Suid. ἐν τριόδῳ εἶμι. Wower. Hunc ipſum Oppiani locum citat quoque Iſ. Caſaubonus ad Theophraſti Characterem τοῦ περιέργου. Verum poſtrema ex Wowero inepte repetebat Ouzelius, quæ ideo expunxi. *Gronovius.*

In plures una diffunditur] Sunt qui emendari velint, *diffinditur.* Sed nihil eſt neceſſe. *Rigaltius.* Qui quum & clare & recte judicet, quid movit poſteriores, ut eum cum MSto dejererent? Varietas ſi qua foret in antiqua ſcriptura, foret quidam prætextus. Nunc quia in apodoſi dicit *ſpargitur*, etiam in protaſi convenientius eſt *diffunditur*. Pomponius Mela III, 3. *mare vagum atque diffuſum facie amnium ſpargitur.* Varro apud Nonium: *Via una, ſed ectropæ multæ.* Firmicus: *Ne per diverſos tractatus ſpes hominum pravis interpretationibus fallerentur.* Gronov.

1 *Quia viam neſcit*] Hæc ſcriptura exemplaris. *Rigalt.*

2 *Nec univerſas probare*] Immo etiam duabus uti nequit, nedum pluribus. *Gronov.*

Nec univerſas probare] Quum hæc ſimilitudo admodum commendetur opportunitate ſua & nuda totius rei apertiſſimaque declaratione, non tam generata ab Minucio, quam rite elaborata, poſtquam & in ſacris literis & ab Græcis Latiniſque ſcriptoribus varie per partes fuerat prolata, meretur certe, ut ulterius latiuſque explicetur. Certe enim vix dici poteſt eum non audere probare univerſas, quum nequeat id facere ſciens unam modo ducere ad id quo tendit. Recte tamen ſic auctor, quum & dicantur interdum ab aliquo plures probari, quo magis emineat ejus ſtupor & imperitia, unde Syracides dixit aliquem duabus uiis ingredi cap. 2. quod illuſtrat Pricæus in notis poſterioribus ad Pſalmum LXXVII, 14. *Gronov.*

3 *Ita ejus dubia opinio diſſipatur*] Quod Lactantius IV, 3. dixit *animus per multa diſperſus huc atque illuc divagatur;* cui ſimilia collegit idem ille ſtudioſiſſimus analecta ad Epiſtolam Pauli Tito ſcri-

diſſipatur. Nullum itaque miraculum eſt, ſi Cæcilius identidem in contrariis ac repugnantibus [1] jactetur, æſtuet, fluctuetur: quod ne fiat ulterius, convincam & redarguam, [2] quamvis diverſa ſint quæ dicta ſunt, unâ veritate confirmata probataque. [3] Nec dubitandum ei de

ſcriptam cap. III. verſ. 3. *Gronov.*

1 *Jactetur æſtu, & fluctuetur*] Quid? ſi *Jactetur, æſtuet, fluctuetur*. Meurſius.

Jactetur æſtu & fluctuetur] Sic legitur in exemplari. non video cur mutari debuerit. *Rigalt.*

Jactetur, æſtu & fluctuetur] Heu quoties ab gentilibus, neſciis tamen & ipſis, ubi vere conveniret, id ipſum fuit exclamatum, ut non de Cæcilio, ſic de univerſa tribu & multitudine ſua, tanquam ſe ipſos condemnantibus! Vide modo Pricæana ad Epiſtolam Jacobi I, 8, & quum tria hæc verba non alium deceant aut monſtrent, quam qui ὐκ ἦλθεν εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, inſpice eadem ad ſecundam Apoſtoli epiſtolam ad Timotheum III, 6. Nam quod ad lectionem hanc pertinet, in ea quid jure dubitetur, non video. Poteſt legi etiam *jactetur, æſtuet, fluctuetur*, ut edidit Wowerius cum Elmenhorſtio & tamen Meurſius ſuo ingenio adſcribit. Poteſt legi: *jactetur æſtu & fluctuetur*, ut citat Meurſius ex anteriore editione. Et quid pro teſtimonio dicat Rigaltius, tanquam exſtet in optimo libro iſtud poſterius, vix intelligo, quum niſi fallor, intellexerim verba in iſto veterrimo ſcripto cohærere. Porro autem & *jactari æſtu* & *fluctuari æſtu* apud veteres utrumque occurrit, ut Minucio nequiverit fuiſſe cauſa, cur æſtum maluerit addere verbo *jactari*, quam τῷ *fluctuari*. Nec opus hîc eſt nota ſub nomine Ouzelii venditans *fluctuare æſtu* & *volvi æſtu*, quæ rapta eſt ex Barthii adverſariis XXV, 13. Etiam omnia habes junctim in Cypriano de lapſis cap. XX. *nunc mentis æſtu fluctuabunda jactari.* Interim conſtat plane in repetitione ſimilium fere verborum ab Minucio, cui illa placet, omitti copulativam. Nunc igitur ad deſcribendum Cæcilium incerto animi hærentem, idque aperientem in indignatione infauſta utitur gradu ſatis placenti, ut primo dicat *jactari*, quod ſatis notum, ſed & diverſitatem admittit magnam, & ſic non ſatis exprimens id quod volebat: unde addit ſecundum *æſtuare*, quod ordinarium eſt in oceano, ſed gravius priore. Tertium igitur accedit *fluctuari*, quod & ipſum quum ſit ſatis notum, tum certe complectitur graviſſimas procellarum agitationes, nequaquam perpetuas. *Gronov.*

2 *Quamvis diverſa ſint quæ dicta ſunt*] Turbata eſt libri veteris ſcriptura, *Quamvis diverſa quæ dicta ſunt una veritate confirmata probataque ſint.* Rigalt.

3 *Nec dubitandum ei de cætero eſt nec vagandum*] Lactant. lib. 6. *In qua ſi quis difficultate ſuperata, in ſummum ejus evaſerit, habere eum*

de cetero eſt, nec vagandum. Et quoniam meus frater erupit ægre ſe ferre, ſtomachari, indignari, dolere, illiteratos, pauperes, imperitos, de rebus cœleſtibus diſputare; [1] ſciat omnes homines ſine delectu ætatis, ſexus, dignitatis, rationis & ſenſus capaces & [2] habiles procreatos; nec fortunâ nactos, ſed [3] naturâ inſitos eſſe ſapientiam; quin [4] ipſos etiam philoſophos, vel

eum de cætero planum iter. Herald. Sententia plena fiduciæ, & quæ poſtulat magnum robur, & neſcio an decenter huc inculcata, quam idcirco ſic agglutinat Gallica verſio: *mais je lui veux apprendre la verité afin qu'il ne flote plus dans l'incertitude comme auparavant.* Quæ non ſunt tam concinna in Latinis. Itaque notabis mihi indicium Rigaltii de tranſpoſitione verbi, *ſint.* Hæret enim aliquid. *Gronovius.*

1 *Sciat omnes homines rationis ac ſenſus capaces*] Symmachus in relat. ad Imp. *Eadem ſpectamus aſtra, commune cœlum eſt, idem nos mundus involvit, quid intereſt, qua quiſque prudentia verum inquirat.* Eugraphius in Andriam Terentii Act. 1. Scena 1. Ambroſ. lib. 1. de Offic. cap. 26. Lactant. lib. 2. cap. 7. lib. 5. cap. 15. *Elmenhorſt.*

Sciat omnes S.] Sic recte ediderat Gelenius, atque ita ſcriptum in MS. Reg. At edit. Rom. *ſciet.* Herald.

Sciat omnes homines, &c.] Lactantius lib. 2. cap. 7. *Dedit omnibus Deus pro virili portione ſapientiam; ut & inaudita inveſtigare poſſent, & audita perpendere.* Ouzelius.

Sine delectu ætatis, ſexus, dignitatis] Euangelium omnes homines recipit, nobiles & ignobiles, divites & pauperes, fœminas, anus & adoleſcentulas, quando omnis apud Deum, qui ſalvari poteſt, æqualis eſt. Hieron. in Matth. lib. 1. cap. 11. fol. 18. Euſeb. demonſtrat. lib. 3. demonſt. 10. Theodoretus de martyribus Orat. 8. contra Græcos. Auctor Comment. in Matthæum hom. 41. cap. 22. fol. 882. apud Chryſoſt. tom. 2. Lactant. de falſa ſapientia lib. 3. cap. 24. Tacianus contra Græcos f. 238. φιλοσοφοῦσί τε οὐ μόνον οἱ πλουτοῦντες, ἀλλὰ καὶ οἱ πένητες προῖκα τῆς διδασκαλίας ἀπολαύουσι. τὰ γὰρ παρὰ θεοῦ τῶν ἐν κόσμῳ δωρεῶν ὑπερπαίει τὴν ἀμοιβήν. τοὺς δὲ ἀκροᾶσθαι βουλομένους πάντας, οὕτως προσιέμεθα, κἂν πρεσβύτιδες ὦσι, κἂν μειράκια, πᾶσά τε ἁπαξαπλῶς ἡλικία παρ' ἡμῖν τυγχάνει τιμῆς. Id eſt: *Non divites ſolum nobiſcum philoſophantur, ſed etiam pauperes gratis inſtituuntur. Major enim eſt doctrina de Deo, quam ut humanis muneribus compenſari queat. Eodem modo quoſvis audiendi cupidos admittimus, & anus, & adoleſcentes: omnis denique ætas ſimpliciter apud nos honoratur, procul à laſcivia relegatur.* Elmenhorſt.

2 *Habiles procreatores*] Lego, *Habiles procreatos eſſe.* Meurſius.

3 *Natura inſitos eſſe ſapientiam*] Miror

vel ſi qui alii artium repertores [1] in memorias exierunt, priuſquam ſollertiâ mentis parerent nominis claritatem, [2] habitos eſſe plebejos, indoctos, ſeminudos: [3] at vero divites

Miror a nullo hîc animadverti quidquam, quum præter Heraldum & Rigaltium & ipſum Sabæum ita edentes cuncti alii exhibeant *indeptos*. Unde colligere oportebit hoc poſterius venire ab correctione edentium, quum noſtrum *inſitos* plane exſtet in MSto, quem profitentur duo illi heroes ſibi pro duce eſſe, & in editione principe. Sane illud *nactos* & *indeptos* quum ſint tantidem, nimis vicina ſunt nec habent gratiam. *Inſitus* vero in tali ſenſu, quo naturale quid exprimitur, continuum eſt in ipſo Cicerone. Tantum conſtructio videtur non ſatis lenem habere indolem. Sed hanc refero ad ſuperius *blandiri*. Suidas Ἐντήξας, ἐμφυτεύσας. Cicero lib. I. Orat. c. 25. *Inſeri quidem & donari ab arte non poſſunt: ſunt enim illa dona naturæ.* Gronovius.

4 *Ipſos etiam philoſophos*] Quaſi innueret memoratum ab Cæcilio Protagoram, cujus fatum narravit Gellius. *Gronov.*

1 *In memorias exierunt*] Optime in memorias ire dicuntur res Æternitati ac famæ conſecratæ; ac pari elegantiâ ſcriptores alii ſuper aliiſque rebus æternitati dedicandis loquuntur. De hominum clarorum Memoriâ Symmachus lib. 10. Epiſt. 32. *Hinc factum eſt, ut ruſticis adhuc ſeculis optimi quique civium manu & arte formati, in longam memoriam mitterentur.* Plinius Junior Panegyrico Optimo Principi Trajano dicto: *Ibit in ſecula fuiſſe principem, cui florenti & incolumi, nunquam niſi modici honores, ſæpius nulli, decernentur.* Focas Vitâ Virgilii:

Et monſtrare viam graditur æ in ſecula Famæ.

Sil. Italicus lib. 9.

——— *Deæ, quarum mihi ſacra coluntur,*
Mortali totum hunc aperire in ſecula poſſe
Ore diem, ſperamusne?

Claudianus Panegyrico Probini:

——— *Te variis ſcribent in floribus Horæ*
Longaque perpetui ducent in ſecula faſti. Ouzelius.

Attigit hoc ipſum Barthius in Adverſariis v. 12. XXII, 14, & ex priore rapuit Ouzelius verba Venantii Fortunati, ex poſtremo locum Silii. Utrumque igitur merito expunxi, non dubitans reliqua eſſe ejuſdem ſortis, ſed ad quæ non attendi. *Gronov.*

2 *Habitos eſſe plebejos, indoctos, ſeminudos*] Plane ſequitur Martianus Capella: *Plerumque adhæſit pauperibus, magiſque illis, quos aut pedibus nudos, aut intonſo crine hiſpidos, aut ſordenti conſpexit pallio ſemitectos.* Quem locum citat ad Matthæum XI, 25. Cl. Pricæus, & de vera ac germana παιδείᾳ agi notat. Id quod magis ad vivum declaratur in Tabula Cebetis, ubi nullus ad fortunam rapi ſe paſſus, cum donis ejus venit vel ad Pſeudoπαιδείαν vel ad ἀληθινήν. Cur autem *indoctos* voluerit dicere, aut debuerit, vix

video,

divites facultatibus ſuis illigatos, magis [1] aurum ſuſpicere conſuêſſe, quam cœlum; [2] noſtrates pauperes, & commentos eſſe prudentiam, & tradidiſſe ceteris diſciplinam. Unde apparet [3] ingenium non dari facultatibus,

video, quum id generaliter jam probaverit: & nunc ad philoſophos progrediatur aliquid de illorum tenuitate affirmaturus. Gallus ſcribit: *ont eſté eſtimez de la lie du peuple & des ignorans*. Vide an non dederit *indigos*. Gronov.

2 *Adeo divites*] Rom. *At vero div*. Wower.

Divites facultatibus ſuis illigatos] Hieron. in Ionam. capite 3. fol. 141. *Difficile homines potentes, & divites, & nobiles, & multo his difficilius eloquentes credunt Deo; occæcatur enim mens eorum divitiis & opibus atque luxuria, & circumdati vitiis non poſſunt videre virtutes.* Lactant. de divino præmio lib. 7. cap. 1. *Eo fit, ut pauperes & humiles Deo credant facilius, quod ſunt expediti, quam divites, qui ſunt impedimentis plurimis implicati, imo catenati & compediti ſerviunt ad nutum dominæ cupiditatis, quæ illos inextricabilibus vinculis irretivit: nec poſſunt in cœlum aſpicere, quoniam mens eorum in terram prona humique defixa eſt.* Theodoret. orat. 6. de provid. Ambroſ. lib. 5. in Lucam cap. 6. *Elmenhorſt.*

Divites facultatibus ſuis illigatos] Plane alludit ad Paulinum ἐμπλέκεσθαι ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, ut eſt in epiſtola II. ad Timoth. II, 4, ubi plenis velis exſpatiatur Pricæus ad proprietatem verbi iſtius & ſimilium exſequendam ingenti coacervatione. *Gronovius.*

1 *Aurum ſuſcipere*] Optime Scriverius meus *aurum ſuſpicere*. Meurſ.

Aurum ſuſcipere] Rom. *Suſpicere*. Wower.

2 *Noſtrates pauperes*] Chriſtianos, Fratres. qui communem habent in cœlis patrem. quibus eſt communis patria cœlum. *Rigaltius.*

Pauperes commentos eſſe prudentiam] Bonæ mentis ſoror eſt paupertas. *Rigalt.*

3 *Ingenium non dari facult.*] Tatian. Πρὸς ἕλληνας. πάντες οἱ βουλόμενοι φιλοσοφεῖν παρ' ἡμῖν ἄνθρωποι, οὐ τὸ ὁρώμενον δοκιμάζομεν, οὐδὲ τοὺς προσιόντας ἡμῖν ἀπὸ σχήματος κρίνομεν. τὸ γὰρ τῆς γνώμης ἐῤῥωμένον περὶ πᾶσιν εἶναι δύνασθαι λελογίσμεθα. Wower.

Ingenium nec ſtudio parari] Democrates, πολλοὶ πολυμαθέες νοῦν οὐκ ἔχουσι. & πολυνοΐην, οὐ πολυμαθίην ἀσκέειν χρή. Tertullianus de Chriſtianis pauperibus & idiotis: *Deum quilibet opifex Chriſtianus & invenit & oſtendit, & exinde, totum quod in Deo quæritur, re quoque adſignat.* Rigalt. Vide hanc materiam auctam ab Menagio lib. IX. in principio obſervationum ad Heraclitum, ubi hæc ipſa Minuciana vocat etiam ad partes. Cæterum ſi Latinitatis normam in hoc Latino bonæ cauſæ defenſore ſequi placet, profe-

tibus, nec ſtudio parari, ſed cum ipſa mentis formatione generari. Nihil itaque indignandum, vel dolendum, [1] ſi quicumque [2] de divinis quærat, ſentiat, proferat, [3] cum non diſputantis auctoritas, ſed diſputationis ipſius veritas requiratur: [4] atque etiam, quo imperi-

cto dixeris hunc Octavium tantum non ludere in ambiguo uſu *ingenii*. Hoc certe fatetur Latina lingua adeſſe primum naſcentibus, ut tale vel tale habeant animi ac mentis ingenium. vide ad Gellium lib. 1. cap. 1. Sed eſt & alterum ingenium, quod etſi tribuatur etiam infantibus, certe tamen ſtudio paratur, hoc eſt, acuitur, augetur, alitur exercitationibus, ut ſunt nota hæc Tulliana: *Longe præferuntur ingenia, ſi diſciplinis exculta ſunt.* Orat. 15. Quæ quid aliud, quam notant parari? *Gronov.*

1 *Si quicumque de divinis*] Rom. edit. *quæcumque*. Male. *Herald.*

2 *De divinis quærat, ſentiat, proferat*] Sic repetit non tantum mox *ſentiri*, *percipi*, *intelligi*, ſed etiam cap. 17. *Deum agnoſcimus, ſentimus, imitamur.* Verum ſunt omnia Ciceroniana, & præſertim medium. Exempla nimis multa ſunt, quam ut debeam hîc appendere. *Gronov.*

3 *Cum non diſputantis auctoritas*] Cic. 1. de Nat. Deor. *Non tam auctores in diſputando, quam rationis momenta quærenda ſunt.* Theoph. initio lib. 1. ad Autol. Arnob. lib. 1. *Wower.*

Cum non diſputantis auctoritas, ſed diſputationis ipſius veritas requiratur] Hieron. lib. 3. contra Pelagianos initio: *In dogmatibus & quæſtionibus diſſerendis non perſona, ſed cauſa quærenda eſt.* Arnobius lib. 1. cap. 21. *Cum de rebus agitur ab oſtentatione ſubmotis, quid dicatur ſpectandum eſt, non quali cum amœnitate dicatur.* Elmenhorſt.

Cum non diſputantis auctoritas, ſed diſputationis ipſius veritas requiratur] Simile eſt illud Heliodori Æthiopic. lib. 10. Τὰς ὑπεροχὰς οὐ δυσωπεῖ τὸ δίκαιον, ἀλλ᾽ εἷς ἐστιν ὁ βασιλεύων ἐν ταῖς κρίσεσιν, ὁ τοῖς εὐλογωτέροις κρατῶν. Huc quoque referri poſſe videtur illud Romani Martyris apud Prudentium:

Si me movere rebus ullis niteris,
Ratione mecum, non furore, dimica. Ouzel.

4 *Atque etiam quo imperitior ſermo, hoc illuſtrior ratio eſt*] Ambroſ. in Luc. lib. 7. cap. 15. lib. 8. cap. 17. Et in Epiſt. Pauli ad Corinth. 1. cap. 2. Lactant. lib. 3. cap. 1. Athenag. Apol. pro Chriſtian. Cyprian. Epiſt. 2. ad Donatum. *Elmenhorſt.*

Quo imperitior ſermo, hoc illuſtrior eſt] Nuſpiam id jure dici poteſt. Attamen ſic nuper editio Ouzeliana, ſequuta Rigaltianam. At Romana Sabæi, Woweriana, Elmenhorſtiana, utraque Heraldi, *hoc illuſtrior ratio eſt.* Cur ea vox ejicitur, quum credibile ſit ex codice vetuſto veniſſe? Et ſane id verum eſt. Ex ore infantium quum laudatur Deus, etſi ſer-

peritior ſermo, hoc illuſtrior ratio eſt: quoniam non fucatur [1] pompâ facundiæ & gratiæ, ſed, ut eſt, recti regulâ ſuſtinetur.

Nec recuſo, quod Cæcilius aſſerere inter præcipua connifus eſt, [2] hominem noſſe ſe & circumſpicere debere, quid ſit, unde ſit, quare ſit; utrum elementis concretus, an concinnatus atomis, an potius à Deo factus, formatus, animatus? Quod ipſum explorare & eruere ſine univerſitatis inquiſitione non poſſumus, cum ita cohærentia, connexa, concatenata ſint, ut, niſi divinitatis rationem diligenter excuſſeris, neſcias humanitatis; nec poſſis pulchre gerere rem civilem, niſi cognoveris hanc communem omnium mundi civitatem: præcipue cum à feris belluis hoc differamus, [3] quod illa prona, in terramque vergentia, [4] nihil nata ſint

ſermo ſit imperitior, illuſtrius ſe exſerit ratio & divinæ auræ portio: & utique recti regula non ſuſtinetur ſermo, ſed ratio. Itaque merito repetiit quoque eam vocem Cellarius; & contra miror potuiſſe Gallum ita interpretari & ſupplere; *La verité meſme eſt plus viſible, plus le diſcours eſt despourveu d'ornement.* Nequaquam ſemper. *Gronov.*

1 *Pompa facundiæ*] Arnobius lib. 1. pag. 21. *Pompa ſermonis.* Ambroſius in Luc. lib. 7. cap. 15. *Pompa facundiæ.* Et lib. 8. *verborum infulæ.* Caſſiodor. Variar. lib. 11. Epiſt. 1. *Romani eloquii pompa.* Elmenhorſt.

Non fucatur pompâ facundiæ] Nam, ut optime inquit Lactantius lib. 5. c. 1. *Eloquentia ſeculo ſervit; populo ſe jactare, & in rebus malis placere geſtit. Siquidem veritatem ſæpius expugnare conatur, ut vim ſuam monſtret; opes expetit, honores concupiſcit, ſummum denique gradum dignitatis expoſcit.* Recte quoque Cyprianus ad Donatum Epiſtola 2. *In judiciis, in concione, pro roſtris opulenta facundia volubili ambitione jactetur; cum de Domino Deo vox eſt, vocis pura ſinceritas, non eloquentiæ viribus nititur ad fidei argumenta, ſed rebus.* Ouzelius.

2. *Hominem noſſe ſe & circumſpicere debere*] Clemens Alexandrin. παιδαγω. lib. 3. cap. 1. ἦν ἄρα, ὡς ἔοικε, πάντων μέγιστον μαθημάτων, τὸ γνῶναι αὐτόν. ἑαυτὸν γάρ τις ἐὰν γνῴη, Θεὸν εἴσεται. Θεὸν δὲ εἰδὼς, ἐξομοιωθήσεται Θεῷ. Philoſtratus de vita Apollonii Tyanei lib. 7. cap. 7. Xenoph. memorabil. lib. 3. fol. 776. & 779. *Elmenhorſt.*

3 *Quod illa prona in terramque vergentia, &c. nos quibus vultus erectus*] Manilius lib. 4.

—— *Projecta jacent animalia cuncta*
In terram, vel merſa vadis, vel in aëre pendent.
Omnibus una quies venter.

Boëth. de Conſolat. lib. 5. Metr. 5.

Quæ (animalia) *videas licet omnia diſcrepare formis,*
Prona tamen facies hebetes valet ingravare ſenſus.
Unica gens hominum celſum levat altius cacumen,
Atque levis recto ſtat corpore, deſpicitque terras.
Hæc niſi terrenus male deſipis, admonet figura.
Qui recto cœlum vultu petis, exeriſque frontem,
In ſublime feras animum quoque, ne gravata peſſum
Inferior ſidat mens corpore celſius levato.

Elegantiſſime quoque hanc in mentem Baſilius Magnus Hexaëm. homilia 11. Ἔπλασεν ὁ θεὸς ὀρθὸν, ἐξαίρετον ταύτην τὴν διάπλασιν παρὰ τὰ λοιπὰ ζῶα ἔδωκε. διὰ τί; ἐπειδὴ ἐξαίρετόν σοι καὶ τὴν ἐνέργειαν ἀποδιδόναι ἔμελλε. τὰ μὲν γὰρ ἄλλα βοσκήματά ἐστι καὶ πρὸς ἃ πέφυκε, πρὸς ταῦτα ἔχει τὴν κατασκευήν. ἐγεννήθη τὸ πρόβατον νέμεσθαι, κάτω ἔχει κεφαλὴν συννεύουσαν, τῇ γαστρὶ ἐνορᾷν, καὶ τοῖς ὑπὸ γαστέρα, ἐπειδὴ τέλος ἐκείνοις εὐδαιμονίας, ἡ γαστρὸς πλήρωσις καὶ ἀπόλαυσις. ἄνθρωπος δὲ οὐκέτι εἰς γαστέρα βλέπει, ἀλλ' εἰς τὰ ἄνω, κεφαλὴ αὐτῷ ὑψηλὴ, ἵνα τὴν ἄνω βλέπῃ συγγένειαν. ὀφθαλμοὶ οὐκ εἰς τὴν γῆν νεύοντες. μὴ τοίνυν ποίει σεαυτὸν παρὰ φύσιν, μὴ τὰ γήϊνα περισκόπει, ἀλλὰ τὰ οὐράνια, οὗ ὁ Χριστός ἐστιν. Similiter Cyprianus contra Demetrianum, cujus verbis etiam utitur Claudius Taurinenſis, ut obſervavit adverſario de cultu Imaginum libro Jonas Aurelianenſis Epiſcopus: *Rectum te Deus fecit; & cum cetera animalia prona & ad terram ſitu vergente depreſſa ſint, tibi ſublimis ſtatus, & ad cœlum atque ad Deum tuum vultus erectus eſt.* Ex hâc & in hanc ſententiam capiendum eſt Scitum illud Magicum Zoroaſtris, vel cujuſdam ejus diſcipuli; Μηδὲ κάτω νεύσης. κρημνὸς κατὰ γῆς ὑπόκειται. Ad quæ verba inter alia ita Plethon. λέγει τὸ λόγιον μὴ κάτω πρὸς τὸ θνητὸν δὴ σῶμα ὑποκλίνης. Pſellus vero: τὴν μετὰ θεὸν οὖσαν ψυχὴν τὸ λόγιον ἐθέλει ἐκείνῳ μόνῳ προσέχειν τὸν νοῦν, καὶ μὴ κάτω τὴν ῥοπὴν ποιεῖσθαι. Plura quæ ad hujus loci illuſtrationem facere poſſunt vide ſis apud Xenophont. Memorab. lib. 1. Salluſt. prooëm. Catil. Claudian. de Raptu Proſerp. lib. 3. Sil. Italic. lib. 15. Alcim. Avit. lib. 1. Junilium in Geneſ. Mar. Victorem Prologo Geneſ. Hilarium Geneſi. Ruſticum Expidium, alios. Nequeo autem mihi attemperare, quin coronidis loco adjiciam magnificam Senecæ vocem ex Epiſtolâ 66. *Vetas me cœlo intereſſe, id eſt, jubes me vivere capite demiſſo? Major ſum & ad majora genitus, quam ut mancipium ſim mei corporis: quod equidem non aliter adſpicio, quam vinculum aliquod libertati meæ circumdatum.* Vide quoque illum Epiſt. 60. & Epiſt. 92. *Ouzelius.*

4 *Nihil nata ſint proſpicere, niſi pabulum*] Ingreditur locum communem & ſicut olim Ethicis perneceſſarium, dicam? an pergratum, ita & ab Chriſtianis expolitum, ut notavit Wowerus, ſed & ab recentioribus quamplurimis

ſint proſpicere, niſi pabulum: [1] nos quibus vultus erectus,

rimis pertractatum, dum gaudent videre conſpirationem omnium, noviſſimo qui hæc attigit, Pricæo ad Apuleji Apologiam pag. 16, ubi videbis quoque referri indicium Baſilii in Hexaemero ex homil. XI, ut non debuerit eum Minucio imputare Ouzelius, omnino & reliquum contextum ita ex aliis deſcripſiſſe credendus. Quin etiam ſententia horum verborum confirmatur ab eodem in notis ad Epiſtolam Apoſtoli Judæ verſ. 10. Cæterum notandus eſt Minucius, qui ſic ſcribit, ac ſi non dixiſſet tantum *feris belluis*, ſed appoſuiſſet etiam *pecoribus* vel *animalibus*, ut capit. XIX. *pecudumque genus, & quidquid aliud animalium*, hinc univerſum hoc in neutro plurali edens; aut ſolummodo quod ſic in lingua promtus & ab juventa adſuefactus exſtaret locus vel Salluſtii vel Ovidii, ut conſuetudo iſta auferret alios ſenſus. Nam aſſidua fuiſſe in poſteriorum linguis illa ipſa verba probat conſenſus quoque iſtorum duorum, quos profert Barthius lib. XIX. cap. 7. Adverſar. Cui generis mutationi ſimile præbet Livius XXVI, 27. fin. & Pareus in Lexici Critici mantiſſa p. 61. & 62. collegit alia exempla. Nam mox in capite XVIII bene cavit ſcribens: *Quidve animantium loquar adverſus ſeſe tutelam multiformem. alias armatas dentibus, alias* &c. ut cap. XXXIV. *pecudes & belluas*. Gronov.

1 *Nos quibus vultus erectus, quibus ſuſpectus in cœlum datus eſt*] Lactant. de opificio Dei cap. 8. *Cum igitur ſtatuiſſet Deus ex omnibus animalibus ſolum hominem facere cœleſtem, cætera univerſa terrena; hunc ad cœli contemplationem rigidum erexit, bipedemque conſtituit, ſcilicet ut eadem ſpectaret, unde illi origo eſt, illa vero depreſſit ad terram; ut quia nulla his immortalitatis exſpectatio eſt, toto corpore in humum projecta, ventri pabuloque ſervirent. Hominis itaque ſolius recta ratio eſt & ſublimis ſtatus, & vultus Deo patri communis, ac proximus, originem ſuam, fictoremque teſtatur.* lib. 2. c. 1. de ira cap. 7. & 14. lib. 7. cap. 5. & 9. In Epitome cap. 7. Ovid. lib. 1. Metamorph. Fab. 2.

Pronaque cum ſpectent animalia cætera terram,
Os homini ſublime dedit, cœlumque videre
Juſſit, & erectos ad ſydera tollere vultus.

Docte Baſilius Magnus homilia εἰς τὸ πρόσεχε σεαυτῷ fol. 141. & in Hexaemer. homil. 9. fol. 40. Baſilius Seleuciæ Epiſcop. Orat. 1. in illud: *In principio creavit Deus cœlum & terram, &c.* Gregorius Nyſſenus lib. de hominis opificio cap. 8. Firm. lib. 8. Aſtron. in proœmio ad Mavortium. Theodoret. Orat. 3. de Provid. Philo; *Quod deterior potiori inſidiatur.* Et *de Plantatione Noë* fol. 147. Chryſoſt. tom. 5. Orat. 1. de provident. Hieronym. tract. 1. part. 3. Epiſt. 1. Seneca de vita beata. cap. 32. Caſſiodorus de anima cap. 16. *Elmenh.*

ctus, quibus ſuſpectus [1] in cœlum datus eſt, [2] ſermo, & ratio, per quæ Deum agnoſcimus, ſentimus, imitamur, ignorare nec fas nec licet [3] ingerentem ſeſe oculis & ſenſibus noſtris cœleſtem claritatem: Sacrilegii enim vel maximi inſtar eſt, [4] humi quærere, quod in ſublimi debeas invenire. Quo magis mihi videntur, qui [5] hunc mundi totius ornatum non divinâ ratione perfectum volunt, ſed [6] fruſtis quibuſdam temere cohærentibus conglobatum, mentem, ſenſum, oculos denique ipſos non habere. [7] Quid enim poteſt eſſe tam aper-

1 *Suſpectus in cœlum*] Mere Virgilianum ex libro VI. Æn. 579. *Quantus ad ætherium cœli ſuſpectus Olympum.* Gronov.

2 *Sermo & ratio per quæ Deum agnoſcimus*] Ambroſius lib. 5. epiſt. 38. Proceſſit poſtremus creaturarum homo ſpecie gratus, mente ſublimis, ut omni eſſet creaturæ miraculo, in quo ad ſimilitudinem æterni Dei, νοῦς eſſet æternus, humana ſpecie amictus, &c. *Wower.*

3 *Ingerentem ſeſe oculis* &c.] Partem hanc adhibet Pricæus ad convenientiam verborum Servatoris apud Matthæum XIII, 16, ſed neſcio an non nimis concile breviterque teſtetur dixiſſe Minucium *ignorare ingerentem ſe oculis cœleſtem claritatem.* Gronov.

4 *Humi quærere, quod in ſublimi deb. inv.*] Committit hanc ſententiam ille ipſe cum verbis Angeli, quæ exſtant apud Lucam XXIV, 5. Et ſic tamen Solem orientem recte illi Sidonii non in ſublimi & cœlo quærebant, ſed humi & operum publicorum culminibus editioribus apud Juſtinum libro XVIII. Quid dicemus de eclipſeos ſpeculo aqua, in quam deſpicientes cernimus quid fiat ſuperne in cœlo? Et multa talia inventa ſunt, quæ vetant hoc nimis extendi. *Gronov.*

5 *Hunc mundi totius ornatum*] Nihil certe illorum, quæ ſenſu comprehenduntur, mundo ornatius, pulchrius & abſolutius, ut Philo notat in lib. περὶ ἀφθαρσίας κόσμου pag. 644. Cicero l. 2. de Nat. Deor. p. [illegible]. lib. 3. p. 334. Lactant. lib. de ira cap. 10. *Elmenhorſt.*

6 *Fruſtis quibuſdam temere concurrentibus*] Atomis. *Si & atomi corpulentias de coitu ſuo cogunt,* inquit Tertul. Et lepida eſt illa deſcriptio apud Cic. 1. de nat. deor. *Infinita vis innumerabilium volitat atomorum quæ interjecto inani cohæreſcunt tamen inter ſe, & aliæ alias apprehendentes continuantur.* Alibi dicit, *turbulentam atomorum concurſionem.* Quod vero Tullius dixit, *continuantur,* Minucius ſupra, *concinnantur.* Rigaltius.

7 *Quid enim poteſt eſſe tam apertum*] Vulgaria hæc argumenta, quibus omnes fere, qui adverſus gentes ſcripſerunt, & alii auctores, in adſtruenda divinitate uſi ſunt,

apertum, tam confeſſum, tamque perſpicuum, cum oculos in cœlum ſuſtuleris, & [1] quæ ſunt infra circaque luſtraveris, quam [2] eſſe aliquod numen præſtantiſſi-

ſunt, quorum verba adducere ſupervacuum exiſtimo. Auctor lib. de mundo. Auguſtin. lib. 3. & lib. 15. cap. 4. de trinitate. Hieron. in Eccleſ. cap. 3. Verba autem Minucii expreſſa ex illis Cic. 2. de Nat. Deor. *Quid poteſt eſſe tam apertum, tamque perſpicuum, cum cœlum ſuſpeximus, quam eſſe aliquod numen præſtantiſſimæ mentis, quo hæc regantur?* Wowerus.

Quid poteſt eſſe tam apertum, cum oculos in cœlum ſuſtuleris] Cicero de Aruſp. reſp. fol. 431. *Etenim quis eſt tam vecors, qui cum cœlum ſuſpexerit, deos eſſe non ſentiat, & ea, quæ tanta mente fiunt, ut vix quiſquam arte ulla ordinem rerum ac viciſſitudinem perſequi poſſit, caſu fieri putet? aut cum Deos eſſe intellexerit, non intelligat, eorum numine hoc tantum imperium natum & auctum & retentum.* Lactant. lib. 1. cap. 2. *Nemo eſt tam rudis, tam feris moribus; quin oculos ſuos in cœlum tollens, tametſi neſciat cujus Dei providentia regatur hoc omne, quod cernitur; non aliquam tamen eſſe intelligat ex ipſa rerum magnitudine, motu, diſpoſitione, conſtantia, utilitate, pulchritudine, temperatione: nec poſſe fieri quin id, quod mirabili ratione conſtat, conſilio majori aliquo ſit inſtructum.* Elmenhorſt.

Quid poteſt eſſe tam apertum, &c.] Pæne ad verbum noſter hæc ex Cicerone, apud quem in ſecundo de Natura Deorum legis: *Quid poteſt eſſe tam apertum tamque perſpicuum, cum cœlum ſuſpeximus, cœleſtiaque contemplati ſumus, quam aliquod eſſe Numen præſtantiſſimæ mentis, quo hæc regantur?* Eandem & adducit rationem l. 2. de Divinatione: *Eſſe præſtantem aliquam, æternamque naturam, & eam ſuſpiciendam adorandamque hominum generi, pulchritudo mundi, ordoque rerum cœleſtium cogit confiteri.* Prudentius Apotheoſi:

Attamen in cœlum quotiens ſuſpexit, in uno
Conſtituit jus omne Deo, cui ſerviat ingens
Virtutum ratio, variis inſtructa miniſtris.

Vide Iſidor. Peluſ. lib. 4. Epiſt. 186. *Ouzel.* Qui poterat pati, ut Wowerus monſtraret locum Ciceronis, unde petiit Minucius.

1 *Quæ ſunt infra, circaque*] Pacuvius apud Var. de ling. Lat. *Hoc vide circum ſupraque, quod complexu continet terram.* Lucret. l. 1. *Denique jam ruere hoc circum ſupraque, quod omnem Continet amplexu terram.* Wower.

Et quæ ſunt ſupra circaque] Pacuvius apud Varron. lib. 4. de L. L.

Hoc vide circum ſupraque, quod complexu continet terram. Elmenhorſt. Attamen in hoc loco Lindenbrogius ad Catalecta pag. 334. mallet legere *ſupra circaque.* Sed contra MStum temere id mavult.

2 *Eſſe aliquod numen præſtantiſſimæ*

tiſſimæ mentis, quo [1] omnis natura inſpiretur, moveatur, alatur, gubernetur? [2] Cœlum ipſum vide quam late tenditur, quam rapide volvitur, vel quod in noctem aſtris diſtinguitur, vel quod in diem ſole luſtratur; jam ſcies quam ſit in eo ſummi moderatoris mira & divina libratio. [3] Vide & annum, ut ſolis ambitus faciat, & menſem vide ut [4] luna auctu, ſenio,

[1] la-

tiſſimæ mentis] Verba hæc eſſe expreſſa ex illis Ciceronis in libro II. de Nat. D. notavit tempeſtive Wowerus. Quo impudentior eſt frons Ouzelii, qui eandem indicii gratiam captare ſibi affectavit eodem loco ponendo, prout unicuique patet. *Gronov.*

1 *Omnis natura inſpiretur*] De hac Dei laude uberrimam meſſem apponit noſcendi cupidis Pricæus ad Acta Apoſtolorum XVII, 25. Quin & totus hic exceſſus ad plenum exornatur ab eodem ad Pſalmum CIII. *Gronov.*

2 *Cœlum ipſum vide*] Athenagoras Apolog. pro Chriſtian. pag. 17. Occumenius in Epiſt. Pauli ad Rom. cap. 1. Theodoret. Orat. 1. de provident. D. Clemens Recognit. lib. 8. pag. 123. Athanaſ. contra Gentes. Cicero lib. 2. de Nat. Deor. pag. 196. lib. 3. p. 332. Nazianz. Orat. 2. de Theologia. *Elmenhorſt.*

Cœlum ipſum vide, quam late tenditur, quam rapide volvitur] G. Piſidas Opificio Mundi:

Τὶς τὸν μέγιςον οὐρανὸν τοῦτον βλέπων,
Καὶ τὴν ἀεικίνητον ἣν ἔχει βίαν,
Τῶν ἀςέρων τε τοὺς συνεκτικωτάτους
Νῦν μὲν βορείας, νῦν δὲ κινήσεις νότου,
Ἐν ἐκδρομῇ ποιοῦντες, ἢ μετυςάσει.

Ouzelius.

3 *Vide & annum*] Nemeſius περὶ φύσεως ἀνθρώπου cap. 42. Theodor. orat. 2. Auguſtin. de vera relig. cap. 28. *Non fruſtra & inaniter intueri oportet pulchritudinem cœli, ordinem ſyderum, candorem lucis, dierum & noctium viciſſitudines, lunæ menſtrua curricula, anni quadrifariam temperationem quadripartitis elementis congruentem, tantam vim ſeminum, ſpecies numeroſque gignentium, & omnia in ſuo genere, &c.* Wower.

Vide ut annum ſolis ambitus faciat] Theodoret. Orat. de provid. Cyprian. de ſpect. fol. 377. Lactant. de ira c. 13. Cæſarius Dialog. 3. Chryſoſt. in Pſalm. 144. *Elmenhorſt.*

4 *Luna ut actu, ſenio, labore*] Id eſt, *defectu*, qui contingunt Lunæ, quotiens terræ altitudo interveniens radiis ſolis, eam illuminari non patitur, à quibus lumen dicitur accipere. Cleomedes circul. inſpect. Meteor. lib. 2. pag. 45. & ſeq. Servius in 2. Æneid. fol. 177. Macrobius lib. 1. in ſomn. Scipionis cap. 15. Laertius lib. 7. in Zenone. Iſidor. Hiſpalenſis de nat. rer. cap. 2. Damaſcenus de fide Orthodoxa lib. 2. cap. 7. Cicero de Divin. lib. 2. pag. 383. Beda de Elementis Philoſophiæ lib. 2. fol. 329. Xiphilinus

nus Claudio fol. 261. Hieronym. adverſ. Pelag. l. 1. cap. 7. *Luna ſuper ſuis deſectibus & labore cauſetur.* Varro apud Junium Philargyrium in 2. Georg. *Eclipſis quando fit, cur Luna laboret.* Quoties luna ex ordinario deliquio deficiebat, inſenſati pagani ridicule credebant lunam laborare, ideoque ne pateretur, diſſono æris crepitu, & immanibus vociferationibus ei ſubveniebant, & defectum ſuis clamoribus adjuvabant. Auctor de rectitudine catholicæ converſationis apud Aug. tom. 9. fol. 789. *Nullus quando luna obſcuratur, vociferare præſumat, quia certis temporibus Deo jubente obſcuratur.* Maximus Taurinenſis Epiſcop. homil. de defectu lunæ pag. 293. *Quis non moleſte ferat, ſic vos eſſe veſtræ ſalutis immemores, ut etiam cœlo teſte peccetis. Nam cum ante dies pleroſque de veſtræ avaritiæ cupiditate pulſaverim, ipſa die circa veſperum tanta vociferatio populi extitit, ut irreligioſitas ejus penetraret ad cœlum. Quod cum requirerem quid ſibi hic clamor velit: dixerunt mihi, quod laboranti lunæ veſtra vociferatio ſubveniret: & defectum ejus ſuis clamoribus adjuvaret.* Ita Maximus in prædicta homilia, quæ falſo Ambroſio operum parte 3. ſermone 83. pag. 288. adſcribitur. Non enim eſſe Ambroſii, ſed hujus Maximi, teſtatur Gennadius in catalogo illuſt. virorum p. 212. apud Hieronym. tom. 9. his verbis: *Maximus Taurinenſis Eccleſiæ Epiſcopus, ſcripſit de avaritia, de hoſpitalitate, de defectu Lunæ, &c.* Statius lib. 6. Thebaid. pag. 125.

—— attonitis quotiens avellitur aſtris
Solis opaca ſoror, procul auxiliantia gentes
Æra crepant fruſtraque timent.

Vide Plutarch. Æmilio fol. 264. Plinius lib. 1. cap. 12. Livius l. 26. p. 596. lib. 44. p. 1193. Lactantius in Statii Thebaid. p. 120. Burchardus Wormacienſis Epiſcop. lib. 10. decret. cap. 33. & lib. 19. de pœnitentia pag. 269. illis qui has furioſas exclamationes exercuerint, duorum annorum pœnitentiam imponit. Verba illius addam: *Si obſervaſti traditiones paganorum, quas quaſi hæreditario jure diabolo ſubminiſtrante, uſque in hos dies ſemper patres filiis reliquerunt, id eſt, ut elementa coleres; lunam, aut ſolem, aut ſtellarum curſum: novam lunam, aut defectum lunæ, ut tuis clamoribus aut auxilio ſplendorem ejus reſtaurare valeres, aut illa elementa tibi ſuccurrere, aut tu illis poſſes, aut novam lunam obſervaſti pro domo facienda, aut conjugiis ſociandis? Si feciſti, duos annos per legitimas ferias pœniteas.* Elmenhorſt.

Vide ut Luna auctu, ſenio, &c.] Piſidas Opif. Mundi:

Τὶς γὰρ σελήνην ἢ τὸν ἥλιον βλέπειν,
Ὀφθαλμιῶντας τῇ πρὸς ἔκλειψιν
νόσῳ. *Ouzel.*

Labore] Ἐκλείψει. Virgil. 2. Georg. *Defectus ſolis varios, lunæque labores.* Lunam enim laborare putabant, quoties deficiebat, ideoque clamore, & tinnitu æris ei ſuccurrebant. Seneca Hippol. *Tractam Theſſalicis carminibus rati Tinnitus dedimus, tu fueras labor.* Juven. Sat. 6. .... *Laboranti poterit ſuccurrere Lunæ.*

[1] labore circumagat. [2] Quid tenebrarum & luminis dicam recurſantes vices, ut ſit nobis operis & quietis alterna reparatio? Relinquenda vero aſtrologis prolixior de ſideribus oratio, [3] vel quod regant curſum navigandi, vel quod arandi [4] metendique tempus inducant: quæ ſingula non modo ut crearentur, fierent, diſponerentur, [5] ſummi opificis & perfectæ rationis eguerunt, [6] verum etiam ſentiri, perſpici, intelligi, ſine ſummâ

Ambroſ. ſermone 88. rationem hujus moris reddit auctor problematum, quæ Alexandri Aphrod. nomine circumferuntur probl. 45. *Wower.*

1 *Labore circumagat*] Defectu. *Sol ſpectatorem, niſi cum deficit, non habet. nemo obſervat lunam, niſi laborantem.* Seneca. *Rigalt.*

2 *Quid tenebrarum*] Expreſſum ex illis Cic. 2. de Nat. Deor. *Jam diei noctiſque viciſſitudo conſervat animantes, tribuens aliud agendi tempus, aliud quieſcendi.* Wower.

Quid tenebrarum & luminis dicam recurſantes vices] Omnia loca has vices in Latino uſu monſtrantia & huc allata ſumſerat Ouzelius ex Barthii adverſariis LVI. I. ubi etiamnum inſpicias. Quæ ſi placet ampliora cernere, adeas licet Nic. Heinſium ad Valerium Flaccum 1, 279. *Gronov.*

3 *Vel quæ regant curſum n.*] MS. Reg. *vel quod regant curſum navigandi, vel quod arandi, metendique tempus inducant.* Herald.

4 *Metendique tempus inducant*] MS. *indicant.* Wower.

Tempus inducant] Cicero de Univerſ. 23. *Seſeque ipſe verſans ſempiternæ vitæ induxit exordium.* At tamen citat hunc locum quoque Nic. Heinſius ad Claudiani Conſulatum Manlii Theodori v. 130. & quidem ita, ut velit præferre *indicant.* Sic certe ibi adhibet, ac verbum id illuſtrare tentat; quum tamen in loco belli Gildonici, quo lectorem appellat, teſtetur legi *Quem veniens induxit hiems, ver perculit, hoſtem,* in Vaticano primo, quem merito ante omnes alios codices ipſe extollit, ut a quo rariſſima lectio ſuppeditetur, plane ad loquutionem nunc Minucii, quum in uſu verbi *indicere* ibidem pateat ex exemplis, quantopere ament appoſitum dativum. Imo decidit Sophocles v. in Ajace 1210.

Ετεων ἀριθμὸς
Τὰν ἄπαυστον γ' αἰὲν ἐμοὶ
Δορυσσόντων μόχθων
Ἀταν ἐπάγων. In Trachiniis 29
Νὺξ γὰρ εἰσάγει
Καὶ νὺξ ἀπωθεῖ διαδεδεγμένη πόνον.

Et plane Ovidius lib. v. Faſt. 163. *At ſimul inducunt obſcura crepuſcula noctem.* Gronovius.

5 *Summi opificis*] Magnifice Manilius, *Non opus eſt magni caſus, ſed numinis ordo,* quæ verba ab plurimis citata merentur hic etiam legi, & præter alios illuſtrat Douſa ad Catull. pag. 40. *Gronov.*

6 *Verum etiam ſentiri, perſpici*] Cic.

ſummâ ſollertiâ & ratione non poſſunt. [1] Quid? cum ordo temporum ac frugum ſtabili varietate diſtinguitur, nonne auctorem ſuum, parentemque teſtatur? Ver æque cum ſuis floribus, & æſtas cum ſuis meſſibus, & autumni maturitas grata, & [2] hiberna olivitas neceſ-

Cic. 2. de Nat. Deor. *Quæ non modo ut fierent ratione eguerunt, ſed intelligi qualia ſint, ſine ſumma ratione non poſſunt.* Wower.

1 *Quid cum ordo temporum*] Athanaſ. longa oratione hoc diduxit: Veriſſimum eſt, inquit, æſtimare Deum, qui συμφωνίαν iſtam operatur, quem licet ſubtractum oculis non cernamus, ordo tamen, & concentus τ̃ ἐναντίων ducem, & principem fatetur. *Wower.*

Quid cum ordo temporum ac frugum] Ita edidimus MS. Reg. auctoritatem ſequuti. Antea ediderant *hac fr.* non idonea ſententia. Expende quæ ſequuntur. *Herald.*

Quid? cum ordo temporum ac frugum ſtabili varietate diſtinguitur, &c] Omnis illa exſpatians citatio ſub nomine Ouzelii hîc conſpecta ſunt ſpolia Pricæo derepta ad Acta Apoſt. XIV, 14. prorſus non modo per eoſdem auctores inſtructa, ſed tam accurate compilata, ut ne quidem omiſerit iſtud (*ubi ſupplendum ἐχὶ ὁ Θεὸς*) ut plane funeſtet hæc ſacra. Ille ipſe vir in colligendo locupletiſſimus hunc hymnum Minucii ſane glorioſum contulit quoque cum Pſalmo Davidis LXXIII, etſi omittens vocem *æque*, neſcio an de induſtria, certe ad locum Actorum bene retinens, ut credi debeat error in ſcribendo. Sed & Sitzmannus hæc Minuciana aptavit Boethii libro IV metr. VI. Etiam Lindebrogius ad Catalecta p. 321 De vere autem quis non dixit? *Gronov.*

2 *Hiberna olivitas neceſſaria*] Hoc minime ad Octavii propoſitum facere videtur. nam pleriſque regionibus non proveniunt olivæ, neque eſt neceſſaria olivitas, inepte autem componeretur hiberna olivitas cum autumni maturitate. Figurate igitur Minucius *hibernam olivitatem* hic poſuit pro *hiberna uligine*. cum ſcilicet humus per hiemem ipſo ſitu putris glacie per vices regelata & nivibus reſolutis in limum pingueſcit velut olivo perfuſa. hæc ſane hiberna olivitas tam neceſſaria eſt quam autumni maturitas grata. etenim agros oblimat & oblimatione mollitos ad ſerendum aptiores reddit. Ceterum, ſiquis hic alluſum etiam velit ad ipſam olivarum olivitatem quæ fit menſe Decembri, facile concedam. *Rigalt.*

Hiberna olivitas &c.] Quod hîc occurrit difficultatis, ita expedies. *Olivitas* eſt proventus olivarum. Sic Columella accipit: ſic Mamertinus in gratiarum actione ad Julianum. Noſter uſitata figura pro tempore olivitatis, ſeu provenientium, & maturarum olivarum, hoc eſt, hieme, accipit: ut *meſſem* dicunt pro æſtate, qua fiunt meſſes. Sic Virgilius: *ſi meſſis,*

neceſſaria: qui ordo facile turbaretur, niſi maxima ratione conſiſteret. Jam providentiæ quantæ, [1] ne hiems ſola glacie ureret, aut ſola æſtas ardore torreret, autumni & veris inſerere medium temperamentum, ut per

ſis, in umbra. Sibylla apud eundem. *Tercentum meſſes, tercentum muſta videre.* Seneca: *hiemes decem, Totidemque meſſes.* Ergo, *hibernam olivitatem neceſſariam* intellige hiemem oliviferam neceſſariam perinde, ut priores illo partes non tantum neceſſariæ, verum etiam gratæ. Joh. Freder. Gronovius capite VII Obſervationum ad Eccleſ. Script. Ac tamen nondum videtur huic loco ſatisfactum. Nam quæ jucunditas in iſta diverſitate *autumni maturitas grata & hiberna olivitas neceſſaria:* Nulla in his gratia nec ad auditum nec loquutionem. An poſt ver nominatum æſtatemque & autumnum nequibat hiemis mentio ſimplex ſequi? Nulla cauſa id vetabat. Sed Minucius noſter bifidam periodum fecit, ut poſt ver & æſtatem adderetur aliquid venuſtioris farinæ, quo gaudet Latina lingua, & obſcurari cœpit trajectione prava literarum i & a. Etenim omnino ſtatuerim ſcripſiſſe auctorem: *autumna maturitas grata*, prout inſtar adjectivi inflexerunt eam vocem, de qua in Obſervationibus paternis III, 28, *& hiberni olivitas neceſſ.* Nam duo hæc tempora anni videtur peculiariter exprimi voluiſſe, non ut eſſent adjecta ſubſtantivis ſequentibus; nec etiam ut pergeret idem loquendi tenor per ſubſtantiva inceptus. Hiems vero & hibernum ſunt prorſus eadem, ut docet pars Obſervationum modò citata. Et iſta forma placuit Minucio cap. 34 *Ita corpus in ſæculo, ut arbores in hiberno, occultant virorem ariditate mentita. Quid feſtinas, ut cruda adhuc hieme reviviſcat & redeat? exſpectandum nobis etiam corporis ver eſt.* Ex hoc genere etiam eſt *in hodiernum* cap. XXII. Et quid? nonne ejuſdem tribus eſt, quum Hegeſippus dixit *a meridiano in ſeptentrionem*, ut reſtituerunt Obſervationes item paternæ ad Eccleſiaſticos Scriptores; quum jam antea Salmaſius quoque in Plinianis pag. 891 & 1258 vernum & hibernum & æſtivum iſto ſenſu ſtabiliviſſet? *Gronovius.*

1 *Ne hiems ſola glacie ureret, aut ſola æſtas ardore torreret*] Elegantiſſima ſunt quæ pæne hanc in mentem habet Piſidas Opificio Mundi:

Καὶ τοῦ θέρους μὲν ἡ φλογώδης ἀκρότης,
Οὐκ εὐθὺς εἰς χειμῶνα τὴν θέρμην τρέπει,
(Αἱ γὰρ μετάρσεις βλαπτικαὶ τῶν ἀθρόων)
Ἀλλ᾽ εἰς τὸ μετόπωρόν τε καὶ κρᾶσιν μέσην,
Τῷ μαλθακῷ τὴν ψύξιν ἠρέμα τρέφει.
Κἀντεῦθεν εὐθὺς οὐ πρὸς ἄκρατον ζέσιν,
Ἀλλ᾽ εἰς ἔαρ μέτεισι, καὶ λεληθότως
Τὸν κρυμὸν ὠθεῖ, καὶ τὸ καῦμα συλλέγει. *Ouzelius.*

1 *In-*

per veſtigia ſua anni revertentis occulti & [1] innoxii tranſitus laberentur. [2] Mari intende, lege litoris ſtringitur. Quidquid arborum eſt vide, quam è terræ viſceribus animatur. [3] Aſpice Oceanum, refluit reciprocis

1 *Innoxii tranſitus*] Quod ſuaviter exprimit auctor vetus apud Suidam, Ἡ γὰρ κατὰ μικρὸν παράλλαξις πᾶσαν ποιεῖ φύσιν ὑπεροφέρειν τὰς μεταβολὰς, ὡς ἐπὶ τῶν ὡρῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ. *Gronov.*

2 *Mari intende, lege littoris ſtringitur*] Tacitus lib. 1. Annal. *Optime rebus mortalium conſuluiſſe naturam, quæ ſua ora fluminibus, ſuos curſus, utque originem, ita fines dediſſet.* Docte Theodoretus orat. 4. contra Græcos de materia & mundo fol. 66. & orat. 2. de Provident. Chryſoſtom. in Pſalmum 148. Theophilus ad Autolycum lib. 1. fol. 246. Ambroſius hexæmer. lib. 3. cap. 2. Clemens lib. 8. recognit. *Elmenhorſt.*

Mari intende, lege littoris ſtringitur] Piſidas Opif. Mundi:

Τίς τὴν θάλασσαν ἀστατοῦσαν προσβλέπων,
Οὐκ οἶδεν αὐτὴν δραπέτου τινὸς δίκην,
Φεύγουσαν ἔξω καὶ κρατουμένην ἔσω;

Jul. Firmicus Initio lib. 7. *Qui omnium ſiderum curſus ordineſque diſpoſuit, qui maris fluctus intra certos terræ terminos coarctavit, &c.* Cælius Sedulius lib. 1.

Omnipotens æterne Deus, ſpes unica mundi,
Qui cœli fabricator ades, qui conditor orbis,
Qui maris undiſonas fluctu ſurgente procellas
Mergere vicinæ prohibes confinia terræ.

Vide Georgii Cyprii Encomium Pelagi editum à Bonaventura Vulcanio. Aldhelm. Procemio libri de Virginitate. Jeremiæ cap. 5. com. 22. Job. cap. 28. com. 25. & cap. 38. com. 8. *Ouzelius.*

Lege litoris ſtr.] Habet hanc legem ex Proverb. VIII, 27 *Quando certa lege & gyro vallabat abyſſos.* Job. 38, 10, 11 quem locum ſubjiciebat verbis regiis Pſalmi 103, 9 in notis prioribus Pricæus; quum in poſterioribus etiam apponeret hæc Minuciana. Hanc legem repetit mox Minucius: *in hac mundi domo cum cœlum terramque perſpicias, providentiam, ordinem, legem.* Gronov.

3 *Aſpice Oceanum, refluit reciprocis æſtibus*] Philoſtrat. de vita Apollonii Tyanei lib. 5. cap. 1. fol. 210. Τὰς δὲ τοῦ Ὠκεανοῦ τροπὰς, καὶ αὐτὸς μὲν περὶ Κελτοὺς εἶδον, ὁποῖαι λέγονται. τὴν δὲ αἰτίαν ἐπὶ πολλὰ εἰκάζων, δι᾽ ἣν ἄπειρον οὕτω πέλαγος ἐπιχωρεῖ τε, καὶ ἀνασπᾶται, δοκῶ μοι τὸν Ἀπολλώνιον ἐπεσκέφθαι τὸ ὄν. ἐν μιᾷ γὰρ τῶν πρὸς Ἰνδοὺς ἐπιστολῶν, τὸν Ὠκεανόν φησιν ἐφύδροις ἐλαυνόμενον πνεύμασιν ἐκ πολλῶν χασμάτων, ἃ ὑπ᾽ αὐτῷ τε, καὶ περὶ αὐτὸν ἡ γῆ παρέχεται, χωρεῖν ἐς τὸ ἔξω, καὶ ἀναχωρεῖν πάλιν, ἐπειδὴ ὥσπερ ἆσθμα ὑπονοστήσῃ τὸ πνεῦμα. πιστοῦται δὲ αὐτὸ κἀκ τῶν νοσούντων περὶ Γάδειρα. τὸν γὰρ χρόνον, ὃν πλημμυρεῖ τὸ ὕδωρ, οὐκ ἀπολείπουσιν αἱ ψυχαὶ τοὺς ἀποθνήσκοντας. ὅπερ οὐκ ἂν ξυμβαίνειν, εἰ μὴ καὶ πνεῦμα τῇ γῇ ἐπεχώρει. ἃ δὲ περὶ

cis æſtibus. Vide fontes, manant venis perennibus: fluvios intuere, eunt ſemper exercitis lapſibus. Quid loquar [1] apte diſpoſita recta montium, collium flexa, porrecta camporum? [2] Quidve animantium loquar ad-

verſus

περὶ τὴν σελήνην φασὶ φαίνεσθαι, τικτομένην τε, καὶ πληρουμένην, καὶ φθίνουσαν, ταῦτα περὶ τὸν Ὠκεανὸν οἶδα. τὰ γὰρ ἐκείνης ἄνεισι μέτρα, ξυμμινύθων αὐτῇ, καὶ ξυμπληρούμενος. ἡμέρα δὲ ἐκδέχεται νύκτα, καὶ νὺξ τὴν ἡμέραν. Id eſt: *Oceani vero converſiones ipſe quoque apud Celtas tales aſpexi, quales etiam fama feruntur. Cauſam vero ſæpenumero contemplatus, ob quam vaſtum pelagus accedat, recedatque, adinveniſſe Apollonium cenſeo, qui in earum una quas ad Indos ſcripſit epiſtola, ſic ait: Oceanus à ſpiritibus ſub aqua exiſtentibus impulſus ex multis hiatibus, qui partim ſub ipſo, partim in terra circa ipſum ſunt ad exteriora diffunditur, ac rurſus retrocedit: poſtquam velut anhelans, quem diximus ſpiritus recedit. Huic opinioni fidem facit id, quod apud Gades ægrotantibus contingit. Nam quo tempore excreſcens aqua regionem inundat, animæ morientes non deſerunt, quod profecto non eveniret, niſi ſpiritus ipſe in terram ſecederet. Quæ autem circa lunam apparere dicunt naſcentem, plenam & decreſcentem, eadem omnia circa Oceanum fieri animadverti. Ejus enim menſuras ſequitur, ſimul cum ipſa decreſcens, augeſcensque & nox diem, rurſusque dies noctem excipit.* Quem locum Photius in bibliothecam ſuam p. 535. tranſtulit. Vide Iſidorum Hiſpalenſ. de nat. rerum cap. 4. Melam lib. 1. cap. 2. Solin. c. 26. Strabonem Geograph. lib. 3. fol. 119. & ſeq. Stobæum in Eclog. Phyſ. cap. 33. Baſil. Magnum homil. 6. in Hexæmeron. Ciceronem de divinat. lib. 2. fol. 283. *Elmenhorſt.*

1 *Apte diſpoſita recta montium*] Seneca maluit dicere ad Marciam cap. 15 *montium magnis & nivalibus ſurgentium jugis erecti in ſublime vertices.* Sed non vacavit id ipſum uſurpare Minucio, cogitanti quid ſequeretur, quum *recta* & *flexa* conſtituant oppoſitionem, non *arrecta* Meurſiana. Sed & mox alio ſenſu dicturus erat *vultum erectum;* quod participium quoniam veniebat ſic ab calamo auctoris, illic fides librarii ſervare potuit, atque ideo non eſt probabile nunc eum per temeritatem mutaviſſe & minuiſſe. Adde caput tertium in Obſervationibus paternis ad Eccleſiaſticos, ut ſcias nihil juſtæ cauſæ eſſe, ut quidquam deſideres aliud, quam quod liber antiquus miniſtrat, & quidem fideliter. *Gronov.*

Recta montium] Malim. *Arrecta montium.* Meurſius.

Recta montium, collium flexa, porrecta camporum] Vide Pricæana ad Apulejum lib. 1 pag. 5 & 6, ſcieſque, unde ad notam ſuam venerit Ouzelius. *Gronov.*

2 *Quidve animantium loquar adverſus ſeſe tutelam multiformem? alias armatas cornibus, &c.*]

Γιγνώσκειν δ' ἕκαστος ἑῆς φύσιος κλυτὰ δῶρα,

Ἔνθ'

Ἔνθ᾽ ὀλιγοδρανέες τε, καὶ ἔνθα πέλωσι δαφοινοί.
Οὐκ ἔλαφος κεράεσσι θρασὺς, κεράεσσι δὲ ταῦρος.
Οὐ γενύεσσιν ὄρυξ κρατερὸς, γενύεσσι λέοντες.
Οὐ ποσὶ ῥινόκερως πίσυνος, πόδες ὅπλα λαγωῶν
Πόρδαλις εἶδος ὅλον παλαμάων λοίγιον ἰόν.
Καὶ σθένος οἷς μέγα λασιοῖο μετώπε
Καὶ κάπρος μόνος οἶδεν ἐῶν ὑπέροπλον ὀδόντων.

Phocylides.

Ὅπλον ἑκάστῳ νεῖμε θεὸς φύσιν ἠεροφοιτεν.
Ὄρνισι μὲν πολλὴν ταχυτῆτ᾽, ἀλκήν τε λέουσι,
Ταύροις δ᾽ αὐτοχύτοις κεράεσσιν, κέντρα μελίσσαις
Ἔμφυτον ἄλκαρ ἔδωκε.

Eleganter quoque Porphyrius libro 3. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων: ζώων μὲν ἕκαστον οἶδεν εἴτε ἀσθενές ἐστιν, εἴτε ἰσχυρόν. καὶ τὰ μὲν φυλάττεται, τοῖς δὲ χρῆται. ὡς πάρδαλις μὲν ὀδοῦσιν, ἵππος δὲ ὁπλῇ καὶ βοῦς κέρασι, &c. Sic Ariſtoteles de part. Animal. lib. 3. cap. 2. δέδωκεν ἡ φύσις τοῖς μὲν ὄνυχας, τοῖς δὲ ὀδόντας μαχητικοὺς, τοῖς δ᾽ ἄλλο τι μόριον ἱκανὸν ἀμῦναι. Lucretius lib. 5.

Sentit enim vim quiſque ſuam, quam poſſit abuti
Cornua nata prius vitulo quam frontibus exſtent,
Illis iratus petit, atque infenſus inurget.
At catuli pantherarum, ſcymnique leonum
Unguibus, ac pedibus jam tum, morſuque repugnant.
Vix etiam cum ſunt dentes, unguesque creati.

Maximus Tyrius Serm. 10. ἄλλο ἄλλῳ ζώῳ ἀλέξημα ἥκει παρὰ τῆς φύσεως εἰς τὸν αὐτοῦ βίον, ὑφ᾽ οὗ σώζεται. λέουσιν ἀλκὴ, ἐλάφοις δρόμοι, θηρατικοῖς κυσίν· καὶ τῷ μὲν ἱερῷ γένει αἱ νήξεις, τῷ δὲ μεταρσίῳ αἱ πτήσεις· τῷ δὲ ἰλυσπωμένῳ οἱ φωλεοί. Et Anacreon in odis mellitiſſimis:

Φύσις κέρατα ταύροις
Ὁπλὰς δ᾽ ἔδωκεν ἵπποις
Ποδωκίην λαγωοῖς,
Λέουσι χάσμ᾽ ὀδόντων·
Τοῖς ἰχθύσι τὸ νηκτὸν,
Τοῖς ὀρνέοις πέτασθαι.

Concludam cum ingenioſiſſimo poetarum Ovidio, fragm. Halieut.

Accepit mundus legem, dedit arma per omnes
Admonuitque ſui: vitulos ſic namque minari
Qui nondum gerit in tenerâ jam cornua fronte,
Sic damæ fugiunt, pugnant virtute leones,
Et morſu canis, & caudæ ſic ſtrepitus ictu
Concuſſiſque levis pennis ſic evolat ales:
Omnibus ignotæ mortis timor, omnibus hoſtem,
Præſidiumque datum ſentire, & noſcere teli
Vimque minaſque ſui. ....

Vide omnino Xenophontem libro 2. κύρου παιδείας, ubi locorum pulcre Pheraulas hâc de re diſputat. Ciceronem lib. 1. de Nat. Deor. Item de Officiis lib. 1. Baſilium Mag. Orat. 9. in Hexaem. Boethium de Conſolat. lib. 3. Proſ. 11. & lib. 5. Metr. 5. uti & Platonem Protagorâ, Ambroſium, alios. *Ouzel.*

3 *Alias armatas cornibus*] Cic. 2. de Nat. Deorum. *Animantium aliæ coriis tectæ, aliæ villis veſtitæ, aliæ ſpinis hirſutæ, pluma alias, alias*

verſus ſeſe tutelam multiformem? alias armatas cornibus, alias dentibus ſeptas, [1] & fundatas ungulis, & [2] ſpicatas aculeis, aut pedum celeritate liberas, aut elatione pinnarum? [3] Ipſa præcipue formæ noſtræ pulchritudo Deum fatetur artificem, ſtatus rigidus, vultus erectus, [4] oculi in ſummo, velut in ſpeculâ conſtituti, & omnes ceteri [5] ſenſus velut in arce compoſiti.

XVIII.

alias ſquama videmus obductas, alias cornibus armatas, alias habere effugia pennarum. Plin. Procem. lib. 7. Ambroſ. Hexaem. lib. 6. *Wower.*

Armatas cornibus] Apulejus lib. 8. Metamorph. pag. 313. *Beſtiæ armatæ dente vel cornu.* Lactant. de opific. Dei cap. 1 *Animalia alia vel plumis levibus in ſublime ſuſpenſa ſunt, vel ſuffulta ungulis, vel inſtructa cornibus, quibuſdam in ore arma ſunt dentes, aut in pedibus adunci ungues.* Elmenhorſt.

1 *Et fundatas ungulis*] Habet à Lucretio lib. 5.

Et majoribus, & ſolidis magis oſſibus intus
Fundatum. Herald.

2 *Spicatas aculeis*] Gloſſæ: *Spico, acuo, abrado.* Vide Serv. ad illa Virg. 1. Georg. *Ferroque faces inſpicat acuto.* Gratius de venat. *Spicant haſtilia dentes.* Wower.

Spicatas aculeis] Vid. Servius in 1. l. Georg. Virgil. fol. 84. *Elmenhorſt.* Notavit & Barthius tum in Adverſariis XXIX, 11, tum ad Gratium pag. 87. *Gronov.*

3 *Ipſa præcipue formæ noſtræ pulcritudo Deum fatetur artificem.*] Baſilius Homil. 9. in hexaem. fol. 24. καὶ τοι οὐ μᾶλλον ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς τὸν Θεὸν ἐστιν ἐπιγνῶναι, ἢ καὶ ἐκ τῆς οἰκείας ἡμῶν κατασκευῆς. Iſidorus ſententiar. lib. 1. c. 2. Lactant. de ira c. 7. Theodoret. ſerm. 3. de provid. Cæſarius Dialog. 3. Procopius Sophiſt. in Eſaiam cap. 20. fol. 50. Origenes in Geneſ. cap. 1, Homil. 1. Tacianus contra Græcos fol. 282. *Elmenhorſt.*

4 *Oculi in ſummo velut in ſpecula conſtituti*] Docte Philo de ſpecialibus legibus fol. 552. Cicero de natur. Deor. lib. 2. p. 326. & ſeq. *Elmenhorſt.*

5 *Senſus velut in arce*] Cic. 2. de Nat. *Senſus interpretes, ac nuncii rerum in capite tanquam in arce collocati ſunt. Oculi tanquam ſpeculatores altiſſimum locum obtinent, &c.* Wower.

Omnes cæteri ſenſus velut in arce compoſiti.] Lactant. de opific. Dei cap. 8. *Hominis prope divina mens, quia non tantum animantum, quæ ſunt in terra, ſed etiam ſui corporis eſt ſortita dominatum: in ſummo capite collocata, tanquam in arce ſublimis ſpeculatur omnia & contuetur.* Elmenhorſt.

Et omnes ceteri ſenſus velut in arce compoſiti.] De arcis illa imagine toties viri docti impenderunt tempus ad varias meditationes colligendas ut Ouzelius certe nihil nunc doceat, unde abeſſe juſſimus, quum & locum Sammonici habeat Pricæus ad Apuleji

Apo-

XVIII. Longum eſt ire per ſingula. nihil in homine membrorum eſt, quod non & neceſſitatis cauſa ſit, & decoris: &, quod magis mirum eſt, eadem figura omnibus, ſed [1] quædam unicuique lineamenta deflexa. ſic & ſimiles univerſi videmur, & inter ſe ſinguli diſſimiles invenimur. Quid naſcendi ratio? quid cupido generandi? nonne à Deo data eſt? & ut ubera partu matureſcente lacteſcant, & ut tener fœtus ubertate lactei roris adoleſcat? [2] Nec univerſitati ſolummodo Deus, ſed & partibus conſulit. [3] Britannia ſole deficitur, ſed circumfluentis [4] maris tepore recreatur.

[1] Ægy-

Apologiam pag. 113. Vide & Barthium lib. x cap. 12 & xix, 7. *Gronov.*

1 *Quædam unicuique lineamenta deflexa*] Firmic. Aſtron. lib. 1. cap. 3. *Cum ſit unica omnium neceſſitudo ſanguine juncta, diverſa tamen formarum deſignatione cernuntur. Nec invenitur aliquis ita ſimilis, ut non vultus ejus ab alterius vultu ex aliqua parte diſſentiat.* Wower.

Eadem figura omnibus, ſed quædam unicuique lineamenta deflexa] Vide Firmicum lib. 1. Aſtronom. cap. 3. & 4. *Elmenh.*

2 *Nec univerſitati, ſed & partibus conſulit*] Cicero de divin. lib. 1. p. 375. *Stabit illud quidem, de quo agimus, eſſe Deos, & eorum providentia mundum adminiſtrari, eoſdemque conſulere rebus humanis, nec ſolum univerſis, verum etiam ſingulis.* Elmenhorſt.

3 *Britannia ſole deficitur*] Strabo l. 4. In Britannia ſereno etiam cœlo aërem caliginoſum, ὥστε δ' ἡμέρας ὅλης ἐπὶ τρεῖς μόνον ἢ τέτταρας ὥρας τὰς περὶ τὴν μεσημβρίαν ὁρᾶσθαι τὸν ἥλιον. Gætulicus in epigrammatibus de Britannis apud Probum in 1. Georg.

Non illic aries verno ferit aere cornu,
Gnoſia nec gemini præcedunt cornua tauri,
Sicca Lycaonius reſupinat plauſtra Bootes. Wower.

Britannia ſole deficitur] Herodianus Severo pag. 1 7. & Strabo lib. 4. Geograph. p. 138. narrant, in Britannia ſudo etiam cœlo aërem adeo caliginoſum, ut toto die non ultra tres aut quatuor, quæ ſunt circa meridiem horas, inibi ſol poſſit conſpici. Cæſar de bell. Gallic. lib. 5. pag. 78. ait, in inſula Britanniæ Mona dies continuos 30. ſub bruma eſſe noctem. Vid. Servius in 1. Georg. pag. 81. Jornandes de rebus Geticis pag. 81. *Elmenhorſt.*

4 *Maris tepore recreatur*] Mari incluſus eſt tepor, qui agitatione excitatur. Cic. 2. de Nat. Deor. *Maria agitata ventis, ita tepeſcunt, ut intelligi facile poſſit in tantis illis humoribus incluſum eſſe calorem; nec enim ille externus, & adventicius habendus eſt tepor, ſed ex inti-*

[1] Ægypti ſiccitatem temperat [2] Nilus; colit Euphra-

intimis maris partibus agitatione excitatus. Hinc intelligenda illa Perſii Sat. 6. *Mihi nunc Ligus ora Intepet, hybernatque meum mare.* Male enim hæc Perſii cepit ejus interpres Cornutus, quaſi dixiſſet, Liguriam in brumali frigore tepidum cœlum præbere. Nam Perſii mens eſt ſeceſſiſſe ſe in Liguriam, & illic hyemare, quam ſibi ait intepere tanquam infeſtatam frigore & tempeſtatibus. Nam mare tempeſtuoſum, & vento agitatum, intepeſcere dicitur. *Wowerus.*

Circumfluentis maris tepore recreatur] Iſidorus Orig. lib. 14. cap. 6. *Elmenhorſt.* Nec dubitavit hæc Cl. Cambdenus accommodare ita Britanniæ ſuæ, ut omnino probet non longe ab principio. *Gronov.*

1 *Ægypti ſiccitatem*] Cic. 2. de Natura Deor. *Ægyptum Nilus irrigat, Meſopotamiam fertilem efficit Euphrates. Indus vero non aqua ſolum agros lætificat, & mitigat, ſed etiam conſerit. magnam enim vim ſeminum dicitur ſecum deportare.* Hæc expreſſit Minucius; ideo facile perſuaderi mihi patior verba Minucii gloſſematis inquinata. Nam illa, *pro imbribus penſat*, interpretantur verbum, *colit.* Deinde non Indus flumen, ſed Indum flumen, ut Horat. flumen Rhenum, flumen, Metaurum, Cæſar flumen Rhodanum. 1. de bello Gall. *A lacu Lemano, quem flumen Rhodanum influit.* ita enim legendum, non, *qui in flumen Rhodanum influit.* Ammian. lib. 15. *Wowerus.*

Ægypti ſiccitatem temperat Nilus] Remigius Altiſiodorenſis Epiſcopus in Amos Prophet. cap. 8. fol. 277. *Nilus fluvius ſemel in anno Domino diſponente totam irrigat terram Ægypti.* Arrianus de rebus Indicis fol. 173. Diodorus Siculus lib. 1. Biblioth. Strabo lib. 12. Geograph. fol. 541. & ſeq. Plinius in Panegyr. Mela lib. 1. cap. 9. Julian. Imp. in Epiſt. pag. 174. Xiphilinus in Severo p. 422. Theophylactus Simocatta lib. 7. cap. 17. Theodoret. de mater. & mundo orat. 4. fol. 66. Euſebius præparat. Eccleſiaſt. lib. 2. cap. 1. Philo de vita Moyſis. Euſtathius in Dionyſium p. 115. *Elmenhorſtius.* Etſi libri nihil variant, pluraque reperiuntur apud Minucium diverſis vocabulis expreſſa, perſuadere tamen mihi nequeo, quin heic ſint aliquot gloſſemata. Nam primum quorſum *Nilus amnis?* Quis enim ignorat Nilum amnem eſſe? Deinde *pro imbribus penſat*, exiſtimo eſſe interpretamentum eorum verborum, *ſiccitatem temperat.* Heraldus. Vid. Petrus Faber JC. Semeſt. lib. 3. cap. 15.

2 *Nilus*] Nullum opinor commodum adferri Minucio, ſi multa huc ſubjiciantur de Nili vocabulo aut Euphratis ex linguis exoticis, ut facit Ouzelius: quem tamen juberem macte laude eſſe, ſi ſua produceret. Sed omnia ſunt G. J. Voſſii lib. 11 de Origine & progreſſu Idolol. cap. 74. & de Euphrate fatetur ipſe Bochartum citans. Itaque nihil in eis eſt, quod huc pertinet. *Gronov.*

tes [1] Meſopotamiam; Indus & ſerere Orientem dicitur, & rigare. [2] Quod ſi ingreſſus aliquam domum, omnia ex-

1 *Meſopotamiam Indus & ſerere*] Magna & valida debuit fuiſſe perſuaſio Ouzelii, ut quum videret edidiſſe Sabæum & diſtinxiſſe ita *Ægypti ſiccitatem temperat Nilus amnis colit Euphrates Meſopotamiam pro imbribus penſat Indus flumen & ſerere Orientem;* rurſus deinde Wowerum ita, *temperat Nilus [amnis] colit Euphrates Meſopotamiam [pro imbribus penſat] Indus [flumen] & ſerere*, quod etiam habet Elmenhorſtius, niſi quod poſt voces *Nilus* & *Meſopotamiam* ponat diſtinctiones, Heraldo ejectis illis uncis edente *temperat Nilus amnis: colit Euphrates Meſopotamiam, pro imbribus penſat: Indus flumen & ſerere*, Rigaltio vocem *amnis* perinde ut *flumen* omittente, cætera ſimili; auſus fuerit & utramque vocem *amnis* ac *fluvius* & ſequentia *pro imbribus penſat* unâ liturâ delere. Itaque nullus locus eſt in hoc ſcripto, quem pari iniquitate vexant viri docti pro lubitu expellentes pauciora, nunc plura; quum tamen Minuciana manus ſe tueretur capite XXXV *Ignes Ætnæ montis & Veſvii montis* ſcribens, ubi perinde ruit Rigaltius, quum manus tam caſta prorſus perſuadeat ſimul nunc eſſe probanda vocabula *amnis* & *flumen*, ſimul infra geminari iſtud *montis*. Duntaxat oportuerat eos cogitare, licet piſtorum præcipuum, ut volunt, piſtorem tamen loqui. Ex quibus ambagibus denique reverti decuit ad priſtinam formulam: neque enim poterat ſapienter indulgeri tam violentis, neque quisquam prudens non potius cauſam obſcuritatis collocabit in nobis, quam in ſcripto per omnia clariſſimo: Neque tamen amari poteſt pro Latino *penſare pro imbribus*, quum illic omittatur præpoſitio. Quare non ambigo tandem publicare, quemadmodum ſemper hunc locum legerim: *Ægyptum temperat Nilus amnis: colit Euphrates Meſopotamiam pro imbribus: penſat Indus: flumen & ſerere Orientem dicitur & rigare.* Verbo *colere* adjecit mentionem imbrium; ut pateat ratio colendi, quam Euphrates adhibet, quum alioquin colere æquivocum ſit τῷ arare. Quod ſi liceret tranſponere voculam, libenter vellem *penſat & Indus: flumen ſerere or. d. & rig: Pro imbribus*, mavult Plinius explicare vicem imbrium. *Gronov.*

Colit Euphrates Meſopotamiam]. Id eſt, ut Solinus ait cap. 40. *annuæ inundationis exceſſibus opimat.* Cicero lib. 3. de Nat. Deor. pag. 310. Iſidorus orig. lib. 13. cap. 21. Dionyſius de urbibus p. 125. Strabo Geograph. l. 2. p. 55. lib. 11. pag. 359. Cæſarius Dialog. 3. Philargyr. in 4. Georg. Virg. Philoſtratus de vita Apollonii lib. 1 cap. 14. Mela lib. 3. cap. 8. *Elmenhorſt.*

Indus] Solinus cap. 55. Mela l. 3. cap. 7. Strabo lib. 13. f. 474. Iſidorus lib. 13. orig. cap. 21. Arrianus de rebus Indicis fol. 103. *Elmenhorſt.*

1 *Quod ſi ingreſſus*] Cic. *An vero ſi domum magnam, pulchramque*

exculta, diſpoſita, ornata vidiſſes, utique præeſſe ei crederes dominum, & illis bonis rebus multo eſſe meliorem: ita in hac mundi domo, cum cœlum terramque perſpicias, providentiam, ordinem, legem, crede eſſe univerſitatis dominum, parentemque, ipſis ſideribus, & totius mundi partibus pulchriorem. Ni forte, quoniam de providentiâ nulla dubitatio eſt, inquirendum putas, utrum [1] unius imperio, an arbitrio plurimorum cœleſte regnum gubernetur: quod ipſum non eſt multi laboris aperire cogitanti imperia terrena, [2] quibus exempla utique de cœlo. [3] Quando unquam regni ſocietas aut cum fide cœpit, aut ſine cruore diſceſ-

que videris, non poſſis adduci, ut etiam ſi dominum non videas, &c. Athanaſ. Theophil. l. 1. *Wowerus.*

Quod ſi ingreſſus aliquam domum] Clemens recogn. l. 8. fol. 123. Ruffino interprete. *Quis enim eſt exigui ſaltem ſenſus homo, qui cum cernat domum, omnia quæ ad uſus neceſſaria ſunt habentem, cujus camaram in ſphæræ gyrum videat collectam, eamque vario ſplendore & diverſis imaginibus depictam, luminaribus præcipuis & maximis adornatam: quis, inquam, eſt, qui hujuſmodi fabricam videns, non ſtatim pronunciet, à prudentiſſimo & ſapientiſſimo artifice eſſe conſtructam.* Philo de monarchia Dei. Theodoret. orat. 4. de provident. Cic de Nat. Deor. l. 2. p. 199. Lactant. lib. 2. cap. 8. *Elmenhorſt.* Patet hanc domum quoque habere ſedem in Pauli II ad Timotheum 2, 20. *Ἐν μεγάλῃ δὲ οἰκίᾳ.* Non tamen fuit adjectivo uſus Minucius, quia deſcribere per ſequentia maluit, & ſic indicare magnam certe fuiſſe, dum ſupponit illic eſſe *exculta, diſpoſita, ornata* omnia, & hæc etiam in multorum ſignificatione, unde judicavit adjectione vocis *magnæ* non egere ſermonem. Apoſtolum tamen in diſerte exprimendo ſequi & probare prætulit Dio Chryſoſtomus in Charidemo pag. 305. *ὡς ὁ μὲν κόσμος οἶκός ἐστι πάνυ καλός τε καὶ θεῖος ὑπὸ θεῶν τε κατεσκευασμένος* & ſequentia digna lectu. *Gronovius.*

1 *Unius imperio*] Quod Paulus ei ſubjiciebat epiſtola priore ad Timoth. VI, 15. dicens *μόνος δυνάστης*, ubi montes ſimilis loquutionis collegit Pricæus. *Gronov.*

2 *Quibus exempla utique de cœlo*] Cyprianus de Idolis: *Ad divinum imperium etiam de terris mutuemur exemplum.* Elmenh.

3 *Quando unquam regni ſocietas*] Alluſit ad illa Lucani:

Nulla fides regni ſociis omniſque poteſtas
Impatiens conſortis erit.

Wower.

Quando unquam regni ſocietas aut cum fide cœpit] Ennius apud Cice-

diſceſſit? [1] Omitto Perſas de equorum hinnitu augurantes principatum, & [2] Thebanorum par, mortuam fabu-

Ciceronem lib. 1. de Officiis:

Nulla ſancta ſocietas nec fides
regni eſt.

Cui ſimile illud Statii lib. 1. Thebaid.

..... Juriſque ſecundi
Ambitus impatiens; & ſummo dulcius unum
Stare loco, ſociiſque comes diſcordia regnis.

Sic Seneca Agamem.

Nec regna ſocium ferre nec tædæ
ſciunt.

Et Ovidius in 3. De Arte:

Non bene cum ſociis regna Ve-
nuſque manent.

Nam, uti eſt in adagio, πολλοὶ ϛρατηγοὶ Καρίαν ἀπώλεσαν. *Ouzelius.*

1 *Omitto Perſas*] Herodot. l. 3. Juſtin. 1. Val. Max. lib. 7. cap. 3. *Wower.* Herodotus Thalia fol. 223. Juſtin. Hiſtor. lib. 1. pag. 13. Valer. Maximus lib. 7 cap. 3. Conſtant. Manaſſes in Annal. p. 24. *Elmenhorſt.* *Sordida Magorum dominatione oppreſſa*, inquit, Valerius Memorabilium 7. *Rigalt.*

2 *Thebanorum permortuam fabulam, &c.*] Lego & diſpungo totum locum. *Thebanorum par mortuum, fabulam tranſeo ob p. e. c. regnum, memoria n. e.* dixit *Thebanorum par* Eteoclem & Polynicem. ita Petronius etiam. *inter hanc miſerorum dementiam infeliciſſimus puer tangebat utriúſque genua cum fletu, petebatque ſuppliciter, ne Thebanum par humilis taberna ſpectaret, neve ſanguine mutuo pollueremus familiaritatis clariſſimæ ſacra.* Meurſius.

Et Thebanorum permortuam fabulam tranſeo] Ita diſtinximus hunc locum MS. Reg. auctore, & ſententia flagitante. *Herald.*

Et Thebanor. par, mortuam fab.] In membranis antiquis legitur, *permortuam fabulam.* Haud dubie ſcripſerat Minucius, *Thebanorum par.* neque aliter legebat Cyprianus cum dixit *Thebanorum fratrum germanitatem.* Statius, *par infandum, & geminis ſceptrum exitiale tyrannis, & conſanguineum ſcelus, & unius ingens bellum uteri.* Sed cur *mortuam fabulam* dicit Minucius, paulo ante ſua tempora tota Statii Thebaide decantatam? Fortean ſcripſerat, *mutuam fabulam.* Etenim pacti erant fratres ut mutuis annis regnarent, & mutua pernicies utriſque, unde & *mutua fabula.* Sed exſpectanda auctoritas alterius exemplaris. *Rigalt.*

Thebanorum par mortuum, fabulam, tranſeo] Ita, niſi fallor, recte hunc locum, partim Elmenhorſtium ſecuti, diſtinctione ſanavimus; omnino enim ſic legendum cenſeo; ſenſuſque plane ſibi congruus efficitur. *Ouzel.*

Thebanorum par, mortuam fabulam] Quod vides Ouzelianum, tanto magis miror, quoniam in toto illo Elmenhorſtii commentario tam referto, nihil notatur ad hunc locum, unde hanc ſequelam celebrare potuit. Ipſam ejus commentarii primam editionem vidi nunquam. Sed in minore Hanoviana edidit *Thebanorum*

fabulam, tranſeo. [1]Ob paſtorum & caſæ regnum de geminis memoria notiſſima eſt. [2]Generi & ſoceri bella [3]toto orbe diffuſa ſunt, & tam magni imperii duos fortuna non cepit. Vide cetera. [4]rex unus apibus, dux unus in gregibus, in armentis rector unus: [5]tu in cœlo ſummam poteſtatem dividi credas, & ſcindi

veri

præmortuam fabulam ſine diſtinctione notavitque [Cyprianus de Idolis. Sic Thebanorum germanitas rupta & permanens rogis diſſidentibus etiam in morte diſcordia, & Romanos geminos unum non capit regnum, quos unum uteri cepit hoſpitium. Statius lib. 8 Thebaid. alii volunt *par mortuum fabulam*.] In quibus quum tantum ſit, quantum nihil; ego quidem ſic debui edere cum Rigaltio, utpote quod proxime accedit ad lectionem codicis antiqui; quod miror eundem virum doctiſſimum non ſatis intelligentem mox deſerere. Prout miror aliorum *Thebanorum par mortuum*, *fabulam tranſeo*, quippe quod nugax & inſulſum eſt. Aliter loquitur Petronius, aliter Minucius, ſicut diverſa illis cauſa hujus fabulæ adhibendæ. Noſter ad exemplum citat modo, ſed nequaquam ut ejus fidem præſtet. Hinc & fabulam vocat, & *mortuam*, hoc eſt, jam exoletam, ſine efficacia & vi, ut demonſtrando valide vero nequeat opitulari. Prorſus ut Plato in Phæd. Ενθυμήματα λῆρον. Nec aliter in Culice Virgilius:

Hic & fama vetus nunquam moritura per ævum Curtius, e mediis quem quondam ſedibus urbis Devotum bellis conſumpſit gurges inundans.

Ubi Scaliger pag. 35. *Gronov.*

1 *Ob paſtorum & caſæ regnum de geminis hiſtoria notiſſima eſt.*] Hieron. tract. 9. part. 3. Epiſt. 9. ad Ruſticum Monachum de contemptu ſeculi: *Roma ut condita eſt, duos fratres ſimul reges habere non potuit.* Elmenhorſt.

2 *Generi & ſoceri*] Cyprian. de Idolis: *Pompejus & Cæſar affines fuerunt, nec tamen neceſſitudinis fœdus in æmula poteſtate tenuerunt.* Elmenhorſt. Unde vulgatum illud: *Socer generque perdidiſtis omnia.* Rigalt.

3 *Fortuna non cepit.*] Neſcio, an debeam, *ſorsuna.* ſane Arnobius ita lib. 1. *non regnant? non imperant, quibus ſors rerum attributa eſt.* Meurſius.

4 *Rex unus eſt apibus.*] Hieron. prædicto loco: *Ferarum greges ductores ſequuntur ſuos. In apibus principes ſunt. Grues unam ſequuntur ordine litterato. Imperator unus eſt.* Ælianus de animal. l. 1. cap. 10. Ariſtot. in Hiſtor. animal. l. 9. cap. 20. Origen. lib. 4. contra Celſum. Theodoretus orat. 5. de provident. Iſidorus Peluſiota lib. 2. Epiſt. 16. Elias Cretenſis in 3. Orat. Nazianzeni p. 38. Cato de re ruſtica & Virgil. in Georg. l. 4. *Elmenh.*

5 *Tu in cœlo ſummam poteſtatem dividi credas, & ſcindi veri illius ac divini imperii totam poteſtatem*] Quaſi agnoſceret Minu-

cius

veri illius ac divini imperii totam poteſtatem? cum palam ſit [2] parentem omnium Deum nec principium habere, nec terminum; [3] qui nativitatem omnibus præſtet, ſibi perpetuitatem; qui ante mundum fuerit ſibi ipſe pro mundo; [4] qui univerſa quæcunque ſunt, verbo jubet, ratione diſpenſat, virtute conſummat. [5] Hic nec videri poteſt, viſu clarior eſt; [6] nec comprehendi,

cius non eſſe aliquid in lingua Latina amplitudinem illam perinde exprimens, ac vocem *poteſtas*, vel præeunte Virgilio *O hominum divumque æterna poteſtas?* Ac tamen quid eſt balbutire, niſi hæc iteratio abſurda vocis, quæ non rem ſingularem notans raro occurrit, ſed quotidie in ore eſt. Utique potuerat nunc quoque aliquid immutare, ut ſupra in cap. VI. *Sic eorum poteſtas & auctoritas totius orbis ambitum occupavit.* Forſan ſcripſit *totam majeſtatem* ut ſupra, *certum aliquid de ſumma rerum ac majeſtate decernere.* Vel *auctoritatem.* Hæc enim ſunt duo vocabula, quibus in hac cauſa ſolet uti: ut *ſi mundus divina providentia & alicujus numinis auctoritate regeretur.* Sicut ſane illam ipſam vocem quoque vicinam fecit voci *poteſtas* in loco citato. *Gron.*

2 *Parentem omnium Deum, nec principium, nec terminum habere*] Procop. Sophiſta in Eſajam cap. 44. fol. 501. Damaſcenus de fide orthodoxa lib. I. cap. 2. & 8. lib. 2. cap. I. Theodoret. orat. I. contra Græcos de fide. Theophilus lib. I. ad Autolyc. fol. 246. Nicephorus Calliſtus hiſt. Eccleſiaſt. lib. I. cap. 2. Bericus de fide fol. 748. *Elmenhorſt.*

3 *Qui nativitatem omnibus præſtet &c.*] Hæc illuſtrare conabatur Pricæus ad I Timoth. VI, 13. *Gron.*

4 *Qui univerſa quæcunque ſunt, verbo jubet, ratione diſpenſat, virtute conſummat*] Tertullianus Apolog. cap. 17. *Quod colimus nos, Deus unus eſt, qui totam molem iſtam cum omni inſtrumento elementorum, corporum, ſpirituum: verbo, quo juſſit, ratione, qua diſpoſuit, virtute, qua potuit, de nihilo expreſſit, in ornamentum majeſtatis ſuæ.* Elmenhorſt.

5 *Hic videri poteſt*] Imitatus eſt illa Tertull. Apol. *Inviſibilis eſt, etſi videatur: incomprehenſibilis, etſi per gratiam repræſentetur: ineſtimabilis, etſi humanis ſenſibus æſtimetur. Cæterum quod videri communiter, quod comprehendi, quod æſtimari poteſt, minus eſt oculis, quibus occupatur, & manibus, quibus contaminatur, & ſenſibus, quibus invenitur. Quod vero immenſum eſt, ſoli ſibi notum.* Vide Lactant. ad illa Statii Thebaid. 4.

ſummum quem ſcire nefaſtum
Illum ſed taceo. Wower.

Hic nec videri poteſt, viſu clarior eſt] Tertullian. Apolog. cap. 17. *Inviſibilis eſt, etſi videatur: incomprehenſibilis, etſi per gratiam repræſentetur: ineſtimabilis, etſi ſenſibus humanis æſtimetur, adeo verus & tantus eſt.* Juſtinus Martyr de Monarchia Dei fol. 81. & ſeq. Theodoret. contra Græcos orat. 2. de principiis fol. 35.

hendi, tactu purior eſt; nec æſtimari, ſenſibus major eſt, [7] infinitus, immenſus, [8] & ſoli ſibi, tantus quantus

Theophilus lib. 1. ad Autolyc. fol. 245. Iſidorus origin. lib. 8. cap. 1. Timon Locrus apud Platonem tom. 3. fol. 96. Auctor de eſſentia divinitatis apud Auguſtin. tom. 4. f. 688. Arnobius adverſus Gent. lib. 1. Nazianzenus Orat. 2. in Paſcha. Tacianus contra Græc. fol. 278. *Elmenhorſt.*

6 *Nec comprehendi poteſt nec æſtimari*] Quare? *nec comprehendi poteſt.* Itane? cauſſam ſilet? minime vero: ille poſuit, ſed feſtinans librarius omiſit. Reſtituo. *n. c. poteſt tactu purior eſt, nec æſtimari.* Ita in Cypriano eſt, qui totidem verbis integrum hunc locum, & bonam partem tractatus iſtius *De idolorum vanitate*, de Minutii noſtri Octavio tranſcripſit, ſed, ut furtum difficulter agnoſcant, confuſe. Expreſſit autem de Tertulliani Apologetico c. 17. *Inviſibilis eſt, etſi videatur: incomprehenſibilis, etſi per gratiam repræſentetur: inæſtimabilis, etſi humanis ſenſibus æſtimetur, adeo verus & tantus eſt. Cæterum quod videri communiter, quod comprehendi, quod æſtimari poteſt, minus eſt & oculis quibus occupatur, & manibus quibus contaminatur, & ſenſibus quibus invenitur. Quod vero immenſum eſt, ſoli ſibi notum eſt: hoc quod eſt, deum æſtimari non capit. Ita enim vis magnitudinis & notum hominibus objecit; & ignotum.* Meurſ.

Nec comprehendi poteſt, tactu purior eſt] Quis reſtitutæ poſtremæ partis laudem meretur? Scilicet in Ouzeliana proferuntur, quæ & Meurſius & Fulv. Urſinus de ea notarunt. Hinc illi iſtam præcerpunt. Et tamen teſtatur Theodorus Canterus ex antiquo manu exarato codice ſe illas voces proferre in libro 1. Variarum Lectionum cap. 7, quæ editæ fuerunt anno MDLXXIV. *Gronovius.*

7 *Infinitus, immenſus*] Auctor de eſſentia divinitatis p. 589. Theodoret. orat. 2. de principiis. Iſidorus orig. l. 8. cap. 1. Tertull. Apolog. cap. 17. *Elmenhorſt.*

Infinitus, immenſus] Elegans omnino eſt Arnobii locus, qui exſtat lib. 1. Adverſus Gentes: *O maxime*, inquit Deum alloquens, *ô ſumme rerum inviſibilium procreator! O ipſe inviſe, & nullis unquam comprehenſe naturis! dignus, dignus es vere, ſi modo te dignum mortali dicendum eſt ore, cui ſpirans omnis intelligenſque natura, & habere & agere nunquam deſinat gratias: cui tota conveniat vita genu nixo procumbere, & continuatis precibus ſupplicare. Prima enim tu cauſa es, locus rerum ac ſpacium, fundamentum cunctorum quæcunque ſunt, infinitus, immortalis, perpetuus, ſolus, quem nulla delineat forma corporalis, nulla determinat circumſcriptio, qualitatis expers, quantitatis, ſine ſitu, motu, & habitu, de quo nihil dici & exprimi mortalium potis eſt ſignificatione verborum: qui, ut intelligaris, tacendum eſt; atque ut per umbram te poſſit errans inveſtigare ſuſpicio, nihil omnino mutiendum.* Hactenus ille. *Ouzel.*

Iſini-

tus eſt, notus. nobis vero ad intellectum pectus anguſtum eſt; & ideo ſic eum digne æſtimamus, [1] dum inæſtimabilem dicimus. Eloquar quemadmodum ſentio; magnitudinem Dei, qui ſe putat noſſe, minuit: qui non vult minuere, non novit. [2] nec nomen Deo quæ-

Infinitus, immenſus] Hæc antecedere oportebat & inter prima efferri, quum continere illa duo adjectiva non poſſet toties junctim præbita ab Cicerone, etiam in libr. 1. de oratore c. 6. *Quin hoc pleriſque immenſum infinitumque videatur.* Etiam mox repeti ſub nomine Anaximenis & Apolloniatæ Diogenis, *aera Deum ſtatuunt infinitum & immenſum.* Gronovius.

8 *Solus ſibi tantus, quantus eſt, notus*] Videndus Philo Judæus lib. 2. legis allegoriar. fol. 67. *Elmenhorſt.*

1 *Dum inæſtimabilem dicimus*] Prudent. hym. 10.

Deus perennis res inæſtimabilis
Non cogitando, non videndo
clauditur.
Excedit omnem mentis humanæ
modum.

Merc. Triſmeg. Pœmand. Deus ἀγέννητος, ἀφαντασίαστος, καὶ ἀφανὴς, οὐδὲ ἀκουστὸς, οὐδὲ λεκτὸς, οὐδὲ ὁρατὸς ὀφθαλμοῖς, ἀνεκλάλητος, ἄῤῥητος, σιωπῇ φωνούμενος. Hierem. cap. 33. Clemens Al. Strom. 5. Juſtin. Paræneт. *Wower.*

Dum inæſtimabilem dicimus] Lactant. lib. 1. cap. 6. Origenes de principiis lib. 1. cap. 1. Iſidorus Origin. lib. 8. cap. 1. *Elmenhorſtius.*

2 *Nomen deo quæras*] Malim ut Cyprianus deſcripſit, *n. dei q.* Meurſius.

Nec nomen Deo quæras] Cyprian. & MS. *Dei.* Juſtin. Apol. 2. Ὄνομα γὰρ τῷ ἀῤῥήτῳ θεῷ οὐδεὶς ἔχει εἰπεῖν. Εἰ δέ τις τολμήσειεν εἶναι λέγειν, μέμηνε τὴν ἄσωτον μανίαν. Eadem in Parænet. & lib. de monarch. Dei. Simplic. in Epict. ἔτι δὲ μᾶλλον ἐπιστῆσαι χρὴ ὅτι τοῦ πάντων αἰτίου ὑπὲρ πάντα ὄντος τὰ ὄντα, οὐδέν ἐστιν οἰκεῖον ὄνομα. *Wowerus.*

Nec nomen Dei quæras] Baſilius in Pſalm. 115. fol. 127. Πιστεῦσαι γὰρ δεῖ φησὶν ὅτι ἔστι θεὸς, οὐχὶ ζητῆσαι, οὐδὲ ζυγομαχῆσαι τὸ τί ἔστι. Xixtus in ſententiis: *Nomen Dei non quæras, quia nec invenies. Quia omne quod nomine appellatur, à meliore nomen accipit, ut alius quidem vocet, alius audiat. Quis ergo eſt, qui nomen impoſuit Deo? Deus autem non nomen eſt Deo, ſed judicium quod ſentimus de Deo. Nihil ergo de Deo quod non licet quæras.* Iſidorus Peluſiota lib. 2. Epiſt. 299. ad Theodoſ. Scholaſtic. Εἰδέναι γὰρ χρὴ καὶ πιστεύειν, ὅτι ἐστὶ θεὸς, οὐ τὸ τί ἐστι πολυπραγμονεῖν. *Sciendum ac credendum eſt, Deum eſſe, non autem quid ſit curioſe inveſtigandum.* Docte Auguſtin. tom. 8. in Pſalm. 85. fol. 650. Et de doctrinâ Chriſtianâ lib. 1. cap. 6. Juſtin Martyr cohort. ad Græc. pag. 14. & 29. Philo in legat. ad Cajum. f. 682. De vita Moyſis lib. 1. fol. 418. Damaſcenus de fide orthodoxa lib. 1. cap. 13. Stobœus ſerm. 78. de Diis. Julian.

quæras, [1] Deus nomen eſt: [2] illic vocabulis opus eſt, cum per ſingulos propriis appellationum inſignibus multitudo dirimenda eſt: Deo, qui ſolus eſt, Dei vocabulum totum eſt: quem ſi patrem dixero, terrenum opineris; ſi regem, carnalem ſuſpiceris; ſi dominum, intelliges utique mortalem. Aufer additamenta nominum, & perſpicies ejus claritatem. Quid? quod omnium de iſto habeo conſenſum? [3] Audio vulgus, cum ad

lian. Cæſar pag. 19. Lactant. de ira cap. 2. Nazianz. de fide orat. 49. & de Theolog. orat. 2. fol. 746. Joſeph. contra Appion. p. 558. Auctor de cognitione veræ vitæ cap. 3. Ambroſ. in epiſt. Pauli ad Hebr. cap. 1, Gregor. Nyſſenus in Eccleſiaſt homil. 7. *Elmenhorſt.*

1 *Deus nomen eſt*] Lactantius lib. 1. cap. 6. *Mercurius Triſmegiſtus ſcripſit libros & quidem multos, ad cognitionem divinarum rerum pertinentes, in quibus majeſtatem, ſummi ac ſingularis Dei aſſerit; iiſdemque nominibus appellat, quibus nos Deum, & patrem: ac ne quis nomen ejus requireret, ἀνώνυμον eſſe dixit: eo quod nominis proprietate non egeat, ob ipſam ſcilicet unitatem. Ipſius hæc verba ſunt:* ὁ δὲ Θεὸς εἷς, ὁ δὲ εἷς ὀνόματος ὀ προσδέεται. ἔστι γὰρ ὁ ὢν ἀνώνυμος. *Deo igitur nomen non eſt: nec opus eſt proprio vocabulo, niſi cum diſcrimen exigit multitudo; ut unamquamque perſonam ſua nota, & appellatione deſignes. Deo autem, quia ſemper unus eſt, proprium nomen eſt Deus.* Vid. Stobœus ſerm. 78. fol. 466. & ſeq. *Elmenhorſtius.*

Deus nomen eſt] Prout certe hæc duo eſſe ſynonyma in divinis ſcriptis jam notaverunt viri docti, maxime ex Levitici xxiv, xi, *blaſphemavit nomen.* Gronovius.

2 *Illic vocabulis opus eſt*] Attalus interrogatus τί ὄνομα ἔχει ὡς ἄνθρωπος. Euſeb. lib. 5. in epiſt. Mart. Lugd. *Wower.*

3 *Audio vulgus*] Tertull. Apol. Et quod Deus dederit, omnium vox eſt. Judicem quoque conteſtatur illum, & Deus videt, & Deo commendo, & Deus mihi reddet. eadem repetit lib. de teſtim. animæ. Vide Lactant. l. 2. c. 1. Plato Alcibiade 1. Ἀλλὰ πῶς χρὴ λεγειν; ΣΩ. ὅτι ἐὰν Θεὸς ἐθέλῃ. *Wower.*

Audio vulgus cum ad cœlum manus tendunt, nihil aliud quam Deum dicunt] Has vulgi Ethnici exclamationes habes apud Tertullian. Apolog. cap. 17. de teſtimon. animæ cap. 2. de reſurrect. carnis. cap. 3. de Corona militis cap. 6. Arnobium lib. 2 pag. 26. Cyrillum lib. 2, contra Julian. 36. Hieronymum in Malach. cap. 2. & in Pſal. 95. fol. 122. *Elmenhorſt.*

Audio vulgus, quum ad cœlum manus tendunt] Expreſſa hæc è Tertul. Apologetico, ubi plura obſervabamus. *Herald.*

Cum ad cœlum manus tollunt] Quum ipſe Ouzelius citet Briſſonium in Formulis libro 1, & Lambinum ad Horatii *ſupinas manus* in III. od. 23: quum jam Heral-

ad cœlum manus tendunt, nihil aliud quam Deum dicunt, &, Deus magnus eſt, &, Deus verus eſt: &, [1] Deus dederit. [2] Vulgi iſte naturalis ſermo eſt, an Chriſtiani confitentis oratio? [3] Et qui Jovem principem volunt, [4] falluntur in nomine, ſed de unâ poteſtate conſentiunt.

XIX. [5] Audio poëtas quoque unum patrem divûm atque

Heraldus ad Tertulliani Apolog. pag. 91. ſcribat hoc modo & notam finiat [Sic, *Hæc ait, & geminas tendens ad ſidera palmas.* Et ſimilia] an Ouzelium decebat conſectari iſta ſimilia, & hiſtam ſero aggravare Minucium? Delevi illa, ut nimis nota. *Gronov.*

1 *Si Deus dederit*] Tangit Priçæus ad Epiſtolam Jacobi IV, 15. *Gronovius.*

2 *Vulgi iſte naturalis ſermo eſt*] Ita ſane naturalis, ut non etiam ſit neceſſarius, quod proprium eſt naturæ. Itaque naturalis nonniſi per conſuetudinem. Immo & quum ſic loquebantur, perinde intelligebant, ac ſi protuliſſent pluralem. Opportuniſſima huc ſunt illa Sophoclis in Ajace verſ. 977. ubi claudit chorus ſimillimâ his Minucianis formulâ Ἀλλ' ἀπείργοι θεός! Et ſtatim ſubnectit Tecmeſſa. Οὐκ ἂν τάδ' ἔςη τῇδε, μὴ θεῶν μέτα, ut perinde intellexerint, ſive in ſingulari, ſive in plurali prolatum. *Gronov.*

3 *Et qui Jovem principem volunt*] Auguſtin. de conſenſu Euangeliſt. l. 1. cap 22. *Varro Deum Judæorum Jovem putavit, nihil intereſſe cenſens, quo nomine nuncupetur, dum eadem res intelligatur. Elmenhorſt.*

Jovem Principem] Non miratis, eſſe neminem è tam multis, qui hoc cognomine laudatum Jovem proferat? Nam locus Auguſtini ab Elmenhorſtio allatus, pertinet ad proxime ſequentia. Immo alludit Minucius ad Platonis locum, in quo deſcribitur ὁ μέγας ἡγεμὼν ἐν οὐρανῷ Ζεύς, quem verſat Macrobius I. Saturn. 23. Itaque hinc Juno apud Ovidium VI. Faſt. 37. *Regina vocor princepſque Dearum.* Gronov.

4 *Falluntur in nomine, ſed de una poteſtate conſentiunt*] Auguſtin. contra Creſconium Grammaticum tom. 7. l. 1. cap. 22. Tertullian. ad Scapulam cap. 4. Lactant. l. 4. cap. 9. dicunt, paganos ignoranter Jovem pro Deo vero accipere. Apud Tacit. lib. 15. Annal. Prudentiores in vicinia mortis conſtituti, Jovem Liberatorem invocant, ipſique ſanguinem ſuum libant. *Elmenhorſtius.*

5 *Audio Poëtas, unum patrem Deum*] Athenag. Apolog. pro Chriſtian. p. 8. & 10. Sophocles apud Theodoret. contra Græcos orat. 2. de ſacrificiis fol. 109. Philolaus apud Philonem de mundi opificio fol. 139. Juſtin. Martyr. cohortat. ad Græc. fol. 12. & ſeq. Tertull. ad Scapulam cap. 2. *Elmenhorſt.*

Deûm] MS. *diem.* ſcribo *Divûm.* Meurſius.

Audio poëtas, unum patrem Deûm]

atque hominum prædicantes, & [1] talem eſſe mortalium mentem, [2] qualem parens omnium diem duxerit. Quid Mantuanus Maro? nonne [3] apertius, proximius, verius?

Deum] Paſſim hoc apud Poëtas tam Græcos quam Latinos videre licet, quod nullum præter unum Deum ſtatuant. Prodeat è Græcis primum Orpheus; quam egregie autem ille in ſua Palinodia ſcribit de Deo &c. *Ouzelius.* Atque ita ingreditur Ouzeliana manus longam ſeriem citationum, quas abnueret ipſe Minucius, nec cuiquam eum legenti proſunt, quum illæ ſint tales, ut vix poſſint ignorari. Orphei igitur locum quum excerpſerit Clemens Alexandr. pag. 610, Xenophanis p. 601, Sophoclis pag. 603, ſed quem Ouzelius retulit perquam vitioſe, innuo ubi ab volentibus queant legi & hinc ea abeſſe jubeo pariter cum Latinorum poetarum locis, quæ procul dubio ante Ouzelium erunt ab aliquo collecta. *Gronov.*

1 *Talem eſſe mortalium mentem*] Hom. Odyſſ. Σ.

Τοῖος γὰρ νόος ἐςὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώ-
πων,
Οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγησι πατὴρ ἀνδρῶν-
τε θεῶντε.

Quos verſus Cic. apud Auguſtin. de civ. Dei cap. 7. vertit. Archilochus autem imitatus eſt; *τοῖος ἀνθρώποισι θυμὸς, γλαύκου λεπτίνεω παῖ, γίνεται θνητοῖσ' ὁκοῖον Ζεὺς ἐφ' ἡμέρην ἄγει.* Quod Plutarchus in Homero & Theo Sophiſta in Progymn. notant. Vide Max. Tyr. Orat. 1. *Wower.*

Talem eſſe mortalium mentem, qualem parens omnium Deus induxerit] Sumptum ex Homeri Odyſſ. Σ. verſ. 135. ut etiam notat Fulvius Urſinus, & Wowerius. Hos verſus apud Auguſt. de civit. Dei lib. 5. cap. 8. Cicero ita vertit:

Tales ſunt hominum mentes, qualis pater ipſe
Juppiter auctiferas luſtravit lumine terras. Elmenhorſt.

Et talem eſſe mortalium mentem qualem parens omnium Deus in duxerit] MS. Reg. *diem direxerit*, atque hinc exiſtimamus veram lectionem elici poſſe. Scriptum igitur putamus, *qualem parens omnium in diem induxerit*, *οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγῃσι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε.* Herald.

2 *Qualem parens omnium diem duxerit*] Sic legitur in exemplari, niſi quod ſcriptura paulum exerrante apparet, *duxxerit.* Itaque legendum ut edidimus, *qualem parens omnium diem duxerit*, *οἷον ἐπάγῃσι ἦμαρ.* Talis eſt mens, qualis dies, quo die mens edita eſt. Hoc ſibi vult Homerus & verſio Ciceronis quæ refertur ab Auguſtino l. 5. de civitate Dei. *Rigalt.* Cujus manum cur violare omnes editiones conſpirent, ignoro. Non enim teſtatur ita legi in exemplari Regio, uno nempe x, ſed *duxxerit*: ideo vocat exerrantem ſcripturam. *Gronov.*

3 *Apertius, proximius, verius*] Forte: *proximius veris.* Verba Virg. Æn. 6. *Wower.*

Apertius, proximius, verius] Agnovit quoque ſecundi comparativi gratiam Pricæus, unde bis captavit oportunitatem de iſta uſur-

verius? [1] Principio, ait, cœlum & terras & cetera mundi membra ſpiritus intus alit, & infuſa mens agitat: inde hominum pecudumque genus, & quidquid aliud animalium. [2] Idem alio loco, mentem iſtam & ſpiritum Deum nominat. [3] hæc enim verba ſunt: [4] *Deum namque ire per omnes terraſque tractuſque maris, cœlumque profundum: unde homines & pecudes, unde imber*

uſurpatione loquendi ad Apuleji Apologiam pag 19. & pag. 83, ubi & hunc Minucii locum arceſſit, niſi quod ei nimium addat ex antecedente, quaſi notetur obvium & manifeſtum. Debuerat etiam aliquid peti ex ſequente, quippe ex quo accipit efficaciam & vim, unde melius conſiderabat pater in libro 1. Obſerv. cap. 23, ut intelligerentur præſtantiſſimæ fidei. Etiam Barthius 8. Adverſ. 9. In quo quam peritus fuerit Gallicæ verſionis auctor, patet ex his ejus verbis, *plus clairement & plus approchant a la verité*. Gronov.

1 *Principio cœlum & terras*] Virgil. lib. 6. Æneid. fol. 152.

Principio cœlum ac terras, campoſque liquentes,
Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque aſtra
Spiritus intus alit, totamque infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.
Inde hominum pecudumque genus, vitæque volantum.

Vide inibi Servium. Virgilii locum citat quoque Hieronym. lib. 16. in Eſaiam c. 57. fol. 188. Lactant. de ira c. 2. *Elmenhorſt.*

2 *Idem alio loco*] Georg. 4. Vide Probum in ecl. 6. & Serv. 4. Georg. *Wower.*

3 *Hæc enim vera ſunt*] Scriverius meus *H. a. verba ſ.* ſane feliciter. ſimile mendum nos in Arnobio ſuſtulimus l. 5. item tollendum in Statio Theb. 1.

Horrendos etenim latices, Stygii æquora fratris
Obteſtor manſurum, & non revocabile verbum.

hodie *verum* eſt. *Meurſ.*

Hæc enim vera ſunt] Rom. *Hæc enim ejus verba ſunt*. Wowerus. At in Variis Lectionibus ſcribitur Fulvius Urſinus hunc locum ita conſtituiſſe. Itaque Heraldus & Rigaltius expreſſerunt libri veteris lectionem, quos deſeruit Ouzelius. Audacter ſane. At Gallica verſio bene molliter; *En un autre endroit il appelle cét Eſprit là Dieu, comme il l'eſt veritablement.* Etſi forſan hic ſenſus non ſit, ſequor tamen lectionem veterem. *Gronovius.*

4 *Deum namque ire*] Virgil. lib. 4. Georg. fol. 151. lib. 6. Æneid. fol. 437. Apulejus de mundo. Hieron. in Epiſt. Pauli ad Epheſ. cap. 4. fol. 177. Lactant. lib. 1. cap. 5. Auguſtin. de civitate Dei lib. 4. cap. 2. Salvianus de Gubernat. Dei lib. 1. p. 5. *Elmenhorſt.*

Deum namque ire per omnes] Juvencus lib. 1. de hiſtor. Euang.

Nil abſente Deo loquimur: Nil abdita clauſum

Pecto-

imber & ignes. [1] Quid aliud & à nobis Deus, [2] quam mens, & ratio, & ſpiritus prædicatur? [3] Recenſeamus, ſi placet, diſciplinam philoſophorum; deprehendes eos, etſi ſermonibus variis, ipſis tamen rebus in hanc unam coire & conſpirare ſententiam. Omitto illos rudes & veteres, qui de ſuis dictis ſapientes eſſe meruerunt. [4] Sit Thales Mileſius omnium primus, qui primus

Pectoris antra tegunt: cernit
Deus omnia præſens.

Sic Epictetus divinitus apud Arrianum lib. 1. cap. 14. ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ θεῖον, ὅταν κλείσητε τὰς θύρας, καὶ σκότος ἔνδον ποιήσητε, μέμνησθε μηδέποτε λέγειν, ὅτι μόνοι ἐστέ. ἀλλ' ὁ θεὸς ἔνδον ἐστί. καὶ ὁ ὑμέτερος δαίμων ἐστί. καὶ τίς τούτοις χρεία φωτὸς, εἰς τὸ βλέπειν, τί ποιεῖτε; Ouzelius.

1 *Quid aliud à nobis Deus quam mens, & ratio, & ſpiritus prædicatur*] Seneca lib. 1. Natural. quæſt. fol. 831. *Quid eſt Deus? Mens univerſi.* Tertullian. apol. cap. 21. & 23. Nazianzen. orat. 37. & Iambico 18. Triſmegiſt. Pimand. c. 5. Iuſtinus Martyr cohortat. ad Græc. Auguſt. tom. 3. de Spiritu & anima c. 54. Lactant. lib. 4. cap. 8. & 9. lib. 7. cap. 3. Stobœus Eclogis phyſicis fol. 4. *Elmenhorſt.*

Quid aliud & à nobis Deus] Addidimus particulam non inutilem & è MS. Reg. *Heraldus.* Quid ſit, neſcio; & video neglectam ab prima Romana & ipſa prima Heraldi; ſed jam repetiit expreſſitque Frobeniana Wowerii. *Gronov.*

2 *Quam mens, & ratio*] Iuſtin. Apol. 2. Clem. Protrept. Tertull. Apol. Theophil. lib. 2. ad Aut. Hermes Pœmand. Ὁ δὲ νοῦς ὁ θεὸς ἀπεκύησε λόγῳ ἕτερον νοῦν δημιουργὸν, ὃς θεὸς τοῦ πυρὸς καὶ πνεύματος ὢν ἐδημιούργησε διοικητὰς τινὰς ἑπτὰ, &c. Tatianus Spiritum ineſſe ſtellis, angelis, hominibus, illum quidem unum, ſed tamen certis differentiis diſtinctum. Auctor lib. de mundo appellat δύναμιν διὰ πάντων διήκουσαν. Sed de his latius lib. de anima mundi. *Wower.*

3 *Recenſeamus diſciplinam philoſophor.*] Hanc omnem veterum philoſophorum diſciplinam habet Minucius ex lib. 1. Cicer. de nat. Deor. *Rigalt.*

4 *Sit Thales Mileſius omnium primus*] Ita ediderat Gelenius; nec aliter in MS. Reg. Addit, *qui primus omnium de cæleſtibus diſputavit.* Diſputaverant ſane & alii, ſed minus accurate. Simplicius in lib. 1. Phyſ. Ariſtot. Θαλῆς δὲ πρῶτος παραδέδοται τὴν περὶ φύσεως ἱστορίαν τοῖς ἕλλησιν ἐκφῆναι, πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων προγεγονότων, ὡς καὶ Θεοφράστῳ δοκεῖ, αὐτὸς δὲ πολὺ διενεγκὼν ἐκείνων, ὡς ἀποκρύψαι πάντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ. Herald.

Omnium primus, qui primus omnium de cœl. d] Satis concinna iteratio & converſio: & mirum niſi repetierit ex Ovidio lib. IV. Metamorph.

Primus adulterium Veneris cum
Marte putatur
Hic vidiſſe Deus: videt hic Deus
omnia

primus omnium de cœleſtibus diſputavit. idem Mileſius Thales [1] rerum initium aquam dixit: Deum autem

omnia primus. Gronov.

1 *Rerum initium aquam dixit*] In quo ſecutus Orpheum, cui Oceanus creator omnium. Haſce autem opiniones varias de rerum initiis, & earum moderatore Deo collegerunt fere omnes qui adverſus gentes ſcripſerunt, ne neceſſe habeam illos toties laudare. Cic. 1. de Nat. Deorum: *Thales Mileſius, qui primus de talibus rebus quæſivit, aquam dixit eſſe initium rerum. Deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret.* ubi veteres libri ſcribunt: *qui primus de naturalibus.* Vitru. lib. 2. c. 2. Plutarch. de plac. Philoſ. Diog. Laërt. Salvianus 1. de Providentia. Sext. Philoſ. Hypotyp. lib. 3. *Wower.*

Thales Mileſius rerum initium aquam dixit] Lactantius lib. 1. cap. 5. *Thales Mileſius, qui unus è ſeptem ſapientum numero fuit; quique primus omnium quæſiſſe de cauſis naturalibus traditur: aquam eſſe dixit, à qua nata ſunt omnia. Deum autem eſſe mentem, qui ex aqua cuncta formaverit.* Nemeſius περὶ φύσεως ἀνθρώπου cap. 5. Cicero de nat. Deor. l. 1. f. 199. & lib. 4. Acad. quæſt. Ariſt. lib. 1. Metaphyſ. cap. 3. Theodoret. contra Græcos orat. 4. fol. 57. Euſebius præparat. Eccleſ. lib. 1. cap. 5. lib. 14. cap. 5. & 6 Stobœus Eclog. phyſicis cap. 1. Cyrill. lib. 1. in Julian. fol. 15. Iuſtin. cohort. ad Gentes pag. 2. Obſervat. noſtræ ad Arnob. lib. 2. pag. 40. *Elmenhorſtius.*

Mileſius Thales rerum initium aquam dixit] Iuſtinus Martyr λογ. παραινετ. πρὸς Ἑλλ. Θαλῆς μὲν γὰρ ὁ Μιλήσιος, ὁ πρῶτος τῆς φυσικῆς φιλοσοφίας ἄρξας, ἀρχὴν εἶναι τῶν ὄντων ἁπάντων τὸ ὕδωρ ἀπεφήνατο. ἐξ ὕδατος γάρ φησι τὰ πάντα εἶναι, καὶ εἰς ὕδωρ τὰ πάντα ἀναλύεσθαι. Auguſtinus de C. D. lib. 8. cap. 2. *Ionici generis princeps fuit Thales Mileſius, unus illorum ſeptem qui appellati ſunt ſapientes. Sed illi ſex vitæ genere diſtinguebantur, & quibuſdam præceptis ad bene vivendum accommodatis. Iſte autem Thales, ut ſucceſſores etiam propagaret, rerum naturam ſcrutatus, ſuaſque diſputationes litteris mandans eminuit, maximeque admirabilis exſtitit, quod Aſtrologiæ numeris comprehenſis defectus Solis & Lunæ etiam prædicere potuit. Aquam tamen putavit Rerum eſſe principium, & hinc omnia elementa mundi, ipſumque Mundum, & quæ in eo gignuntur, exiſtere.* Videantur. Idem ejuſdem libri cap. 5. Laërtius lib. 1. Tertullianus adverſus Marcionem. Sext. Empiricus contra Mathemathicos. Hermias διασυρμῷ τῶν ἔξω φιλοσόφων. Seneca lib. 3. Natural. Quæſt. cap. 13. Chalcidius in Timæum Platonis. Vitruvius Proœmio lib. 8. Servius ad 6. Virgilii Eclogam. Auſonius Ludo ſapientum. Arnobius lib. 2. Euſebius Præparat. lib. 2. Euſebius Præparat. lib. 5. cap. 13. Secutus autem Thales Orphea vatem antiquiſſimum, qui ab Oceano omnes Deos, omneſque Res initium ſumpſiſſe recinit in Hymnis:

Ὠκεα-

tem eam mentem, quæ ex aquâ cuncta formaverit. [1] Eo altior & ſublimior aquæ & ſpiritus ratio, quam ut ab homine potuerit inveniri: à Deo traditum. Vides

Ὠκεανὸν καλέω πατέρ᾽ ἄφθιτον αἰὲν ἐόντα,
Ἀθανάτων τε θεῶν γένεσιν, θνητῶν τ᾽ ἀνθρώπων,
Ὃς περικυμαίνει γαίης περὶ τέρμονα κύκλον,
Ἐξ οὗπερ πάντες ποταμοὶ, καὶ πᾶσα θάλασσα.

Homerus quoque Iliad. 14.

Ὠκεανόν τε θεῶν γένεσιν, καὶ μητέρα Θητύν.

Ubi Scholiaſtes: γένεσιν; πατέρα, ἐπεὶ πρῶτον στοιχεῖόν τινες τῶν φυσικῶν εἶπον τὸ ὕδωρ, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὰ λοιπὰ τρία, ὅθεν ὁ Πίνδαρος ἄριστον εἶπε τὸ ὕδωρ. Fortaſſe autem opinio hæc Thaletis inde dimanavit, quod forte legerit vel audiverit illud Spiritus Sancti: עלפני המים ורוח
אלהים מרחפת *Et ſpiritus Dei incubabat ſuper facies Aquarum.* Videntur enim ſibi id innuere hæc verba: *Deum autem eam mentem quæ ex aqua cuncta formaverit.* Ouzelius. Nequaquam tale quid hinc poteſt duci. Nam quod *ſpiritus* mentio fit, ea tota eſt Minucii vel Octavii, quum Thales modo *mentem* noverit. Itaque licet Thales mentem noverit & vocaverit, auctor tamen gnarus, quemadmodum in principio Geneſeos eadem efferatur per vocem, qua Latinorum *ſpiritus* ſolet efferri, non dubitavit nunc quoque ſic loqui, ut miſceret utramque & ſic pleniſſime conſpirare oſtenderet. *Gronov.*

1 *Ebo, altior & ſublimior aquæ & ſpiritus ratio quam ut ab hom. pot. inveni. à Deo traditum*] Qui Minucium antehac edidêre, non videntur cepiſſe Minucii mentem. nec ſane perviderant quid vetus exemplar ſuggeret; editioni Romanæ nimium creduli. etenim ſecundum eam ſic ediderant, *Et altior & ſublimior aquæ & ſpiritus ratio, quam ut ab homine poterit inveniri, à Deo tradita.* Scriptum eſt in exemplari; *Eo altior*, & *à Deo traditum.* Reddita aſpiratione ac diſpunctione rediit ſenſus clauſulæ alias male cohærenti. Poſtquam appoſuit Cæcilio ſententiam Thaletis prope conſentaneam Moſi de Deo & Mundo condito, ſubſiſtit hac interjectione, *Ebo.* ac ſubinde conſiderata ſublimitate ſententiæ altiorem eſſe ait quam ut ab homine potuerit inveniri aut cogitari. & continuo pronunciat abſolute; *à Deo traditum.* per Moſen ſcilicet à quo Thales acceperat. *Rigalt.* Cujus eximii viri hanc pulcherrimam obſervationem quum ante oculos habuerit ſequutus eum editor, neſcio quid ſcrupuli potuerit habere, ut eam non plane approbaret ac imitaretur, præſertim quum Rigaltius ita in contextu etiam ſuæ editionis exhibuerit. Mutavit igitur eum, & quid aliud quam maluit cum prioribus βαλανηφαγεῖν, nec tamen cauſam aperire. Quod non probo; & tanto abſurdius eſt, quia anno jam 1645 Rigaltianam reſtitutionem exhibuerit in hac urbe librarius

des philoſophi principalis nobiſcum penitus opinionem conſonare. [1] Anaximenes deince, s, & poſt [2] Apolloniates Diogenes aëra Deum ſtatuunt, infinitum, & immenſum. Horum quoque ſimilis de divinitate conſenſio eſt. [3] Anaxagoræ vero, deſcriptio & motus infinitæ

tius Juſtus Livius. Nos igitur quum amemus noſſe & legere manum Minucii Felicis ipſam, aut utique accedere proxime, omnino accipimus, quod dedit Rigaltius, etſi *τὸ potuerit* notum jam fuerit ante hoc ejus indicium: & non bene aſſequar, quid *τὸ altior* differat ab voce *ſublimior*, nec exclamat Minucius per interjectiones. Sane latet aliquid, quod non extrico. *Gronov.*

1 *Anaximenes*] Lactant. lib. 1. c. 5. *Anaximenes æthera dicit eſſe ſummum Deum.* Stobæus Eclog. phyſ. cap. 2. Auguſtin. lib. 10. Confeſſ. cap. 6. Et in Epiſt. 61. ad Dioſcorum fol. 107. Et de curioſis quæſt. epiſt. 56. Epiphan. de fide Eccleſ. Cathol. Cicero de Nat. Deor. lib. 1. fol. 199. lib. 4. Acad. quæſt. p. 47. Nemeſius περὶ φύσεως ἀνθρώπου cap. 5. *Elmenhorſt.*

Anaximenes] Auguſtinus lib. 8. c. 2. de C. D. *Iſte* (loquitur de Anaximandro) *Anaximenem diſcipulum & ſucceſſorem reliquit; qui omnes rerum cauſas Infinito Aëri dedit: nec Deos negavit aut tacuit: non tamen ab ipſis Aërem factum, ſed ipſos ex Aëre ortos credidit.* Adeundi Diogenes Laertius lib. 2. Plutarch. περὶ Αρεσκ. Juſtinus Martyr λογ. παραινετ. πρὸς Ἑλλ. Stobæus lib. 1. Eclog. Phyſic. cap. 13. *Ouzel.*

2 *Apolloniates Diogenes*] Cicero l. 1. de Nat. Deor. fol. 200. *Quid aër, quo Diogenes Apolloniates utitur Deo.* Diogenes Laert. lib. 9. pag. 666. Theodoretus contra Græcos oration. 4. *Elmenhorſt.*

Apolloniates Diogenes] Auguſtinus lib. 8. cap. 2. de C. D. *Diogenes quoque Anaximenis alter auditor, Aërem quidem dixit rerum eſſe materiam, de qua omnia fierent, ſed eum eſſe compotem divinæ rationis, ſine qua nihil ex eo fieri poſſet.* Apud Theodoretum λόγῳ δ΄. περὶ ὕλης καὶ κόσμου, philoſophus hic ſcribit Στοιχεῖον eſſe τὸν Ἀέρα, κόσμους ἀπείρους, καὶ κενὸν ἄπειρον· τόν τ᾽ Ἀέρα κυκλούμενον καὶ ἀραιούμενον γεννητικὸν εἶναι τῶν κόσμων. οὐδὲν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γίνεσθαι, οὐδ᾽ εἰς τὸ μὴ ὂν φθείρεσθαι. *Ouzel.*

3 *Anaxagoræ*] Hujus opinionem, ut aliorum Philoſophorum, recitat Hermias διασυρμῷ τῶν ἔξω φιλοσόφων. Niceph. in Syneſ. περὶ ἐνυπνίων. Euſeb. 3. c. 3. παρασ. *Woweius.*

Anaxagoræ deſcriptio & modus infinitæ mentis Deus dicitur] Lactant. lib. 1. cap. 5. *Anaxagoras Deum eſſe dixit infinitam mentem, quæ per ſeipſam movetur.* Jamblichus de vita Pythag. c. 18. f. 53. Cicero de Nat. Deor. lib. 1. fol. 199. lib. 4. Acad. quæſt. pag. 47. Plutarchus de placitis Philoſoph. fol. 876. Diogenes Laert. lib. 2. p. 91. *Elmenhorſt.*

Anaxagoræ vero deſcriptio & modus

finitæ mentis Deus dicitur. & [1] Pythagoræ Deus eſt animus, per univerſam rerum naturam commeans & intentus; ex quo etiam [2] animalium omnium vita capiatur.

modus infinitæ mentis Deus dicitur] MS. Reg. *& motus inf.* Corrupte. Sed neque verba Minucii plana ſunt, imo nec vera, ut verear, ne Ciceronem, quem compilabat, non ſatis intellexerit. Verba Ciceronis ſunt; *Inde Anaxagoras, qui accepit ab Anaximene diſciplinam, primus omnium rerum deſcriptionem & modum mentis infinitæ vi ac ratione deſignari & confici voluit.* Atque id colligebat Cicero ex ipſis Anaxagoræ verbis, quæ apud Diogenem Laertium: πάντα χρήματα ἦν ὁμοῦ. εἶτα νοῦς ἐλθὼν αὐτὰ διεκόσμησεν. Appellat igitur M. Tullius διακόσμησιν illam, *deſcriptionem & modum*, niſi fortaſſe *motum* ſcripſerat, & Minucius heic *motus*. Simplicius in lib. I. Phyſ. Ariſtot. τὸ δὲ κινήσεως καὶ γενέσεως αἴτιον ἐπέστησε τὸν νοῦν ὁ Ἀναξαγόρας, ὑφ᾽ οὗ διακρινόμενα, τούς τε κόσμους καὶ τὴν τῶν ἄλλων φύσιν ἐγέννησεν. *Herald.*

Anaxagoræ vero deſcriptio & motus infinitæ mentis Deus dicitur] In exemplari legitur, *deſcriptio & metus.* Ferrarius, & poſt Ferrarium editores ceteri, *deſcriptio & modus.* belle emendatum rati, quia legerant apud Ciceronem, ubi ejuſdem Anaxagoræ ſententia refertur, *primus omnium rerum deſcriptionem & modum mentis infinitæ vi ac ratione deſignari & confici voluit.* Sed ex iis quæ apud Ciceronem ſequuntur, & ex veteris ſcripturæ Minucianæ veſtigiis procul dubio tam Ciceronis quam Minucii editiones emendandæ ſunt, legendumque, *deſcriptionem & motum.* Verba Ciceronis hoc evincunt apertiſſime: *In quo non vidit*, inquit, *neque motum ſenſui conjunctum & continentem in infinito ullum eſſe poſſe.* Rigalt.

Anaxagoræ vero deſcriptio & motus infinitæ mentis Deus dicitur] Retinuimus hoc loco certiſſimam Rigaltii reſtitutionem; qui pro *modus*, quod antea legebatur, repoſuit *motus.* De Anaxagora vero videndi Auguſtinus de C. Dei lib. 8. cap. 2. Clemens Alexandrin. Protrept. Ariſtotel. de Phyſ. Auſcult. Strabo lib. 15. aliique ab aliis jam notati. *Ouzel.*

1 *Pythagoræ Deus eſt animus*] Salvian. de gubernat. Dei lib. I. pag. 4. *Pythagoras philoſophus, quem quaſi magiſtrum ſuum Philoſophia ipſa ſuſcepit, de natura & beneficiis Dei differens ſic locutus eſt: animus per omnes mundi partes commeans atque diffuſus, ex quo omnia, quæ naſcuntur, animalia vitam capiunt.* Lactant. lib. I. cap. 5. Et de ira cap. 2. Cicero de Nat. Deorum lib. I. fol. 199. *Elmenhorſt.*

2 *Animalium omnium vita capiatur*] Lactant. lib. I. cap. 5. *Pythagoras definivit quod eſſet Deus: Animus per univerſas mundi partes omnemque naturam commeans atque diffuſus, ex quo omnia quæ naſcuntur, vitam capiunt.* Iiſdem verbis Salvian. de Provid. *Wowerus.*

Capiatur] MS. *capitatur.* unde

&

piatur. [1] Xenophanem notum eſt, omne infinitum cum mente, Deum tradere: & [2] Antiſthenem, populares deos multos, ſed naturalem unum præcipuum: [3] Speuſippum vim naturalem, animalem, quâ omnia regantur, Deum noſſe. Quid [4] Democritus? quamvis atomorum primus inventor, nonne plerumque naturam, [5] quæ imagines fundat, & intelligentiam, Deum loquitur? [6] Straton quoque & ipſe naturam. etiam [7] Epicurus ille, qui deos aut otioſos fingit, aut nullos; naturam tamen ſuperponit. [8] Ariſtoteles variat, & aſſignat

& captatur legi poſſit. *Meurſius.*

1 *Xenophanem*] Cicero lib. 1. de Nat. Deor. fol. 199. *Xenophanes mente adjuncta, omne præterea quod eſſet infinitum, Deum voluit eſſe.* Epiphanius de fide Eccleſ. Cathol. Ariſtotel. lib. 1. Metaphyſ. cap. 5. *Elmenhorſt.*

2 *Antiſthenem*] Cicero lib. 1. de Nat. Deor. fol. 200. *Antiſthenes in eo libro, qui Phyſicus inſcribitur, populares Deos multos, naturalem unum eſſe dicit.* Lactant. lib. 1. cap. 5. Diogen. Laert. in Antiſthene. *Elmenhorſt.*

3 *Speuſippus*] Cicero lib. 1. de Nat. Deor. fol. 200. *Speuſippus Platonem avunculum ſubſequens, & vim quandam naturalem Deum dicens, quâ omnia regantur.* Stobæus Eclogis phyſicis cap. 1. *Elmenhorſt.*

Speuſippum] Mendoſe MS. *Zeuxippus.* Meurſius.

Speuſippus] Sententia poſtulat *Speuſippum*, quomodo edidit Gelenius. *Herald.*

4 *Democritus*] Cicero lib. 1. de Nat. Deor. fol. 200. *Democritus imagines, earumque circuitus in Deorum numerum refert, tum illam naturam, quæ imagines fundat ac mittat: tum ſcientiam intelligentiamque noſtram.* Theodoret. de Mater. & Mundo orat. 4: fol. 57. Diogen. Laert. lib. 9. *Elmenhorſt.*

5 *Imagines fundat*] Cic. *Quid Democritus, qui imagines, earumque circuitus in Deorum numero refert, tum illam naturam, quæ imagines fundat.* Wower.

6 *Straton quoque*] Cicero lib. 1. de Nat. Deor. fol. 200. *Strato is, qui Phyſicus appellatur, omnem vim divinam in natura ſitam eſſe cenſet, quæ cauſas gignendi, augendi, minuendive habeat.* Elmenhorſt.

7 *Epicurus qui Deos ocioſos fingit, aut nullos*] Cicer. lib. 2. de Divinat. p. 401. *Epicurus negat quidquam Deos nec alieni curare, nec ſui.* Ennius:

Ego Deum genus eſſe ſemper dixi, & dicam cælitum,
Sed eos non curare opinor, quid agat humanum genus.

Et de Nat. Deor. lib. 1. pag. 202. Servius in 2. Æneid. fol. 255. Theodoret. orat contra Græcos pag. 57. Plutarch. de placitis Philoſoph. fol. 877. *Elmenhorſt.*

8 *Ariſtoteles variat, & aſſignat ta-*

ſignat tamen unam poteſtatem. nam interim mentem, mundum interim Deum dicit, interim mundo Deum præficit. [1] Heraclides Ponticus quoque Deo divinam mentem, quamvis varie, adſcribit, [2] alias mundo, alias

tamen unam poteſtatem. nam interim mentem, mundum interim deum dicit, interim mundo deum præficit. (*Ariſtoteles Ponticus variat, alias mundo, alias menti divinæ tribuens principatum.*) *Heraclides Ponticus quoque deo divinam mentem, quamvis varie, aſſcribit*] Illa quæ ſemicirculis incluſi, purum putum gloſſema ſunt. Porro Heraclidæ mentio revocat mihi in memoriam mendoſum Macrobii locum in Commentario ad Somn. Scip. lib. 1. c. 13. *Heraclitus Ponticus lucem; Heraclitus phyſicus ſcintillam ſtellaris eſſentiæ.* Scribo, *Heraclides Ponticus l.* Ejuſdem libri cap. 2. gravius mendum. *Numenio denique inter Philoſophos occultorum curioſiori offenſam numinum, quod Eleuſinia ſacra interpretando vulgaverit, ſomnia prodiderunt, viſa ſibi ipſas Eleuſinias deas habitu meretricio ante apertum lupanar ludere proſtantes;* Correxeram, *viſo ſibi i. E. d. h. m. a. a. l. videri p.* cum in vetere codice ſignate ita eſſe vidi. *Meurſ.*

Ariſtoteles Ponticus variat, alias mundo, alias menti divinæ tribuens principatum] Hæc MS. non agnoſcit, & delenda ſunt ut ſuperflua. *Wower.*

Ariſtoteles variat] Lactant. lib. 1. cap. 5. *Ariſtoteles quamvis ſecum ipſe diſſideat, ac repugnantia ſibi & dicat & ſentiat: in ſummum tamen unam mentem mundo præeſſe teſtatur.* Vide Ariſtot. lib. 1. Metaphyſ. cap. 3. & 4. Cicer. l. 1. de Nat. Deor. pag. 200. *Elmenhorſt.*

Ariſtoteles Ponticus variat] Tota hæc periodus procul dubio delenda eſt; neque tamen quidquam mutare auſi ſumus abſque librorum auctoritate. *Herald.*

Ariſtoteles variat] Cicero: *Ariſtoteles multa turbat. modo enim menti tribuit omnem divinitatem, modo mundum ipſum, Deum dicit eſſe. modo quendam alium præficit mundo.* Quod Tullius dixit *modo,* Minucius *interim.* Rigalt.

1 *Heraclides Ponticus*] Cicer. lib. 1. de Nat. Deor. fol. 200. *Heraclides Ponticus modo mundum, tum mentem divinam eſſe putat: errantibus etiam ſtellis divinitatem tribuit.* Elmenhorſt.

2 *Alias mundo, alias menti divinæ tribuens principatum*] Quum manifeſte pateat ex Ciceronis loco, quem citat Elmenhorſtius, iſta verba pertinere ad Theophraſtum, neſcio quî in loco hoc tam turbato negligenter attribuantur Heraclidæ Pontico. Videtur codex MStus indicare *interim mundo Deum præficit Ariſtoteles. Heraclides Ponticus quoque Deo divinam mentem, quamvis varie, adſcribit. Alias mundo, alias menti divinæ tribuens principatum & Theophraſtus, Et Zenon &* &c. ut nomen *Ariſtoteles* bis ponatur in principio & fine, prout ſolent & alii, & præſertim noſter Minucius: id quod ſatis firmavi in ſupplemento

alias menti divinæ tribuens principatum. [1] Theophraſtus, & Zenon, & Chryſippus, & [2] Cleanthes, ſunt & ipſi multiformes, ſed ad unitatem providentiæ omnes revolvuntur. Cleanthes enim mentem, modo animum, modo æthera, plerumque rationem Deum diſſeruit. [3] Zenon ejuſdem magiſter naturalem legem atque divinam, & æthera interim, interdumque rationem vult omnium eſſe principium. idem [4] interpretando Junonem aëra, Jovem cœlum, Neptunum mare, ignem eſſe Vulcanum, & ceteros ſimiliter vulgi deos elementa eſſe monſtrando, publicum arguit graviter & revincit errorem. Eadem fere [5] Chryſippus, vim divinam, rationalem naturam, & mundum interim, & fatalem neceſſitatem Deum credit; Zenonemque interpretatione phyſiologiæ in Heſiodi, Homeri, Orpheique carminibus imitatur. [6] Babylonio etiam Diogeni diſciplina eſt

plemento Liviani loci XXI, 43. *Gronov.*

1 *Theophraſtus*] Cicero lib. 1. de Natura Deor. fol. 200. *Theophraſtus modo menti divinum tribuit principatum, modo cœlo, tum autem ſignis, ſideribuſque cœleſtibus.* Elmenh.

2 *Cleanthes*] Cicero lib. 1. de Natur. Deor. fol. 201. *Cleanthes ipſum mundum Deum dicit eſſe, tum totius naturæ menti atque animo hoc nomen tribuit: tum ultimum & altiſſimum atque undique circumfuſum, & extremum omnia cingentem, atque complexum ardorem, qui æther nominetur, certiſſimum Deum judicat.* Lactant. lib. 1. cap. 5. *Elmenh.*

3 *Zenon*] Cicero lib. 1. de Natura Deor. fol. 200. *Zeno naturalem legem divinam eſſe cenſet: eamque vim obtinere recta imperantem, prohibentemque contraria. Atque alio loco æthera Deum eſſe dicit.* Elmenhorſt.

4 *Interpretando Junonem aëra*] An ille igitur ſupponetur inventor tam publicæ & uſu communi adſcitæ figuræ? Quod exprobrat eis quoque Arnobius fine libri V. Sed excuſat a magna rei cujuslibet bonitate Cicero libro II Nat. Deor. *Gronov.*

5 *Chryſippus*] Cicero lib. 1. de Nat. Deor. pag. 201. *Chryſippus ait vim divinam in ratione eſſe poſitam, & univerſæ naturæ animo atque mente: ipſumque mundum Deum eſſe, & ejus animi fuſionem univerſam: tum fatalem umbram & neceſſitatem rerum futurarum. Deinde vult Orphei, Muſæi, Heſiodi, Homerique fabellas accommodare ad ea, quæ ipſe in lib. de Diis immortalibus dixerit.* Vide Ariſtotelem tom. 2. fol. 943. Stobæum in Eclog. Phyſ. cap. 2. Lactant. lib. 1. cap. 5. Diogenem Laert. lib. 7. *Elmenhorſt.*

eſt [1] exponendi & diſſerendi, Jovis partum, & ortum Minervæ, & [2] hoc genus cetera, rerum vocabula eſſe, non deorum. Nam Socraticus [3] Xenophon formam Dei veri negat videri poſſe, & ideo quæri non oportere: [4] Ariſto Chius comprehendi omnino non poſſe. uterque majeſtatem Dei, intelligendi deſperatione ſenſerunt. Platoni apertior de Deo, & rebus ipſis, & [5] nominibus oratio eſt, & quæ [6] tota eſſet cœleſtis, niſi perſuaſionis civilis nonnumquam admixtione ſordeſceret. [7] Platoni itaque in Timæo Deus eſt ipſo

6 *Babylonio Diogeni*] Cicero lib. 1. de Nat. Deor. pag. 201. *Diogenes Babylonius in eo libro, qui inſcribitur de Minerva, partum Jovis, ortumque virginis ad Phyſiologiam traducens, disjungit à fabula.* Elmenhorſt.

Babylonio etiam Diogeni] Ἐκ Σελευκίας τῆς ἐν Βαβυλῶνι. Athen. 5. *Rigalt.*

1 *Exponendi & diſſerendi Jovis partum*] Sic etiam philoſophatur Salluſtius, libello de Diis & Mundo. *Rigalt.*

2 *Hoc genus cæterarum rerum vocabula eſſe*] Corrigo *certarum.* Meurſ.

Cæterarum rerum] Rom. Ed. delet τὸ *cæterarum.* Wower.

Et hoc genus cætera, rerum vocabula eſſe] Satis pro imperio hîc pronunciatur, quaſi recte ſic ederetur, quum utique & Sabæus edendo *ceterarum*, & ſimiliter Heraldus palam indicent in Romano, mox Gallico exemplari extare inſuper tres literas poſt τὸ *cætera*, quas negligere in noſtra poteſtate non eſt. Illi ediderunt *cæterarum.* Sed manus, unde illæ literæ coaluerunt affixæ præcedenti, videtur dediſſe *cetera tum* hoc eſt, *& hoc genus cætera tantum rerum vocabula eſſe.* Ipſius enim Palæphati velut verba reddidit: εἰ γὰρ ὄνομα μόνον ἐγένοιτο, λόγος δὲ περὶ αὐτῶν οὐδεὶς ὑπῆρξεν. *Gronov.*

3 *Xenophon*] 4. Ἀπομνημ. *Wower.*

Socraticus Xenophon] Cicer. lib. 1. de Nat. Deor. p. 20. *Xenophon in iis, quæ à Socrate dicta retulit, facit Socratem diſputantem, formam Dei quæri non oportere.* Elmenhorſt.

4 *Ariſto Chius*] Inepte MS. *Ariſtonicus.* Meurſ.

Ariſto Chius comprehendi omnino non poſſe] Quod Minutius Ariſto Chio, id Cicero de Natur. Deor. lib. 1. fol. 201. tribuit Ariſtoni. *Elmenhorſt.*

5 *Nominibus*] Scribo *hominibus.* Meurſ.

6 *Tota eſſet cæleſtis*] Hanc Platonicæ facundiæ celebrationem non negligit Pricæus ad ſimilem Apuleji in Apologia pag. 121: ſicut ſequentia de difficultate inveniendi Dei & negata effandi in multos poteſtate citat ibidem pag. 153. *Gronov.*

7 *Platoni in Timæo Deus eſt ipſo*

ipſo ſuo nomine mundi parens, artifex animæ, cœleſtium [1] terrenorumque fabricator: quem & invenire difficile, præ nimiâ & incredibili poteſtate, & cum inveneris, [2] in publicum dicere impoſſibile præfatur. Eadem fere & iſta quæ noſtra ſunt. nam & Deum novimus, & parentem omnium dicimus; & [3] nunquam publice niſi interrogati prædicamus.

XX. Expoſui opiniones omnium ferme philoſophorum, quibus illuſtrior gloria eſt, Deum unum multis licet deſignaſſe nominibus: ut quivis arbitretur, aut nunc Chriſtianos philoſophos eſſe, aut philoſophos fuiſſe jam tunc Chriſtianos. Quod ſi providentiâ mundus regitur, & unius Dei nutu gubernatur, [4] non nos

ipſo nomine mundi parens] Lactant. lib. 1. cap. 5. *Plato, qui omnium ſapientiſſimus judicatur, monarchiam plane, aperteque defendit: nec æthera, aut rationem, aut naturam, ſed ut eſt, Deum nominat: ab eo mundum hunc perfectum, atque mirabilem eſſe fabricatum.* Elmenh.

1 *Terrenorumque fabricator quem & invenire difficile*] Platonis verba: τὸν μὲν πατέρα τοῦδε τοῦ παντὸς, εὑρεῖν τε ἔργον, καὶ εὑρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν. eadem Hermes Pœmand. Juſtin. Parænet. Platonem illa hauſiſſe ex Moyſis, & Ægyptiorum diſciplina ſcribit. Clem. Protrept. Apud Hebræos enim Dei nomen ἀνεκφώνητον, Baſil. περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. cap. 18. *Wowerus.*

Quem & invenire difficile] Plato Timæo fol. 28. τὸν μὲν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντὸς, εὑρεῖν τε ἔργον, καὶ εὑρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν. Vertit Chalcidius; *Opificem, genitoremque univerſitatis, tam invenire difficile, quam inventum impoſſibile digne profari.* Lactant. lib. 1. cap. 8. Clemens recognit. lib. 8. fol. 123. Cicero lib. 1. de Natur. Deor. fol. 200. Athenag. apologia pro Chriſt. pag. 9. Sаresber. polycrat. l. 7. cap. 5. Tertull. apolog. cap. 4. Origenes lib. 5. contra Celſum. *Elmenh.*

2 *In publicum dicere impoſſibile præfatur*] Platonis verba ſunt, εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν. Cic. *Patrem hujus mundi nominari negat poſſe.* Tertull. Apolog. *Neque inveniri facilem, & inventum enarrari in omnes difficilem.* Chalcidius: *Opificem genitoremque univerſitatis tam invenire difficile eſt, quam inventum impoſſibile digne profari.* Rigalt.

Præfatur] Scribo *profatur.* Meurſius.

3 *Nunquam publice, niſi interrogati præd.*] Prohibiti ab Ethnicis, Chriſtianos publice philoſophantes audire erubeſcentibus aut timentibus. *Rigalt.*

4 *Non nos debet antiquitas fabellis ſuis delectata, ad errorem*

nos debet antiquitas imperitorum fabellis ſuis delectata, vel capta, ad errorem mutui rapere conſenſus: cum philoſophorum ſuorum ſententiis refellatur, [1] quibus & rationis & vetuſtatis adſiſtit auctoritas. Majoribus enim noſtris tam facilis in mendaciis fides fuit, [2] ut temere crediderint etiam alia monſtruoſa mira miracula: [3] Scyllam multiplicem, [4] Chimæram multiformem, & Hydram felicibus vulneribus renaſcentem, & [5] Centauros [1] equos

mutui rapere conſenſus] Auguſtin. de civit. Dei lib. 22. cap. 6. *Antiquitas recipit fabulas etiam fictas incondite.* Theodoretus Orat. 1. de fide fol. 15. Arnobius lib. 1. pag. 21. Auguſtin. tom. 4. de variis quæſt. 114. Cicer. lib. 2. de Divin. pag. 394. *Elmenborſt.*

Antiquitas imperitorum] Hos imperitos Palæphatus vocat ἀνομιλήτους σοφίας καὶ ἐπιστήμης. Gronov.

1 *Quibus . . adſiſtit auctoritas*] Annotavit iſtam verbi ſignificationem Pricæus ad Apuleji Apologiam pag. 140. *Gronov.*

2 *Ut temere crediderint etiam alia monſtruoſa miracula*] MS. Reg. *monſtruoſa mira miracula.* Scriptum fortaſſe Minucii ſtylo, *ut temere crediderint etiam alia monſtruoſa, mira, miracula.* Heraldus.

Temere crediderint] Tale eſt Æliani lib. 1. Ποικιλ. Ἱστορ. cap. 14. de cygni cantu in morte: Πεπίστευκα οὖν ὅτι ᾄδει &c. *Gronov.*

Monſtruoſa miracula] MS. *m. mira miracula.* male. *Meurſ.*

Monſtruoſa mira miracula] Non magis hæc me turbant quam fragmentum Varronis, quod citat Nonius; *Eodem conjeciſſe mera miracula neſcio quæ.* Gronov.

3 *Scyllam multiplicem*] Virgil. l. 10. Æneid. Iſidorus Hiſpalenſ. orig. lib. 2. cap. 3. lib. 18. Fulgentius Mytholog. l. 2. pag. 191. Ovidius lib. 13. Metamorph. fabul. 11. *Elmenborſt.*

4 *Chimæram multiformem*] Servius in 4. Æneid. fol. 368. *Chimæra triplex monſtrum: ſiquidem prima pars leo erat, poſterior draco, in medio caput capræ, quod ignes efflabat.* Hyginus fab. 57. Apollodor. biblioth. lib. 2. pag. 17. Iſidorus lib. 2. cap. 3. *Elmenborſtius.*

5 *Centauros*] Iſidorus orig. lib. 2. cap. 3. Diodorus Siculus bibliothec. lib. 4. fol. 272. Palæphatus περὶ ἀπίστων ἱστοριῶν pag. 82. *Elmenborſt.*

Centauros equos ſuis hominibus implexos] *Bimembres* dixit Ovidius. & in Centaurea pugna Monychus ipſe centaurus ſic alloquitur ſuos:

—— Et quid fortiſſima rerum
In nobis duplex natura animalia junxit.

Hæc fuit fabula. Re ipſa homines fuere in equis. Palæphatus: οὐδὲν γὰρ πρόσεστι ταύρου τοῖς κενταύροις, ἀλλ᾽ ἵππου καὶ ἀνδρὸς ἰδέα ἐστί. Sic unuſquiſque homo ſuum equum habuit, & equus quiſque ſuum hominem ſibi implexum. *Rigalt.*

1 *Equos*

[1] equos ſuis hominibus implexos, & quidquid famæ licet fingere, illis erat libenter audire. Quid illas [2] aniles fabulas, [3] de hominibus aves, & feras homines, & de hominibus arbores atque flores? [4] quæ ſi eſſent facta, fierent; quia fieri non poſſunt, ideo nec facta ſunt. [5] Similiter, ac vero erga deos quoque, majores noſtri

1 *Equos ſuis hominibus*] Fortaſſe: *ſemihominibus*. Wower.

2 *Aniles fabulas, de hominibus aves*] Hieronym. in Daniel. cap. 4. fol. 504. *Scyllam quoque & Chimæram, Hydram atque Centauros, aves & feras, flores & arbores, ſtellas & lapides factos ex hominibus narrant fabulæ*. Elmenhorſtius.

3 *De hominibus aves, & feras homines*] Sic magno conſenſu nunc probatum habent Minucium, quum tamen Wowerus ediderit *de hominibus aves & de feris homines*. Ambigo penes quos ſit verum. Hoc tamen expreſſit Gallica interpretatio: *des metamorphoſes d'hommes en oyſeaux, de beſtes en hommes, & d'hommes encore en fleurs & en arbres*. Gronovius.

4 *Quæ ſi eſſent facta, fierent; quia fieri non poſſunt, ideo nec facta ſunt*] Hæc eſt vera lectio, quam MS. Reg. debemus. Legebatur antea, *quæ ſi eſſent facta, fierent quæ fieri non poſſunt*, non idonea ſententia. *Herald.*

Quæ fieri] MS. inepte, *quia fieri*. Meurſius.

Quia fieri non poſſunt, ideo nec facta ſunt] Sic rurſus cap. XXIII. *Cur enim ſi nati ſunt, non hodieque naſcuntur*. Non oportet tamen excludi ludibria naturæ, ab pluribus memorata. *Gronov.*

5 *Similiter vero*] Sab. *ſ. ac vero*. Sic in MS. *Meurſius.*

Similiter, ac vero erga Deos quoque, majores noſtri, improvidi] Sic interpungenda eſt hæc veteris exemplaris ſcriptura. *Rigalt.*

Similiter vero erga Deos] Sic quum ederent Wowerus & Elmenhorſtius, mox Heraldus & Rigaltius auxerunt *ſimiliter ac vero*, ita ut poſterior interpunxerit poſt primam vocem, eamque interpunctionem nota ſignificandam judicaverit, non in contextu expreſſerit. Sequuti ſunt alii, qui indice confecto verborum & formularum in eum contulerunt *ſimiliter ac vero*. Nec quid hi velint, aſſequor; nec quid notare poſſint iſtæ voces, aut ipſi explicant, aut ego capere poſſum. Adeo exſpatiantur ultra humanum prorſus ſenſum. Attamen exponit Gallica verſio: *Ils ont creu de la ſorte des Dieux par une eſtrange ſimplicité*. Quin tu fac, ut habeas, quod ante multos annos jam habui *ſimili veratro*. Id vides plane reſidere in lectione veteri codicis MSSti, nunc Regii. Notum eſt genus purgandi apud antiquos cerebri per veratrum, quod tamen hominibus cenſetur venenum, unde transfert ejus ſignificationem Perſius, ut doctiſſime exponit Caſaubonus; nunc quoque ſic Minucius quaſi perin-

noſtri improvidi, creduli, rudi ſimplicitate crediderunt: [1] dum reges ſuos colunt religioſe, dum defunctos eos deſiderant in imaginibus videre, dum geſtiunt [2] eorum memorias in ſtatuis detinere, ſacra facta ſunt quæ

de purgatam aut infectam veneno habuerint mentem in Regibus Latini ac Romani aliique veteres ætati iſti propinquiores, ac remotiores habuerunt in audiendis fabulis monſtrorum *Gronov.*

1 *Dum reges ſuos*] Scholiaſt. Lycoph. τοὺς βασιλεῖς δ' ἀνέκαλεν Δίας ἐκάλουν πάντας. Wower.

Dum reges ſuos colunt religioſe, dum defunctos eos deſiderant in imaginibus videre] Suidas & Damaſcenus auctores ſunt, Seruchum defunctos præſtantes viros adorari, & quotannis eorum memoriam celebrari juſſiſſe, & illorum nomina in ſacros commentarios referri, atque Deos eos judicari, tanquam benefactores. Hinc primum ortam idololatriam, Deorumque pluralitatem. Suidas in Σερούχ. Damaſcenus de Hæreſib. pag. 574. Cyrillus contra Julianum lib. 6. fol. 112. Marius Victor l. 3. in Geneſ. pag. 362. Athanaſ. contra gentes fol. 15. & ſequent. Lactant. l. 1. cap. 8. & 15. lib. 2. cap. 13. Auguſtin. contra Fauſt. Manichæum lib. 22. c. 17. Nazianz. orat. 2. de Theolog. Philaſtrius de Hæreſibus pag. 12. Chryſoſt. in Matth. cap. 27. fol. 580. Homil. 87. Conſtantinus Manaſſes in Annal. Iſidorus Hiſpalenſis origin. lib. 8. cap. 2. Epiphanius Ancorato. Et in Epiſt. ad Acacium & Paulum. Auguſtin. de civitat. l. 14. c. 2. Hieronym. in Oſeam cap. 2. *Elmenh.*

Dum defunctos eos deſiderant in imaginibus videre] Fulgentius Mythol. 1. ex Diophante Lacedæmonio, de filio Syrophanis cujuſdam Ægyptii: *Doloris anguſtia quæ ſemper inquirit neceſſitati ſolatium, filii ſibi ſimulacrum in ædibus, ſeminarium potius doloris invenit.* Tertullianus lib. de Anima, ubi de Achille Patrocli corpus diutius ſervante, laudat pietatis Homericæ induſtriam tantopere ſatagentis circa ejuſdem Patrocli ſepulturam, ne quis defunctum diu detinens, ipſe amplius cum illo maceretur enormitate ſolatii dolore nutriti. *Rigalt.*

2 *Eorum memorias inſtantius retinere*] MS. *in ſtatuis.* quomodo & Carrio correxit. Eandem vero originem ſuperſtitionis, & idololatriæ tradunt Athenag. Apol. Athanaſ. adv. gentes. Prudent. 2. adv. Symm. Lactant. lib. 1. cap. 15. & Fulgent. 1. Mytholog. ex Diophante Hiſtorico iiſdem pene verbis. ubi ſcribendum: *Nam & Nicanor Muſicus in* χρωματοποιῶν *libro Muſicæ artis, quem ſcripſit, ait: Dominum* (Lactant. in 3. Theb. Stat. Deúm) *doloris prima compunctio finxit humani generis. Exin inveteratus error humanis pedetentim conſertus diſciplinis barathro quodam inſanæ credulitatis prolabitur.* Hæc mire corrupta ſunt apud Fulgent. *Wower.*

Inſtantius detinere] Lego *in ſtatuis detinere.* Sic MS. *Meurſ.* At ſibi

quæ fuerant [1] adſumpta ſolatia. [2] Denique & antequam commerciis orbis pateret, & antequam gentes ritus ſuos moreſque miſcerent, unaquæque natio conditorem ſuum, aut ducem inclytum, aut reginam pudicam ſexu ſuo fortiorem, aut [3] alicujus muneris vel artis

ſibi vindicat Carrio lib. II Emendat. c. 10.

Eorum memorias in ſtatuis detinere] Ita in editione Rom. ex MS. Reg. Ediderat Gelenius *inſtantius detinere*. Herald.

1 *Aſſumta ſolatia*] Neges Ouzelium potuiſſe notas deſcribere. Habes utique hîc ampliſſimam, ſed in qua ne unam literam poteſt ſuam dicere, aut voluit, quum ſciret omnia in prædæ cauſam venire, deſcripta ex Pricæo ad Apuleji librum VIII pag. 414, & ſeq. Ubi hunc quoque Minucii locum ad partes vocat, prout fecit quoque G. I. Voſſius lib. I Originis Idolol. cap. XI pag. 81, unde noſter arceſſivit primam denſæ notæ partem, & diſtinctionem auctoris libri ſapientiæ, & conjecturam de Philone. Nec, quod mireris, abſunt verba Fulgentii aut Tertulliani, quæ ante eum annis ſeptem ediderat jam Rigaltius. Itaque potuit videre & noſſe. An noverit, & ex conſulto tamen attulerit, uti non dixerim, ita pravam ex Tertulliano citationem Rigaltianam *ne quis defunctum diu detinens*, ſtudioſe & ſedulo correctam exhibuit *ne quis defunctum domi detinens*. Quod vitium idcirco non debebat pluribus editionibus propagari. Sed ille ipſe Pricæus ſuæ hujus meditationis de ſolatiis antiquis iſtis indicium dederat jam in notis ad Acta Apoſtol. XVII, 23, ubi rurſus hunc locum Minucianum exhibet, obſervans quoque ad locum ex Libro Sapientiæ tantopere deſignatum ab Ouzelio efficta videri hæc Minuciana. Sed admirabilem his verbis vim videntur mihi afferre verba Athenagoræ deinde ab Wowero citata: *Αἰγύπτιοι τύπτονται ἐν τοῖς ἱεροῖς τὰ ςήθη κατὰ τὰς πανηγύρεις ὡς ἐπὶ τετελευτηκόσι, καὶ θύουσιν ὡς θεοῖς*. Gronov.

2 *Denique & antequam*] Sic edidi ſecutus Heraldum & Rigaltium, unde opinor ita in MSto exſtare, quum cæteræ editiones deleant ſecundam voculam ſine cauſa. *Gronov.*

3 *Alicujus muneris vel artis repertorem*] Lactantius de ira Dei cap. 2. *Omnes ii, qui coluntur ut Dii, homines fuerunt, & iidem primi ac maximi reges: ſed eos aut ob virtutes, qua profuerant hominum generi, divinis honoribus affectos eſſe poſt mortem; aut ob beneficia & inventa, quibus humanam vitam excoluerant, immortalem memoriam conſecutos? Nec tantum mares, ſed & fœminas.* Et lib. I. c. 15. l. 7. cap. 14. Theodoretus contra Græc. ſerm. 2. de Principio fol. 35. Et orat. 3. de Diis fol. 42. Clemens recogn. lib. 10. fol. 159. Euſebius præparat. Eccleſ. l. I. cap. 6. Oecumenius in Acta Apoſtol. cap. 27. Cicero de Nat. Deorum lib. 3. fol. 247. *Elm.*

1 *Le-*

tis repertorem venerabatur, ut civem bonæ memoriæ. Sic & defunctis præmium, & futuris dabatur exemplum.

XXI. [1] Lege Stoicorum ſcripta, vel ſcripta ſapientium; eadem mecum recognoſces, [2] ob merita virtutis

3 *Lege Stoicorum ſcripta, vel ſcripta ſapientum*] MS. & Rom. *Hiſtoricorum ſcripta*, quamvis Stoici Phyſiologi. reliqua indubie è gloſſa irrepſerunt. *Wower.*

Lege Stoicorum ſcripta] Non bonæ fidei fuiſſe videntur qui de veteri exemplari varias lectiones Joanni Voverio deſcripſere. is ſidem illorum ſecutus aſſerit in MS. & Rom. editione legi, *Hiſtoricorum.* Utrumque præ oculis habemus, & utrobique diſertiſſime legitur, *Stoicorum.* Et inter philoſophos quidem Evemerus à Plutarcho cenſetur, & à Cicerone inter philoſophos citatur, ut hic etiam à Minucio noſtro, qui Evemero ſubnectit Prodicum & Perſæum philoſophantem. Fortean decepti aliqui fuerint eo quod lib. 6. de civ. Dei Auguſtinus ait, *Evemerum, non fabuloſa garrulitate, ſed hiſtorica diligentia tradidiſſe Jovem & ceteros hujus generis, reges fuiſſe, non Deos.* Sed & ipſe Auguſtinus lib. de conſ. Euang. de eodem Evemero verba facit tanquam de poeta cap. 23. *Rigalt.*

Lege Stoicorum ſcripta] Hæc ſimpliciter vera eſſe, docet mox teſtimonium Perſæi, quod ab Minucio ex Cicerone deſcriptum eſſe notaverunt viri docti. Iſte autem Perſæus fuit Stoicus, unde de eo collegit Lipſius in Manuductione ad Stoica libro 1 cap. 12, unde ſimul patet perperam vulgo id nomen ſcribi etiam in Minucii editionibus. *Gronov.*

1 *Vel ſcripta ſapientium*] Niſi Minucius ediderit *vel ſcita ſap.* Hi enim decreverunt colendos & honorandos eſſe ἥρωας ἀγανὰς. Gallica verſio. *Liſez les écrits des ſages & des philoſophes Stoïques.* Et pergit: *vous reconnoiſtrez avec moy que les hommes ont été faits Dieux, ou pour leurs bien-faits ou pour leur merite.* Apparet illius auctorem omnia libera habuiſſe. Interim neſcio, cur ſic diſtinxerit Rigaltius, ut punctum ſignaverit poſt verbum *recognoſces* & rurſus poſt participium *habitos*, quod ibi certe poterat commodiſſime omitti, ut continuaretur *habitos Euemerus exſequitur.* Heraldus edidit *recognoſces, ob merita virtutis, aut muneris Deos habitos. Euemerus* &c. Quod eſt ſimpliciſſimum, & ego retinui, ubi ſubintelligitur, nempe *ob merita.* De hoc Euemero cur quæ hîc notata legebantur ſub nomine Ouzelii, retinerem, cauſam habui nullam, quum eſſent mera Voſſiana ex Opere de Hiſtoricis Græcis. Inſuper quum MS. codex pro hoc nomine habeat *eruerent*, patet ab Minucio id fuiſſe ſcriptum ſine h elemento. *Gronov.*

2 *Ob merita virtutis aut muneris*] Lactant. 1. cap. 18. *Nimirum quia reges maximi, ac potentiſſimi fuerunt, ob merita ſuarum virtutum aut munerum, cum cari fuiſſent*

tis, aut muneris deos habitos. [1] Euhemerus exſequitur, & [2] eorum natales, patrias, ſepulchra dinumerat, & per provincias monſtrat: [3] Dictæi Jovis, & [4] Apollinis Delphici, & [5] Phariæ Iſidis, & Cereris [6] Eleuſinæ. [1] Pro-

ſent iis, quibus imperitaverant, in memoriam ſunt conſecrati. Athanaſ. adv. gentes: εἰς ἐκεῖνο δὲ τάχα τραπήσονται, καὶ μέγα φρονήσουσιν ἐπὶ τοῖς ὑπ᾽ αὐτῶν εὑρεθεῖσι τῷ βίῳ χρησίμοις λέγοντες διὰ ταῦτ᾽ αὐτοὺς καὶ θεοὺς ἡγεῖσθαι, ὅτι τοῖς ἀνθρώποις χρήσιμοι γεγόνασι. Ζεὺς μὲν γὰρ λέγεται πλαστικὴν τέχνην ἐσχηκέναι, Ἄρτεμις δὲ τὴν κυνηγετικὴν, καὶ Ἥρα στολισμόν. Euſeb. lib. 1. c. 6. Theodoret. ſerm. 3. *Wower.*

1 *Euhemerus exſequitur*] Cic. 1. de Nat. Deor. Sext. Empir. lib. 18. Plutarch. 1. de Plac. Philoſ. Theodor. Serm. 2. Euſeb. lib. 2. & 10. Præpar. Euang. Lact. lib. 1. cap. 11. Auguſtin. de Civ. Dei lib. 6. cap. 7. & alii. *Wower.*

Euhemerus exſequitur, & Deorum natales, patrias, ſepulchra dinumerat] Auguſtin. lib. 1. de conſenſu Euangeliſt. cap. 23. fol. 271. *Euhemerus poeta fuit, qui & ipſum Jovem & Saturnum patrem ejus, & Plutonem atque Neptunum fratres ejus, ita planiſſime homines fuiſſe prodit, ut eorum cultores gratias magis poetis agere debeant, quia eos non dehoneſtandos, ſed potius ad exornandos multa finxerunt.* Cicero lib. 1. de Nat. Deor. pag. 294. Theophilus ad Autolycum lib. 3. f. 267. Arnobius lib. 4. adverſ. gentes fol. 87. *Elmenh.*

Euhemerus] MS. mendoſe *crueret.* Meurſius.

Evemerus exſequitur] Lib. ἀπίστου καὶ αὐτάρκους μυθολογίας. *Rigalt.*

2 *Eorum natales, patrias, ſepulcra dinumerat*] Ἐξανθρωπίζει τὰ θεῖα. Plutarch. libro de Iſide. *Rigalt.*

3 *Dictæi Jovis*] Dicitur Jupiter Dictæus, quoniam in Dictæi montis antro, qui eſt Cretæ, habitâſſe fertur, & educatus. Hinc Virg. 4. Georg.

Dictæo cœli regem pavere ſub antro.

Apollonius Rhodius Argonaut. lib. 1.

Ὄφρα Ζεὺς ἔτι κοῦρος, ἔτι φρεσὶ νήπια εἰδὼς,
Δικταῖον ναίεσκεν ὑπὸ σπέος.

4 *Apollinis Delphici*] Cicero lib. 1. de Divin. pag. 168. Strabo Geograph. lib. 9. Orpheus hymno in Apollin. Lucianus de ſacrificiis fol. 73. *Elmenh.*

Apollinis Delphici & Phariæ] Nam & hoc eligo ex Heraldo, quod tum Elmenhorſtius, tum Wowerus expreſſerunt, ab Rigaltio negligenter omiſſa copulativa, unde præter Cellarium omittunt quoque alii. Id vero incredibile eſt verſionem Gallicam ſic confici, ut diverſa videatur Iſis ab Pharia, *de Jupiter Dicteen, d'Apollon Delphique, de l'Iſis, de Phare, & de la Ceres d'Eleuſine.* Opinor diſtinctionem veniſſe ab malis typis, non ab auctore. *Gronov.*

5 *Phariæ Iſidis*] Apud Tertul Apo

[1] Prodicus aſſumptos in deos loquitur, [2] qui errando inventis novis frugibus utilitati hominum profuêre. In eandem ſententiam & [3] Perſeus philoſophatur, & adnectit inventas fruges & frugum ipſarum repertores [4] iiſdem nominibus, ut Comicus ſermo eſt [5] Venerem ſine

Apol. *Pharia Iſis.* non, *farrea.* Wower.

Phariæ Iſidis] Kalend. ruſticum *Menſ. April.* PHARIAE SACRUM. Liber inſcription. fol. 85.

ΕΙΣΙΔΙ ΦΑΡΙΑ ..., ΕΙΣΙΝ ΤΗΝ ΕΝ ΜΕΝΟΥΘΙ
ΥΠΕΡ ΣΩΤΙΡΙΑΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΥ......

Elmenhorſt.

Phariæ Iſidis] Notæ Ouzelianæ primordia de Phariæ nomine & locum Diodori habes in Voſſii Origine & progreſſu Idolol. 11, 24, uti & ibidem cap. 56 Servium, Macrobium, Firmicum junctim, & ſtatim ad locum Herodoti: de Iſcha autem 1, 38, de hordeo 1, 27 & alia ſparſim aliis locis, ut nihil doceat, & hinc abolita eſt. Quæ enim ratio eſt hæc liberalitatis in ſtudendo? *Gronov.*

Et Cereris Eleuſinæ prodigiis aſſumptos] Repræſentavimus lectionem Edit. Rom. & MS. Reg. Neſciebam an poſſet legi, *Euhemerus exſequitur & eorum natales, p. ſ. d. & per p. monſtrat, Dictæi Jovis, & Apollinis Delphici, & P. J. & Cereris Eleuſinæ. Poſidippus aſſumptos in Deos loquitur qui, &c.* Herald.

1 *Pro Diis aſſumptos in Deos loquitur*] Rom. *prodigiis.* Illa, *pro diis*, inducenda ſunt. *Wowerus.*

Prodicus aſſumptos in Deos loquitur] In exemplari ſcriptum eſt, *prodigiis.* Corrupte. Cicero lib. 1. de nat. Deor. *Quid Prodicus Chius?* qui ea, quæ prodeſſent hominum vitæ, deorum in numero habita eſſe dixit. quam tandem religionem reliquit. *Rigalt.*

2 *Qui errando inventis novis frugibus*] Rom. delet vocem *frugibus* Plin. l. 25. *Singula quoſdam inventa Deorum numero addidere.* Euſeb. 1. cap. 6. præpar. Euang. *Wower.*

3 *Perſeus philoſophatur*] Cic. 1. de Nat. Deorum. *Perſeus eos dicit eſſe habitos Deos, à quibus magna utilitas ad vitæ cultum eſſet inventa, ipſaſque res utiles Deorum vocabulis nuncupatas.* Wower.

Perſeus philoſophatur] Cicero de Natura Deor. lib. 1. pag. 179. *At Perſeus, ejuſdem Zenonis auditor, eos dicit eſſe habitos Deos, à quibus magna utilitas ad vitæ cultum eſſet inventa: ipſaſque res utiles & ſalutares Deorum eſſe vocabulis nuncupatas.* Elmenh. Hanc citationem totidem verbis repetivit Rigaltius, ne literam quidem addens, qua ex ſuo illuſtret, ideo commeatum huic labori Rigaltiano prorſus inutili conceſſi. *Gronovius.*

4 *Iiſdem nominibus*] Vide Var. 4. de ling. Latin. *Wower.*

5 *Venerem ſine Libero & Cerere frigere*] Terent. Eunuch. Act. 4. Scen.

ſine Libero & Cerere frigere. [1] Alexander ille magnus Macedo [2] inſigni volumine ad matrem ſuam ſcripſit, [3] metu ſuæ poteſtatis proditum ſibi de diis hominibus [4] à ſacerdote ſecretum. [5] illi Vulcanum facit omnium prin-

Scen. 5. *Verbum hercule hoc verum eſt, ſine Libero & Cerere friget Venus.* Quem locum citat Hieronym. de regulis Monachorum cap. 12. Et Epiſtola 10. ad Furiam de Viduitate ſervanda cap. 3. Apulejus lib. 2. Metamorph. p. 167. *Ecce, inquam, Veneris hortator & armiger Liber advenit ultro; vinum iſtud ſorbeamus hodie omne, quod nobis reſtinguat pudoris ignaviam, & alacrem vigorem libidinis incutiat.* Elmenhorſt. Cæterum mireris hoc loco impudentiam Ouzelii, qui bene memor compilationis ab ipſo ſupra admiſſæ in capite IX de eadem cauſa, nunc non dubitavit ſimiliter inquinare mentem illicitæ rapinæ furto, & quidem ex eodem loculo Pricæi ad Apuleji librum 11 Mileſiorum pag. 88, neſcio cur ſeriem ab Pricæo illis citationibus datam non obſervans; an ut ideo ſecurius lateret? Inconcinne autem huc erant tranſlata, quoniam in illis nihil editur niſi de vino & Dionyſo, quum in proverbio junctim memorentur Liber & Ceres. *Gronov.*

1 *Alexander ille Macedo*] Auguſtinus de conſenſu Euangeliſt. lib. 1. c. 23. *Nunquid & Leon ille ſacerdos Ægyptius, Poëta vel Academicus fuit, qui Macedoni Alexandro, diverſam quidem à Græcorum opinione iſtorum Deorum originem, veruntamen ita prodit, ut eos homines fuiſſe declaret.* Athenag. Apolog. pro Chriſtian. pag. 35. Auguſtinus de civitate Dei l. 8. cap. 5. *Elmenhorſt.*

Alexander ille Magnus Macedo] Immo Alexander *Polyhiſtor*. Deceptus eſt Minucius cum pleriſque aliis quos notavimus ad Pallium Tertull. *Rigalt.* Tertullianus de Pallio c. 3. *Cedo jam de veſtro, quod Ægyptii narrant, & Alexander digerit, & mater legit, ea tempeſtate Oſiridis, qua ad illum ex Libya Ammon facit ovium dives* &c. Ubi quoniam Olympiadis nomen quoque omittitur, hinc ab viro maximo ex arcanis illis mater Iſis ſupponitur, & Alexander ille notus ſcriptor cognomento Polyhiſtoris, longe ab mente Tertulliani.

2 *Inſigni volumine ad matrem*] Athenag. Apolog. Epiſtolam appellat. quem vide, & Auguſtin. de Civ. Dei, lib. 8. cad. 5. lib. 12. cap. 10. *Wower.*

3 *Metu ſuæ poteſtatis proditum*] Hoc notavit Livius XXXIX, 51. *Grave imperium Regum nihil inexploratum, quod inveſtigari volunt, efficit.* Et hic ſenſus docet non agi de Polyhiſtore, ne ab illo quidem auctore, unde hæc petiit auctor. *Gronov.*

4 *A ſacerdote*] Auguſtinus 7. de civ. D. A magno antiſtite ſacrorum Ægyptio quodam Leone. Et in Aſtronomico Higini citatur Leon qui res Ægyptias conſcripſit. *Rigaltius.*

5 *Illic*

principem, & poſtea Jovis gentem; [6] & de ſpicis Iſi-dis

5 *Illic Vulcanum facit omnium principem*] MS. Reg. *illi*. Poſtea pro *diſpicis*, habet *deſpicis*. Item *adſparſis* pro *aſperſis*. De toto hoc loco quærendum amplius. Nunc autem ad alia properamus. *Herald.*

Illic Vulcanum] In exempl. *illi*. Rigalt. Quid ergo? an Heraldus & Rigaltius ita ſpernunt codicem MS. ut quod ipſi in eo viderunt, repudient? Indicarunt vero id propter Urſinum; qui edidit *ille*, ipſi in pejus elabentes. an vero ignorarunt in Plauto ac Terentio tam ſtudioſe eam particulam eſſe annotatam iſto ſenſu, ut *dum illi ſedeo*? Non dubitavi ergo reſtituere Minucio, quod ipſius eſt: nam ſcio ita legi in unico libro. *Gronov.*

6 *Et diſpicis Iſidis*] Diſpex ὀξυβλέπτης. Rom. Ed. & MS. *Diſpice Iſidis ad hirundinem*. Iſis mutata in hirundinem. Plutarch. περὶ ἴσιδος. αὐτὴν (ἴσιδα) γενομένην χελιδόνα τῇ κίονι περιπέτεσθαι καὶ θρηνεῖν. *Wower.*

Deſpice Iſidis ad hirundinem] Vide Plutarch. libello de Iſide & Oſiride fol. 357. *Elmenh.*

De ſpicis Iſidis] Sic apertiſſime legitur in exemplari. Ægyptius ille antiſtes Leo prodidit Alexandro myſteria, & de frumenti ſpicis, quas geſtat Iſis ſive Ceres factum fuiſſe dixit ſiſtrum, quod eſt Iſidis & Iſiacorum geſtamen. ſpicas vero ſuccuſſas & colliſas ſive agitatas criſpante brachio ſonum edere qualis editur concuſſione ſiſtri. ejuſmodi autem ſonum alludere ad garritum hirundinis, cujus formam ſumpſiſſe dicitur Iſis. ac denique, de ſparſis frumenti granis, quæ ſunt velut membra tumuli ſive acervi, tumulum Serapidis ſive Oſiridis inanem fieri. Hæc Ægyptiorum ſacrorum ratio, quam Phyſicam vocant, à Julio Firmico Materno ſic explicatur libro de err. prof. relig. *Frugum ſemina Oſirim dicunt eſſe, Iſin terram, Typhonem calorem. Et quia maturatæ fruges calore ad vitam hominum colliguntur, & rurſus appropinquante hyeme ſeminantur, hanc volunt eſſe mortem Oſiridis, cum fruges reddunt: inventionem vero, cum fruges genitali terræ fomento conceptæ nova rurſus cœperint procreatione generari.* Rigalt.

De ſpicis Iſidis ad hirundinem ſiſtrum] Repetendum eſt præcedens verbum *facit*, & aptandum ſingulis, hoc modo: *Illic*, id eſt, eo volumine ſive epiſtola ad matrem Alexander doctus ab Ægyptio illo Leone ſacerdote, *facit* Vulcanum omnium principem. *facit* poſtea Jovis gentem. *facit* de ſpicis Iſidis ſiſtrum ad hirundinem, hoc eſt, ad Iſidem hirundinino garritu querulam. *facit* denique ſparſis membris Oſiridis tumulum inanem. *Rigalt.*

De ſpicis Iſidis ad hirundinem ſiſtrum] Quæ huc per editiones Minucii hujus prolata ſunt, patent; ſed extra Minucium pertractari non deſiit hic locus occaſione eum vocante, quam apprehendit maximus Salmaſius in Exercitationibus ad Solinum pag. 343, ubi ſuſtinuit aperire in publicum

blicum *& aſpice ſis Iſidis*, quæ multiplicatio literarum unde potuit in mentem venire tanto viro, quum noſſet ſcripturam unici codicis & inſpexiſſe potuerit? Accedit, ut mox ſequatur *conſidera*, ſine iſta cauda, & nuſpiam Minucius oſtendat ſe cogitaviſſe de particula iſta *ſis*, quum ſane eſſet crebra oportunitas, ut cap. XVII *mari intende*, *vide*, *aſpice*, quum ibidem præmiſiſſet bis *vide*. Reliqua vero explicat, quaſi ſiſtrum ſimilem hirundini ſonum crepitaculo faceret; quod convenit Rigaltianis. Nam quod ſtatuit forte Minucium in Græco ſcriptore legiſſe, eſt verberare auram. Præteriit igitur iſta Rigaltius, haud dubie bene gnarus. Præteriit nuper quoque doctiſſimus Huetius in Demonſtratione pag. 121, cujus ſingula ut noris, intereſt, & propterea deſcribo: [Cymbalum alatum in Eſai. 18, 1. eſt ſiſtrum; cujus appellationis cauſam ſcire licet ex nummis & marmoribus, quæ ſiſtri formam exhibent. Siſtrum formæ eſt in lateribus rotundæ, in ſummitatibus acutæ. Ex utroque latere eminent crepitacula quædam, tanquam alæ. Manubrium, caudæ, ſummitas oppoſita roſtri figuram gerit; totumque ſiſtrum avis ſpeciem quandam refert. Inde Minutius Felix appellat *Ad hirundinem ſiſtrum*, hoc eſt, ſiſtrum hirundininum, ſeu hirundinis forma. Pari locutione dixit: *Ad vindemiam ferias*, hoc eſt, ferias vindemiales. Perperam exiſtimarunt interpretes ſic dictum ſiſtrum a Minutio, ſonitus hirundinini cauſa: a forma, non a ſono id nominis habuit. Perperam quoque Bochartus a vulgata interpretatione diſceſſit; & *Cymbalum orarum* verti juſſit: nam vulgato interpreti plane ſuffragatur Minutius] Quæ ut ſunt bene docta, ita ſatis apparet confundi ſignificationes locutionum pari quidem modo concinnatarum, ſed notione diverſiſſima. Nam ita *ad hirundinem* intelligit forma ſimili & accedente ad eam avem; an ſic intelligi poſſunt *feriæ ad vindemiam?* Præpoſitio *ad* in priore eſt comparationis; in altero occaſionis vel actionis. Sane dixerunt ita Latini *Grammatice ad Scaurum*, *diſputator ad Cleanthem*; & ſimilia apud Plautum ac Terentium; ſed an ita quoque intelligentur *canes ad venandum?* Immo iſti plane dicti, ut *feriæ ad vindemiam*, ſunt canes venatici, non ut ſimilitudo notetur. Sic *denarii in Sigillaria*. Hæc eſt quidem locutio eadem, ſed non ut debeat adhiberi ad firmandam notionem ubique æqualem. Itaque diverſum reſpectum & præpoſitionis *ad* conſiderationem habent duo iſta loca Minuciana; & ſiſtrum ut ipſe fatetur, avis formam cujuſcunque, non utique ſpeciatim hirundinis poterat referre. Relinquo quæ ſcripſerunt alii, quia minus placent, & oportet retinere lectionem veterem, quæ eſt ſimplex & vera *& de ſpicis Iſidis ad hirundinem ſiſtrum*. Nempe ut in ſacris renovabatur memoria rerum geſtarum, quæ in fabulis celebrantur; ſic quum Iſis tempore Typhoei mutata dicatur in hirundinem, in ſacris ejus erat neceſſaria forma hirundinis ſeu vivæ, ſeu ſculptæ aut fabricatæ alio modo, ut quæ facillime haberi poſſet. Sicut hirundo igitur illic con-

dis ad hirundinem [1] ſiſtrum, [2] & adſparſis membris [3] ina-

ſpecta eſt, ita propria hirundinum ibi quoque uſurpata, etiam clamores ſimiles clamoribus iſtius aviculæ excitarunt per inſtrumentum, quod olim de ſpicis fuit factum, (ſi credimus Iſidoro, ab muliere, quæ forſan ipſa fuit Iſis) prout eaſdem Iſis capite geſtare fuit ſolita. Ovidius lib. IX Metam.

Inachis ante torum pompâ comitata ſuorum
Aut ſtetit, aut viſa eſt: inerant lunaria fronti
Cornua cum ſpicis nitido flaventibus auro.

Ita ſcilicet fuit iſtud primo de ſpicis fabricatum, ut ferrei aſſerculi intus latentes & gerentes adfixas circumquaque ſpicas, ſi commoveretur, perinde ſtreperent, ac olim Iſis, quando credebatur in hirundinem mutata, qui ſtrepitus neceſſario illic quoque audiendi erant. Id dicere ſiſtrum inceperunt quocunque tempore, & ex alia materia, etiam forma ad divinam magis rationem, quam ſatis interpretati ſunt veteres, λόγῳ ζητοῦντες καὶ φιλοσοφοῦντες περὶ τῆς ἐν τοῖς ἱεροῖς ἀληθείας, ut ait Plutarchus, concinnata efficere. Quod autem Wowerius notavit de *diſpice*, opinor illum petiiſſe ex Bon. Vulcanio in Gloſſarium Latino-Græc. ita notante, [In Minutio Felice ita legendum: *Ille Vulcanum facit omnium principem, & poſtea Jovis gentem. Diſpicis Iſidis ad hirundinem ſiſtrum, & diſperſis membris inanem tui Serapidis, ſive Oſyridis tumulum conſidera. denique ſacra ipſa & myſteria.* Locus eſt perturbatiſſimus in vulgatis editionibus]. Admodum nuda Gallica verſio: *Il fait Vulcain le premier de tous, & met apres la race de Jupiter. Conſiderez le ſiſtre d'Iſis avec ſon hirondelle.* Gronovius.

1 *Siſtrum*] Apul. 11. Mil. deſcribit: *Æreum crepitaculum, cujus per anguſtam laminam in modum balthei recurvatam trajectæ mediæ paucæ virgulæ criſpante brachio tergeminos jactus reddebant argutum ſonorem.* Vide Lactant. ad illa Statii 1. Theb. *Et æriſoni lugentia flumina Nili.* Plutarch. de Iſide. *Wower.*

Siſtrum] *Siſtrum* Apulejus lib. 2. Metamorph. p. 413. deſcribit *æreum crepitaculum, cujus per anguſtam laminam in modum balthei recurvatam, trajectæ mediæ paucæ virgulæ, criſpante brachio tergeminos jactus, reddebant argutum ſonorem.* Et pag. 418. *Æreis, argenteis, & aureis ſiſtris, argutum tinnitum conſtrepentes.* Iſis id genus inſtrumenti repperiſſe probatur. Papias in *Siſtrum.* Elmenh.

2 *Aſperſis*] Lego, *& diſperſis m.* Apponam Lycophronis ſcholiaſtæ verba; à quibus non parum lucis huic loco. Ὄσιρις, ὁ καὶ Διόνυσος, βασιλεὺς ὑπάρχων αἰγύπτου, ὑπὸ τυφῶνος τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τῶν συνωμοτῶν μελνηδὸν κατετμήθη, καὶ ἐξετέθη πολλαχοῦ. ἶσις δὲ, ἡ καὶ δήμητρα γυνὴ διονύσου μετὰ ὥρου τοῦ υἱοῦ τὸν τυφῶνα καὶ πάντας τοὺς σὺν ἐκείνῳ φονεῖς ἀναιρεῖ. τὰ δὲ τοῦ διονύσου μέρη καὶ μόρια συλλέξασα, ἐκάστῳ ναὸν καὶ ἱερὰ ᾠκοδόμησεν. Aliorum auctorum loca, quæ abunde, adſcribere ſuper-

3 inanem tui Serapidis ſive Oſiridis tumulum. Conſidera denique ſacra ipſa, & ipſa myſteria, invenies exitus triſtes, fata; & funera, & luctus, atque planctus miſerorum deorum. 4 Iſis perditum filium cum

1 Cy-

perſedeo. Myſticam ejus rei rationem reddit Macrobius ad ſomn. Scip. lib. 1. cap. 12. *Ipſum autem Liberum patrem Orphaici νοῦν ὑλικὸν ſuſpicantur intelligi, qui ab illo individuo natus in ſingulos ipſe dividitur, ideo in illorum ſacris traditur Titanio furore in membra diſcerptus, & fruſtis ſepultis rurſus unus & integer emerſiſſe.* Inde vannus in myſteriis Liberi. Servius Georg 1. *Liberi patris ſacra ad purgationem animæ pertinebant, & ſic homines ejus myſteriis purgabantur. hinc eſt quod dicitur Oſiridis membra à Typhone dilaniata Iſis cribro ſuperpoſuiſſe. Nam idem eſt Liber pater, in cujus myſteriis vannus eſt, quia, ut diximus, animas purgat.* Meurſ.

Et adſparſis membris] Mireris, unde Meurſius ad hanc conjecturam venerit. Prima editio habet *& aſperſis*, idque in utraque editione Heraldus retinet. Hinc ſatis patet auctorem ſcripſiſſe *& a ſparſis m.* Sed quum etiam ipſe notet legi in MS. *adſparſis membr.* quod verum eſſe ſcio, & ſic idcirco formaverit contextum Rigaltius, neſcio an dubitari oporteat Minucium ſcripſiſſe, *& a diſparſis m.* Cæterum ante has voces hæreo, quum hæ & ſequentes plane agant de alia materia, quam quæ in antecedentibus verbis deducebatur. Illa priora agunt de ſacris, & quo ludibrio hæc ſint conſtituta. At eæ quas in manibus habemus, & ſequentes non niſi infauſta proferunt & deteſtanda, idque ſine ulla tranſitus oportunitate aut ingenioſi vinculi, quod hîc requirebatur. Utique etiam hæc ipſa ſunt ejus generis, ut contineant exitum triſtem: adeo ut ferme aliqua & excidiſſe aut confuſa eſſe opiner. *Gronovius.*

3 *Inanem tui Serapidis*] Multis hæc refert Plutarch. Typhonem noctu incidiſſe in arcam, in qua conditum cadaver Oſiridis, quod diſſectum diſperſit, Iſidem fruſta conquiſiviſſe, multaque oſtendi Oſiridis ſepulchra, & quæ apud illum ſequuntur, ex quibus facile intelligitur, cur inanem Serapidis tumulum dicat. *Wower.*

Et inanem tui Serapidis ſive Oſiridis tumulum] Vid. Diodorus Siculus lib. 1. biblioth. pag. 18. & ſequent. Euſebius de præparat. Eccleſ. lib. 2. c. 1. Plutarch. de Iſide & Oſiride fol. 358. *Elmenhooſt.*

Tui Serapidis] Hic rurſus per deriſum objicit Octavius Cæcilio quod ſimulacro Serapidis obviam ſibi notato manum ori admoviſſet, oſculum labiis impreſſiſſet, quod eſt, adoraſſet, ſupra, pag. 18. *Rigalt.*

4 *Iſis perditum filium*] Lactant. l. 1. cap. 21. *Iſidis ſacra ſunt, quatenus filium vel perdiderit, vel invenerit. Nam ſacerdotes ejus ſua pectora tundunt, lamentantur. Deinde puer producitur quaſi inventus, & in lætitiam luctus mutatur.*

[1] Cynocephalo ſuo & [2] calvis ſacerdotibus luget, plangit,

tatur. Athanaſ. adv. gentes. *Wower*.

Iſis perditum filium] Lactant. lib. 1. cap. 21. *Iſidis Ægyptia ſacra ſunt, quatenus filium parvulum vel perdiderit, vel invenerit. Nam primo ſacerdotes ejus deglabrato corpore ſua pectora tundunt, lamentantur, ſicut ipſa, cum perdidit, fecerat. Deinde puer producitur quaſi inventus, & in lætitiam luctus ille mutatur*. Firmic. de errore profanar. religion. p. 5. *Hæc eſt Iſiaci ſacri ſumma. In adytis habebant idolum Oſiridis ſepultum: hoc annuis luctibus plangunt, radunt capita, ut miſerandum caſum regis ſui, turpitudine dehoneſtati defleant capitis, tundunt pectus, lacerant lacertos, veterum vulnerum reſecant cicatrices, ut annuis luctibus eorum funeſtæ ac miſerandæ necis exitium renaſcatur*. Elmenhorſt.

1 *Cynocephalo*] Cyprian. contra Demetrian. fol. 256. *Crocodili, & Cynocephali, & ſerpentes à vobis coluntur*. Auctor Queroli pag. 35. *O genus hominum multiforme & multiplex! his egomet fuiſſe arbitror matrem Circen, Proteum patrem. SARDA. Ædepol neque iſti placent: Cynocephalos nunc expone, ſi meliores putas. MAND. Iſti ſunt, qui in fanis ac ſacellis obſervant vela & lumina, quibus à pectore capita ſunt canina, pandæ manus, ædítui cuſtodeſque iſtos Ecubæ quondam poſtquam vere facta eſt canis, Anubi nupta noſtro latranti Deo, omnibus templis ac delubris ſemper denos edidit, ſic à pectore biformes, infra homines, ſurſum feras*. Origen. in Exod. cap. 7. Homil. 4. Lucian. de ſacrificiis fol. 74. Euſebius lib. 2. præparat. Eccleſiaſt. cap. 1. Albricus de Deorum imaginibus p. 316. Auguſtin. tom. 4. de variis quæſt. 114. Athanaſ. contra gentes fol. 8. & 18. *Elmenh*.

Cum Cynocephalo ſuo & calvis ſacerdotibus luget] Elegans lectio quam MS. Regius repræſentat. Ante in omnibus editionibus, *& aliis ſacerdotibus*. Iſidis ſacerdotes caput raſiſſe notum eſt, & nos plura obſervabamus in juvenilibus noſtris ad Martialem, epigr. 29. lib. 12. in hæc verba,

Linigeri fugiunt calvi, ſiſtrataque turba.

Artemidorus lib. 1. cap. 23. ξυρᾶσθαι δὲ δοκεῖν τὴν κεφαλὴν ὅλην, πλὴν αἰγυπτίων ἱερεῦσι καὶ γελωτοποιοῖς, καὶ τοῖς ἐξ ἔθους ἔχουσι ξυρᾶσθαι, ἀγαθόν. πᾶσι δὲ τοῖς ἄλλοις πονηρόν. Prudentius lib. contra Symmachum priore:

Iſidis amiſſum ſemper plangentis Oſirim
Mimica, ridendaque ſuis ſolemnia calvis. Herald.

Cum Cynocephalo] Quum Wowerius explicationem ſuam conjecerit in locum ſequentem *Cynocephalus inventor*, occupavit Ouzelius, & prorſus eadem, ſed ampliora, proferens hinc præcipitandus erat, & libellus Plutarchi de Iſide & Oſiride legendus ab unoquoque, non excerptis fruſtis Minucius onerandus. *Et calvis ſacerdotibus* autem ſe caſtigare teſtatur ad Prudentium Gangræus pag. 135. Horum calvorum unius

git, inquirit: & Iſiaci miſeri [3] cædunt pectora, & dolorem infeliciſſimæ matris imitantur: [4] mox, invento parvulo, gaudet Iſis, exultant ſacerdotes, [5] nec deſinunt annis omnibus [6] vel perdere quod inveniunt, vel invenire quod perdunt. [7] Nonne ridiculum eſt, vel lugere quod colas, vel colere quod lugeas? Hæc tamen

unius ectypum & habitum dabimus cap. 28. *Gronov.*

1 *Calvis ſacerdotibus*] Hieron l. 13. comment. in Ezech. cap 44. fol. 546. *Perſpicue demonſtratur, nec raſis capitibus ſicut ſacerdotes, cultoreſque Iſidis atque Serapis, nos eſſe debere.* Ambroſ. Epiſt. 36. ad Sabinum. *Capita & ſupercilia ſua radunt, qui Iſidis ſuſcipiunt ſacra.* Prudent. lib. 1. contra Symmach. pag. 382.

Iſidis amiſſum ſemper plangentis Oſirim:
Mimica, ridendaque ſuis ſolemnia calvis.

Martialis Epigram. lib. 12. Epigr. 29.

Linigeri fugiunt calvi, ſiſtrataque turba.

Rationem cur capillamenta ponant, & lineas veſtes gerant Iſiaci, reddit Plutarchus lib. περὶ Ἴσιδος καὶ Ὀσίριδος fol. 352. *Elmenhorſt.*

2 *Cædunt pectora*] Lamprid Commodo. *Iſiacos pineis uſque ad perniciem pectus tundere cogebat.* Athenag. Apol. Αἰγύπτιοι τύπτονται ἐν τοῖς ἱεροῖς τὰ στήθη κατὰ τὰς πανηγύρεις ὡς ἐπὶ τετελευτηκόσι, καὶ θύουσιν ὡς θεοῖς. *Wower.*

3 *Mox invento parvulo gaudet Iſis*] Juvenal. Satyr. 8. vſ. 29.

Exclamare libet populus quod clamat Oſiri
Invento.

Scholiaſtes vetus: *Populus Ægypti invento Oſiri dixit:* Εὑρήκαμεν, συγχαίρομεν. Firm. Matern. de errore profan. religion. pag. 6. & 8. Auguſt. de civitate Dei lib. 6. cap. 10. *Elmenhorſt.*

4 *Invento parvulo gaudet Iſis*] Has igitur voces etiam adducit ad parabolam ab Luca enarratam xv, 9 Pricæus. *Gronovius.*

5 *Cynocephalus*] Qui & *Anubis.* Mercurius, ut Plutarch. de Iſide. Is cultus Ægyptiis canina facie. Apul. *Attollens canis cervices arduas Anubis, læva caduceum gerens.* Wower.

6 *Vel pergere*]. Scribe, *vel perdere.* Meurſius.

1 *Nonne ridiculum eſt, lugere quod colas*] Firm. de errore profan. relig. *Si Dii ſunt, quos colitis, cur eos annuis luctibus plangitis? ſi lachrymis & luctu digni ſunt, cur eos divino honore cumulatis? Unum itaque ex duobus facite, aut nolite eos lugere, ſi Dii ſunt: aut ſi luctu eos dignos putatis, lachrymis veſtris majeſtas divini numinis polluitur.* Elmenhorſtius.

2 *Hæc tamen Ægyptia quondam, nunc & ſacra Romana ſunt*] Poteſt ſimpliciter intelligi de Iſide Romæ cultâ; attamen quid obſtat, ne dicamus Minucium eo reſpicere, quod, ſicut Ægyptii Iſidem, ita Romani iiſdem fere ſolemni-

men Ægyptia quondam, nunc & ſacra Romana ſunt. [1] Ceres facibus accenſis, [2] & ſerpente circumdata, errore

ſolemnibus & ceremoniis Cybelem coluerint? In utriuſque enim ſacris magna erat convenientia. Tale eſt, quod, ut in ſacris Iſidis, ut ſuperius dictum ex Voſſio Idolol. pag. 617. ita & in ſacris Cybeles obtinebant cymbala & tympana. Catullus;

.... Sequimini
Phrygiam ad domum, Cybelles Phrygia ad nemora deæ,
Ubi cymbalûm ſonat vox, ubi tympana reboant.

Lucretius lib. 2.

Tympana tenta tonant palmis, & cymbala circum
Concava, rauciſonoque minantur cornua cantu,
Et Phrygio ſtimulant numero cava tibia mentis.

Claudianus lib. 1. in Eutropium:

....Habeas pro Marte Cybellen.
Rauca Celenæos ad tympana diſce furores.
Cymbala ferre licet. ....

In utriuſque etiam ſacris planctus, & ejulatus, item pectoris percuſſio. Arnobius lib. 5. *Quid pectoribus applodentes palmas paſſis cum crinibus Galli? Nonne illos referunt in memoriam luctus, quibus mater turrita cum Acdeſti lacrimabili puerum proſecuta eſt ejulatu?* Idem antea dixerat: *Tum arborem pinum ſub quâ Attis nomine ſpoliaverat ſe viro, in antrum ſuum defert, & ſociatis planctibus cum Acdeſti tundit & ſauciat pectus.* Sic quoque in utriuſque ſacris ad luctum indicandum abſtinebant pane Hieronymus Epiſtolâ ad Lætam: *Faciant hoc cultores Iſidis & Cybeles, qui guloſâ abſtinentiâ Phaſidis aves & fumantes turtures vorant, ne ſcilicet Cerealia dona contaminent.* Hinc lux accedit Tertulliano lib. de Jejuniis: *Sed bene quod in noſtras xerophagias blaſphemias ingerens, caſto Iſidis & Cybeles eas adæquas.* De hoc ritu vide plura apud Heraldum Animadverſ. ad illud Arnobii lib. 5. *Quid temperatus ab alimonio panis, cui rei dediſtis nomen caſtus?* Item mendicando in utriuſque, Iſidos dico, & Cybeles, ſacris ſtipem quærebant. Ovid. lib. 1. de Ponto, Eleg. 1.

Ecquis ita eſt audax, ut limine cogat abire
Jactantem Phariâ tinnula ſiſtra manu?
Ante Deûm matrem cornu tibicen adunco
Cum canit, exiguæ quis ſtipis æra negat?

Ouzelius. Nulla hîc ſcintilla eſt, quæ patiatur hunc locum ita intelligi, nec ſunt Ouzeliana.

1 *Ceres facibus accenſis, & ſerpente circumlata, errore ſubreptam & corruptam Liberam anxia & ſollicita veſtigat.*] Emendo, *ſ. accenſis derepente, circulata errore ſ. e. c. Liberam a. e. ſ. v.* Nam ſerpentum eâ in re apud ſcriptores nullos mentio. *Circulare* autem veteres dicebant pro circumire erronum more modoque. Gloſſæ: *Circulator.* Ὀχλαγωγός, Ἀγύρτης. utitur quoque non ſemel Martianus Capella, Tertullianus, Seneca, Apulejus, alii. Et auſim ne Arnobio reſtituere? lib. 1. *Candidi*

didi arquitenentes Diana & Apollo, circulati per ſugas mattis, atque in inſulis errantibus vix tuti. Hodie eſt *circumlati p. f.* Meurſius.

Ceres facibus accenſis] Nota fabula ex Serv. in Virgil. 1. Georgicor. quam etiam multis narrat Tzetzes, aliique interpretes Heſiodi. Claudian. de raptu Proſerp. ..... *faces extollit Eleuſis, Angues Triptolemi ſtrident, & ſquammea curvis Colla levant attrita jugis.* Hinc Apul. lib. 11. in deſcript. Cereris: *dextra lævaque ſulcis inſurgentium viperarum cobibita.* Wowerus.

Ceres facibus accenſis, & ſerpente circumdata] Nonnus l. 6. Dionyſiacorum vſ. 107. Cicero l. 4. in Verrem orat. 9. pag. 248. Arnobius lib. 5. p. 102. Diodor. Siculus biblioth. pag. 288. Ovid. lib. 4. Faſtor. pag. 71. Prudentius περὶ ϛεφάνων in Roman. martyre. Apollodorus lib. 1. biblioth. p. 21. *Elmenhorſt.*

2 *Et ſerpente circumdata*] Hæc lectio MS. Reg. Atque id ipſum eſt quod ait Apulejus: *Dextra lævaque ſulcis inſurgentium viperarum cobibita.* Herald.

Serpente circumdata] Quam talem quia oculis proponere nequeo Cererem, propono ænigma ejuſdem, nempe faces ita circumdatas ſerpente, quod ex hujus formæ ac cultus recordatione & imitatione in Cerere videntur inſtituiſſe Cyziceni, & patet ex nummis duobus eorum Proſerpinæ vel Κόρας religioni devotorum apud Cl. Patinum pagg. 238 & 302.

Nam voces has citat & Barthius lib. VIII Adverſar. 20, item ad Claudianum pag. 392. Et Voſſius lib.

rore ſubreptam & corruptam [1] Liberam anxia & ſollicita veſtigat. [2] Hæc ſunt Eleuſinia. Et quæ Jovis ſacra ſunt? [3] Nutrix capella eſt, & [4] avido patri ſubtrahitur

lib. 11 de Origine & progr. Idololat. cap. 28. Et quis non? *Gronovius.*

1 *Liberam*] Gloſſæ: *Libera* Σεμέλη. *Wower.* Cujus imaginem habe ex Seguini ſelectis pag. 12. Et citavit hunc locum Barthius lib. 8. adverſar. c. 20. *Gronov.*

Liberam] *Proſerpinam.* Cicero lib. 4. in Verrem fol. 179. Higinus fab. 146. Arnobius lib. 5. Firmic. de errore profan. relig. p. 28. Lactant. lib. 1. cap. 21. Apulejus lib. 2. Metamorph. *Elmenhorſt.*

Errore ſubreptam & corruptam anxia veſtigat] Arnobius lib. 5. *In iſtius conquiſitionis errore Eleuſinos etiam pervehitur fines.* Heraldus.

2 *Hæc ſunt Eleuſinia*] Clem. Protrept. Δηὼ δὲ καὶ Κόρη δρᾶμα ἤδη ἐγενέσθην μυστικόν. καὶ τὴν πλάνην, καὶ τὴν ἁρπαγὴν, καὶ τὸ πένθος αὐταῖν Ἐλευσὶς δᾳδουχεῖ. Euſeb. lib. 2. cap. 3. præpar. Zenob. ἀγέλαστος πέτρα. *Wowerus.*

Hæc ſunt Eleuſinia] Lactant. lib. 1. cap. 21. *Sacra vero Cereris Eleuſinæ non ſunt his diſſimilia. Nam ſicut ibi Oſiris puer planctu matris inquiritur: ita hic ad inceſtum patrui matrimonium rapta Proſerpina, quam quia facibus ex Ætnæ vertice accenſis quæſiſſe in Sicilia Ceres dicitur; idcirco ſacra ejus ardentium tædarum jactatione celebrantur.* Elmenhorſt.

Eleuſinia] Sacra in honorem Cereris inſtituta, ſic nuncupata ab Eleuſi, Atticæ oppido; per aliquot dierum ſpatium agitata. Clariſſ. Meurſius ad novem dies duráſſe vult; Cujus librum de Eleuſiniis, plura qui deſiderat, adire non pigeat; ubi omnia, à nobis ſummatim hactenus tantum indicata, aliaque in præſenti omiſſa, copioſius ac uberius proſequitur. *Ouzelius:* qui ſic contrahi merebatur, quoniam nec partes illæ, quas excerpit, pertinent ullo genere ad Minucium, & omnia huc referri nequiviſſe fatetur. Quo igitur iſtam inanem ſaburram?

3 *Nutrix capella*] Amalthea. Ovid. 5. Faſtor. Diodor. Palæphat. Fabulam exacte narrat Higin. fab. 139. ubi pro *Adamanthea Amalthea* ſcribendum cenſeo.

hitur infans, ne voretur, & [5] Corybantum cymbalis, [1] ne

ſeo. & deinde: *qui Græce Curetes ſunt appellati, aliis Corybantes dicuntur, his autem Lares appellantur*. Apollod. lib. 1. Lapidem vero, quem faſciis involutum devoraſſe Saturnum fingunt βαίτυλος Græcis, abaddir apud Priſcian. lib. 7. *Wower*.

Nutrix capella] Lactant. in 3. Thebaid. Statii pag. 88. & lib. 4. pag. 123. *In Arcadia Jovem Amalthea capra dicitur nutriſſe*. Callimachus hymno in Jovem ℣ſ. 50. Apollodor. biblioth. lib. 1. Porphyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων lib. 3. pag. 43. Firmic. Aſtron. lib. 8. cap. 6. Prudentius περὶ στεφάνων, p. 227. Lucian. de ſacrificiis fol. 73. *Elmenhorſt*.

Nutrix capella eſt] Plane nihil vel novi vel certi huc quum adtulerit Ouzelius, nequivi durare, ut tot ſupervacuæ literæ molem Minucianam fatigarent.

1 *Avido patri ſubtrahitur infans*] D. Clemens recognit. ad Jacob. fratrem Domini l. 10. fol. 157. interprete Ruffino: *Saturnus in conjugium acceperat Rheam. & cum reſponſo quodam commonitus eſſet, quod qui ex eo naſceretur, fortior ipſe futurus eſſet, regnoque eum depelleret, omnes qui ei naſcerentur, filios devorare inſtituit. Huic ergo primus naſcitur filius, quem Aiden appellarunt, qui apud nos Orcus nominatur, quem pro cauſis, quibus ſupra diximus, adſumptum devorat pater. Poſt hunc ſecundum genuit, quem Neptunum dicunt, quemque ſimili modo devoravit. Noviſſimum genuit eum, quem Jovem appellant, ſed hunc mater miſerans Rhea, per artem devoratori ſubtrahit patri, & primo quidem ne vagitus pueri innoteſceret, Corybantas quoſdam cymbala fecit ac tympana percutere, ut obſtrepente ſonitu, vagitus non audiretur infantis*. Nonnus Dionyſiac. lib. 14. ℣ſ. 25. Arnobius lib. 4. pag. 84. Strabo lib. 10. Geograph. fol. 322. Virgil. Æneid. l. 3. fol. 371. Æneid. 10. fol. 587. Nazianzen. in ſancta lumina fol. 828. Lucret. lib. 2. de rerum natur. pag. 55. Athanaſ. contra gentes p. 10. *Elmenhorſt*.

5 *Corybantum cymbalis*] In quibus quum nihil ageret Ouzelius, notiſſima deſcribens, placuit mihi in eorum vicem apponere nummum, ex quo per unius

oculi ictum plus diſcitur, quam multis commentariis, publicatum ab Cl. Seguino pag. 186. ſcribente viros tres armis inſtructos Curetes eſſe aut Corybantes, qui clypeorum & gladiorum colliſione & crepitu Saturno puerperii notitiam præcipiunt, & Jovem ſervant. *Gronov*.

¹ ne pater audiat vagitus, ² tinnitus eliditur. ³ Cybelæ Din-

1 *Ne pater audiat vagitus intus eliditur*] Hæc eſt Regii codicis ſcriptura. quæ ſane recta eſt, niſi quis malit, *vagitus intus eliditur*. Rigalt.

2 *Tinnitus eliditur*] MS. *illiditur*. Lucret. de Curet. *Pulſarent æribus æra*. & Prudent. 2. adv. Symm. de iiſdem: *tinnitus aënos*. malim tamen legi: *tinnitus editur*. Wower.

Tinnitus eliditur] Ovid. Faſt. 4.

Ardua jam dudum reſonans tinnitibus Ida,
Tutus ut infanti vagiat ore puer.
Pars manibus clypeos, galeas pars tundit inanes;
Hoc Curetes habent, hoc Corybantes opus.

Prudent. lib. 2. contra Symmachum:

—— *Quæ ſacra Dieſpiter infans.*
Inter tinnitus ſolvi ſibi poſcat aënos. Ouzel.

3 *De Cybele Dindymena*] MS. expungit τὸ *De*. itaque inducor, ut ſcribam *Cybelem Dindymenam*. Meurſius.

De Cybele] Vulgata fabula, quam tamen varie referunt Ovid. 4. Metam. Catull. de Berecynth. Serv. 9. Æn. Arnob. lib 5. Tatian. Auguſtin. & Mythologi. *wower.*

Dindymena] Strabo lib. 10. Μητέρα καλοῦντες θεῶν τῶν τόπων Ἰδαίαν, καὶ Δινδυμήνην, καὶ Πεσσινουντίδα. Wowerus.

De Cybele Dindymena] Strabo Geograph. lib. 12. fol. 396. Τῆς δὲ πόλεως τὸ μὲν ἐστιν ἐν ἐπιπέδῳ, τὸ δὲ, πρὸς ὄρει. καλεῖται δὲ ἄρκτον τὸ ὄρος. ὑπέρκειται δὲ ἄλλο Δίνδυμον μονοφυὲς, ἱερὸν ἔχον τῆς Δινδυμηνῆς μητρὸς τῶν θεῶν, ἵδρυμα τῶν Ἀργοναυτῶν. Et pag. 391. Ἔστι δὲ καὶ ὄρος ὑπερκείμενον τῆς πόλεως, τὸ Δίνδυμον. ἀφ᾽ οὗ ἡ Δινδυμηνὴ, καθάπερ ἀπὸ τῶν Κυβέλων ἡ Κυβέλη. Pauſanias Achaicis fol. 2:6. Arcadicis fol. 275. Bœoticis pag. 275. *Elmenborſt.*

Cybelæ Dindyma] Τὰ Δίνδυμα. Nec fuit hic mutandum quicquam. Virgilius: *ite per alta Dindyma.* Servius: *Montes matris Deum.* Catullus dixit *deam Didymi*, ſive *Dindymi*. Rigalt.

Cybelæ Dindyma pudet dicere, quæ adulterum ſuum infeliciter placitum] Hiſtoriam Cybeles & Attinis non uno modo veteres narrant. Aliter eam Diodorus Siculus Biblioth. lib. 3. refert. Aliter à Servio ad 9. Æneid. profertur. Aliter quoque Julius Firmicus in de E. P. R. Fuſius, plurimiſque admiſtis fabulis eam proſequitur Arnobius lib. 5. Ab hiſce omnibus abit Catullus in Galliambo ſuo. Quare non inutile erit hos inter ſe conferre, ſimulque in quo conveniant, ac à ſe invicem diſcedant, diſpicere. Voſſius lib. 1 de Origine & progreſſu idololat. c. 20. Huic enim id tribuendum eſt, non Ouzelio, qui nihil niſi inde deſcripſit.

Cybelæ Dindyma] Grates laudeſque Rigaltio, qui a cruciatu tot conjecturarum liberavit hunc locum, etſi non aperte ſcribens, innuens tamen ſic legi in antiquo libro, dum negat quicquam fuiſſe hic mutandum. Et certe, ſi poe-

Dindyma pudet dicere, [1] quæ adulterum ſuum infeliciter placitum, quoniam & ipſa deformis & vetula, ut multorum deorum mater, ad ſtuprum illicere non poterat, [2] exſecuit, ut Deum ſcilicet faceret eunuchum. Propter hanc fabulam [3] Galli eam & ſemiviri ſui

poetam egiſſet Minucius, vindicaſſet ſe manifeſtius. Nunc imitatur poetas auctor, qui paſſim ita ſe conferunt ad ipſum loci nomen. *Sanguineis ululantia Dindyma Gallis* apud Lucanum: *Dindyma ſanguineis comitum bacchata lacertis* apud Valerium Flaccum, & alibi. *Gronov.*

1 *Quæ adulterum ſuum infeliciter placitum*] Auguſtin. de civit. Dei lib. 6 cap. 7. *Sacra ſunt matris Deum, ubi Attis pulcher adoleſcens, ab ea dilectus, & muliebri zelo abſciſſus, etiam hominum abſciſſorum, quos Gallos vocant, infelicitate deploratur.* Albricus de Deorum imaginibus p. 139. Arnobius lib. 5. adverſ. Gentes. Lactant. lib. 1. cap. 17. *Elmenhorſt.*

2 *Exſecuit*] Videtur Minucius velle Attidem juſſu zelotypæ Cybeles eviratum fuiſſe, cui & conſentit Auguſtinus lib. 6. de Civ. Dei cap. 7. Juxta Catullum vero,

Devolvit ipſe acuto ſibi pondera ſilice.

Similiter Arnobius lib. 5. *Furiarum & ipſe* (Attis) *jam plenus, perbacchatus, jactatus, projicit ſe tandem, & ſub pini arbore genitalia ſibi deſecat.* Voſſius. Nam & citatio horum junctim auctorum, & iſta qualiſcunque obſervatio eſt Voſſii in loco citato, unde miſer nuperus Ouzelius petivit.

3 *Galli eam & ſemiviri, corporis ſui ſupplicio colunt*] Lucianus de Dea Syria fol. 19. Γάλλοι δὲ πολλοὶ, καὶ τοὺς ἔλεξα, οἱ ἱεροὶ ἄνθρωποι τελέουσι τὰ ὄργια. τάμνονταί τε τοὺς πήχεας, καὶ τοῖσι νώτοισι πρὸς ἀλλήλους τύπτονται. πολλοὶ δὲ σφίσι παρεστεῶτες, ἐπαυλέωσι. πολλοὶ δὲ τύμπανα παταγέουσι. ἄλλοι δὲ ἀείδουσι ἔνθεα, καὶ ἱρὰ ᾄσματα. τὸ δὲ ἔργον, ἐκτὸς τοῦ νηοῦ τόδε γίγνεται. οὐδὲ ἐσέρχονται ἐς τὸν νηὸν, ὁκόσοι τάδε ποιέουσι, ἐν ταύτῃσι τῇσι ἡμέρῃσι, καὶ Γάλλοι γίγνονται. ἐπεὰν γὰρ οἱ ἄλλοι αὐλέωσί τε, καὶ ὄργια ποιέωνται, ἐς πολλοὺς ἤδη ἡ μανίη ἀπικνέεται; καὶ πολλοὶ οἱ ἐς θέην ἀπικόμενοι. μετὰ δὲ, τοιάδε ἔπρηξαν. καταλέξω δὲ καὶ τὰ ποιέουσι. ὁ νεηνίης, ὅτῳ τάδε ἀποκέαται, ῥίψας τὰ εἵματα, μεγάλῃ βοῇ ἐς μέσον ἔρχεται, καὶ ξίφος ἀναιρέεται. τὰ δὲ πολλὰ ἔτεα ἐμοὶ δοκέει, διὰ τοῦτο ἕστηκε. λαβὼν δὲ αὐτίκα, τάμνει ἑωυτὸν, θέει τε διὰ τῆς πόλιος, καὶ τῇσι χερσὶ φέρει, τὰ ἔταμε, ἐς ὁκοίην δὲ οἰκίην τάδε ἀποῤῥίψῃ, ἐκ ταύτης ἐσθῆτά τε θηλέην, καὶ κόσμον τὸν γυναικήϊον λαμβάνει. τάδε μὲν ἐν τῇσι τομῇσι ποιέουσι. Id eſt: *Galli autem frequentes, & ii quos dixi, homines ſacrati peragunt ſacrificia, vulneranturque cubitis, & in terga à ſe mutuo verberantur. Multi autem aſtantes ipſis tibiis accinunt, & tympana pulſant, alii autem divinitus inſpirata, ſacraque carmina cantant. Atque hoc opus extra*

ſui [1] corporis ſupplicio colunt. hæc jam non ſunt ſacra, tor-

tra ædem peragitur, neque ingrediuntur in ædem, quicunque iſta faciunt. Hiſce diebus & Galli fiunt. Poſtquam enim cæteri tibiis canunt, & ſacrificia peragunt, ad multos alios interea furor iſte pervenit: & multi qui ad ſpectaculum ſolummodo venerant, poſtea eadem fecere. Recenſebo autem & quæ faciunt. Adoleſcens quicunque forte ad hoc paratus venit, abjectis veſtibus magna voce in medium progreditur, atque enſem diſtringit. (Hæc autem multis annis, ut mihi videtur, per hoc ſteterunt.) Accepto autem eo continuo ſeipſum ſecat, curritque per urbem, & manibus ea, quæ reſecuit, portat. In quamcunque autem domum hæc abjicit, ex ea & veſtem fœmineam, & ornatum muliebrem accipit. Atque hæc quidem in caſtrationibus faciunt. Et in Deorum dialog. fol. 31. οἱ κορυβαντες δὲ, ὁ μὲν αὐτῶν τέμνεται ξίφει τὸν πῆχυν. ὁ δὲ ἀνεὶς τὴν κόμην, ἵεται μεμηνὼς διὰ τῶν ὀρῶν. ὁ δὲ ἐπιβομβεῖ τῷ τυμπάνῳ, ἢ ἐπικτυπεῖ τῷ κυμβάλῳ· καὶ ὅλος θόρυβος καὶ μανία τὰ ἐν τῇ Ἴδῃ ἅπαντά ἐστι. Id eſt, *Corybantum alius ſuum ipſe penem enſe deſecat, alius demiſſa coma per montes fertur inſanus, alius cornu canit, alius tympano tonat, alius cymbalo ſtrepit. Breviter omnis undiquaque Ida tumultus atque inſaniæ plena eſt.* Sextus Aurelius Victor in Heliogabalo: *Veſtalem virginem quaſi matrimonio jungens ſuo, abſciſſiſque genitalibus, Matri ſe Magnæ ſacravit.* Firmicus aſtron. l. 6. c. 29. 31. Et lib. 1. cap. 6. *Archigallos faciet, qui virilia ſibi propriis amputent manibus.* Arnob. paſſim eos appellat *eviratos, abſciſſos, ſemiviros, effœminatos.* Lampridius in Heliogabalo *præciſos.* Hieronym. lib. 1. in Oſeam, c. 4. *truncatos.* Valerius Flaccus lib. 7. Argonaut. p. 188. *exſectos.* Elmenhorſt.

Galli] Sic dicebantur Magnæ matris Sacerdotes à Gallo flumine Phrygiæ, vel fortaſſis etiam ſic dicti à viro quodam nomine Gallo, qui primus forte Cybeles ſacerdos fuit. *Ouzel.* Quæ duo proponit CL. Voſſius in eodem capite, cum mentione Stephani Byzantii, Hieronymi & Forcatuli, ut manifeſte videas ſine corde illa huc repoſita eſſe ab Ouzelio. *Gronovius.*

Galli eam & ſemiviri ſui corporis ſupplicio colunt] Tatianus contra gentes: Ῥέα, ἣν οἱ ἀπὸ τῶν Φρυγίων ὀρῶν Κυβέλην φασὶν, ἀποτμήσεις αἰδοίων νενομοθέτηκε διὰ τὸν ἐρώμενον αὐτῆς Ἄττιν. Arnobius vero non à Cybele, ſed ab Agdeſti id in honorem Attidos inſtitutum eſſe ait. Sed Cybele eadem ac Agdeſtis eſt, juxta plurimorum ſententiam. Exſectio autem, ſive eviratio ea fiebat ad tibiæ cantum: Cujus rei cauſam adfert Elias Cretenſis in orat. Nazianz. adverſus Julianum, quod tibia & furenti rabie ſtimulum addebat ad exſectionem, & caſtratis mox dolorem imminuebat. *Voſſius.* Relinqui enim decebat ſigna notæ Ouzelio inſcriptæ, ſed Voſſio debitæ, quantum patiebatur Minucius. Sed omnia plena perleges in capite, quod indicavi, non merito,

tormenta ſunt. [2] Quid formæ ipſæ & habitus? [3] nonne arguunt ludibria & dedecora Deorum veſtrorum? [4] Vulcanus claudus [5] Deus, & debilis: [6] Apollo tot ætatibus levis: [7] Æſculapius bene barbatus, etſi ſemper ad-

rito, ut ſic tractaretur. *Gronovius.*

1 *Corporis ſui ſupplicio*] Lucian. de Dea Syr. Scholiaſt. Hephæſt. Catull. de Berecynt. Prudent. Hym. 10. περὶ ϛεφ.

Aſt hic metenda dedicat genitalia,
Numen reciſo mitigans ab inguine,
Offert pudendum ſemivir donum Deo. Wowerus.

2 *Quid formæ ipſæ & habitus*] Proſper:

Ille per innumeros vultus, & mille per aras,
Barbatos levéſque deos, juveneſque ſeneſque,
Ut quondam fecere, colens.

Hinc Gentilium numina Prudentius in Martyre Romano *mille formarum Deos* nuncupat. *Ouzelius.*

3 *Nonne arguunt ludibria, & decora Deorum veſtrorum*] Scriptum arbitror, *ludibria, dedecora D.* Siquidem plures voces ejuſdem ſignificationis copulare amat Minucius, niſi tamen alterum è gloſſemate. *Herald.*

4 *Vulcanus claudus*] Ejectus ſcilicet in Lemnum inſulam, quo caſu crus fregit. Clem. Protrept. Hom. Iliad. A. Inde χωλαϰίτας poëtis. Nicand. Theriac. *Wowerus.*

Vulcanus claudus Deus & debilis] Homerus Iliad. 1. Σ. & Z. Lucian. Jove confutato fol. 257. Arnobius lib. 4 p. 84. Clemens Alexand. protrept. fol. 8. Iſidorus orig. lib. 8. cap. 7. Nazianz. orat. 3. in Julian. fol. 299. & 300. & Orat. 4. fol. 108. *Elmenhorſt.*

5 *Deus*] Videtur abundare. *Wowerus.*

6 *Apollo levis*] Arnob. lib. 6. *Æſculapium ex Apolline procreatum patre levi, & glabro, ita barbatum filium fingi, ut in ancipiti relinquatur, uter illorum pater ſit, uter filius.* Chryſoſt. de Babyla Mart. Cur vero Apollo imberbis Fulgent. & alii Mythologi docent. Vide Lact. ad 1. Theb. ubi de Apoll. Thymbræo. *Wowerus.*

Apollo tot ætatibus levis] Arnobius adverſus gentes lib. 6. fol. 122. *Æſculapius Apolline procreatus patre levi & glabro, ſimillimoque impuberi.* Lactantius lib. 2. fol. 74. *Apollo imberbis.* Callimach. Hymno in Apollin. Vſ. 36. Lucian. de ſacrificiis fol. 74. Auguſtin. de civitat. Dei lib. 6. cap. 7. *Elmenhorſtius.*

7 *Æſculapius bene barbatus*] Arnobius lib. 4. pag. 122. *Æſculapium ſpoliavit barba ampliſſima, boni ponderis & philoſophicæ denſitatis.* Apud Tithorenſes marmoreum Æſculapii ſimulachrum cum barba. Pauſanias Phocaicis fol. 350. *Elmenhorſt.* Et credunt tamen viri docti exſtare ſigilla, in quibus exhibeatur Æſculapius imberbis.

1 Ne-

adoleſcentis Apollinis filius: [1] Neptunus glaucis oculis, [2] Minerva cæſiis, bubulis Juno: [3] pedibus Mercurius alatis, [4] Pan ungulatis [5] Saturnus compeditis: [6] Janus vero frontes duas geſtat, [7] quaſi ut averſus incedat: [1] Diana

2 *Neptunus glaucis oculis*] Cicero lib. 1. de nat. Deor. pag. 187. *Cæruleos eſſe oculos Neptuni.* Pauſanias Atticis pag. 14. *Elmenhorſt.*

3 *Minerva cæſiis*] Cic. 1. de Nat. Deorum: *cæſios oculos Minervæ, cæruleos Neptuni.* Athenag. Apol. *Wowerus.*

Minerva cæſiis] Γλαυκῶπις. Lucian. de ſacrificiis pag. 74. & in Deor. dialog. fol. 19. Heſiodus Theogonia pag. 226. Cicero lib. 1. de nat. Deor. pag 187. *Cæſios oculos Minervæ eſſe.* Elmenhorſt.

4 *Pedibus Mercurius alatis*] Albricus de Deorum imaginibus pag. 315. *Mercurius in capite & talis alas habebat.* Homerus Odyſſ. E. *Elmenhorſt.*

5 *Pan ungulatis*] Philarg. in Virg. *Pan per cornu ſolem ſignificat & lunam, per pellem maculoſam, cœli ſydera, per ungulas caprinas, ſoliditatem terræ.* Wowerus.

Pan ungulatis] Ovidius Metamorph. lib. 14. fab. 5. *Semicaper Pan.* Albricus: *Pan pedes & crura caprina habebat.* Vetus poëta apud Euſeb. de præparat. Eccleſ. lib. 3. cap. 4. fol. 74. Εὔχομαι βροτὸς γεγὼς Πανὶ συμφύτῳ θεῷ, δισσοκέρατι, δισσόποδι, τραγοσκελεῖ, τρυφῶντι. *Exſolvo Pani mortalis* [illegible] *ni: Deliciaſque Deo,* [illegible] *capricr*[illegible] [illegible] is p[illegible] [illegible] l. [illegible] 7. [illegible] 8.

c. 11. *Elmenhorſt.*

1 *Saturnus compeditis*] Arnobius l. 4. pag. 84. Lucian. Κρονοσολ. pag. 339. Clemens lib. 10. recognit. fol. 158. Dio Chryſoſt. orat. de ſervitute fol. 234. Damaſcen. de duobus Chriſti Martyr. f. 872. Epiphan. Ancorato. Tatianus contra Græc. fol. 280. *Elmenhorſt.*

Saturnus compeditis] Oportet ϛέργειν τὰ παρόντα, & libentes exſultare in eis, quæ præbuit Minucius, quum potuiſſent & diſcrimina aliis data non omitti. Licuerat auctori etiam memorare Junonem Soſpitam cum calceolis repandis. Licuerat præmittere aureos Jovis oculos, de quibus agit Durantius Caſſellius lib. 11. Variar. cap. 19. *Gronovius.*

2 *Janus frontes duas geſtat*] Auguſt de civit. Dei lib 7. cap. 7. Arnob. l. 6. pag. 123. Ovid. lib. 1. Faſtor. p. 5. & 6. Plutarch. Numa fol. 72. Herodian. Commodo pag. 485. Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 7. Servius in Virg. fol. 406. Albricus de Deorum imaginibus. *Elmenhorſt.*

3 *Quaſi ut averſus incedat*] Non ſatis clare ſic ſententiam auctoris verba illa aperiunt, & prorſus vim ſuam amittit iſta locutio, ac debuit dicere, *quaſi ne averſus incedat.* Neque enim ſi habet etiam frontem in tergo, poteſt tum dici averſus incedere; quia non eſt averſus, & incedit, qua frons dirigit. Qui frontes duas geſtat,

[1] Diana interim eſt alte ſuccincta venatrix: & [2] Epheſia mam-

geſtat, incedere recte poteſt, ubi nos averſi incederemus. Averſi incedere dicimur, quia ſine duabus frontibus incedimus; ut apud Ciceronem 111 Orat. 59. Theophraſtus quidem Tauriſcum quendam dixit actorem averſum ſolitum eſſe dicere, qui in agendo contuens aliquid pronuntiaret. Gallica verſio: *Janus a deux viſages, comme s'il vouloit marcher a reculons.* Itaque conjici debet auctorem ſcripſiſſe *quaſi ut adverſus & averſus incedat*. Unde tanto minus abhorruiſſe ſupponi noſter poteſt, quoniam illa duo ſic junctim ponebant in criminanda alicujus pudicitia, ut docet jocus ab Cicerone traditus lib. 11 de Orat. c. 63. *Si tu & adverſus & averſus impudicus es.* Sed quum id nimium ſit, nec ſint omiſſæ voces in codice Minucii, credo auctorem reliquiſſe *quaſi utraverſus incedat*. *Utroqueverſus* dicitur ab Plauto. *Gronovius.*

1 *Diana eſt interim alte ſuccincta venatrix, & Epheſia mammis multis, & verubus exſtructa: & Trivia trinis capitibus, & multis manibus honorifica*] Acute Cl. Lipſius *uberibus.* ut monuit Scriverius meus. Lego porro, *& m. canibus horrifica.* Nam canes ei immolabantur, unde Theocritus.

Τᾷ χθονίᾳ δ' ἑκάτᾳ, τὰν καὶ σκύλακες τρομέοντι. Meurſius.

Diana alte ſuccincta] Prudent. περὶ στεφ.

Tum quod Dianam molle ſuccinctam vident,
Venantis arcum pertimeſcunt virginis.

Arnob. lib. 7. Illa eſt quæ ἀγροικοτέρα Euſtat. Iliad. σ. *Wowerus.*

Diana eſt interim alte ſuccincta venatrix] Ovid. lib. 10. Metamorph. f. 12.

Nuda genu, veſtem ritu ſuccincta Dianæ.

Arnob. lib. 3. fol. 74. *In venationum præpotens expeditionibus Dianæ.* Pollux lib. 8. cap. 10. ὁ δὲ πολέμαρχος θύει μὲν Ἀρτέμιδι ἀγροτέρᾳ. Pauſan. Atticis pag. 15. & 39. Liber inſcription. f. 39. inſcript. 8. Iſidorus Hiſpalenſis origin. lib. 9. cap. 2. *Elmenhorſtius.* Georgius Fabricius in expoſit. ad Prudentii Roman. Martyr. pag. 245. ita citat Minutii verba: *Diana Ilithyia eſt alte ſuccincta venatrix, & Epheſia mammis multis & verubus exſtructa.*

2 *Epheſia mammis multis, & uberibus exſtructa*] Ita Rom. Ed. quam lectionem defendit locus D. Hieron. in Proœm. epiſt. Pauli ad Epheſ. *Dianam colentes non hanc venatricem, quæ arcum tenet, atque ſuccincta eſt, ſed illam multimammiam, quam Græci πολύμαστον vocant, ut ſcilicet ex ipſa quoque effigie mentiretur, omnium eam beſtiarum, & viventium eſſe nutricem.* Quanquam Hieron. corrupto Minucii exemplari uſum afferat eruditiſſimus vir P. Faber lib. 3. Semeſt. & multis ſcriptorum locis oſtendat nullam Dianam multimammiam, & Epheſiam virginem cultam; denique in Minucio legendum cenſet: *Diana interim alte ſuccincta venatrix Epheſia, & mammis multis Ceres extructa.* Sed cum Cererem mammoſam

mammis multis, & veribus exſtructa: & [1] Trivia trinis

moſam Lucret. & Arnob. tradant, & Macrobius continuatis uberibus Iſidis deæ corpus denſari, Ceretis vero, & Iſidis & Dianæ numina diſcretis nominibus poteſtatis parilitatem communicare notiſſimum ſit, non video cur D. Hieronymi locus omnino rejici debeat. Nam quod Caper Grammat. argutatur mammas proprie hominum, ubera pecudis, ſcimus uſu non obſervari. Quanquam illuſtriſſ. Scaliger, miraculum ſæculi, & amor bonorum, ad me ſcripſerit legendum ſibi videri, *& tuberibus.* atque hoc plane numiſmata oſtendere, in quibus non ſolum mammæ, ſed & tubera expreſſa ſunt. Adde Apul. lib. 11. Mileſ. *Phœbi ſororem, partu fœtarum* (ita enim legendum, non, *ferarum*) *medelis lenientibus recreato populos educare, præclariſque delubris Epheſi venerari.* Ex quibus omnino Dianam Epheſiam πολύμαστον colligimus, mammas ſcilicet populis educandis & nutriendis. qua ratione eaſdem Cereri adfingunt. Et ſane Diana virgo, invocata tamen parturientibus, & Horat. Carm. Sæc. Ilithya & genitalis, quod tueatur parturientes, & in educandis fætibus juvet; unde & ἀμνιας cognominata, à membrana, cui fœtus involvitur, quod Empedocles ἄμνιον vocat; ut ſcribit Rufus Epheſius de partibus hominis c. 37. Denique neſcio, quam prono errato Ceres in verubus mutari potuit, ita enim hic locus vulgo conceptus eſt: *Diana alte ſuccincta venatrix, & Epheſia mammis multis, & verubus extructa.* Totum locum ita reſtituendum cenſeo: *Diana alte ſuccincta venatrix, verubus extructa* (ſive, *inſtructa*) *& Epheſia mammis multis, & Trivia trinis capitibus, & multis manibus horrifica.* Diana venatrix, inſtructa telis & venabulis. Serv. ad illa Virgil. 7. Æn. *Et tereti pugnant mucrone, veruque Sabello.* Wower.

Epheſia mammis multis] Hieron. tom. 6. lib. 1. in Epiſt. Pauli ad Epheſ. proœmio ad Paulum & Euſtochium fol. 106. *Scribebat Paulus ad Epheſios Dianam colentes, non hanc venatricem, quæ arcum tenet, atque ſuccincta eſt, ſed illam multimammiam, quam Græci πολύμαστον vocant, ut ſcilicet ex ipſa quoque effigie mentiretur, omnium eam beſtiarum & viventium eſſe nutricem.* Elmenhorſt.

Et veribus inſtructa] Ita in MS. Reg. Unde profecto efficiendum vel *uberibus*, quod eruditiſſ. viri pridem animadverterunt, vel *tuberibus*, quod divini ingenii vir Joſephus Scaliger exiſtimabat. Sed prior conjectura videtur amabilior. Sic igitur Diana πολύμαστος ſignificatur, qua de re eruditi homines. *Herald.*

Mammis multis & uberibus exſtructa] In MS. legitur, *Veribus.* duabus litteris antiquario more in unam contractis. In archetypo ſcriptum fortaſſe fuit, *uveribus*, quod eſt, *uberibus*, ut Juva pro Juba pag. . . . Ceres *mammoſa* Lucretio, Diana *multimammia*, πολύμαστος, Hieronymo in proœm. Ep. Pauli ad Epheſ. *Ceres, Diana,*

na, *Hecate*, *ſunt unius ejuſdemque fabuloſi numinis appellationes variæ*. Quod autem legitur in MS. *veribus exſtructa*, etſi Virgilio *verua* dicantur jacula & mucrones teretes, nihilominus impropria locutio fuerit, ſi quis Dianam dicat exſtructam *veribus* & jaculis. At convenientiſſime dicetur exſtructa *uberibus*. talis enim cernitur in nummis antiquis, ubi ſunt exſtructa ſeu diſpoſita ubera & mammæ tanquam cæmenta & lapides in modum columnæ, Diana ſive Cerere mammis & pectore tenus ſuperimpoſita. *Rigaltius*.

Et Epheſia mammis multis & uberibus exſtructa] De Diana multimammia, in præſenti nihil, niſi ab aliis ad Minucium jam obſervatum, præ manibus eſt. Interim nec Petrus Faber, nec J. Wowerius conjectura ſua audiendi. *Ouzelius*.

Et veribus extructa] Vix poteſt aliquid ſalubre huc adferri, ſi diſceſſeris ab Exercitatione Lucæ Holſtenii prorſus doctiſſima de iſtis veribus, quæ idcirco ſane tamdiu non debuerat ignota eſſe editionibus; Minucii noſtri; tanto juſtius apponenda, quod ſeriem contineat quoque editionum Minucii, & operas curaſque variorum doctorum hominum in hoc loco. Vbi ſive lucus hac parte inſtitutus ab Minucio credi debeat ſive delubrum exſtructum ſuperſtitioſæ ignarorum hominum ineptiæ, certe Ouzelius in hæc invadens tanquam ædituus ita ubertim luxuriavit donariis alienis, ut paginas univerſas occupaverit, vix ad unum verſiculum loco Minucianis relicto. Sic illi placuit Apollo levis & hinc varietas ſolennitatum circa comas & crines, mox & Æſculapius bene barbatus & hinc multa ad cultum barbæ hîc & illic prolata, tum Neptunus, vel quod ad Etymologiam, vel quod ad iſtas pertinet, Minerva item, Mercurius, Pan, Ianus & præſertim Diana; (& quantum illic de cinctu, ſuccinctis, diſcinctis, alticinctis, ut Dianam faciant Romanam?) deinde Trivia, Ammon, Caſtores, ut mergi oporteat hanc corbitam, ſi quid ulterius oneretur. De iis autem quum agatur ſine periculo pariter & commodo Minucii, verua autem hæc in gratiam Minucii præterire nequaquam deberet, quæ tamen nonniſi leviſſimo tactu exploravit; quod ad iſta omnia pertinet, cenſui hanc editionem illis utiliter carere; non carere diſſertatione Holſteniana: eoque magis, quod ſibi non cognitam oſtendunt editores Minuciani. Hanc idcirco habe.

Franciſco Cardinali Barberino, optimo ſtudiorum patrono, Lucas Holſtenius felicitatem. Cum eruditum opuſculum Claudii Menetreji domeſtici olim tui, ſolertiſſimi rei antiquariæ promicondi, ſingulari beneficio in publicam lucem proferri juſſeris, quo Dianæ Epheſiæ ſtatuas ænigmatis reconditis inſcriptas luculenter explicavit; non abs re futurum exiſtimavi, ſi cogitationem de antiquis ejuſdem Dianæ numiſmatis pridem mihi ſubortam eadem opera ad te deferrem. Feci hoc eo libentius, & excuſatius, ut ſpero, quod argumentum Menetrejo intactum, nec ulli Antiquariorum hactenus obſervatum complectatur. Tui autem judicii hanc ſcriptionem

O facio;

facio, quod nemo te rectius intelligat, quam multiplicem uſum accurata antiquitatis cognitio ad reliquum omne ſtudiorum genus ornandum, augendumque præſtet. Cum enim recte judicares, nihil in Veterum ſcriptis tam abſtruſum, aut obſcurum deliteſcere, quin lucem aliquam à priſcis monumentis mutuari poſſit, ea tibi cauſa fuit, cur Bibliothecæ, quam celeberrimam inſtruxiſti, veterum tabularum, ſignorum, numiſmatum, & inſcriptionum ſupellectilem copioſam adjunxeris; ut univerſam eruditæ antiquitatis memoriam doctorum hominum oculis ſpectandam ſubjiceres. Nunc rem ipſam cognoſce. Nummi veteres Dianæ Epheſiæ effigie ſignati, quorum nonnullos tabellæ adjunctæ exhibent, eo à ſtatuis Menetreji induſtria productis differunt, quod Deam mammarum pondere onuſtam fulcris quibuſdam ſive deſtinis, quos ſcipiones nodoſos exiſtimes, utrinque ſubrigant. Eaque in re ita conſtanter conſentiunt omnes quotquot vidi, vidi autem quamplurimos, ut ſimulacrum Epheſium olim eodem modo ſuffultum fuiſſe omnino affirmandum putem. Neque vero ea de re nos dubitare permittit *Minucii Felicis* eruditiſſimi ſcriptoris locus, ubi Dianæ Epheſiæ ſignum mammis multis verubuſque extructum commemorat. Sed in loco iſto pervertendo Criticorum acumen mirifice hactenus ſeſe exercuit: adeo quidem, ut niſi vindiciæ ex libris & monumentis antiquis opportune dentur, poſthac futurus ſit inteſtabilis. Rem clarius explico, ut quam infeliciter *Felix* ab editoribus exceptus, habituſque fuerit, penitus perſpiciatur. Princeps Romana editio a Fauſto Sabæo ad Vaticani codicis fidem procurata ita locum, quem dixi, exhibet: *Diana interim eſt alte ſuccincta venatrix; & Epheſia mammis multis & verubus extructa; & Trivia trinis capitibus & multis manibus horrifica.* Ita triplex unius Dianæ numen notis, ſigniſque peculiaribus accurate ex fabuloſa Gentilium theologia diſtinxit eruditus ſcriptor. Lectionem primæ editionis religioſe ſervavit Baſileenſis, & Heidelbergenſis Franc. Balduini; tum Romana poſterior, quæ ex Fulvii Urſini recenſione prodiit; niſi quod conjecturam ſuam vir accuratiſſime doctus margini appingens, non *verubus*, ſed *uberibus* legendum moneat. Deſiderii Heraldi Pariſienſis Advocati editio duplex deinde Romanam lectionem expreſſit, ſed altera *veribus* una literula mutata pro *verubus* exhibet, ex ipſo, ut notat, veteri manuſcripto, qui Leonis X. munificentia ex Vaticana Bibliotheca in regiam migravit. Miſſus enim fuit codex ille ſingularis ad Franciſcum regem una cum excuſo exemplari, quod ejus nomini editores Romani inſcripſerant. Levis illa mutatio Heraldum perpulit, ut ipſe vel *uberibus* cum Urſino, vel *tuberibus* cum Joſepho Scaligero legendum cenſeret; in priorem tamen conjecturam propenſior. Et hi quidem conjecturis eatenus indulſerunt, ut textu Minuciano manus interim abſtinerent. At cæteri deinceps non æque fuerunt religioſi. Nam Joannes Wowerius, civis meus, doctri-

doctrina & judicio alioquin præclare inſtructus, Urſini conjecturam ita amplexus eſt, ut in contextum Minucii pro veriſſima recipere non dubitarit. Hujus exemplum poſtea Rigaltius Lutetiæ, & nuperrime iterata editione Batavi ſunt ſecuti. Nec parum præſidii huic confidentiæ attuliſſe videtur Iuſti Lipſii auctoritas, quem correctionem iſtam ad Taciti *Annal. lib.* III. comprobaſſe ſciebant. Et hi quidem omnes cum preſſo veſtigio Urſini ſemitam calcaſſent, diverſam inſtitit Geverhartus Elmenhorſtius, homo ſane haud indiligens: qui Romanam lectionem mutare non auſus, trajectione verborum locum miſere luxavit in editione Hamburgenſi majori, ubi Minucii verba ita deformata leguntur: *Diana interim eſt alte ſuccincta venatrix verubus exſtructa; & Epheſia mammis multis; & Trivia trinis capitibus*, &c. Sed hæc leviora ſunt præ illis, quæ jam ante ad eundem Minucii locum commentus fuerat Petrus Faber, celebris Legum antiſtes, *lib.* III. *Semeſtr. cap.* III. Is acri diſputatione laceſſens S. Hieronymum, quod Dianam Epheſiam multimammiam à venatrice, quæ arcum tenet, alteque ſuccincta eſt, diſtinxerit; magno quidem ſed irrito conatu evincere ſtudet, Cererem mammoſam Veteres noviſſe, Dianam mammoſam ignoraſſe. Ideoque Minucii verba, ne Hieronymi cauſſam juvent, diſtorquendo corrigendoque ſic interpolat: *Diana interim eſt alte ſuccincta venatrix Epheſia; & mammis multis Ceres exſtructa.* Atqui hoc eſt, non depravatum caſtigare locum, quod ipſe de ſe prædicat, ſed integrum corrumpere. Abſtinuiſſet utique infelici concertatione tantus vir, ſi Dianæ Epheſiæ ſignum vetus; aut nummos, vel per tranſennam inſpexiſſet. Adjungam ſuperioribus celebrem nunc in Galliis virum, fori hujus antiquarii regem, Ioan. Triſtanum. Is tomo I. exhibet nummum ΚΑΔΟΗΝΩΝ, ſive Caduenorum, (ita enim Stephano, Plinio, ſibique ipſi alibi vocari oſtendam) Dianæ Epheſiæ imagine ſignatum; eique illuſtrando vexatum Minucii locum ingenii periculum & ipſe facturus adducit. Repudiatis igitur verubus, quam non genuinam Minucii vocem, ſed Wowerii, omnia alia ſentientis, commentum exiſtimat; *uberibus* quidem legendum cenſet, ſed longe alio quam cæteri omnes ſenſu. Etenim cum inter mammas & ubera aut nullum, aut non niſi ineptiſſimum diſcrimen à Grammaticis ſtatui rectiſſime perſpexiſſet, ideoque vix ſine vitio tautologiam iſtam accurato & preſſæ dictionis ſcriptori tribui poſſe, perquam ingenioſe mammas multas, uberesque Dianæ Epheſiæ de turgidis multoque lacte diſtentis cenſuit explicandas. Quo quidem Urſini, & quotquot ejus veſtigia poſtea legerunt Criticorum depravationem aperte jugulat; Minucii tamen mentem non eſt aſſecutus, quod recenti & interpolatæ editioni, qua uſus videtur, fidem temere adhibuerit. Cæterum iſtis omnibus in perſpicuo Minucii loco oculos, mentemque glaucoma præſtrinxit, quod nequaquam exploratum haberent, quo ſignificatu

ficatu verua antiquis linguæ Latinæ auctoribus proprie dicta acceptaque fuerint. Cum enim aſſatoria illa, ſive transfixoria, ut Papias vocat, quorum in coquina uſus eſt, & quæ in Gallica Minucii interpretatione merito ridet Triſtanus, ad Dianam Epheſiam extruendam nihil quidquam facere viderent; non niſi de verutis ſive jaculis Dianæ venatricis Minuciana verua accipi explicarique poſſe uno omnes, quod miror, conſenſu cenſuerunt. Unde factum, ut tot ſummi & incomparabiles viri ad vocem illam interpolandam certatim conſpirarint. Ego vero adverſus conjuratum agmen verua iſta extra vitium eſſe affirmo, eaque nec Dianæ Epheſiæ, nec Minucio ſubtrahenda pertendo. Nam verua hæc quibus Dianam ſuam exſtruebant Epheſii, non pila aut veruta ſunt, ſed fulmenta ferrea oblonga, quæ brachiis ſuppoſita totam mammoſi pectoris molem ſuſtinebant. Cum enim antiquiſſimum hoc ſignum ad Ægyptiorum ſimulacrorum inſtar pedibus eſſet arcte compreſſis, tantilla baſis ſuperimpoſito corporis ponderi ferendo impar, adminiculis ſuffulcienda fuit; quibus ſubtractis univerſam molem fatiſcere & collabi neceſſum erat. Ea fulcra ſive ſuſtentacula, quod ex ferro longius producta eſſent, Minucius propria & eleganti voce verua dixit, non ſequioris, quo vixit, ſed Auguſtæi ſæculi uſum ſecutus. Nam *Gloſſarium Latinum* optimæ notæ, quod in tribus vetuſtiſſimis codicibus Vaticanis extat, verua virgas & virgulas ferreas interpretatur. Eamque explicationem veram ac genuinam eſſe res ipſa me docuit: cujus etiam nunc te meminiſſe arbitror, Eminentiſſime Cardinalis, quod juxta mecum oculis eam olim uſurpaveris. Anni enim ſunt, ni fallor, quindecim, cum Jeſuitarum ſocietas ad S. Andreæ in Quirinali, dum novæ ædificationis fundamenta moliretur, lapides aliquot Tiburtinos prægrandes ordine quadrato diſpoſitos offenderet: quorum duo ita erant inſcripti, uti cum te jubente & amminiculante ex ſaxo ſcabro, & male polito excepi.

HAEC. AREA. INTRA
HANCCE
DEFINITIONEM. CIPPORVM
CLAVSA. VERIBVS. ET.
ARA. QVAE
EST. INFERIVS. DEDICATA. EST. AB
IMP. CAESARE. DOMITIANO. AVG
GERMANICO. EX. VOTO.
SVSCEPTO
QVOD. DIV. ERAT. NEGLECTVM. NEC
REDDITVM. INCENDIORVM
ARCENDORVM. CAVSA

Cippi illi utroque latere bina foramina, & veruum ſive virgarum ferrearum veſtigia plumbo circumfuſa ſervabant; quibus olim inter ſe conjuncti aream interiorem ita clauſerant, ne aditus vulgo pateret. Ibi tum reipſa perſpexi, egregie falſum eſſe N. Rigaltium hominem naris emunctiſſimæ, dum ad Finium regundorum ſcriptores verua iſta ſtipites

tes inſtar ſubularum præacutos explicat, quæ nihil acuminis, aut cuſpidis habuiſſe oculis manibuſque cognoveram. Eodem vetuſtatis ſenſu Marcellus, antiquus rei Medicæ auctor, ſanguinis profluvio ex naribus ſiſtendo præſcribit *cap.* x. *Veru ferreum candens in aceto adſidue extingue, & fumum ejus naribus ducito.* Quis non videt ſimpliciter hic & abſolute ferri in virgam oblongam producti maſſam intelligi, qua forma fere omne ferrum rude & infectum vulgo venit. Verum nihil ad Minucii mentem, & rei de qua agitur illuſtrationem adferri poteſt aptius verſibus Prudentii ex *priori contra Symmachum carmine;* quibus geminorum fratrum Caſtoris & Pollucis ſimulacra deſcribit eo habitu geſtuque, quo tunc in ſua ſibi æde ad viam ſacram viſebantur. Verſus iſti ſunt:

—— Gemini quoque fratres
Corrupta de matre nothi, Ledeia proles,
Nocturnique equites, celſæ duo numina Romæ
Impendent retinente veru; magnique triumphi
Nuntia ſuffuſo figunt veſtigia plumbo.

Graphice depingit Dioſcuros currentium geſtu ita effigiatos, ut extra perpendiculum & baſin prominentes ſpectantibus non ſine horrore, ac metu impendere viderentur. Impendent enim quæ ſupra caput jamjam caſura pendent, ut recte ait Valla. Timor autem, & admiratio apud rude & ſuperſtitioſum vulgus religionis opinionem conciliabat. Eum metum poeta Chriſtianus ridet, cum nullum eſſet ruinæ, aut fugæ periculum; quod veru, hoc eſt, vectis ſive uncus ferreus à tergo infixus eos retineret, pedeſque baſibus applumbati moveri non poſſent. Duplex hoc retinaculorum genus, queîs numinum ſimulacra veluti vinculis conſtricta defigebantur, Arnobius ſimiliter *lib.* VI. Nationibus exprobrat. *Si permanendi*, inquit, *neceſſitatem patiuntur, quid miſerius his eſſe, aut quid infelicius poterit, quam ſi eos in baſibus ita unci retinent & plumbeæ vinctiones?* Utrumque etiam conjungit *lex* II. *Dig.* de ſepulcro violato. *Celſus quærit, ſi neque applumbata fuit ſtatua, neque adfixa, an pars monumenti effecta ſit, an vero maneat in bonis noſtris.* Sed Prudentius quoque Minucii fatum & malam Criticorum manum ut experiretur, ejuſdem vocabuli non ſatis recte obſervata ſignificatio fecit. Unde jam olim in pervetuſtis membranis Vaticanæ Bibliothecæ, *retinente ſolo*, pro *retinente veru*, ſubſtitutum videre eſt: quam lectionem Aldus, aliique ejus fidem ſecuti expreſſerunt. Georgius autem Fabricius, cum in ſuis exemplaribus *retinente veru* conſtanter ſcriptum reperiſſet, nec tamen proprium vocis uſum apud Veteres ſatis haberet perſpectum, ad correctionem, ſacram Criticorum anchoram, confugit. Quocirca cum Dioſcuros haſtis ſive pilis ad decurſionem vulgo armari ſciret, veru hoc ex rudi & obtuſo ferro in verutum cuſpide ſpicavit, & interpolata dictione, *impendent, retinentque veru*, de ſuo quo pollebat ingenio procudit; eaque lectio exinde pleraſque recentiores

editiones inſedit. Tantum vero abſum eam ut probem, ut contra priſcam & genuinam mordicus tueri non dubitem, cum rei ipſius perſpicuitate, tum veterum librorum auctoritate fretus: in quibus facile principem ſtatuo codicem præſtantiſſimum Urbinatis Bibliothecæ, quæ nuper Alexandri Septimi ſapientiſſimi Pontificis immortali beneficio Vaticanæ acceſſit; in quo ita ſcriptum reperi. Hæc ad Dianæ Epheſiæ ſtatuas, nummoſque veteres illuſtrandos ſcripſi, ut mutua eorundem ope duo veterum ſcriptorum loca minus recte hactenus intellecta à Criticorum corruptelis vindicarem: tum vero ut illuſtri exemplo oſtenderem, antiquitatis ſtudium non metiendum inani delectatione, ſed ſuum illi conſtare fructum, ſi recte colatur.

Quid? an non monſtro ſimile eſt Ouzelium per illa alia ſic exuberantem nihil afferre ad hæc verua Epheſiæ? Quod nos afferre poſſumus, hoc eſt, nempe ſollicitum valde hæſiſſe in hoc loco Wowerum, quod patere poteſt ex ſecunda centuria epiſtolarum ejus num. 37 & 38, ut mirari non oporteat magnam ejus notam, & in hæſitando tamen probaviſſe *verubus*. Et certe ſi hic lectum fuiſſet *uberibus*, etiam ſcribam id credas expreſſurum fuiſſe, ſicut infra cap. XXXVI expreſſit recte *uberius*. Dum vero in MS. legitur *veribus*, in eo probat fidem ſuam in manu Minucii ſervanda, quippe qui iſtum caſum per i extulit, ut docet cap. III τὸ *fluctibus*, cap. XVII τὸ *æſtibus*, quod debuerat notari, ut perperam utraque Romana editio & Sabæi & Fulvii Urſini voluerit accurate obſervare normam Grammaticæ in declinatione quarta. Verua vero iſta quum Holſtenius explicet iis verbis & ſenſu, prout apud eum legitur, apparet nimis ab eo captari vocem *exſtructa*. An igitur & mammæ erant ſuſtentacula: nam & ad has referri debet τὸ *exſtructa*? Quaſi vero nullus artifex pedes baſi ita adfigere interpoſito ferro aliove coagmento potuerit, ut ſtatua obtineret ſtatum; quod ego non credo tot Hermis aliud monentibus. Et quæſo cur Ægyptiis ſtatuis non occurrunt talia ſuſtentacula addita? Immo illa ſunt forſan quidem huic parti quoque nihil non inſervientia, ſed procul dubio fuerunt ornamenta margaritis connexa & majeſtatis inſignia, quibus ſimilia quodammodo videas tribui Junoni Samiæ apud Triſtanum I, 737. & 352. II, 337. Et ſic apud Tibullum habes I, 6 *Statque latus præfixa veru*, & *ſaligna* verua illuſtrantur ab Nic. Heinſio ad Valerium Flaccum, ut ſcias ex quacunque materia ſic dici. Sed etiam ex Gloſſis veteribus citat Valeſius ad Euagrium lib. I Hiſtor. Eccleſ. cap. 14. *Clatri*, κανόνες, οἱ ἐν ταῖς θυρίσιν ὀβελίσκοι, quod bene convenit cum Inſcriptione per Holſtenium allata & repetita ab Sponio in Miſcellan. pag. 292. Hæc nunc colligere debui, quæ jam attigeram in præfatione VII Voluminis in Theſauro Antiquitatum Græcarum. *Gronovius.*

I *Trivia trinis capitibus, & multis manibus horrifica*] Serv. ad illa Virg. Æneid. 4. *Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.* Inde τρίμορφος, τρισοκέφαλος, τρι-

πρό-

πρόσωπος. Vide Mythologos. Hecaten, Proſerpinam, Dianam, idem numen Macrob. Servius & alii docent. Apul. lib. 11. *Sive tu Ceres, ſeu Phœbi ſoror, ſeu nocturnis ululatibus horrenda Proſerpina triformi facie larvales impetus comprimens.* Paulo poſt: *Cujus numen unicum multiformi ſpecie nomine multijugo orbis veneratur, Attici Minervam, Eleuſinii Cererem, alii Hecaten.* Hecaten magiam curaſſe, & magis invocatam miris quibuſdam ſacris auctor Euſeb. lib. 3. præp. Euang. ubi ex Porphyr. Hecates oracula recitat, quibus illa ſacrificia præſcribit: eadem oracula apud Niceph. in Syneſ. περὶ ἐνυπνίων, qui Ἑκατικὴν σφαίραν miris characteribus, & figuris inſignem deſcribit. Diana ergo ſive Hecate, maga, & magiæ præſes. Tatian. πρὸς Ἑλλ. μάγος ἐςὶν ἄρτεμις, Porphyr. apud Theodoret. Serm. 3. τούτων σύμβολον ὁ τρικάρηνος κύων. τουτέςιν ὁ ἐν τοῖς τρισὶ ςοιχείοις πονηρὸς δαίμων. οὓς καταπχύει ὁ Πλούτων ἔχων ὑποχείρια. ἄρχει δὲ αὐτῶν, καὶ ἡ ἑκάτη, ὡς συνέχουσα κατὰ τὸ τρίςοιχον. Ex his liquet, cur Trivia multis manibus horrifica, quod Dæmones compeſcat, & in tribus elementis contineat. Illis enim Magia dominatur. Ita cui trina capita, & multiformis ſpecies, apte etiam plures manus aſſignantur. *Wowerus.*

Trivia trinis capitibus] Lactant. l. 4. Thebaid. 144. *Hecate triformis eſt, quia eadem creditur Deum mater, Proſerpina, vel Terra, vel Veſta.* Ovid. lib. 7. Metamorph. fab. 3. *Triceps Hecate.* Horat. lib. 2. Carm. Od. 22. *Dea triformis.* Caſſiodor. lib. 5. variar. Epiſt. 42. *Triplex Dea.* Prudentius lib. 1. contra Symmach. pag. 372.

Hoc tamen utcunque eſt tolerabile, quid? quod & ipſæ
Dant tibi, Roma, Deos inferni gurgitis umbræ?
Eumenidum Domina Stygio caput exerit antro,
Rapta ad tartarei thalamum Proſerpina regis:
Et ſi quando ſuos dignatur adire Quirites,
Placatur vaccæ ſterilis cervice reſecta,
Et regnare ſimul cœloque Hereboque putatur.
Nunc bijugas frenare boves, nunc ſæva ſororum
Agmina vipereo ſuperis immittere flagro.
Nunc etiam volucres caprearum in terga ſagittas
Spargere, terque ſuas eadem variare figuras.
Denique cum luna eſt, ſubluſtri ſplendet amictu:
Quum ſuccincta jacit calamos, Latonia virgo eſt.
Quum ſubnixa ſedet ſolio, Plutonia conjunx,
Imperitat Furiis, & dictat jura Megæræ.
Si verum quæris, Triviæ ſub nomine dæmon
Tartareus colitur.

Vid. Serv. in 4. Æn. f. 357. lib. 6. Æn. fol. 405. Iſidor. Hiſp. lib. 9. orig. c. 2. Ovid. l. 1. Faſtor. Apollod. lib. 1. biblioth. *Elmenhorſt.*

Multis manibus horrifica] Talis cernitur in veteri numiſmate æreo penes eruditiſſimum Jo. Bap. Altinum. Convenienter autem manus multas dederunt nu-

trinis capitibus, & multis manibus horrifica. Quid ipſe [1] Jupiter veſter? modo imberbis ſtatuitur, [2] modo barbatus locatur: & [3] cum Hammon dicitur, [4] habet cornua;

Proſerpinæ 1, 15. *Gronovius.*

1 *Juppiter modo imberbis ſtatuitur*] *Juppiter Anxurus.* Serv. lib. 7. Æneid. fol. 484. Pauſan. Eliacis fol. 173. Fulvius Urſinus de Famil. Rom. ex antiq. Numiſmat. fol. 279. non Anxurus ſed Axurus legit. *Elmenhorſt.*

Quid ipſe Jupiter veſter] Ita in MS. Reg. Legebatur antea *noſter.* Poſtea in eodem MS. *ut virgo inter aſtra ignata ſit.* pro *ignita.* Heraldus.

2 *Modo barbatus*] Cic. 3. de Nat. Deor. Imberbis. Anxurus. Serv. Æneid. 8. *Wowerus.* Cicero de Nat. Deor. lib. 1. pag. 187. *Iſto modo dicere licebit Jovem ſemper barbatum.* pag. 291. *Juppiter barbatus.* Elmenhorſt. Collocatur ſtatua in baſi. Phæd.

Æſopo ingentem ſtatuam poſuere Attici,
Servulumque collocarunt æterna in baſi. Rigalt.

Modo barbatus locatur] Lucianus de Sacrificiis: Οἱ δὲ οὐκ εἶδόν που ἰδόντες, ἀναπλάσσουσι γενειήτην μὲν τὸν Δία. *Ouzel.*

3 *Cum Hammon dicitur, habet cornua*] Athanaſius: Παρὰ Λίβυσι κριοκέφαλος Ἄμμων. Porphyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψ. οὕτω δὴ καὶ οἱ Ἕλληνες τῷ μὲν τοῦ Διὸς ἀγάλματι κριοῦ προσῆψαι κέρατα. Lucan. l. 3. *Corniger Ammon.* Plin. lib. 37. cap. 10. Arnob. lib. 6. *Wower.*

Cum Hammon dicitur, habet cornua] Arnob. lib. 6. pag. 117. *Hammonem cum cornibus jam formatur & fingitur arietinis.* Ovidius: *corniger Hammon.* Valerius Flaccus Argonaut. lib. 2 p. 55. ...*hoc corniger imperat Hammon.* Lact. in Statii Thebaid. lib. 3. pag. 104. *Elmenhorſt.*

Cum Hammon dicitur] De quo nomine & in ſacris Literis citata No-Amon, quidquid dixit Ouzelius, legi poteſt in maximi Bocharti Phaleg in principio. *Gronovius.*

4 *Habet cornua*] Erat enim alia Romanis Capitolini, alia Afris Ammonis Jovis ſpecies, ut eſt apud Ciceronem lib. 1 de Nat. Deor. 29. Itaque hujus cornua iſta erant non quælibet, ſed expreſſe arietina, ut loquuntur Arnobius & Macrobius, Græce κριοῦ, ut ſcribit Porphyrius libr. 111 de abſtinentia ab carne p. 284, unde dicit citatus Wowero Lucianus in Dialogo de Aſtrologia Libyas eum facere κριοπρόσωπον & κριοκέφαλον Athanaſius ab eodem citatus. Qui conſenſus facit, ut ſtupere nos oporteat in iſto Jove Ammone, quem in obſervationibus ad Melam inſtruit & publicat Voſſius, cornua ibi imaginans ſibi & aliis monſtrans in anticam partem flexa, ubi nulla omnino ſunt. *Gronovius.*

Habet cornua] Ita Ovidius in de Arte 3.

Sed neque Phœbei tripodes nec corniger Hammon.

Et Claudianus 4. Conſul. Honorii:

 ... *tibi*

nua ; & [1] cum Capitolinus , tunc gerit fulmina ; & [1] cum

.... *tibi corniger Hammon.*

Et ita conſpicitur in nummo argenteo Cyrenæorum pervetuſto, adducto ab Yvone Villiomaro, hoc eſt, Joſepho Scaligero, Animadverſ. in Loc. Controverſ. R. Titii lib. 8. cap. 24. In cujus altera parte Jupiter Ammon cornibus arietinis viſitur ; ex altera parte caulis Silphii. Sed quare Ammon fingitur cornutus? an quia cornua ingentem vim Solis denotant? ut vult Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 21. dum inquit: *Ideo & Ammonem , quem Deum Solem occidentem Libyes exiſtimant, arietinis cornibus fingunt, quibus maxime id animal valet, ſicut radiis Sol.* An vero cornua ſignificant potentiam Chami , & regni ejus , quod poſteri obtinuerunt? Certe alterutrum , vel etiam utrumque , verum. Haud dubie etiam Alexander (qui ſe quoque Jovis Ammonis filium jactabat, unde feſtiva illa epiſtola matris ſuæ Olympiadis ad eum apud Agellium lib. 13. cap. 3.) ob fortitudinem & imperii amplitudinem ab Arabibus ذو القرنين *Dul-karnain* , hoc eſt, *Bicornis* dictus , quia ſcilicet utrumque cornu Mundi, Orientale, & Occidentale ſubegerit. Quanquam ſunt , qui Alexandrum , non à parto imperio, ſed ab effigie cornuta , qua in nummis cernitur, ſic dictum volunt ; quod non videtur veriſimile , cum conſtet ex communi linguarum Orientalium uſu, vocabulum קרן pro *fortitudine , incolumitate , felici proſpero*que rerum ſucceſſu ſumi. Imo & apud Thalmudicos מלחמה קרני *Cornua belli*, ſunt ipſi belli duces. Neque tamen, etſi hanc, quam de cornibus Hammonis attuli, veriſſimam cenſeo , indigna relatu videtur ratio , quam adfert Servius in 4. Æneid. *Jovi*, inquit, *Hammoni templum cum ſimulacro cum cornibus arietinis conſtitutum: quod ideo fingitur , quia ſatis ejus ſunt involuta reſponſa.* Nempe , ex gentium opinione, licet certa quidem & infallibilia erant oracula Hammonis : nihilominus verbis flexis tortiſque , inſtar arietinorum Dei cornuum , conſtabant: unde ſic de ipſis Lucanus in 9. Pharſal.

.... *Sed tortis cornibus Ammon.*

Et Silius lib. 9. Punicorum:

Ac patrius flexis per tempora
cornibus Ammon.

Tale oraculum tortum atque flexum , eſt illud quod adducit Agellius lib. 3. cap. 3. ex Plautina Freti comœdia:

.... *Hoc illud eſt,*
Quod Arietini reſponſum magnis
ludis dicitur:
Peribo ſi non fecero ; ſi faxo, vapularo. Ouzelius.

1 *Cum Capitolinus , tum gerit fulmina*] In Nummis Auguſti: *Jovi Capitolino tonanti.* Dio lib. 54. Sueton. Aug. cap. 29. *Wower.*

Cum Capitolinus , tunc gerit fulmina] Suetonius Auguſto cap. 29. *Cum ædem Jovis Capitolini tonantis aſſidue frequentaret.* Elmenh. Melius notaviſſent ex Ovidii libro 11 Faſtor. 69 *Ad penetrale Numæ*

Capi-

[1] cum Latiaris, cruore perfunditur; & [2] cum Feretrius,

Capitolinumque Tonantem &c. Illic enim junctim ponuntur. At nequaquam adſequor, unde bonos viros hæc negligentia invaſerit jungendi duplicis cognominis in Jove, quod in nummis nunquam fuit factum; nedum ab Suetonio. qui non niſi hactenus procedit, ut dicat ædem Tonantis Jovis in Capitolio exſtructam. Nimia eſt hæc remiſſio in tractandis rebus antiquis, cui iratus, opinor, Juſtus Ryquius in capitis xx argumento de Capitolio Romano perſtringit ineptos antiquarios & contra illos ait diſcrimen Jovis Capitolini & Tonantis oſtenſum. Ibi quoque videbis de cognomine Capitolini, quæ delibavit Ouzelius, partim Briſſonii Formulas. *Gronovius.*

Cum Capitolinus, tunc gerit fulmina] Nunquam potui concoquere interpoſitionem vocis tertiæ, quæ non magis hoc loco poteſt deſiderari aut ferri, quam vel in enunciatione præcedenti, vel in duabus ſequentibus, quæ tres eodem modo concipiuntur, ſed ſine illa particula aut notatione temporis, ut idcirco ſuſpicer aliud quid ſub ea latere, quod periit. Nec miror tacere illos, qui Minucium ediderunt, qui fortaſſe ſegnius in hoc loco verſati fuerunt. Miror Juſtum Ryquium in Capitolio bis hæc verba ample allegantem cap. xix & xxv, ubi agit de utroque apud Romanos Jove, & unde rapta ſunt loca Lactantii, Porphyrii, Prudentii, quæ recoxit ſub ſuo nomine Ouzelius, tanto inſulſius convocata ad notitiam Jovis Latiaris, quod ipſe Minucius hunc ſibi reſervavit cognitioni publicæ declarandum & ſepoſuit infra, ubi ſcribit; *hodieque ab ipſis Latiaris Jupiter homicidio colitur*, ut ibi inde diſcas, qualis ſit cruor, cujus nunc meminiſſe in anteceſſum voluit. *Gronovius.*

1 *Cum Latiaris cruore perfunditur*] Formas & habitus deorum irridet, quomodo ergo ad alia eorum monſtra & cultum? Tatian. πρὸς Ἑλλ. παρὰ ῥωμαίοις τὸν λατιάριον Δία λύθροις ἀνθρώπων, καὶ τοῖς ἀπὸ τῶν ἀνδροκτασιῶν αἵμασι τερπόμενον. *Wowerus.* Utique ut ineptia ineptiam truſit, ſic licet in confutando ab una tranſire ad alteram; quod nunc facit liquide Minucius. Cæterum ita agit & Wowerus & Elmenhorſtius, ut nihil proprie ad iſtum Jovem pertinens illuſtrent tot iſtis citationibus, quod certe multo clarius præſtitit & Lipſius de Amphitheatro cap. 4 & idem Rycquius capite xxv libri citati; ſed clariſſime Henricus Valeſius extulit omnia in notis ad Euſebii Orationem de laudibus Conſtantini pag. 254. *Gronovius.*

2 *Cum Feretrius non auditur*] Hæc periti antiquitatum facile explicabunt; mihi quidem obſcura & ſuſpecta; niſi fortaſſe legendum: *cum Feretrius non aditur*. Scribit enim Feſtus intra annos paulo minus DXXX. tantum trina opima ſpolia Jovi Feretrio ſuſpenſa. Vide Feſtum Opima Spolia. Propert. lib. 4. Eleg. 11. Nihil tamen adfirmo. *Wowerus.*

De

De ſpoliis opimis Jovis Feretrii vide Servium in 6. Æneid. fol. 446. Dionyſ. Halicarnaſſ. lib. 2. fol. 102. Plutarch. Romul. fol. 27. Marco Marcello fol. 302. *Elmenhorſtius.* Non abs re ſuſpectum habuit hunc locum Jo. Vowerius. Propoſuit conjecturam una litera detracta, *cum Feretrius non aditur.* quæ ſane conjectura valde mihi videtur probabilis: verum alio ſenſu, quam quo Vowerius intellexit. Iovem dictum fuiſſe *Feretrium* à ferendo diſcimus ex ea formula qua Romulus opima ſpolia dicavit, apud Livium lib. 1. *Spolia ducis hoſtium cæſi ſuſpenſa fabricato ad id apte ferculo gerens in Capitolium aſcendit: ſimul cum dono deſignavit templo Jovis fines, cognomenque addidit Deo, Jupiter Feretri, inquit, hæc tibi victor Romulus rex regia arma fero.* Spolia igitur opima ferenda erant ferculo ſive feretro Feretrio Iovi. etenim ipſe Romulus ita voverat, exſtructumque fuerat templum Iovi Feretrio. *ſedem*, ut ait Livius, *ſpoliis opimis quæ poſteri ferrent.* At ſubinde Pompilius Numa legem de opimis ſpoliis condidit, cujus verba exſtant apud Feſtum. & ſecundum ea Servius Æneide 6. tradidit, præcepiſſe Pompilium prima opima ſpolia Iovi Feretrio ſuſpendi, quod jam Romulus fecerat: ſecunda Marti, quod Coſſus fecit: tertia Quirino, quod fecit Marcellus. Ergo Numa Iovem Feretrii cognomine gaudentem deſpexit. nam exinde aliis quam Feretrio opima ſpolia ferri voluit. Propterea Minucius dixerit: *Jupiter, cum dicitur Feretrius, non aditur.* quia ſcilicet opima ſpolia Feretrio non ferebantur, ſed Marti, ſed Quirino. Pompiliam legem de opimis ſpoliis ſervatam fuiſſe teſtatur Virgilius hoc verſu, de Marcello:

Tertiaque arma patri ſuſpendet
capta Quirino.

Hoc de tertiis quidem. At de ſecundis, erit quæſtio. Etenim Numa dixerat ferenda Marti. & tamen Livius Iovi Feretrio ſuſpenſa fuiſſe narrat, ubi de Cornelio Coſſo. Ceterum, ſcio veteres auctores tradidiſſe, *Feretrium* à feriendo dictum. quo ſenſu poſſit etiam accipi quod legitur in exemplari Minucii, *cum Feretrius, non auditur.* quaſi hoc in mentem Minucio venerit: Iupiter vocitatur Feretrius quia ferit; & tamen nemo ferientem audit, non auditur ferire, quieſcit ignavus: qui alias, quando Feretrius non dicitur, habeat cornua, gerat fulmina, cruore perfundatur. Sed priorem interpretationem magis probaverim. Ævo Propertii non fuiſſe certam hujus cognominis Feretrii cauſam, oſtendunt verſus lib. 4.

—— Cauſa FeretrI,
Omine quod certo dux ferit
enſe ducem.
Seu quia victa ſuis humeris hæc
arma ferebant:
Hinc FeretrI dicta eſt ara ſuperba Jovis.

Nec certiora ſunt quæ tradidit Feſtus. neque etiam ea quæ Plutarchus in Romulo. *Rigaltius.*

Cum Feretrius non auditur] Optime feceris, ſi legas *non aditur*, capiaſque, quomodo explicaverit Doctiſſimus Rigaltius. *Ouzelius.* Hoc nempe judicii ſenium debebat accedere ad ſententiarum

trius, non auditur. Et ne longius multos Joves obeam, tot

tiarum numerum, utque poſt adhortationem ab Wowero relictam ſe quoque oſtenderet ſtrenue egiſſe ad hunc locum reparandum, ſequendo preſſe veſtigia ipſius in verbo *aditur*, ſed Rigaltiano ſenſu. Attamen fieri non poteſt, ut quis ſibi perſuadeat Minucium mentem intentam habuiſſe legibus Numæ, præſertim quum is teſte unico libro ſcripſerit *auditur*, non *aditur;* id quod ſine extrema temeritate nequit rejici aut ſperni. Vah! cur fecerunt ita certatim? quum licentia iſta nullo modo adjunctum ſibi habere queat augurium reſtitutæ veritatis, inprimis ſi præcedentem quoque voculam reſpicias adeo ſævis modis tortam, ut cogitando non ſufficiam, nedum refutando. Sane quidem iſtud *non auditur* neſcio probare, ſicut probaviſſe credas Gallicæ verſionis auctorem, dum reddit *& eſtant Pheretrien il eſt muet*. Sed id vanum eſt, quia non magis convenit Feretrio, quam Capitolino aut Latiari, qui nec ipſi audiuntur. Verum alio cum ferculo huc adire oportet. Itaque non opinor tangenda, quæ quum ex ſe nihil haberet, aliunde protulit in editione ſua Cellarius, qaoniam in membrana tam caſtigata non decet adeo vaſte evagari, inprimis quum ultro ſe prodat veritas. Non adibatur iſto tempore Feretrius, multis ſæculis adiri deſierat, nedum ut opimis indueretur aut ſpectaret pompam. Feretrius tempore Minucii in vanitatem maximam redactus erat. Sed etiam antea quum adhuc ferrentur illi opima; quid aliud de eo potuit celebrari, niſi quod veraciſſime de eo nunc memoravit Minucius, nempe *nomen auditur*. Mirifice ſic traduxit gentiliſmi ſtultitiam, qui non modo vanum ſe oſtenderit in numinibus fictis, quibus ſtatuarum cultus adaptatus fuit, (de quibus eodem propterea modo fere loqui potuit Tertullianus in Apologet. *Quantum igitur de Diis veſtris, nomina ſolummodo video quorundam veterum mortuorum & fabulas audio*) ſed etiam maxime in illis, quorum nullam habet ſtatuam, ſed tantum ſolet appellare, quod contingebat revera huic Iovi. In hoc erat iſtud ſingulare, ut quum in aliis jactetur vel geſtus & habitus, vel actio ſtatuis eorum accidere ſolita, neutrum poteſt in Feretrio habere locum. Non eſt ſcilicet illic ſimulacrum aut ſtatua, quæ ſpectetur, ut in aliis omnium numinum templis, ſed ut in Veſtæ antiquioris, nulla illic ſimulacra. Quid ergo? nempe *quum Feretrius* dicitur, non-niſi *nomen auditur*, quod ſcilicet notum unicuique eſt, perinde ut Tacitus German. cap. 41. *Albis nunc tantum auditur*, non etiam ſpectatur, aut Romanis præſidiis inſidetur, quoniam Claudius ea referri cis Rhenum juſſerat, ut alibi narravit Tacitus. *Nomen* veró quoties per contractionem in *non* coaluit? Immo in Indicibus, qui additi ſunt inſcriptionibus Reineſianis, notatur NN complecti voces *nomen* vel *nomine:* & ſic advocatur hic locus Minucii, ubi

tot ſunt [1] Jovis monſtra quot nomina. [2] Erigone ſuſpenſa de laqueo eſt, [3] ut virgo inter aſtra ignita ſit:

[1] Cá-

non ſcribatur pro *nomen* (ſicut mihi oſtendit Vir Celeberrimus & per ſtudia junctiſſimus D. Gerh. Noodt) nec ſatis ſcio, quemadmodum intellexerit. *Gronovius.*

1 *Jovis monſtra*] *Monſtrum Jovis* dixit, quemadmodum Prudentius lib. 2. adverſ. Symmachum pag. 419. *Deum portenta.* Et περὶ ϛεφάνων pagina 213. *Monſtra Deum.* Virgilius lib. 8. Æneid. fol. 530.

Omnigenumque Deum monſtra, & latrator Anubis. Elmenh.

2 *Erigone*] Higinus Fab. 130. & Poët. Aſtronom. Theon in Arat. & alii. *Wowerus.*

Erigone ſuſpenſa de laqueo eſt] Lactant. in 4. Thebaid. Statii pag. 152. Et lib. 3. pag. 396. *Marathon mons Atticæ regionis, in quo occiſus eſt Icarus: ad quem locum Erigone filia ejus cane præeunte pervenit, & ſe nimio luctus dolore laqueavit, fortioribus ramis electis, ne forte infirmioribus fractis, mortem corporis ruina declinaret. Recepti ambo locantur inter ſidera, Erigone in virginem, Icarus in ſtellam Bootæ.* Nonnus l. 47. Dionyſiac. ✠ſ. 225. & ſeq. Tacianus contra Græc. pag. 280. Apollodor. Biblioth. lib. 3. *Elmenhorſtius.*

Erigone ſuſpenſa de laqueo eſt] Laqueo ſibi mederi compulſa. Lactantius Thebaid. 11. *nimio ſe luctus dolore laqueavit.* Rigaltius.

3 *Ut virgo inter aſtra ignita ſit*] Veram eſſe arbitror hanc ſcripturam, etſi in exemplari legitur, *ignata. Aſtra ignita* dixit Minucius, quæ æſtum ſive æſtatem conficiunt, & ſunt igneæ ſive ardentis naturæ. Statius Theb. 4.

Vim cœptis indulgent aſtra, meaque
Æſtifer Erigones ſpumat canis.

Paulus Alexandrinus Iſag. apoteleſm. ubi de aſtro virginis: ταύτῃ τῇ τριζωδίᾳ ἀπαρτίζεται ἡ τῆς θερινῆς ὥρας τροπὴ, ἥτις καλεῖται πῦρ. *Rigaltius.*

Ut virgo inter aſtra ignita ſit] Favendum illis ingeniis tam igneis, quæ potuerunt hæc ignita aſtra expolire ab ipſo Sabæo Brixiano, uſque ad noſtrum hunc annum, quum in MS. codice reperirent, ſpinam intractabilem *ignata.* Favendum Heraldo, qui id ipſum primus, quantum ſcio, notâ publice indicat. Favendum Rigaltio non ſolum notanti eadem, ſed etiam illuſtranti, tanquam ignita dicantur, quæ æſtum ſive æſtatem conficiunt, & ſunt igneæ ſive ardentis naturæ. Et cur non altius voluit aſcendere ex Julio Firmico? *Illa* aqua, *quam deſpicis, ignita venerandi ſpiritus majeſtate decoratur.* Favendum ſequutis editoribus, qui fideliter hoc univerſum admiſerunt. Itaque mirari non poſſis Jacobum Gutherium ſic citare hunc locum libro 1 de jure Manium c. 10. Verum quæ fides probat Minucium ſic loqui voluiſſe, & non maluiſſe *aſtra ignea* ex Virgilio IV Æn. 352 *Quoties aſtra ignea ſurgunt?* Ubi tamen poeta nequaquam ſenſu Rigaltiano utitur. Atque utinam docuiſſet, quo auctore vel

[1] Caſtores alternis moriuntur, ut vivant: [2] Æſculapius, ut in Deum ſurgat, fulminatur: [3] Hercules, ut hominem exuat, Oetæis ignibus concrematur.

XXII.

vel talem explicationem Latinitati inferret, aut aſtra ſic diſcerneret. Utique cap. xxxv dicit *illius ignei fluminis & de Stygia palude ſæpius ambientis ardoris*, an plus dixiſſet per vocem *igniti?* Sed hæc relinquamus. Vides clare codicem veterem indicare ſibi nunc idem contigiſſe, quod Juſtiniani epiſtolis ante Digeſta, docente fratre meo, ut litera s illi fuerit prærepta, & nunc corrigi debere *ſignata ſit*. Id quippe proprium in hac re verbum, ut notum faciunt ipſa *ſigna*, & *inter ſigna locare* apud Ampelium, & inde τὸ *ſignare* aliquoties idcirco reperies apud Higinum in Aſtronomico. Hinc alii. Claudianus de Nuptiis Honorii & Mariæ 272. *Si Bacchus amator Dotali potuit cœlum ſignare Corona*, quod recte confirmabat in primo Nic. Heinſius, in repetitione poſtrema temere per diverſas lectiones, hoc eſt, conjecturas veræ lectioni adſcriptas ſe in incertum convelli paſſus. Infra Minucius: *ſic ſtatuarum inanium conſignata forma*. Nota ſunt aſtra Theocrito dicta σημάντα, pro σημαντὰ, ut notavit ea magnus Caſaubonus in lectionibus ejus pag. 271. Ne mireris eam literam nunc omiſſam eſſe, ſimiliter in cap. xxvi eadem litera omiſſa effecit, ut *omnes* legeretur pro *ſomnos*. Gronovius.

1 *Caſtores alternis moriuntur*] Servius in 6. Æneid. fol. 505. Apollodorus lib. 3. biblioth. p. 178. Philo decalog. fol. 513. Tacianus contra Græcos fol. 280. Origenes lib. 3. contra Celſum. Silius Italicus lib. 9. pag. 256. Virgil. 6. Æneid. Lactant. lib. 1. adverſ. Gentes. *Elmenhorſt.*

Caſtores alt. mor.] Ad hunc locum dirigebat Magnus Caſaubonus in notis ad Suetonii Julium Cæſarem cap. 10, quum auctorem noſtrum citat. Atque utinam extaret atque in notitiam exiret ille locus, in quo exemplar Minucii ab iſto uſurpatum abditur & utilitatem publicam non adjuvat! Sed & Iſaacius Pontanus hoc loco utitur ad librum 1 Macrobii Saturnalium cap. 21. Cæterum Ouzelius in collectione tot locorum de his arripuit ſummum Voſſium de Origine Idololat. pag. 100, quem deſcripſit, ſicut Macrobiani loci indicium ex notis Joh. Iſaacii Pontani non dubitavit & verba ejus addere, ut de Æſculapio ex notis Elmenhorſtii ad Arnobium pag. 140. *Gronov.*

2 *Æſculapius fulminatur*] Plato lib. 3. de Repub. fol. 408. ex Pindaro refert, ideo Æſculapium fulminatum, quod divitem malum, morti jam vicinum, ſanitati reſtituerit. *Elmenhorſt.*

Æſculapius ut in Deum ſurgat] Locutionem hanc annotavit Barthius lib. IX adverſar. cap. 8. *Gronovius.*

3 *Hercules Oetæis ignibus concrematur*] Vide Obſervationes noſtras ad Arnob. lib. 5. pag. 90. *Elmenb.*

Oetæis

XXII. [1] Has fabulas & errores [2] & ab imperitis parentibus diſcimus, &, quod eſt gravius, [3] ipſis ſtudiis & diſciplinis elaboramus, [4] carminibus præcipue poetarum, [5] qui plurimum quantum veritati ipſâ ſuâ auctoritate nocuere. Et [6] Plato ideo præclare [7] Homerum illum

Oetæis ignibus] In MS. *henneis*. Dictatum fuerat, *Ætnæis*, prave, pro *Oetæis*. Rigaltius.

1 *Has fabulas & errores ab imperitis parentibus diſcimus*] Auguſtin. de civit. Dei. lib. 2. cap. 8. *Et hæc ſunt ſcenicorum tolerabilia ludorum, comœdiæ ſcilicet & tragœdiæ, hoc eſt, fabulæ poëtarum agendæ in ſpectaculis, multa rerum turpitudine, ſed nulla ſaltem ſicut alia multa verborum obſcænitate compoſitæ: quas etiam inter ſtudia quæ honeſta ac liberalia vocantur, pueri legere & diſcere coguntur à ſenibus*. Elmenhorſt.

2 *Et ab imperitis parentibus diſcimus*] Sic MS. Reg. melius quam quod vulgo, *didicimus*. Heraldus.

Ab imperitis parentibus diſcimus] Hanc reprehenſionem veram olim fuiſſe ſicut ante Heraldus, ita mox & oſtendit bene & illuſtrat Pricæus ad Apuleji Apologiam pag. 103. *Gronovius*.

3 *Ipſis ſtudiis*] Scribo, *ipſi ſtudiis*. Meurſius.

Ipſis ſtudiis] Tertull. Apolog. *Wowerus*.

4 *Carminibus præcipue poëtarum, qui plurimum quantum veritati ipſâ ſuâ auctoritate nocuere*] Sic Lactantius lib. 5. cap. 1. *Poëtæ pernicioſi ſunt; quod incautos animos facile irretire poſſunt ſuavitate ſermonis, & carminum dulci modulatione currentium*. Pindarus quoque de Poëtarum figmentis, Olymp. Od. 1. ait:

Ἦ θαυματὰ πολλά,
καίπου τι καὶ βροτῶν φρένας,
ὑπὲρ τὸν ἀληθῆ λόγον,
δεδαιδαλμένοι ψεύδεσι ποικίλοις
ἐξαπατῶντι μῦθοι.
Χάρις δ᾽, ἅπερ ἅπαντα τεύ-
χει τὰ μείλιχα θνατοῖς,
ἐπιφέροισα τιμὰν,
καὶ ἄπιστον ἐμήσατο πιστὸν
ἔμμεναι τὸ πολλάκις.

Et Nem. Od. 7. de Ulyſſe, cujus geſta Homeri carminibus longe ſupra modum fidemque clara, inquit:

Ἐγὼ δὲ πλέον᾽ ἔλπομαι
λόγον Ὀδυσσέος, ἢ πάθεν,
διὰ τὸν ἁδυεπῆ γενέσθ᾽ Ὅμηρον.
Ἐπεὶ ψεύδεσιν οἱ ποτανᾷ γε μηχανᾷ
σεμνὸν ἔπεστί τι. σοφία δὲ
κλέπτει παράγοισα μύθοις. ....

Quam præclaram autem ſubjungit ſententiam?

--- Τυφλὸν δ᾽ ἔχει
ἦτορ, ὅμιλος ἀνδρῶν ὁ πλεῖστος. ...

5 *Permirum quantum*] MS. *plurimum quantum*. Wowerus.

Permirum quantum] MS. *plurimum quantum*. Scriverius una voce, *plurimumquantum*, adſtipulante Meurſio. Vid. Carrio antiq. lection. lib. 2. cap. 12. & l. 2. emendat. cap. 18.

Qui permirum quantum] Θαυμαστὸν ὅσον. MS. Reg. *plurimum quantum*. Heraldus.

6 *Plato Homerum illum inclytum*,

illum inclytum, [1] laudatum & coronatum, de civitate;

tum, laudatum & coronatum de civitate ejecit] Theodor. contra Græcos ſerm 2. de principio pag. 21. Τί γὰρ τῆς Ὁμήρου ποιήσεως ἥδιον; τί δὲ τῆς εὐεπείας ἐκείνης γλυκύτερον; ἀλλ' ὅμως τοῦτον τῶν φιλοσόφων ὁ ἄριστος, ἐπέγνωτε δὲ δήπου τὸν Ἀρίστωνος, ὡς ἡγοῦμαι. μύρῳ γε ἀλείψας, καθάπερ αἱ γυναῖκες τὰς χελιδόνας, ἐκ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ξυντεθείσης ἀπέπεμψε πόλεως, ἀκολασίας καλέσας καὶ δυσσεβείας διδάσκαλον. βλασφημεῖν γάρ, φησιν, ἐκπαιδεύει τοὺς νέους, καὶ πονηρὰς αὐτοῖς περὶ τῶν θεῶν ἐντίθησι δόξας, καὶ ἁπαλοῖς ἔτι οὖσι μαθήματα πονηρὰ καὶ διεφθαρμένα ἐνίησι· καὶ ἕτερα δὲ ἄττα κατηγορήματα παμπόλλα ἐποιήσατο τοῦ κορυφαίου τῶν ποιητῶν. Vertit Zenobius Acciaolus: *Et tamen hunc Homerum ille, qui apud vos habetur optimus Philoſophorum, (puto autem vos noſſe, quem dico) Ariſtonis videlicet filius Plato, unguento prius perunctum, ſicut hirundines à mulieribus ſolent, procul ejecit ab ea, quam ipſe conſtituit, civitate: omnis licentiæ atque impietatis magiſtrum eſſe teſtatus. Inquit enim, poeta hic blaſphemare adoleſcentes docet; illiſque flagitioſas de immortalibus Diis opiniones inſinuat, teneriſque adhuc animis inſerit pernicioſas & corruptiſſimas diſciplinas. Aliis præterea in rebus accuſat eximium Poëtarum.* Dio Chryſoſt. orat. de Homero fol. 553. Origen. lib. 4. contra Celſum. Joſeph. lib. 2. contra Appion. p. 567. Euſebius præparat. Eccleſiaſt. l. 5. cap. 12. & 13. Plato de repub. lib. 2. & 10. *Elmenhorſt.* Certe non erat, cur integrum iſtum Theodoreti locum ſub Elmenhorſtii nomine oſtentent editiones, quum is jam allatus fuerit ab Caſaubono ad locum Dionis Chryſoſtomi, unde allubuit Elmenhorſtio etiam deſcribere, ſed jejune. *Gronov.*

7 *Homerum illum inclytum, laudatum*] Quem Socrates in Ione Platonico dicit eſſe ἄριστον καὶ θειότατον τῶν ποιητῶν. *Rigalt.*

Homerum inclitum laudatum & coronatum] Non debuit ab Ouzelio huc apponi conatus Andreæ Schotti, ut ipſe contra eum diſputaret, quum id jam ſatis probe præſtiterit Caſp. Barthius in Adverſariis libro XXIII cap. 6. ut mirer iſta Ouzeliana inſtaurari etiam poſt Ouzelium, nimis quidem imperite. Etiam quæ mox poſuit Ouzelius ad verba *E civitate ejecit*, omnia deſcripſit ex Gerh. Joh. Voſſii Inſtitutione Poetica. Sic quod auſus eſt ſupponere verbis *Hic eorum paria compoſuit*, an voces illæ *componere, comparare, paria* ignorabantur propria eſſe amphitheatri Romani ante doctrinam Ouzelii? Non locus Tertulliani ab Elmenhorſtio productus clare indicat? Erubeſcant profecto oporter oſſa ejus propter adeo ſutilem abſurditatem. Utique hodierna ætas id non debebat velut calculo ſuo probatum offerre ſtudioſis, quum adſint præclari illi & venerandi Petrus Faber, Juſtus Lipſius in Saturnalibus, & ipſe Wowerus verba Senecæ & Petronii calamo deſignans in hoc ipſo loco. *Gronovius.*

1 *Laudatum & coronatum*] Heraclit-

te, [1] quam in ſermone inſtituebat, ejecit. Hic enim præcipuus bello Troico Deos veſtros, etſi ludos facit, tamen in hominum rebus & actibus miſcuit. hic eorum [2] paria compoſuit, [3] ſauciavit Venerem, [4] Martem vin-

raclides Ponticus. de Alleg. Homeri Max. Tyrius Orat. 7. *Wowerus.*

1 *Quam in ſermone*] MS. *quam ſermone.* Wower.

De civitate ejecit] Lib. 2. de rep. ubi de fabulis Homericis, ὔτοι γε οἱ λόγοι χαλεποὶ, καὶ ὐ λεκτέοι ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πόλει. *Rigalt.*

Quam in ſermone inſtituebat] Sic legitur in exemplari. *In ſermone*, hoc eſt, dialogis. *Rigaltius.*

2 *Paria compoſuit*] Recte, non *prælia*. Petron. Seneca. Hom. Iliad. E. & *υ*. Juſtin. de monarch. Dei. Theoph. Athanaſ. & alii omnes hiſce argumentis ex Hom. adverſus Ethnicos utuntur. *Wower.*

Hic eorum paria compoſuit] Tertullianus Apolog. cap. 14. *Converſus ad litteras veſtras, quibus informamini ad prudentiam & liberalia officia, quanta invenio ludibria? Deos inter ſe propter Trojanos & Achivos, ut gladiatorum paria congreſſos depugnaſſe.* Servius l. 2. in Virg. f. 632. Euſeb. præparat. Eccleſ. lib. 2. c. 10. 14. *Elmenhorſt.*

Hic enim paria compoſuit, ſauciavit Venerem, Mart. vinxit &c.] Differit erudite politiſſimus Minucius ſub perſona Octavii, quaſi idem foret ſcribere facta & facere, & actor auctorque materiæ idem ſcriptori foret; neque enim Homerus ſauciavit Venerem &c. aut ſe ſauciaſſe gloriatur, ſed finxit ſcripſitque eam ab Diomede ſauciatam. Hoc genus elegantiæ illuſtrat ὁ πάνυ Caſaubonus ad v Satiram Perſii, unde potuit didiciſſe, notans [Ut ſæpe apud philoſophum γεννῶσι τ̃ ὐρανὸν ii dicuntur, qui ſcribebant cœlum fuiſſe genitum ſive creatum. apud Theophraſtum & Plautum αἱρεῖν τὰς πόλεις *urbes capere* ille qui urbium ἁλώσεις narrabat &c.] Sed & ante illum jam oſtenderat Sebaſt. Caſtalio ad Geneſin XLIX, 6. Verum Caſauboniana deſcribit plane ac ſimul auget Petavius ad Syneſium pag. 18. Hinc etiam ex loco memorando Statii idem illuſtrat pater in Diatribes Statianæ cap. 22. Denique Bochartus in Phaleg 1, 1, num. 14 de Noachi ſimilitudine cum Saturno. Hæc tamen attrectat Broukhuſius blandiens ſibi ſtudiorum arbiter ad Propertium I, VII, quaſi ut vates αὐτοδίδακτος nihil poſſet niſi docere, quod ſæpe apud alios legerat. *Gronovius.*

3 *Sauciavit Venerem*]. Homer. Iliad. E. ℣ſ. 335. & ſequent. Virg. lib. 2. Æneid. fol. 635.

Veneris violavi vulnere dextram. Dio Chryſoſt. orat. 2. fol. 170. Athanaſius contra Gentes fol. 2. Tertullian. Apolog. cap. 14. *Elmenhorſt.*

4 *Martem vinxit*]. Tertullian. Apolog. cap. 14. *Martem tredecim menſibus in vinculis pene conſumptum.* Nonnus Dionyſiac. lib. 5. ℣ſ. 585. & ſequent. Philoſtratus de vita Apollonii c. 2. lib. 7. Athanaſ. contra gentes fol. 2. Valerius

vinxit, vulneravit, fugavit: [1] Jovem narrat à Briareo liberatum, ne à diis ceteris ligaretur; [2] & Sarpedonem filium, quoniam morti non poterat eripere, [3] cruentis imbribus fleviſſe, [4] & loro Veneris illectum, [5] flagrantius quam in adulteras ſoleat, cum Junone uxore concumbere. alibi [6] Hercules ſtercora egerit, & [7] Apollo Admeto

lerius in Epiſtola ad Ruffinum apud Hieron. parte 3. Tract. 15. Epiſt. 69. *Elmenhorſt.*

1 *Jovem narrat à Briareo liberatum*] Tertullian. Apolog. cap. 14. *Jovem, ne eandem vim à cæteris cœlitibus experiretur, opera cujuſdam monſtri liberatum.* Athenagor. Apol. pro Chriſtian. Juſtin. cohort. ad Græcos pag. 2. Servius 6. Æneid. fol. 603. *Elmenhorſt.*

2 *Sarpedonem filium*] Homer. Iliad. 2. Theodoret. orat. 6. provident. Lucian. de vera Hiſtor. lib. 1. Tertull. Apolog. cap. 14. *Elmenhorſt.*

3 *Cruentis imbribus*] *Αἱματόεσσας δὲ ψιάδας κατέχευεν. Rigalt.*

4 *Et ceſto Veneris*] Rom. *thoro.* Clem. Protrept. *Wower.*

Ceſto Veneris illectum] Nazianz. orat. 1. in Julian. fol. 299. νῦν δὲ ὅλον τὸν τῶν ἐρώτων κεστὸν ἐφ' ἑαυτῆς ἕλκυσα, διὰ τῶν πρὸς τὸν Δία καλλωπισμάτων, ὡς καὶ πάντας ὁμολογεῖσθαι αὐτῷ τοὺς ἐπὶ πάσαις ἔρωτας ἑνὸς τούτου παραπολὺ λειπομένους. Id eſt: *Nunc autem univerſum amorum ceſtum adſumit, laſcivoque ornatu Jovem ita allicit, ut ipſe quoque omnes ſuos, omnium fœminarum amores hoc uno multis partibus inferiores eſſe confiteatur. Ceſtus* eſt baltheum Veneris pelliceum, cui omnia delinimenta ad decipiendum parata ineſſe fabulantur. Suidas in Κεστός. Lactant. in Statii Thebaid. lib. 2. p. 58. lib. 5. pag. 166. Servius in Æneid. l. 5. fol. 365. *Elmenhorſtius.*

Loro Veneris illectum] Ἱμάντι κεστῷ. *Rigalt.*

5 *Flagrantius quam in adulteras ſoleat*] Tertul. *Fœde ſubantem in ſororem ſub commemoratione non ita dilectarum jampridem amicarum.* Rigaltius.

Flagrantius quam in adulteras ſolet, cum Junone uxore concumbere] Fortaſſe ſcripſerat Minucius *cum Junone ſorore.* Et ut ita ſuſpicer, movet me Tertulliani locus Apolog. cap. 14. unde noſter, eodem fere ordine, omnia, quæ hîc de Dîs recenſet, commenta hauſit. Ibi autem Tertullianus inquit: *Nunc fœde ſubantem in ſororem ſub commemoratione non ita dilectarum jam pridem amicarum.* Nihil tamen affirmo, ita ut, ſi quis vulgatam mordicus retinere mavult, per me liceat. *Ouzel.*

6 *Hercules ſtercora egerit*] Hercules Augeæ regi Elidis ſtabulum mundat. Apollodor. l. 2. biblioth. fol. 90. & ſequent. Diodor. Siculus lib. 4. fol. 221. Juſtin. Martyr cohortat. ad Græc. f. 30. Lactant. lib. 1. cap. 9. *Elmenhorſt.*

7 *Apollo Admeto pecus paſcit*] Servius in 6. Æneid. fol. 421. *Apollo Admeti regis pavit armenta.* Nonnus Dionyſ. 1. V. 323.

Admeto pecus paſcit. [1] Laomedonti vero muros Neptunus inſtituit, nec mercedem operis infelix ſtructor [2] accepit. [3] illic Jovis fulmen cum Æneæ armis in incude fabricatur: [4] cum cœlum & fulmina & fulgura longe ante fuerint, quam Jupiter in Creta naſceretur, & [5] flammas veri fulminis nec Cyclops potuerit imitari, nec ipſe Jupiter non vereri. Quid loquar [6] Martis & Veneris adulterium deprehenſum? & [7] in Ganymedem Jovis ſtuprum cœlo conſecratum? Quæ omnia in hoc prodita, [8] ut judiciis hominum quædam auctoritas parare-

Tacian. contra Gr. p. 285. Athenag. Apolog. p. 25. Tertull. Apolog. c. 14. Apollod. lib. 1. biblior. p. 40. Lactant. in 6. Thebaid. p. 214. *Elmenh.*

1 *Laomedonti Neptunus muros inſtituit*] Tertullian. Apolog. 14. *Neptunus ſtructorias operas Laomedonti locat.* Lactant. lib. 1. cap. 10. Apollodor. biblioth. lib. 2. pag. 98. Lucian. de ſacrificiis fol. 73. *Elmenhorſt.*

2 *Accipit*] Magis placet, *accepit*, ut eſt in codice Cypriani. *Meurſius.*

Accipit] Cypr. *accepit*. Wower.

3 *Illic Jovis fulmen*] Rom. *illic Vulcanus.* Sed apud Homerum Achillis arma, non Æneæ à Vulcano fabricata. Virgilius vero de Æneæ armis Æneid. 8. *Wower.*

Illic Vulcanus Jovis fulmen] Vide Virgil. lib. 8. Æneid. pag. 513. 514. Homer. Iliad. Σ. ỽſ. 470. & ſeq. *Elmenhorſt.*

4 *Cum cœlum & fulmina*] Adjecimus copulativam particulam ex MS. Reg. *Herald.*

5 *Flammas veri fulminis*] Quod non imitabile fulmen vocat Virgilius VI Æn. 570.

6 *Martis & Veneris adulterium deprehenſum*] Lactantius lib. 1. cap. 10. Homer. Iliad. Δ. Clemens in protrept. Statius lib. 4. Thebaidos. *Elmenhorſt.*

Martis & Veneris adulterium deprehenſum] Hygin. Fab. 148. Nonnus 5. Dionyſ. Fulgentius 2. Mytholog. Lutatius ad 2. Thebaid. Arnobius lib. 4. Tertullianus Apologet. cap. 11. *Gronov.*

7 *In Ganymedem Jovis ſtuprum cœlo conſecratum*] Homerus hymno in Vener. ỽſ. 202. Apollonius Argonaut. lib. 3. ỽſ. 15. Lactant. lib. 1. cap. 2. Firmic. de errore profanarum religion. *Elmenhorſt.*

8 *Ut judiciis hominum quædam auctoritas pararetur*] Hæc ſcriptura eſt antiqui exemplaris, ſatis aperta. Etenim depravato judicio, hominibus male judicantibus, quæ leguntur à diis vitia perpetrata, pro virtutibus habentur. *Rigaltius.* Mirum & monſtroſum profecto eſt potuiſſe uſque ad hunc perſpicaciſſimum virum continenti ſucceſſione ſperni ab editoribus, quod manifeſte extabat in MS. Neque enim ab Sabæo ad Heraldum video quenquam dubitaſſe de *vitiis hominum*, quæ etiam expreſſit

raretur. [1] His atque hujuſmodi figmentis & mendaciis dulcioribus corrumpuntur ingenia puerorum; & hiſdem fabulis inhærentibus, aduſque ſummæ ætatis robur adoleſcunt, & in iiſdem opinionibus miſeri conſeneſcunt: cum ſit [2] veritas obvia, ſed requirentibus. [3] Saturnum enim principem hujus generis & examinis omnes ſcriptores vetuſtatis, Græci Romanique, hominem

ſit auctor Gallicæ verſionis, quum iſtud *judiciis* longe ſit dulcius & nervoſius, quam ut intelligeretur ab illis. Hæc enim quum antecedant, & cupiant homines prius abblandiri judiciis ſuis, quæ ex pravis affectibus formant, antequam ad vitia accedant, ſuaviſſime judiciis parari auctoritatem dicit, ut illis ſine ſcrupulo jam indulgeant. Itaque ad δόξας & μαθήματα etiam traxit Theodoretus in citato loco per Elmenhorſtium, non ipſas κακίας. Sed notabilior Minucius, qui *judicia* & *judicare* laxiſſime uſurpat. *In* cap. XXIV. *Quanta vero de diis veſtris animalia muta naturaliter judicant?* & ſubnectit mera facta, quæ naturalem impetum comitantur. *Gronovius.*

1 *His atque hujuſmodi figmentis*] Similia hiſce Prudent. lib. I. adv. Symm. *Wower.*

2 *Veritas obvia, ſed requirentibus*] Cyprianus contra Demetrianum: *Quærentibus atque intelligentibus veritatem facilis acceſſus eſt.* Ouzelius.

Cum ſit veritas obvia, ſed req.] Utitur horum verborum ſimilitudine Pricæus ad Evangelium Matthæi VII, 7, ubi eandem ſententiam, notiſſimam omnibus Evangelii lectoribus, inſuper idem vir doctus ivit quoque confirmatum loco Cypriani, quem inde ſublegit Ouzelius & ad hæc Minuciana ſub ſuo nomine venditat. Ita breviter proludit, quod laxius ſequi debuit c. XXXVIII. *Gloriamur nos conſecutos, quod illi ſumma intentione quæſiverunt, nec invenire potuerunt. . . Quid nobis invidemus, ſi veritas divinitatis noſtri temporis ætate maturuit?* Gronovius.

3 *Saturnum enim principem*] Macrobius lib. I. Saturnal. cap. I. *Saturnum principem dicitis.* Auguſtin. de civit. lib. 5. cap. 8. Tertullianus Apolog. cap. 10. *Elmenhorſtius.*

Saturnum enim principem hujus generis] Tertullianus Apol. & lib. 2. ad Nationes Saturnum Patriarcham deorum nuncupat, à quo cenſus totius divinitatis. *Rigaltius.*

Saturnum principem hujus generis] A pluribus hoc dici monſtrant Elmenhorſtius & Rigaltius: ſed ex vero exſequitur doctiſſimus Seldenus in Syntagmate de Diis Syris parte II cap. I pag. 229, quanquam vix erat de eo ſolo agendum, quum ei par eſſet Mater Deum, cujus ea fuerunt ſacra, quæ vetuſtas, quæ Perſæ, quæ Syri, quæ reges omnes, qui

minem prodiderunt. [1] Scit hoc Nepos & Caſſius in hiſtoria: & [2] Thallus ac Diodorus hoc loquuntur. Is itaque [3] Saturnus Cretâ profugus, Italiam metu filii ſævien-

Europam Aſiamque tenuerunt, ſemper ſumma religione coluerunt, teſtante ipſo Tullio in Haruſpicum reſponſis cap. 13. *Gronovius.*

1 *Scit hoc Nepos & Caſſius in hiſteriâ, & Thallus ac Diodorus hoc loquuntur*] Reſtituendum Thalli nomen etiam Lactantio lib. 1. cap. 12. Hodie enim male eſt. *Theophilus in libro de temporibus ad Autolycum ſcripto, ait in hiſtoriâ ſuâ Thalum dicere, quod Belus, quem Babylonii & Aſſyrii colunt, antiquior Trojano bello fuiſſe invenitur* CCCXII. *annis.* Citatur præter ea ab Tertulliano in Apologetico, & ab ipſo quoque Lactantio libro citato, cap. 13. *Meurſius.*

Nepos] Auſon. Epiſt. 16. *Apologos Titiani & Nepotis Chronica, quaſi alios Apologos (nam & iſta inſtar fabularum) adnobilitatem tuam miſi.* Wowerus.

Nepos] Tertullianus Apolog. c. 10. Lactant. lib. 1. cap. 14. *Elmenborſtius.*

Scit hoc Nepos & Caſſius in hiſtoria] Nota loquutionem. Tertull. Apologet cap. 5. *Scit M. Æmylius de Deo ſuo Alburno.* Ubi plura obſervabamus. *Heraldus.*

Caſſius, Thallus, ac Diodorus] Tertull. Apol. *Saturnum, neque Diodorus Græcus, aut Thallus, neque Caſſius Severus, aut Cornelius Nepos aliud quam hominem provulgarunt.* Lactant. l. 1. c. 13. & cap. ult. Thalli meminit etiam Juſtinus Martyr Paræner. *Wowerus.*

Caſſius] Lactant. lib. 1. c. 14. Tertullian. Apol. cap. 10. *Elmenborſtius.*

Caſſius] Nihil huc attulit Ouzelius, niſi quod duobus locis in Hiſtoricis Latinis de Caſſio Hemina docuit G. I. Voſſius, & iſtic melius legitur: neque enim Voſſius ſcribet *gloſſema ab imperito librario irreptum.* Gronovius.

2 *Thallus*] Juſtin. cohort. ad Græcos pag. 7. Theophilus ad Autolyc. l. 3. fol. 274. Lactant. lib. 1. cap. 14. Tertull. Apol. cap. 19. *Elmenborſtius.*

Theodorus] Juſtin. cohort. ad Græcos pag. 8. Lactant. lib. 1. cap. 614. Tertullian. Apolog. cap. 10. *Elmenborſtius.*

Thallus] Thallus Syriacam hiſtoriam diligenter tractavit, ut auctor eſt Africanus apud Euſebium de Præpar. Euangel. lib. 10. cap. 3. Item Euſebius lib. 1. χρονικῶν. Ouzelius.

3 *Saturnus Creta profugus*] Athenag. Apolog. pro Chriſtian. Euſebius præparat. Eccleſ. lib. 3. cap. 3. Serv. in 8. Æneid. fol. 506. *Elmenborſtius.*

Saturnus] Totum quod de Saturno tanquam ænigmate ethnico Adami, & Latio, terra Saturnia, huc attulit Ouzelius, deſcriptum ſcias ex G. I. Voſſio de origine & progreſſu Idololatriæ 1, 18. addita cauda ex Bocharti Phaleco 1, 1, ut nihil boni contineat, quo

ſævientis [1] acceſſerat, & Jani ſuſceptus hoſpitio rudes illos homines & agreſtes multa docuit, ut Græculus & politus, literas imprimere, [2] nummos ſignare,

[1] in-

quo ipſe lectorem hîc demereatur. *Gronovius.*

1 *Acceſſerat, etiam ſuſceptus hoſpitio*] MS. *acceſſit, & Jani ſuſceptus.* Rom. *& à Jano.* Tertull. Apol *Saturnus in Italia conſedit, exceptus à Jano.* Lactant. Macrob. Serv. in 8. Æneid. & paſſim alii. *Wowerus.*

Et Jani ſuſceptus hoſpitio] Hæc eſt veriſſima lectio è MS, Reg. Antea, *etiam ſuſceptus hoſpitio.* Heraldus.

2 *Nummos ſignare*] Signare nummos χαράττεσθαι νόμισμα, Tertull. imagine ſignare, figuram cælaturæ, ut Feſtus, imprimere. χάραγμα Plin. notam appellat, Prud. ænigma. erant enim ænigmata, & notæ variarum rerum, περὶ στεφ. Hym. 2. *Is tantum non habet argenteorum ænigmatum.* Ubi ænigma, pro ipſo nummo. Eod. Hym. *En Cæſar agnoſcit ſuum Nomiſma nummis inditum.* Fortaſſe rectius: *Ænigma nummis inditum.* ſed νόμισμα, & χάραγμα & nummum notat. Apud D. Matth. cap. 22. εἰκόνα veteres interpretantur charagma. & παραχάραγμα, monetam adulterinam. Paracharactæ, rei falſæ monetæ. l. 8. C. Theod. de falſa mon. Suid. παραχάρακτας, περικόπτοντας. Circumcidere enim nummos ſolebant; unde in lib. Baſilicon παραψαλισταί. ψαλίδιον γὰρ τοῦτο καλοῦσι τὸ ὄργανον ᾧ ταῦτα τις ἐργάζεται. Procop. 3. de bello Goth. In libello de re militari, qui adjici ſolet Noticiæ utriuſque imperii: *Commodæ auctoritatis variæ priſcorum monetæ.* Commodæ monetæ, integro margine, ſive ut Procop. eodem loco, κύκλῳ οὐκ ἀποτεμνομένῳ. Apud Plautum commodum talentum, ἐκνούμενον, commodæ minæ, μναῖ ἐκνούμεναι. At commodum talentum magnum, talentum ὑπεράριθμον. Wowerus.

Nummos ſignare] Ita Lampridius in Alexandro Severo pag. 183. dixit nummos figurare. *Alexandri habitu*, inquit, *nummos plurimos figuravit.* Theophylact. Bulgar. in Matthæum cap. 22. p. 95. Ὁ δὲ Ἰησοῦς διὰ τὸ ἐντετυπῶσθαι τῷ νομίσματι τὸν Καίσαρα, πείθει αὐτοὺς ὡς δεῖ τῷ Καίσαρι ἀποδιδόναι τὰ ἑαυτοῦ. Athenæus deipnoſoph. lib. 15. fol. 692. ait à Iano primo ſignatos nummos. ἀπὸ τούτου καὶ τὸν Ἰανὸν ποταμὸν, καὶ τὸ ὄρος Ἰανὸν ὀνομάζεσθαι, κατοικήσαντας αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους. πρῶτον δὲ στέφανον εὑρεῖν, καὶ σχεδίας καὶ νόμισμα χαλκοῦν πρῶτον χαράξαι, διὸ καὶ τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα πολλὰς πόλεις, καὶ τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, ἐπὶ τοῦ νομίσματος ἐγχαράττειν πρόσωπον δικέφαλον, καὶ ἐκ θατέρου μέρους σχεδίαν ἢ στέφανον ἢ πλοῖον. Id eſt, *Janum flumen, Janumque montem ab eo fuiſſe nominatum, quod in eo monte habitaverit: coronas illum reperiſſe, navigia, rates: nummum æreum ab illo primo ſignatum; qua de cauſa civitates in Græcia multæ, Italia & Sicilia monetam cudunt impreſſa bicipiti facie, & ex altera parte, vel rate, vel navigio, vel corona.* Tertullian. Apo-

 log.

[1] inſtrumenta conficere. Itaque latebram ſuam, quod tuto latuiſſet, [2] vocari maluit Latium; & [3] urbem Saturniam dedit de ſuo nomine;& Janiculum Janus, ad memoriam uterque poſteritatis reliquerunt. Homo igitur utique qui fugit, homo utique qui latuit, [4] & pater hominis, & natus ex homine: [5] terræ enim & cœli filius, quod apud Italos eſſet ignotis parentibus proditus: ut in hodiernum inopinato viſos, [6] cœlo miſſos; igno-

log. cap. 10. Saturno id tribuit. *Ab ipſo Saturno primum tabulæ, & imagine ſignatus nummus.* Prudentius περὶ στεφάνων in Laurentio Martyre.

Ni fallor, haud ullam tuus
Signat DEUS pecuniam.

Vide Plutarch. in Quæſt. Roman. f. 274. Iſidor. orig. lib. 16. cap. 17. Auctorem originis gentis Romanæ. Servium in 8. Æneid. fol. 509. Macrobium lib. 1. Saturnal. cap 7. *Elmenhorſtius.*

1 *Inſtrumenta conficere*] Ab ipſo primum tabulæ, inquit Tertul. *Rigaltius.*

2 *Vocari maluit Latium*] Arnob. contra Gentes lib. 4. pag. 84. Lactantius lib. 1. cap. 14. Tertullian. Apol. c. 10. Auctor originis gentis Roman. f. 772. Herodian. Commod. fol. 485. Prudent. lib. 1. contra Symm. Solin. cap. 8. Imitatus eſt autem Minutius locum Virgil. lib. 6. Æneid. pag. 509.

--- *Latiumque vocari*
Maluit, his quoniam latuiſſet
tutus in oris. Elmenhorſt.

3 *Urbem Saturniam dedit de ſuo nomine, & Ianiculum Ianus*] Virgilius 8. Æneid. fol. 508.

Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit urbem,
Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.

Macrob. lib. 1. Satur. cap. 7. Auctor de orig. Gentis Rom. Athen. deipnoſ. lib. 15. *Elmenhorſt.*

Urbem Saturniam dedit de ſuo nomine] Fulv. Urſin. *u. S. de ſuo nomine.*

4 *Et pater hominis & natus ex homine*] Seneca ad Marciam cap. 15, *Diis geniti Deoſqueædituri.* Gronovius.

5 *Terræ enim & cœli filius*] Antea, *& Terræ enim, &c.* Delevimus particulam & auctore MS. Reg. *Heraldus.*

6 *Cœlo miſſos*] Tibull.

Tunc veniam ſubito, nec quiſquam nunciet ante,
Sed videar cœlo miſſus adeſſe tibi. Wowerus.

Inopinato viſos cœlo miſſos] Tertullian. Apolog. cap. 10. *Ignoti, vel ex inopinato apparentes, de cœlo ſuperveniſſe dicuntur.* Vid. Lactant. lib. 1. cap. 2. Politianus Miſcellan. cap. 18. Muretus variar. lection. lib. 13. cap. 17. *Elmenhorſt.*

Inopinato viſos, cœlo miſſos] Vide ſis quæ obſervabamus ad Apologetici c. 10. Sic omnia quæ inopinato & præter ſpem contingebant, de cœlo miſſa dicebant. Plautus in Perſa:

Quod ego non magis ſomniabam, neque

ignobiles & [1] ignotos, terræ filios nominamus. Ejus filius [2] Jupiter Cretæ, excluſo parente, regnavit, illic obiit, illic filios habuit; adhuc [3] antrum Jovis viſitur, & ſepulchrum ejus oſtenditur, & ipſis ſacris ſuis humanitatis arguitur.

XXIII.

neque opinabar, neque cenſebam,
Eam fore mihi occaſionem: ea nunc
quaſi decidit de cœlo. Herald.

1 *Ignotos terræ filios*] Eadem Tertull. Apolog. Lactant. lib. 1. Auctor. lib. de orig. gentis Rom. *Primus in Italiam creditur veniſſe Saturnus. tanta autem antiquorum hominum ſimplicitas, ut advenas, quod eorum originem ignorabant, cœlo, & terrâ editos non ſolum ipſi crederent, ſed poſteris affirmarent.* Omnia enim è cœlo, & mari orta credebant. ita ignotorum origo ad cœlum, aut mare relata, ut Cœli, aut Neptuni filii crederentur. Serv. in Virg. Scholiaſt. Apollonii, monſtroſos terræ filios, truculentos Neptuni habitos ſcribit. Scholiaſt. Ariſtop. τοὺς γηγενεῖς appellatos putat διὰ τὸ ἀχρήους, καὶ νεκρώδεις εἶναι, ἢ ἀσεβεῖς, καὶ θεομάχους διὰ τοὺς γίγαντας. Ex quibus diſcimus, quid Juvenalis Sat. 6. fraterculo Gigantis notet. Næv. apud Priſc. Titanes filii terræ. Orpheus in Hym. τιτῆνες γαίας τε καὶ οὐρανοῦ ἄγλαα τέκνα. Sane Perſio, & Cic. terræ filii obſcuris & ignotis parentibus orti. Ion apud Eurip. Γῆς ἄρ' ἐκπέφυκα μητρός; Platon. vero Timæo Athenienſes γηγενεῖς, αὐτόχθονες. Wowerus.

Ignotos & ignobiles terræ filios nominamus] Tertull. apolog. cap. 10. *Terræ filios vulgus vocat, quorum genus incertum eſt.* Cicero lib. 7. ad Trebat. Epiſt. 9. *Terræ filius.* Et ad Atticum Epiſt. 10. lib. 1. *Huic terræ filio, neſcio cui, committere epiſtolam tantis de rebus non audeo.* Elmenhorſt.

Ignobiles & ignotos, terræ filios nominamus] Servius ad lib. 1. Georg. *Achelous terræ fuiſſe filius dicitur, ut ſolet de his dici, quorum per antiquitatem latent parentes.* Plura obſervabamus ad Apologet. cap. 10. *Heraldus.* Et iſta loca, quæ ad Tertullianum citaverat Heraldus, Quintiliani ac Livii, ea ſub ſuo nomine his appoſuerat Ouzelius, omnino igitur inducenda.

Terræ enim & cœli filius] Hoc de Saturno legitur apud Lactantium lib. 1. divinar. inſtit. cap. 2. quaſi obſervationis iſtius auctor eſſet Minucius. & tamen acceperat ex Tertulliani Apolog. quem librum non legerat Lactantius cum Inſtitutiones ſuas ſcriberet. *Rigaltius.*

2 *Jupiter Cretæ regnavit & obiit*] Callimachus Hymno in Jovem. Servius lib. 7. Æneid. fol. 457. Chryſoſt. in Epiſt. Pauli ad Tit. cap. 1. Homil. 3. Lucian. de ſacrific. fol. 74. Clemens recogn. lib. 10. fol. 159. Arnob. lib. 4. pag. 85. Epiphan. Ancorat. pag. 513. Athenag. apolog. pag. 38. lib. *Elmenhorſt.*

3 *Antrum Iovis, & ſepulchrum*] Tertull. Apol. Athenag. Apol.

XXIII. [1] Otioſum eſt ire per ſingulos, & totam ſeriem generis iſtius explicare, cum in primis parentibus [2] probata mortalitas, in ceteros ipſo ordine ſucceſſionis influxerit Niſi forte [3] poſt mortem Deos fingitis: [4] &, pejerante Proculo, Deus Romulus: & [5] Juba, Mauris volentibus, Deus eſt: [6] & divi ceteri reges

Theophil. lib. 1. & 2. Euſeb. lib. 3. cap. 3. Clem. Protrept. Lucian. περὶ θυσιῶν. Arnob. lib. 4. Lactant. lib. 1. cap. 11 *Wowerus*.

1 *Otioſum eſt ire per ſingulos*] Lactantius: *Otioſum eſt perſequi ſingula*. Heraldus.

Otioſum eſt ire per ſingulos, &c.] Locum hunc Minucii citavit Heraldus ad Tertullianum Apologet. cap. 10. *Otioſum eſt etiam titulos proſequi*. Ouzelius.

2 *Probata mortalitas*] Ouzeliana his appoſita videbis omnia in Elmenhorſtio ad Arnobium pag. 10, ut non debeant Ouzelio attribui.

3 *Poſt mortem Deos fingitis*] Vide Æneam Gazæum. Theoph. Athanaſ. adv. gentes: Ῥωμαίων σύγκλητος τοὺς πώποτε αὐτῶν ἐξ ἀρχῆς ἄρξαντας βασιλέας, ἢ πάντας, ἢ οὓς ἂν αὐτοὶ βούλωνται, καὶ κρίνωσι, δογματίζουσιν ἐν θεοῖς εἶναι, καὶ θρησκεύεσθαι θεοὺς γράφουσιν. Wowerus.

4 *Et, pejerante*] Scripſerim, *ut pejerante*. Meurſius.

Pejerante Proculo] Plutarch. in Rom. Liv. lib. 1. cap. 15. Solenne autem in ἀποθεώσει Imperatorum, ut aliquis juramento aſſereret ſe effigiem Imperatoris in cœlum aſcendentem vidiſſe. Iuſtin. Apol. καὶ τί γὰρ τοὺς ἀποθνήσκοντας παρ' ὑμῖν αὐτοκράτορας ἀεὶ ἀπαθανατίζεσθαι ἀξιοῦντες, καὶ ὀμνύντα τινὰ προσάγετε ἑωρακέναι εἰς τὸν οὐρανὸν τὸν κατακαέντα καίσαρα; Vide Sen. init. de morte Claudii. *Wowerus*.

Pejerante Proculo Deus Romulus] Tertull. contra Marcion. lib. 4. cap. 7. *Romulus aſcenſus ſui in cœlum habuit Proculum affirmatorem*. Et Apolog. cap 21. Plutarch. Romul. pag. 35. Florus lib. 1. cap. 1. Iulius Obſequens de prodigiis cap. 1. Lactant. lib. 1. cap. 15. Auguſtin. de civitate Dei. lib. 3. cap. 15. l. 22. cap. 6. Iuſtin. Martyr Apolog. 2. p. 52. Tacianus contra Græcos pag. 180. dicit mercede conductos, qui ſacramento contenderent, ſe vidiſſe homines in cœlum ad Deos aſcendentes. Apud Xiphilinum Auguſto fol. 222. Livia Numerio Attico ſenatori decies ſeſtertium (10. millia aureorum) dinumerat, quod is juraſſet, ſe Auguſtum in cœlum ire vidiſſe. *Elmenhorſt*.

5 *Iuba*] Tertull. Apol. *Wowerus*.

Iuba Mauris Deus eſt] Lactantius l. 1. cap. 15. Tertullianus Apologetico c. 24. *Elmenhorſt*.

Et Iuba Mauris volentibus Deus eſt] Cyprianus: *Mauri vero manifeſte reges ſuos colunt, nec ullo velamine hoc nomen obtexunt*. Tertullianus dixerat: *Mauritaniæ reguli ſui dii ſunt*. Utroque argutior Minucius. *Rigaltius*.

Iuba Mauris volentibus Deus eſt] Quum priores id egiſſent, ut ex Ter-

reges qui conſecrantur, non ad fidem numinis, ſed ad honorem emeritæ poteſtatis. [1] Invitis his denique hoc nomen adſcribitur; optant in homine perſeverare, [2] fieri ſe Deos metuunt; [3] etſi jam ſenes, nolunt. [4] Ergo nec de mortuis dii, quoniam Deus mori non poſſit; nec de natis, quoniam moritur omne quod naſcitur; divi-

Tertulliano, Cypriano, Lactantio veritas hujus ſententiæ conſtaret, admiſcuit etiam ſe his Ouzelius, partem notæ impudenter ex eis deſcribens, partem poſteriorem furtivo calamo rapiens ex Hugonis Grotii ingenio ad Matthæum XXII, 44, ut laciniam divino tetragrammato ſignatam hîc intempeſtive & inepte oſtentaret. Sed inſequentes controverſiam referre inceperunt de Iuba & Mauris, non alium in finem, niſi ut oſtenderetur poſterior dies deterior priore. Quid enim? an ignotum eſt quid acciderit Mauritaniæ & Numidiæ quondam Iubarum regno? An Minucius Felix nihil niſi Mauritaniam Cæſareenſem audiens potuit aliter ſcribere, quam res erat, & conſtitutio Principum Romanorum exigebat? *Gronovius.*

6 *Et divi ceteri reges qui conſecrantur*] In hac conſecratorum vel principum vel ad eos pertinentium ſerie Ouzeliana nihil eſt, quod non Ouzelius ante vidit apud alios diligenter collectum; & tum ipſe citat Onuphrium, tum partes ſumſit ex Gutherio de jure manium II, 5. Et cur de Principibus Romanis prætulit agere, quam de regibus, ut exigebat Minucius? Scilicet illorum notitia magis publica. Sed agendum de Regibus peregrinis. *Gronovius.*

1 *Invitis his denique hoc nomen adſç.*] Id certe Panthea declarat apud Lucianum pro imaginibus: ἣ αὐτὴ μὲν μαρτύρασθαι τὰς θεὰς, αἷς ἀκούσης αὐτῆς γέγραφας. Iulius Firmicus: *Sed hoc invito Joſeph accidit, imo mortuo. Neque enim ad hoc facinus religioſus animus & Deo ſummo dicatus adduci potuiſſet, ut erroris illecebras ex nomine ſuo ſuperſtitioſis hominibus ipſe præberet.* Gronovius.

2 *Fieri ſe Deos metuunt*] Hinc Veſpaſiani jocus, qui *prima morbi acceſſione, ut, inquit, puto, Deus fio.* Suet. in Veſpaſiano. Vide quæ notabamus ad Apologet. cap. 34. in hæc verba: *Maledictum eſt ante apotheoſim Deum Cæſarem nuncupare.* Heraldus.

3 *Et ſi jam ſenes colunt*] Corrigo. *e. ſ. i. ſenes. Non ſunt ergo n. d. m. e.* Meurſius. In Woweri editione legitur *& etiamſi ſenes nolunt. Ergo nec de mortuis Dii ſunt.* Similiter Elmenhorſtius Hanoviæ. ſed contra MStum. In alienum orbem hæc defert Gallicus interpres: *& croyent ſi peu devenir dieux par ce moyen, qu'ils l'apprehendent même en leur vieilleſſe.* Apparet tamen legiſſe junctim *etſi.* Gronovius.

4 *Ergo nec de mortuis dii, quoniam Deus mori non poſſit*] Al. *E. n. d. m. dii ſunt, q. D. m. n. poteſt.* Ouzelius.

Non

divinum autem id eſt, quod nec ortum habet, nec occaſum. Cur enim ſi nati ſunt, [2] non hodieque naſcuntur? [3] niſi forte jam Jupiter ſenuit, & [4] partus in Junone defecit: & Minerva canuit antequam peperit. An ideo ceſſavit iſta generatio, quoniam nulla hujuſmodi fabulis præbetur aſſenſio? [5] Ceterum ſi dii creare poſſent,

2 *Non hodieque naſcuntur*] Gaudet iterum uti argumento, quo debellavit monſtra olim jactata cap. xx. *Gronovius.*

3 *Niſi forte jam Jupiter*] Simili argumento uſi Tatianus, Theophilus, Seneca apud Lactant. lib. I. cap. 16. *Wower.*

Niſi forte Jupiter ſenuit] Lactantius lib. I. cap. 16. *Cum vero dicantur aliqui ex aliquibus nati: conſequens eſt, ut ſemper naſcantur; ſiquidem aliquando ſunt nati: vel, ſi aliquando naſci deſierunt: ſcire nos convenit, cur, aut quando deſierint. Non illepide Seneca in libris moralibus philoſophiæ. Quid ergo eſt, inquit, quare apud poetas ſalaciſſimus Juppiter deſierit liberos tollere? Utrum ſexagenarius factus eſt; & illi lex Papia fibulam impoſuit? an impetravit jus trium liberorum? an tandem illi venit in mentem: ab alio exſpectes, alteri quod feceris? Et timet, ne quis ſibi faciat, quod ipſe Saturno.* Elmenhorſt.

4 *Partus in Iunone defecit*] Tacianus contra Græcos fol. 285. διὰ τί γὰρ οὐ κύει νῦν ἡ ἥρα; πότερον γεγήρακεν; *Elmenh.*

5 *Ceterum ſi Dii creari poſſent, interire non poſſent*] Theophilus ad Autolyc. lib. 2. fol. 249. καὶ τὴν μὲν τότε θεῶν εἴπερ ἐγεννῶντο, γένεσις πολλὴ εὑρίσκετο. τὸ δὲ νῦν που θεῶν γένεσις δείκνυται; εἰ γὰρ τότε ἐγέννων καὶ ἐγεννῶντο· δῆλον ὅτι ἐχρῆν καὶ ἕως τοῦ δεῦρο γίνεσθαι θεοὺς γεννητούς. εἰ δὲ μή γε, ἀσθενὲς τὸ τοιοῦτο νοηθήσεται. ἢ γὰρ ἐγήρασαν, διὸ οὐκ ἔτι γεννῶσιν, ἢ ἀπέθανον, καὶ οὐκ ἔτι εἰσίν. εἰ γὰρ ἐγεννῶντο θεοὶ, ἐχρῆν καὶ ἕως τοῦ δεῦρο γεννᾶσθαι· καθάπερ γὰρ καὶ ἄνθρωποι γεννῶνται. μᾶλλον δὲ καὶ πλείονες θεοὶ ὤφειλον εἶναι τῶν ἀνθρώπων, ὥς φησι σίβυλλα. εἰ δὲ γεννῶσι, καὶ ἀθάνατοί γε μένουσι πλείονες ἀνθρώπων γεγεννημένοι οἱ δὲ θεοὶ ἦσαν. οὐδὲ τόπος στῆναι θνητοῖς οὐκ ἄν ποθ' ὑπῆρξεν. Vertit Conradus Clauſerus: *Et quidem Deorum, ſi modo nati fuere, fœcunda & copioſa repereritur generatio. At ubi nunc Deos gignere oſtendi poteſt? Nam ſi tum genuere & geniti ſunt, oportebat eorum generationem huc uſque porrigi. Sin ſecus res ſe habet, certe infirmum Deorum genus reputabitur. Aut enim ſenio confecti generare deſierunt, aut mortui ſunt, aut è viventium numero penitus ſunt ſublati & in nihilum redacti. Si enim aliquando Dii nati ſunt, eorum generationem huc uſque protendi neceſſarium erat, quemadmodum & hominum generatio, ex quo cæpta eſt, non eſt intermiſſa. Hinc tandem illud conſecutum colligeretur, plures eſſe Deos quam homines, ſicuti & Sibylla perhibet. Nam ſi generationi dant operam & immortales permanent, profecto nunc major Deorum quam hominum

poſſent, interire non poſſent; [1] plures totis hominibus Deos haberemus; ut jam eos nec cœlum contineret, nec aer caperet, nec terra geſtaret. Unde manifeſtum eſt, homines illos fuiſſe, quos & natos legimus, & mortuos ſcimus.. [2] Quis ergo dubitat horum imagines conſecratas vulgus orare, & publice colere; dum opinio & mens imperitorum [3] artis concinnitate decipitur, [1] auri

num foret affluentia, ſiquidem quæ fati crudelitas, ipſis immortalitatem adimere valeret? Elmenhorſt.

1 *Si dii creari poſſent*] MS. *creare*, ut repræſentat Rigaltius. male. *Ouzelius*. Quin & ante Rigaltium Heraldus edidit *creare* in utraque; immo & ipſe Sabæus in prima omnium, & mox Urſinus, non tantum Rigaltius, quem ſolum citat Ouzelius, male non permittens his intervenire activum, & ſicut *interire* vergit magis ad neutrum, ad eandem naturam fingi ſtatuens debere verbum præcedens. Id quidem ſi feciſſet Minucius, nemo foret violaturus, ut Cicero lib. 1 de Orat. c. 57 *naſci prius oportere, quam emori*, quod plane imitatur in præcedentibus auctor. Sed quum MS. liber teſtetur activo uſum, certe indulgeri id debet auctori, & recte dixit, *ſi dii creare poſſent, interire non poſſent*, ut quod nunc dicit *creare*, in capite XXIV dicat *procreare: cum ſi eunuchos Deus vellet, poſſet procreare, non facere*, infulciens ita huic dialogo utrumque verbum ſimplex & compoſitum, exemplo ſui Ciceronis, quem notaverat lib. II de Oratore cap. 28 dicentem *cum ego hunc oratorem crearo, aluero, confirmaro*, mox ſubnectere *quem procrearit & eduxerit, eum non veſtire & ornare*. Gronovius.

1 *Plures totis hominibus Deos haberemus*] Plinius Hiſt. nat. 2. *Major cœlitum populus quam hominum intelligi poteſt.* Rigalt.

2 *Quis ergo dubitat horum imagines &c.*] Collectio quidem hæc trahitur non violente, ut eam lucrari Minucius poſſit; ſed non ita debellat gentiliſmum, qui præter horum ſimulacra, quæ ex origine ſua ſic proſternit auctor, jactabat multa ſe habere Διοπετῆ, quæ vulgata ſunt, & de quibus nihil prodit nunc auctor, quod tamen erat neceſſarium. Neque enim potuit tam pro vili ea ducere, ut attingere dedignatus fuerit, quorum veneratio tam profundas in omnium animis radices fixerat. *Gronovius.*

3 *Artis concinnitate decipitur*] Ingreditur Minucius locum communem & notum omnibus, etiam ipſis quondam gentilibus, quorum ſunt præclara illa & ſimilia prorſus verba, ut Plutarchi de coloſſis, qui τὴν ἔξωθεν θεοπρεπῆ μορφὴν ἔχοντες ἐντός εἰσι γῆς μεστοὶ καὶ λίθου καὶ μολίβδου quibus utebatur Pricæus ad Pauli epiſtolam II Timotheo ſcriptam cap. III verſ. 5. Cui prorſus geminum præbet Lucianum in notis ad Matthæum XIII, 27, ut deſcribi non ſit cauſa. Cæterum

[1] auri fulgore præſtringitur, argenti nitore & candore eboris hebetatur? Quod ſi in animum quis inducat tormentis quibus, & quibus machinis [2] ſimulacrum omne formetur, erubeſcet [3] timere ſe materiem, ab artifice, ut Deum faceret, illuſam. Deus enim ligneus, rogi fortaſſe, vel [4] infelicis ſtipitis portio, ſuſpenditur, cæditur,

rum hac ipſa Minucii parte nuper coactus fuit uti Cl. Baſnagius in opere jam citato pag. 1316 ſcribens: *On ſe moquoit de la ſimplicité des peuples, qui ſe laiſſoient ébloüir par une forme agreable qu'on donnoit a l'or & a l'argent, l'art des ouvriers les trompe, l'eclat & la poliſſure de l'argent les eblouit, & la blancheur de l'yvoire les ſurprend.* An credibile id eſt? an non vident ipſi poetæ? An non in uſu quotidiano multa talia habebantur extremam artis & materiæ præſtantiam extrinſecus oſtendentia; nec ideo tamen ad cultum aliquem excitandum ſuffecerant. *Gronovius.*

1 *Auri fulgore perſtringitur*] Hilarius in Pſalm. 134. *Preciis metallorum honorem Diis, quos ſibi fecerunt, quærunt: auro eos argentoque formando.* Elmenhorſt.

Auri &c. *argenti*] Hæc plerumque in nobilioribus illis ſimulacris aderant, ut patet ex Pſalmo 134, 15, ubi alia annotata ab viris doctis. Hinc etiam in verbis ſequentibus *Deus æreus vel argenteus*, quum Barthius citaret *& Deus argenteus vel æreus.* Cl. Gatakerus, in Cinno pag. 169. non ſine probabilitate conjiciebat pro ſecunda voce *aureus* forſan ſcripſiſſe Minucium, quum & Herodotus aureum fuiſſe dicat, & hanc materiam ab auctore ita junctam argento pateat ut præmittatur. Non male tamen diverſitas materiæ eodem modo tractandæ ponitur. Sed & pro eo quod *ſæpius factum* exhibetur, vir ille doctus ſuſpicatur fuiſſe forſean *legimus* vel *ſcimus factum*: etenim ſemel tantum id duntaxat Amaſidi factum memorare hiſtoricos. Quod tamen non magnopere ſtringit: ut enim ſemel id in Ægyptio rege memoratur, ita licet non memoretur, ſupponere tamen licet ac oportet eidem contigiſſe ſæpius, & non tantum eidem Ægyptio Regi, ſed etiam alteri ejus regni: Niſi placeat *vaſculo ſæpius, ut factum.* Gronovius.

2 *Simulacrum formetur*] Vide Heinſium ad Claudiani librum 1 de raptu Proſerpinæ 247 & 111 vſ. 332. *Gronovius.*

3 *Temere ſe materiei ab artifice, ut deum faceret, illuſum*] MS. *timere ſe materiem.* Wower.

Erubeſcet timere ſe materiem ab artifice, ut Deum faceret illuſam] Ita edidimus MS. Reg. auctoritatem ſequuti. Legebatur antea, *Erubeſcet temere ſe materiei, ut Deum faceret, illuſum.* Nullo ſenſu. Quæ autem hoc loco diſſeruntur à Minucio, ea omnia explicata ſunt ad Tertulliani Apologeticum. *Herald.*

Timere ſe materiam ab artifice illuſam] Lucretius: *Quæ finxere timent.*

ditur, dolatur, [5] runcinatur. & [6] Deus æreus, vel argen-

ſiment. Rigaltius.

4 *Infelicis ſtipitis portio*] Tibullus Elegiar. lib. 1. Eleg. 10.

Neu pudeat priſco vos eſſe è ſtipite factos,
Sic veteris ſedes incoluiſtis avi.
Tunc melius tenuere fidem, cum paupere cultu
Stabat in exigua ligneus æde Deus.

Propertius Elegia 4. lib. 2.

Stipes acernus eram, properanti falce dolatus,
Ante Numam grata pauper in urbe Deus.

Prudentius περὶ στεφάνων in Romano Martyre *Deaſciato ſupplicare ſtipiti*. Arnobius lib. 1. pag. 14. *Truncum* appellat. *Elmenhorſt*.

Infelicis ſtipitis portio] Horatius l. 1. Sat. 8.

Olim truncus eram ficulnus, inutile lignum.

Et in Carmine Libero:

Sed lignum rude villicus dolavit,
Et dixit mihi, tu Priapus eſto.

Ouzelius.

5 *Runcinatur*] Tertull. Apol. *In Deos veſtros per omnia membra incumbunt, aſciæ, & runcinæ, & ſcobinæ*. Inde ξόανα Clem. qui rationem, & originem conſecrandi ligna, & lapides fuſe exequitur. *Wowerus*.

6 *Deus æreus vel argenteus de immundo vaſculo*] Philo περὶ βίου θεωρητικοῦ pag. 610. Ἀλλὰ τὰ ξόανα, καὶ ἀγάλματα, ὧν αἱ οὐσίαι, λίθοι, καὶ ξύλα, τὰ μέχρι πρὸ μικροῦ τελείως ἄμορφα, λιθοτόμων, καὶ δρυοτόμων τῆς συμφυΐας αὐτὰ διακοψάντων, ὧν τὰ ἀδελφὰ μέρη καὶ συγγενῆ λουτροφόροις γεγόνασι καὶ ποδονίπτρα, καὶ ἄλλα ἄττα τῶν ἀτιμοτέρων, ἃ πρὸς τὰς ἐν σκότῳ χρείας ὑπηρετεῖ μᾶλλον, ἢ τὰς ἐν φωτί. Id eſt: *Statuas & ſimulachra memorare quorſum attinet, quorum materia ſaxum, aut truncus eſt, paulo ante informis, vexatus fabrorum injuriis, cujus cognatæ partes verſæ ſunt in ſerias & pelluvia, cæteraque vaſa ſordida, adbibenda ſecretis uſibus*. Tertullian. Apol. cap. 12. *Quantum igitur de Diis veſtris, nomina ſolummodo video, quorundam veterum mortuorum & fabulas audio, & ſacra de fabulis recognoſco. Quantum autem de ſimulacris ipſis, nihil aliud deprehendo, quam materias ſorores eſſe vaſculorum inſtrumentorumque communium, vel ex iiſdem vaſculis & inſtrumentis quaſi fatum conſecratione mutantes, licentia artis transfigurante, & quidem contumelioſiſſime & in ipſo opere ſacrilege, ut revera nobis maxime, qui propter Deos ipſos plectimur, ſolatium pœnarum eſſe poſſit, quod eadem ipſi patiuntur ut fiant*. Elm.

Deus æreus vel argenteus] Edit. Rom. male: *Deus cereus vel ar.* Heraldus.

Deus æreus vel argenteus, &c.] Pulchra omnino ſunt, quæ habet hanc in ſententiam Arnobius lib. 6. adverſus Gentes: *Simulacra iſta, quæ vos terrent, quæque templis in omnibus proſtrati atque humiles adoratis, oſſa, lapides, æra ſunt, argentum, aurum, teſta, lignum ſumptum ex arbore, aut commixtum glutinum gypſo: ex ornatibus fortaſſe meretriciis, aut ex muliebri mundo, camelinis ex oſſibus,*

genteus [1] de immundo vaſculo, ut ſæpius factum [2] Ægyptio regi, conflatur, tunditur malleis, [3] & incudibus figuratur: & lapideus cæditur, ſcalpitur, [4] & ab impu-

oſſibus, aut ex Indici animalis dente, ex cacabulis, ollulis, ex candelabris, ex lucernis, aut ex aliis obſcœnioribus vaſculis congeſta, conflata, in has ſpecies ducta ſunt, atque in formas, quas cernitis, exierunt: fornacibus incocta figulinis, ex incudibus & malleis nata, tornis raſa, deſcobinata limis; ſerris, perforaculis, aſciis, ſecta, dolata, effoſſa; terebrarum excavata vertigine, runcinarum levigata de planis. Vide etiam quæ ſequuntur. Refer huc quoque illud Prudentii in Romano Martyre:

Miror quod ipſum non ſacrâſtis Mentorem,
Nec templum & aras ipſe Phidias habet,
Fabri deorum, vel parentes Numinum:
Qui ſi caminis inſtitiſſent ſegnius,
Non eſſet ullus Iupiter conflatilis.

Ouzelius.

1 *De immundo vaſculo*] Tertull. *De ſimulacris nihil aliud deprehendo, quam materias eſſe vaſculorum, &c.* Prudent. *Deos quos trulla, pelvis, cantharus, ſartagines, fracta & liquata contulerunt vaſcula.* Wowerus.

2 *Ægyptio regi*] Amaſidi. Athenag. Apol. Herod. Euterpe. *Wowerus.*

3 *Et incudibus*] Scribo, *& in incudibus.* Meurſius.

In incudibus figuratur] Arnobius l. 1. pag. 13. *Venerabar nuper ſimulacra modo ex fornacibus prompta, in incudibus Deos & ex malleis fabricatos.* Elmenhorſt.

4 *Et ab imperito homine*] MS. *impurato.* quam lectionem confirmat Athanaſ. adv. gentes. Prudent. *Flevit impuratus occiſum.* Wowerus.

Ab impurato homine levigatur] Juſtinus martyr Apolog. 2. pro Chriſtian. pag. 44. Τί γὰρ δεῖ εἰδόσιν ὑμῖν λέγειν, ἃ τὴν ὕλην οἱ τεχνῖται διατιθέασι, ξέοντες καὶ τέμνοντες, καὶ χωνεύοντες, καὶ τύπτοντες, καὶ ἐξ ἀτίμων πολλάκις σκευῶν, διὰ τέχνης τὸ σχῆμα μόνον ἀλλάξαντες καὶ μορφοποιήσαντες, θεοὺς ἐπονομάζουσιν; ὅπερ οὐ μόνον ἄλογον ἡγούμεθα, ἀλλὰ καὶ ἐφ' ὕβρει τοῦ θεοῦ γίνεσθαι, ὃς ἄρρητον δόξαν καὶ μορφὴν ἔχων, ἐπὶ φθαρτοῖς καὶ δεομένοις θεραπείας πράγμασιν ἐπονομάζεσθαι. καὶ ὅτι οἱ τούτων τεχνῖται ἀσελγεῖς τε, καὶ πᾶσαν κακίαν, ἵνα μὴ καταριθμῶμεν, ἔχουσιν, ἀκριβῶς ἐπίστασθε. καὶ τὰς ἑαυτῶν παιδίσκας συνεργαζομένας φθείρουσιν. ὢ τῆς ἐμβροντησίας, ἀνθρώπους ἀκολάστους, θεοὺς εἰς τὸ προσκυνεῖσθαι πλάσσειν λέγεσθαι, καὶ μεταποιεῖν, καὶ τῶν ἱερῶν, ἔνθα ἀνατίθενται, φύλακας τοιούτους καθιστάναι. μὴ συνορῶντας ἀθέμιτον καὶ τὸ νοεῖν ἢ λέγειν ἀνθρώπους θεῶν εἶναι φύλακας. Id eſt: *Quid enim opus eſt, apud vos qui ſcitis commemorare, quomodo artifices materiam tractent, polientes eam, & incidentes, & conflantes, & pulſantes, & ex inhoneſtis ſæpenumero vaſis, figuram tantum mutantes & conformantes, atque exinde Deos cognominantes. Quam rem non modo præter ratio-nem*

impurato homine levigatur: nec ſentit ſuæ nativitatis injuriam, ita ut nec poſtea de veſtrâ veneratione culturam; [1] niſi forte nondum Deus ſaxum eſt, vel lignum,

nem omnem eſſe, verum etiam cum contumelia eam Dei fieri ſtatuimus: cui ineloquibilem claritatem & formam obtinenti in rebus corruptibilitati ſubjectis, & cura egentibus nomen inditur. Atque horum opifices impudicos & omni pravitate, ne ſcelera eorum ſingulatim dinumeremus, obſitos eſſe, certo noſtis, quippe qui ancillas etiam ſuas operis iſtiuſmodi adjutrices conſtuprant. O ſtuporem è fulmine attonitum! Homines impuros Deos, qui adorentur, fingere & transformare profitemini: & fanorum, ubi illi conſecrantur, & reponuntur, cuſtodes atque æditus conſtituere vos dicitis: non proſpicientes & cogitatu & dictu nefas eſſe, homines Deorum cuſtodes facere. Elmenhorſtius.

Et ab impurato homine levigatur] Hæc eſt lectio MS. Reg. ſane veriſſima. Nam inter alia argumenta, quibus idola deſtruebant, vel hoc utebantur, quod ridiculum eſſet impurati ſæpius & ſceleribus cooperti artificis opus, Deum exiſtimare, quod & Celſus ipſe fatebatur apud Origenem lib. 1. τὰ δὲ περὶ τῆς εἰδωλολατρίας, inquit Origenes, ὡς ἴδια τῆ ἀπὸ τοῦ λόγου ἐκτιθέμενος, καὶ ὑποκατασκευάζει, λέγων, αὐτοὺς διὰ τοῦτο μὴ νομίζειν χειροποιήτους θεοὺς, ἐπεὶ μὴ εὔλογόν ἐστι τὰ ὑπὸ φαυλοτάτων δημιουργῶν καὶ μοχθηρῶν τὸ ἦθος εἰργασμένα, εἶναι θεοὺς, πολλάκις καὶ ὑπὸ ἀδίκων ἀνθρώπων κατασκευασθέντα. Heraldus.

1 *Niſi forte nondum Deus &c.*] Gallica verſio: *Mais peut-eſtre qu'il n'eſt pas Dieu; tandis que ce n'eſt encore qu'une pierre, ou du bois & l'argent?* Id certe verum eſt. Sed ſic obſcurat omnem dulcedinem interrogationis vel ſuppoſitionis Octavianæ, neque quidquam attendit ad iſtud *nondum Deus*, unde nec proprie exprimit. Id enim agit Minucius, ut in ridicula, quæ formari poſſet, exceptione contra ſuam jocoſam loquutionem præveniat, dicens niſi putarent in illo, quamdiu nequit optimo jure dici Deus, tunc ſemper haberi debere nudam & rudem materiam. Quod licet merum verum ſit, tamen in præcedentibus noluit ſic loqui, quaſi materia nuda tractaretur ab ſtatuario, ſed Deum jam tunc dixit ligneum, argenteum & lapideum, eumque dixit ſuſpendi, cædi, dolari, runcinari, tundi, figurari inſtrumentis violentis, ſculpi & lævigari. Hic ſupponit occurſurum ethnicum Idololatram, & exclamaturum ſe non credere jam tunc exſtitiſſe Deum, ſed adhuc eſſe merum ſaxum, lignumve vel argentum, concluderque conſecrationem eſſe & adorationem, quæ faciat Deum; æque ſcilicet ſtultum, & dependens ab hominis voluntate. Agnoſcens igitur momentum oppoſitionis ab ethnico factæ dicit planiſſime, *niſi forte nondum Deus ſaxum eſt vel lignum & argentum*, non ut

 acqui-

gnum, vel argentum. Quando igitur hic naſcitur? ecce [1]funditur, fabricatur, ſcalpitur. nondum Deus eſt. ecce plumbatur, conſtruitur, erigitur. nec adhuc Deus eſt. ecce ornatur, conſecratur, oratur, [2]tunc poſtremo [3]Deus eſt; cum homo illum voluit, & dedicavit. XXIV.

acquieſcat, ſed ut majore ludibrio hominem ineptum verberet, ejuſque occaſionem ſatis jocoſe arceſſit in iſtis ſequentibus. Debuerat intelligere *mais peuteſtre tandis qu'il n'eſt pas Dieu, il eſt une pierre ou bois ou l'argent.* Hunc etiam locum propoſuerat illuſtrando Barthius libr. XLII adverſar. cap. 28, ſed hæc verba maluit abſcindere & præcedentibus non addere, neſcio an veritus offenſam, quum in his ſit aliquid moleſtum, quod utique nullum eſt, niſi quod ex Gallici interpretis exemplo pateat aliquos ſibi id finxiſſe immerito. Invertit autem ſatis notabiliter ordinem materiarum, quem illis antea dederat, & ſaxum nunc præmittit, forſan quod id fuerit communius ac vulgarius. *Gronovius.*

1 *Funditur, fabricatur, ſculpitur, tunditur malleis*] Hieronym. lib. 12. in Eſaiam cap. 41. fol. 145. *Quis poſſit hoc credere, quod aſcia, lima, & teretro, malleoque formetur Deus, vel in prunis ſimulachra fundantur, vel norma, runcina, & angularibus, circinoque in Deos repente conſurgant. —— Aſcia & teretro, lima & runcina formant Deum ſuum, & cudunt malleo, atque inaurant.* Prudent. in Vincentio Martyre pag. 172.

O veſtra inanis vanitas,
Scitumque brutum Cæſaris
Condigna veſtris ſenſibus
Coli jubentis numina.
Exciſa fabrili manu,
Cavis recocta & follibus.
Quæ voce, quæ greſſu carent,
Immota, cæca, elinguia. Elmenhorſtius.

2 *Tum poſtremo Deus eſt, quum homo illum voluit*] Hæc lectio eſt è MS. Reg. Legebatur antea, *quum homo ille voluit*, ſententia minus commoda. Poſtea, *animalia muta naturaliter judicant* edidimus pro *indicant*, quæ erat Rom. editionis lectio. Hoc autem de argumento plura diximus ad Arnobii lib. 6. & Tertulliani Apologeticum. *Heraldus.*

3 *Deus eſt, cum homo ille voluit*] D. Clemens recogn. lib. 4. pag. 81. *Et tamen quis ita ſine ſenſu invenitur, cui perſuaderi debeat, ut idolum colat, ſive illud ex auro, ſive ex quolibet metallo factum ſit, cui non palam eſt id eſſe illud metallum, quod artifex voluit? Quomodo ergo ineſſe ibi divinitas putanda eſt, quod ſi noluiſſet artifex, omnino non eſſet.* Lactant. lib. 2. c. 2. Auguſt. in Pſalm. 85. fol. 650. Theophilus lib. 2. ad Autolyc. Athanaſ. contra gentes fol. 12. Hieronym. lib. 12. in Eſaiam cap. 44. *Elmenhorſt.*

Cum homo ille voluit] Plutarch. περὶ δεισιδαιμ. εἶτα χαλκοτύποις μὲν πείθονται καὶ ἀνθρωπόμορφα τῶν θεῶν τὰ

σώμα-

XXIV. [1] Quanta vero de diis veſtris animalia muta naturaliter judicant? mures, hirundines, milvi, non ſentire eos ſciunt, [2] norunt; inculcant, inſident, ac

σώματα, &c. Theophil. lib. 2. *Wowerus.*

Cum homo ille voluit & dedicavit] MS. *illum.* corrigo, *c. h. illum vovit & dedicavit.* Meurſ.

Cum homo illum voluit] Sic legitur in exemplari, *cum homo illum voluit.* nempe eſſe Deum, *cum faber incertus ſcamnum faceretne Priapum, Maluit eſſe Deum. Deus inde ego furum aviumque Maxima formido.* Rigaltius.

Cum homo illum voluit] Hanc lectionem rite doctiſſimus Rigaltius ex MSto vindicavit, quæ fruſtra conjecturis illuditur jam ab prima editione. Nam *voluit* eſt Minucii, ut contra dixit *quos per diem negamus, nolumus;* Sic *in Natali meo verſutiam nolo, non credo.* Nonne habet ex Ciceronis placitiſſimo libro II de Oratore c. 6, id præbentis ex Lucilio, *Lælium Decimum volo*, quod ille in ſuo argumento & ante & poſt intelligit pro arbitratu. *Gronovius.*

1 *Quanto verius de Diis veſtris animalia muta naturaliter judicant, mures, hirundines, araneæ*] Auguſtinus Pſalm. 80. fol. 618. *Quid recentius Deo ex officina, licet jam illos vetuſtos aranearum caſſes contexerint.* Et Pſalm. 113. fol. 898. *Quanto ergo magis vel melius mures atque ſerpentes & id genus animantium colerent, quæ de ſimulacris gentium ſi ita dicendum eſt, quodammodo judicant, in quibus quia non ſentiunt humanam vitam, non curant humanam figuram: itaque in eis plerunque nidificant, & niſi humanis motibus deterreantur, nulla ſibi habitacula munitiora conquirunt.* Lactant. lib. 2. cap. 4. *Fures tam ſtulti ſunt, ut Priapi tentiginem timeant, cum aves ipſæ, ſimulachris fabrefactis inſidant, nidificent, inquinent.* Elmenhorſt.

Quanto verius] Ita Ful. Vrſin. Sab. *quanta vero.* male.

Quanta vero de Diis veſtris animalia muta naturaliter judicant? mures, hirundines, milvi, &c.] Pertinet huc illud Tertulliani Apologet. cap. 12. *Igitur ſi ſtatuas & imagines frigidas mortuorum ſuorum ſimillimas non adoramus, quas milvi, & mures, & araneæ intelligunt, &c.* Ouzelius.

Animalia muta naturaliter judicant] Intelligunt ſtatuas non eſſe Deos. Tertull. Apol. *Rigaltius.*

Hirundines] Clemens Protrept. αἱ δὲ χελιδόνες, καὶ τῶν ὀρνέων τὰ πλεῖστα, κατεξαιροῦσιν αὐτῶν τῶν ἀγαλμάτων εἰσπετόμενα, οὐδὲν φροντίσαντα οὔτε Ὀλυμπίου Διός, οὔτε Ἐπιδαυρίου Ἀσκληπιοῦ. Arnob. lib. 6. *Wowerus.*

2 *Norunt, inculcant*] Scribe: *rodunt, inſultant.* Wowerus.

Norunt, inculcant, inſident] Scribi volunt nonnulli, *rodunt, inſultant.* Sed libri nihil mutant. Verbo *ſcire* autem utitur in eodem argumento Tertullianus, quemadmodum obſervabamus ad Apologeticum. *Inculcare* autem apud eundem Tertull. & alios ſæpe

ac niſi abigatis, in ipſo dei veſtri ore nidificant. [1] Araneæ vero faciem ejus intexunt, & de ipſo capite ſua fila ſuſpendunt. vos tergitis, mundatis, eraditis, & illos, quos facitis, protegitis, & timetis. Dum unuſquiſque veſtrûm non cogitat, prius ſe debere deum noſſe, quam colere: dum inconſulte geſtiunt parentibus obedire: dum fieri malunt alieni erroris acceſſio, quam ſibi credere: dum nihil ex his quæ timent, norunt; ſic in auro & argento [2] avaritia conſecrata eſt; ſic ſtatuarum inanium conſignata forma; [3] ſic nata Romana ſuperſtitio, quorum ritus ſi percenſeas, ridenda quammulta, multa etiam miſeranda ſunt. [4] Nudi crudâ

pe pro calcare & conculcare. *Heraldus.* Operæ quidem pretium fuit, ut Heraldus id clare moneret; unde cur diſceſſit Ouzelius, quum aliter antecedentem Rigaltium debuiſſet quoque ſequi, aut contumaciæ cauſam aperire. Ineptum quippe eſt illud *rodunt*, & in illis quæ funduntur plumbanturque, falſum, ut mirer Gallicam verſionem *elles marchent deſſus*, *les gratent*, *les rongent*, ut agnoſcas in verbo *inculcant* inſpexiſſe illum notam Heraldi, non probabilem in hoc ipſo, quod Minucius ab ſuo Cicerone accepit in Orat. 15. *Alia prima ponet*, *alia poſtrema*, *inculcabitque leviora*. Lib. 1 de orat. 28. *Et id, quod tradatur, vel etiam inculcetur, ſi quis forte ſit tardior, poſſe percipere animo & memoria cuſtodire.* Gronovius.

1 *Araneæ vero*] Eadem apud Arnob. lib. 6. *Wowerus.*

2 *Avaritia conſecrata eſt*] Sic ſupra, *conſecrare ſacrilegium*. Rigaltius.

3 *Sic nata Romana ſuperſtitio*] Sane ita repetit mox: *At tamen iſta ipſa ſuperſtitio Romanis dedit imperium.* Item: *Hæc alumna urbis iſtius ſuperſtitio.* Certe non ita loqui oportuerat hoc loco, ſed *Romana ſacra*; huic enim locutioni reſpondet ſequens *quorum*; aut certe *Romanorum ſuperſtitio*: nam id in mente habens ſic deinde ſcripſit. *Gronovius.*

4 *Nudi cruda hyeme*] De Lupercis & Lupercalibus, quibus nudi diſcurrebant Liv. lib. 1. Plutarch. Rom. Quæſt. Val. lib. 7. Varro. Feſtus. *Wower.* Lupercalibus re divina facta, nudi diſcurrebant ludibundi, pellibus occurſantes quoſque ſibimet verberantes. Lactant. lib. 1. cap. 21. Auctor origin. gentis Roman. fol. 777. Servius 8. Æneid. fol. 507. Dionyſ. Halicarnaſſ. lib. 1. pag. 67. Plutarchus Romulo fol. 31. & in Quæſtion. Roman. fol. 280. Prudent. in Romano martyre p. 210.

Quid illa turpis pompa? nempe ignobiles
Vos eſſe monſtrat, quum luperci curritis.

Quem

crudâ hieme diſcurrunt. [1] alii incedunt pileati, [2] ſcuta vetera circumferunt, [3] pelles cædunt, [4] mendicantes vica-

Quem ſervulorum non rear viliſſimum,
Nudus plateas ſi per omnes curſitans,
Pulſet puellas verbere ictas ludicro? Elmenhorſt.

Cruda hieme] Crudeli, aſpera. *Rigaltius.*

5 *Alii incedunt pileati*] Salii. Dionyſ. Halic. lib. 2, Polyb. Legat. 13. *Wowerus.*

Incedunt pileati] Plutarch. Numa fol. 68. *Peltarum cuſtodes Salios conſtituit.* Ὄνομα Σαλίου τὴν ἐνόπλιον ἐκδιδάξαντος ὄρχησιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπὸ τῆς ὀρχήσεως αὐτῆς ἀλτικῆς οὔσης, ἣν ὑπορχοῦνται διαπορευόμενοι τὴν πόλιν, ὅταν τὰς ἱερὰς πέλτας ἀναλάβωσιν ἐν τῷ Μαρτίῳ μηνί, φοινικοῦς μὲν ἐνδεδυμένοι χιτωνίσκους, μίτραις δὲ χαλκαῖς ὑπεζωσμένοι πλατείαις, καὶ κράνη χαλκᾶ φοροῦντες, ἐγχειριδίοις δὲ μικροῖς τὰ ὅπλα κρούοντες. ἡ δὲ ἄλλη τῆς ὀρχήσεως, ποδῶν ἔργον ἐστί. κινοῦνται γὰρ ἐπιτερπῶς, ἑλιγμούς τινας καὶ μεταβολὰς ἐν ῥυθμῷ τάχος ἔχοντι καὶ πυκνότητα μετὰ ῥώμης καὶ κουφότητος ἀποδιδόντες. αὐτὰς δὲ τὰς πέλτας ἀγκύλια καλοῦσι διὰ τὸ σχῆμα. Id eſt, *Dicti autem Salii ſunt, non (ut nonnulli fabulantur) ex nomine Salii viri Samothracis vel Mantinei, qui armatum tripudium tradidit: verum ab ipſo potius tripudio, quod ſaltando obeunt, quum menſe Martio ſacras peltas per urbem ferunt trabeati, balteis latis ſuccincti æneis, galeaſque æneas in capite gerentes, ac minutis pugionibus ad peltas concrepantes. Saltatus hujus tripudii pedibus efficitur, motus enim edunt in gyrum haud inconcinnos & varios, modulis citatis & frequentibus cum robore & agilitate. Eas peltas ancylia ex figura vocant.* Vide Servium in 8. Æneid. fol. 507. & 518. *Elmenhorſt.*

1 *Scuta vetera*] Ancylia Plut. Numa. Liv. lib. 1. Juven. Sat. 2. Procopius in Eſai. 44. ancylia vocat ἀγάλματα διοπετῆ. Wowerus.

Scuta vetera circumferunt] *Ancylia.* Lactant. lib. 1. cap. 21. *Quid de ſcutis jam vetuſtate putridis dicam? quæ cum portant, Deos ipſos ſe geſtare humeris ſuis arbitrantur.* Valerius Maxim. l. 1. c. 1. Dionyſ. Halicarnaſſ. lib. 2. fol. 230. *Elmenhorſt.*

2 *Pelles cædunt*] Fortaſſe hæc loco ſuo mota, & ſubnectenda iis: *Nudi cruda hyeme diſcurrunt.* eſt enim Lupercorum. Feſtus, Crepos. Dionyſ. Hal. lib. 1. Prudent. Hym. 10. περὶ στεφ. *Wowerus.* Apparet non ſatis recte ab Wowerio intellectum. Sed quum jam anno 1664 Gallus verterit *frapent ſur des peaux*, quod nequit aliter intelligi, quam de tympanis, miror de hoc loco poſtinde fuiſſe itum in varia, quæ ab hoc loco abhorrebant. Eodem quo Gallus intellexit ſenſu dicit cap. XXI *Iſiaci cædunt pectora.* Gronovius.

3 *Mendicantes vicatim*] Clem. Protrept. Tertull. Apolog. Apul. Mileſ. 12. Suid. in ἀγείρει. Wowerus.

Mendicantes vicatim Deos ducunt] Dionyſ. Halicarnaſſ. lib. 2. antiq. Rom. fol. 91. Θυσίας μὲν γὰρ

 αὐτῇ

vicatim deos ducunt. [1] quædam fana ſemel anno adire permittunt. [2] quædam in totum nefas viſere. eſt quo viro

αὐτῇ καὶ ἀγῶνας ἄγουσιν ἀνὰ πᾶν ἔτος οἱ στρατηγοὶ κατὰ τοὺς Ῥωμαίων νόμους. ἱερᾶται δὲ αὐτῆς ἀνὴρ Φρὺξ, καὶ γυνὴ Φρυγία. καὶ περιάγουσιν ἀνὰ τὴν πόλιν οὗτοι μητραγυρτοῦντες, ὥσπερ αὐτοῖς ἔθος, τύπους τε περικείμενοι τοῖς στήθεσι, καὶ καταυλούμενοι πρὸς τῶν ἑπομένων τὰ μητρῷα μέλη, καὶ τύμπανα κροτοῦντες. Ῥωμαίων δὲ τῶν αὐθιγενῶν οὔτε μητραγυρτῶν τις, οὔτε καταυλούμενος πορεύεται διὰ τῆς πόλεως, ποικίλην ἐνδεδυκὼς στολὴν, οὔτε ὀργιάζων τὴν θεὸν τοῖς Φρυγίοις ὀργιασμοῖς, κατὰ νόμον ἢ ψήφισμα βουλῆς. Id eſt, *Huic (ſcil. matri Idææ) imperatores quotannis Romano ritu victimas cædunt & ludos faciunt: ſacerdotio verò ejus funguntur Phrygii generis vir & mulier, eamque per urbem circumferunt, circulatorio ritu ſtipem Matri colligentes, & pectora plangentes, proſequentibus eos cum Matrio carmine tibiis, & tympanorum pulſu. Sed è Romanis indigenis nemo cum Matriacis vicatim ſtipem colligit, nec ad Phrygios tibiæ modos per urbem incedit varia indutus ſtola, nec ex decreto ſenatus Phrygia Matris orgia celebrat.* Tertullian. Apolog. c. 13. *Circuit cauponas religio mendicans.* Apulejus lib. 8. Metamorph. pag. 331. *Tunc fortuna mea ſæviſſima, emptorem aptiſſimum duris meis caſibus mire repertum, objecit. Cinædum & ſenem, calvum quidem, cincinnis ſemicanis & pendulis capillatum: unum de triviali popularium fæce, qui per plateas & oppida cymbalis & crotalis perſonantes, Deamque Syriam circumferentes, mendicare compellunt.* Elmenh. Male intelligens τύπους περικείμενοι τοῖς στήθεσι.

Vicatim] MS. inepte *vicantes.* Putem natum id monſtrum ex poſterioribus tribus ſyllabis vocis præcedentis. *Meurſius.*

1 *Quædam fana ſemel anno adire permittunt*] Pauſanias Arcadicis fol. 263. tradit, Cereris & Proſerpinæ fanum viros quotannis ſemel frequentare. Dindymenæ matris ſacrarium tantum ſemel in anno aperitur. Idem Bœoticis fol. 229. *Elmenhorſt.* Sub auctoritate ejuſdem ſcriptoris auget has notas quoque Ouzelius. Sed ea quidem res infinita eſt. Nec opinor alia huc afferri oportere, quam Romana; quippe de his ſolis agit. Itaque recte ad hoc in ſequentibus attendunt. Jam vero nec mirari decet ſingulis ſacris templiſque ſuas diverſas leges dictas eſſe, quum ipſa narrentur orta ex admodum variis occaſionibus, unde auctores delati ad hæc vel iſta placita. Nec magis hæc exempla memorari oportuit, quam templa omnia clauſa, tum per Parentalia, tum per Lemuria, ut teſtatur Ovidius lib. II & V Faſtorum. *Gronovius.*

2 *Quædam viro non licet*] Veſtæ, Bonæ deæ, Cereris. Vide Lactant. lib. 3. cap. 19. Dionyſ. Hal. lib. 1. *Wowerus.*

Quædam viro non licet] Sacris *Bonæ Deæ, Cereris & Veſtæ*, viris intereſſe non licebat. Lactant. lib. 3. cap. 19. *Multo ſceleratiores ſunt, qui arcana mundi & hoc cæleſte

viro non licet, & [1] nonnulla abſque fœminis ſacra ſunt? [2] etiam ſervo quibuſdam cerimoniis intereſſe piaculare

cæleſte templum profanare impiis diſputationibus quærunt, quam qui ædem Veſtæ, aut Bonæ Deæ, aut Cereris intraverint. Quæ penetralia, quamvis adire viris non liceat, à viris tamen fabricata ſunt. Et l. 2. c. 4. Cic. de haruſp. reſponſ. f. 435. pro domo ſua fol. 420. lib. 4. in Verrem fol. 178. Plutarchus Cæſare pag. 711. Tibullus lib. 1. elegia 6. Pauſanias Achaicis fol. 283. ab ſacris Myſiæ Cereris non tantum viros, verum etiam maſculos canes excludit.] Chirius Fortunatianus lib. 1. Rhetor. pag. 14. *Mas templum Cereris ſi ingreſſus fuerit, capite puniatur.* Dionyſ. Halicarn. lib. 2. fol. 127. ait viris interdiu permiſſum Veſtæ ſacra viſere: ſed in iis pernoctare nefas. *Elmenhorſt.*

Eſt quo viro non licet] Rectiſſima eſt hæc ſcriptura veteris exemplaris. *Rigaltius.*

Viro non licet] *Teſticuli ſibi conſcius unde fugit mus.* Juven. *Rigalt.*

Eſt quo viro non licet] Propertius l. 4. Eleg. 9. de Sacris Bonæ Deæ:

Femineæ loca clauſa Deæ, fonteſque piandos,
Impune & nullis ſacra retecta viris.

Adeo etiam, ut non ſolum viris Templum Bonæ Deæ ingredi nefas eſſet; ſed & picturæ maſculæ in templo velatæ. Juvenalis Sat. 7.

—— ubi velari pictura jubetur,
Quæcunque alterius ſexus imitata figuram.

Teſtatur & Seneca Epiſt. 97. *Submotis extra conſpectum viris, ut picturæ quoque maſculorum animalium contegantur.* Ouzelius. Apparet manifeſte deſcriptum ex Dempſtero ad Roſinum in Paralipomenis 11, 19.

1 *Nonnulla abſque fœminis ſacra*] Herculis ſacris mulieres intereſſe non licebat; ejus ritus ratio & origo apud Macrob. lib. 1. Sat. cap. 12. Propert. lib. 4. Eleg. 9. De ſacris Sylvani idem obſervo apud Cat. de Re ruſt. c. 83. *Wower.*

Nonnulla abſque fœminis ſacra ſunt] Agellius lib. 11. cap. 6. *Mulieres Herculaneo ſacrificio abſtinent.* Macrob. lib. 1. Saturn. cap. 12. *Mulieres in Italia ſacra Herculis non licet intereſſe, quia Herculi, cum boves Geryonis per agros Italiæ duceret, ſitienti reſpondit mulier aquam ſe non poſſe præſtare, quod fœminarum Deæ celebraretur dies, nec ex eo apparatu viris guſtare fas eſſet. Propter quod Hercules facturus ſacrum deteſtatus eſt præſentiam fœminarum, & Potitio ac Pinario ſacrorum cuſtodibus juſſit ne mulierem intereſſe permitterent.* Elmenhorſt.

2 *Etiam ſervo*] Val. Max. l. 1. c. 1. Liv. lib. 9. *Wowerus.*

Etiam ſervo quibuſdam ceremoniis intereſſe, piaculare flagitium eſt] Herculis ſacra ſervos non admittunt. Servius in 8. Æneid. fol. 502. Livius lib. 5. & 9. Lactant. lib. 2. cap. 7. Auctor orig. Gentis Roman. fol. 774. *Elmenhorſt.*

Etiam ſervo quibuſdam &c.] Quid mirum? quum crederetur iſte ſtatus & illud triſte δούλιον ἦμαρ auferre dimidium ἀρετῆς ſive

 ψυχῆς

culare flagitium eſt. [1] alia ſacra coronat univira, alia multivira, & magnâ religione conquiritur, [2] quæ plura poſſit adulteria numerare. Quid? qui ſanguine ſuo libat, & [3] vulneribus ſuis ſupplicat; non profanus me-

ψυχῆς atque adeo humanitatis, unde & ab militia prohibebantur ac quaſi ab cultu caſtrenſium Deorum. Quid mirum igitur, ſi etiam ab nonnullis aliis tam ſcilicet ſibi plaudentibus in flore ingenuitatis ad laudem & venerationem ſuam collectæ? Hinc & Claudius quum vellet jure Pontificis Maximi præire obſecrationem, ſubmovit ſervorum turbam apud Suetonium cap. XXII. Etiam Matuta ſic *famulas a limine templi Arceat*, *arcet enim*, ut teſtatur Ovidius VI Faſt. 481 & 551. *Cur vetet ancillas accedere, quæritis?* Gronovius.

1 *Alia ſacra coronat univira*] Tertul. Exhortat. ad Caſtit. cap. 13. & lib. de Monogamia, c. 17. Hieronymus ep. 77. Feſtus in Pudicitiæ ſignum. *Wowerus.*

Alia ſacra coronat univira] Servius in 4. Æneid. fol. 322. *Fortunam muliebrem non coronabant bis nuptæ.* Junonis, Veſtæ, & Telluris ſacerdotes omnes univiræ. Hieron. l. 1. adverſus Jovian. cap. 6. & 30. fol. 163. Et lib. 3. Comment. ad epiſt. Pauli ad Galat. cap 6. fol. 158. Dionyſius Halicar. l. 8. f. 526. Livius lib. 10. pag. 376. *Elmenhorſt.*

3 *Quæ plura poſſit adulteria*] Hoc Strabo lib. 12. de Armeniis, & Herodot. lib. 1. de Lydiis. *Wowerus.*

4 *Vulneribus ſupplicat*] Athenag. Apol. οἱ δὲ ἐξκόπτουσιν, ἢ ἐντέμνουσιν οἱ περὶ τὴν Ἄρτεμιν. ἐῶ γὰρ τοὺς ταῖς μαχαίραις, καὶ τοῖς ἀστραγάλοις αἰκιζομένους αὐτοὺς λέγειν. III. Reg. cap. 18. κατετέμνοντο κατὰ τὸν ἐθισμὸν αὐτῶν ἐν μαχαίραις, καὶ σειρομάσταις, ἕως ἐκχύσεως αἵματος. Athenag. interpretatur Apul. Mileſ. 8. *Arrepto flagro, quod ſemiviris proprium geſtamen contortis teniis lanoſi velleris prolixe fimbriatum, & multijugis talis ovium teſſellatum, indidem ſeſe commulcat ictibus.* Lucian. περὶ ὄνου. & Plutarch. adv. Colot. extremo. ἀστραγαλωτὴν μάστιγα vocant, quod vertit Apul. flagrum talis ovium teſſellatum. Ex quibus apertum, quid Athenag. ἀστραγάλοις αἰκιζομένους. Wowerus.

Vulneribus ſuis ſupplicat] Lactant. lib. 1. cap. 21. *Sunt publica ſacra Matris Deum, in quibus homines ſuis ipſi virilibus litant. Amputato enim ſexu, nec viros ſe nec fœminas faciunt.* Lactant. in Statii Thebaid. lib. 12. pag. 408. Firmic. de errore profan. relig. Lucianus in Dea Syria fol. 419. *Elmenhorſt.*

Qui ſanguine ſuo libat, & vulneribus ſuis ſupplicat] Locus, quem hic ex Lactantio adducit Elmenhorſtius, nihil ad rem facit. Non enim his verbis Minucius innuit caſtrationem Magnæ Matris ſacerdotum; ſed morem illum quo ſibi brachia & lacertos ferro cruentabant. Quo de ritu ſic Apulejus Mileſiar. lib. 8. *Diuque*

melius eſſet, quam ſic religioſus? aut, [1] cui exta ſunt obſcœna demeſſa, [2] quomodo deum violat, qui hoc modo

que capite demiſſo, cervices lubricis intorquentes motibus, crineſque pendulos rotantes, & nonnunquam ſuos incurſantes muſculos, ad poſtremum ancipiti ferro, quod ferebant, ſua quiſque brachia diſſecant. Statius lib. 10. Thebaid.

Sic Phryga terrificis genitrix Idæa cruentum
Elicit ex adytis, conſumptaque brachia ferro
Scire vetat.

Tertullianus Apologet. cap. 24. *Archigallus ille ſanctiſſimus ſanguinem impurum lacertos quoque caſtrando libabat.* Prudentius Romano Martyre:

Cultrum in lacertos exſerit fanaticus,
Sectiſque Matrem brachiis placat Deûm. Ouzelius.

1 *Cui teſta ſunt obſcœna demeſſa*] Vide Obſervationes ad Arnob. lib. 5. p. 100. *Elmenhorſt.*

Aut cui exta ſunt obſcœna demeſſa] Hæc eſt lectio Rom. edit. & MS. Reg. Unde Gelenius efficit *teſta*. Et ſane teſta Samia Gallos genitalia ſibi exſecuiſſe quidam tradiderunt. Scripſiſſe tamen Minucium exiſtimo, *aut cui execta ſunt obſcœna, demeſſa:* quod Minucii ſtilum magis ſapit. Lactantius etiam non teſta ſolum, ſed etiam ferro meſſem iſtam factam indicat lib. 5. cap. 9. *Qui virilia ſua ferro metant; &, quod eſt ſceleratius, ut ſint religionis antiſtites.* Heraldus.

Exta ſunt obſcena demeſſa] Correxere, *teſta*. Sed vetus ſcriptura defendi poteſt. *Exta obſcena* dicit Minucius illa pondera Catulli, exempta ſuis alveolis ſive folliculis. *Rigaltius.* Et ſic defungi licebat atque omittere, quod his adnectebat Ouzelius repetens notitiam τȣ̃ *teſta*, & ita judicans, ut nihil decernat, immo pueriliter extendens notam, quæ jam ipſius eſt. *Gronovius.*

Cui exta ſunt obſcena demeſſa] Ita MS. Alii legunt *teſta*. quod ſane ſimplicius illo, quod ſubſtituit Heraldus. Fiebat enim illa Gallorum eviratio teſtâ Samiâ. Cujus cauſſam adducit Plinius lib. 35. cap. 12. *Samiâ teſtâ Matris Deûm ſacerdotes, qui Galli vocantur, virilitatem amputant; nec aliter citra perniciem, ſi M. Cælio credimus, qui linguam ſic amputandam objecit gravi probro.* Poteſt tamen & MS. lectio retineri, ſi accipiatur, ut Rigaltius expoſuit. *Ouzelius.*

1 *Quomodo Deum violat*] Aliter hæc legit Gallicus interpres, dum vertit; *n'offenſent-ils pas Dieu en le penſant honorer.* Quaſi negationem inſeruiſſet. Sed prorſus ea non deſideratur in hac interrogatione. Nam indicat graviſſime violari ab hoc homine numen, cui adponit miniſtrum imperfectum & mutilum; deinde ſanguine humano oblitum. Quæ maxime ſigna erant inepti ad ſacra, & præſertim violantis numen, non colentis. Igitur qui ſtatuit hoc modo a ſe placari, illum negat habere aliquem modum, quo violet, quia non poteſt ſupereſſe illi aliquis, qui graviſſi-

modo placat? cum ſi eunuchos deus vellet, poſſet procreare, non facere. Quis non intelligat male ſanos, & vanæ & perditæ mentis in iſta deſipere, & ipſam errantium turbam mutua ſibi patrocinia præſtare? Hîc [1] defenſio communis furoris eſt furentium multitudo.

XXV. At tamen iſta ipſa ſuperſtitio Romanis dedit, auxit, fundavit imperium; cum non tam virtute, quam religione & pietate pollerent. Nimirum inſignis & nobilis juſtitia Romana ab ipſis imperii naſcentis incunabulis auſpicata eſt. [2] Nonne in ortu ſuo & ſcelere collecti, & muniti immanitatis ſuæ terrore creverunt? Nam aſylo prima plebs congregata eſt. [3] confluxerant [4] perditi, facinoroſi, inceſti, ſicarii, proditores.

viſſima ratione id violavit. Hoc facit in forma efficacis omnino interrogationis: an ſtatuit ille poſſe aliquo modo numen violari, qui credit iſtud placari mutilatione ſua, quum hæc ſit graviſſima violationis ſpecies? Et ſimile, quod de Gallis ſcribit Cicero pro Fontejo: *ut ne religionem quidem colere poſſint, niſi eam ipſam prius ſcelere violarint*, ut infra etiam citavit Elmenhorſtius. *Gronovius.*

1 *Defenſio communis furoris*] Auguſtin. de civit. Dei. lib. 6. *Inſaniæ patrocinium eſt inſanientium turba.* Wowerus. Auguſtin. de civit. Dei lib. 6. cap. 10. *Inſanitatis patrocinium inſanientium turba eſt.* Ita enim locus iſte legi debet, non ut in vulgatis libris habetur, *ſanitatis patrimonium, &c.* Voce *inſanitas* eadem notione utitur Cicero lib. 4. Tuſcul. quæſt. pag. 134. *Elmenhorſt.* Juvenalis in eundem ſenſum:

... *Junctæque umbone cohortes, &c.* Rigaltius.

2 *Nonne in ortu ſuo & ſcelere collecti & muniti*] Auguſtinus de civit. Dei. lib. 1. cap. 13. de conſenſu Euangeliſtar. lib. 1. cap. 12. Plutarch. Romulo p. 25. Livius lib. 1. Strabo lib. 5. Geograph. fol. 159. *Elmenhorſt.*

3 *Confluxerant*] Scribo, *quo fluxerant.* Meurſius.

4 *Perditi, facinoroſi, inceſti, ſicarii, proditores*] Nullus quod ſciam eorum qui iſta primordia in hiſtoriam contulerunt, tam accurate enumerat portiones inquinatas illius colluviei, ac fit hoc loco, ubi propterea magis impetu rapitur jam fervefactus dicendo Octavius, quam ut ſingulos hac vel iſta macula fœdos monſtrare poſſet. Supponit omnia, quæ vel latronibus vel paſtoribus fugitivis leguntur unquam impacta crimina, his prorſus adfuiſſe. An igitur qui diu vixerunt flagitiis & facinoribus talibus adſueti, videantur ſtatim ſub Romulo vitam adeo rectam paſſuri? Potuiſſet Minucius ea ſine damno relinque-

tores. Et ut ipſe [1] Romulus, Imperator & rector, populum ſuum facinore præcelleret, [2] parricidium fecit. [3] Hæc prima ſunt auſpicia religioſæ civitatis. mox alienas virgines [4] jam deſponſatas, jam deſtinatas, & [5] nonnullas de matrimonio mulierculas [6] ſine more rapuit,

re Ætolis vel Mithridati & hoſtibus Romani ſplendoris. Sed Gallus his etiam addit *& de ſacrileges:* & Janus quidam Broukhuſius ex hoc loco vocat Minucium omnium diſertiſſimum vindicem diſciplinæ Chriſtianæ pag. 409 Propertii. *Gronovius.*

1 *Romulus parricidium fecit*] Florus l. 1. c. 1. Liv. lib. 1. Leo ſerm. 1. de nativ. Petri & Pauli. Auguſt. de civit. Dei l. 3. cap. 6. De conſenſu Euangeliſt. lib. 1. cap. 12. *Elmenhorſt.* Accidit certe, ſed cujus nequaquam debuit dici hæc cauſa fuiſſe. Sed patiamur inſervire argumento ſuo, & hinc occaſionibus ac cauſis omiſſis ſola adducere facinora, quibus enſe evaginato vix poteſt præſcribi modus. *Gronovius.*

2 *Parricidium fecit*] Sed ſenior Minucio Ovidius novit Remum dixiſſe: *Sæve Celer; crudelem animam per vulnera reddas. Utque ego, ſub terras ſanguinolentus eas. Noluit hoc frater. pietas æqualis in illo eſt,* &c lib. v. Faſt. *Gronov.*

3 *Hæc prima ſunt auſpicia*] Negaret Livius 111, 61. *Quæ nec Jupiter nec Mars pater paſſuri ſint iis auſpiciis conditæ urbi accidere.* Et qualia intelligat, ſatis patet. Sed tæduit Chriſtianos ineptiarum. *Gronovius.*

4 *Iam deſponſatas, jam deſtinatas*] An non mirari oportet, cur illarum deſponſationis tempora ab Dionyſio Halicarnaſſenſi ac Livio tantopere celentur, nec accurate de ſingulis aperiant, quantopere jam appropinquaviſſent ad nuptiarum celebrandi diem; etiam cur proprie iſti cupidi ſponſi nihil tentaverint peculiare ad eas recipiendas, & ſpem jam foribus admotam implendam; ſed tantum communi parentum & propinquorum ſtudio omnia commiſerint. Scilicet verbis exaggerari debuit ea res, & quum in vulgato per omnes raptu tali ſupponi facile poſſit variæ ætatis puellas & virgines fuiſſe, Minucius per inſultationem debuit ſpeciatim diſtinguere. *Gronovius.*

5 *Nonnullas de matrimonio mulierculas*] Id quoque ſeparatim debuit annotari, tanquam fuiſſent in hoc grege, qui prætuliſſent veterem foſſam tergere, quam facere novam. Talem certe exhibent ipſum Romulum, dum Herſiliam illi attribuunt. *Gronovius.*

6 *Sine more*] Id eſt, ut ait Lactant. in 1. Statii Thebaid. p. 17. *Injuſte, ſine exemplo.* Virgil. 8. Æneid.

—— *raptas ſine more Sabinas.*

Videndus Petrus Faber JC. lib. 2. Semeſtr. cap. 18. *Elmenhorſt.*

Sine more rapuit] Alludit ad Virgilianum illud,

—— *raptas ſine more Sabinas,*

Sine more, ſine exemplo. quod factum antea non fuerat, quod inau-

puit, violavit, illuſit: & cum earum parentibus, [1] id eſt, cum ſoceris ſuis, bellum miſcuit, propinquum ſanguinem fudit. Quid irreligioſius, quid audacius, quid ipſa ſceleris confidentiâ tutius? Jam finitimos agro pellere, civitates proximas evertere cum templis & altaribus, captos cogere, damnis alienis & ſuis ſceleribus [2] adoleſcere, cum Romulo regibus ceteris, [3] & poſtremis ducibus diſciplina communis eſt. ita quidquid Romani tenent, colunt, poſſident, audaciæ præda eſt: templa omnia de [4] manubiis, id eſt, de ruinis urbium, de ſpoliis deorum, de cædibus ſacerdotum. hoc inſultare & illudere eſt, victis religionibus ſervire, captivas eas poſt victorias adorare. Nam [5] adorare quæ

inauditum & inuſitatum ante. ut contra idem Virgil.

—— *lectas de more bidentes.* Rigaltius.

1 *Id eſt cum ſoceris*] Dele Gloſſema. *Wowerus.* Sed optime percepit Gallica verſio, *ils ſont la guerre a leurs Peres, a ceux dont ils avoient eſpouſé les filles.*

2 *Adoleſcere, cum Romulo regibus ceteris & poſt.*] Quum ſic diſtinxiſſent Wowerus & Elmenhorſtius, mox Heraldus & Rigaltius notam diſtinctionis expulerunt, quam deinde ſequutæ editiones reſtituentes immiſerunt poſt vocem *Romulo*, prorſus vitioſe, unde veterem repetivi ab Wowero, quem ſequebatur etiam Gallicus interpres; *c'eſt la doctrine de Romulus & de ſes ſucceſſeurs.* Sed non ita pronunciandum eſſe docent vivi colores, quos ex variis illorum ducum ingeniis & dictis traxit Hugo Grotius in Prolegomenis laudatiſſimi voluminis de Jure belli ac pacis. *Gronov.*

3 *Et poſtremis ducibus*] Lege: *Poſtumis.* Wowerus.

4 *Manubiis*] *C. Marius Pr. Tr. Pl. Q. Augur de manubiis Cimbricis, & Teutonicis ædem Honori, & Virtuti.* Suet. Aug. cap. 30. Tib. cap. 20. *Wower.*

Templa omnia de manubiis] Ambroſius epiſt. 29. ad Theodoſ. Imp. *Legimus templa idolorum antiquitus condita de manubiis, & ſpoliis reliquorum hoſtium.* Aſconius Pedianus in Verr. Ciceronis pag. 36. *Ædem Caſtoris ex manubiis L. Metellus exſtruxit.* Elei bello devictis Piſæis, templum & ſignum de manubiis Iovi fecerunt. Pauſanias Eliacis fol. 156. & 173. Achaicis fol. 126. Phocaicis fol. 327. *Elmenhorſt.*

5 *Adorare quæ manu ceperis*] Fere agnoſci debet piſtoris invectiva. Quî enim poteſt hoc dici in illis civitatibus, ubi inter capita juris divini obtinet evocatio numinum ex obſeſſa & modo expugnanda urbe? Nequit dici ſacrilegium, multo minus id conſecrari, dum religionem numinis

quæ manu ceperis, [1] ſacrilegium eſt conſecrare, non numina. [2] Toties ergo Romanis impiatum eſt, quoties triumphatum. tot de diis ſpolia, quot de gentibus & [3] tropæa. Igitur Romani non ideo tanti quod reli-

nis ex evertenda urbe non modo evocas, ſed etiam transfers in urbem victricem. *Gronovius.*

3 *Sacrilegium eſt conſecrare*] Conſecrare ſacrilegium, ut ſupra, *Avaritia conſecrata eſt.* Rigalt.

4 *Toties ergo Rom. impiatum*] Tertull. Apol. *Tot igitur ſacrilegia Romanorum, quot tropæa: tot de Diis, quot de gentibus triumphi: tot manubiæ, quot manent ſimulacra captivorum Deorum.* Impiatum, ut Tert. adv. Gnoſt. Victoriatum, & injuriatum. *Wower.*

Toties ergo Romanis impiatum] Tertull. Apol. cap. 25. *Tot igitur ſacrilegia Romanorum, quot tropæa: tot de Diis, quot de gentibus triumphi: tot manubiæ, quot manent adhuc ſimulachra captivorum Deorum.* Elmenhorſt.

5 *Tropæa*] Tropæa quid ſint declarat Varro in Bimargo: *Fuga,* inquit, *hoſtium Græce vocatur* τροπή: *hinc ſpolia capta fixa in ſtipitibus, appellantur tropæa.* Erant proprie tropæa corpora trunca cum ſpoliis, qualia hodieque adhuc duo Romæ in Eſquilino viſuntur, proque illis habentur, quæ Mario erecta forent, de quibus Valerius Maximus l. 8. cap. 9. Moles enim inibi eſt latericia, in quâ bina tropæa ex marmore, quæ corpora ſunt trunca cum ſpoliis. Eorum alterum thorace ſquamoſo indutum, cum clypeis & ornamentis militaribus, ante ſe juvenem captivum manibus ad tergum religatis, & undique alatas victorias habens: alterum armis ornatum, clypeis non uſquequaque rotundis, galeis duabus, alterâ apertâ cum cono & criſtis, alterâ clauſâ ſine criſtis: in eodem ineſt forma chlamydis, & alia quædam vetuſtate minus apparentia. Interdum tamen turres, aræ, & columnæ pro tropæis fuêre. Sic Domitius Ænobarbus & Fabius Maximus, qui primi è Romanis tropæa erexere, turres ſtatuerunt, ut refert Florus lib. 3. cap. 2. *Utriuſque victoriæ quod quantumque gaudium fuerit, vel hinc exiſtimari poteſt, quod Domitius Ænobarbus, & Fabius Maximus, ipſis quibus dimicaverant locis, ſaxeas erexêre turres, & deſuper exornata armis hoſtilibus tropæa fixêre; cum hic mos inuſitatus fuerit noſtris.* De aris Cicero lib. 15. ad familiares: *In Amano,* inquit, *monte aræ ſunt Alexandri.* Et Tertullianus de Pallio in limine: *Poſt trinas Pompeji aras.* Et apud Arrianum lib. 5. Alexander ex Indiâ rediturus aras erexiſſe dicitur, ὕψος μὲν κατὰ τοὺς μεγίστους πύργους, εὖρος δὲ μείζονας ἔτι ἢ κατὰ πύργους, χαριστήρια τοῖς θεοῖς. De columnis Plinius lib. 34. cap. 5. dum ait L. Mænio victis Latinis, & C. Duilio Pœnis columnas poſitas. Manifeſtim Iſocrates Oratione ad Philippum: τὰς στήλας τὰς Ἡρακλείους καλουμένας ἐποιήσατο, τρόπαιον μὲν τῶν βαρβάρων, μνημεῖον

δὲ

religioſi, ſed quod impune ſacrilegi. Neque enim potuerunt in ipſis bellis deos adjutores habere, adverſus quos

διὰ τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ. Quod Herodotus etiam in Euterpe de Seſoſtri docet. Apud Euripidem in Phœniſſis ſtatua eſt pro tropæo:

Διὸς τρόπαιον ἵστασαν βρέτας.

Antiquitus quoque arborum truncis uſi rudibus, & ſine arte: Æneas apud Virgilium lib. 11.

Ingentem quercum, deciſis undique ramis,
Conſtituit tumulo, fulgentiaque induit arma
Mezentî ducis exuvias, tibi magne tropæum
Bellipotens: aptat rorantes ſanguine criſtas,
Telaque trunca viri, & bis ſex thoraca petitum
Perfoſſumque locis. ....

Et paullo poſt:

Indutoſque jubet truncos hoſtilibus armis
Ipſos ferre duces. .....

Juvenalis Sat. 10.

Bellorum exuviæ truncis affixa tropæis.

Statius Thebaid.

Quercus erat teneræ jamdudum oblita juventæ,
Huic leves galeas, perfoſſaque vulnere crebro
Inſerit arma ....

Claudianus:

....: *ſi lætior adſit*
Gloria, veſtita ſpoliis donabere quercu.

Item Panegyr. 2. Stilicon

Ditibus exſequiis tendentem ad ſidera quercum.

Et lib. 1. in Ruffinum;

Feſtinas urgete manus, meus ecce paratur
Ad bellum Stilico, qui me de more tropæis
Ditat, & hoſtiles ſuſpendit in arbore criſtas.

Sidonius Panegyr. Anthem.

.... *quercuſque tropæis*
Curva tremit ....

Et panegyr. Majorani:

Iſta micant clypeo, cuſpis trabe ſurgit eburnâ
Ebria cæde virûm; propior Bellona tropæum
Extruit, ut quercum captivo pondere curvet.

Prudentius lib. 2. adverſus Symmachum:

Et ſuſpenſa gravi telorum fragmina trunco.

Suetonius de Caligulâ cap. 45. *Proripuit ſe cum amicis & parte equitum prætorianorum in proximam ſilvam: truncatiſque arboribus, & in modum tropæorum adornatis, ad lumina reverſus.* Tropæa autem Dîs ſacrata erant, eoque diruere ea nefas fuit. Dio lib. lib. 42. de Cæſare: καὶ τρόπαιον ἐπειδήπερ ὁ Μιθριδάτης ἀπὸ τοῦ Τριαρίου ἐνταῦθα που ἐγηγέρκει ἀντανέστησε. καθελεῖν μὲν γὰρ τὸ τοῦ βαρβάρου οὐκ ἐτόλμησεν, ὡς καὶ τοῖς ἐμπολεμίοις θεοῖς καθιερωμένον. Vitruvius lib. 2. cap. *Poſtea autem Rhodii religione impediti, quod nefas eſſet tropæa dicata removere, circa locum eum ædificium ſtruxerunt.* Sulla tamen Marii tropæa dejecit, quæ Cæſar denuo reſtituit, ut eſt apud Suetonium Julio, cap. 11. quod etiam jure fieri nequiit; ſemel enim dedicata nec evertere fas fuit; neque diruta, vel etiam temporis vetuſtate

quos arma rapuerunt, & quod poſtulaverant [1] detriumphatos colere cœperunt. Quid autem iſti dii pro Romanis poſſunt, qui nihil pro ſuis adverſus eorum arma valuerunt? Romanorum enim vernaculos deos novimus.

ſtate conſumpta, inſtaurare, ut tangit Plutarchus in Quæſt. Roman. 36. Atque hæc in præſenti de tropæis, infra forſan plura adjiciemus. *Ouzelius.*

1 *Detriumphatos colere cœperunt*] Auguſtin. de conſenſu Euangeliſt. lib. 1. c. 12. *Solebant Romani Deos gentium, quas ſubjugaverant, colendos propitiare, & eorum ſacra ſuſcipere.* Hieronym. in Epiſt. Pauli ad Rom. c. 1. pag. 266. *Omni mundo mirum fuit, Romanos crediediſſe, qui idolorum nimia fuerant cultura poſſeſſi, ita ut etiam omnium gentium Diis, quas vicerant, deſervirent.* Elmenhorſt.

Et quos poſt lauream detriumphatos colere cœperunt] Sic emendari poſſe cenſemus quod abſque ullo ſenſu legitur in exemplari, *& quos poſtulaverant.* Apparent priſtinæ ſcripturæ veſtigia: *quod poſtulaverant*, ſed abraſa eſt littera, *d*, & ſuperſcripta littera, *s*, ab antiqua etiam manu. *Rigalt.*

Et quos poſt cladem detriumphatos colere cœperunt] Ita vulgata lectio, quæ ferri poteſt. In MS. mendoſiſſime legitur, *Et q. poſtulaverant, d. c. c.* Quod Fulvius Urſinus reſtituere conatur, ac emendat: *Et quos populaverant, detriumphatos colere cœperunt.* Rigaltius vero: *Et quos poſt lauream detriumphatos colere cœperunt.* Ingenioſe. *Ouzelius.*

Et quos poſt cladem detriumph.] En voces conjecturis obrutas, quæ quia nihil boni eis afferunt, pari facilitate deſeremus, qua profuſæ ſunt non ad Minucium juvandum, ſed genium proprium placandum. Ubi quam lepidus eſt Ouzelius, ut ſciat hactenus judicare quid mendoſiſſime legatur, & quid ingenioſe fiat? ab vero autem arripiendo probat ſe alieniſſimum, ut merito nugax ſit, & ad riſum oſtentetur. Et ſane miror nihil huc attuliſſe Heraldum, cur læſam potius codicis veteris lectionem *quos poſtulaverant* probare maluerit, quam priſtinam & haud dubie ſinceram *quod poſtulaverant.* Nam egregio & accurato Rigaltio id indicium debemus, nempe abraſam eſſe literam *d* & ſuperſcriptam literam *s* ab antiqua etiam manu, ſcilicet quæ nec ipſa iſtud *quod* intelligere poterat. Quid autem ſcrupuli eſt in hac pronunciatione, *& quod poſtulaverant detriumphatos colere cœperunt?* *Quod poſtulaverant*, nempe in principiis belli, votis in Capitolio nuncupatis, ut ex illo contingeret triumphus, etiam ſub pollicitatione numinum transferendorum. Neque enim egregium iſtud *detriumphatos* patiar mutari, quum & ipſe Minucius dixerit cap. v, *ſine diſcrimine omnes deperire.* Quum etiam hic Minucius foret, qui recordaretur in Cicerone ſuo lib. 11 Orat. 63 jocum

mus. [1] Romulus, Picus, Tiberinus, & Conſus, & [2] Pilumnus, ac Picumnus dii. [3] Cloacinam Tatius & inve-

cum exortum in verbo *deambulatum*, & cap. 57 *ſi deſugerim*, non incaſſum, ſed ut præpoſitio eximiam vim adferret. *Gronovius.*

1 *Romulus, Picus, Tiberinus, & Conſus, Pilumnus & Picumnus*] Auguſtin. de civitate Dei lib. 4. cap. 23. lib. 10. cap. 10. *Elmenhorſtius.*

2 *Pilumnus*] Pilumno Deverram adnectit Auguſtinus, l. 6. de civ. Dei c. 10. *Pilumnus à pilo. Deverram à ſcopis.* Rigaltius.

Volumnus] In exempl. *Polumnus.* Tertullianus lib. 2. ad Nat. Item Voluntatis. Volumnum & Voletam. *Rigaltius.*

Pilumnus ac Picumnus] Sic malui, quam, quod Rigaltius ſubſtituit, *Volumnus.* Pilumnus enim & Picumnus, ut ait Servius ad 9. Æneid. *fratres fuerunt, & dii. Horum Picumnus* (ſic enim, ut & antea, apud Servium legendum, non vero *Pithumnus*, quod vulgo corrupte circumfertur) *uſum ſtercorandorum invenit agrorum: unde & Sterquilinius dictus eſt: Pilumnus vero pinſendi frumenti; unde & à piſtoribus colitur. Ab ipſo etiam Pilum dictum eſt.* Et ad 10. Æneid. *Pilumnus idem Sterculinus, ut quidam dicunt, qui propter pilum inventum, quo fruges confici ſolent, ita appellatus eſt.* Videmus ex his Pilumnum artem, cum ſtercorandi agros, unde Sterculinus, tum pinſendi, ſive tundendi frumenta, inveniſſe, unde Pilumnus dictus; à *pilo* nimirum, quod inſtrumentum eſt, quo quid mortario tunditur. Ceterum Pilumnus & Picumnus præeſſe etiam credebantur connubiis, & puerorum tutelæ, unde & illis in ædibus lectus ſternebatur. Varro lib. 2. de Vita populi Romani, ut à Nonio Marcello adducitur; *Natus ſi erat vitalis, ſublatus ab obſtetrice ſtatuebatur in terrâ; ut auſpicaretur rectus eſſe: ac diis conjugalibus, Pilumno & Picumno, in ædibus lectus ſternebatur.* Verba hæc Varronis reſpicit Servius, cum ad 10. Æneid. loco dicto ait: *Varro Pilumnum & Picumnum infantium Deos eſſe ait: eiſque pro puerpera lectum in atrio ſterni, dum exploretur, an vitalis ſit*, (ita hic, non *utilis*, legi oportere, manifeſtum ex Varronis allatis verbis) *qui natus eſt.* Hinc etiam L. Calpurnius Piſo Pilumnum dictum exiſtimabat, quod pellat mala infantiæ, ut ibidem Servius ſubjicit. *Ouzelius.* Ab Heraldo editur Picunnus.

3 *Cloacina*] Lactant. lib. 1. cap. 20. & alii. *Wowerus.* Lactant. lib. 1. cap. 20. *Cloacinæ ſimulachrum in cloaca maxima repertum Tatius conſecravit, &, quia cujus eſſet effigies ignorabat, ex loco illi nomen impoſuit.* Elmenhorſtius. Feſtive ad hujus Deæ nomen alludit Tertullianus in de Pallio, cap. 4. *Quod ſi tunc locorum Diogenes de dolio latraret, non cœnulentis pedibus, ut thori Platonici ſciunt, ſed omnino totum Empedoclem in adyta Cloacinarum detuliſſet, ut qui ſe cœlitem delirârat, ſorores prius ſuas, dehinc homines Deos ſalutaret.* Meminit & ejus lib.

invenit & coluit: [1] Pavorem Hoſtilius atque Pallorem. [2] mox à neſcio quo Febris dedicata: hæc alumna urbis iſtius ſuperſtitio, morbi & malæ valetudines. Sane & [3] Acca Larentia, & Flora, meretrices propudioſæ; inter

lib. 1. adverſus Marcionem, cap. 18. *Ouzelius.*

1 *Pavorem Hoſtilius atque Pallorem*] Lactant. lib. 1. cap. 20. *Pavorem Palloremque Tullius Hoſtilius figuravit & coluit.* Auguſt. de civit. Dei lib. 4. cap. 2. 15. 23. & lib. 6. cap. 10. Livius lib. 1. hiſt. Fulvius Urſinus Famil. Roman. ex antiq. numiſmat. fol. 3. *Elmenh.*

2 *Mox autem neſcio à quo Febris dedicata*] Clem. Protrept. Ῥωμαῖοι Πυρετῷ καὶ Φόβῳ θύουσιν. Sen. de morte Claudii. Arrian. Diſſ. Epict. lib. 1. cap. 19. *Wowerus.* Ælianus variæ hiſtor. lib. 12. cap. 2. Ὅτι Ῥωμαῖοι ὑπὸ τῷ Παλλαντίῳ πυρετοῦ καὶ νεὼν, καὶ βωμὸν ἱδρύσαντο. Lact. lib. 1. cap. 20. Cicero de nat. Deor. lib. 3. pag. 342. Auguſtin. de conſenſu Euangeliſt. lib. 1. cap. 17. De civit. Dei lib. 2. cap. 15. lib. 3. cap. 12. & 25. l. 4. cap. 23. Hieron. in Joël. cap. 3. Valerius Max lib. 2. cap. 5. *Cæteros quidem Deos ad benefaciendum venerabantur. Febrem autem ad minus nocendum, templis colebant, quorum adhuc unum in Palatio, alterum in area Marianorum monumentorum, tertium in ſumma parte Vici Longi exſtat: in eaque remedia, quæ corporibus ægrorum adnexa fuerant, deferebantur.* Liber inſcription. fol. 97.

FEBRI. DIVAE. FEBRI. SANCTAE. FEBRI. MAGNAE.

CAMILLA. AMATA. PRO. FILIO. MALE. AFFECTO. *Elmenhorſt.* Cicero de legib. lib. 2. *Ara vetus ſtat in Palatio; Febris.* Plinius lib. 2. cap. 7. *Etiam publice Febri fanum in Palatio dicatum eſt.* Prudentius Hamärtigeniâ:

Par furor illorum, quos tradit fama dicatis
Conſecrâſſe Deas, Febrem, Scabiemque ſacellis. Ouzelius.

3 *Acca Larentia, & Flora meretrices propudioſæ*] Tertullianus Apol. cap. 13. Dionyſ. Halicarn. lib. 1. fol. 71. & 71. Plutarch. Romulo fol. 20. Auctor orig. Gentis Roman. fol. 777. Obſervation. ad Arnob. lib. 1. pag. 15. *Elmenhorſt.*

Acca Larentia] Hæc Romuli nutrix fuit, ut refert Plinius lib. 18. cap. 2. & Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 10. qui ex C. Licinii Macri primo hiſtoriarum libro hæc adducit: *Accam Larentiam, Romuli & Remi nutricem, regnante Romulo, Carucio* (lege *Tarrutio* vel *Tarrutio*) *cuidam Tuſco diviti denuptam, auctamque hereditate viri, quam poſt Romulo, quem educâſſet, reliquit: & ab eo parentalia, diemque feſtum, cauſſa pietatis ſtatutum.* Ac convenit hoc cum eo, quod de Romulo & Remo jactatur, eos à lupâ educatos fuiſſe; ita enim meretricem nuncupabant ab animalis hujus moribus. Accam autem Larentiam,

R ante-

inter morbos Romanorum & Deos computandæ. Iſti ſcilicet adverſus ceteros, qui in gentibus colebantur, Romanorum imperium protulerunt. neque enim eos [1] adverſum ſuos homines vel [2] Mars Thracius, vel [3] Jupiter Creticus, vel [4] Juno nunc Argiva, nunc [5] Samia, nunc

antequam Tarrutio nupſerat, nobile ſcortum fuiſſe ait Plutarchus in Quæſtionibus Romanis; quamvis Plutarchus hanc ſtatuat aliam eſſe ab illâ, quæ Romuli nutrix fuiſſe dicitur; uti & Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 10. qui addit, quoſdam velle, id contigiſſe regnante Aneo Marcio. Sed poteſt, ut hæc eadem ſit cum Romuli & Remi nutrice, idque ut credam, potiſſimum ducor C. Licinii Macri auctoritate, in verbis ſupra laudatis. *Ouzelius.* Qui quæ mox de Flora etiam notabat, omnia prompſit ex Voſſio de Idololatriæ Origine 1, 12, & ideo hinc expulſa. *Gronovius.*

1 *Adverſum ſuos homines*] Sic ſupra, *Romanis hominibus cum ſua ſibi natione captivus.* Rigaltius.

2 *Mars Thracius*] Arnobius lib. 4. pag. 85. *Mars in Thraciæ finibus procreatus.* Statius lib. 3. Thebaid. pag. 93. *Elmenhorſt.*

Mars Thracius] Mars Thracibus & Scythis præeſſe exiſtimatus, quia ea gens maxime bellicoſa, præque aliis viribus & robore præſtans, unde & apud illos natus dicitur. Vegetius lib. 1. de Re Militari, cap. ultimo. Phurnutus: Τιμᾶσθαι δὲ ὁ Ἄρης ὑπὸ Θρακῶν μάλιστα καὶ Σκυθῶν καὶ τῶν τοιούτων ἐθνῶν λέγεται, ἐπεὶ παρ' ἐκείνοις τῶν πολεμικῶν ἡ ἄσκησις εὐδοκιμεῖ, καὶ τὸ ἀιεπιστρεφὲς τῆς δίκης. Cultus autem præcipue in eâ civitate, cui nomen Creſtone, ut eſt apud Stephanum de urbibus: unde & Lycophron in Caſſandrâ:

Ὀρχωμοτῆσαι τόν τε Κρηστώνης θεόν.

Vide ibidem Iſacium Tzetzem. Solere porro Thraces Marti & Bellonæ captivos immolare, talibuſque victimis placare, teſtatur Ammianus Marcellinus lib. 27. *Ouzelius.*

3 *Jupiter Creticus*] Nazianz. ſerm. περὶ ἅγια φῶτα τῶν ἐπιφανιῶν f. 233. Pauſanias Arcad. Theophilus lib. 1. ad Autolyc. pag. 247. Lactant. lib. 1. cap. 2. *Elmenhorſt.*

4 *Juno Argiva*] Lucian. de ſacrificiis fol. 74. Lactant. lib. 1. cap. 17. Strabo lib. 5. fol. 149. Philoſtr. de vita Apollonii lib. 6. cap. 9. Cicero lib. 1. de nat. Deor. pag. 187. Pauſan. Laconic. fol. 85. Virgil. lib. 3. Æneid. fol. 302. Philargyrius in 3. Georg. Dio Chryſoſt. Orat. 37. fol. 457. *Elmenhorſt.*

Juno nunc Argiva] Sic dicebatur quia Juno putabatur Argis nata; quæ opinio inde orta, quod Juno Argis Dea eſſet tutelaris: ut, cui Inachus terram hanc conſecraſſet; unde etiam cultus ejus ad Græcorum alios profluxit. Pindarus in Nemeis Argos vocat Ἥρας δῶμα. Et Euripides in Iphig. Aulidenſi de Junone ait; μὰ τὴν ἄνασσαν θεὰν Ἀργείαν. Item in Heraclidis:

-- θεοῖσι

nunc [1] Pœna, nunc [2] Diana Taurica, vel mater Idæa, vel

---- Θεοῖσι δὲ οὐ κακίοσι
Χρώμεσθα συμμάχοισιν, Ἀργείων ἄναξ.
Τῶν μὲν γὰρ Ἥρα προστατεῖ Διὸς δάμαρ,
Ἡμῶν δ' Ἀθηνᾶ.

Apud Homerum Iliad. δ. Juno inquit:

Ἤτοι ἐμοὶ τρεῖς μὲν πολυφίλτατοί εἰσι πόληες,
Ἄργος τε, Σπάρτη τε, καὶ εὐρυάγυια Μυκήνη.

Huic apud Argivas celebrabantur ſacra; Ἡραῖα dicta. Pauſanias in Corinthiacis, ubi de Argivis agit: Ἔχεται δὲ τὸ ςάδιον, ἐν ᾧ τὸν ἀγῶνα τῷ Νεμείῳ Διῒ, καὶ τὰ Ἡραῖα, ἄγουσιν. Prima illic ſacerdotio functa eſt Callithea, ut vocatur Theoni Commentario in Aratum: οἱ δὲ μυθολόγοι τὸν ἡνίοχον λέγουσιν εἶναι εἴδωλον, ἢ Βελλεροφόντου, ἢ Τροφίλου, τῆς Καλλιθέας παιδὸς, τῆς πρώτης ἐν Ἄργει γενομένης ἱερείας. Aliis enim, ut Clementi Alexandrino lib. 1. Stromat. Καλλιθόη; Euſebio lib. 3. Præparat. Euang. cap. 8. ex Plutarcho Καλλίθυα appellatur. Hygino etiam, niſi corruptum ſit, ut credo, quod vulgo circumfertur, fabulâ 145. dicitur *Callirrhoë*. Neque ad hoc ſacerdotium niſi feminæ honoratiſſimæ admittebantur. Palæphatus, ubi de Ione agit: Ταύτῃ οἱ ἀπὸ τῆς πόλεως τιμὴν ἔδωκαν, τὸ ἱέρειαν εἶναι τῆς Ἀργείας Ἥρας. Per eas tempora computabantur, uti per Archontes apud Athenienſes ſolebat fieri. Liquet hoc ex Thucydide, qui initio lib. 2. Ἐπὶ Χρυσίδος, τότε ἐν Ἄργει πεντήκοντα δυοῖν δέοντα ἔτη ἱερωμένης. Quo loco ſic Scholiaſtes ejus: Ἠρίθμουν τοὺς χρόνους οἱ Ἀργεῖοι ἀπὸ τῶν ἱερειῶν. Feſto hoc currus, in quo ſacerdos conſidebat, trahebatur albis bobus ad Templum Junonis, quod extra urbem erat. Palæphatus prope finem: Ἀργεῖοι πολιοῦχον αὐτοῖς τὴν Ἥραν ἡγοῦντο· καὶ διὰ τοῦτο καὶ πανήγυριν αὐτῇ τεταγμένην ἄγουσιν. ὁ δὲ τρόπος τῆς ἑορτῆς, ἅμαξα βοῶν, τὸ χρῶμα λευκῶν. ἀπὸ δὲ τῆς ἁμάξης εἶναι δεῖ ἱέρειαν. οὕτω δὲ ἔχειν ἄχρι τοῦ νεοῦ. τὸ δὲ ἱερὸν, ἔξω τοῦ ἄστεος. Plura de hoc feſto vide ſis apud Meurſium Græciâ feriatâ. *Ouzelius*. Quem partes petiſſe ex Voſſio in fine libri 11 de Idolol. deprehendes, ſi inſpexeris: reliqua ex aliis.

5 *Samia*] Athenæus Deipnoſ. l. 15. fol. 672. Origen. lib. 4. contra Celſum. Iſidorus orig. lib. 8. cap. 2. Pauſanias Achaic. fol. 209. Eliacis fol. 160. *Elmenhorſt.*

1 *Pœna*] Id eſt, *Carthaginenſis*. Idem.

2 *Diana Taurica*] Pauſanias Atticis fol. 19. Achaicis fol. 225. *Idem.*

3 *Nunc Diana Taurica*] Quum ſic ediderint non modo Sabæus in prima, ſed etiam Heraldus & Rigaltius, tres ſcilicet exactiſſimi in perhibendo codice MSto, etiam Urſinus in ſecunda Romana, Wowero & Elmenhorſtio & reliquo grege mutare auſo primam vocem in *vel*, quid aliud quam pro lubitu jus dicunt & nugantes ſubjecerunt quod libebat. At quid aliud, quam in prioribus, ut & in ipſo libro MS. aberravit manus ex communi caſu pro *nec* vel *non*; quippe univerſam hanc e-

 nun-

vel [1] Ægyptia illa non numina, ſed portenta juverunt. [2] Niſi forte apud iſtos major caſtitas virginum, aut religio ſanctior ſacerdotum: cum pæne in pluribus virginibus, & quæ inconſultius ſe viris miſcuiſſent, [3] Veſtâ ſane neſciente, ſit inceſtum vindicatum; in reſiduis impunitatem fecerit, non caſtitas tutior, ſed impudicitia felicior. [4] Ubi autem magis à ſacerdotibus, [5] quam inter

nunciationem videtur Minucius in plura ſegmenta ſciſſam edidiſſe. Quid autem in hoc loco ſuſtinuit Gallicus interpres? *la Diane d'Ephese ou celle des Scythes.* Gronovius.

1 *Ægyptia illa non numina ſed portenta*] *Ægyptum* Satisberienſis lib. 1. de nugis curial. cap. 10. *matrem ſuperſtitionis* appellat. Hieron. in Eſaiam c. 46. fol. 149. *Nulla gens ita idololatriæ dedita fuit, & tam innumerabilia portenta venerata eſt, quam Ægyptus.*. Vide Obſervationes noſtras ad Arnob. l. 1. f. 15. *Elmenhorſt.*

Ægyptia illa non numina ſed portenta] De portentoſa ac ridicula Ægyptiorum ſuperſtitione, qui boves, feles, ſcarabeos, buculos, aliaque id genus bruta animantia pro numinibus colebant, ſcatent veterum libri. Nos infra de pleriſque ſpeciatim dicemus; lubet jam unum vel alterum locum adducere. Lactantius lib. 1. cap. 20. *Mille alia portenta; ut jam vaniores qui hæc colenda ſuſceperint, quam Ægyptios eſſe dicamus, qui monſtruoſa ac ridicula quædam ſimulacra verebantur.* Et lib. 5. cap. 20. *Num pejus nos deſtruimus, quam natio Ægyptiorum? qui turpiſſimas beſtiarum ac pecudum figuras colunt.* Vide Lucianum in Concilio Deorum, Clementem Alexandr. 3. Pædagog. Laërtium Prooemio lib. 1. Maximum Tyrium Sermone 37. Prudentium lib. 2. adverſus Symmachum, alios infra adducendos. *Ouzelius.* Sed hæ citationes petitæ ex Elmenhorſtio ad Arnobium pag. 25 & 26.

2 *Niſi forte apud iſtos major caſtitas virginum*] Ita ediderat recte Gelenius ſententia flagitante, & MS. Reg. adſtipulante. Editio Rom. habebat *caſtitatis*, pravo ſenſu. *Herald.*

3 *Veſta ſane neſciente*] Turpe eſt Deo ſive Deæ aliquid ignorare. Sed Veſta mentem non habet. etenim ignis eſt. Ovidius:

Nec tu aliud Veſtam, quam vivam intellige flammam.

Et tamen in caſu ſimili:

--- Veſtæ ſimulacra feruntur.
Virgineas oculis oppoſuiſſe manus.

Quam fuere fatua illa numinum commenta. *Rigaltius.*

4 *Ubi autem magis quam inter aras & del.*] Tertul. Apol. *In templis adulteria componi, inter aras lenocinia tractari, in ipſis plerunque æditurorum, & ſacerdotum tabernaculis.* Athanaſius contra gentes fol. 21. Γυναῖκες γοῦν ἐν εἰδώλοις τῆς Φοινίκης πάλαι προσεκαθέζοντο, ἀπαρχόμεναι τοῖς ἐκεῖ θεοῖς ἑαυτῶν τὴν τοῦ σώματος αὐτῶν μισθαρνίαν;

inter aras & delubra conducuntur ſtupra, tractantur lenocinia, adulteria meditantur? frequentius denique [1] in æditorum cellulis, quam in ipſis lupanaribus flagrans

νίαν, νομίζουσαι τῇ πορνείᾳ τὴν θεὸν ἑαυτῶν ἱλάσκεσθαι, καὶ εἰς εὐμένειαν ἄγειν αὐτὴν διὰ τούτων. Id eſt: *Olim Phœniſſæ mulieres ante idola proſtituebantur, dedicantes numinibus ſuum quæſtum, perſuaſæ meretricatu ea propitiari, ac proſperitatem rerum inde naſci.* Euſebius de vita Conſtantini lib. 3. cap. 55. Rufin. lib. 2. Eccleſiaſt. hiſtor. cap. 75. de templo Serapidis. Sueton. Tiberio c. 44. Juvenal. Satyr. 6. Tertullian. Apol. cap. 15. Pauſan. Achaic. fol. 275. Joſeph. antiquit. Judaic. lib. 18. cap. 7. *Elmenhorſt.* Unde illud Virgilii:

Et quo ſed faciles nymphæ riſere ſacello.

& Juvenalis:

Aut apud Iſiacæ potius ſacraria lenæ. Rigaltius.

Conducuntur ſtupra] Rom. *condicuntur.* Wowerus.

Intra aras & delubra ſtupra conducuntur] Præcipue in Iſidos templo ſcelera hæc committebantur; unde Ovidius Amor. 2. Eleg 2.

Nec tu Niligenam fieri quid poſſit ad Iſin
Quæſieris. ....

Et lib. 1. de Arte:

Nec fuge Niligenæ Memphitica ſacra juvencæ.
Multas illa facit, quod fuit ipſa Jovi.

Item lib. 3.

Quid faciet cuſtos? cum ſint tot in urbe theatra?
Cum ſpectet junctos illa libenter equos?
Cum ſedeat Phariæ ſacris operoſa juvencæ,
Quoque ſui comites ire vetantur, eat?

Sic Juvenalis Satyra 6.

.... *Jamque exſpectatur in hortis,*
Aut apud Iſiacæ potius ſacraria lenæ.

Ubi vetus ejus Scholiaſtes: *Apud templum Iſidis Lenæ conciliatrices: quia in hortis templorum adulteria committuntur.* Nec tamen in aliis multis templis corruptelæ hæ quoque minus fiebant. Juvenalis Sat. 9.

Nuper enim, ut repeto, fanum Iſidis, & Ganymedem
Pacis, & advectæ ſecreta palatia matris,
Et Cererem, (Nam quo non proſtat femina templo?)

Ouzel.

1 *In æditorum cellulis*] Has non aliunde melius cognoſcimus, quam ex Domitiani adoleſcentis caſu, qui ab Suetonio ſcribitur in Capitolio apud æditum clam pernoctaviſſe, intelligens cellam ejus, ſicut in aliis non ſacris ædibus cellulam habebant janitores. Sed quod attinet ad materiam ipſam, tale quid indicare voluit Ovidius de Hippomene & Atalanta libri x Metamorph. in fine.

Templa Deûm Matri, quæ quondam clarus Echion
Fecerat ex voto, nemoroſis abdita ſilvis
Tranſibant; & iter longum requieſcere ſuaſit.
Illic concubitus intempeſtiva cupido

grans libido defungitur. [1] Et tamen ante eos, Deo diſpenſante, [2] diu regna tenuerunt Aſſyrii, Medi, Perſæ, Græci etiam, & Ægyptii, cum Pontifices & Arvales, [3] & Salios, & Veſtales, & Augures non habe-rent, nec pullos caveâ recluſos, quorum cibo vel faſtidio [4] reſpublica ſumma regeretur.

XXVI.

Occupat Hyppomenen a numine concita noſtro.
Luminis exigui fuerat prope templa receſſus
Speluncæ ſimilis, nativo pumice tectus;
Religione ſacer priſca; quo multa ſacerdos
Lignea contulerat veterum ſimulacra Deorum.
Hunc init, & vetito temerat ſacraria probro. Gronov.

1 *Et tamen ante eos Deo diſpenſante*] Hoc habet Minucius à Tertul. *Videte igitur, ne ille regna diſpenſet, cujus eſt orbis, &c.* Apolog. cap. 26. *Rigaltius.*

2 *Diu regna tenuerunt Aſſyrii, Medi, Perſæ*] Similia Tertul. Apol. *wowerus.* Tertullian. Apolog. cap. 26. Euſeb. de præp. Eccleſ. lib. 10. cap. 18. Theophilus ad Autolyc. lib. 3. *Elmenhorſt.*

3 *Et Salios & Veſtales*] Ita MS. Reg. Antea, *Et Salios, Veſtales.* abſque copula. *Herald.* Sane etiam ita edidit Heraldus in prima, ut antea Sabæus.

Salios & Veſtales & Augures] An credimus ſic de induſtria puellas interpoſitas his virilibus ſacerdotibus? Certe viri docti tale quid ſibi fuerunt imaginati, dum in edendo iſtum ordinem tenent, quum tamen & Veſtalium mentio occurrat ante Romam conditam in Alba, & de fæminis illis velut in caſto viventibus legamus ſane in Perſico & ulteriore imperio. Mihi autem nihil niſi virile hîc enumeratum videtur, & credo Minucium ſcripſiſſe *& Salios & Feciales & Augures.* Nemo non agnoſcit viciniam literarum. *Gronovius.*

4 *Reſpublica ſumma*] Rom. *res ſumma.* Accius: *Quibus rem ſummam, & patriam noſtram.* Plin. Fortaſſe: *reipublicæ ſumma.* Wowerus.

Res ſumma] Virgil. lib. 2. Æneid. fol. 230.

Quo res ſumma loco Pantheu.

Servius:

Res ſumma, eſt reſpublica, univerſus ſtatus.

Ennius:

Summam ſervare decet rem.

Accius apud Nonium: *Quibus rem ſummam & patriam noſtram, &c.* Elmenhorſt.

Reſpublica ſumma regeretur] Mirum eſt ita hoc procedere, ut ab hæſitatione Wowerii, ab prava ſententia Elmenhorſtii (non enim in editionibus tales ſunt, quippe exhibet uterque quod citavi) improbentur Sabæus & Gelenius, qui etiam ſic ediderunt, ſequutis Heraldo & Rigaltio, utque noviſſimæ hinc editiones oſtentent *res ſumma reg.* haud dubie contra codicem MS. quem expreſſum eſſe ab Heraldo & Rigaltio

XXVI. Jam enim venio ad illa auſpicia & auguria Romana, quæ ſummo labore collecta teſtatus es, & pœnitenter omiſſa, & obſervata feliciter. [2] Clodius ſcilicet, & Flaminius, & Junius ideo exercitus perdiderunt, quod pullorum [3] ſoliſtimum tripudium expectandum

tio utique ambigi nequit. Sed eſt hîc aliquid enimvero præclarum. Nam ipſa illa tria loca Accii, Virgilii, Plinii Urſinus annotare curaverat in margine editionis Romanæ, quem noſtri illi plane ignorant, peſſimo mehercule exemplo. Hinc tamen in illis *res ſumma* excuſari poteſt; in citerioribus quî fieri poteſt? Quæſo, an non ſatis illuſtrata eſt iſta *reſpublica ſumma* in notis paternis ad Livium? Ad hanc iſti vetuſtiores temere non attenderant, ut ſolent paulatim per articulos omnia produci. *Gronovius.*

2 *Clodius*] Scribo, *Claudius.* Meurſius.

Clodius, Flaminius, & Junius] Cicero de divinat. lib. 2. pag. 394. *Omni ſupplicio dignus Clodius & Junius conſules, qui contra auſpicia navigarunt. Parendum enim fuit religioni, nec patrius mos tam contumaciter repudiandus.* Et paulo poſt: *Flaminius non paruit auſpiciis, ideoque periit cum exercitu.* Elmenhorſt.

3 *Soliſtimum*] MS. corrupte, *ſolenniſſimum.* Tripudii ſoliſtimi, meminerunt Cicero, Feſtus, Macrobius, alii. *Meurſius.*

Soliſtimum tripudium] Feſtus in Soliſtimum & Sonivium. *Wowerus.* Cicero de Divin. lib. 2. pag. 395. *Attulit in cavea pullos pullarius. Hæ ſunt aves internuntiæ Jovis, quæ paſcantur necne quid refert? Nihil ad auſpicia: ſed quia, cum paſcuntur, neceſſe eſt aliquid ex ore cadere & terram pavire, terripavium primo, poſt terripudium dictum eſt: hoc quidem jam tripudium dicitur. Cum igitur offa jam cecidit ex ore pulli, tum auſpicium ſoliſtimum nuntiant.* Et lib. 1. pag. 290. *Quod autem ſcriptum habetis tripudium fieri, ſi ex ea quid in ſolum ceciderit, hoc quoque coactum, quod dixi tripudium Soliſtimum dicitis.* Feſtus in *Soliſtimum.* Elmenhorſt.

Quod pullorum ſolemniſſimum tripudium] Hæc eſt lectio Rom. edit. & MS. Reg. pro qua Gelenius edidit *ſoliſtimum.* Sed etſi *ſoliſtimum tripudium* proſperum augurium proprie dicitur, quod pueri norunt; fieri tamen poteſt ut ſcripſerit Minucius *ſolemniſſimum;* quia revera ſolemne id erat & uſitatum augurium, cum auſpicia ex avium volatu ipſius jam Ciceronis tempore in deſuetudinem abiiſſent, quod ipſe docet in libris de divinatione. *Heraldus.*

Solenniſſimum tripudium] *Solenniſſimum erat Romanos duces non pugnare, niſi avibus addicentibus; parendum igitur fuit religioni, nec patrius mos tam contumaciter repudiandus,* inquit Cic. 2. de divinatione. Itaque *ſolenniſſimum* dixerit Minucius, cui de more patrio parendum fuit. Et tamen apud Ciceronem, eo loci legerat,

ctandum non putaverunt? Quid [1] Regulus? nonne auguria ſervavit, & captus eſt? [2] Mancinus religionem tenuit, & ſub jugum miſſus eſt, & deditus? [3] Pullos edaces habuit & Paulus apud Cannas, tamen cum majore [4] reipublicæ parte proſtratus eſt? Cajus Cæſar, ne ante brumam in Africam navigia tranſmitteret auguriis & auſpiciis [6] renitentibus, ſprevit, eo facilius & navigavit & vicit? Quæ vero & quanta de oraculis proſequar? [7] Poſt mortem Amphiaraus ventura reſpondit, [8] qui proditum iri ſe ob monile ab uxore

ſoliſtimum. quod in augurali diſciplina uſitatum erat & ſolenne. In exemplari legitur *ſolenniſſimum tripudium.* & Tertullianus dixit, *ſolenniſſimam eloquii Prophetici formam*, &, *ſolenniſſimum Judæorum ſabbatum.* Rigaltius. Locum hunc Minucii attulit ac notavit quoque Briſſonius libro 1 de Formulis, ubi omnem hanc ſoliſtimi tripudii diſciplinam exſequitur p. 124; quem quum deſcripſerit Ouzelius, inter fures meretur numerari iſtud nomen, non inter liberalis doctrinæ cultores poni. Et quamvis Gallicus interpres etiam reddat *le trepignement ſolennel des pouſſins*, tamen nullum tale nec dictum fuit, nec intelligi poteſt, quum tripudium eſſet modo unius generis, nempe ſoliſtimum, quod idcirco intellexit Minucius, nullum ſolenniſſimum. *Gronovius.*

1 *Regulus auguria ſervavit & captus eſt*] Auguſtin. de civit. Dei lib. 1. c. 15. lib. 3. cap. 18. Valer. Max. lib. 3. cap. 1. lib. 4. cap. 10. Oroſius lib. 5. cap. 4. *Elmenhorſt.*

2 *Mancinus religionem tenuit & ſub jugum miſſus eſt*] Oroſius lib. 5. cap. 4. Auguſtin. de civit. Dei lib. 3. cap. 21. *Elmenhorſt.*

3 *Pullos edaces, &c.*] Interpungo & ſcribo, *Paullus, apud Cannas tamen c. m. Romani populi parte p. e.* ſcriptum fuerat, *cum motare R. P. parte.* inde natus error. *Meurſius.*

Pullos edaces habuit Paulus] Cicero lib. 2. de Divinat. pag. 394. *Auſpiciis Paulus paruit! Nummi nus cecidit in Cannenſi pugna cum exercitu?* Florus lib. 2. cap. 6. *Elmenhorſtius.*

4 *Reipublicæ parte*] MS. *populi Romani parte.* Wowerus.

5 *C. Cæſar*] Cicero lib. 2. de Divin. pag. 390. *Quid ipſe Cæſar, cum à ſummo haruſpice moneretur, ne in Africam ante brumam tranſmitteret, nonne tranſmiſit? quod ni feciſſet unum in locum omnes adverſariorum copiæ conveniſſent.* Suetonius Cæſare cap. 53. & 77. Xiphilinus fol. 154. *Elmenhorſt.*

6 *Renitentibus*] Corrige ad hoc exemplar in Cypriano, *renitentibus.* nam ibi eſt hodie *retinentibus.* Meurſius. Cypr. *retinentibus.* Wowerus.

7 *Poſt mortem Amphiaraus futura reſpondit*] Hyginus fab. 70. 73.

xore neſcivit. [1] Tireſias cæcus futura videbat, [2] qui præſentia non videbat. [3] De Pyrrho Ennius Apollinis Pythii

73. Scholiaſt. Horatii lib. 3. carm. od. 16. Pauſanias Attic. fol. 33. Diodor. Siculus lib. 4. biblioth. fol. 267. Servius in 6. Æneid. fol. 423. Apollodor. biblioth. lib. 3. pag. 151. Athenag. apol. pro Chriſtian. pag. 37. Statius lib. 1. Thebaid. *Elmenhorſt.*

8 *Qui proditus eſt ob monile ab uxore*] Hieronym. adverſus Jovinian. lib. 1. cap. 29. fol. 162. *Tradunt Eriphylam prodidiſſe Amphiaraum, & ſaluti viri monile aureum prætuliſſe.* Elmenhorſt.

Qui proditum iri ſe ob monile ab uxore neſcivit] Hæc eſt veriſſima lectio, quam MS. Reg. debemus. Legebatur antea, *qui proditus eſt ipſe ob monile ab uxore neſcius.* Heraldus.

1 *Tireſias cæcus futura videbat*] Vide Tzetzen in Lycophron. Apollodor. l. 3. biblioth. Hygin. fab. 75. Lactant. in Statii Thebaid. lib. 2. pag. 48. 49. & lib. 4. pag. 145. *Elmenhorſt.*

2 *Qui*] Neceſſario poſt τὸ *qui* deeſt τοῦ *cæcus* ἀντίθετον. Meurſ.

3 *De Pyrrho Ennius Apollinis Pythii reſponſa confinxit*] Cicero lib. 2. de divinat. pag. 402. *Herodotum cur veraciorem ducam Ennio? Num minus ille potuit de Crœſo, quam de Pyrrho fingere Ennius? quis enim eſt, qui credat, Apollinis ex oraculo Pyrrho eſſe reſponſum?*

Ajo te Æacida Romanos vincere poſſe.

Primum Latine Apollo nunquam locutus eſt. Deinde iſta ſors inaudita Græcis eſt. Præterea Pyrrhi temporibus jam Apollo verſus facere deſierat. Elmenhorſt.

Pythii reſponſa] Quum falſa ac inania gentilium oracula & vaticinationes forent, auctor noſter, ut docte, ita & eleganter in ſequentibus, dum originem & fontem eorum altius eruit, & manifeſtat, perſpicuum facit. Libet autem quædam quaſi per tranſennam de oraculo Pythio notare. Illud quomodo primo inventum fuerit à caprâ, poſtea à paſtoribus, tradit Diodorus Siculus lib. 16. Cujus verba cum aliquomodo prolixiora ſint, quam ut hic inſeri poſſint, ipſum adire præſtat; & ſufficit nobis digitum ad fontem intendiſſe. Erat vero ibi ſpecus, cujus ex intimâ parte ſpiritus erumpens Pythiam, quæ feminibus diductis cortinæ inſidebat, per interfeminium ſe inſinuans, afflabat; atque tum illa ſpiritus plena vaticinabatur, vel potius deliria effutiebat. Scholiaſtes Ariſtophanis: Ἐπικαθημένη τῷ τρίποδι, καὶ διαιροῦσα τὰ σκέλη, πονηρὸν κάτωθεν πνεῦμα διὰ τῶν γεννητικῶν ἐδέχετο μορίων, καὶ τρίχας λύουσα, καὶ ἀφρὸν ἐκ τοῦ στόματος πέμπουσα, καὶ μαίνουσα, τὰς μαντείας, ἢ μᾶλλον μανίας ἐφθέγγετο. Priuſquam vero Pythia vaticinia dabat, è ſacro fonte potabat, laurumque manducabat. Lucianus in δὶς κατηγορ. Ἔνθα ἡ πρόμαντις πιοῦσα ἱεροῦ νάματος, καὶ μασησαμένη δάφνης. Coronâ quoque ornata erat, ſicut & ipſi, qui oraculum conſulerent, lauro redimiti quæſita in pugillaribus ſcribebant. Ariſtophanes Pluto:

R 5 Τί

Pythii reſponſa confinxit, cum jam Apollo [1] verſus facere deſiiſſet: [2] cujus tunc cautum illud & ambiguum defecit oraculum, cum & politiores homines, & minus creduli eſſe cœperunt. Et [3] Demoſthenes, quod ſciret

Τί δῆτα Φοῖβος ἔλακεν ἐκ τῶν στεμμάτων.

Ubi ejus Scholiaſtes: *Ἐστεφανηφόρει ἡ Πυθία. οἱ τρίποδες δάφνῃ ἦσαν ἐστεμμένοι. οἱ μαντευόμενοι ἐν πυξιδίῳ ἔγραφον τὰς πεύσεις, στεφάνῳ τ' ἀμφιστάντες ἀθρόῳ τῇ μαντιπόλῳ ἐχειροτόνουν.* Sic Livius lib. 23. Fabium Pictorem laureâ coronatum oraculum Apollinis adiiſſe ſcribit. Verba ejus mox adducemus. Aures quoque eorum, qui oraculum adibant, æris tinnitu circumſonare ſolebant, ne verba male ſibi ominata, & inauſpicata audirent. Plutarchus Quæſt. Roman. *ἢ μᾶλλον, εὐλαβούμενοί τινα φωνὴν προσπεσεῖν αὐτοῖς ἔξωθεν εὐχομένοις ἀπαίσιον καὶ δύσφημον, ἄχρι τῶν ὤτων ἀνελάμβανον τὸ ἱμάτιον. ὅτι γὰρ ἰσχυρῶς ἐφυλάττοντο ταῦτα, δῆλόν ἐστι τῷ προσιόντας ἐπὶ μαντείαν χαλκωμάτων πατάγῳ περιψοφεῖσθαι.* Cum ab oraculo redirent, coronati etiam erant. Athenæus lib. 15. ait, eos, qui ab oraculo reverterentur, coronam unam capiti, alteram fronti, tertiam collo adhibuiſſe. Livius lib. 23. de Fabio Pictore: *Tum dixit, ſe oraculo egreſſum extemplo his omnibus divis rem divinam ture ac vino feciſſe: juſſumque ab antiſtite, ſicut coronatus laureâ coronâ & oraculum adiiſſet, & rem divinam feciſſet; ita coronatum navim aſcendere, nec ante deponere eam, quam Romam perveniſſet; ſe, quæcunque imperata ſint, cum ſummâ religione & diligentia exſecutum, coronam Romæ in arâ Apollinis depoſuiſſe.* Fuit vero Delphis non modo Pythia, & poſtea anus antiſtita, verum etiam vir *προφήτης* nuncupatus. Ita Herodotus lib. 8. ſive Uraniâ, refert, tempore Xerxis ibi quendam fuiſſe, nomen cujus *Aceratus*. *Πάντες δὲ ὦν οἱ Δελφοὶ ἐξέλιπον τὴν πόλιν, πλὴν ἑξήκοντα ἀνδρῶν καὶ τοῦ προφήτεω. Ἐπεὶ δὲ ἀγχοῦ τε ἦσαν οἱ βάρβαροι ἐπιόντες, καὶ ἀπώρεον τὸ ἱρόν, ἐν τούτῳ ὁ προφήτης τῷ οὔνομα ἦν Ἀκήρατος ὁρᾷ πρὸ τοῦ νηοῦ ὅπλα προκείμενα ἔσωθεν ἐκ τοῦ μεγάρου ἐξενηνειγμένα ἱρά, τῶν οὐχ ὅσιον ἦν ἅπτεσθαι ἀνθρώπων οὐδενί.* Plures etiam Prophetas fuiſſe liquet ex Æliano lib. 10. de Animalib. cap. 26. *Λύκος*, inquit, *παρελθὼν εἰς τὸν νεὼν, καὶ τῶν προφητῶν τινα τῆς ἐσθῆτος τῆς ἱερᾶς ἑλκύσας.* Atque hæc hactenus, plura alias. *Ouzelius.*

1 *Verſus facere deſiſſet*] Plutarch. defectu oracul. Theodoret. ſerm. 10. Prudent. Apoth. *Wowerus.*

2 *Cujus tunc cautum illud & ambiguum defecit oraculum*] Sic recte ediderat Gelenius. At in edit. Rom. *cantum illuc.* nullo ſenſu. *Heraldus.*

3 *Demoſthenes Φιλιππίζειν Pythiam querebatur*] Cic. l. 2. de Divinat. *Wowerus.* Cic. l. 2. de Divin. p. 402. *Demoſthenes quidem, qui abhinc an. 300. fuit, jam tum φιλιππίζειν Pythiam dicebat, id eſt, quaſi cum Philippo facere. Hoc autem*

ſciret reſponſa ſimulata, φιλιππίζειν Pythiam querebatur. At nonnumquam tamen veritatem vel auſpicia vel oracula tetigere. Quamquam inter multa mendacia videri poſſit induſtriam caſus imitatus, aggrediar tamen [1] fontem ipſum erroris & pravitatis, unde omnis caligo iſta manavit, & altius eruere & aperire manifeſtius. [2] Spiritus ſunt inſinceri, vagi, à cœleſti vigore [3] terrenis labibus & cupiditatibus degravati. iſti igitur ſpiritus, poſteaquam ſimplicitatem ſubſtantiæ ſuæ, onuſti & [4] immerſi vitiis, perdiderunt, ad ſolatium calamitatis ſuæ [5] non deſinunt perditi jam perdere, & depravati errorem pravitatis infundere, & alienati à Deo, inductis pravis religionibus à Deo ſegregare. [6] Eos ſpiritus dæmonas eſſe poetæ ſciunt, philoſophi diſſerunt,

tem eo ſpectabat, ut eam à Philippo corruptam diceret. Quo licet exiſtimare, in aliis quoque oraculis Delphicis aliquid non ſinceri fuiſſe. Elmenhorſt. Cicero interpretatur, *quaſi cum Philippo facere.* lib. de divin. 2. *Rigaltius.*

1 *Fontem ipſum erroris &c.*] Advocat Pricæus ad Apuleji Apologiam pag. 56. *Gronovius.*

2 *Spiritus ſunt inſinceri*] Tert. Apol. Apol. Lactant. lib. 2. cap. 15. Euſeb. lib. 4. & 7. Præp. Eu. Auguſtin. paſſim. *Wowerus.*

Spiritus ſunt inſinceri] Prudent. in Vincentio Martyre pag. 172.

Adſunt & illic ſpiritus,
Sunt ſed magiſtri criminum,
Veſtræ & ſalutis aucupes
Vagi, impotentes, ſordidi,
Qui vos latenter incitos,
In omne compellunt nefas.

Elmenhorſtius.

3 *Terrenis labibus & cupiditatibus degravati*] Amore mulierum & nimia libidine, ut exiſtimabant veteres, qua de re dicebamus ad Tertull. Apologet. quemadmodum & de eo quod proxime ſequitur, *quidquid miraculi ludunt.* Heraldus.

4 *Immerſi vitiis*] Alludere patet ad βυθίζειν, quo utitur Paulus ad Timoth. 1, 6, 9. *Gronovius.*

5 *Non deſinunt perditi jam perdere*] Lactant. lib. 2. cap. 14. *Hi ut dico, ſpiritus contaminati, ac perditi per omnem terram vagantur; & ſolatium perditionis ſuæ perdendis hominibus operantur. Itaque omnia inſidiis, fraudibus, dolis, erroribus complent.* Et cap. 16. Tertull. Apol. cap. 22. Tacian. contra Græcos p. 282. *Elmenh.*

6 *Eos Spiritus Dæmonas eſſe*] Lactant. lib. 1. cap. 14. *Poëtæ & ſciunt eſſe Dæmonas & loquuntur. Heſiodus ita tradit:*

Οἱ μὲν δαίμονες εἰσὶ διὸς μεγάλου διὰ βουλὰς
Ἐσθλοὶ ἐπιχθόνιοι φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων.

Quod iccirco dictum eſt, quoniam cuſtodes eos humano generi Deus miſe-

runt, [1] Socrates novit, qui ad nutum & arbitrium aſſi-

miſerat, ſed ipſi, cum ſint perditores hominum, cuſtodes tamen ſe videri volunt, ut ipſi colantur & Deus non colatur. Philoſophi quoque de his dixerunt: nam Plato etiam naturas eorum in ſympoſio exprimere conatus eſt. Et Socrates eſſe circa ſe aſſiduum dæmona loquebatur, qui ſibi puero adhæſiſſet, cujus arbitrio & nutu ſua vita regeretur. Elmenhorſt.

1 *Socrates novit*] Tertull. Apolog. Clem. 1. Strom. *Wowerus.*

Socrates ad arbitrium aſſidentis ſibi Dæmonis negocia declinabat vel petebat] Chalcidius in Platonis Timæum p. 112. *Socrati dicitur à pueris comes dæmon rerum agendarum præceptor fuiſſe, non ut hortaretur eum ad aliquem actum: ſed ut prohiberet, quæ fieri non expedirent, propterea quæ in hominis poteſtate ſunt, ſi per imprudentiam agantur, cum agi ea ſit inutile, cladem afferunt: quod à Socrate arcebat benevolum numen.* Plato Eutyphro fol. 3. Apulejus de Deo Socratis. Xenophon lib. 4. Memorab. fol. 817. Tertullian. Apol. cap. 22. Gelaſius de actis Concilii Nicæni pag. 18. *Elmenhorſtius.*

Socrates novit, qui ad nutum & arbitrium aſſidentis ſibi dæmonis, vel declinabat negotia vel petebat] Hunc Socratis Genium quidam nihil aliud dicebant eſſe, quam ſternutationem cum ipſius, tum aliorum. Cum enim ſe ad quid agendum accingeret, ſi alius tum forte ſternutaſſet à dextra, ſive ante, ſive poſt ipſum, indicium id erat ut in actu pergeret; ſin vero à lævâ ſternutatio fieret, tum eum monitum ut à cœpto deſiſteret. De ipſius ſternutationibus, quæ fieret acturo aliquid, propoſitum ejus confirmabat; quæ vero fieret, cum agere jam occœpiſſet, ipſum ab actione revocabat. Ita Plutarchus his verbis in de Socratis Genio: ἤκουσα, inquit, ὅτι τὸ Σωκράτους δαιμόνιον, πταρμὸς ἦν, ὅ τε παρ' αὐτοῦ, καὶ ὁ παρ' ἄλλων· ἐκείνου μὲν παρόντος ἐκ δεξιᾶς εἴτ' ὄπισθεν εἴτ' ἔμπροσθεν, ὁρμᾶν αὐτὸν ἐπὶ τὴν πρᾶξιν· εἰ δ' ἐξ ἀριστερᾶς, ἀποτρέπεσθαι. τῶν δὲ αὐτοῦ πταρμῶν τὸν μὲν ἔτι μέλλοντος βεβαιοῦν, τὸν δ' ἤδη πράσσοντος, ἐπέχειν καὶ κωλύειν τὴν ὁρμήν. Sternutatio enim veteribus inter omina erat, ut ex eodem Plutarcho paullo poſt liquet: μαντείας ἔργον εἰς πταρμοὺς, καὶ κληδόνας, οἷς καὶ οἱ πολλοὶ καὶ ἰδιῶται περὶ μικρὰ προχρῶνται, καὶ παίζοντες. Unde caput ſacrum eſſe putabant, uti & ſternutamentum ipſum. Ariſtoteles Problemat. Sect. 33. §. 9. Matutina ſternutatio infauſta habebatur, meridiana vero bona & fauſta. Ariſtoteles ibidem §. 11. Maxime autem felix erat, ſi à dextrâ fiebat. Plutarchus in Themiſtocle de tribus captivis Themiſtocli ſacrificanti oblatis ait: τούτους ἰδὼν Εὐφρατίδης ὁ μάντις, ὡς ἅμα μὲν ἀνέλαμψεν ἐκ τῶν ἱερῶν μέγα καὶ περιφανὲς πῦρ, ἅμα δὲ πταρμὸς ἐκ τῶν δεξιῶν ἐσήμηνε, τὸν Θεμιστοκλέα δεξιωσάμενος. Catullus Epigr. 45.

Hoc ut dixit, Amor, ſiniſtram ut ante,
Dextram ſternuit approbationem.

Ita hic locus legendus & diſtinguen-

guendus. In Cereris poteſtate ſternutamenta erant, eique ſacra. Heſychius: συμβόλους, τοὺς διὰ τῶν πταρμῶν οἰωνισμούς. ἀνετίθεντο δὲ οὗτοι Δήμητρι. Scholiaſtes Theocriti ad Thalyſia ad hæc verba:

Συμμαχίδα μὲν Ἔρωτες ἐπέπταρον,

notat: τῶν πταρμῶν οἱ μέν εἰσιν ὠφέλιμοι, οἱ δὲ βλαβεροί. Unde & ſternutantibus bona verba dicebant aſtantes, ut ſi quid mali portenderetur, id fauſtâ precatione averterent. Plinius lib. 28. cap. 2. *Cur ſternutamentis ſalutamur? Quod etiam Tiberium Cæſarem, triſtiſſimum (ut conſtat) hominum, in vehiculo exegiſſe tradunt. & aliqui nomine quoque conſalutare religioſius putant.* Petronius: *Gniton collectione ſpiritus plenus ter continuo ita ſternutavit, ut grabatum concuteret. Ad quem motum Eumolpus converſus, ſalvere Gnitona jubet.* Appulejus Mileſiarum lib. 9. *Crebras ei ſternutationes commovebat, & quod, cum putaret ab eâ profectum, ſolito ſermone ſalutem ei fuerat imprecatus.* Huc quoque facit lepidum iſtud Epigramma Ammiani in Proclum, hominem inſigniter naſutum, Antholog. lib. 2. cap. de Deformib.

Οὐ δύναται τῇ χειρὶ Πρόκλος τὴν ῥῖν' ἀπομύσσειν,
Τῆς ῥινὸς γὰρ ἔχει τὴν χέρα μικροτέρην.
Οὐδὲ λέγει, Ζεῦ σῶσον, ἐὰν πταρῇ. οὐ γὰρ ἀκούει
Τῆς ῥινός, πολὺ γὰρ τῆς ἀκοῆς ἀπέχει.

Quod Henricus Stephanus ita vertit:

Haut manibus Proclus potis eſt emungere naſum,
Nam Procli naſus longior eſt manibus.
Invocat hautque Jovem, cum ſternuit, auribus iſtum
Tam procul à naſo non capit ille ſonum.

Eadem quoque Ebræis conſuetudo fuit, ut ſternutantem ſalvere juberent, dicentes, אסותא, id eſt, *Medicina, Salus ſit tibi*, vel רפואה quod idem. Quod inde ortum, quia Rabbini fingunt, morbum, quem vocant אסכרא, id eſt *Anginam*, (à verbo ספר *Claudere, Obturare*) prius familiarem fuiſſe infantibus die quarto nativitatis ipſorum; unde eo die parentes jejunare ſolebant, ut morbum hunc ab infantibus deprecarentur. Hinc in Schabbas: ברביעי הינ מתענין מפני האסכירה *Die quarto jejunabant propter anginam:* Poſtea volunt etiam adultos corripuiſſe, atque ſtrangulaſſe, maxime in ſternutatione: unde mos inolevit, ut ſternutanti dicerent אסותא vel רפואה. Hinc etiam quidam illud quod de Achitophele 2. Samuel. c. 17. com. 23. ſcriptum eſt, ויחנק *Et ſtrangulatus eſt*, exponunt, *anginâ ſuffocatus eſt*, & volunt, Achitophelem anginâ periiſſe. Vide Buxtorf. Lex. Talmud. voce אסכרא. Sed quo dilabor? Certe cum de Socratis Genio dicere quædam inſtituebam, minime ita deſinere cogitabam. Redeamus igitur in viam. Plutarchus licet hoc, quod de ſternutamento dicebamus, de Genio Socratis referat, poſtea tamen refellit, aliaſque rationes adducit, quas hic inferere nec lubet, nec otium eſt. Ipſum qui voles adi. De Socratis quoque Genio gemina eſt diſſertatio apud Maximum Tyrium. Interim ſi & nos rogemur

[1] aſſidentis ſibi dæmonis vel declinabat negotia, [2] vel petebat. [3] Magi quoque, non tantum ſciunt dæmonas, ſed

mur quidnam de illo adeo decantato Socratis Genio ſentiamus? non dubitamus dicere: Omne quicquid tota de eo antiquitas notat, merum eſſe figmentum; idque vel ab ipſo Socrate profectum, ut tanto magis in ſui admirationem homines raperet, vel ab ejus amicis & fautoribus, quibus primo id ipſe forte perſuaſerat, in vulgus ſparſum. Scimus enim quam ingenioſa in fabulis confingendis fuerit antiquitas; neque ambigendum, quin Socrates plurimum auctoritatis, hoc de Genio ſuo commento, apud ceteros meruerit, qui eum quaſi præ aliis divinitatis quid poſſidentem ſuſpexere. Vide quidnam apud credulos etiam mera mapalia efficere poſſint. *Ouzelius.*

1 *Aſſidentis ſibi Dæmonis*] Παρέδρυ. Tertull. de Anima cap. 28. Juſtin. Apol. καὶ οἱ λεγόμενοι τοῖς μάγοις ὀνειρόπομποι καὶ πάρεδροι. Epiphan. Hær. 2. *Wowerus.*

2 *Vel petebat*] MS. *appetebat.* Wower.

3 *Magi quoque*] Tertull. Apolog. Lactant. lib. 2. cap. 15. 17. *Idem.*

Quicquid miraculi] MS. *miraculis.* Idem.

Magi quidquid miraculi ludunt, per dæmones faciunt] Lactant. lib. 2. cap. 14. *Magorum ars omnis ac potentia Dæmonum aſpirationibus conſtat, à quibus invocati, viſus hominum præſtigiis obcæcantibus fallunt; ut non videant ea, quæ ſunt; & videre ſe putent illa, quæ non ſunt.* Vide Obſervat. noſtras ad Arnob. l. 1. pag. 26. *Elmenhorſt.*

Magi] Vox, ut multis videtur, Perſica; quæ licet jam infamis, primo tamen honori fuit, & vel Philoſophum, vel, ut vult Appulejus, ſacerdotem ſignificabat. Suidas: παρὰ Πέρσαις μάγοι οἱ φιλόσοφοι, καὶ φιλόθεοι. Appulejus in Apologiâ: *Perſarum lingua Magus eſt, qui noſtra ſacerdos.* Alii tamen originem vocis *Magi* ex Ebræo petunt; qui enim nomen id Latinum vel Græcum volunt eſſe, riſu potius quam refutatione digni ſunt. Qui Ebræum volunt, eorum magis probabilis eſt opinio qui Μάγοι ab הגה *Meditari* deducunt, quod in Participio Hiphil מהגה habet, quod proprie deſignat, *meditans*, *muſſitans.* Vir Clariſſimus Lodovicus de Dieu obſervat originem Syro-Arabicam, cum מגוש, accepto מ pro ſervili, ut loquuntur, ſive Heëmantico, derivat à verbo גש, quod Syris & Arabibus eſt *ſcrutari*, *explorare.* ut מגושא ſint velut גשושא *exploratores*, *ſcrutatores.* Quod ſatis quidem apposite dici poſſit. Attamen nobis potius arridet ſententia eorum, qui Perſicum ſtatuunt, licet originem ejus juxta cum ignariſſimis adhuc ignoremus. Magiam enim præcipue apud Perſas viguiſſe in confeſſo eſt. Unde Baſilius Homil. de Nativit. Ἔθνος περσικὸν οἱ μάγοι, μαντείαις, καὶ ἐπαοιδαῖς, καὶ φυσικαῖς τισιν ἀντιπαθείαις προσέχοντες, καὶ περὶ τὴν τήρησιν μεταρσίων ἐσχοληκότες

ſed etiam quidquid miraculi ludunt, per dæmonas faciunt. [1] illis aſpirantibus & infundentibus præſtigias edunt; vel quæ non ſunt, videri, vel quæ ſunt, non videri. [2] Eorum Magorum & eloquio & negotio primus [3] Hoſtanes, & verum Deum meritâ majeſtate proſequi-

τις. Et Sozomenus lib. 2. cap. 9. ἐλύπει τοῦτο τοὺς μάγους, οἳ τὴν Περσῶν θρησκείαν, ὥσπερ τι φῦλον ἱερατικὸν, κατὰ διαδοχὴν γένους ἀρχῆθεν ἐπιτροπεύουσι. Primum magicas artes inveniſſe Zoroaſtrem referunt Juſtinus lib. 1. Auguſtinus de Civitat. Dei lib. 21. cap. 14. & Oroſius lib. 1. cap. 4. Cujus adhuc hodie, ſi Dis placet, quædam oraculorum fragmenta exſtant. Et quanquam Magia olim fuerit, quæ poſtea philoſophia dicta eſt, ita ut etiam Ariſtoteles libro de Magiâ, teſte Diogene Laertio, Magos illicitæ divinationis ignaros fuiſſe ſcripſerit; poſtea tamen ſe malis artibus addixerunt, ſtudiumque ſuum in nefariis & abominandis rebus poſuerunt. Unde de ipſis Philo Iudæus lib. de ſpecialibus legibus: Εἰσὶ δὲ ἕτεροι πονηρότατοι χερσὶ, καὶ τέχναις, καὶ γνώμαις ἐναγεῖς, οἱ μάγοι, καὶ φαρμακευταὶ, σχολὴν καὶ ἀναχώρησιν ἐνδιδόντες πρὸς κακίους ἐπιθέσεις, καὶ τέχνας, καὶ μηχανὰς πολυτρόπους ἀνευρίσκοντες ἐπὶ ταῖς τῶν πλησίων συμφοραῖς. Multa hic de dæmonum naturâ artibuſque magicis ad Minucium dici poſſent, quæ, cum nec unius vel alterius horæ forent, ſatius prætermittere viſum eſt. Interim plurima huc ſpectantia peti poſſunt ex Delrio in Diſquiſitionum magicarum libris, Peucero de Divinatione, Bulengero de Magiâ licitâ & vetitâ, aliiſque fere innumeris, qui de his rebus litteris quid conſignârunt. Quibus tamen, Deo volente, fortaſſis & nos commentationem noſtram aliquando addituri ſumus!, cum adhuc neminem viderimus, qui nobis ſatisfacere quivit. *Ouzelius.*

Quidquid miraculi ludunt] Convenit hæc opinio illis quæ habet Apulejus in Apologia, unde Pricæus hæc ipſa verba illic citat non modo pag. 80, ſed etiam 111. Hoc, niſi fallor, melius, quam, ut fecit Ouzelius, ad ludum magorum citata loca ab Heraldo tum ad Apologeticum Tertulliani pag. 106, tùm ad Arnobii magicarum artium ludos, quos ipſe ibi citat, huc in unam notam congerere & pro ſuis venditare, quæ hinc expuli. *Gronovius.*

1 *Illis aſpirantibus & infundentibus præſtigias edunt*] Lactant. lib. 2. c. 15. *Magorum quoque ars omnis ac potentia, horum aſpirationibus conſtat, à quibus invocati, viſus hominum præſtigiis occæcantibus fallunt, ut non videant ea, quæ ſunt, & videre ſe putent illa, quæ non ſunt.* Heraldus.

2 *Eorum Magorum & eloquio & neg.*] Sic edidi, prout vidi jam anno 1575 citare Theod. Canterum lib. 11 Var. Lection. c. 17, & mox ediderunt Wowerus & Elmenhorſtius. Vulgo invertunt *Eorum & Magorum*, neſcio cur. *Gronovius.*

3 *Hoſta-*

ſequitur; & angelos, id eſt, [4] miniſtros & nuntios Dei; ſed veri, ejuſque venerationi novit aſſiſtere; ut & nutu ipſo, & vultu domini territi contremiſcant. Idem etiam dæmonas prodidit terrenos, vagos, humanitatis inimicos. Quid Plato? qui invenire Deum negotium credidit, nonne & angelos ſine negotio narrat & dæmonas? & in Sympoſio etiam ſuo naturam dæmonum exprimere connititur? vult enim eſſe [6] ſubſtantiam inter mortalem immortalemque, id eſt, inter corpus & ſpiritum, mediam, terreni ponderis & cœleſtis levitatis

3 *Hoſtanes*] Ita Tertull. Apol. de Pallio. Tatian. Plut. de defectu orac. Apul. Apol. Lactant. in 1. Thebaid. & ſi qui Hoſtanis meminerunt. Quare non video, cur *Soſthenes* dicendus ſit. *Woweros.*

Hoſthenes] Hoſthenis Magi meminit Apulejus Apolog. pag. 541. Tacian. contra Græcos fol. 283. Tertullian. de anima cap. 57. Arnobius lib. 1. contra Gentes fol. 19. Auguſtin. lib. 6. contra Donatiſtas cap. 44. *Elmenborſt.*

4 *Miniſtros, & nuncios Dei*] Apul. de Dæmon. Socrat. *Medias poteſtates, per quas deſideria noſtra, & merita ad Deos commeant.* Plut. de defectu oracul. internuncios Deorum, & hominum. Hierocles Alexand. de providentia, Plutarch. de Iſid. Hierocles in Carm. Pythag. *Wowerus.*

Angelos, miniſtros & nuncios Dei] Athenag. apol. pro Chriſtian. pag. 30. Philo de plantatione Noë fol. 140. & de ſomniis fol. 398. Hieron. in Daniel. cap. 14. Lactant. lib. 2. c. 16. Theodor. contra Græcos orat. 3. fol. 52. *Elmenborſt.*

5 *Nonne & angelos*] Tertull. *Angelos etiam Plato non negavit.* At Plato non narrat angelos, ſed illorum naturam & munia ut angelorum deſcribit. *Wowerus.*

Plato Angelos ſine negocio narrat] Tertullianus Apol. cap. 22. *Angelos Plato non negavit.* Plato angelos nullibi nominat, ſed officia angelorum narrat, quod ſuperis noſtra acta deferant tanquam miniſtri. Theodor. orat. 4. de materia & mnndo fol. 61. Plato θεὺς δὲ καὶ δαίμονας κέκληκεν, ὓς ἡμεῖς ἀγγέλυς προσαγορεύομεν, καὶ τύτυς γε λειτυργὺς ἔφησεν εἶναι τῦ τῶν ὅλων θεῦ. Vide Porphyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων lib. 2. fol. 31. *Elmenb.*

Plato qui invenire Deum negotium credidit] Negotium, rem arduam, difficilem. Εὑρεῖν τε ἔργον, καὶ εὑρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν. Rigaltius.

6 *Subſtantiam inter mortalem immortalemque*] Naturam dæmonum narrat Porphyrius περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων lib. 2. fol. 30. & ſeq. *Elmenborſt.*

Subſtantiam inter mortalem immortalemq. mediam] Τὸ δαιμόνιον μεταξύ ἐςι θεῦ τε καὶ θνητῦ, ἑρμηνεῦον καὶ διαπορθμεῦον θεοῖς τὰ παρ' ἀνθρώπων. Rigaltius.

7 *Ex qua manare in nos procu-* pidi-

tis admixtione concretam, [7] ex quâ movet etiam in nos procupidinem amoris, & dicit [1] informari & labi pectoribus humanis, & ſenſum movere, & affectus fingere, & ardorem cupiditatis infundere.

XXVII. [2] Iſti igitur impuri ſpiritus, dæmones, ut oſtenſum à Magis, à philoſophis, & à Platone, [3] ſub ſtatuis & imaginibus conſecrati deliteſcunt, & afflatu ſuo auctoritatem quaſi præſentis numinis conſequuntur;

pidinem amoris] MS. *e. q. monet etiam nos p. a.* Forte, *e. q. manet etiam in nos porro cupido amoris.* Meurſius.

Movet etiam in nos] Sequuti ſumus veſtigia exemplaris: *ex qua monet etiam nos.* Rigaltius

Procupidinem amoris] Qualem eſſe dicebat Epicurus πρόληψιν, quam Cicero dicit eſſe anteceptam animo rei quandam informationem lib. 1. de nat. deor. *Rigalt.*

Ex quâ movet etiam in nos procupidinem amoris, & dicit informari] Retinuimus hoc loco emendationem Rigaltii, quam ſecundum veſtigia MS. expreſſit, & nobis veriſſima videtur. Inal. *Ex quâ manare in nos p. a. dicit, & informari.* Ouzelius.

1 *Informari & illabi pectoribus humanis*] Lactant. lib. 1. cap. 14. *Qui quoniam ſunt ſpiritus tenues & incomprehenſibiles, inſinuant ſe corporibus hominum, & occulte in viſceribus operti valetudinem vitiant, morbos ciunt, ſomniis animas terrent, mentes furoribus quatiunt, ut homines his malis cogant ad eorum auxilia decurrere.* Elmenhorſt.

2 *Iſti igitur impuri ſpiritus dæmones (ut oſtenſum à magis, à philoſophis, & à Platone) ſub ſtatuis & imaginibus conſecrati deliteſcunt, & afflatu ſuo auctoritatem quaſi præſentis numinis conſequuntur*] Ejicio gloſſema, ſcriboque, *i. ſpiritus (ut oſtenſum) &c.* Nam τὸ *dæmones* à lectore quodam interpretamenti vicem ad oram notatum, ab aliis poſtea in textum receptum eſt. Porro corrigendus iterum ad hoc exemplar Cyprianus: *Iſti ergo ſpiritus ſub ſtatuis atque imaginibus conſecrati deliteſcunt.* Hodie *conſecratis* eſt. Meurſius.

Iſti igitur impuri ſpiritus, &c.] Lactantius lib. 2. cap. 16. *Hi porro inceſti ac vagi ſpiritus ut turbent omnia, & errores humanis pectoribus infundant; ferunt, ac miſcent falſa cum veris.* Ouzelius.

3 *Sub ſtatuis deliteſcunt*] Daniel c 13. Athanaſ. adv. Gentes. *Wowerus.*

Conſecrati] Cypr. *conſecratis.* Wowerus.

Sub ſtatuis & imaginibus conſecratis deliteſcunt] Lactantius lib. 2. cap. 15. & 16. Abdias de vitis Apoſtolorum l. 9. Tertull. Apol. cap. 21. Chryſoſtom. in Pſalm. 113. & 134. Gregorius PP. in Epiſt. ad Saxones Tom. 2. Concil. fol. 132. *Elmenhorſt.*

tur, [1] dum inſpirantur interim vatibus, dum [2] fanis immorantur, dum nonnumquam [3] extorum fibras animant, avium volatus gubernant, ſortes regunt, [4] oracula efficiunt falſis pluribus involuta. nam & [5] falluntur, & fallunt, ut & neſcientes ſinceram veritatem, & quam ſciunt, in perditionem ſui non confitentes. Sic

1 *Dum inſpirantur vatibus*] Apul. de Deo Socrat. *Curant ſingula, vel ſomniis confirmandis, vel extis fiſſiculandis, vel oſcinibus erudiendis, vel vatibus inſpirandis, vel fulminibus jaculandis, cæterisque adeo per quæ futura dignoſcimus.* Wowerus.

2 *Sanis*] MS. *fanis.* Vt & ego correxi. *Meurſius.*

3 *Extorum fibras animant*] Exiſtimabant ſtolidæ Gentes exta notis quibuſdam ſignari à Diis, varieque commoveri, ac quaſi animari. Tibullus l. 2. Eleg. 5.

Tu procul eventura vides, tibi deditus augur
Scit bene, quid fati provida cantet avis.
Tuque regis ſortes, per te præſentit aruſpex,
Lubrica ſignavit cum Deus exta notis.

Statius lib. 4. Thebaid.

Et in nullis ſpirat Deus integer extis.

Hinc Arnobius lib. 2. *Semicruda cœpiſtis & leviter animata porricere.* Et Zeno Veronenſis de Jonâ: *Non aris fœtentibus funeſtos excitant ignes, non tura cremant, non merum profundunt, nec pecudum inexſpectatâ morte rapti jecoris ſpirantes conſulunt fibras.* Manilius lib. 4.

Hinc in tanta fidem petimus, quam ſæpe volucres
Accipiunt, trepidæque ſuo ſub pectore fibræ. Ouzelius.

4 *Oracula efficiunt falſis pluribus involuta*] Lactantius lib. 2. cap. 15. *Eorum inventa ſunt aſtrologia, & aruſpicina, & auguratio, & ipſa quæ dicuntur oracula, & necromantia, & ars magica, & quicquid præterea malorum exercent homines vel palam, vel occulte.* Ouzelius.

5 *Falluntur & fallunt*] Poſt factam & interpoſitam explicationem repetit, quod dixerat, ut colligatur verum eſſe; quippe qui non deſinunt perditi jam perdere & depravati errorem pravitatis infundere, ut dixit capite antecedente. Sed & hunc locum aggreditur Pricæus II ad Timotheum 3, 13, πλανῶντες καὶ πλανώμενοι, ubi illa ipſa verba, quæ ex auctore ipſi appono, ille maluit citare ex Cypriano, ubi ſane etiam extant, ſed non primo auctore. Et quum ita agat, ut videatur totum traxiſſe a magis & philoſophis, apparet tamen plus hauſiſſe ex ſacris literis, quæ ſic canunt. I Βασιλ. 23, 24. Καὶ εἶπε Κύριος, Τίς ἀπατήσει τὸν Ἀχαὰβ βασιλέα Ἰσραήλ; Καὶ ἐξῆλθε πνεῦμα, καὶ ἔστη ἐνώπιον Κυρίου, καὶ εἶπεν, Ἐγὼ ἀπατήσω αὐτόν. Καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν Κύριος, ἐν τίνι; καὶ εἶπεν, Ἐξελεύσομαι καὶ ἔσομαι πνεῦμα ψευδὲς εἰς τὸ στόμα πάντων τῶν προφητῶν αὐτοῦ. Καὶ εἶπεν, Ἀπατήσεις, καί

γε

Sic à cœlo deorſum gravant, & à Deo vero ad materiam avocant, [1] vitam turbant, ſomnos inquietant; [2] irrepentes etiam corporibus occulte, ut ſpiritus tenues;

γε δυνήσῃ. ἔξελθε καὶ ποίησον οὕτως. Gronovius.

1 *Vitam turbant, omnes inquietant*] Corrigo ex Cypriano, *v. turbant, ſomnos inquietant*: Sic ille. *Membra diſtorquent, valetudinem frangunt, morbos laceſſunt.* (Scal. *arceſſunt*,) *ut ad cultum ſui cogant, ut nidore altarium, & rogis pecorum ſaginati, remiſſis quæ conſtrinxerant curaſſe videantur.* Emendo. *morbos faceſſunt*, vel, ſi ita mavis, *morbis l.* Meurſius.

Vitam turbant, omnes inquietant] Cyprian. *ſomnos.* Tertul. *Itaque & corporibus valetudines infligunt, & aliquos caſus acerbos, animæ vero repentinos, & extraordinarios per vim exceſſus.* & quæ apud Tertull. longa oratione ſequuntur, quæ Minucius imitatus eſt. Tatianus Dæmonum συμπηξιν πνευματικὴν ait, & eadem quæ Minucius ſubtilius pertractat. Vide Plutarch. de defectu Oracul. *Wowerus.*

Vitam turbant, ſomnos inquietant] Iſidorus Hiſpalenſ. lib. 3. ſentent. c. 6. *Plerumque Dæmones in noctibus occurrentes humanos ſenſus per viſiones conturbant, ut formidoloſos & timidos faciant.* Tertull. Apol. cap. 22. de anima cap. 46. Diog. Laërtius in vita Pythagoræ p. 587. Auguſtin. de Trinit. lib. 4. cap. 2. Et in quæſt. vet. & nov. Teſtamenti tom. 4. quæſt. 115. Burchardus Wormacienſ. Epiſcop. lib. 10. decret. cap. 46. *Elmenhorſt.*

Omnes inquietant] Ita legitur in membranis antiquis. Sunt quibus placet, *ſomnos inquietant*: & ſic etiam Cyprianus legiſſe videtur. *Rigaltius.*

Somnos inquietant] In MS. *omnes*; quod vitioſum exiſtimo: Cyprianus *ſomnos* habet. Quid ſi forraſſis Minucius ſcripſerit *ſomniis inquietant*? Cujus ſimile apud Lactantium lib. 2. cap. 14. *Qui quoniam ſunt ſpiritus tenues, & incomprehenſibiles, inſinuant ſe corporibus hominum, & occulte in viſceribus operti valetudinem, vitiant, morbos ciunt, ſomniis animos terrent.* Potuit ſane ut ita ſit; nihil tamen affirmo, & unicuique ſuum, quod maxime arridet, relinquo. *Ouzelius.*

Somnos inquietant] Hujus reſtitutionis decus primus occupavit Theod. Canterus lib. 1 Variar. lection. cap. 7. cui tota illibata hæc laus debetur, in quam tamen adeo abſurde invaſerunt tot præclara ingenia, etſi partes ad illuſtrandum attulerint ex comparatione loci Cyprianei. *Gronovius.*

2 *Irrepentes corporibus*] Niceph. Greg. in Syneſ. περὶ ἐνυπν. Plato in Phæd. Lactant. lib. 2. cap. 15. *Wowerus.*

Irrepentes corporibus] Tatianus contra Græcos fol. 284. οὐ θεραπεύουσι δαίμονες, τέχνη δὲ τοὺς ἀνθρώπους αἰχμαλωτεύουσι καὶ ὁ θαυμασιώτατος Ἰουστῖνος ὀρθῶς ἐξεφώνησεν ἐοικέναι τοὺς προειρημένους λῃσταῖς. ὥσπερ γὰρ ἐκείνοις ἔθος ἐστὶ ζωγρεῖν τινάς,

tenues, [1] morbos fingunt, terrent mentes, membra diſtorquent, ut ad cultum ſui cogant, [2] ut nidore altarium

εἶτα τοὺς αὐτοὺς μισθοῦ τοῖς οἰκείοις ἀποκαθιστᾶν, οὕτω καὶ οἱ νομιζόμενοι θεοὶ τοῖς τινῶν ὑποφοιτῶντες μέλεσιν, ἔπειτα δι' ὀνείρων τὴν εἰς αὐτοὺς πραγματευόμενοι δόξαν, δημοσίᾳ τε τοὺς τοιούτους προϊέναι κελεύσαντες, πάντων ὁρώντων, ἐπειδὰν τῶν ἐγκοσμίων ἀπολαύσωσιν, ἀποστάμενοι τῶν καμνόντων, ἣν ἐπραγματεύσαντο νόσον περιγράφοντες, τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκαθιστῶσιν. Id eſt: *Non ſanant Dæmones, ſed dolo capiunt homines, & recte Juſtinus ille maxima dignus admiratione, Dæmones latronibus eſſe ſimiles edocuit. Siquidem ut illi vivos aliquos capere ſolent, deinde pacta mercede familiaribus eos reſtituere; ſic etiam, qui à vobis exiſtimantur Dii, quorundam membris hominum ſe inſinuantes, deinde per ſomnum ſuam in illis gloriam fabricantes, in publicum prodire jubent, & in conſpectu omnium, poſtquam deſideratis ex mundo rebus ſe expleverunt, ab ægris avolant & morbum ſuo dolo productum obliterantes, priſtinæ valetudini homines reddunt.* Elmenhorſtius.

1 *Morbos fingunt, membra diſtorquent*] Eadem Tertull. & Auguſt. de vita beata. Hi autem ſunt ἐνεργούμενοι Ambroſ. Serm. 25. *Wowerus.*

2 *Ut nidore altarium*] Tertull. *Ut ſibi pabula nidoris, & ſanguinis procuret imaginibus oblata.* Porphyr. apud Theodoret. Serm. 3. οὗτοι οἱ χαίροντες λοιβῇ τε κνίσῃ τε. δι' ὧν αὐτῶν τὸ σωματικὸν, καὶ πνευματικὸν πιαίνεται. Nidor, κνίσσα Juſtin. Theodoret. quam vocem retinuit Arnobius lib. 6. *Nidorem conſectatur, & fumos, paſciturque de cniſſis, quas evomunt ardentia viſcera.* Heſych. Auctor Etymol. *Wowerus.*

Nidore altarium vel hoſtiis pecudum ſaginati] Porphyrius περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων lib. 2. fol. 23. διὰ μέν τοι τῶν ἐναντίων καὶ ἡ πᾶσα γοητεία ἐκτελεῖται· τούτους γὰρ μάλιστα καὶ τὸν προεστῶτα αὐτῶν ἐκτιμῶσιν, οἱ τὰ κακὰ διὰ τῶν γοητειῶν διαπραττόμενοι. πλήρεις γὰρ πάσης φαντασίας οὗτοι καὶ ἀπατῆσαι ἱκανοὶ διὰ τερατουργίας, διὰ τούτων φίλτρα καὶ ἐρωτικὰ κατασκευάζουσιν οἱ κακοδαίμονες· πᾶσα γὰρ ἀκολασία καὶ πλούτων ἐλπὶς καὶ δόξης ἐπὶ τούτων καὶ μάλιστα ἡ ἀπάτη· τὸ γὰρ ψεῦδος, τούτοις οἰκεῖον· βούλονται γὰρ εἶναι θεοὶ καὶ ἡ προεστῶσα αὐτῶν δύναμις δοκεῖν θεὸς εἶναι ὁ μέγιστος, οὗτοι οἱ χαίροντες, λοιβῇ τε, κνίσῃ τε, δι' ὧν αὐτῶν τὸ πνευματικὸν πιαίνεται· ζῆ γὰρ τοῦτο ἀτμοῖς καὶ ἀναθυμιάσεσι καὶ ποικίλως διὰ τῶν ποικίλων καὶ δυναμοῦται ταῖς ἐκ τῶν αἱμάτων καὶ σαρκῶν κνίσσαις. Id eſt, Bernhardo Feliciano interprete: *Per contrarios Dæmonas omnes etiam præſtigiæ perficiuntur. Hos enim præcipue & præſidentem ipſis venerantur, qui mala veneficiis & incantationibus procurant. Pleni enim ſpectris, imaginationibuſque ſunt, & ad decipiendum prodigioſis fallaciis apti. Per hos illecebras & amatoria veneficia infelices homines conficiunt. Omnis enim intemperantia, omnis divitiarum ſpes & gloriæ per hos exiſtit, & præcipue deceptio; quippe cum mendacium ipſis proprium ſit: cupiunt*

enim

tarium vel hoſtiis pecudum ſaginati, [1] remiſſis, quæ conſtrinxerant, curâſſe videantur. Hi ſunt & furentes, quos in publicum videtis excurrere, [2] vates & ipſi abſque

enim Dii baberi: & quæ præſidet ipſis poteſtas videri, Deus eſſe maximus vult. Iſti ſunt, qui libatione & nidore oblectantur, quibus ſpirituale corpus ipſorum pingueſcit. Vivit enim id vaporibus & ſuffimentis, & ex variis vario modo, nidoribuſque & ſanguine, & carminibus corroboratur. Lucian. de ſacrificiis p. 73. Firmic. de errore profan. relig. Athenag. Apol. pro Chriſtian. p. 33. & ſequent. Origen. contra Celſum p. 137. Nazian. orat. I. in Julian. pag. 300. Auguſtin. de civit. Dei lib 3. cap. 20. Theodor. contra Græcos ſerm. 7. p. 104. Euſeb. præparat. Eccleſ. lib. 4. cap. 11. *Elmenhorſt.*

Ut nidore altarium, vel hoſtiis pecudum ſaginati] Hac de opinione plura obſervabamus ad Tertull. Apologet. cap. 22. Prudent. lib. contra Symmachum priore:

—— Horrificos quos prodigialia cogunt
Credere monſtra Deos, quos ſanguinolentus edendi
Mos juvat, ut pinguis luco lanietur in alto
Victima, viſceribus multa inter vina vorandis. Heraldus.

Quæ inſuper congeſſit loca Ouzelius (certe ſub ſuo nomine ſic edidit) habes apud Elmenhorſtium ad Arnobii librum VII in principio, ut pignora malæ fidei expelli oportuerit.

Nidore altarium vel hoſtiis pecudum ſaginati] Refer huc illud Clementis Alexandrini Admonitione ad Gentes, Αὐτοὶ που ἐξομολογοῦνται οἱ δαίμονες τὴν γαστριμαργίαν τὴν αὐτῶν,

Λοιβῆς τε κνίσσης τε, τὸ γὰρ λάχομεν γέρας ἡμεῖς,

Λέγοντες. Ouzelius.

1 *Remiſſis*] Scribo ad Minutii exemplar, *remiſſius quæ.* Meurſ.

Remiſſis, quæ conſtrinxerat] Abdias Babyl. lib. 8. *Facit eis dolores, damna, pericula, & dat reſponſa, ut ſacrificent ſibi, & cum immiſſa removet, tanquam ab eo ſanentur, omnes exiſtimant.* Wowerus.

Ut remiſſis quæ conſtrinxerant, curaſſe videantur] Tertullian. Apol. cap. 22. *Lædunt primo, dehinc remedia præcipiunt ad miraculum nova, ſive contraria; poſt quæ deſinunt lædere, & curaſſe creduntur.* Hieron. in Nahum. cap. 7. Burchard. Wormatienſ. Epiſcop. lib. 10. decret. cap. 46. *Elmenhorſt.*

Remiſſis quæ conſtrinxerant] Deſinunt lædere, ut curaſſe videantur. Tertull. Apol. *Rigalt.*

Remiſſis] Sic in MS. & ſic legebat Cyprianus. *Rigaltius.*

Remiſſis quæ conſtrinxerant curaſſe videantur] Tacianus adverſus Gentes? Οὐ θεραπεύουσι δαίμονες. τέχνῃ καὶ ὁ θαυμασιώτατος Ἰουστῖνος ὀρθῶς ἐξεφώνησεν, ἐοικέναι τοὺς προειρημένους λῃσταῖς. Et poſtea: ἐπειδὰν τῶν ἐγκοσμίων ἀπολαύσωσιν ἀποπλασμένοι, τῶν καμνόντων ἣν ἐπραγματεύσαντο νόσον περιγράφοντες, τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκαθιστῶσιν. Ouzelius.

2 *Vates ſic inſaniunt, ſic bacchantur*] Vide Obſervationes ad

que templo, ſic inſaniunt, ſic bacchantur, ſic rotantur.

Arnobii lib. 1. pag. 1. *Elmenhorſt.*

Vates & ipſi abſque templo ſic inſaniunt, ſic rotantur, ſic bacchantur] Quid ſit *abſque templo* hoc equidem loco non ſatis intelligo. Legendum igitur exiſtimaxim, *Vates & ipſi ipſo in templo.* Nam ejuſmodi vatum in templis ipſis agitationes obſervabamus ad Tertulliani Apologeticum ex Jul. Firmico. Nota autem *rotantur.* Nempe quia caput rotabant, &, ut loquitur Ulpianus, jactabant. τὴν κεφαλὴν περιδινεῖν dicit Dio Chryſoſtomus Orat. 1. de regno. ταῦτα καὶ ἔλεγεν, οὐχ ὥσπερ οἱ πολλοὶ τῶν λεγομένων ἐνθέων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἀσθμαίνουσα καὶ περιδινοῦσα τὴν κεφαλὴν, καὶ πειρωμένη δεινὸν ἐμβλέπειν, ἀλλὰ πάνυ ἐγκρατῶς καὶ σωφρόνως. *Capillos rotare* de iiſdem dicit Apulejus Mileſ. 8. *Diuque capite dimiſſo, cervices lubricis intorquentes motibus, crineſque pendulos rotantes in circulum.* Dixerat Lucianus, τὴν κεφαλὴν κάτωθεν ἐκ τοῦ αὐχένος ἑλίσσειν. in Aſino, οἱ δὲ, τὰς μίτρας ἀποῤῥίψαντες, τὴν κεφαλὴν κάτωθεν ἐκ τοῦ αὐχένος ἑλίσσοντες. Heraldus.

Vates & ipſi abſque templo ſic inſaniunt] Tertullianus: *Locorum differentia diſtinguitur, opinor, ut à templis deos æſtimetis, quos alibi deos non dicitis.* Deinde oſtendit, dæmonas etſi templa non habeant, tam eſſe deos quam ipſi qui in templis ſub ſtatuis deliteſcunt, qui non alii ſunt quam dæmones, in eandem vero ſententiam Octavius noſter ait, furioſos, qui in publicum excurrunt, etiam deos cenſeri poſſe & Vates abſque templo, quia par eſt in illis inſtigatio dæmonis, ſed argumentum diſpar furoris. Dixerat Tertullianus, *Compar exitus furoris, & una ratio eſt inſtigationis.* Rigalt.

Sic inſaniunt, ſic bacchantur] Vaticinantium proprium. Virgilius lib. 6. Æneid. de Sibyllâ:

.... *Totoque immanis in antro*
Bacchatur vates ....

Statius lib. 3. Sylvarum:

En ut colla rotat, noviſque late
Bacchatur ſpatiis. ....

Appulejus lib. 8. Mileſ. *Inter hæc unus ex illis bacchatus effuſius, ac de imis præcordiis, anhelitus crebros referens.* Lactantius lib. 4. cap. 27. *Ecce aliquis inſtinctu dæmonis percitus dementit, efferatur, inſanit.* Prudentius lib. 2. contra Symmachum:

Inſtigat bacchantis anus ambage
Sibyllæ.

Lycophron Caſſandrâ:

Ἡ δ᾽ ἔνθεον χάτασα βακχεῖον στόμα.

Sic Ariſtoteles lib. 1. Ethicor. Epidem. τοὺς νυμφολήπτους ἐπιπνοίᾳ δαιμονίᾳ ἐνθουσιάζειν. *Ouzelius.* Cujus notæ prima excerpta ſunt ex Heraldi Animadverſionibus ad Arnobium pag. 5 & 6; ſicut Prudentii loca & de bacchante & de rotante ſumſit ex Elmenhorſtii ſecunda nota ad Arnobium. Deinde his Minucii verbis utebatur ad ſimilem bacchabundi deſignationem ornandam in Apuleji Apologia Pricæus pag. 180. *Gronov.*

Rotantur] Prudentius:

Furore ac rotare jus putatur myſticum.

Hieronym. in Epitaph. Paul. *Alios rotare caput varium oraculis.* Ouzelius.

1 *Par inſtigatio, ſed argumentum*

tur. [1] Par & in illis inſtigatio dæmonis, ſed argumentum diſpar furoris. [2] De ipſis etiam illa quæ paullo ante tibi dicta ſunt, ut Jupiter ludos repeteret ex ſomnio, [3] ut cum equis Caſtores viderentur, ut cingulum matronæ navicula ſequeretur. [4] Hæc omnia ſciunt plerique, pars veſtrûm, ipſos dæmonas de ſemetipſis confiteri, quoties à nobis [5] tormentis verborum, & orationis

tum diſpar] Plane imitatur vetus, *Virtuti ſis par, diſpar fortunis patris.* Nam ante has voces poſui ſummam diſtinctionis notam, ut habet Wowerus, male ab poſterioribus mutatam in tenuiorem, quod & alibi ſervatum eſt, nec opus eſt in tam levibus indicio notæ. Certe præcedentia nequeunt cum his conſtrui. *Gronovius.*

2 *De ipſis etiam illa, ut Juppiter repeteret ludos ex ſomnio*] Tertullianus Apol. cap. 22. Lactantius lib. 2. cap. 6. *Elmenhorſt.*

3 *Ut cum equis Caſtores viderentur*] Tertul. *phantaſmata Caſtorum.* Rigalt.

4 *Hæc omnia ſciunt plerique, pars veſtrûm*] Ita ſcriptum eſt in membranis antiquis. deinde ſequitur: *ipſos dæmonas de ſemetipſis confiteri.* Unde exiſtet proba lectio hujuſmodi, *Hæc omnia ſciunt plerique, pars veſtrûm ipſorum, dæmones de ſemet ipſos confiteri*. Rig.

Pars veſtrûm] Mox dicet: *nonnullis præſertim veſtrûm.* Idem.

Plerique, pars veſtrûm] Sic igitur indicio Rigaltii fruamur. *Plerique*, nempe omnis generis & omnium gentium homines, qui crebro adſunt, quum congredimur cum eis ad expellendum, ſive Chriſtiana amplexi, ſive non. *Pars veſtrûm*, non ſcilicet omnes, ſed quibus iſtud beneficium vel a nobis præſtitum eſt, vel propter habitationem potuit contingere ac tamen in gentiliſmo manentibus, quos in tenebris opprimit aſtus lucrantium inde ſacerdotum ac vatum. Sed & quæ nunc gloriatur Minucius de tormentis verborum & orationis incendiis, pleno documentorum ſimilium congeſtu firmat Pricæus ad Lucam VIII, 28. Gallica verſio noluit, ut debebat, hæc dirimere *Pluſieurs d'entre-vous ſcavens.* Gronovius.

5 *Meritis verborum*] MS. *Tormentis verborum.* Cypr. ad Demetr. *Quando à nobis dæmones adjurantur & torquentur ſpiritualibus flagris, & verborum tormentis de obſeſſis corporibus ejiciuntur.* Eadem fere repetit Epiſt. ad Donat. Prudent. Apoth. *Torquetur Apollo nomine percuſſus Chriſti, nec fulmina verbi Ferre poteſt, agitant miſerum tot verbera linguæ.* Ibid. *Ejulat & noſtros ſuſpirat Juppiter ignes.* *Ignes* appellat, quæ Minucius *tormenta.* Nam ignis notiſſimum tormentum. *Wower.*

Tormentis verborum] Ita Bacchiarius de recipiendis lapſis dixit, *flagella verborum.* Firmicus de errore profan. relig. pag. 44. *ſermonis flagella.* Et Cyprian. ad Demetrianum: *tormenta verborum.* Elmenhorſt.

Quoties à nobis tormentis ver-

tionis incendiis de corporibus exiguntur. Ipſe Saturnus, & [1] Serapis, & Jupiter, & quidquid dæmonum colitis,

qorum, & orationis incendiis de corporibus exiguntur] Legebatur antea, *& meritis verborum*, quæ lectio nihil habebat incommodi. Sed MS. Reg. lectio præterquam quod videtur commodior, adſtipulatorem etiam habet Cyprianum hac in re Minucii imitatorem. Ad Demetrianum: *Quando à nobis adjurantur & torquentur ſpiritualibus flagris, & verborum tormentis de obſeſſis corporibus ejiciuntur.* Lactantius lib. 5. cap. 22. *Sic extorti & excruciati virtute divini numinis exululant.* Herald.

Et orationis incendiis] Lactantius: *Quo audito tremunt, exclamant, & uri ſe, verberarique teſtantur.* Et lib. 2. cap. 16. *Itaque maximis ſæpe ululatibus editis, verberari ſe, & ardere & jam jamque exire proclamant.* Prudentius hymno 1. περὶ στεφάνων·

His modis ſpurcum latronem martyrum virtus quatit

Hæc coercet, torquet, urit. Ouzel.

1 *Serapis*] Serapis, ſive Sarapis, ut Græcis fere vocatur, idem ac Apis Ægyptiorum Deus, ut eſt apud Clementem Alexandrinum lib. 1. Stromat. qui Ariſteam laudat auctorem. Verba ejus: Ἄπις τε ὁ Ἀργους βασιλεὺς, Μέμφιν οἰκίζει, ὥς φησιν Ἀρίστιππος ἐν πρώτῃ Ἀρκαδικῶν. τοῦτον δὲ Ἀριστέας ὁ Ἀργεῖος ἐπονομασθῆναί φησι Σάραπιν. Idem & tradit ex Terentio Varrone Auguſtinus de Civitate Dei lib. 18. cap. 5. In his tamen falluntur, & fallunt, quod Apim hunc velint eſſe regem Argivum, cum ſit Ægyptius, & multo antiquior Jove illo Argivo, qui proprio nomine Apis nuncupabatur. Plerique per Serapim ab Ægyptiis cultum volunt Joſephum, Patriarchæ Iacobi filium, eo quod Ægyptiis in fame maximâ de frumento proſpexerit. Sic Firmicus de E. P. R. manifeſte ait Apim fuiſſe ſymbolum Ioſephi. Et Rufinus lib. 2. Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ cap. 23. de Serapidis templo agens: *Quidam*, inquit, *in honorem noſtri Joſeph, formatum perhibent ſimulacrum, ob diviſionem frumenti, quâ famis tempore ſubvenit Ægyptiis.* Idem & tradit Suidas in voce Σάραπις. Huc etiam facit quod Ruffinus, licet fabulis quibuſdam admixtis, de Apide ex Gentili hiſtoriâ ſubjungit, dum inquit: *Alii repertum in hiſtoriis Græcorum veteribus ferunt, Apim quendam patremfamilias, ſeu regem in Ægypto Memphis poſitum, cum famis tempore frumenta apud Alexandriam defeciſſent, ex proprio affatim civibus alimenta præbuiſſe. Quo defuncto, in honorem ejus inſtituerint apud Memphim templum, in quo bos quaſi indicium optimi agricolæ nutritur, habens quædam honoris inſignia, qui ex nomine ejus Apis appelletur.* Ita & Suidas voce Σάραπις. ἕτεροι δὲ, inquit, Ἄπιν τινὰ γεγονέναι ἄνθρωπον εὔπορον, καὶ βασιλέα ἐν Μέμφιδι πόλει τῆς Αἰγύπτου. λιμοῦ δὲ γενομένου τοῖς Ἀλεξανδρεῦσιν, ἐκ τῶν ἰδίων τροφὴν παρέσχε. τετελευτηκότι δὲ αὐτῷ ναὸν ἀνέστησαν. ἐν ᾧ βοῦς ἐτρέφετο, σύμβολον φέρων τοῦ γεωργοῦ, καί τινα δὲ ἔχων ἐν τῇ χροιᾷ ἐπίσημα, ὅτις ἐκ τῆς προσηγορίας αὐτοῦ καὶ αὐτὸς Ἄπις ἐκαλεῖτο. Ubi videmus Suidam eadem

colitis, [1] victi dolore, quod ſunt, eloquuntur: nec utique

dem ad verbum fere habere, quæ ex Rufino adducebamus. Etiam ſpiſſum illum errorem, quo Alexandriæ hanc frumenti penuriam contigiſſe ſcribit, cum Alexandria amplius decem ſeculis poſt ab Alexandro Magno demum condita ſit, ac Apis ante jam ab Ægyptiis cultus. Ita ut vel Suidas Rufinum, vel etiam uterque eundem exſcripſerit. Quod vero de bovis ſymbolo ajunt, id optime convenit Ioſepho, ad exprimendum beneficium, quo Ægyptios affecerat; bos enim fertilitatis eſt ſymbolum. Imo Ioſephus ipſe à Moſe, Repetitæ legis cap. 23. com. 17. bos appellatur, ut habent codices Ebræi; vel ſaltem, ut vertit Vulgaris Interpres, bovi comparatur. Idem poteſt & hauriri ex nomine Sarapis. Optime enim illud deduci poteſt à שור, quod *bovem* deſignat, & אב, quaſi dicas *bovem patrem*, hoc eſt, patrem regni Ægypti Ioſephum, ſymbolo bovis expreſſum. Accedit quod *Sarapis* etiam dictus ſit *Sorapis*, ubi Græculi nugantur, dum ſic dictum volunt ex σορὸς, *loculus*, & *Apis*; quia bos ille, qui Apis dicitur, ſale fuerit conditus, & loculo, ſive ſarcophago impoſitus, ut ex Nymphodoro tradit Clemens Alexandrinus lib. 1. Strom. atque hinc Euſebius lib. 10. Præparat. Euang. cap. 12. item Auguſtinus de Civit. Dei lib. 18 cap. 2. Suidas in Σάραπις. Quanquam *Sarapis* etiam eſſe poteſt ex שר quod *Principem* notat, à שור *Dominari*. quaſi dicas, *Princeps Apis* ſive *pater*. Nec enim audiendus Iulius Firmicus de E. P. R. qui cum primum dixiſſet Ioſephum in Api cultum fuiſſe, poſtea ſubjicit; *Nam quia Saræ pronepos fuerat, ex quâ nonagenariâ Abraham indulgentiâ Dei ſuſceperat filium, Serapis dictus eſt Græco ſermone, hoc eſt*, Σάῤῥας ἄπο. Quo magis ridicule nihil fingi poteſt. Majoris ponderis eſt, quod refert Clemens Alexandrinus in Protreptico. Uti quod, cum *Apis* & *Oſiris* idem numen ſit, ex *Oſir* & *Apis*, prius fuiſſe volunt *Oſirapis*; deinde, omiſſa principe littera, Serapis. Quiſque ſuo gaudeat judicio, mihi quod primum adduxi etymon maxime placet. Plura de Serapide vide apud Magnum Voſſium in De Theologia Gentili & Phyſiologia Chriſtiana lib. 1. cap. 29. ubi hoc de Ioſepho & Serapide uberius proſequitur. *Ouzelius*. Sed ita, ut nihil ex his, quæ poſita nunc cernimus, non ex illo capite ſit deſcriptum. Quia tamen indicare locum, unde contrectat, dignatur, retinui.

1 *Victi dolore, quod ſunt eloquuntur*] Cypr. ad Demet. *Vel ſic confundi in tuis erroribus poteris, cum audieris deos tuos quid ſint interrogatione noſtra ſtatim prodere.* eadem Theophilus lib. 2. ad Autol. *Wowerus*.

Victi dolore eloquuntur quod ſunt] Firmic. de errore profan. relig. pag. 100. *Ecce dæmon eſt, quem colis, cum Dei & Chriſti ejus nomen audierit, contremiſcit, & ut interrogantibus nobis reſpondeat*

utique in turpitudinem ſui, nonnullis præſertim veſtrûm aſſiſtentibus, mentiuntur. Ipſis teſtibus eſſe eos dæmonas de ſe verum confitentibus credite. [1] adjurati enim

trepidantia verba, vix ſe colligit: adhærens homini laceratur, uritur, vapulat, & ſtatim de commiſſis ſceleribus confitetur. Lactant. lib. 2. cap. 15. *Juſtos autem, id eſt cultores Dei metuunt. Cujus nomine adjurati, de corporibus excedunt, quorum verbis, tanquam flagris verberati, non modo dæmonas ſe eſſe confitentur, ſed etiam nomina ſua edunt, illa, quæ in templis adorantur, & quod plerumque coram cultoribus ſuis faciunt, non utique in opprobrium religionis, ſed honoris ſui. Quia nec Deo, per quem adjurantur: nec juſtis, quorum voce torquentur, mentiri poſſunt. Itaque maximis ſæpe ululatibus editis, verberari ſe, & ardere, & jam jamque exire proclamant.* Et lib. 5. cap. 21. *Hi enim, quamdiu pax eſt in populo Dei, fugitant juſtos & pavent: & cum corpora hominum occupant, animaſque divexant, adjurantur ab his, & nomine Dei veri fugantur. Quo audito tremunt, exclamant, & uri ſe, verberarique teſtantur; & interrogati, qui ſint, quando venerint, quomodo in hominem irrepſerint, confitentur; ſic extorti, & excruciati virtute divini numinis exulant. propter hæc verbera, & minas, ſanctos & juſtos viros ſemper oderunt. Et quia per ſe nocere his nihil poſſunt, publicis eos odiis perſequuntur, quos ſibi graves ſentiunt, exercentque ſævitiam, quam violentiſſime poſſunt; ut aut eorum fidem minuant per dolorem: aut, ſi id efficere non quiverint, auferant omnino de terra; ne ſint, qui poſſint eorum nequitiam coercere.* Elmenhorſt.

1 *Adjurati enim per Deum verum*] Lactant. lib. 4. cap. 17. Huic muneri præfecti Exorciſtæ: l. 6. C. de Epiſc. & cler. l. 121. C. Theodoſ. de decur. Auguſtin. lib. 1. de ſymbolo; cujus verba Gratian. 3. part. 4. diſtinct. c. poſtquam ſe. & Iſidor. lib. 6. origin. cap. ult. referunt. Dicuntur & Ephociſtæ Epit. Can. tit. 5. Sect. 2. tit. 9. Sect. 1. *Wowerus.*

Adjurati per Deum verum & ſolum] Id proprium munus fuit exorciſtarum. Firm. lib. 2. Aſtron. cap. 9. fol. 72. *Faciet exorciſtas & qui laborantes dæmonum incurſione homines, aptis remediis liberent.* Cyprianus Epiſt. 76. fol. 293. *Per exorciſtas voce humana & poteſtate divina flagellatur, & uritur, & torquetur diabolus.* Petrus Siculus pag. 57. οἱ λεγόμενοι ἐξορκισταὶ, ὡς ἐν ταῖς πράξεσι τῶν ἀποστόλων γέγραπται, ὅτι ἐξορκίζοντες τοὺς δαιμονιζομένους ἔλεγον· ἐξορκίζομεν ὑμᾶς τὸν Χριστὸν ὃν Παῦλος κηρύττει, ἐξέλθετε ἐκ τῶν ἀνθρώπων. οἱ δὲ δαίμονες τῷ φόβῳ τῆς ὀνομασίας Χριστοῦ, ἐφυγαδεύοντο. Cyprianus epiſt. 2. ad Donatum fol. 2. Hieron. in Matthæum lib. 2. cap. 12. Beda in collectan. tom. 3. fol. 565. In Lucam lib. 4. cap. 11. Rabanus Maurus de Inſtitut. Clericorum, lib. 1. cap. 10. Concil. Carthaginenſe 4. cap. 7. Iſidorus Hiſpalenſ. Orig. lib. 7. cap. 12. & de Offic. Eccleſiaſt. lib. 2. cap. 13.

in

enim per Deum verum & ſolum, inviti, miſeri, corporibus inhorreſcunt; & vel exiliunt ſtatim, vel evaneſcunt gradatim, prout fides patientis adjuvat, aut gratia curantis aſpirat. Sic [1] Chriſtianos de proximo fugitant, quos longe in cœtibus per vos laceſſebant. Ideo [2] inſerti mentibus imperitorum, odium noſtri ſerunt occulte per timorem. [3] Naturale eſt enim & odiſſe, quem timeas, [4] & quem metueris, infeſtare, ſi poſſis.

in epiſtola ad Leudefridum Cordubenſ. epiſcop. *Elmenhorſt.*

Per Deum verum & ſolum] Iungenda demum putat, quæ ab utraque parte jam fuerant ſingula aliquoties jacta. Nam & ab Cæcilio cap. x pronunciatus fuerat *Deus unicus*, *ſolitarius* μόνον ita traducente ad μεμονωμένον, & ab Octavio prædicatus eſt *ſoli ſibi tantus quantus eſt, notus* cap. XIIX. & angelos idem dixerat *miniſtros & nuncios Dei, ſed veri.* Hæc nunc conglutinat reſpiciens ad Iohannem XVII, 3 τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, ut potuerit copulativa omitti, prout mox dicit *inviti*, *miſeri.* Prudentius in præfatione Hamartigeniæ: *Unum atque vivum ſaſſa vivorum Deum.* Gronovius.

1 *Chriſtianos fugitant*] De Chriſtianis exorciſtis capienda hæc Firmici Aſtron. 2. *Erunt dæmonibus terribiles, quorum adventum pravi dæmones fugiant, & qui ſic laborantes homines non vi verborum ſed ſola ſui oſtenſione liberent.* Wowerus.

2 *Inſerti mentibus imperitorum, odium noſtri ferunt occulte*] Arnob. 1. pag. 9. Lactant. lib. 5. cap. 22. Tertullian. Apol. cap. 22. Iuſtinus contra Tryphonem. *Elmenhorſt.*

3 *Naturale eſt odiſſe quem times*] Philoſtrat. in Heroicis fol. 695. Συγγενὲς γὰρ φόβῳ μῖσος. *Cognatum eſt timori odium.* Seneca de clement. lib. 1. cap. 12. de ira lib. 1. cap. 16. *Elmenhorſt.* Hinc Græcæ civitates manebant in partibus Romanis, quia Bruttios & oderant & metuebant apud Livium XXIV, 1. *Gronovius.*

4 *Et quem metueris, infeſtare*] Sicut editores potuerunt firmi eſſe & unanimes fraterculi in oſtentanda hac ſententia & lectione; ita etiam Gallus interpretari & intelligere: *car il n'y a rien de ſi naturel, que de haïr ceux que nous craignons, & de vouloir perdre ceux qu'on apprehende.* Atque ita volunt duo prædicari nobis inſita, ſed utraque contra eundem, nempe *quem timeas, & quem metueris.* Atqui iſta locutio ſtulta eſt per inſulſam abundantiam, quæ ferri nequit, & debuiſſet ita componi *& odiſſe, quem timeas, & infeſtare ſi poſſis*, omiſſis illis *quem metueris*, omnino ſupervacuis & nullum locum tutantibus. An placuit igitur omnibus connivere alioquin tam acutis? Atqui anno 1639 Cl. Freinshemius in notis ad Curtium 10, 8, 1 indicavit, ſe reſcribere *& quem oderis*: eſſe enim gra-

poſſis. [1] Sic occupant animos, & obſtruunt pectora, [2] ut ante nos incipiant homines odiſſe, quam nôſſe: [3] ne cognitos aut imitari poſſint, aut damnare non poſſint.

XXVIII. [4] Quam autem iniquum ſit, [5] incognitis &

---

gradationem; metus odium generat; hoc nocendi cupiditatem. Certe vetus locutio patris Ennii ſic proceſſit, ut moneret homines quem metuunt, odiſſe; quem quiſque oderit, periiſſe expetit, ut docet Cicero lib. 11 Offic. 7. *Idem.*

1 *Sic occupant animos, & obſtruunt pectora*] Perſtringit præoccupata illa & domeſtica judicia, de quibus dicebamus ad Tertulliani Apologeticum, quo etiam reſpiciebat, ni fallor, Minucius. *Heraldus.*

2 *Ut ante incipiant homines odiſſe quam noſſe*] Hoc argumentum tractat Tertullianus Apologet. cap. 1. Sed & Lactantius lib. 5. *Timent enim ne à nobis re victi, manus dare aliquando, clamante ipſa veritate, cogantur. Obſtrepunt igitur, & intercedunt, ne audiant: & oculos ſuos opprimunt, ne lumen videant, quod offerimus. Quo plane ipſi diffidentiam ſuæ perditæ rationis oſtendunt, cum neque cognoſcere, neque congredi audeant, quia ſciunt ſe facile ſuperari.* Herald.

Ut ante nos incipiant h. odiſſe] Hæc iniquitas, ut vocavit cum Minucio Tertullianus, deplorata crebro ipſis gentilibus, ut docet formula ab Cl. Pricæo collecta ad Apoſtoli Iudæ verſum x, etſi illic prætereat hunc locum. Sane qui potuerunt prius colere aliquid, quam noſſent id ipſum, mirari non decet etiam odiſſe aliquos, quos neſciebant. Id autem ante teſtatus fuit. *Gronovius.*

3 *Ne cognitos damnare poſſint*] Videndus Tertull. Apolog. cap. 1. *Elmenhorſt.*

4 *Quantum autem vitium ſit*] MS. *Quam autem iniquum.* Wowerus.

Quam autem iniquum ſit incognitis] Ita optime in MS. Reg. Antea legebatur, *Quantum autem vitium ſit.* Tangit eam iniquitatem Minucius, quam pluribus exagitat Tertullianus in Apologetico. *Heraldus.* Immo & noſter id ſcite præſtruxit in cap. XIV, ita ſerio loquutus de perorando utrinque. *Gronovius.*

Quam autem iniquum ſit incognitis & inexploratis judicare] Seneca:

Qui ſtatuit aliquid parte inaudita altera,
Æquum licet ſtatuerit, haud æquus fuit.

Caſſiodorus 7. 8. *Juſtitia non videtur quicquid non diſcutitur, nec examinatur.* Euripides Heraclidis:

Τίς ἂν δίκην κρίνειε, ἢ γνοίη λόγον,
Πρὶν ἂν παρ' ἀμφοῖν μῦθον ἐκμάθῃ σαφῆ.

Nec enim, ut ait Tacitus 2. Annalium, *prohibendus eſt reus quo minus cuncta proferat quibus innocentia ejus ſublevari poſſit.* Et Lactan-

& inexploratis judicare, quod facitis, [1] nobis ipſis pœnitentibus credite; & nos enim [2] idem fuimus, & eadem vobiſcum quondam adhuc cæci & hebetes ſentiebamus: quaſi Chriſtiani monſtra colerent, infantes vorarent, convivia inceſta miſcerent: nec intelligebamus ab his fabulas iſtas ſemper ventilari, & nunquam vel inveſtigari, vel probari, nec tanto tempore aliquem exiſtere, qui proderet, [3] non tantum facti veniam, verum etiam indicii gratiam conſecuturum; malum autem adeo non eſſe, ut Chriſtianus reus nec erubeſceret, nec timeret, & unum ſolummodo, quod non ante fuerit, pœniteret. [4] Nos tamen cum ſacrilegos ali-

ctantius lib. 5. cap. 1. *Sacrilegis, proditoribus, & veneficis, poteſtas defendendi ſui datur: nec prædamnari quenquam incognita cauſſa licet.* Maximus Tyrius Diſſertatione 6. Εἰ δίκην ἐφεύγομεν, ἠχθόμεθα ἂν τῷ δικαστῇ μὴ παρέχοντι ἑκατέρῳ ἐκ τ' ἴσης τὴν ἀπολογίαν. Unde Seneca in Apocol. *Dic mihi, &c. quare quenquam ex his, quos quaſque occidiſti, antequam de cauſſa cognoſceres, antequam audires, damnaſti.* Ouzelius.

Quantum autem vitium ſit] MS. *Quam autem inicum ſit.* lego ex divinatione tua (id eſt, Scriverii) *Quam a. iniquum ſ.* Meurſ.

5 *Incognitis*] Scribo, *in incognitis.* Meurſius: qui in Prolegomenis ſuis id jam propoſuerat. Adeo videlicet amabat ſua, ut bis legi voluerit.

1 *Nobis ipſis pœnitentibus credite*] Argumentatio rata ab exemplo proprio, & hinc ſæpe uſurpata, ut docent collectanea Pricæi ad Epiſtolam ad Titum III, 3. Sed huc pertinet, quod notavit Arrianus in Expeditione Alexandri IV, 21. Τά τ' ἄλλα καὶ τὸ αὐτοῦ ἐν πρώτοις ἐσβιβάσωσιν τοῦ λόγου προσφέρων. Ubi a me ſimilia collecta eſſe memini. Quomodo autem, ſodes, hæc exprimuntur in Gallica verſione? *Mais c'eſt une injuſtice, de condamner ce qu'on ne connoit point, & nous ne ſommes pas a nous repentir de cette faute.* Omnino nihil ad Minuciana. *Gronovius.*

2 *Idem*] Scribo, *iidem.* Meurſ.

3 *Non tantum facti veniam, verum etiam indicii gratiam conſequuturum*] Ita ediderat Gelenius optime. At Rom. editio *judicii.* male. Gelenii editionem confirmat MS. Reg. An autem id eſt quod ſignificabat Tertullianus Apologet. cap. 7. *Quis talia facinora quum inveniſſet celavit aut vendidit ipſos trahens homines?* ut *vendere* eo loco dicat accepto pretio indicare. Diximus nobis non liquere. *Herald.*

4 *Nos tamen quum ſacrilegos aliquos*] Hunc locum imitabatur Lactantius l. 5. cap. 1. *Nam ſi ſacrilegis, & proditoribus, & venefici*

aliquos & inceſtos, parricidas etiam, [1] defendendos & tuendos ſuſcipiebamus, hos nec audiendos in totum putabamus: nonnunquam etiam [2] miſerantes eorum, crudelius ſæviebamus, ut [3] torqueremus confitentes ad negandum, videlicet ne perirent, [4] exercentes in his per-

neficis poteſtas defendendi ſui datur, nec prædamnari quenquam incognita cauſſa licet; non injuſta petere videmur, ut ſi quis erit ille, qui inciderit in hæc, ſi legat, perlegat; ſi audiet, ſententiam differat in extremum. Herald.

5 *Defendendos & tuendos ſuſcipiebamus*] Suſcepti, clientes. Serv. ad illa 6. Æneid. *Vult intelligi prævaricatores, qui patroni ſunt clientum, quos nunc ſuſceptos vocamus.* Jul. Severian. Rhet. *Solicitudinem ſuſcepti, vel cætera ejus infortunia memoramus.* Auguſtin. epiſt. 59. Ambroſ. ſerm. 93. *Wowerus.*

Suſcipiebamus] *Suſcepti* ſunt clientes. Salvian. de gubern. Dei lib. 5. *Ecce quæ ſunt auxilia ac patrocinia majorum: nihil ſuſceptis tribuunt, ſed ſibi.* Vidend. Wowerus in notis p. 156. Lindenbruggius ad Ammianum l. 17. p. 70. *Elmenhorſt.*

1 *Miſerantes eorum*] Sic Prudentius in Pſychomachia 582. *Libera nunc miſerando inopum*, prout illic firmavit Nic. Heinſius. Nam alioqui noſter dixit in cap. VIII. *Miſerentur miſeri ſi fas eſt, ſacerdotum.* Gronovius.

2 *Urgeremus*] MS. *torqueremus.* Wowerus.

Ut torqueremus confitentes ad negandum] Hæc lectio eſt è MS. Reg. Antea, *urgeremus.* Hac autem de re tota dicebamus ad Tertulliani Apologeticum. *Herald.*

3 *Exercentes perverſam quæſtionem*] Nam quæſtio adhibetur, ut occulta crimina eruantur, non ut confeſſa negentur. Ulp. l. 1. D. de quæſt. Tertull. ad Scapulam. *Quid amplius tibi mandatur, quam nocentes confeſſos damnare, negantes ad tormenta revocare. Videtis ergo quomodo ipſi contra mandata faciatis, ut confeſſos negare cogatis.* Idem Apol. Cypr. ad Demetr. Arnob. lib. 7. *Wowerus.*

Exercentes in his perverſam quæſtionem] Pagani admotis tormentis Chriſtianos cogebant ad inficiationem, contra omnium judiciorum rationem, tenoremque legum, quæ reum torqueri jubent, ut occulta crimina confiteatur, non ut confeſſa neget. Lex 1. & 9. Digeſt. de quæſtionibus & lex 8. cod. Juſtiniani de repudiis. Paulus JC. l. 5. Sententiar. tit. 14. Tertullian. Apol. cap. 2. *Cæteris negantibus adhibetis tormenta ad confitendum, ſolis Chriſtianis ad negandum.* Et cap. 7. *Carnifici longe aliud munus in Chriſtianos imperatis, non ut dicant, quæ faciunt, ſed ut negent, quod ſunt.* Cyprian. ad Demetrianum f. 256. *Torquentur rei, qui ſe negant crimine, quo accuſantur, teneri, ut facinoris veritas, quæ indice voce non promitur, dolore corporis exprimatur. Nunc vero cum ſponte confitear ac clamem, & crebris ac repetitis identidem vocibus Chriſtianum me eſſe conteſter, quid*

perverſam quæſtionem, non quæ verum erueret, ſed quæ mendacium cogeret. [1] Et ſi quis infirmior, malo preſſus & victus, Chriſtianum ſe negâſſet, favebamus ei, quaſi ejerato nomine, jam omnia facta ſua [2] illâ negatione purgaret. Agnoſcitiſne eadem nos ſenſiſſe & egiſſe, quæ ſentitis & geritis? Cum, ſi ratio, non inſtigatio dæmonis judicaret, [3] urgendi magis, non ut diffiterentur ſe Chriſtianos, ſed [4] ut de inceſtis, ſtupris,

quid tormenta admoves confitenti. Torqueri debui ſi negarem. Elmenhorſt.

1 *Et ſi quis infirmior malo preſſus & victus*] Lactant. lib. 5. cap. 9. *Si qui doloris vel mortis metu vel ſuapte perfidia, cæleſte ſacramentum deſeruerint, & ad funeſta ſacrificia conſenſerint, eos laudant & honoribus mactant, ut eorum exemplo ceteros illiciant.* Idem.

2 *Illa negatione purgaret*] Sic in religione. Et huc hominem deprimit violentia perverſitatis ſemel in animum admiſſæ, ut quæ ad rem ſalutarem inſtituta ſunt, detorqueat, & ſi modo audiat quod deſiderat, poſſit etiam ſceleribus maximis ignoſcere. Non aliud eſt, quod Suetonius narrat Neronem quum ad ſui excuſationem vellet credi humani generis neminem pudicum, profeſſis apud ſe obſcænitatem cætera quoque conceſſiſſe delicta cap. 29. *Gronovius.*

3 *Arguendi magis*] MS. & Rom. *urgendi.* Wowerus.

Urgendi magis] Veriſſima lectio, quam è MS. Reg. reſtituimus. Antea, *arguendi magis.* Herald.

4 *Ut de inceſtis, ſtupris, impiatis ſacris, faterentur*] Juſtinus Martyr apolog. 1. pro Chriſtian. fol. 39. ἤδη καὶ τοῦτο ἐνήργησαν οἱ φαῦλοι δαίμονες διὰ τινῶν πονηρῶν ἀνθρώπων πραχθῆναι. Φονεύοντες γὰρ αὐτοί τινας ἐπὶ συκοφαντίᾳ τῇ εἰς ἡμᾶς, καὶ εἰς βασάνους εἵλκυσαν οἰκέτας τῶν ἡμετέρων, ἢ γύναια, καὶ δι' αἰκισμῶν φοβερῶν ἐξαναγκάζουσι κατειπεῖν ταῦτα τὰ μυθολογούμενα, ἃ αὐτοὶ φανερῶς πράττουσιν. *Jam vero & illud, ut à malis quibuſdam hominibus fieret, pravi effeceruntgenii. Nam ad ſycophanticam adverſus nos calumniam nonnullos necantes, ad tormenta protraxerunt noſtrorum ſervos, aut pueros & mulierculas: ut per cruciatus horrendos & formidabiles, eorum quæ ſermonibus vanis atque fabuloſis feruntur, flagitiorum extorquerent confeſſionem, quæ flagitia ipſi manifeſto faciunt.* Euſebius Eccleſiaſt. hiſtor. lib. 5. cap. 1. fol. 48. Συνελαμβάνοντο δὲ καὶ ἐθνικοί τινες οἰκέται τῶν ἡμετέρων, ἐπεὶ δημοσίᾳ ἐκέλευσεν ὁ ἡγεμὼν ἀναζητεῖσθαι πάντας ἡμᾶς, οἳ καὶ κατ' ἐνέδραν τοῦ σατανᾶ, φοβηθέντες τὰς βασάνους ἃς τοὺς ἁγίους ἔβλεπον πάσχοντας, τῶν στρατιωτῶν ἐπὶ τοῦτο παρορμώντων αὐτοὺς, κατεψεύσαντο ἡμῶν Θυέστεια δεῖπνα, καὶ οἰδιποδείους μίξεις, καὶ ὅσα μήτε λαλεῖν, μήτε νοεῖν θέμις ἡμῖν: ἀλλὰ μηδὲ πιστεύειν εἴ τι τοιοῦτο πώποτε παρὰ ἀνθρώποις ἐγένετο. τούτων δὲ φημισθέντων, πάντες ἀπεθηριώθησαν εἰς ἡμᾶς. ὥστε καὶ εἴ τινες τὸ πρότερον δὲ οἰ-

pris, de impiatis ſacris, de infantibus immolatis faterentur. His enim & hujuſmodi fabulis iidem dæmones ad execrationis horrorem imperitorum aures adverſus nos referſerunt. [1] Nec tamen mirum, cum omnium fama, quæ

οἰκειότητα ἐμετριάζον, τότε μεγάλως ἐχαλέπαινον καὶ διεπρίοντο κατὰ ἡμῶν. Vertit Rufinus; *Accidit autem etiam ſervos comprehendi quorundam ex noſtris paganos: quoniam quidem publice juſſum fuerat requiri omnes & teneri. Quique dæmonis inſtinctu, cum tormenta pertimeſcerent, quæ inferri ſanctis videbant, monentibus ſe in hoc ipſum militibus, quibus ita fuerat præceptum, commeati ſunt adverſum nos, velut Thyeſteas cœnas & inceſta Oedipodia perpetrantes: & alia quæ nec proloqui aut cogitare nobis fas eſt. & qualia ne credere quidem poſſumus aliquando apud homines geſta. Quæ cum de nobis diffamata fuiſſent in vulgus, horrori maximo & execrationi apud omnes homines eſſe cœpimus, etiam apud eos, qui prius aliquid moderationis erga nos ſervandum eſſe cenſebant.* Et lib. 9. cap. 5. fol. 101. ὧν τοῦτον ἐπιτελουμένων τὸν τρόπον, ἕτερος ϛρατοπεδάρχης, ὃν δοῦκα Ῥωμαῖοι προσαγορεύουσιν, ἀνὰ τὴν Δαμασκὸν τῆς Φοινίκης ἐπίρρητα τινὰ γυναικάρια ἐξ ἀγορᾶς ἀναρπάσας ποιήσας, βασάνους αὐταῖς ἐπιθήσειν ἠπείλει, λέγειν ἐγγράφως ἐπαναγκάζων, ὡς δὴ εἴησαν ποτὲ Χριϛιαναὶ, συνειδεῖεν τε αὐτοῖς ἀθεμιτουργίας, ἐν αὐτοῖς τε τοῖς κυριακοῖς πράττειν αὐτοὺς τὰ ἀκόλαϛα, καὶ ὅσα ἄλλα λέγειν αὐτὰς ἐπὶ διαβολῇ τοῦ δόγματος ἤθελον. ὧν καὶ οὗτος ἐν ὑπομνήμασι τὰς φωνὰς ἐντεθείσας, βασιλεῖ κοινοῦται. καὶ δὴ προςάξαντος, εἰς πᾶσαν πόλιν καὶ τόπον καὶ ταῦτα δημοσιοῦται τὰ γράμματα. Id eſt: *Cum vero hæc ita per omnem locum diligenti nequitia gererentur, dux Damaſci cognita imperatoris ſui erga Chriſtianos libidine, & ei placere in talibus ſtudens, indigniſſimas quaſdam mulierculas de trivio conquiſitas ſiſti ſibi facit, & agitari in his plurimam quæſtionem, per quam cogeret eas actis profiteri, fuiſſe ſe quondam Chriſtianas; & ſcire quod inter ipſa myſteria eorum, ſpurca quædam & impura committerentur. Aliaque hujuſmodi flagitia, quæ nec audire quidem bonus quiſquam pateretur, mulierculas actis proſequi facit: eaque conſcripta ad imperatorem refert, & proponi ea nihilominus per ſingulas quaſque urbes ac provincias jubet.* Elmenhorſt.

1 *Nec tamen mirum, cum omnium fama*] Si nihil hic omiſſum eſt in exemplari, tota periodus ita conſtituenda eſt ut aliquis ſenſus eliciatur. *His enim & hujuſmodi fabulis iidem dæmones ad execrationis horrorem imperitorum aures adverſus nos referſerunt. nec tamen mirum. cum hominum fama, quæ ſemper inſparſis mendaciis alitur, oſtenſa veritate conſumitur, ſic eſt negotium dæmonum, ab ipſis enim rumor falſus & ſeritur & fovetur.* illa autem verba, *cum hominum fama*, adnecti debent iſtis, *ſic eſt negotium dæmonum.* ut clauſula ſic accipiatur. *Nec tamen mirum. ſic eſt negotium dæmonum cum hominum*

quæ ſemper inſparſis mendaciis alitur, oſtenſa veritate conſumitur. Sic eſt negotium dæmonum. Ab ipſis enim rumor falſus & ſeritur, & fovetur. Inde eſt quod audire te dicis caput aſini rem nobis eſſe divinam. Quis tam ſtultus ut hoc colat? quis ſtultior ut hoc coli credat? niſi quod vos & totos aſinos in ſtabulis [1] cum veſtrâ

num fama, quæ, &c. Hominum intellige, Chriſtianorum. In MS. legitur, *omnium*. Rigaltius.

Nec tamen mirum, cum omnium fama, quæ ſemper inſparſis mendaciis alitur, oſtenſa veritate conſumitur. Sic eſt negotium dæmonum. Ab ipſis enim rumor falſus & ſeritur & fovetur] Locus luxatus, quem qui Rigaltius reſtituere conatus ſit, vide in ejus Obſervationibus. Ac primum quidem bene, cum pro *omnium*, reponit *hominum*; ſed male, cum id de Chriſtianus intelligi vult, ut jam monuit V.C. J. F. Gronovius Obſervat. in Eccleſt. Scripr. cap. 7. ubi totum hunc locum ita reſtituendum cenſet: *Nec tamen mirum, cum hominum fama, quæ ſemper inſparſis mendaciis alitur, oſtenſa veritate conſumitur, ſit & negotium dæmonum: ab ipſis enim rumor falſus & ſeritur & fovetur.* Hoc eſt, ut idem Gronovius ibi explicat, Fama illa hominum oribus jactata & propagata, quæ ſemper alitur & creſcit mendaciis, quæque veritate patefacta evaneſcit, eadem hominum fama eſt ipſorum dæmonum negotium & opus: horum eſt auctoritas & inſtinctus, illorum miniſterium. Hæc, quin vera lectio ſit, nullus dubito, quare conjecturæ huic L. M. Q. ſubſcribo. *Ouzelius.*

Fama ſemper in ſparſis mendaciis alitur] Hieronymus part. 2. Tract. 1. Epiſt. 8. ad Rufinum presbyterum: *Multum in utramque partem crebro fama mentitur: & tam de bonis mala, quam de malis bona, falſorum ora concelebrant.* Viden. Tertullian. apolog. cap. 8. *Elmenhorſt.*

1 *Cum veſtra Hippona*] MS. *Epona*. Ita Apul. Mileſ. 3. Juvenal. Sat. 8. Et in 5. inſcript. *Deæ Eponæ Manlius Reſtio*. Wower. Scholiaſtes Juvenal. in Satyr. 8. Ỽſ. 157. *Epona Dea mulionum eſt.* Juvenalis

. . . . jurat
Solam Eponam, & facies olida ad præſepia pictas.

Iſtum locum in mente videtur habuiſſe Prudentius contra Unionitas. p. 277.

Nemo Cloacinæ, aut Eponæ ſuper aſtra deabus
Dat ſolium, quamvis olidam perſolvat acerram.

Ita enim hi verſus concipiuntur in tribus MSS. exemplaribus & vetuſto codice, quem ante centum annos edidit Rudolphus Langius. Liber inſcription. fol. 87. inſcript. 4. & 5.

HERCULI. ET. EPONAE. LEG. XXII. ANTONIANAE. P. P. F. AUGUST. PRO. SALUTE. IMP. CAES. M. AUREL. ANTON. PII. FELICIS. INVICTI. *Elmenhorſt.*

veſtrâ Eponâ conſecratis, [1] & eoſdem aſinos cum Iſide reli-

Cum veſtra vel Epona] Ita ſcriptum in MS. Reg. Ed. Rom. *vel Hippona.* Sane ſcriptum puto à Minucio, *cum veſtra Epona*, & notatum ab aliquo ad marginem, *vel Hippona.* Eponam autem ſcripſiſſe veteres pluribus oſtendit Adrianus Turnebus in Adverſariis. *Heraldus.*

Cum veſtra vel ſua Epona] In exemplari legitur; *cum veſtra velepona* edidimus: *cum veſtra vel ſua Epona.* & veram eſſe hanc ſcripturam demonſtrant iſta Tertulliani, unde ſua ſumpſit Octavius. *Vos tamen*, inquit Septimius, *non negabitis & jumenta omnia, & totos canterios cum ſua Epona coli à vobis.* Agebat pro Chriſtianis Septimius apud Romani imperii antiſtites. cavit igitur ne quid inverecundius diceret, & canteriis ac jumentis ſuam Eponam, ridiculum numen adſignavit. Hic vero Octavius adhuc memor Cæciliani joci Plautinæ proſapiæ, & familiarius agens apud Minucium ſuum adverſus Cæcilium & alios ethnicos, nominata Epona & aſinis dixit, veſtra vel ſua, ut, *veſtra*, referatur ad Cæcilium & alios ethnicos; *ſua*, ad aſinos. Itaque ſumpſit illud Tertulliani, *cum ſua Epona*, & addidit, *veſtra*. cum veſtra vel ſua Epona. *Rigaltius.*

Cum veſtra Epona] Sic edidimus, ut vulgata habet lectio, quæ ſana eſt. Illud *vel ſua*, quod inſerit Rigaltius, ferri quidem poſſit, melius tamen abeſſet. *Ouzelius.*

Cum veſtra vel Epona] Habemus ordine ſeriem iſtorum, qui hanc Camarinam in Minucio identidem pro ætate moverunt, ut hæc pagina oleat vel ab ipſo ſitu. Quæ intemperies non obſcuram videntur habere cauſam, ſcilicet dum in utramque partem ſtrenue peccare volunt. Id enim fieri nimis operoſe in hoc loco nullus credo inſicias ibit, qui cauſam cognoverit. Nam quum in MSto unico palam legi dicatur *cum veſtra vel epona*, ſagaces nimium fuerunt illi, qui ſubducta ſyllaba *vel* exhibuerunt *cum veſtra Hippona;* inde id eligentibus Wowero & Elmenhorſtio & defendi videmus ab Heraldo: vice verſa nimium deditus inferciendo Rigaltius & ex Tertulliano inſuens ſuſtinuit offerre *cum veſtra vel ſua Epona* excogitata ſententia, quæ nunquam Minucio vel Octavio adfuit. Neque enim hunc magis de illa *ſua* cogitavit, quam in capite XXI *ipſe Jupiter noſter*. Tanto omnia abſurdius, quod attendenti univerſa res clara ſit. Nam Minucius dederat: *cum Veſta vel Epona conſecr.* Notum eſt enim illud in Copa: *Veſtæ delicium eſt aſinus*, de quo olim cum Cl. Scheffero egit pater meus ad Phædri fabulam LIX, & adhibendus Ovidius VI Faſt. 347. De Epona autem quum ſatis jam conſtet ex locis Tertulliani & Apuleji ſemonem iſtam, ut vocat Fulgentius, non onerabo meis tabulis, quum conſpectus ejus exſtet pag. 200. Sed hujus Fulgentii locus de Epona cur negligitur in Expoſit. Sermon. Antiqui, unde plus proficimus,

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE III NAPOLI

religioſe devotatis: item [2] boum capita, & capita vervecum, & immolatis, & colitis: [3] de capro etiam & homi-

mus, quam ex aliis: *Semones dici voluerunt Deos, quos nec cœlo adſcriberent ob meriti paupertatem, ſicut ſunt Priapus, Epona, Vertumnus.* Gronovius.

1 *Et eoſdem aſinos cum Iſide religioſe devoratis*] Scribo *devotatis*, eſt autem *devotare* frequentativa forma à *Devoveo*. Gloſſæ. Ἀφοσιῶ, *ſcelero. devoveo. devoto*. Accius apud Nonium. *patrio exemplo & me dicabo atque animam devotabo hoſtibus*. Cicero: *Quæ vis patrem Decium, quæ filium devotavit, ac immiſit in armatas hoſtium copias?* Meurſius. Ita omnes editiones, & MS. Reg. unde alii alia effinxerunt. Scripſiſſe Minucium exiſtimo, *Et eoſdem aſinos cum Iſide religioſe denotatis*. Nempe aſinum ſignificat Iſidis gerulum, qui ſimul cum Iſide à ſuperſtitioſis religioſa denotatione colebatur, unde proverbium, ὄνος ἄγων μυστήρια. Supra: *Cæcilius ſimulacro Serapidis denotato*. Heraldus. Liber MS. *devoratis*. Mendoſe. Scripſimus, *decoratis*, quod proxime accedit ad veterem ſcripturam. nec abſurdum erit opinari aſinos illos Iſidis gerulos aliqua nobiliori ſtratura cum Iſide fuiſſe decoratos, cum Apulejus ipſe narret Aſinum ſuum iſtius Deæ gerulum à nonnullis etiam hordeo fuiſſe religioſe donatum. Mileſ. 8. *Rigaltius*. *Devotatis* habent vulgati codd. In MS. eſt *devoratis*. quod vitioſum eſſe cuique liquet. Rigaltius, littera unica mutata, edidit *decoratis*. Quod ſenſu, quo explicat, tolerari poteſt. Sic vero *devotatis* retinere hîc quis malit; minime hic denotare poteſt, qua ſignificatione eo vocabulo utitur Plautus Caſina Sc. 2. Act. 6. ibi enim ſignificat *diris devovere*. *Devotare* itaque hoc loco, vel idem erit, ac conſecrare; vel, quod magis probo, cum Minucius ait, *Aſinos cum Iſide religioſe devotatis*, nihil aliud vult, quam, devotos vos aſinis & Iſidi oſtenditis. *Ouzelius*. Ecce iterum compoſitos loculos per varia ingenia & ætates, ſatis plenos & idoneos, niſi & moneri oporteat inſpicienda Barthii adverſaria libro XXIII cap. 9, ut ſcias, unde veniat iſte locus Plauti in Caſina & his apponi debeat *devocatis*, ut Socrates philoſophiam dicitur *devocaſſe de cœlo* apud Ciceronem. Sed permiſſo verbi iſtius arcano arbitriis aliorum puto hîc conſpici debere Calendarii veteris figuram ab Lambecio editam in Bibliotheca Cæſarea ſub menſe Novembri. *Gronov*.

2 *Boum capita & capita vervecum & immolatis & colitis*] Non in religionibus exteris & Ægyptiis, ſed Romanis, unde omnes aras videmus his capitibus eſſe obſitas, immo ſerta velut inter columnas templorum confecta. Sic caput vervecis, aquilæ, leonis ad faſces ornandos, bovis ad alia ornamenta cernimus in Sepulcro M. Antonii Antii Lupi apud Bellorium in Sepulcris. Etiam tale bovis caput videtur incuſum nummo Sardianorum ſub Gordiano apud Erizzum pag. 512. Sed rem

homine mixtos deos, & [4] leonum & canum vultus deos dedicatis. Nonne & [5] Apim bovem cum Ægyptiis

Romanam confirmat adſpectus monumenti Cæciliæ Metellæ Cretici filiæ, quod notum eſt. De hoc autem loco ita notavit Cl. Baſnage in Hiſtoria Eccleſiaſtica: *On ſe moque excore des payens dans l'Octavius de Minucius Felix, de ce qu'après avoir immolé les teles des moutons, on les adore; & de ce qu'après avoir margé le boeuf Apis, ils ne laiſſoient pas de lui rendre le même culte qu'a la Divinité.* Gronovius.

3 *De capro etiam, & homine*] Porphyr. περὶ ἀπ. ἐμψ. Τὸν δὲ Πᾶνα ἐξ ἀνθρώπου, καὶ αἰγὸς συνέθησαν. Athanaſ. Gentes ἐπιμύξαντας λόγικα ἀλόγοις, καὶ ἀνόμοια τῇ φύσει ἐγείροντας Deos elegiſſe. unde Ægyptiis Κυνοκέφαλοι, καὶ ὀφιοκέφαλοι. Ægyptii feles, ſerpentes, aliaque monſtra colunt. Clem. Protrept. Juſtin. Athenag. Lactant. & alii. Serv. in 3. Æneid. laudat librum Labeonis de Diis animalibus, in quo indubie de ſacris Ægyptiis agebat. Theophil. ad Aut. Apollonidem. Ὠραπιόνα ſcripſiſſe περὶ τῶν κατ' Αἰγύπτον δαιμόνων. *Woweras.*

De capro etiam & homine mixtos Deos] Porphyrius περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων. lib. 4. fol. 54. διὸ εἰς τὴν θεοποιΐαν παρέλαβον πᾶν ζῶον καὶ ὁμοίως πῶς οὖ ἀνέμιξαν θηρίων καὶ ἀνθρώπου. καὶ πάλιν ὀρνέων σώματα καὶ ἀνθρώπου. ἕστακε γὰρ παρ' αὐτοῖς τὶς μέχρι τραχήλου ἀνθρωποειδής. τὸ δὲ πρόσωπον ὀρνέου ἢ λέοντος ἢ ἄλλου τινὸς ζώου κεκτημένος, καὶ πάλιν αὖ κεφαλὴ ἀνθρώπειος καὶ ἄλλων τινῶν ζώων μέρη. Id eſt: *Ad Deorum fabricam omne animal una cum homine ÆGYPTII aſſumpſerunt: in qua & pecudum & hominis, & avium item & hominis corpora commiſcuere. Singulæ apud ipſos Deorum ſtatuæ vel uſque ad collum humanam ſpeciem præferunt, faciem vero vel avis, vel leoni, vel alicujus alterius animalis impoſitam habent: vel è contrario capiti humano ſubjectum alterius animalis corpus præmonſtrant.* Elmenhorſt.

4 *Leonum vultu Deos dicatis*] Arnobius lib. 6. pag. 116. *Inter Deos videmus veſtros leones torviſſima facie.* Tertullian. Apolog. cap. 16. *Illi debebant adorare ſtatim biforme numen, quia & canino & leonino capite commiſtos, & de capro & de ariete cornutos, & à lumbis hircos, & à cruribus ſerpentes, & planta vel tergo aliter Deos receperunt.* Porphyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων l. 4. f. 54. Ὅθεν καὶ ὁ λέων ὡς θεὸς θρησκεύεται. καὶ μέρος τι τῆς Αἰγύπτου ὃ καλοῦσι νομὸν, ἐπώνυμον ἔχει Λεοντοπολίτην, ἄλλο δὲ Βουσιρίτην, ἄλλο Λυκοπολίτην. *Elmenhorſt.*

1 *Apim bovem cum Ægyptiis adoratis*] Libanius Sophiſt. in encomio bovis fol. 96. βοῦς Αἰγυπτίοις ἐστὶ Θεὸς, καὶ τιμᾶται παρ' αὐτοῖς ὁ Ἆπις, ὅσα περ πρὸς Ἕλλησιν ὁ Ζεύς τε καὶ ἄλλοι θεοί. Porphyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων lib. 4. fol. 54. & ſequent. Ælianus lib. 10. de hiſtor. animal. cap. 20. Hieronym. in Ioël. c. 3. Euſebius præparat. Eccleſ. lib. 2. cap. 1. Nazian. orat. 2. in Julian. & orat. 2. in Julian. & orat. 24. in Ægyptior. adventum.

dtiis adoratis & paſcitis? nec eorum ſacra damnatis inſtituta ſerpentibus, crocodilis, belluis ceteris, & avibus, & piſcibus; [1] quorum aliquem Deum ſi quis occide-

ventum. Philo de vita contemplativa fol. 610. in Decalogo. fol. 516. Theophil. ad Autolyc. lib. 1. fol. 308. Iuvenal. ſatyr. 15. Baſilius Seleuciæ Epiſcop. in Noëmum orat. 6. Athanaſius contra gentes fol. 20. Anaxandrides apud Athenæum l. 7. f. 299. Prudent. lib. 2. contra Symmach. *Elmenhorſt.*

5 *Apin bovem* &c.] Hunc vero locum anhela ſcriptione laceſſere & fatigare ſuſtinuit Ouzelius, & cui bono? nempe ut poſita recenſione Strabonis per hujus Apidis occaſionem doceret in Ægypto cultum geminum bovem Apin & Mnevin, vitulum aureum Iſraelis eo exemplo factum: differre cultum communem ab cultu certarum civitatium: canem quoque cultum, felem aut ælurum aut gattam: accipitrem, ibin, piſcem λεπιδωτὸν, oxyrynchum, ovem, latum, lupum, cynocephalum, cebum, cercopithecum, aquilam, leonem, caprum, hircum, mygalen. Non opinor in his quidquam eſſe, quod Minucius amaret: nihil etiam eſt, quod aliquam opem Minucio ſubminiſtret. Immo nihil in eis eſt quod hodie ignoretur aut non ſæpius jam ſcriptum ſit. ut morari illa nos non debuerint, utque omnino extra oleas vagantem liceat ex delicato Minucii oliveto excludere, quum videas eum incipere attrectantem Voſſiana de Origine Idololatriæ pag. 219 & 1127 utrobique geminum bovem monſtrantia & Strabonis locum, etiam p. 219 Plutarchi: Ibidem ab pag. 1127 bacchatur ad ulteriora nunc 1275, nunc 1319 & 1475, & ſic porro in iſto vivario venatur; niſi quod locum ex auctore Hiſtoriæ Barloami & in exitu Ciceronis locum ex libro 1 de Natura Deor. de abſtinentia Syrorum & Ægyptiorum ab violando animali cepit ex Barthio ad Claudianum p. 142 & 143. Quid? de Maſſæo & Io. Hugone Linſchotano an non omnia ſunt Cl. Voſſii pag. 1137? Non debent nec poſſunt aſpici ab probis oculis. Sic tamen progreſſus eſt quoque per Minucianos ſerpentes ex Voſſianis pag. 1523, crocodilos pag. 1132, belluas ceteras pag. 1131, ubi etiam dicit *quadrupeda animantia*, & aves pag. 1275 & piſces pag. 1475. Quibus tam turbulentis & indecoris non debuit ſerenitas hujus diſputationis fœdari. *Gronovius.*

1 *Quorum aliquem Deum ſi quis occiderit*] Cic. Tuſc. 5. Tertull. Apol. *Ægyptiis permiſſa eſt tam vanæ ſuperſtitionis poteſtas avibus, & beſtiis conſecrandis, & pice damnandis, qui aliquem hujuſmodi Deum occiderint.* Euſebius l. 2. Præpar. *Wowerus.*

Quorum aliquem Deum ſi quis occiderit, etiam capite punitur] Herodot. Euterpe fol. 129. τὸ δὲ ἄν τις τῶν θηρίων τούτων ἀποκτείνῃ, ἢν μὲν ἑκὼν, θάνατος ἡ ζημίη. ἢν δὲ ἀέκων, ἀποτίνει ζημίην τὴν ἂν οἱ ἱρέες τάξωνται. ὃς δὲ ἂν ἶβιν ἢ ἴρηκα ἀποκτείνῃ, ἤν τε ἑκὼν, ἤν τε ἀέκων,

ciderit, etiam capite punitur. Iidem Ægyptii cum pleriſque vobiſcum non magis Iſidem, [2] quam ceparum acrimonias metuunt; nec Serapidem magis, quam [3] ſtrepitus per pudenda corporis expreſſos contremiſcunt.

τεθνάναι ἀνάγκη. Mela de ſitu orbis l. 1. cap. 9. *Ægyptii colunt effigies multorum animalium, atque ipſa magis animalia, adeo ut quædam eorum per imprudentiam interemiſſe capitale ſit.* Elmenhorſt.

2 *Quam ceparum acrimonias*] Juvenal. Sat. 15. Sextus Philoſoph. Hypotyp. lib. 3. *Wowerus.*

Ceparum acrimonias metuunt] Chryſoſt. in Geneſ. cap. 1. homil. 7. fol. 39. *Multi gentiles ſic erraverunt, & in tantum ſtuporem & amentiam inciderunt, ut & cepe, & allia, & his viliora adorarint.* Juvenal. ſatyr. 15. vſ. 9.

Porrum & cepe nefas violare & frangere morſu:
O ſanctas gentes, quibus hæc naſcuntur in hortis
Numina.

Prudentius in Romano martyre p. 214.

Venerem precaris? comprecare & ſimiam.
Placet ſacratus aſpis Æſculapii?
Crocodilus, Ibis & canes cur diſplicent?
Adpone porris religioſas arulas,
Venerare acerbum Cepe, mordax Allium.
Fuliginoſi thure placantur Lares,
Et reſpuuntur conſecrata holuſcula,
Aut unde major eſſe majeſtas focis,
Quam nata in hortis ſarculatis creditur;
Si numen ollis, numen & porris ineſt. Elmenhorſt.

Ceparum acrimonias metuunt] Ab aliis obſervatis adde Prudentium, qui lib. 2. adverſus Symmachum:

Sunt qui quadrivis brevioribus ire parati
Vilia Niliacis venerantur oluſcula in hortis;
Porrum & Cepe, Deos imponere nubibus auſi,
Alliaque. —— Ouzelius.

3 *Strepitus per pudenda corporis expreſſos*] Rom. *crepitus.* Petron. tamen ſtrepitum obſcœnum dicit. Alex. Aphrodiſ. lib. 1. probl. 164. ἀποπορδή. Ridicula autem hæc ſuperſtitio nota ex verbis Catonis apud Feſtum Prohibere comitia. *Wowerus.*

Crepitus per pudenda corporis expreſſos] D. Clemens recogn. lib. 5. fol. 93. *Ægyptii cepas & cloacas, crepitus ventris, pro numinibus habendos eſſe docuerunt, & alia innumerabilia, quæ pudet etiam nominare.* Cæſarius dialog. 1. fol. 145. *Niſi forte de ethnicis loquamur, apud quos & fontes, & cepa, & flatus ventris non ſine furore quodam inter Deos referuntur.* Hieron. in Eſaiam l. 13. c. 46. fol. 151. *Taceam de formidoloſo & horribili cepe, & crepitu ventris inflati, quæ Peluſiaca religio eſt.* Elmenhorſt.

Strepitus per pudenda corporis expreſſos contremiſcunt] Sic habet exemplar. Hic vero uſurpare liceat quod Hieronymus lib. 13. in Eſaiam dixit de Peluſiaco cepe, *Horri-*

cunt. Etiam ille, qui de adoratis ſacerdotis [1] virilibus adverſum nos fabulatur, tentat in nos conferre quæ ſua ſunt. Iſta enim impudicitiæ eorum forſitan ſacra ſint, apud quos ſexus omnis membris omnibus proſtat, apud quos tota impudicitia vocatur urbanitas: [2] qui ſcortorum licentiæ invident, qui [3] medios viros lambunt, libidinoſo ore inguinibus inhæreſcunt, [4] homines malæ linguæ etiam ſi tacerent; quos prius tædeſcit impudicitiæ ſuæ, quam pudeſcit. Proh nefas! [5] id in ſe peſſimi facinoris admittunt, quod nec ætas poteſt

Horribile & formidoloſum fuit hortenſis apud Horatium Dei diffiſſa nate tonitru, qua decuſſit Canidiæ dentes, & exturbatum Saganæ caliendrum. & Martialis epigrammate ridetur miſellus Æthon qui Jovem ſalutans in Capitolio pepedit; adfectus ob iſtud flagitium trinoctiali domicœnio. Cato, oratione de ſacrileg. *Domi cum auſpicamus*, inquit, *ſervi, ancillæ, ſi quis eorum ſub centone crepuit, quod ego non ſenſi, nullum mihi vitium facit.* Fatuam admodum circa hæc ſuperſtitionem Metroclis Theophraſti diſcipuli narrat Laërtius. Et eſt Nicarchi epigramma εἰς πορδὴν, quo dicitur habere jus vitæ & necis, ut reges. Inde igitur orta eſt adorandi religio. πορδὴ ἀποκλείνει πολλοὺς ἀδιέξοδος οὖσα, &c. *Rigaltius.*

1 *Virilibus*] Vide Obſervationes noſtras ad Arnob. fol. 103. *Elmenhorſt.*

2 *Qui ſcortorum licentiæ invident*] Ut in ſexu utroque apud Suetonium in Tiberio cap. 35 tum ex juventute famoſi judicii notam ſponte ſubibant, tum feminæ lenocinium profiteri cœperant, ut ad evitandas legum pœnas jure ac dignitate matronali exſolverentur. *Gronovius.*

3 *Medios viros lamb.*] Scholiaſt. Juvenal. Sat. 2. *Inguina lambentis & propationtis.* Forte *ore patientis.* Wowerus.

4 *Homines malæ linguæ*] Fellatores. Martial. lib. 3. Epig. 79.

De nullo quereris, nulli maledicis Apici:
Rumor ait linguæ te tamen eſſe malæ. Wowerus.

Homines malæ linguæ] Latent hic fortaſſe, quæ ætas & pudor noſter ignorant; quare nullam impendemus operam, ut aliorum obſervationibus quicquam addere queamus. *Ouzelius.* Probo maxime ſententiam hanc Cl. Ouzelii, quum iſta deteſtanda nefariæ & propudioſæ prurigiinis violent profecto typos utique ab Chriſtianis repertos; unde nequivi tolerare ad nauſeam abſurdum penſum Elmenhorſtii, qui non debuit ſe adeo vilem habere, nedum bonam horam impendere explicationi teterrimæ, unde nihil bene proficeret lector. Habeant ſibi iſta alii: ad proborum auditum ego non admoverim.

5 *Id in ſe mali facinoris admittunt*]

poteſt pati mollior, [1] nec cogi ſervitus durior.

XXIX. Hæc & hujuſmodi propudia nobis non licet nec audire, etiam pluribus turpe defendere eſt. Ea enim de caſtis fingitis & pudicis, quæ fieri non crederemus, niſi de vobis probaretis. Nam quod religioni noſtræ [2] hominem noxium, & crucem ejus adſcribitis, [3] longe de viciniâ veritatis erratis; qui putatis Deum credi, aut meruiſſe noxium, aut potuiſſe terrenum. [4] Næ ille miſerabilis, cujus in homine mortali ſpes omnis innititur; totum enim ejus auxilium, cum extincto homine finitur. [5] Ægyptii ſane hominem

nem

ſunt] Ferrarius & Priſcianenſis. ceteri omnes ediderunt, *peſſimi facinoris*. Jure id quidem, ſed adverſus fidem exemplaris, quam etiam hic ſervari placuit, & nihilominus *Malum* intelligi tribus vel etiam innumeris ſuperlativis peſſimis pejus. *Rigaltius.*

1 *Nec cogi ſervitus durior*] Reſpexit ad reſcriptum D. Antonini Pii l. 2. D. de his, qui ſui, vel al. & Inſt. eod. *Wowerus.*

Nec cogi ſervitus durior] Ulpianus Leg. 2. Digeſt. *de his, qui ſui vel alieni juris ſunt, &c. Si Dominus in ſervos ſævierit vel ad impudicitiam turpemque violationem compellat: quæ ſint partes præſidis, ex reſcripto divi Pii ad Ælium Marcianum proconſulem Bæticæ manifeſtabitur, cujus reſcripti verba hæc ſunt: Dominorum quidem poteſtatem in ſuos ſervos illibatam eſſe oportet, neccuiquam hominum ſuum jus detrahi, ſed dominorum intereſt, ne auxilium contra ſævitiam vel famem, vel intolerabilem injuriam denegetur his, qui juſte deprecantur. Ideoque cognoſce de querelis eorum, qui ex familia Julii Sabini ad ſtatuam confugerunt: & ſi vel durius habitos, quam æquum eſt, vel infami injuria affectos cognoveris, veniri jube, ita ut in poteſtatem Domini non revertantur.* Vide Leg. 14. Cod. Juſt. de epiſcopali audientia. Senecam lib. 3. de Benefic. cap. 20. Phocium Nomocanon. tit. 13. cap. 21. *Elmenhorſt.*

2 *Hominem noxium & crucem ejus aſſcribitis*] Vide Obſervat. ad Arnob. l. 1. pag. 19. *Elmenhorſt.*

3 *Longe de vicinia veritatis aberratis*] Placuere hæc verba Cl. Pricæo, ut potuerit ea apponere Apulejanis in Apologia pag. 156. *Longe a vero aberraſſe.* Gronov.

4 *Næ ille miſerabilis, cujus in homine mortali ſpes omnis innititur*] Non ſolum miſerabilis qui ſperat in homine, ſed execrandus, ut ait S. Jeremias propheta cap. 17. Procopius Sophiſta in Eſaiam cap. 21. fol. 275. Baſilius Magnus concione in Pſalm. 7. fol. 59. Chryſoſt. in Geneſin cap. 30. Homil. 56. *Elmenhorſt.*

5 *Ægyptii ſane hominem*] Porph. apud Theodor. Αἰγυπτίους ἄνθρωπον

σέβειν

nem ſibi quem colant, eligunt, illum unum propitiant, illum de omnibus conſulunt, illi victimas cædunt, & ille, qui ceteris Deus, ſibi certe homo eſt, velit nolit: [1] nec enim conſcientiam ſuam decipit, ſi fallit alienam. [2] Etiam principibus & regibus, non ut magnis

σέβειν ἐν Ἄνναβι κώμῃ, καὶ τούτῳ θύειν ἐπὶ τὸν βωμόν. Wowerus.

Ægyptii ſane hominem ſibi quem colant, eligunt] Theodoret. contra Græcos orat. 3. fol. 47. τοὺς δὲ Αἰγυπτίους φησὶν ὁ Πορφύριος, ἐν τῇ πρὸς Ἀνεβὼ τὸν Αἰγύπτιον ἐπιστολῇ, ἄνθρωπον σέβειν ἐν Ἄνναβι κώμῃ, καὶ τούτῳ θύειν ἐπὶ τὸν βωμόν. εἶτα προφέρειν αὐτῷ κατὰ καιρὸν τὴν οἰκείαν τροφήν. Id eſt, *Porphyrius quoque in ea epiſtola, quam ſcribit ad Anebonem Ægyptium, teſtatur ab Ægyptiis hominem in Anabi villa pro Deo coli ſolitum eſſe, cui ſuper aram rem divinam facerent, certoque ac opportuno tempore proprium illi epulum convenienſque offerrent.* Elmenhorſt.

Ægyptii ſane hominem ſibi &c.] Particula nota ſatis eſt, qua gaudent uti in tranſitu ad plures probationes, ut mox etiam de crucibus *Signum ſane crucis* &c. & antea: *ſane & Acca Larentia* &c. Sed quum adeo multa jam protulerit de inſania hujus gentis, quæ cultum ſuperſtitioſum obtulerit multis vaniſſimis & indigniſſimis rebus, ut animalibus, piſcibus, & fruticibus, parum credibile eſt illis nunc addi potuiſſe & ab Octavio tam tarde additum eſſe novum genus, nempe ipſum hominem, præſertim quum eſſent & corpora humana, quibus caput alienum adtribuebatur. Itaque etiam ex citatione quam illuſtrandi gratia appoſuit Wowerus, non dicitur id ab Ægyptiis fieri, niſi in una urbe vel vico Annabi, in qua non poteſt dici comprehendi Ægyptios. Hinc eſt, ut etiam mox dicat de immolationibus infantum non generaliter per Africam, ſed accurate *in nonnullis Africæ partibus.* Hinc etiam nominatim infra *Ægyptio Buſiridi.* Et hoc eſt, quod Octavius etiam videtur voluiſſe innuere, non communiter Ægyptios ad partes vocans, ſed certam præfecturam, quum videatur Minucius ſcripſiſſe *Ægyptii Saitæ hominem* alias bene cogniti per cultum Palladis, quæ & ipſa Sais. *Gronovius.*

1 *Nec enim conſcientiam ſuam decipit*] Quod palam agnovit Tiberius in Senatu, ubi agebatur de delubro in Hiſpania exſtruendo Tiberio matrique ejus, loquens: *Ego me mortalem eſſe & hominum officia fungi & vos teſtor & meminiſſe poſteros volo* apud Tacitum lib. IV annal. c. 38. *Gronovius.*

2 *Etiam principibus & regibus non ut electis & magnis viris, ſed ut diis turpiter adulatio falſa blanditur*] De vero & debito honore imperantium, vide quæ notat Theophilus lib. 1. ad Autolycum fol. 247. & ſeq. Tertullian. ad Scapulam. cap. 2. & ſequent. *Elmenhorſt.*

Non ut magnis & electis viris]

 Nota

magnis & electis viris, ſicut fas eſt, [1] ſed ut Deis turpiter adulatio falſa blanditur, cum & præclaro viro honor verius, & optimo amor dulcius præbeatur. Sic eorum numen vocant, [2] ad imagines ſupplicant, genium,

Nota obiter *electis*, nempe à Deo, ut dicebat Tertullianus in Apologetico, ubi nonnihil obſervabamus. *Heraldus.*

Principibus & regibus, ut deis, turpiter adulatio falſa blanditur] Sic Tacitus Annal. 4. de Neronis aſſentatoribus: *Hi dies ac noctes plauſibus perſonare: formam Principis, vocemque Deûm vocabulis appellantes.* Et apud Suetonium Claudii adulatores *cœleſtem vocem ejus flagitaſſe* dicuntur. Diximus ſupra quædam de Cæſarum aliorumque conſecrationibus; placet hic de honoribus iis præſtitis aliqua ſubjungere. Ac primo quidem Templa ac fana illis tanquam veris numinibus erigebantur. Sic de J. Cæſare conſecrato Dio &c. *Ouzelius.* Nec enim indulgendum illi viro ulterius videbatur, qui non lucubrationes huc ſuas afferebat; ſed integrum caput aut primarias ejus partes, nempe ex libro IV de funeribus Jo. Kirchmanni cap. XIV, ut cuicunque manifeſte licet cognoſcere, additis quibuſdam aliunde. *Gronovius.*

1 *Sed ut Deis turpiter adul. f. blanditur*] Hæc quoque verba obſervavit Pricæus ad partes ea vocans in notis ad Acta Apoſtol. XI, 22, ſed ubi perperam ſcribit [Sic apud Suetonium aſſentatores Claudii dicuntur cœleſtem vocem ejus flagitaſſe] Non enim illa Suetoniana ſunt de Claudio dicta, aut ullo modo de Claudio potuerunt dici, verum de Nerone. Ut ne dicam Tacitum libro Annal. 4 non potuiſſe agere de Nerone, ſed demum libro 14. Hos duos tamen ita deformes nævos Ouzelius, prout ab Pricæo poſiti erant, ad hunc locum revocavit & ſub ſuo nomine expreſſit, ut inertius pecus excogitari nequeat. Pricæus vero veniam meretur propter occupationis vehementiam & annotationis copiam, præſertim quum etiam hos electos illuſtret ad eadem Acta XV, 22, & alio modo in Pſalmo XLV. 4. Hæc autem jam exprobraverat Octavius in cap. XX & ſequenti. *Gronovius.*

Adulatio falſa blanditur] Blanditur falſa, ut ſupra, pag. 89. *ſolatia rediviva blanditur.* Rigaltius.

2 *Ad imagines ſupplicant*] Notum ex Plinii epiſt. ad Trajan. imaginibus Imperatorum ſupplicaſſe thure, ac vino. Hoc qui detrectaſſent, majeſtatis rei. Suet. Unde & Chriſtiani rei majeſtatis. Tertull. Apol. & lib. ad Scapulam. *Wowerus.*

Ad imagines ſupplicant] Ethnicos non ſolum thure & vino Impp. ſupplicaſſe, ſed hoſtias etiam immolaſſe tradunt Suetonius Caligula cap. 22. Herodianus in Heliogabalo fol. 576. & ſequent. Tertullian. apolog. cap. 10. & ad Scapulam cap. 2. Seneca de tranquil. animæ cap. 14. Lucianus mortuorum

nium, id eſt, dæmonem ejus, implorant, [1] & eſt eis tutius per Jovis genium pejerare, quam regis. [2] Cruces

tuorum dialog. fol. 52. & Adrianus Imp. edicto ſtatuit, ut ejus παιδικὸς Antinous publice ſacrificiis coleretur. Athanaſius contra Gentes fol. 8. *Elmenhorſt*.

Ad imagines ſupplicant] Quod & Plinius epiſtola ad Trajanum oſtendebat. Tacitus lib. 15. Annal. *Medio tribunal ſedem curulem, & ſedes effigiem Neronis ſuſtinebat. Ad quam progreſſus Tiridates, cæſis ex more victimis, ſublatum capite diadema imagini ſubjecit*. Heraldus.

2 *Et eſt eis tutius per Jovis Genium*] Vulgare eſt juraſſe per genium Imperatoris. Apul. 9. Mileſ. Juſtin. Apol. 2. Tertull. ad Scap. Apol. *Citius apud vos per omnes Deos, quam per genium Cæſaris juratur*. Nam pejerantes per genium Principis fuſtibus caſtigati. l. 14. §. 5. de jurejur. quia, ut Alexander Imp. reſcribit; Jurisjurandi contemtam religionem Deum ultorem habere, majeſtatis vero crimen inferri non placere, ſi per Principis genium pejeratum fuerit. l. 2. C. de reb. cred. l. 2. ad l. Jul. majeſtat. Chriſtiani vero non jurabant per genium, ſive, ut Euſeb. hiſt. 3. τύχην Principis, propterea rei contemti numinis Imp. Tertul. Apol. *Wowerus*.

Tutius iis per Jovis genium pejerare quam regis] Pejerantes per deos non puniebantur jure civili: contra ſi quis per imperatorem pejeraſſet, fuſtibus caſtigabatur. Juſtus Lipſius ad annal. Taciti lib. 1. pag. 34. Wowerus in notis Minutianis ex Leg. 2. Cod. de rebus creditis. & Leg. 13. Digeſt. de jure jurand. Harmenopulus prompt. Juris civilis lib. 7. Tit. 1. Οὐδεὶς κατὰ τοῦ Θεοῦ ὀμόσας κινδυνεύει. ἱκανὸς γὰρ ὁ ὅρκος ἔχειν τιμωρὸν τὸ Θεῖον, εἰ κατὰ τοῦ Θεοῦ γέγονεν. Εἰ δὲ κατὰ βασιλέως κατά τινα θερμότητα ὤμοσέ τις συγχωρεῖται. Ὁ ἐπὶ χρήμασι κατὰ τοῦ βασιλέως ὀμόσας καὶ ἐπιορκήσας, ῥοπαλίζεται. Id eſt: *Nemo qui per Deum pejerarit periclitatur. Satis enim Deum ultorem habet jurisjurandi per Deum præſtiti, contemta religio. Quod ſi quis per Principis venerationem calore quodam pejerarit, veniam conſequitur, Si quis juraverit in re pecuniaria, per genium principis, & pejeraverit, fuſtibus caſtigatus dimittitur*. Juſtinianus tn. Imp. illum qui per caput Dei vel capillum jurat, ultimo ſupplicio ſubjicit. Verba ejus referam, ut latine reddidit Julianus Patricius Novell. conſt. 71. *Si quis per capillum Dei vel caput juraverit, vel alio modo blaſphemia contra Deum uſus fuerit, officio præfecti urbis ultimo ſupplicio ſubjiciatur*. Elmenhorſt.

Per Jovis genium pejerare quam regis] Et his verbis attendit Pricæus, quum ad Matthæi caput XXIII verſ. 17 vellet aliquid confirmationis adferre, ſed perperam ſcribebat *Cæſaris*. Adde Barthium in Adverſar. XXXII, 6. *Gronovius*.

1 *Cruces nec colimus, nec optamus*] Rom. *nec oramus*. Sed reſpondet Cæcilio, qui & crucis cultum

ces etiam nec colimus, nec optamus. [1] Vos plane qui
ligneos

cultum & ejus ſupplicium Chriſtianis objecerat. *Wowerus.*

Cruces nec colimus nec oramus] Vere Octavius. Chriſtiani enim non crucem coluerunt, ſed illum qui in cruce pependit. Nam quod ſcribunt Chryſoſtom. in epiſt. Pauli ad Corinth. 1. cap. 4. Homil. 12. Damaſcenus de fide orthodoxa lib. 4. cap. 12. Orat. 2. de imaginibus fol. 740 & orat. 3. fol. 772. Auctor de viſitat. infirmorum apud Auguſtin. tom. 9. lib. 2. cap. 3. Athanaſius tom. 2. Quæſt. 39. ad Antiochum. Sedulius lib. 1. carm. pag. 202. Petrus Siculus pag. 13. id minime intelligendum de adoratione arboris vel ligni. Sacrilegii enim vel maximi inſtar eſſet, ligno divinitatis experti cultum latriæ, ſoli Deo debitum, impertire. Si enim non adorandi angeli, non omnes ſancti, non Maria ipſa (ut recte notant Athanaſ. ſerm. 3. contra Arrianos. Hieron. tom. 2. fol. 186. epiſtola 53. ad Riparium Presbyter. Theodor. contra Græcos ſerm. 3. fol. 52. Iſidor. Hiſpal. de officiis eccleſiaſt. cap. 34. Epiphanius contra Collyridianos hæreſi 79.) quæ mundi ſoſpitatorem in utero geſtavit, & ex qua noſtræ carnis ſubſtantiam vere aſſumpſit, multo minus honor iſte habendus cruci, quæ carnis ſubſtantiam Chriſto non ſubminiſtravit, neque ſua virtute quidquam cooperata eſt redemptionis ſacramento, cum non eſſet rationis capax, ut ait Iodocus Clichtovæus in paraphraſi ad Damaſcen. de fide Orthodoxa fol. 309. & ſequent. Per metonymiam igitur viri ſancti cruci aſſcripſere, quod proprie Chriſto fuit tribuendum; ita enim Chryſoſt. in Matth. cap. 16. Homil. 55. fol. 488. οὗτος γὰρ ὁ σταυρὸς τὴν οἰκουμένην ἔσωσε καὶ ἐπέτρεψε, τὴν πλάνην ἐξήλασε, τὴν ἀλήθειαν ἀπανήγαγε, τὴν γῆν οὐρανὸν ἐποίησε, τοὺς ἀνθρώπους ἀγγέλους εἰργάσατο. διὰ τοῦτον, οἱ δαίμονες, οὐκ ἔτι φοβεροὶ, ἀλλ' εὐκαταφρόνητοι. οὐδὲ ὁ θάνατος, ἀλλ' ὕπνος. Διὰ τοῦτον πάντα ἔρριπται χαμαὶ, καὶ πεπάτηται τὰ πολεμοῦντα ἡμῖν. Vertit Anianus: *Crux terrarum orbem convertit atque ſanavit, hæc errorem abegit, veritatem reduxit, terram in cælum reſtituit, ex hominibus angelos effecit. Hac crux non terribiles, ſed deſpicabiles hominibus dæmones effecit. Hac cruce mors in ſomnum redacta eſt, hac omnia, quo nobis adverſabantur, humi dejecta conculcantur.* Et Prudentius in Romano Martyre.

Hæc illa crux eſt, omnium noſtrûm ſalus.
Romanus, inquit, hominis hæc redemptio eſt.

Et Ambroſius de cruce Chriſti ſermone 55. part. 3. pag. 274. *Hodie omne genus hominum de mortis periculo crucis arbor eripuit.* Athanaſius tomo 1. in paſſionem & crucem Domini. fol. 805. Μακάριε ἀληθῶς καὶ ζωοποιὲ σταυρὲ τοῦ σωτῆρος, τὸν μὲν θάνατον ἐθριαμβεύσας, τὸν δὲ τοῦτον κατέχοντα διάβολον ἀνεῖλες. φιλάνθρωπε καὶ ἀγαθὲ δέσποτα, σὺ καὶ αἰχμαλώτους ἡμᾶς ὄντας ἐλυτρώσω. καὶ δουλεύοντας τῇ ἁμαρτίᾳ, διὰ τοῦ θανάτου ἰδίου Κύριε ἠλευθέρωσας. Id eſt: *Beata nimirum & vivifica*

viſica crux ſalvatoris, quæ de morte triumphaſti: & eum qui mortem in ſua poteſtate habebat, diabolum ſuſtuliſti. Mortalium amator & bone Domine: tu nos captivos redemiſti, & ſervientes peccato, tua propria morte liberaſti. Nazianz. Orat. 2. in Paſcha. fol. 941. & orat. 2. in Julian. fol. 306. Athanaſius in epiſtola ad Maximum tom. 1. f. 337. & de incarnat. verbi Dei fol. 79. Theodoret. de providentia orat. 6. contra Græcos fol. 101. Hieronym. ſermone de reſurrectione Domini parte 2. Tract. 4. epiſt. 54. Metropolitanus urbis Berythi in Syria apud Athanaſium tom. 2. l. *de paſſione imaginis Domini noſtri Jeſu Chriſti cap.* 3. jubent nos adorare ſuſpenſum & crucifixum, non arborem. Quibus etiam adſtipulatur Chryſoſtom. loco prænotato, dum inquit: ἂν τοίνυν εἴπῃ σοι, τίς τὸν ἐσταυρωμένον προσκυνεῖς; εἰπὲ φαιδρᾷ τῇ φωνῇ, γεγηθότι τῷ προσώπῳ, καὶ προσκυνῶ, καὶ οὐ παύσομαι ποτὲ προσκυνῶν. κἂν γελάσῃ, δάκρυσον αὐτὸν, ὅτι μαίνεται. Id eſt: *Si gentilium quiſpiam abs te petierit crucifixumne adores? Noli dubitare clara voce & læta facie dicere; & adoro & adorandi nunquam faciam finem. Et ſi ridebit, largas tu effunde lacrymas de inſania ejus.* S. Ambroſius orat. funebri de obitu Theodoſii Imperat. ad Honorium ejus filium regnique ſucceſſorem parte 3. lib. 5. epiſt. pag. 51. σταυροδουλείαν omnino evertit & tollit. Hæc enim ejus verba ſunt: *Habeat Helena quæ legat: unde crucem Domini recognoſcat. Invenit ergo titulum; REGEM ADORAVIT: non lignum utique; quia hic gentilis eſt error, & vanitas impiorum. ADORAVIT ILLUM, QUI PEPENDIT IN LIGNO, SCRIPTUS IN TITULO. Illum qui ſicut ſcarabæus clamavit, ut perſecutoribus ſuis peccata donaret.* Chriſtiani igitur Catholici firmiter tenent, & recte pronunciant: crucem (propter Chriſtum qui in ea pependit, καὶ ὡς ἐν αὐτῷ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων πραγματευσάμενος. ut ait Athanaſius in parab. S. Scriptur. Quæ. 83. fol. 345. tom. 1.) honorandam ut rem honore dignam, nihil ut numen adorandum, quod ſit factum & conditum à Deo, SED UNUM IPSUM DEUM, qui fecit & condidit omnia. Auguſtinus tom. 2. Epiſt. 44. f. 100. ad Maximum Grammat. Madaurenſem. *Elmenhorſt.*

Cruces nec colimus nec optamus] Sed cum Apoſtolo gloriamur in cruce Dn. N. Jeſu Chriſti. καὶ τί ἐστι τὸ καύχημα τοῦ σταυροῦ; ὅτι ὁ Χριστὸς δι᾽ ἐμὲ δούλου μορφὴν ἀνέλαβε, καὶ ἔπαθεν ἅπερ ἔπαθε, δι᾽ ἐμὲ τὸν δοῦλον, τὸν ἀγνώμονα. Chryſoſt. *Rigaltius.*

Cruces enim nec colimus nec optamus] Recte hic Minucius & forte etiam ex parte ad hunc locum Elmenhorſtius; qui primo tamen mihi ludere videtur ineptiſſimâ illâ diſtinctione, quam Pontificii inter λατρείαν & δουλείαν ſtatuunt. Sed poſtea ex Ambroſio iterum eam tollit. Quod vero dicat, crucem non quidem adorandam, attamen ut rem honore dignam honorandam; nec id admitti debet; nullus enim cruci tribuendus honor. Poſſumus quidem ejus memoriam habere, quemadmodum aliarum rerum, v. g. amici defuncti, vel abſentis, habemus, nequaquam vero ullo eam proſe-

qui

ligneos Deos conſecratis, cruces ligneas, ut Deorum veſtrorum partes, forſitan adoratis. Nam & ſigna ipſa, & [2] cantabra, & vexilla caſtrorum, quid aliud quam inau-

qui honore. Ac ex hoc Minucii loco liquet, ejus tempore nondum in Eccleſiâ receptum ullum cruci, & per conſequens ſanctorum imaginibus, præſtandum honorem. Quod & ex Tertulliani Apologet. & Clementis Alexandrini Admonit. ad Gentes, manifeſte hauritur. Non poſſum hic obiter non monere, quam frigidis, imo potius miſerandis argumentis, vir cetera Eruditiſſimus, & præclare de litteris meritus, ſed Pontificum dogmatibus nimium deditus, in libris ſuis, quos de Eccleſiæ Occidentalis & Orientalis conſenſione conſignavit, imaginum adorationem propugnare conetur. Locus, quem indico, exſtat lib. 3. cap. 15. quod contra Chytræum eſt. Si ex profeſſo Theologum agerem, non pigeret totum illud caput ſub examen revocare. Nunc ſufficiat nobis id indicâſſe. Refutationem vero ejus eruditioribus relinquemus. *Ouzel.* Habe igitur & quod ſcribit doctiſſimus Baſnage libr. XVIII cap. 13. *Les premiers Chretiens n'avoient point d'autels, comment donc y auroient-ils mis des crois, ſi les Chretiens n'avoient point de croix? Il eſt aiſe de voir, qu'ils ne les ont pas adorées: & en effet lors que Cæcilius objecte au Chretiens qu'ils mettoient entre leur myſteres un bois infame, on luy repond au nom de l'Egliſe: Nous n'adorons, ny ne ſouhaitons point d'avoir des croix. On ne peut nien dire de plus poſitif. Le Payen n'avoit point reproché aux Chretiens qu'ils adoraſſent ce bois infame de la méme adoration qu'on rendoit a Dieu, & il n'avoit garde de le faire, puiſque lui-méme rendoit aux ſimulacres de la divinité un culte d'un ordre inferieur a celui qui apartenoit a la divinité. D'ailleurs il ſe contente de mettre la croix entre les myſteres des Chretiens ſans parler d'adoration ſouveraine.*

1 *Vos plane qui ligneos Deos*] Eadem apud Tertull. & Juſtin. *Wowerus.*

2 *Cantabra*] Non dirimo litem, an *labara* potius ſubſtituendum, quod pleroſque eruditiſſimos viros ſuaſiſſe video. Sed cum ubique conſtans ſcriptura, & l. 2. C. Theod. de collegiat. Signiferos, Cantabrarios, & V. Gloſſ. *Cantabra, vexilla, pallia,* non temere mutandum cenſeo. Rationem nominis quam quærunt, eruere conatur in Syntagmate de Cruce Joan. Matthæus Wackerus, Cæſ. Majeſt. Conſiliarius Palatinus, cujus incomparabiles virtutes, & ingenii dotes tantum non divinas, ut perpetuo cultu admiror, ita hic & ubique digno præconio commendatas volo. *Wowerus.*

Cantabra] Fulv. Urſinus, *labara*, quæ vera lectio. Vide Onuphrium in Faſtis. Adrian. Turneb. adverſarior. lib. 15. cap. 16. Lipſium epiſt. quæſtion. lib. 5. epiſt. 9. Godeſcalcum Stewechium ad lib. 5. Vegetii pag. 274. & ſequent.

inauratæ cruces ſunt & ornatæ? [1] tropæa veſtra victricia

quent. Jacobum Pamelium in Tertull. Apolog. cap. 16. Papias, Labarum vexillum regis. --- Labarum ſignum bellicum fuit quod Imperatorem præcederet, & à militibus adoraretur. id Conſtantinus in crucem mutavit. Julianus imp. odio Chriſtianiſmi in priſtinam formam reduxit. Nazianzen. orat. 1. in Julianum fol. 287. Aldhelmus de laude virginit. fol. 479. Tene labarum tuum, quod ſigno Chriſti ex auro & gemmis eſt pictum. Hoc labarum tenens in dextra tua, dimitte frenum equi, ut quocunque duxerit te angelus Dei, illuc eas. Et pag. 476 Chriſti labaro tutus, & Chriſti vexillo armatus.

Signa ipſa & Cantabra] Tertullianus Apolog. *Siphara illa vexillorum & Cantabrorum ſtolæ crucium ſunt.* & lib. 1. ad Nat. *In Cantabris atque velis, quæ non minore ſanctitate militia cuſtodit, Siphara illa veſtes crucium ſunt.* & in l. 2. C. Theod. de Colleg. fit mentio ſigniferorum & Cantabrariorum. Quod in Gloſſario quodam legitur. *Cantabra, vexilla, pallia;* non dubito quin ille, quiſquis fuerit gloſſographus, id ſcripſerat à lectione Tertulliani. Stolas & veſtes ibi legerat, adjecit pallia. Quæ autem differentia ſit inter vexilla & cantabra, ex illis Septimii locis colligitur. Siphara ſive ſtolas & veſtes dicit vexillorum & cantabrorum. Vexilla autem vela ſunt parva, colore quæque ſuo militibus nota. Cantabra quoque vexilla ſunt, quæ non tantum colore militibus erant pro ſigno, ſed & carmine ſeu nomine aliquo inſcripta cantabant ſive ſignificabant illis aliquid grati & jucundi. Cantabra omnia erant vexilla: ſed non omnia vexilla erant cantabra. Valde eſt notabilis in hanc ſententiam locus ex lib. quadrageſimo Dionis, ubi de rebus infauſtis quæ M. Craſſo acciderunt adverſus Parthos moventi: σημεῖον δέ τι τῶν μεγάλων, τοῖς ἱστίοις ἐοικότων, καὶ Φοινικᾶ γράμματα πρὸς δήλωσιν τοῦ τε στρατοῦ καὶ τοῦ στρατηγοῦ σφῶν τοῦ αὐτοκράτορος ἐχόντων, εἰς τὸν ποταμὸν ἐνέπεσε. *Rigalt.*

Cantabra] Sic recte MS. & male qui *labara* ſubſtituunt, uti & apud Tertullianum. Hujus enim ævi vox illa nondum cognita, quæ demum ſub Conſtantino Magno inventa videtur. *Ouzelius.*

1 *Tropæa veſtra victricia*] Ruffinus in expoſitione Symboli apud Hieron. fol. 482. *Sciendum eſt, quod crux iſta triumphus erat, triumphi enim inſigne eſt trophæum, trophæum autem devicti hoſtis indicium eſt.* Auctor de nativitat. Domini apud Hieron. tom. 9. ſerm. 30. fol. 116. *Trophæa ipſa victoriæ triumphorum, ornamenta crucis ſunt.* Elmenhorſt.

Trophæa veſtra ſimplicis crucis faciem imitantur] Crux ſimplex, rudis palus, ſolum ſtariculum ligni. Itaque ait Tertullianus lib. 1. ad Nationes: *Cruces erunt inteſtina quodammodo tropæorum, &c. Pars major crucis eſt omne robur quod recta ſtatione defigitur. reliquæ partes ſunt antenna & ſedile.* Idem

cia non tantum ſimplicis crucis faciem, verum & affixi hominis imitantur. [1] Signum ſane crucis naturaliter viſimus in navi, [2] cum velis tumentibus vehitur, cum expanſis palmulis labitur, & cum erigitur jugum, crucis ſignum eſt. & cum homo [3] porrectis manibus Deum purâ

Idem Tertul. ibidem. *Rigaltius.*

Tropæa veſtra victricia non tantum ſimplicis crucis faciem, verum & affixi hominis imitantur] Minime hic Minucius per *ſimplicem crucem* intelligit rudem palum; ſive ſolum ſtaticulum ligni: Et futilis illa diſtinctio in crucem ſimplicem, & compoſitam; nulla enim datur crux, niſi compoſita, ſive illa ſit decuſſata, ſive commiſſa, ſive immiſſa, ut amant loqui. Alias & quilibet ſtipes crux dici poſſit; quod eſt abſurdum. Staticulum eſt pars crucis, ergo non ipſa crux; quod enim pars alicujus eſt, non poteſt eſſe totum. Simplicem crucem Minucius vocat, cui homo non eſt affixus, ut manifeſte ſententia tota indicat. Nam tropæa & quandoque crucis formam habebant, ob ſpolia hoſtium undequaque appenſa, crucem cum affixo homine quaſi repræſentabant. Quod etiam in veterum nummis apud Goltzium videre eſt. Atque hæc genuina Minucii mens. *Ouzelius.*

1 *Signum ſane crucis*] Totidem pene verbis Tertull. Apol. Juſtin. Apol. 2. S. Ambroſius Serm. 56. ut alii jam pridem notarunt. *Wowerus.*

Signum ſane crucis naturaliter viſimus in navi] Eleganter Maximus apud Ambroſium part. 3. ſerm. 58. Juſtin. Apolog. pro Chriſtian. 2. pag. 71. Hieron. epiſt. 29. Auctor Commentarii in Marcum cap. 15. fol. 87. *Aves quando volant per æthera, formam crucis aſſumunt. Homo orans vel natans per aquas, forma crucis vehitur. Navis per maria, antemna cruci ſimulata ſufflatur.* Auctor de nativit. Domini apud Hieron. tom. 9. Epiſt. 30. fol. 116. *Antemnæ navium & velorum cornua ſub figura noſtræ crucis volitant.* Elmenhorſt.

2 *Cum velis tumentibus vehitur*] B. Hieronymus ad Heliodorum: *Expedite rudentes: vela ſuſpendite: Crux antemnæ figatur in frontibus.* De his autem omnibus ad Tertulliani Apologeticum. *Heraldus.* Huc pertinent iſta Tertulliani adverſus Judæos cap. x. *Nam & antemna navis quæ crucis pars eſt, hoc extremitates ejus vocantur*, quæ exigit Salmaſius de Cruce pag. 232. *Gronovius.*

3 *Porrectis manibus Deum veneratur*] Sic enim oſtendunt primos Chriſtianos feciſſe verba iſta inſignia Euſebii in libro IV de vita Conſtantini cap. 15, ubi ſcribitur ipſe Conſtantinus pictus fuiſſe ἄνω μὲν εἰς ὐρανὸν ἐμβλέπων, τὼ χεῖρε δ' ἐκτεταμένος εὐχομένου σχήματι, quum aliter factum fuiſſe ab gentilibus oſtenderit cap. XVIII, nempe ad cœlum manibus tentis. Vide Heraldum ad Tertulliani Apologet. pag. 118. Maluit autem in

purâ mente veneratur. ita ſigno crucis aut ratio naturalis innititur, aut veſtra religio formatur.

XXX. Illum jam velim convenire, [1] qui initiari nos dicit, aut credit [2] de cæde infantis & ſanguine. Putas

in iſto loco Valeſius interpretari, ut reor, ex Tertulliano *manibus expanſis*, & hinc notare [Chriſtiani enim inter precandum manus expandere ſolebant, ut crucis ſimilitudinem hoc modo adumbrarent] Certe clara æque locutio noſtri Minucii, cujus locus ſic videtur diſtinguendus: *Signum ſane crucis naturaliter viſimus in navi, cum velis tumentibus vehitur, cum expanſis palmulis labitur, & cum erigitur jugum; crucis ſignum eſt & cum homo porrectis manibus Deum pura mente veneratur.* Cæterum quod de Valeſio vides, imitatus fuit quoque Carolus du Freſne in Conſtantinopoli Chriſtiana pag 31. τὰς χεῖρας ἐξαπλοῦν ita vertens, idemque monens, quod Valeſius. *Gronovius.*

1 *Qui initiari nos dicit aut credit de cæde infantis*] Tacianus contra Græcos fol. 286. τί βλάπτομεν ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες; τί δὲ τοὺς λόγῳ Θεοῦ κατακολουθοῦντας, καθάπερ μιαρωτάτους μεμισήκατε; παρ' ἡμῖν οὐκ ἔστιν ἀνθρωποφαγία. ψευδομάρτυρες, οἱ ἐπιτηδευόμενοι γεγόνατε. παρ' ὑμῖν δὲ ὁ Πέλοψ δεῖπνον τῶν θεῶν γίνεται, καὶ Ποσειδῶνος ἐρώμενος, καὶ Κρόνος τοὺς υἱοὺς ἀναλίσκει, καὶ ὁ Ζεὺς τὴν μῆτιν καταπίνει. Id eſt: *Quid lædimus vos, ô Græci? cur nos, qui verbum Dei ſequimur, tanquam ſceleratiſſimos odiſtis? Apud nos non invenitur hominum voratio, falſi teſtes hoc crimine contra nos confiсто, deprehenſi eſtis. Apud vos autem Pelops Deorum epulis apponitur, & amatus Neptuno puer: & Saturnus filios & Juppiter Metin devorat.* Elmenhorſt.

2 *De cæde infantis, & ſanguinis*] Hoc crimen Chriſtianis objectum præter Tertull. Apol. Iuſtin. Apol. 2. Athenag. Apol. Orig. 6. adv. Celſum. Euſebius Hiſt. lib. 1. & lib. 4. cap. 7. & Theophil. lib. 2. ad Autolyc. tradunt: qui omnes iiſdem rationibus, quibus Minucius, in ejus refutatione uſi. Quo pertinet, quod Tatianus non inveniri apud Chriſtianos ἀνθρωποφαγίας, nec propterea tanquam ſceleratos odiſſe oportere: deprehenſos falſos teſtes, qui crimine conficto hoc mentiri auſi. Salvian. de Provid. lib. 4. *Initia noſtræ religionis à duobus maximis facinoribus oriri arbitrabantur, homicidio & inceſtu, inceſtu matrum ſacroſanctarum, & homicidio innocentium parvulorum, quos non occidi tantum ſed etiam vorari arbitrantur:* Suſpicio oborta non tam ex communione ſacræ Euchariſtiæ, ex qua ut D. Auguſtin. de Civitate dei, natum, quod Chriſtianis objicerent Cereris & Bacchi cultum, quia pane & vino in ſacris uterentur: quos & Magos, quod ad ſepulchra martyrum pervigilare, & Deo preces fundere conſueti. Sepulchra enim oportuna magis ſupra docui. Sed quia non

Putas poſſe fieri, ut tam molle, tam parvulum corpus [1] fata vulnerum capiat? ut quiſquam illum rudem ſanguinem [2] novelli, & vixdum hominis cædat, fundat, exhauriat? [3] nemo hoc poteſt credere, niſi qui poſſit

tantum, qui vere Chriſtiani, ſed etiam alii hæretici, ut Iuſtin. Apol. 2. de Simonitis, & Marcionitis tradit, & Epiphan. Hær. 27. Carpocratitas nulla re communicare cum Chriſtianis, niſi quod illorum nomine glorientur, ſine diſcrimine omnes Chriſtiani appellati. hinc infame illorum nomen infanticidiis, inceſtis conviviis, & ritibus inhumanis. Narrat enim Epiphan. hær. 26. Gnoſticos vaga libidine miſceri, & humana carne veſci. Pſellus de Dæm. convenire ſolitos ait 10. Kal. April. & peractis ſacris, extinctis luminibus coire nulla habita ſanguinis ratione. Deinde nono menſe rurſus convenire, & natos liberos circumcidere, cruorem phialis excipere, corpora vero puerorum cremare, mox cinerem ſanguini miſcere, & eo epularum condimento uti. Clem. Alex. 3. Strom. Carpocratianorum inceſta convivia, & extincto lumine illicitos coitus, quales Cæcilius Chriſtianis objicit, narrat. Epiphan. Hær. 48. Quintillianos impubis pueri corpus iteratis ictibus compungere, & excepto ſanguine initiari ſolitos tradit. Idem & Cataphrygas & Pepuzianos feciſſe prodit D. Auguſtin. Catalog. Hæreſ. Horum ergo nefarii ritus Chriſtianis imputati: Ea autem immanitas cœpit à Simone Mago, ut narrat Clem. de rebus geſtis Petri, qui perperam intellexerat illa Iohan. cap. 6. *Niſi comederitis carnem filii hominis, & biberitis ipſius ſanguinem, non habebitis vitam in vobis.* Wowerus.

1 *Fata vulnerum capiat*] Mirabiliter deprimit excelſam alias ſignificationem vocis fatorum, ferme inſtar Domitiani ſic dicentis *capillorum fata*, quoniam capillos in tanto honore habebat. Cicero ſic agnoſcit *fata amicitiarum*, de Amicit. c. 10. Alii dixerunt *fata diſceptationis* in Cod. Theodoſiano. An hoc intellexit auctor Gallicæ verſionis? *Qui auroit le courage de reſpandre le ſang d'un petit innocent.* Porro hunc locum ſimili prorſus modo Græcum fecit Lucianus in Saturnalibus pag. 812. Ἔνθ' ὅςις ἄνθρωπος ὑπομείνειεν ἂν ἑκὼν αὐτὸς καταφαγεῖν τὰ τέκνα, εἰ μή τις Θυέςης ἦν &c. *Gronovius.*

2 *Novelli & vix dum hominis*] Novella 153. Juſtin. Imp. *Vix ex utero progreſſos infantes abjiciunt.* Vide Obſervat. noſtras ad Arnob. lib. 2. p. 46. *Elmenhorſt.*

Novelli & vix dum hominis] Sic Prudentius Martyre Romano: *vix hominis caput infantis.* Ouzelius. Qui deſcripſit ex Georgio Fabricio illic in notis citante Minucium.

3 *Nemo hoc poteſt credere, niſi qui poſſit audere*] Tertullianus Apol. c. 9. *Qui iſta credis de homine, potes & facere.* Elmenhorſt.

1 *Fi-*

poſſit audere. Vos enim video procreatos [1] filios nunc feris & avibus exponere, [2] nunc adſtrangulatos miſero mortis genere elidere. [3] ſunt quæ in ipſis viſceribus, medi-

1 *Filios exponere*] Hujus moris multi veterum meminerunt. Dionyſ. Hal. lib. 2. Plin. lib. 10. epiſt. 71. crudelitatem Juſtin. Apol. 2. Athenag. Tertull. acriter accuſant. & Lactant. lib. 6. cap 20. *tam nefarium eſſe exponere, quam necare.* Quod & Quintil. Declam. 130. hoc poſtea ſeveris legibus prohibitum l 2. & ult. C. de infant. expoſ. *Wowerus.*

Vos video procreatos filios feris & avibus exponere] Hæc vulgaris impietas apud multas gentes ob nativam inhumanitatem, quam graviter reprehendit Philo de ſpecialib. Legib. fol. 54 : Juſtin. Apol. 2. pro Chriſtian. pag. 54. Theodoret. orat. 9. de Legibus fol. 111. Athenagor. apolog. pro Chriſtian. p. 43. Auguſtin. de nuptiis & concupiſ. ad Valer. lib. 1. cap. 15. Plato de repub. l. 4. fol. 461. Ariſtotel. lib. 8. Politicor. cap. 16. Romulus apud Dionyſium Halicarnaſſæum antiq. Rom. lib. 2. f. 88. ex damnato coitu natos, & monſtruoſos fœtus exponi jubent. Euſtathius in Homeri Iliad. 10. Scholiaſtes Ariſtophanis in Ranis tradunt, pauperes in excavatis arboribus, & vaſis fictilibus, olim recenter natos projeciſſe. Sed hoc poſtea ſeveris legibus prohibitum, ut etiam obſervat Dn. Wowerus ex l. 2. & 2. Cod. Juſtin. de infant. expoſitis. Adde l. 4. Digeſt. de agnoſcen. & alend. liberis. Novellam 153. Iuſtinian. Imp. Harmenopul. prompt. Iuris lib. 6. Tit 6. Concilium Arelatenſe cap. 32. Concilium Vaſenſe cap. 9. & 10. Leges Capitales Karoli 3. Imp. cap. 132. Et hæc verba Scholiaſt. Græci in Epitome S. Canonum fol. 68. Περὶ δὲ τῶν ἐκτιθεμένων τὰ οἰκεῖα βρέφη πρὸς ταῖς εἰσόδοις τῶν ἱερῶν, λόγος ἐπὶ τῆς ἱερᾶς συνόδου γέγονε, καὶ ἤρεσεν, ὡς φονευτρίας ταύτας κολάζεσθαι, κἂν ἕτερος ἀνέληται, καὶ ἐπιμελησάμενος ζωογονήσῃ. Elmenhorſtius.

2 *Nunc adſtrangulatos*] Lactant. l. 5. *Qui natos ex ſe pueros aut ſtrangulant, aut ſi nimium pii fuerint, exponunt.* Wowerus.

Adſtrangulatos miſero mortis genere] Pœna præpoſtera, incluſo ſpiritu cui quæreretur exitus. Plin. 11. c. 63. *Rigaltius.*

3 *Sunt quæ in ipſis viſceribus*] Tertull. Apol. Lactant. lib. 6. cap. 20. *Wowerus.*

Sunt quæ in ipſis viſceribus originem futuri hominis extingunt] Potationes quas mulierculæ ſorbent, ut immaturum partum abjiciant, Græci appellant ἀμβλωθρίδια φάρμακα. Latini, *abortionis pocula.* Dn. Lindenbrugius ad Ammianum Marcellinum lib. 16. pag. 55. Iulius Pollux lib. 2. cap. 2. lib. 4. cap. 25. Suïdas, Harpocration & Heſychius in voce Ἀμβλωθρίδιον. Lex 38. Digeſt. de pœnis. Paulus IC. Sententiar. l. 5. Tit. 23. Auguſtinus ſerm. de tempore 111. *Nulla mulier potationes ad abortum accipiat, nec filios aut con-*

medicaminibus epotis, originem futuri hominis extinguant, & [1] parricidium faciant antequam pariant. Et hæc

conceptos aut jam natos occidat; quia quæcunque fecerit hoc, ante Chriſti tribunal ſciat ſe illi eorum cauſam, quos occiderit, eſſe daturam. ſed nec alias diabolicas potationes mulieres debent accipere. Mulier autem quæcunque fecerit per quod jam non poſſit concipere, quotieſcunque parere poterat, tantorum homicidiorum ſe eſſe ream cognoſcat. & tom. 7. l. 1. ad Valerium de nuptiis & concupiſc cap. 15. *Aliquando eo uſque pervenit hæc libidinoſa crudelitas, vel libido crudelis, ut etiam ſterilitatis venena procuret, & ſi nihil valuerit, conceptos fœtus aliquando intra viſcera extinguat ac fundat, volendo ſuam prolem prius interire quam vivere, aut ſi in utero vivebat, occidit antequam naſcatur.* Clemens Apoſtolic. Conſtit. lib. 7. cap. 3. pag. 110. οὐ φονεύσεις τέκνον σου ἐν φθορᾷ, οὐδὲ τὸ γεννηθὲν ἀποκτενεῖς. πᾶν γὰρ τὸ ἐξεικονισμένον ψυχὴν λαβὸν παρὰ θεοῦ, φονευθὲν ἐκδικηθήσεται ἀδίκως ἀναιρεθέν. Hieronym. tom. 1. epiſt. 22. cap. 5. fol. 85. ad Euſtoch. de cuſtodia virginitatis. Ioſeph. lib. 2. contra Appionem pag. 559. Ambroſius Hexæmeron. lib. 5. cap. 18. Athenag. Apol. pro Chriſtian. pag. 43. Lactant. lib. 6. cap. 20. Tertullian. Apolog. cap. 9. Concilium Bracarenſe cap. 78. Concilium Ilerdenſe cap. 2. Concilium Ancyranum cap. 20. Martinus Bracarenſis Epiſcopus in excerptis capitul. Græcorum Conciliorum c. 78. tom. 2. Concil. Coloniæ edit. per Quentel. an. 1551. Burchardus decret. l. 3. cap. 200. lib. 12. de pœnitentia p. 277. Leges capitales Karoli 5. Imp. c. 133. *Elmenhorſtius.* Poſt hanc Elmenhorſtii collectionem non deſiderabantur Ouzeliana, quum & locus Hieronymi & ἀμβλωθρίδια jam eſſent indicata ſatis bene, & mentio Cujacii contrectata ex Heraldo ad Tertulliani Apologet. pag. 60. *Gronovius.*

1 *Parricidium faciant*] Quoniam parricidium faciunt, puniuntur ut parricidæ. Photius Nemocanone Tit. 13. cap. 10. Paulus IC. lib. 5. ſentent. c. 23. *Qui abortionis aut amatorium poculum dant, etſi id dolo non faciant, tamen mali exempli res eſt. Humiliores in metallum, honeſtiores in inſulam, amiſſa parte bonorum relegantur. Quod ſi ex hoc homo aut mulier perierit, ſummo ſupplicio afficiuntur.* Pœnitentiale Roman. Antonii Auguſtini Tit. 1. de Homicidio cap. 32. *Si quis cauſa explendæ libidinis, vel odii meditatione, ut non ex eo ſoboles naſcatur, homini aut mulieri aliquid fecerit, vel ad potandum dederit, ut non poſſit generare vel concipere, ut homicida teneatur.* Concil. Wormacienſe cap. 35. *Mulieres quæ ante temporis plenitudinem conceptos utero infantes voluntate excutiunt, ut homicidæ judicandæ ſunt.* Elmenhorſt.

Parricidium faciant antequam pariant] Infra, dicet eundem ſenſum: *Nec fratres vos, niſi ſane ad parricidium, recognoſcitis.* Rigaltius.

hæc utique de deorum veſtrorum diſciplinâ deſcendunt. Nam [1] Saturnus filios ſuos non expoſuit, ſed voravit. [2] Merito ei in nonnullis Africæ partibus à parentibus infan-

1 *Saturnus filios ſuos voravit*] Strabo Geograph. lib. 10. fol. 322. ἐν ᾧ μὲν τὸν Κρόνον εἰσάγουσιν εἰθισμένον καταπίνειν τὰ τέκνα ἀπὸ τῆς γενέσεως εὐθύς. Dionyſ. Halicarn. lib. 2. fol. 9. Apollodor. l. 1. biblioth. Nonnus Dionyſiac. fol. 446. Tacianus contra Græc. fol. 286. Pauſanias Arcadicis fol. 242. Theophilus lib. 1. ad Autolyc. fol. 247. l. 2. f. 266. Damaſcenus de duobus Chriſti martyribus fol. 872. Epiphan. Ancorato. Athenag. apolog. pro Chriſtian. pag. 22. Prudent. lib. 2. contra Symmachum pag. 327. Theodoret. ſerm. 3. contra Græcos fol. 43. Servius in 4. Georg. fol. 149. in 8. Æneid. fol. 506. *Elmenborſt.*

2 *Merito ei in nonnullis Africæ partibus*] Procop in Eſaiæ cap. cap. 46. Βὴλ δὲ καὶ ἕλληνες καλοῦσι τὸν κρόνον, ᾧ δὴ προσῆγον οἱ πλεῖστοι θυσίαν τὰ φίλτατα. Tertull. Apolog. *Cum propriis filiis Saturnus non pepercit, extraneis utique non parcendo perſeverabit; quos ipſi parentes ſui offerebant, & infantibus blandiebantur, ne lacrymantes immolarentur.* Plut. περὶ δεισιδ. Iuſtin. Apol. 1. Athenag. Chryſoſt. de Babyla Mart. Prudent. 2. ad Sym. Sil. Ital. lib. 4. Plin. lib. 36. c. 5. *Wowerus.*

Merito ei in nonnullis Africæ partibus à parentibus infantes immolabantur.] Tertullianus Apolog. cap. 9. *Infantes penes Africam Saturno immolabantur.* Et paulo poſt: *Cum propriis filiis Saturnus non pepercit, extraneis utique non parcendo perſeverabat, quos quidem ipſi parentes ſui offerebant, & libentes exponebant, & infantibus blandiebantur, ne lachrymantes immolarentur.* Plato Politico fol. 315. ἐπεὶ αὐτίκα ἡμῖν μὲν οὐ νόμος ἐστὶν ἀνθρώπους θύειν, ἀλλ᾽ ἀνόσιον. Καρχηδόνιοι δὲ θύουσιν, ὡς ὅσιον ὂν καὶ νόμιμον αὐτοῖς, καὶ ταῦτα ἔνιοι αὐτῶν υἱεῖς τῷ Κρόνῳ, ὡς ἴσως καὶ ἀκήκοας. Hieron. in Eſaiam lib. 13. cap. 46. fol. 150. *Saturni tanta fuit apud veteres religio, ut ei non ſolum humanas hoſtias captivorum, ignobiliumque mortalium, ſed & ſuos liberos immolarent.* Athanaſius contra Gentes fol. 21. Sextus philoſoph. Hypotypoſ. lib. 3. cap. 24. Orig. contra Celſum lib. 5. pag. 252. Tertullian. adverſus Gnoſticos cap. 7. Porphyr. lib. 2. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων fol. 34. & ſequent. ubi de immolatione hominum obiter multa obſervat, lectu non indigna. *Elmenborſt.*

Merito in nonnullis Africæ partibus à parentibus infantes immolabantur] Saturno à Carthaginenſibus, ac Pœnorum aliis, pueros immolari ſolitos, teſtantur veterum multi. Ennius Annal. 7. ut videtur Merulæ, ubi locum illius ſic quoque emendat:

Poinei ſunt ſolitei ſos ſacrificare puellos
Diveis. ......

Cum à Feſto proferatur:

Pœni ſoliti ſuos ſacrificare puellos.

A Nonio verò Marcello:

Ille ſuos Divis mos ſacrificare puellos.

Lactantius lib. 1. Divin. Inſt cap. 21. quoque è Peſcenio Feſto refert, Carthaginenſes *Saturno humanas hoſtias ſolitos immolare, & cum victi eſſent ab Agathocle rege Siculorum, iratum ſibi Deum putaviſſe; itaque, ut diligentius piaculum ſolverent, ducentos nobilium filios immolaſſe.* Silius Italicus lib. 4.

Mos fuit in populis, quos condidit advena Dido,
Poſcere cæde Deos veniam, ac flagrantibus aris
(Infandum dictu) parvos imponere natos.

Et Porphyrius: περὶ ἀποχῆς lib. 2. Φοίνικες, inquit, ἐν ταῖς μεγάλαις συμφοραῖς ἢ πολέμων ἢ αὐχμῶν ἢ λοιμῶν ἐθύοντο τῶν φιλτάτων τινὰ ἐπιψηφίζοντες Κρόνῳ. Euſebius in Oratione de Laudibus Conſtantin: Κρόνῳ γὰρ Φοίνικες καθ' ἕκαστον ἔτος ἔθυον τὰ ἀγαπητὰ καὶ μονογενῆ τῶν τέκνων. Athanaſius Orat. adverſus Gentes: Φοίνικες, καὶ Κρῆτες τὸν Κρόνον ἐν ταῖς τεκνοθυσίαις ἐθρήσκευον. Sed longum nimis foret omnium hîc verba adferre. Vide ſis Plutarchum περὶ δεισιδαιμ. ubi & addit, eos, qui liberis carebant, à pauperibus infantes emiſſe, ut mactarent. Item De vindictæ divinæ tarditate. Platonem in Minoë, Diod. Sicul. Biblioth. Hiſtor. lib. 20. Curtium lib. 4. Iuſtinum Hiſt. lib. 18. Euſebium de Præparatione Euangelicâ lib. 4. cap. 16. Cyrillum adverſus Iulianum lib. 4. Auguſtinum lib. 7. de Civitate Dei, cap. 19. alioſque. Saturnus autem idem eſt ac Sol, ut alibi jam ex Servio, & Macrobio diximus, ac propterea idem erit numen, atque *Moloch*, ſive *Milcom* Ammonitarum, de quo legere eſt Levit. cap. 18. com. 21. & c. 20. com. 2. 3. 4. Item 1. ſive 3. Reg. cap. 11. com. 5. & 7. & 2. ſive 4. Reg. cap. 23. com. 10. Hoc enim nomine iis Sol colebatur, eique filios filiaſque cremabant. Quanquam ſunt qui in honorem Molochi non combuſtos, aut mactatos infantes volunt, ſed tantum per ignem traductos; quæ traductio non crematio liberorum, verum luſtratio, ſive februatio quædam erat. Atque hoc ex ſuperioribus S. Scripturæ locis tantum elici poſſe videtur. Ibi enim tantummodo traductionis mentio fit. Ita quoque plerique Ebræorum verba illa cepere, ut R. Salomon Iarchi, R. D. Kimchi, R. Ioſeph Raro in Miſna Thora tract. עכו״ם cap. 6. R. Moſes Mikotzi præcept. Neg. 40. Item R. Moſes Maimonides tract. de Idololatriâ cap. 6. ubi & traductionis iſtius ritum adfert. Verba ejus brevitatis cauſſa ex tralatione Dionyſii Voſſii tantum ſubjungam: *Qui de ſemine ſuo offert Molocho ſciens volenſque exſcinditur: ſin errore; ſacrificium præfinitum (ad expiationem ſui) adducit. Quod ſi teſtibus ſecerit præſentibus, & poſt admonitionem ſui; lapidatur, juxta illud:* Lev. 20. 2. qui de ſemine ſuo offert Molocho, moriendo morietur. *Interdictum autem hâc de re invenitur his in verbis:* Et Levit. 18. 21. de ſemine tuo ne des ad tranſducendum Molocho. *Alio etiam loco dicitur:* Deut. 18. 80. Ne reperiatur in vos, qui filium, aut filiam ſuam, per ignem traducat. *Quomodo autem id fiebat? Accenſo igne magno, partem ſui*

infantes immolabantur, blanditiis & oſculo comprimente vagitum, [1] ne flebilis hoſtia immoletur. [2] Tauris

ſui accipiebant ſeminis, quam dein Sacerdotibus igni ſervientibus tradebant. Ac Sacerdotes, ubi filium accepiſſent, eum patri reſtituebant; quo ipſe ex ſententiâ ſuâ eum per ignem traduceret. Igitur pater filium, permiſſu ſacerdotum, per ignem agebat. Pedibus autem jubebat tranſire, donec flammæ quicquid erat emenſus foret. Non enim Molocho eum comburebant, quomodo liberos ſuos aliis exurebant Diis; ſed cultus ille Molochi tantum in tranſitu conſiſtebat. Alii non tantummodo traductos volunt, ſed & crematos. ut R. Moſes Gerundinenſis, & Iſaac Abarbanel. Et quidni utrumque, & traductionem per ignem, & cremationem dico, obtinuerit? Sane Pſalmo 106. com. 37. ubi cultus hic exprobratur, habetur: ויזבחו את בניהם ואת בנותיהם לשדים: *Et ſacrificarunt filios ſuos & filias ſuas dæmonibus.* Et Jeremiæ cap. 7. com. 31. ובנו במות התפת אשר בגיא בן הנם לשרף את בניהם ואת בנתיהם באש: *Et ædificärunt excelſa Tophet, quod eſt in valle filii Hinnom, ad exurendos filios ſuos & filias ſuas igni.* Sic 2. Reg. c. 23. com. 10. de Joſia legitur: וטמא את התפת אשר בגי בני הנם לבלתי להעביר איש את בנו ואת בתו באש למלך: *Contaminavit quoqueTophet, quod eſt in valle filiorum Hinnom, ne quis traduceret filium ſuum, aut filiam ſuam per ignem Molocho.* Et bene hâc de re Philaſtrius Catal. Hæret. *Aram*, inquit, *collocant, ita dictam Tophet nomine alicujus, in valle filii Ennom. Ibidem ſuos filios & filias Judæi immolabant.* Moloch autem ſic dicitur à מלך, quaſi Rex & ſupremus numinum. Qui Orienti proprie Sol erat. Liberos autem ſuos parentes ei immolabant, quia putarent ſe non melius ſummum poſſe numen demereri, quam ſi in ejus honorem etiam cariſſimis pignoribus, ut ſunt liberi, non parcere viderentur. Et quod ſummo Deo etiam ſumma competeret victima, nihil vero excellentius eſt homine in mundo. Plura qui voles de Molocho, vide quæ erudite, ut ſolet, diſſerit Seldenus Syntagm. de Dis Syris. *Ouzelius.* Quem quia nomine honorat noſter, reliqui grandem hanc notam, cujus ſingulas partes recognoſces, ſi præter Seldeniani Syntagmatis librum 1 cap. VI inſpexeris Voſſiana de Idololatria II, 5 & 12. ut nihil ſit Ouzelii. *Gronovius.*

1 *Ne flebilis hoſtia immolaretur*] Idcirco Afri liberos ſuos blanditiis oſculiſque excipiebant, ne illi forte fletu ſacra turbarent, neve animo parum lubente Deorum aras viderentur imbuere. Sedulo enim veteres obſervabant an hoſtia immolanda reluctaret; an vero lubenter molæ ſalſæ conſperſionem pateretur, ictumque intrepide & conſtanter reciperet. Ex hoc enim Diis gratum ſacrificium, ex illo vero ingratum fore colligebant. Unde Seneca Oedip.

.... *Hæc propere admove,*

ris etiam Ponticis, & [1] Ægyptio Buſiridi ritus fuit hoſpi-

Et ſparge ſalſâ colla taurorum molâ.
Placidone vultu ſacra, & admotas manus
Patiuntur?

Myrtilus lib. 2. Lesbicorum: Οἱ μὲν οὖς ἱερεῖς τὸ ὕδωρ εἰώθασιν ἐμβαλεῖν εἰς τὸ οὖς τοῦ ἱερείου, ὡς ἐπινεύῃ, ταῖς τελεταῖς. Videſſis Macrobium lib. 3. cap. 5. *Ouzel.*

2 *Tauris etiam Ponticis*] Tertull. adv. Gnoſt. *Scytharum Dianam, aut Gallorum Mercurium, aut Afrorum Saturnum humana victima placari.* Idem Apolog. Zenobius in νόμος καὶ χώρα, ταυροσκύθαι ἀνθρωποτιτοῦσι. Emenda: Ταυρίῃ σκύθαι ἀνθρώπῳ θύουσι. Caſſiod. lib. 5. Euſeb. lib. 9. Præp. Eu. Lucian. Toxari. Curt. lib. 4. Ennius ap. Feſtum Puelli. Auguſtin. de Civ. Dei lib. 7. cap. 19. & 26. Sext. Empir. 3. Hypotyp. *Wowerus.*

Tauris etiam Ponticis] Hyginus fab. 120. *Taurorum fuit inſtitutum, ut qui intra fines eorum hoſpes veniſſet, templo Dianæ immolaretur.* Et fab. 122. Prudent. lib. 2. contra Symmach. pag. 374. Valerius Flaccus lib. 2. Argonaut. Athanaſ. contra gentes fol. 21. Σκύθαι γὰρ οἱ καλούμενοι Ταύριοι τῇ παρ' αὐτοῖς παρθένῳ καλουμένῃ τοὺς ἀπὸ ναυαγίων καὶ ὅσους ἂν λάβωσι τῶν ἑλλήνων, εἰς θυσίαν ἀναφέρουσι. τοσοῦτον ἀσεβοῦντες κατὰ τῶν ὁμογενῶν ἀνθρώπων, καὶ οὕτως ἐλέγχοντες τῶν θεῶν αὐτῶν τὴν ὠμότητα, ὅτι οὓς ἡ πρόνοια ἀπὸ θαλάσσης ἐκ κινδύνων διέσωσε τούτους αὐτοὶ κατασφάττουσι, μονονουχὶ κατὰ τῆς προνοίας γινόμενοι. ὅτι τὴν ἐκείνης εὐεργεσίαν, τῇ ἑαυτῶν θηριώδει ψυχῇ κατακρύπτουσιν. Vertit Petrus Nannius: *Scythæ enim qui Taurici dicuntur virgini ſuæ* (ſic enim Dianam vocant) *naufragos & quoſcunque ex Græcis ceperunt, pro hoſtiis jugulant, tanta impietate adverſus homines ejuſdem conditionis utentes, atque tantopere Deorum ſuorum crudelitatem præ ſe ferentes, ut quos veri numinis cura, providentiaque à marinis periculis eripuit, ipſi mactent: modo non ipſi providentiæ infeſti, quippe qui illius beneficium efferata crudelitate ſubvertant.* Elmenhorſt.

Tauris etiam Ponticis] Quæ ad has voces & mox ad ſequentes de Gallorum victimis Mercurio datis congeſta ſunt ab Ouzelio, eorum tot partes videbis in Gerardi Jo. Voſſii Theologiæ Gentilis lib. 1 cap. 35, ut conſultius ſit futurum, ſi iſtic legantur, & præterquam quod ſint omnia publice jam nota, tum an ex hoc homine diſces loqui de *Tauro Cherſonneſo?* Indigna erant, quæ retinerentur. *Gronovius.*

1 *Ægyptio Buſiridi ritus fuit hoſpites immolare*] Philargyrius in 2. Georg. fol. 8. *Buſiris Ægypti Rex omnibus annis Jovi hoſpites immolabat. Nam per octo annos ſterilitate Ægypto laborante, Pygmalion Cyprius finem futurum non ait, niſi ſanguine hoſpitis litatum fuiſſet. Primus autem Thyeſtes alienigena immolatus originem ſacrificio dedit.* Hygin. fab. 31. *Hercules in Ægypto Buſiridem occidit, qui hoſpites immolare ſolitus erat. Hujus legem cum audiit paſſus*

paſſus eſt ſe cum inſula ad aram adduci. Buſiris autem cum vellet Deos imprecari, Hercules eum clavâ ac miniſtros ſacrorum interfecit. Apollodorus lib. 2. biblioth. pag. 104. Lactant. in 12. lib. Statii Thebaid. p. 407. Serv. in 3. Georg. p. 120. in 8. Æneid. f. 504. Iſocrat. in laudat. Buſiridis. Juſtin. cohortat. ad Græc. Oroſius lib. 5. cap. 1. Freculphus Chron. lib. 2. cap. 9. *Elmenhorſt.*

Ægyptio Buſiridi ritus fuit hoſpites immolare] Merito hoc à nonnullis in dubium vocatur. Quidam enim, ut Strabo lib. ultimo, ullum fuiſſe Buſiridem negant. Diodorus Siculus lib. 1. quidem negat, ſed lib. 4. agnoſcit illum. Sunt qui Buſiridem fuiſſe volunt Pharaonem illum, qui inhumano edicto maſculam omnem Iſraëlitarum prolem recens natam aquis mergendam ſtatuerat; atque hinc fabulam de mactatis à Buſiride hoſpitibus apud Græcos originem cœpiſſe. Idque ſibi etiam ex temporum ratione colligere poſſe videntur. Iſocrates enim in laudatione Buſiridis ait: Ὁμολογεῖται παρὰ τῶν λογοποιῶν, Περσέως τοῦ Διὸς, καὶ Δανάης, Ἡρακλέα μὲν εἶναι τέτρασι γενεαῖς νεώτερον, Βούσιριν δὲ πλέον ἢ διακοσίοις ἔτεσι πρεσβύτερον. Hic, quia Iſocrates Buſiridem ante Herculem ait fuiſſe quatuor generationibus, (quæ ſunt anni 130.) ac annis amplius ducentis, addunt adhuc annos 30. ut ita in univerſum ſint anni 360. Et, cum Hercules Theſei æqualis fuerit, qui regnare incepit Euſebiano numero 782. auferunt annos 360. ab hoc Euſebiano numero. Relinquitur tum numerus Euſebianus 422. qui eſt annus quartus ante Moſis natalem; ille enim ab Euſebio refertur ad annum 426. Atque ſic ſatis ingenioſe Buſiridem, quem, ſi Pharaonem edicti auctorem fuiſſe velimus, neceſſe eſt ante Moſis natalem vixerit, ad tempora hæc referunt. Ceterum Iſocrates in oratione mox laudatâ Buſiridem quendam Ægypti regem extitiſſe quidem agnoſcit, ſed poetarum ingenio confictum eſſe arbitratur, quicquid de cæſis ab eo hoſpitibus dicatur: idque eo credibilius videri, quia iidem eum ab Hercule tradant interfectum; quorum tempora plurimum diſtent, ut patet ex loco allato. Sed cum multi fuerint Hercules, huic Iſocratis argumento facile occurri poteſt. Ut nihil neceſſe ſit hoc loco Thebanum illum Herculem intelligere. Sed per Herculem capere poſſumus Herculem Tyrium, qui ab Euſebio collocatur circa tempus illud, quo Moſes cum Deo in monte collocutus eſt. Buſiridem vero idem Euſebius refert ad annum ſecundum poſt mortem Joſuæ. Quare hâc in parte optime hæc ita conciliari poſſunt. Sed ſi hoc ſtatuamus, minime Buſiris eſſe poteſt Pharao ille, qui cruentum illud edictum de Iſraelitarum pueris promulgaverit. Ille enim jam pridem, ante Iſraelitarum exitum ex Ægypto, diem ſuum obierat. Sic ut etiam ex his videre liceat, temporis eorum rationem, qui fabularum involucris obnubilati ſunt, ſatis intricatam eſſe. *Ouzelius.* Sed is inuolavit Voſſiani laboris fructum in Origine Idolol. lib. 1 cap. 30, & propterea relinqui placuit, ut manifeſto conſtaret ſpecimen ſtudiorum ejus.

hoſpites immolare: & [1] Mercurio Gallos humanas, vel inhumanas victimas cædere. Romani Græcum & Græcam, [2] Gallum & Gallam ſacrificiis viventes obruere:

1 *Mercurio Gallos humanas vel inhumanas vict. cædere*] Forte: *Gallos inhumanos humanas victimas.* Apud Tert. adv. Marc. *Maſſageta inhumanior.* Specie proverbii. ab eſu humanarum carnium, & hoſtiis humanis. Getas Zamolxi ſervos ſuos immolare ſcribit Æneas Gazæus Theophraſto. Pompon. Mela lib. 3. *Aliquando adeo immanes Galli, ut hominem gratiſſimum diis victimam crederent.* Cæſar 6. de bello Gall. Strabo lib. 3. Euſeb. Præp. Euan. l. 3. cap. 17. & alii. *Wowerus.*

Mercurio Gallos humanas victimas cædere] Tertullian. Apol. cap. 9. *Major ætas apud Gallos Mercurio proſecatur.* Et adverſus Gnoſticos cap. 7. Lactant. l. 1. cap. 21. Cicero pro Fonteio p. 308. *Quidquam Gallis ſanctum ac religioſum videri poteſt? Qui etiam ſi quando aliquo metu adducti Deos placandos eſſe arbitrantur, humanis hoſtiis eorum aras funeſtant! ut ne religionem quidem colere poſſint, niſi eam ipſam prius ſcelere violarint. Quis enim ignorat, eos uſque ad hanc diem retinere illam immanem ac barbaram conſuetudinem, hominum immolandorum.* Elmenhorſt.

Mercurio Gallos humanas, vel inhumanas victimas cædere] Nulla opus mutatione. Inhumanas victimas vocat Minucius, quæ homines minime decent. Humanis autem hoſtiis Galli non ſolum Mercurio, qui illis, ut ſupra jam diximus, Teutates erat, ſed & Heſo, ac Tarani litabant. *Ouzelius.* Qui huc uſque retinendus erat, ut pateret, quo vellet exſpatiari non ad conferendum aliquid Minucio Felici, ſed deſcribenda Voſſiana ex eodem Opere lib. 11 cap. 33 & quæ alia relata ſunt in editione Cæſaris cum notis variorum pag. 219.

2 *Gallum & Gallam*] Idem proditum à Plutarcho. *Wowerus.*

Romani Græcum & Græcam, Gallum & Gallam] Livius Hiſt. 22. pag. 474. *Interim ex Fatalibus libris ſacrificia aliquot extraordinaria facta; inter quæ Gallus & Galla; Græcus & Græca in foro Boario ſub terra vivi dimiſſi ſunt in locum ſaxo conſeptum, ibi ante hoſtiis humanis minime Romano ſacro imbutum.* Videndus Plutarchus M. Marcello fol. 249. *Elmenhorſt.*

Gallum & Gallam ſacrificiis viventes obruere] In MS. *ſacrificii.* Livius, 22. *Ex fatalibus libris ſacrificia aliquot extraordinaria facta.* Rigalt. Sane varias in iſto genitivo ellipſes admiſerunt Romani: ſed nulla poteſt eſſe in hac locutione *obruere hominem ſacrificii;* etſi cogitare poſſis, præſertim inſtar, vel ritu vel cauſa. Sed non ita dixerunt, neque eſt ea Minucii loquutio. An igitur & hinc credimus cum viris doctis excidiſſe literam s, ut alibi patuit. Non credo: unde ſolitus fui pro eo legere *ſacri vice. Gronovius.*

Græcum & Græcam, Gallum & Gallam] Illos, ut viles ac deſpica-

ruere: hodieque ab ipſis [1] Latiaris Jupiter homicidio colitur; & quod Saturni filio dignum eſt, mali & noxii hominis ſanguine ſaginatur. Ipſum credo docuiſſe [2] ſanguinis fœdere conjurare Catilinam: & [3] Bellonam ſa-

catiſſimos iſtos, ut odioſiſſimos & infenſiſſimos hoſtes. in quorum caput omnia quæ execrarentur converti optarent. Inde illud Horatii: *Gallis hanc, Philodemus ait.* Rigaltius.

Romani Græcum & Græcam, Gallum & Gallam ſacrificiis viventes obruêre] Factum id anno V. C. 527. M. Valerio Meſſallâ, & L. Apuſtio Fullone Coſſ. idque ex vaticiniis Sibyllinorum librorum. De quo ſic Plutarchus in Marcello: Τοῦ πολέμου συμπεσόντος ἠναγκάσθησαν εἶξαι λόγοις τισὶν ἐκ τῶν Σιβυλλείων, δύο μὲν Ἕλληνας, ἄνδρα καὶ γυναῖκα, δύο δὲ Γαλάτας ὁμοίως ἐν τῇ καλουμένῃ Βοῶν ἀγορᾷ κατορύξαι ζῶντας. Tradunt & idem Zonaras 2. Annal. Auguſtinus, Oroſius, ut alios mittam. *Ouzel.*

1 *Latiaris Jupiter homicidio*] Tertull. Apolog. adv. Gnoſt. Porphyr. περὶ ἀπ. ἐμψ. Lactant. lib. 1. cap. 21. *Wowerus.*

Latiaris Jupiter homicidio colitur] Athanaſius contra gentes fol. 21. Καὶ οἱ πάλαι δὲ Ῥωμαῖοι τὸν καλούμενον Λατιάριον Δία ἀνθρωποθυσίαις ἐθρήσκευον. Tertullianus adverſus Gnoſt. cap. 7. *Et Latio in hodiernum Jovi media in urbe humanus ſanguis inguſtatur.* Porphyrius περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων. lib. 2. pag. 35. ἀλλ᾽ ἔτι καὶ νῦν τίς ἀγνοεῖ κατὰ τὴν μεγάλην πόλιν τῇ τοῦ Λατιαρίου Διὸς ἑορτῇ, σφαζόμενον ἄνθρωπον. Theophilus ad Autolyc. lib. 1. fol. 267. Tacian. contra Græc. fol. 287. Lactant. lib. 1. cap. 21. Prudent. lib. 2. contra Symmach. p. 374. *Elmenhorſt.*

2 *Sanguinis fœdere Catilinam*] Tertul. Apolog. *Sanguinem deguſtatum nationes fœderi comparaſſe, neſcio quid & ſub Catilina deguſtatum eſt. Hodie & hic Bellonæ ſacratur ſanguis.* Lactant. lib. 1: *Bellonæ ſacerdotes ſuo cruore ſacrificant.* Feſtus: Aſſiratum. *Wowerus.*

Sanguinis fœdere conjurare Catilinam] Moris erat ethnicis in conjurationibus humani corporis ſanguinem haurire. Mela lib. 2. cap. 1. de Axiacis: *Ne fœdera quidem incruenta ſunt, ſauciant ſe, qui paciſcuntur, exceptumque ſanguinem, ubi permiſcuere deguſtant; Id putant manſuræ fidei ſignum certiſſimum.* Suidas in Λεύκιος Σέργιος Κατιλῖνος. Lactant. in 5. Thebaid. pag. 170. Nicetas Choniates de imperio Iſaaci Angeli lib. 2. pag. 444. Tertullian. Apolog. cap. 9. Salluſt. bello Catilinar. pag. 15. Dio Caſſius hiſt. Rom. lib. 37. fol. 48. & Plutarch. Cicerone fol. 866. non ſanguinem, ſed mactati pueri carnes conjuratos Catilinæ guſtaſſe affirmant. Apud Xiphilinum in Antonin. Philoſoph. fol. 264. paſtores Ægypti decepto & interfecto centurione Romanorum, ejus comitem mactant, & ſolenni conjuratione peracta, devorant. *Elmenhorſtius.*

San-

Sanguinis fœdere conjurare Catilinam] De Catilinâ Salluſtius: *Fuere eâ tempeſtate, qui dicerent, Catilinam, oratione habitâ, cum ad jusjurandum populares ſceleris ſui adigeret, humani corporis ſanguinem vino permixtum in pateris circumtuliſſe; inde, cum poſt exſecrationem omnes deguſtaviſſent, ſicuti in ſolennibus ſacris fieri conſuevit, aperuiſſe conſilium ſuum.* Ex his Salluſtii verbis colligi poſſe videtur, quod ipſe de hoc Catilinæ facto quaſi dubitârit, ac propior iſtud non credenti fuerit. Florus tamen l. 4. cap. 1. diſertis id aſſerit verbis. Imo alii etiam mactati pueri meminere. Variis autem nationibus olim in more poſitum erat, ut quoties fœdus ſancire, amicitiamque inire vellent, id guſtu humani ſanguinis facerent. *Ouzelius.* Ut ſæpe jam ab viris doctis eſt annotatum, & ipſo Elmenhorſtio, etſi id huc non pertineat, ubi lepide Octavius ſe continet intra ſolum Catilinam, ut reliqua Ouzeliana abigi oportuerit: præſertim quoniam erant deſcripta etiam ex Freinshemio ad Florum IV, 1; & ut dixi, aliis.

3 *Bellonam ſervum ſuum hauſtu humani cruoris imbuere*] Lactant. l. 5. c. 10. *Quomodo ſanguine abſtinebunt, qui colunt cruentos Deos, Martem atque Bellonam.* & lib. 1. 21. *Bellonæ ſacerdotes non alieno, ſed ſuo cruore ſacrificant. Sectis namque humeris, & utraque manu diſtrictos gladios exerentes, currunt, efferuntur, inſaniunt. Optime igitur Quintilianus in Fanatico; Iſtud, inquit, ſi DEUS cogit, iratus eſt.* Elmenhorſt.

Et Bellonam ſervum ſuum hauſtu humani cruoris imbuere] MS. Reg. *ſacrum ſuum.* Profecto ſcripſerat Minucius *ſacratum ſuum.* Tertullianus in Apologetico *ſignatum* dixerat. *Hodie iſtic Bellonæ ſacratus ſanguis de femore proſciſſo in palmulam exceptus ſuis datur ſignatis.* Ubi obſervabamus eoſdem dici *ſacratos.* Prudentius in hymno Romani:

Quid quum ſacrandus accipit
ſphragitidas? Heraldus.

Bellonam ſacrum ſuum] Sic legitur in exemplari. Sacro Bellonæ tribuit Minucius, quod Tertullianus de ſacratis & ſervientibus Bellonæ dixerat in Apolog. ubi & alia quædam notavimus. *Rigaltius.* Itaque Heraldum de ſacrato intelligentem ac Rigaltium obſcurantem primo quid intelligat, in poſteriore tamen parte vergentem quoque ad maſculinum, ſubſequitur auctor Gallicæ verſionis *Et que c'eſt pour cela que Bellone en fait boire a ceux qui luy ſont conſacrez*, prave conſiderans *hauſtum cruoris*, tanquam potaretur, & *ſacrum* quaſi in maſculino diceretur. Quibus recte adverſatur Salmaſius in Solinianis pag. 130 *ſacrum* intelligens de ſacrificio vel re divina, a quo neſcio an edoctus Cellarius etiam ita accepit. *Gronovius.*

Bellonam ſacrum ſuum hauſtu humani cruoris imbuere] Non ſolum Bellonarii ſanguinis ſui hauſtu initiabantur; ſed & in omnibus ſolemnitatibus lacertos & brachia cruentabant. Unde Horatius lib. 2. Sat. 3.

Hunc circumtonuit gaudens Bellona cruentis.

Lucanus Pharſal. lib. 1.

.... *Quos ſectis Bellona lacertis*
Sæva

ſacrum ſuum hauſtu humani cruoris imbuere, [1] & comitialem morbum hominis ſanguine, id eſt, morbo graviore, ſanare. Non diſſimiles & [2] qui de arenâ feras

Sæva movet. ....
Scholiaſtes Juvenalis ad hæc Satyræ 6.

> .... *Nam Sergiolus jam radere guttur*
> *Cœperat, & ſecto requiem ſperare lacerto.*

Ita notat: *Sergiolum nomine ex gladiatore amavit, qui & Ludus dictus eſt. Quia ſit diu demoratus inludo; qui, ut requiem gladiaturæ haberet, Bellonarium ſe fecerat; quo mos eſt in talibus lacertos ſuos ſecare.* Vide Tibullum lib. 1. Eleg. 6. Fortaſſis autem cruentatio hæc tantum ſimulata fuit ante tempora Commodi; ille enim veram præcepit eam eſſe, ut ait Lampridius in ejus Vitâ: *Bellonæ*, inquit, *ſervientes vere exſecare brachium præcepit, ſtudio crudelitatis.* Ac non leviter errat Dempſterus Paralip. ad Roſin. lib. 4. cap. 10. ubi plane contrarium ex hoc Lampridii loco colligit; nempe Commodum veram ſectionem aboleviſſe, ſimulatamque inſtituiſſe. Quod falſum eſſe cuivis tantummodo Lampridii verba inſpicienti liquet. Recenſet enim Lampridius hoc inter alia immania crudeliaque Commodi facinora. Poſſumus etiam dicere, veram membrorum ſectionem primis quidem temporibus obtinuiſſe; poſtea vero, inſimulatam abolitam, Commodum eam denuo inſtauråſſe. *Ouzelius.*

1 *Et comitialem morbum*] Tertull. *Item illis, qui in arena noxiorum jugulatorum ſanguinem recentem de jugulo exceptum, avida ſiti comitiali morbo medentes hauſerunt.* Scribon. Largus, cap. 12. ubi de remediis ad comitialem morbum: *Item ex jecinore gladiatoris jugulati particulam aliquam novies datam conſumant.* Wowerus.

Comitialem morbum hominis ſanguine, id eſt, morbo graviore ſanare] Cornelius Celſus lib. 3. cap. 23. *Sanguis recens interfecti hominis morbum caducum pellit.* Alexander Trallianus lib. 1. Plinius natur. hiſtor. lib. 28. cap. 1. Minutium mire illuſtrant, quæ profert Aratæus Cappadox de acutorum & diuturnor. morborum curatione l. 4. c. 175. ἐθεασάμην (inquit) δὲ ἀνθρώπους γενεοσφαγέος ὑποθέντας φιάλην τῷ τρώματι, καὶ ἀρυσαμένους, τοῦ αἵματος πίνοντας. ὢ τῆς παρεούσης μεγάλης ἀνάγκης, τλῆναι κακὸν ἀκέσασθαι μιάσματι κακῷ. εἰ δὲ καὶ ὑγιέες ἐκ τούτου ἐγένοντο ἀτρεκὲς οὐδεὶς ἔχει μοι λέγειν. Id eſt: *Ipſe autem vidi, qui ſubjecta patera hominis recens occiſi ſanguinem è vulnere exceperint, exceptumque ebiberint. O magnam iſtius neceſſitatis vehementiam, ſuſtinere ut malo cuipiam fiat medicina, & tam abominando malo. Sed iſti num ſanitatem eo facto receperint, verum affirmare mihi nemo poteſt.* Elmenhorſtius.

2 *Qui de arena feras devorant*] Tertullian. Apologetico cap. 9. Lactantius lib. 6 cap. 20. *Elmenhorſt.*

3 *No-*

ras devorant illitas & infectas cruore; vel membris hominis & viſcere ſaginatas. [1] Nobis homicidium nec videre fas, nec audire: tantumque ab humano ſanguine cavemus, [2] ut nec edulium pecorum in cibis ſanguinem noverimus.

XXXI. Et

1 *Nobis homicidium nec videre fas*] Athenag. Apol. οὓς (Chriſtianos) ἴσασιν οὐδ᾽ ἰδεῖν κἂν δικαίως φονευόμενον ὑπομένοντας, τούτων τίς ἂν κατείποι ἢ ἀνδροφονίαν, ἢ ἀνθρωποβορίαν; Wowerus.

Nobis homicidium nec videre fas] Lactant. lib. 6. cap. 20. *Si homicidium facere nullo modo licet; nec intereſſe omnino conceditur, ne conſcientiam perfundat ullus cruor, ſiquidem populo ſanguis ille præſtatur.* Et in Epitome cap. 4. *Quod ſi intereſſe homicidio, ſceleris conſcientia eſt; & eodem facinore ſpectator obſtrictus eſt, quo & admiſſor: ergo & is gladiatorum ſceleribus non minus cruore perfunditur, qui ſpectat, quam ille qui facit, nec poteſt eſſe immunis à ſanguine, qui voluit effundi; aut videri non interfeciſſe, qui interfectori & favet, & præmium poſtulavit.* Athenag. apol. pro Chriſtian. pag. 42. Οὓς γὰρ ἴσασιν οὐδ᾽ ἰδεῖν κἂν δικαίως φονευόμενον ὑπομένοντας, τούτων τίς ἂν κατείποι ἢ ἀνδροφονίαν ἢ ἀνθρωποβορίαν; τίς οὐχὶ τῶν περὶ σπουδῆς τοὺς δι᾽ ὅπλων ἀγωνίας καὶ διὰ θηρίων, καὶ μάλιστα τὰς ὑφ᾽ ὑμῶν ἀγομένας, ἔχει. ἀλλ᾽ ἡμεῖς πλησίον εἶναι τὸ ἰδεῖν τὸ φονευόμενον τοῦ ἀποκτεῖναι, νομίζοντες, ἀπηγορεύσαμεν τὰς τοιαύτας θέας. πῶς οὖν μηδὲ ὁρῶντες, ἵνα μὴ ἑαυτοῖς ἄγος καὶ μίασμα προστριψαίμεθα φονεύειν δυνάμεθα. Id eſt: *Quos ſciunt ne id quidem ſuſtinere ut vel juſte quenquam interimi videant, quiſquam ne his objiciat, quod aut homines devorent. Quis non maximo ſtudio dignatur vel gladiatorum vel beſtiarum certamina, maxime ſi quando per vos celebrantur. At nos cum proximum occiſioni eſſe judicemus occidi videre, prohibuimus hujuſmodi ſpectacula. Quomodo igitur cum ne ſpectemus quidem, ut ne piaculo nos & ſcelere contaminemus, interficere poſſumus.* Inde Chryſoſtomus homil. 55. in cap. 14. Matthæi fol. 439. Aniano interprete: *Aliorum peccatis adeſſe, nil aliud eſt, quam peccati participem ſe facere. Elmenhorſt.*

Homicidium nec videre] Præſertim in amphitheatro, ubi ſpectator cædem admiſſam cum voluptate ſpectat. Cauſa eſt in collectaneis Pricæi ad Acta Apoſtol. VIII, 1. *Gronovius.*

2 *Ut nec in cibis ſanguinem*] Tertull. Apol. *Porro quale eſt, ut quos ſanguinem pecoris horrere confiditis, humana initiare credatis.* Biblis martyr apud Euſeb. Hiſt. lib. 5. πῶς ἂν παιδία φάγοιεν οἱ τοιοῦτοι, οἷς μηδὲ ἀλόγων ζώων αἷμα φαγεῖν ἐξόν. Can. Apoſt. 63. Nov. Leonis 58. Imo ſæpe & carne abſtinebant. D. Paul. ad Rom. 14. Clemens Pædag. l. II. c. I. Jacobum fratrem Domini ſeminibus, & oleribus uſum, non carne, nec vino. Auguſtin. lib. 20. cap. 20. contra Fauſtum Manich. *Wow.*

Ut

Ut nec in cibis ſanguinem] Prudentius Cathemerinon pag. 71.

Fundit opes ager ingenuus,
Dives ariſtiferæ ſegetis,
Hic ubi vitea pampineo
Brachia palmite luxuriant,
Pacis alumna ubi bacca viret.
Hæc opulentia Chriſticolis
Servit, & omnia ſuppeditat.
Abſit enim procul illa fames
Cædibus ut pecudum libeat
Sanguineas lacerare dapes.
Sint fera gentibus indomitis
Prandia de nece quadrupedum;
Nos oleris coma, nos ſiliqua
Fœta legumine multi modo
Paverit innocuis epulis.

Quos Prudentius *cibos innocuos*, Hieron. tom. 1. epiſt. 11. fol. 43. appellat, *cibos innocentes*. Apulejus lib. 2. Metamorph. pag. 436. *Inanimos cibos*. Xixtus; *ſimplices cibos*. Chriſtiani autem edomandæ libidinis & refrænandæ gulæ cauſa, carnibus abſtinebant, aut ne edendo immolaticiam carnem, quæ in macello vendebatur, neſcientes inciderent in eam, quam putabant cum idolis communicationem. Auguſtinus de moribus Manichæorum lib. 2. cap. 14. & contra Fauſtum Manichæum lib. 30. cap. 5. Auctor lib. de Fide ad Petrum Diaconum cap. 42. fol. 166. apud Auguſtin. tom. 3. Chryſoſtom. in Geneſ. cap. 1. Homil. 8. fol. 43. Concilium Bracarenſe 1. cap. 14. Martinus Bracarenſ. Epiſcopus in excerptis capit. ex Græcorum ſynodis tom. 2. Concil. cap. 59. fol. 2 6. Origen. contra Celſ. lib. 5. Iſidor. Peluſiota lib. 1. Epiſt 52. Blandina apud Euſeb. Eccleſ. Hiſt. l. 5. cap. 1. Ruffino interprete: *Multum'erratis, ô viri, quod putatis, inſantum viſceribus veſci eos, qui ne mutorum quidem animalium carnibus utuntur.* Tertullianus Apol. cap. 9. *Erubeſcat error veſter Chriſtianis, qui ne animalium quidem ſanguinem in epulis eſculentis habemus, qui propterea quoque ſuffocatis & morticinis abſtinemus, ne quo modo ſanguine contaminemur, vel intra viſcera ſepulto.* Quod morticina reſpuerint Chriſtiani, id ex Apoſtolica traditione fecerunt. Clemens lib. 6. Conſtitut. apoſtol. cap. 12. Cyrillus in 4. Catecheſi pag. 24. Origenes lib. 2. in epiſt. Pauli ad Roman. c. 2. fol. 313. Auguſtinus contra Fauſt. Manichæum lib. 32. cap. 13. In Actibus Apoſtolor. cap. 15. S. Jacobus gentes ſacris inſtruens diſciplinis, inter cætera mandata hoc quoque proponit: ut abſtineant à fornicatione & immolatis, & ſanguine, id eſt, nequaquam edant carnem, cujus ſanguis non eſſet effuſus, διὸ ἐγὼ (inquit) κρίνω μὴ παρενοχλεῖν τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν διαςρέφουσιν ἐπὶ τὸν θεὸν, ἀλλὰ ἐπιςεῖλαι αὐτοῖς τοῦ ἀπέχεσθαι ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων τῶν εἰδώλων, καὶ τῆς πορνείας καὶ τοῦ πνικτοῦ, καὶ τοῦ αἵματος. Sed hoc præceptum multi ex veteribus non tam de ſuffocato & ſanguine, quam de homicidio & effuſione humani cruoris capiunt. Oecumenius & Chryſoſt. in cap. 15. Act. Apoſtol. & in Geneſ. homil. 27. cap. 9. Auguſtinus contra Fauſtum Manichæum l. 32. cap. 13. Canon. apoſtol. cap. 62. εἴτις ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, ἢ ὅλως τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ φάγῃ κρέα ἐν αἵματι ψυχῆς αὐτοῦ, ἢ θηριάλωτον, ἢ θνησιμαῖον, καθαιρείσθω. τοῦτο γὰρ ὁ νόμος ἀπεῖπεν. εἰ δὲ λαϊκὸς, ἀφοριζέσθω. Si

quis

quis epiſcopus, aut presbyter aut diaconus, aut omnino quicunque ex ſacerdotali conſortio, comederunt carnes in ſanguine animæ ejus, aut à beſtiis abreptum, aut ſuffocatum, deponitor. hoc enim lex prohibuit. Sin vero laicus ſit, à communione excluditor. Chryſoſtom. in Matth. c. 15. homil. 52. fol. 461. Τοσαύτη γὰρ ἡ παρατήρησις τῶν βρωμάτων ἦν, ὡς καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τὸν Πέτρον εἰπεῖν· οὐχὶ κύριε, ὅτι οὐδέποτε ἔφαγον πᾶν κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον. Id eſt: *Tanta quippe cura ciborum obſervatio defendebatur, tanta exiſtimatione hominum muniebatur, ut vel poſt reſurrectionem Petrus dixerit: Nequaquam Domine, quia nunquam commune aut immundum quid comedi.* Aurelianenſe Concil. 2. cap. 20. *Catholici qui beſtiarum morſu exſtincto, vel quolibet caſu aut morbo ſuffocato veſcuntur, ab eccleſiæ cœtibus arceantur.* Concil. Wormacienſe cap. 64. *Animal vulneratum à beſtiis & guſtatum, licitum eſt manducare, ſi homo prius illud animal occiderit vivum. Si vero mortuum fuerit prius, dejiciatur caro ejus.* cap. 65. *Animalia quæ à lupis ſeu à canibus lacerantur, non ſunt comedenda, niſi porcis & canibus. nec cervus nec capra, ſi mortui inveniuntur. Piſces autem licet manducare, qui alterius naturæ ſunt. Aves vero & alia animalia ſi in retibus ſtrangulantur, non ſunt comedenda.* Burchardus Wormacienſis Eccleſiæ Epiſcopus Decret. lib. 19. cap. 85. ex pœnitentiali Theodori: *Animalia quæ à lupis ſeu à canibus lacerantur, non ſunt comedenda, nec cervus, nec capreus, ſi mortui inventi fuerint, niſi forte ab homine adhuc viva occidantur prius, ſed porcis & canibus dentur. Aves vero & cætera animalia, ſi in retibus ſtrangulantur, non ſunt comedenda: ſi accipiter oppreſſerit, & ſic mortua inveniuntur: quia in actibus apoſtolorum præcipitur abſtinere à fornicatione, ſanguine, & ſuffocato, & idololatria.* Et cap. 88. *Qui manducat carnem immundam aut morticinam, aut dilaceratam à beſtiis, 40. dies pœniteat.* Et cap. 5. pag. 275. de illicitis cibis: *Comediſti morticina, id eſt animalia quæ à lupis & canibus dilacerabantur, & ſic mortua inventa ſunt, ſi feciſti 10. dies in pane & aqua pœnitere debes. Comediſti piſcem qui mortuus eſt in flumine inventus? niſi eo die à piſcatoribus tactus eſt, & ſic mortuus & eodem die inventus. Si feciſti, tres dies in pane & aqua pœniteas.* Beda de remediis peccatorum cap. 4. *Qui manducat carnem immundam aut dilaceratam à beſtiis 40. dies pœniteat.* Beatus Rhenanus notat in cap. 9. Apolog. Tertulliani, Betanum presbyterum & Rabanum, certum pœnitentiæ tempus illis præſcribere, qui morticina carne uſi. De Betano fides ſit penes Rhenanum. In Rabani Mauri lib. pœnitentium ad Othgarium Archiepiſcopum, quem Coloniæ edidit Johannes Præl. an. cIↃ IↃxxxII. & in altera editione Antonii Auguſtini quæ prodiit Tarracone An. cIↃIↃxxxII. per Philippum Mey, hujus rei nec vola, nec veſtigium apparet. lib. 2. cap. 27. de *inſtitutione clericorum*, eſum minutarum avium & piſciculorum non prohibet. Sed de his audiamus epiſcopum Hipponenſem tom. 6. lib. 32. pag. 335.

adver-

adverſus Fauſtum Manichæum in hunc modum ſermocinantem: *Morticinum puto, quod ad eſcam uſus hominum non admiſit, eo quod non occiſorum, ſed mortuorum animalium morbida caro eſt, nec apta ad ſalutem corporis, cujus cauſa ſumimus alimentum. Nam quod de effundendo ſanguine antiquis in figura præceptum eſt, id eſt ipſi Noë poſt diluvium, quod jam quid ſignificaret, oſtendimus, plerique intelligunt. Et in actibus Apoſtolorum hoc lege præceptum ab Apoſtolis, ut abſtinerent gentes, tantum à fornicatione, & ab immolatis, & ſanguine, id eſt, nequaquam ederent carnem, cujus ſanguis non eſſet effuſus. Quod alii non ſic intelligunt, ſed à ſanguine præceptum eſſe abſtinendum, ne quis homicidio ſe contaminet. Hoc nunc diſcutere longum eſt, & non neceſſarium, quia etſi hoc tunc Apoſtoli præceperunt, ut ab animalium ſanguine abſtinerent Chriſtiani, ne præfocatis carnibus veſcerentur, elegiſſe mihi videntur, pro tempore rem facilem & nequaquam obſervantibus oneroſam, in qua cum Iſraëlitis etiam gentes, propter angularem illum lapidem, duos parietes in ſe condentem, aliquid communiter obſervarent: ſimul & admonerent, in ipſa Arca Noë, quando Deus hoc juſſit, eccleſiam omnium gentium fuiſſe præfiguratam: cujus facti prophetia, jam gentibus ad fidem accedentibus incipiebat impleri. Tranſacto vero illo tempore, quo illi duo parietes, unus ex circumciſione, alter ex præputio venientes, quamvis in angulari lapide concordarent, tamen ſuis quibuſdam proprietatibus diſtinctius eminebant: & ubi eccleſia gentium talis effecta eſt, ut in ea nullus Iſraëlita carnalis appareat; quis jam hoc Chriſtianus obſervat; ut turdos vel minutiores aviculas non attingat, niſi quarum ſanguis effuſus eſt: aut leporem non edat; ſi manu à cervice percuſſus, nullo cruento vulnere occiſus eſt? & qui forte pauci adhuc tangere iſta formidant, à cæteris irridentur. Ita omnium animos in hac re tenuit illa ſententia veritatis: non quod intrat in os veſtrum, vos coinquinat; ſed quod exit, nullam cibi naturam, quam ſocietas admittit humana, ſed quæ iniquitas committit peccata condemnans.* Sedulius in collect. Epiſt. Pauli ad Titum cap. 1. Primaſius Afer in Epiſt. ad Hebræos cap. 12. Vigilius PP. Epiſt. ad Eleutherium cap. 2. tom. 2. Concil. fol. 5. Gregorius Nyſſenus orat. 2. in hominis procreationem. Athanaſ. in Epiſt. ad Ammõn monachum. Xixtus: *Non cibi qui per os inferuntur, polluunt hominem, ſed ea quæ ex malis actibus proferuntur.* Quadratus Epiſcopus, diſcipulus Apoſtolorum, & Eleutherius PP. firmarunt, ut nulla eſca à Chriſtianis fidelibus repudiaretur, quæ rationalis & humana eſſet. Beda Martyrol. fol. 4 9. Eleutherius PP. in epiſtola ad Galliæ provinc. tom. 1. Concil. Coloniæ edit. per Johannem Quentel. fol. 92. Exemplum quoque Chriſtianæ libertatis habemus in Spiridione Cypriorum Epiſcopo. Is enim diebus quadrageſimæ, peregrino porcinas carnes appoſuit, &, ut cum illo comederet hominem rogavit. Quo refutante, Chriſtianumque ſe profitente: *Propterea magis*, inquit, *refutare non debes:*

XXXI. Et de inceſto convivio fabulam grandem adverſum nos [1] dæmonum coitio mentita eſt, ut gloriam pudicitiæ deformis [2] infamiæ averſione macularet; ut ante exploratam veritatem homines à nobis terrore infandæ opinionis averteret. Sic de iſto [3] & tuus Fronto, non ut affirmator teſtimonium fecit, ſed convicium ut orator aſperſit. Hæc enim potius de veſtris gentibus nata ſunt. [4] Jus eſt apud Perſas miſceri cum matri-

Omnia enim munda mundis, ſicut ſermo divinus edocuit. Sozomenus lib. 1. cap. 11. Caſſiodorus hiſtor. Tripartita lib. 1. cap. 11. Niceph. Calliſt. Eccleſiaſt. hiſtoriæ l. 8. c. 42. *Elmenhorſt.*

1 *Dæmonum concio*] Rom. *coitio*. Wower.

Dæmonum concio mentita eſt] MS. *Cotio.* Scripſerat Minucius *coitio*, id eſt, factio, conſpiratio. *Heraldus.*

Adverſum nos dæmonum coitio mentita eſt] In exemplari ſcriptum eſt, *cotio*. Hactenus editum fuit, *concio.* quaſi hoc intelligi debeat de oratione Frontonis. *Rigaltius.*

2 *Infamiæ averſione macularet*] Scribo: *infamiæ aſperſione.* Wowerus.

Deformis infamiæ averſione macularet] Quum præter Wowerum nullus oſtendat ſibi conſideratam eſſe hanc averſionem, non aſſequor, quid legerint aut quid intellexerint. Certe vox illa eſt inopportuna prorſus, nec poteſt eum locum tutari. Commode ſatis conjecit Wowerus *aſperſione*, ſed quod ille probavit, ſuppeditatum ab eo quod mox ſequitur *orator aſperſit*. Quod non videtur feciſſe Minucius, ſatis Latinæ linguæ copioſus, nec retinens ejuſdem vocis, niſi ubi habet ſuam venerem, quæ hîc nulla eſt. Gallica verſio *pour ſoüiller la gloire de noſtre chaſteté.* Vicinam & magis congruam vocem præbet auctor cap. XXVI *terreni ponderis & cœleſtis levitatis admixtione.* Sed haud dubie ſcripſit auctor *deformis infamiæ acceſſione.* Cap. XXIV. *Dum fieri malunt alieni erroris acceſſio.* Gronovius.

3 *Fronto*] Orator, Magiſter Antonini. Jul. Capitolin. Antonino. Auſon. Grat. act. ad Grat. *Wowerus.*

Fronto] Orator nobiliſſimus, M. Antonini Imp. præceptor. Breviator Eutropii lib. 8. fol. 116. Xiphilinus in M. Antonino Philoſopho. *Elmenhorſt.*

Et tuus Fronto] Quem ſupra dixit Cirtenſem. Is famoſa declamatione Chriſtianos oneraverat probris atrocibus. *Rigalt.*

4 *Jus apud Perſas cum matribus miſceri*] Hoc variis auctoribus proditum. Herod. lib. 3. Ter. Apol. Tatian. πρὸς Ἑλλ. Theodoret. Serm. 3. Philo Jud. lib. de 6. & 7. præcepto. Sext. Empir. Philoſ. Hypotypoſ. lib. 3. cap. 24. D. Hieronymus adv. Jovinian. lib. 2. c. 36 ubi lege: *regna non modica,*

matribus. [1] Ægyptiis, & [2] Athenis cum ſororibus legiti-

dica, *& Romano paria.* non, *Romano regno.* Dio Chryſoſt. Orat. 10. & 21. Harmenop. lib. 1. tit. 1. §. 15. *Wower.*

Jus eſt apud Perſas cum matribus miſceri] Theodoretus contra Græcos Orat. 9. de legib. fol. 128. ait, Perſas ex Zaradæ inſtituto impune cum matribus, ſororibus, & filiis miſceri. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς Ζαράδου πάλαι Πέρσαι πολιτευόμενοι νόμους, καὶ μητράσι καὶ ἀδελφαῖς (ἀδεῶς γε μέντοι) καὶ θυγατράσι μιγνύμενοι, καὶ νόμον ἔννομον τὴν παρανομίαν νομίζοντες, ἐπειδὴ τῶν τῶν ἁλιέων νομοθεσίας ὑπήκουσαν, τοὺς μὲν Ζαράδου νόμους ὡς παρανομίαν ἐπάτησαν, τὴν εὐαγγελικὴν δὲ σωφροσύνην ἠγάπησαν. Vertit Zenobius Acciaiolus, *Perſicæ itaque nationes, quæ jam pridem Zaradæ legibus regebantur, matrum, ſororum, filiarum connubiis ſuſque deque commixtæ, remque juſtiſſimam arbitrantes, id quod erat facinus injuſtiſſimum, audita piſcatorum lege atque accepta, Zaradæ leges ut iniquitatem maximam conculcarunt, euangelicamque temperantiam protinus amplexæ ſunt.* Chryſoſtom. de Virgin. cap. 9. Hieron. lib. 2. adverſus Jovian. cap. 6. D. Clemens recog. lib. 9. fol. 144. Julian. Imp. apud Cyrill. lib. 4. fol. 94. Photius biblioth. fol. 22. Curtius lib. 4. Gregorius Nyſſenus in epiſt. contra Fatum, Ælianus de animal. lib. 3. cap. 38. Tatianus contra Græcos fol. 283. *Elmenhorſt.*

1 *Ægyptiis*] Diodor. Sic. l. 1. Euſeb. l. 6. c. 8. Præp. Euangel. apud Perſas jus eſſe filiis, ſororibus, matribus miſceri; nec relinquere eos hunc morem, etiamſi Perſide exierint. In Ægypto, Phrygiaque plurimos eodem ſcelere contaminari. Sext. Empir. lib. 3. Hyp. *Wowerus.*

Ægyptiis cum ſororibus legitima connubia] Ægyptios inceſta matrimonia à Chamo didiciſſe tradit Beroſus Babylonius lib. 3. antiquit. pag. 13. *Cham*, inquit, *publice mortale genus corrupit, aſſerens & reipſa exequens, congrediendum eſſe, ut ante inundationem, cum matribus, ſororibus ac filiabus, maſculis, brutis. Eum inter homines hujus dogmatis ſecuti fuerunt Ægyptii: verum poſteri hoc vitioſum dogma neglexerunt.* Philo de ſpecial. legib. fol. 535. Ὁ δὲ τῶν Αἰγυπτίων, χλευάζων τὴν ἑκατέρων εὐλάβειαν, ὡς ἡμίεργα διατεταγμένων, εὐφόρησεν εἰς ἀσέλγειαν, ἐπιδαψιλευόμενος δυσθεράπευτον κακὸν σώμασι καὶ ψυχαῖς ἀκρασίαν, καὶ παρασχὼν ἄδειαν ἁπάσας ἀδελφὰς ἄγεσθαι, τάς τε ἰδίας τοῦ ἑτέρου τῶν γονέων, τοῦδε, ἢ τοῦδε, καὶ τὰς ἐξ ἀμφοῖν, καὶ τὰς οὐ νεωτέρας μόνον, ἀλλὰ καὶ πρεσβυτέρας καὶ ἰσήλικας, καὶ δίδυμοι γὰρ πολλάκις ἐγεννήθησαν, οὓς ἡ μὲν φύσις ἅμα τῇ γενέσει διήρτησε καὶ διέζευξεν. ἡ δ᾽ ἀκολασία καὶ φιληδονία, εἰς κοινωνίαν ἐκάλεσεν ἀκοινώνητον, καὶ ἁρμονίαν ἀνάρμοσον. Id eſt; *Ægyptius ridens utriuſque ſimplicitatem & ſemiperfecta placita, laxavit libidinem, & auxit in corporibus animiſque inſanabile malum intemperantiæ, permiſſa licentia ducendi ſorores ſive per alterutrum parentem ſive per utrumque cognitas, majores pariter & minores æqualeſve, ne gemellis quidem ex-*

gitima connubia. [3] Memoriæ, & [4] tragœdiæ veſtræ inceſtis

exceptis, quas natura ipſo natali ſe junxit, intemperantia vero ſocietate copulavit inſociabili & male comparata junctura. Diodor. Sicul. biblioth. lib. 1. fol. 23. Pauſan. Attic. 15. p. 6. Cæſarius Dialogo 2. *Elmenhorſt.*

2 *Athenis cum ſororibus legitima connubia*] Scilicet ὁμοπατρίοις, non uterinis. Philo Jud. in 6. & 7. præceptum decal. ὁ μὲν οὖν ὁ Ἀθηναῖος Σόλων ὁμοπατρίους ἐφεὶς ἄγεσθαι, τὰς ὁμομητρίους ἐκώλυσεν. inde Seneca de morte Claudii, ubi illi objicit ſororis nuptias, *Athenis dimidium licet, Alexandriæ totum.* Jam enim de Ægyptiis docui. Æmil. Probus Cimone: *Habuit in matrimonio ſororem germanam ſuam Elpinicen, non magis amore, quam patrio more ductus. Atheniensibus enim licet eodem patre natas uxores ducere.* Quomodo in exilium ejectus, ſi patrio more Elpinice illi nupſerat? Scribit enim Andocides orat. in Alcibiad. Athenienſes Cimonem urbe expuliſſe διὰ παρανομίαν, ὅτι τῇ ἀδελφῇ τῇ ἑαυτοῦ συνῴκησε. Quod etiam Plutarchus, Athenæus, & Suid. tradunt. Sed ex verbis Plutarchi colligimus, ut etiam alii obſervarunt, non propter nuptias, ſed ſtuprum Cimonem exilio mulctatum; & ideo ab Andocide profertur, ut notet majorum ſummam ſeveritatem, quod ſtuprum, levius delictum, tam graviter puniiſſent. Muretus 15. Variar. ſcribit erraſſe Æmilium, qui Elpinicen germanam Cimonis ſororem dixit, ſi tantum conſanguinea ejus fuit, multaque alia addit, quæ ejus opinionem parum juvant. Advertere debuerat Æmilium ipſum verba ſua interpretatum. nam quam germanam appellarat, mox eodem patre natam dicit. Germani vero non tantum illi, qui iiſdem parentibus, aut uterini, ſed quibus idem pater, ſive conſanguinei. Serv. ad illa Virgil. 5. Æneid. *Hæc germanus Eryx. Germanus ſecundum Varronem de eadem genitrice manans, non ut multi dicunt de eodem germine, quos ille tantum fratres dicit.* Sane ſi rationem verbi ſpectes, rectius germani ab eodem germine, quam ab eadem genitrice manantes dicuntur. illorum ergo rationem & uſum ſecutus Æmyl. Prob. germanam conſanguineam dixit. *Wower.*

Athenis cum ſororibus legitima connubia] Æmilius Probus in Cimone: *Habuit in matrimonio ſororem germanam ſuam Elpenizen, non magis amore quam patrio more ductus. Athenienſibus enim licet eodem patre natas uxores ducere.* Cyrill. contra Julian. Imp. lib. 6. fol. 129. *Cimon Elpenizen, eodem ſemine & ſanguine ortam pro uxore habuit: & Perſas ipſos, imo & ipſum ſummum Jovem imitatus, eodem cum ſorore toro uſus eſt.* Elmenhorſt.

3 *Memoriæ*] *Memoriæ* ſunt Arnobio lib. 6. contra gentes, fol. 116. memoralia ſcripta. Gell. lib. 4. cap. 6. *In veteribus memoriis ſcriptum legimus.* Et l. 5. cap. 5. & 9. lib. 10. cap. 12. l. 20. c. 10. Firmic. aſtronom. lib. 6. c. 26. fol. 166. *Talem Oedipodem habuiſſe genitu-*

ceſtis gloriantur, quas vos libenter & legitis & auditis: ſic & deos colitis inceſtos, cum matre, cum filia, cum ſorore conjunctos. Merito igitur inceſtum penes vos ſæpe deprehenditur, ſemper admittitur. etiam [5] neſcientes m[illegible] poteſtis in illicita proruere. Dum Venerem [6] pr[illegible]ce ſpargitis, [7] dum paſſim liberos ſeritis, [8] dum etiam domi natos alienæ miſericordiæ frequenter

vituram, antiquæ ferunt memoriæ lectionum. Tertull. Apoll. cap. 19. *Hiſtoriarum cauſæ & memoriarum.* Et adverſus Judæos, cap. 1. *Secundum memoriam populus Judæorum, derelicto Deo, idolis ſervivit.* Ambroſius Epiſt. 28. ad Theodoſ. Imp. *Factum eſt in urbe Theſſalonicenſium, quod nulla memoria habet.* Elmenhorſt.

4 *Tragœdiæ*] Lactant. epitom. c. 4 *Quid Scena? num ſanctior? In qua Comœdia de ſtupris & amoribus; Tragœdia de inceſto & parricidis fabulatur.* & lib. 6. cap. 20. Cyprian. epiſt. 1. ad Donatum Et de ſpectat. fol. 376. Auguſtin. de Civitat. Dei lib. 2. cap. 8. *Elmenhorſt.*

5 *Neſcientes miſeri*] Adumbrata ex illis Clem. Alexand. lib. 3. Pæd. cap. 3. ἀλλ᾽ οὐδὲ συνιᾶσιν οἱ ταλαίπωροι, ὡς τὸ ἄδηλον τῆς συνουσίας πολλὰς ἐργάζεται τραγῳδίας. παιδὶ πορνεύσαντι, καὶ μαχλώσαις θυγατράσιν ἀγνοήσαντες πολλάκις μίγνυνται πατέρες, οὐ μεμνημένοι τῶν ἐκτεθέντων παιδίων. *Wower.*

Etiam neſcientes miſeri, poteſtis in illicita proruere, dum Venerem promiſcue ſpargitis] Lactant. lib. 6. cap. 20. *Quis dubitet, quin impius ſit, qui alienæ miſericordiæ locum non tribuit? qui, etiam ſi contingat ei, quod voluit, ut alatur; addixit certe ſanguinem ſuum vel ad ſervitutem, vel ad lupanar. Quæ autem poſſint, vel ſoleant accidere in utroque ſexu, vel per errorem, quis non intelligit? quis ignorat? Quod vel unius Oedipodis declarat exemplum, duplici ſcelere confuſum.* Juſtin. Martyr pro Chriſtian. Apol. 2. fol. 55. Tertullianus Apol. cap. 9. *Elmenhorſt.*

6 *Promiſcue*] MS. bene. *promiſce.* Meurſius. De hac objectione actum pag. 7. *Gronovius.*

7 *Dum paſſim liberos ſeritis*] Tertull. lib. 1. ad uxorem cap. 5. *Quid geſtiamus liberos ſerere?* Ita Horat. in carm. ſeculari dixit, *producere ſobolem.* Lucret. 5. de rerum nat. p. 175. *prolem producere.* Arnob. lib. 4. adverſ. gent. fol. 86. *prolem extundere.* Elmenhorſt. Adde Pricæana ad Apuleji Mileſia lib. IX pag. 493. *Gronov.*

8 *Dum etiam domi natos, alienæ miſericordiæ frequenter exponitis*] Cod. Theodoſ. l. 2. de expoſitis: *Nullum dominis vel patronis repetendi aditum relinquimus: ſi expoſitos quodammodo ad mortem, voluntas miſericordiæ amica collegerit.* Elmenhorſt.

Dum etiam domi natos alienæ miſericordiæ frequenter exponitis] Morem infantes exponendi admodum frequentem apud veteres fuiſſe, arguunt tot ſcriptorum monu-

quenter exponitis, [1] neceſſe eſt in veſtros recurrere, in
filios

monumenta. Hinc tam crebro infantum expoſitionis in veterum comœdiis mentio. Hinc tot Chriſtianorum hujus moris Patrum exprobratio. Sic Tertullianus Apologet. cap. 9. *Imprimis filios exponitis, ſuſcipiendos ab aliquâ prætereunte matre extraneâ.* Sic Lactantius lib. 5. cap. 9. *Qui natos ex ſe pueros aut ſtrangulant; aut, ſi nimium pii fuerint, exponunt.* Et lib. 6. cap. 20. *Quid illi, quos falſa pietas cogit exponere? Non poſſunt innocentes exiſtimari, qui viſcera ſua in prædam canibus objiciunt; & quantum in ipſis eſt, crudelius necant, quam ſi ſtrangulâſſent.* Ariſtoteles lib. 7. Politicor. cap. 17. ait, lege Athenis receptum fuiſſe, ut, quicquid natum nollent, id vel morti darent, vel exponerent: Περὶ δὲ, inquit, ἀποθέσεως καὶ τροφῆς τῶν γιγνομένων ἔστω νόμος, μηδὲν πεπηρωμένον τρέφειν. Quæ immanitas! Et hæc apud populum, qui ſapientiſſimus vulgo audiebat. Quanto humanius Thebani, apud quos partum expoſuiſſe capital erat! Ita de illis Ælianus Hiſt. Variar. l. 2. c. 7. Νόμος Θηβαϊκὸς, ὅτι οὐκ ἔξεστιν ἀνδρὶ Θηβαίῳ ἐκθεῖναι παιδίον, οὐδὲ εἰς ἐρημίαν αὐτὸ ῥῖψαι, θάνατον αὐτοῦ καταψηφισάμενος. Quod cum Chriſtianorum principum legibus congruit. Exponebantur vero ſæpe infantes cum monumentis, generali nomine, Græcis γνωρίσματα, Latinis etiam *crepundia* dictis. Terentius Eunuch. Act. 4. Sc. 6.

Abi tu, ciſtellam adfer cum monumentis.

Addebantur hæc crepundia, tanquam fortunæ viatica, ut, qui in infantulos incidiſſent, haberent unde alimentum præſtare poſſent; vel etiam addebantur, ut eſſent ſigna, qui[illegible]vorabiliori forte aurâ à pare[illegible]s agnoſcerentur. Hinc apud Heliodorum lib. 4. ὥστε ὥρα σοι πάντως ἐπιδεικνῦναι μοι τὴν ταινίαν, ἣν τῇ παιδὶ συνεκτεθεῖσαν ὑποδεδέχθαι μετὰ τῶν ἄλλων γνωρισμάτων ἔλεγες. Variæ hujuſmodi monumentorum ſpecies recenſentur apud Longum l. 1. ποιμενικ. Habes enim ibi faſcias, enſiculum, mitram, crepidas, aliaque id genus. Καὶ θαυμάσας, ὥσπερ εἰκὸς ἦν, πρόσεισιν ἐγγὺς, καὶ εὑρίσκει παιδίον ἄῤῥεν, μέγα καὶ καλὸν, καὶ τῆς κατὰ τὴν ἔκθεσιν τύχης ἐν σπαργάνοις κρείττοσι· χλαμύδιόν τε γὰρ ἦν ἁλουργὲς, καὶ πόρπη χρυσῆ, καὶ ξιφίδιον ἐλεφαντίκωπον. Et paullo poſt: Θῆλυ ἦν τοῦτο τὸ παιδίον· καὶ παρέκειτο καὶ τούτῳ σπάργανα, γνωρίσματα, μίτρα διάχρυσος, ὑποδήματα ἐπίχρυσα, καὶ περισκελίδες χρυσαῖ. Uti & apud Parthenium, Trallianum, alios. Vide ſis etiam de infantum expoſitione Lipſium Epiſtolâ 85. Centur. 1. ad Belgas, quæ eſt ad Dionyſium Villerium. *Ouzelius.* Indicium hoc poſterius relinquo: ſed præcedentia de crepundiis ſcito eum habuiſſe deſcripta ex Bourdelotio ad Heliodori Æthiopica pag. 82, 83, 84

Alienæ miſericordiæ exponitis] Paulus l. 4. D. de agnoſ. & alend. lib. *Necare videtur non tantum is, qui partum præfocat, ſed & is qui publicis locis, miſericordiæ cauſa exponit, quam ipſe non babet.* Wow.

1. *Neceſſe eſt in veſtros recurrere*] Tertull. *Filios exponitis ſuſcipiendos ab aliqua matre extranea,*

filios inerrare. Sic [2] inceſti fabulam nectitis, etiam cum conſcientiam non habetis. At nos [3] pudorem non facie, ſed mente præſtamus. [4] unius matrimonii vinculo libenter

nea, vel adoptandos melioribus parentibus. Alienati generis neceſſe eſt quandoque memoriam diſſipari, & ſimul error impegerit, exinde jam tradux proficiet inceſti, ſerpente genere cum ſcelere. Juſtin. Apol. 2. *Wowerus.*

Neceſſe eſt in veſtros recurrere] Fortaſſe ſcripſerit Minucius *incurrere.* Quod jam vidit Pricæus. Sic Appulejus l. 10. *Verebatur ne quo caſu juvenilis caloris impetu lapſus, neſcius neſciam ſororem incurreret.* Tertullianus lib. de Pudicitia: *Nec enim intereſt, alienam nuptam an viduam quis incurſet, dum non ſuam feminam.* Juvenalis Satyrâ 6. ubi de matronâ libidinoſa:

Si nihil eſt, ſervis incurritur. Ouze.

Neceſſè eſt in veſtros recurrere] Non debuit Pricæus (Ejus enim ſunt omnia, quæ allini curavit ſub ſuo nomine Ouzelius) verbum *incurrere* de furore libidinis ab aliis uſurpatum hîc tam violente inferre, quia & Minucio placent interdum verba ſic compoſita, ut hoc *recurrere*, etſi primæ ſyllabæ ſignificatio ſit nulla & prorſus intereat, ut pag. 336 *recognoſcere.* Et in fine *vera religio reſervetur.* pag. 32 *reſidamus*, ubi etiam *angit & remordet oratio.* Cæterum omnino nunc ſignificatio ejus requiritur, q. d. ut dum ſic alios veſtri ſanguinis abigitis, alios retinetis, hi neſcii conſanguinitatis concilient amores inter ſe, & Venus ita recurrat in veſtros redundetque & regyret. Plane ut Horatianum, *Naturam expellas furca, tamen uſque recurrit.* Quum interim noverit Minucius etiam alterum uſurpare, & in alia ſyntaxi, ut cap. v. *fulmina arboribus incurrunt.* Gronov.

In filios inerrare] Ut cap. XXXVII de Mucio Scævola, *cum erraſſet in regem.* Sed ita ſpeciatim hos aggreditur, quia per eos nomen & familia propagatur; quibus eo pacto fieri poteſt, ut jungantur vel ſororibus vel fœminis, quæ gradu illicito & vetito ad conjugium illos attingunt. Itaque ſi ita commiſceatur per inceſtum ſanguis, id in poſteros ejus cadit, qui ſpuriam filiam expoſuit. *Idem.*

2 *Inceſti fabulam nectitis*] Forte: *inceſtis fibulam nectitis.* Niſi fabulam intelligat crimen inceſti Chriſtianis objectum. *Wowerus.*

3 *Pudorem non facie ſed mente præſtamus*] Eleganter: & bene verbum illuſtrat Holſtenius ad Paſſionem Perpetuæ p. 123. *Gron.*

4 *Unius matrimonii vinculo libenter inhæremus*] Licet veteres Chriſtiani ſecundas nuptias non omnino damnarint, admodum tamen maligne de iis ſenſerunt. Patet id abunde ex Ambroſio de viduis part. 3. pag. 227. & in comm. Epiſt. Pauli. 1. Corinth. cap. 7. Hieron. de μονογαμία. Chryſoſt. de Virginitate tom. 5. cap. 37. Tertullianus paſſim ſecundas nuptias vocat *adulterium, dedecus voluptuoſum, confuſionem.* & Athenag. apol. pro Chriſtian. p. 41. *ſpecioſum adulterium:*

benter inhæremus. [1]cupiditate procreandi aut unam ſcimus,

ερος (inquit) τὶς ἐτέχθη μένειν, ἢ ἐφ' ἑνὶ γάμῳ· ὁ γὰρ δεύτερος, εὐπρεπής ἐστὶ μοιχεία. Canon. 1. Baſilii Magni in epitome Sanctor. Canon. fol. 55. tertium conjugium *inquinamentum Eccleſiæ*, ἡ τριγαμία παράνομος, καὶ τῆς ἐκκλησίας ῥύπασμα. Ubi etiam notat ſcholiaſtes Græcus, ut illi, qui poſt 40. annum tertias nuptias contrahunt, velut inquinamenta eccleſiæ, communionis exortes ſint ad quinquennium. Inde quoque ſancitum, ne bimariti ad epiſcopatum admitterentur. Canon. Apoſt. cap. 17. Hieron. lib. 2. contra Jovian. cap. 3. & de Monogamia ad Ageruchiam Epiſt. 2. cap. 2. Chryſoſt. in Epiſt. Pauli ad Titum cap. 1. Homil 2. Gelaſius PP. in Decretis c. 24. Innocentius PP. ad Victricium epiſcop. Epiſt. 2. cap. 6. Burchardus Wormacienſis Epiſcop. lib. 1. Decretal. cap. 5. Concil. Spalenſe 2. cap. 4. Concil. Romanum cap. 2. Concil Agathenſe c. 39. Concil. Antiſiodorenſe cap. 24. Concil. Neocæſarienſe c. 7. & Burchardus Wormacienſis Epiſcop. lib. 2. cap. 233. (neſcio irreligioſius an ineptius) presbyterum in nuptiis bigami prandere vetant. Hinc maxime Cataphrygarum, Montaniſtarum ac Novatianorum hæreſes tumuerunt, quæ ſecundas nuptias pro fornicatione habebant, aſſerebantque, ideo eas Apoſtolorum Paulum permiſiſſe, quia ex parte ſciebat, ex parte prophetabat. Quos fanaticos, buccis ſonantibus, non ſapientibus (ut ait Auguſtinus) inflavit Tertullianus dum ſecundas nuptias, tanquam illicitas, maledico dente carpit, quas omnino licitas Apoſtolus ſobrie aſſerit, nec damnabiles, nec deturpandas. Vide Auguſtin. de Hæreſib. cap. 26. & tom. 4. de bono viduitatis. cap. 4. Ruffinum in expoſit. Symboli ad Damaſum apud Hieronym. t. 9. Epiſt. 17. Hieronym. adverſus Montanum Epiſtol. 54. Auctor de fide ad Petrum Diacon. cap. 3. fol. 160. apud Auguſtin. tom. 4. *Si cui primo contigerit privari conjugio, ſi voluerit ſecundas vel tertias inire nuptias, nullum de illis peccatum habebit, ſi eas caſte ſervaverit: id eſt, ſi unus & una legitime duntaxat conjuncti, fidem ſervent, ut nec ille mulieri præter uxorem, nec illa viro præter maritum ullatenus miſceatur.* Elmenhorſt.

1 *Cupiditatem procreandi*] Athenag. Chriſtianos uxores ducere, liberis creandis, & ſobolis propagatione concupiſcentiæ modum illis definiri. *Wowerus.*

Cupiditatem procreandi aut unam ſcimus, aut nullam] Philo de Cherubin fol. 78. Ἀνὴρ μὲν γυναικὶ, ἄνθρωπος δὲ ἄῤῥην ἀνθρώπῳ θηλείᾳ εἰς τὰς ἐπὶ γενέσει παίδων ὁμιλίας, ἐπακολουθῶν τῇ φύσει, συνέρχεται συνεσόμενον. Juſtinus Martyr in epiſtola ad Diognetum fol. 384. Chriſtiani γαμοῦσιν ὡς πάντες τεκνογονοῦσιν. Et apolog. 2. pro Chriſtianis fol. 55. Ἀλλ' ἢ τὴν ἀρχὴν οὐκ ἐγαμοῦμεν, εἰ μὴ ἐπὶ παίδων ἀνατροφῇ, ἢ παραιτούμενοι τὸ γήμασθαι, τέλεον ἐνεκρατευόμεθα. Id eſt: *Quin omnino vel matrimonium non aliter contrahimus, niſi liberorum crean-*

ſcimus, aut nullam. [1] convivia non tantum pudica colimus, ſed & ſobria. nec enim indulgemus epulis, aut

creandorum, vel educandorum gratia: vel conjugium detrectantes, perpetuo nos continemus. Athenagoras apologia pro Chriſtianis pag. 41. Γυναῖκα μὲν ἕκαστος ἡμῶν, ἣν ἠγάγετο κατὰ τοὺς ὑφ' ἡμῶν τεθειμένους νόμους, νομίζων, καὶ ταύτην μέχρι τοῦ παιδοποιήσασθαι. ὡς γὰρ ὁ γεωργὸς καταβάλλων εἰς γῆν τὰ σπέρματα, ἄμητον περιμένει, οὐκ ἐπισπείρων, καὶ ἡμῖν μέτρον ἐπιθυμίας, ἡ παιδοποιΐα. Id eſt: *Uxorem quidem unuſquiſque noſtrum quam duxit, ſecundum nobis poſitas leges reputat, eamque ſuſcipiendæ duntaxat prolis gratia. Quemadmodum enim agricola, poſtquam in terram ſemina conjecit, exſpectat meſſem, nihil inſuper inſerens, ita nobis quoque finis concupiſcentiæ liberorum procreatio eſt.* Elmenhorſtius.

Cupiditate procreandi aut unam ſcimus aut nullam] Ita omnes edit. & MS. Reg. Sententia tamen poſtulat *cupiditatem.* Heraldus. Scilicet quia non videbatur antecedere ſubſtantivum fæmineum, cui inniteretur τὸ *ullam* & *nullam*, ut melius de ſyntaxi debuerit prætexere, quam de ſententia. Sed merito Heraldinam hanc larvam ſprevit Rigaltius, quem prave erravit quum rurſus deſeruit Ouzelius exhibens *cupiditatem* ſive ex Heraldi iſto ratiocinio, ſive ex Woweri editione. Nam fæmineum iſtud intellectu petitur ex præcedente *matrimonii*, quod ideo toties probatiſſimi uſurpant pro uxore. Quod lepidum eſt, ſcito Heraldum, licet ita ratiocinetur, in utraque tamen editione retinuiſſe *cupiditate:* atque ita recte citavit Cl. Pricæus ad epiſtolam 1 ad Timoth. III, 12, quum Gallica verſio decentiſſimam hanc cauſam ſciendi unam penitus & vitioſe omittat. Hanc enim cupiditatem procreandi ſtatuit bonam eſſe & cauſam protulit cap. XVIII. *Quid cupido generandi? nonne a Deo data eſt.* Ibi cupidinem generandi dixit, quam nunc cupiditatem procreandi: cui ut inſerviatur, ſcit Chriſtianus unam; ſin, nullam. Et quid aliud in Catalectis Virgilianis ſcribitur ab Caſilio pag. 174.

Compedibus Venerem, vinclis conſtringe Lyæum,
Ne te muneribus lædat uterque ſuis.
Vina ſitim ſedent: natis Venus alma creandis
Serviat. hos fines tranſiluiſſe nocet. Gronovius.

1 *Convivia*] Convivia Chriſtianorum publica, & privata. De publicis, quæ poſt communionem in eccleſia celebrata Chryſoſt. in 1. ad Corinth. Zonaras in Can. Synodi Gang. Ἀρχαῖον ἔθος ἦν, τὸ μετὰ τὴν κοινωνίαν τῶν θείων μυστηρίων, συσσίτια γίνεσθαι, καὶ συμπόσια τῶν πλουσίων χορηγούντων τὰ βρώματα, προσκαλουμένων δὲ καὶ τοὺς πενεστέρους. Illis conviviis accumbebant nullo habito diſcrimine, quod cum non obſervarent Corinthii, ab Apoſt. reprehenduntur. 1. ad Cor. cap. 11. Judas quoque Apoſt. in epiſt. agapis immixtos συνευωχουμένους ἀφόβως ἑαυ-

τοὺς ποιμαίνοντας. Vide Clem. Alexand, Pædag. l. 2. c. 1. Can. 74. conc. Trull. & Can. 28. Laodic. prohibent ἐν τοῖς κυριακοῖς συνεσθίειν, καὶ ἀκούβιτα στρωννύειν. C. convivia 44. diſtic. C. non oportet. 2. diſtinct. interdicitur miniſtros altaris, vel quoſlibet clericos, aut laicos ex ſymbolis convivia celebrare. cujus vero uſus, & effectus hæc convivia in veteri eccleſia fuerint, docet Tertul. Apol. *Cœna noſtra vocatur ἀγάπη, inopes quoque refrigerio iſto juvamus. non qua penes vos paraſiti affectantur, &c. Si honeſta cauſa eſt convivii, reliquum ordinem diſciplinæ æſtimate qui ſit, de religionis officio, nihil ſcurrilitatis, nihil immodeſtiæ admittitur. editur, quantum eſurientes cupiunt.* Ita enim verba illa emendanda, quæ corrupta apud Tertull. ubi præterea ſcribendum: poſt aquam manualem ad lumina. Agape Chriſtianis ipſe adfectus. Cypriano lib. 3. cap. 3 ad Quirin. dilectio fratrum. Ita vertit φιλαδελφίαν in epiſt. D. Petri 2. cap. 1. & munus ad indicium hujus adfectus exhibitum. Tertul. ad Mart. *agape fratrum.* His adde alia Chriſtianorum ſolennia convivia natalitiorum, ſive, ut Tertull. de cor. mil. oblationum natalitiarum. Orig. 3. in Job. pari frugalitate peracta, qualia etiam privata illorum convivia. Clem. Pædag. lib. 2. cap. 12. *Wowerus.*

Convivia non tantum pudica colimus ſed & ſobria] Chriſtiani agitarunt publica & privata convivia. De publicis quæ in eccleſia fiebant poſt ſumptam euchariſtiam, capio hæc Hieronymi in epiſt. Pauli ad Corint. 1. cap. 11. *In Eccleſia convenientes, oblationes ſuas ſeparatim obſerebant, & poſt communionem quæcunque eis de ſacrificiis ſuperfuiſſent, illic in Eccleſia communem cœnam comedentes, pariter conſumebant.* Et Chryſoſt. in eand. epiſt. homil. 27. fol. 559. Κοινὰς δὲ ἐποιοῦντο τὰς τραπέζας ἐν ἡμέραις νενομισμέναις, ὡς εἰκός· καὶ τῆς συνάξεως ἀπαρτισθείσης, μετὰ τὴν τῶν μυστηρίων κοινωνίαν, ἐπὶ κοινὴν πάντες ᾔεσαν εὐωχίαν, τῶν μὲν πλουτούντων φερόντων τὰ ἐδέσματα, τῶν δὲ πενομένων, καὶ οὐδὲν ἐχόντων, ὑπ' αὐτῶν καλουμένων, καὶ κοινῇ πάντων ἑστιωμένων. Id eſt: *Statis autem diebus menſas faciebant communes, & peracta ſynaxi, poſt ſacramentorum communionem omnes commune inibant convivium, divitibus quidem cibos adferentibus, pauperibus etiam & qui nihil habebant vocatis, & omnibus communiter veſcentibus.* Et Sermone de verbis Apoſtoli *Oportet hæreſes eſſe, &c.* Tom. 4. fol. 606. *Inolevit in eccleſiis conſuetudo quædam admirabilis; fideles enim omnes in conventibus ſuis poſtquam audiſſent doctrinas, poſt preces, poſt ſacramentorum communionem, ſoluta concione non mox domum concedebant, ſed dites & abundantiores alimenta & edulia à domibus ſuis auferentes, pauperes vocabant, communeſque faciebant menſas, convivia in ipſa eccleſia. Atque ita à communione menſæ & pietate loci undequaque ad charitatem accendebantur, non abſque ſumma voluptate utilitateque maxima: pauperes enim tum fruebantur conſolatione qualis obtingebat; divites vero fructum benevolentiæ & ab ipſis, quos paſcebant, & à DEO propter quem illos paſcebant, aſſe-*

que-

quebantur, ſicque tandem domum redibant. Igitur multa quidem hinc eis proveniebant bona: ſummum tamen omnium erat, fervens in tota congregatione amicitia, tanta ipſis inter ſe prudentia atque benevolentia congregatis non ſolum cum acciperent, ſed & cum darent beneficia. Oecumen. in epiſt. Pauli ad Cor. 1. cap. 2. pag. 88. Johanne Hentenio interprete: *Præcipuis diebus ſive feſtis poſt ſacrorum myſteriorum participationem agebantur communes cœnæ, præparantibus illas divitibus ac pauperes invitantibus. Id autem erat occaſio charitatis ac modeſtiæ animi.* Hæc convivia à dilectione Ἀγάπας (quod tamen improbat Clemens Alex. lib. 2. pædag. cap. 1. fol. 61.) nominarunt. Hieron. ad Euſtochium de cuſtodia virginit. Tom. 1. Epiſt. 22. cap. 14. Clemens conſtit. Apol. lib. 2 cap. 28. Oecumenius in Epiſtol. Judæ cap. 2. Epitome S. Canonum Tit. 3. fol. 40. Concilium Laodicenum c. 27. & 28. Concilium Gangrenſe cap. 2. Corpus Canon. part. 1. Diſtinct. 42. cap. 3. Tertull. apolog. cap. 39. *Cœna noſtra de nomine rationem ſui oſtendit, vocatur ἀγάπη id quod dilectio penes Græcos eſt. Quantiſcunque ſumptibus conſtet, lucrum eſt pietatis nomine facere ſumtum, ſiquidem inopes quoſque refrigerio iſto juvamus, non qua penes vos paraſiti affectant, ad gloriam famulandæ libertatis, ſub auctoramento ventris inter contumelias ſaginandi, ſed qua penes Deum major eſt contemplatio mediocrium. Si honeſta cauſa eſt convivii, reliquum ordinem diſciplinæ de cauſa æſtimate, quid ſit de religionis officio. Nihil vilitatis, nihil immodeſtiæ admittit, non prius diſcumbitur quam oratio ad DEUM prægustetur. editur quantum eſurientes capiunt, bibitur quantum pudicis eſt utile: ita ſaturantur, ut qui meminerint etiam per noctem adorandum DEUM ſibi eſſe. Ita fabulantur ut qui ſciant Dominum audire. Poſt aquam manualem & lumina ut quiſque de ſcripturis ſanctis, vel de proprio ingenio poteſt, provocatur in medium DEO canere: hinc probatur, quomodo biberit. Æque oratio convivium dirimit. Inde diſceditur non in catervas cæſionum, neque in claſſes diſcurſationum, nec in eruptiones laſciviarum, ſed ad eandem curam modeſtiæ & pudicitiæ, ut qui non tam cœnam cœnaverint, quam diſciplinam.* Sed hæ cœnationes, quæ mutua charitate & Chriſtiana philoſophia non modica conſtabant, ob diſſenſiones & luxum nimium poſtmodum de eccleſiis ſublatæ. Chryſoſt. loco ſupra citato. Theophylact. Bulgariæ Archiepiſcop. in epiſtol. Pauli ad Corint. 1. cap. 11. Concil. Laodicenum cap. 28. Concil. Gangrenſe cap. 11. Concil. Carthagin. 3. cap. 30. Concilium Africanum cap. 9. Concil. Antiſiodorenſe cap. 9. Phocius Nomocan. Tit. 5. cap. 12. Burchardus Wormacienſ. Epiſcop. lib. 3. decretal. cap. 83. De privatis fuſe Clemens Alexandrinus pædagog. lib. 2. cap. 4. In parentalibus quoque pauperes convivio excipiebant. Origenes lib. 3. in Job. fol. 274. *Nunc vero nos non nativitatis diem celebramus, cum ſit dolorum atque tentationum introitus, ſed mortis diem celebramus, utpote omnium dolorum diſpoſitionem, atque omnium*

aut convivium mero ducimus, ſed gravitate hilaritatem temperamus. caſto ſermone, corpore caſtiore, plerique [1] inviolati corporis virginitate perpetuâ fruuntur potius, quam gloriantur. [2] Tantum denique abeſt in-

nium tentationum effugationem. Diem mortis celebramus, quia non moriuntur hi, qui mori videntur. Propterea & memorias Sanctorum facimus & parentum noſtrorum, vel amicorum in fide morientium devote memoriam agimus, tam illorum refrigerio gaudentes, quam etiam nobis piam conſummationem in fide poſtulantes. Sic itaque non diem nativitatis celebramus, quia in perpetuum vivent ii, qui moriuntur. Celebramus nimirum religioſos cum ſacerdotibus convocantes, fideles una cum clero, invitantes adhuc egenos & pauperes: pupillos & viduas ſaturantes, ut fiat feſtivitas in memoriam requiei defunctis animabus, quarum memoriam celebramus, nobis autem efficiatur in odorem ſuavitatis in conſpectu æterni Dei. Hieron. in Jerem. lib. 3. cap. 16. *Moris autem eſt lugentibus ferre cibos, & præparare convivium: quæ Græci* περίδειπνα *vocant, & à noſtris vulgo appellantur parentalia: eo quod parentibus juſta celebrentur*, Natalitia convivia ſancti non celebrarunt. Orig. in Levit. cap. 12. & 13. Homil. 8. fol. 89. *Et ut ſcias, eſſe in hoc grande neſcio quid, & tale quod nulli ſanctorum ex ſententia venerit, nemo ex omnibus ſanctis invenitur diem feſtum, vel convivium magnum egiſſe in die natalis ſui, nemo invenitur habuiſſe læticiam in die natalis filii, vel filiæ ſuæ. Soli peccatores ſuper hujuſmodi nativitate lætantur. Invenimus etenim in veteri quidem teſtamento Pharaonem regem Ægypti, diem natalis ſui cum feſtivitate celebrantem, in novo verò teſtamento Herodem. Uterque tamen eorum ipſam feſtivitatem natalis ſui, profuſione ſanguinis humani cruentavit. Ille enim præpoſitum piſtorum, hic ſanctum prophetam Joannem obtruncavit in carcere. Sancti vero non ſolum non agunt feſtivitatem in natalis ſui die, ſed & ſpiritu Sancto repleti execrantur hunc diem.* Ambroſ. part. 3. de fide reſurrectionis cap. 2. Hieron. lib. 2. in Matth. cap. 14. Beda lib. 2. in Marcum cap. 6. fol. 60. *Elmenhorſt.*

1 *Inviolati corporis virginitate*] Athenag. Apol. παρθενεύοντες Tertull. θεραπευτίδες Aſcetriæ. Niceph. Calliſt. lib. 2. cap. 16. *Wowerus.*

Inviolati corporis virginitate perpetuæ] Athenagoras apologia pro Chriſtianis p. 41. Εὕροις δ᾽ ἂν πολλοὺς τῶν παρ᾽ ἡμῖν, καὶ ἄνδρας καὶ γυναῖκας, καταγηράσκοντας ἀγάμους, ἐλπίδι τοῦ μᾶλλον συνέσεσθαι τῷ θεῷ. (Juſtinus Martyr apolog. 2. pro Chriſtianis fol. 48. Πολλοί (apud Chriſtianos) τινες καὶ πολλαὶ, ἑξηκοντοῦται καὶ ἑβδομηκοντοῦται, οἱ ἐκ παίδων ἐμαθητεύθησαν τῷ Χριστῷ, ἄφθοροι διαμένουσι. *Elmenhorſt.*

2 *Tantum denique abeſt inceſti cupido*] Origen. contra Celſum lib. 1. οἱ δ᾽ οὐκ αὐτῶν ἐπὶ ἰδιωτίᾳ ἐξουθενούμενοι καὶ μωροὶ καὶ ἀνδράποδα εἶναι

inceſti cupido, [1] ut nonnullis rubori ſit etiam pudica con-

εἶναι λεγόμενοι, κἂν μόνον πιστεύωσιν ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ παραδεξάμενοι τὴν τοῦ Ἰησοῦ διδασκαλίαν, τοσοῦτον ἀποδέουσιν ἀσελγείας ϗ ἀκαθαρσίας ϗ πάσης τῆς ἐν συνουσίαις ἀσχημοσύνης, ὡς ϗ τρόπον τελείων ἱερέων πᾶσαν συνουσίαν ἀποστραφέντων πολλοὺς αὐτῶν παντελῶς καθαρεύειν, οὐ μόνον ἀπὸ πάσης μίξεως. Id eſt: *Cæterum homines idiotæ ab illis pro nihil habiti, ut ſtulti & illiberales, ſi modo committant ſe in fidem DEI, & doctrinam Jeſu recipiant, tantum abſunt ab omni laſcivia, ſpurcitia, turpitudine libidinum, ut in morem perfectorum ſacerdotum ab omni coitu abhorrentium, multi eorum in totum caſte pureque vivant, alieni à congreſſu mulierum etiam legitimo.* Athenagoras apolog. pro Chriſtian. pag. 40. Ἡμεῖς δὲ τοσοῦτον ἀδιάφοροι εἶναι ἀπέχομεν, ὡς μηδὲ ἰδεῖν ἡμῖν πρὸς ἐπιθυμίαν ἐξεῖναι. ὁ γὰρ βλέπων, φησὶ, γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἤδη μεμοίχευκεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. οἷς οὖν μηδὲν τὸ πλέον ἔξεστιν ὁρᾶν, ἢ ἐφ' ἃ ἔπλασεν τοὺς ὀφθαλμοὺς ὁ Θεὸς, ἡμῖν φῶς αὐτοὺς εἶναι. ϗ οἷς τὸ ἰδεῖν ἡδέως, μοιχεία, ἐφ' ἕτερα τῶν ὀφθαλμῶν γεγονότων, μέχρις ἐννοίας κριθησομένοις. πῶς ἂν οὗτοι ἀπιστηθεῖεν σωφρονεῖν. Vertit Suffridus Petrus: *Nos vero, tantum abeſt ut promiſcui ſimus, ut ne adſpicere quidem ad concupiſcentiam fœminas liceat. Nam qui aſpicit (inquit) mulierem ut concupiſcat jam ſtupravit eam in corde ſuo. Quibus etiam nihil ulterius ſpectare licet, quam ea quorum gratia Deus oculos creavit, ut lumen eſſent nobis; quibuſque ſpectare libidinoſe ſtuprum eſt, oculis ad aliena occupatis, ad cogitationem uſque rationem reddituris, quomodo hì temperantes eſſe non credantur?* Juſtin. Apol. 2. pro Chriſtian. pag. 48. Theophilus ad Autolycum lib. 3. fol. 269. Athanaſ. ad Antiochum Quæſt. 97. Auguſt. de libero arbit. lib. 1. cap. 3. de honeſtate mulier. cap. 4. & 5. Chryſoſt. in Matth. cap. 5. homil. 17. Tertull. Apolog. cap. 9. Philo de ſpecial. Legib. Euſeb. demonſt. l. 3. demonſt. 7. Macarius homil. 26. Hieron. in Oſeeam tom. 5. cap. 4. fol. 45. Ambroſ. de officiis lib. 1. cap. 50. *Adulterium non ſolum facti colluvione, ſed etiam adſpectus attentione committitur.* Xixtus: *Scito te adulterum eſſe, ſi cogites de adulterio.* Recte tamen Origenes in Matthæum cap. 16. fol. 22. *Adulterium in corde peractum, minus eſt peccatum, quam ſi quis adjungat etiam factum.* Elmenhorſt.

1 *Ut nonnullis rubori ſit pudica conjunctio*] Athenag. Apol. ἡμεῖς δὲ τοσοῦτον ἀδιάφοροι εἶναι ἀπέχομεν, ὡς μηδὲ ἰδεῖν ἡμῖν πρὸς ἐπιθυμίαν ἐξεῖναι. Mira veterum Chriſtianorum continentia. Tertull. 1. cap. 6. ad Uxorem: *Quot ſunt, qui conſenſu pari inter ſe matrimonium tollunt. Voluntariis ſpadonibus pro cupiditate cœleſti, ſalvo matrimonio abſtinentia toleratur.* lib. de Virg. vel. cap. 13. hinc Can. 2. diſt. 13. C. Omne itaque nuptiarum 27. quæſt. 2. an conjunctio pudica prorſus ſine peccato. Reſpondet D. Auguſtin. cap. 6. de bono conjug. *Conjugalis concubitus generandi cauſa culpam nullam*

conjunctio. [1] Nec de ultimâ ſtatim plebe conſiſtimus, ſi honores veſtros & purpuras recuſamus: [2] nec factioſi ſumus, ſi omnes unum bonum ſapimus eâdem con-

nullam habet; ſatiandæ libidinis cauſa culpam venialem. Woweerus.

1 *Nec de ultima ſt. plebe conſ. ſi honores veſtros & p. r.*] Opportune elidit crimen, quod varia tempora fecerunt probabile, unde ſuſtinuit Seneca jactare III de Ira 43. *Humiles quidem & contempti, ſed ſuperioribus acidi & moleſti.* Et Quintilianus in declam. II. *Adverſus ſuperiora rabiem de ſui vilitate ſumunt, genuſque libertatis putant odiſſe majores*, quæ & ſimilia collegit Pricæus ad epiſtolam Judæ verſ. 8. *Gronovius.*

2 *Nec faſtidioſi ſumus, ſi omnes unum bonum ſapimus eadem congregati quiete qua ſinguli*] Ita omnes edit. & MS. Reg. Affirmare tamen audemus legendum, *nec factioſi ſumus.* Nam accuſabantur Chriſtiani vel eo præcipue nomine quod coitiones & factiones inirent, quod nec omiſerat Cæcilius. Diluit nunc criminationem illam Octavius eodem modo quo Tertullianus in Apologetico, unde iſta ſumta ſunt. *Hoc ſumus congregati, quod & diſperſi. Hoc univerſi, quod & ſinguli, &c.* Vide ſis quæ ibi obſervabamus. *Heraldus.*

Nec faſtidioſi ſumus &c.] Dum debellat hanc lectionem Heraldus, & ſupponit *factioſi*, videtur aſſumere ſane cauſam ex notiſſimo petitam, quum etiam ſchola Pythagorea inde publicam iram concitaverit, quaſi cœtum clandeſtinæ conjurationis inſtitueret, quum deſertis & neglectis iis, quæ cives mirabantur, uni bono ſuo vacabat. Sed licet hanc ſuſpicionem quodammodo alibi recoquere conatus ſit Cæcilius, in ejus tamen verbis; quæ nunc reſpicit Octavius, nempe *rident ſacra, miſerantur miſeri, ſi fas eſt, ſacerdotum, honores & purpuras deſpiciunt ipſi ſeminudi*, nulla cogitatio factionis exprimitur, unde de ea nec locus hic admittit talem criminandi mentionem, & inde multo minus hanc repulſionem. Tres amici agunt inter ſe, ubi factionis & coitionis periculoſæ mentio nec adduci poterat nec tolerari, præſertim cum nulla unquam exſtiterit. Faſtidii igitur odioſam tetricamque nauſeam ab Chriſtianis abigit; tanquam fugientibus illos & familiaritatem ac colloquia gentilium averſantibus, qui non idem ſaperent. Id igitur prævaleat, utpote quod exhibet liber MStus nec cauſam habet criminandi levem. Et ne hoc quidem alienum ab Oratore Ciceronis, in cujus libro II. cap. 89 ſcribitur: *Adimere omnem recuſationem Craſſo volui, quem ego paullo ſciebam vel pudentius vel invitius (nolo enim dicere de tam ſuavi homine faſtidioſius) ad hoc genus ſermonis accedere.* Ex quo certe patet vitioſitas in tali homine aut appellatione reſidens, ubi quis videtur peculiare aliquid nactus præterire quæcunque iſta aliorum. Unde etiam Plinius in pulcherrima epiſtola VI libri 8 de Pal-

congregati quiete, quâ ſinguli. nec in angulis garruli, ſi audire nos publice aut erubeſcitis, aut timetis. Et quod in dies noſtri numerus augetur, [1] non eſt crimen erroris, ſed teſtimonium laudis. nam in pulchro genere vivendi & perſtat & perſeverat ſuus, & accreſcit alienus. Sic nos denique [2] non notaculo corporis, ut putatis, ſed innocentiæ ac modeſtiæ ſigno facile dignoſcimus. Sic mutuo, quod doletis, amore diligimus, quoniam odiſſe non novimus: [3] ſic nos, quod invi-

Pallante id tangit: *placuit ære ſignari omnes honores faſtidioſiſſimi mancipii.* Unde illuſtratur voluminis Medicei auctoritas & fides in Taciti fine libri XI ann. Gallica enim interpretatio relinquit Minucium: *& perſonne auſſi ne peut trouver eſtrange, ſi nous aſpirons* &c. *Gronovius.*

1 *Non eſt crimen erroris*] Pront conſiderari debet ſoletque in vitiis, quæ alliciunt augentque corruptos, ubi ſicut in fine capitis XXIV dixit, defenſio communis furoris eſt furentium multitudo, quod vivo tabulæ ſuæ exemplo illuſtravit Cebes, ut imperfecte reddiderit auctor Gallicæ verſionis *ce n'eſt pas un crime, mais une loüange.* Neceſſaria eſt admixtio erroris. *Gronovius.*

2 *Non notaculo corporis*] Rom. *nota occulta.* ita in verbis Cæcilii: *occultis ſe notis, & inſignibus noſcunt.* Gloſſæ: *Notaculum, nota, ſignum.* Tertull. *ſignaculum corporis.* Ruffin. l. 2. cap. 3. Hiſt. *ſignaculum fidei.* Quamvis autem Minucius neget Chriſtianos ſe dignoſcere ſigno corporis, non temere tamen notas, & inſignia, quibus ſe dignoſcebant ab Ethnicis, objecta exiſtimo. Imprimere enim manibus, & brachiis ſolebant nomen Chriſti aut ſignum crucis. Procop. in Eſaiæ cap. 44. ad illa verba: Et alius deſcribet manu ſua. τὸ δὲ, inquit, τῇ χειρὶ, διὰ τὸ ςίζειν ἴσως πολλοὺς ἐπὶ καρπῶν ἢ βραχιόνων, ἢ τοῦ ςαυροῦ τὸ σημεῖον, ἢ τὴν χριςοῦ προσηγορίαν. In quo indubie reſpexerunt ad illa D. Pauli ad Gal. cap. ult. ἐγὼ γὰρ τὰ ςίγματα τοῦ κυρίου ἰησοῦ ἐν τῷ σώματί μου βαςάζω. Wowerus.

Notaculo corporis] Conatur ex ſuperſtitione gentiliſmi in conjugiis ſacerdotum deducere Pricæus ad Apuleji Apologiam pag. 135. *Gronovius.*

3 *Sic nos quod invidetis fratres vocamus*] Hieronym. tom. 2. adv. Helvidium cap. 8. fol. 137. *Omnes Chriſtiani fratres vocamur, quia in commune omnes homines ex uno patre nati, pari inter nos germanitate conjungimur.* Baſilius Mag. homilia in Lacizis habita fol. 212. Πάντες συγγενεῖς, πάντες ἀδελφοὶ, ἑνὸς πατρὸς ἔκγονοι πάντες. ἐὰν τὸ πνευματικὸν ζητῇς, πατὴρ ὁ οὐράνιος. ἐὰν τὰ γήϊνα ζητῇς, μήτηρ ἡ γῆ. καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ διηρτίσμεθα πάντες. ὥςε ἀδελφοὶ ἡ φύσις κατὰ σάρκα, ἀδελφοὶ ἡ γένεσις ἡ κατὰ πνεῦμα. τὸ αὐτό σοι αἷμα φορεῖ ἀπὸ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου.

invidetis, fratres vocamus, ut unius Dei parentis homines, ut conſortes fidei, ut ſpei coheredes. Vos enim nec invicem agnoſcitis, & in mutua odia ſævitis: [1] nec fratres vos, niſi ſane ad parricidium recognoſcitis.

XXXII. Putatis autem nos occultare quod colimus, ſi delubra & [2] aras non habemus? Quod enim ſimulacrum Deo fingam, cum ſi recte exiſtimes, [3] ſit Dei homo ipſe ſimulacrum? [4] templum quod ei extruam,

ἀνθρώπου. τὴν αὐτήν σοι χάριν ἔλαβε παρὰ τοῦ δεσπότου. Euſebius præparat. Eccleſ. lib. 1. cap. 2. Et in eccleſ. hiſtor. lib. 1. cap. 5. Auguſt. de diſciplin. Chriſtian. cap. 1. Arnob. in Pſalm. 133. Athenag. Apolog. pro Chriſtian. pag. 41. Philo de charitate. Ambroſ. de Abraham patriarch. lib. 2. cap. 6. Chryſoſt. tom. 5. lib. 1. de compunct. cordis fol. 486. Tertull. apolog. cap. 39. *Elmenhorſt.*

Fratres vocamus ut unius Dei parentis] Eadem fere ratio hujus ſanctiſſimi nominis apud Tertull. Apol. Juſtin. & Athenag. Lactant. lib. 5. cap. 16. *Fratrum nomen nobis invicem impartimur, quia pares eſſe nos credimus.* Clem. Strom. 2. Ideo nos fratres, quod eodem verbo regenerati. ὁ δὲ ἑταῖρος, ἕτερος ἐγώ. ἢ καὶ ἀδελφοὺς τοὺς τῷ αὐτῷ λόγῳ ἀναγεννηθέντας προσαγορεύομεν. Euſeb. Emiſſ. Homil. 4. *Fratres ſorores non natura, ſed officio & affectione. quos enim diligimus his nominibus vocare ſolemus.* Epictet. Omnes natura fratres putabat. Arrian. Diſſertat. lib. 3. Vagas autem libidines, & promiſcuum cum fœminis coitum Chriſtianis ideo objecerunt, quod Simonitæ, & poſtea Nicolaitæ, qui nomine Chriſtianorum cenſebantur, illo uterentur; ut tradit Irenæus l. 1. c. 20. & 27. Euſeb. Hiſt. lib. 2. cap. 13. l. 3. cap. 29. *Wowerus.*

1 *Nec fratres vos, niſi ſane ad parricidium recognoſcitis*] Nefandas libidines objicit Ethnicis. & fratres iſti paricidæ noti ſunt ſatis ex Petroniano Critone. Homo eſt etiam in ſemine, parricida eſt qui ſuum diſperdit. *Rigaltius.*

2 *Aras non habemus*] Et tamen libro de Oratione Tertullianus dixerat *Aram Dei*, menſam convivio Dominico paratam. & aliis paſſim libris *aras & altaria & ſacerdotes & ſacrificia.* Idem.

3 *Cum ſit DEI homo ipſe ſimulachrum*] Lactant. lib. 2. cap. 2. *Simulachrum DEI non illud eſt, quod digitis hominum ex lapide aut ære, aliave materia fabricatur; ſed ipſe homo, quoniam & ſentit, & movetur, & multas, magnaſque actiones habet.* Et lib. 5. cap. 8. Chryſoſt. orat. 4. contra Judæos, pag. 171. S. Paulus ad Corinth. 2. cap 6. Orig. lib. 8. contra Celſum. Beda lib. 3. in Marc. cap. 9. Auctor comment. in Matth. cap. 23. homil. 45. fol. 905. *Elmenhorſt.*

Sit

truam, cum totus hic mundus, ejus opere fabricatus, eum capere non poſſit? & cum homo latius maneam, intra unam ædiculam vim tantæ majeſtatis includam? Nonne melius [1] in noſtrâ dedicandus eſt mente? in noſtro imo conſecrandus eſt pectore? [2] Hoſtias & victimas Domino offeram, quas in uſum mei protulit, [3] ut rejiciam ei ſuum munus? ingratum eſt: [4] cum ſit lita-

Sit Dei homo ipſe ſimulacrum] Eſt quidem Dei figmentum & plaſma, ſed & dicitur Dei templum & numiſma. *Rigaltius.*

4 *Templum quod ei exſtruam* &c] Ingreditur Octavius locum Chriſtianis notum & ideo facilem, quia Paulus ita excellenti declaratione prævivit, ut narratur in Actis Apoſtol. XVII, 24, quum ille accepiſſet eum ab anterioribus & præſertim divinis rebus pleno pſalte. Unde quum appareat in parato id patrocinium omnibus poſitum eſſe, voluit tamen ad citatum locum Pricæus congerere Lactantium, hæc Minuciana, & Arnobium; fœdior Ouzelius, qui illa ipſa ab labore Pricæi corripiens ſuo nomini ſubjecit: quod idem factum ab eo etiam eſt in illis, quæ de ædicula proſtituit, omnia Pricæana ad Acta eadem cap. XIX verſ. 24, qui & ad Apulejum pag. 177 ſua iſta citat. Pricæus autem in citando indicat ſe legere *laxius*, ut ab Wowero editum. *Gronovius.*

1 *In noſtra dedicandus eſt mente*] Prudentius Martyre Romano:

Ædem ſibi ipſe mente in hominis condidit,
Vivam, ſerenam, ſenſualem, flabilem. Ouzelius.

Sed ad iſtas voces Prudentii Weitzius citaverat hæc ipſa Minucii, quæ Ouzelius putavit ſibi jus eſſe invertere. Reliquiſſet potius iſtam citationem, & inſpexiſſet lib. II contra Symmachum, v. 841. *Juſtitiamque litant, & templum pectoris ornant.* Gronovius.

2 *Hoſtias Domino offeram*] Athenag. ὁ τοῦ παντὸς δημιουργὸς οὐ δεῖται αἵματος ἀπροσδεής. Tertull. ad Scap. *Wowerus.*

Hoſtias & victimas Domino offeram] Marius Victor in Geneſin lib. 2.

.... noſtri nil muneris indiget ille
Totius mundi dominuſque DEUSque.

Docte Theodoret. orat. 7. de ſacrificiis fol. 106. Tertullian. ad Scapulam cap. 1. Euſeb. demonſtration. l. 1. demonſt. 10. Et de vita Conſtant. Imp. lib. 4. cap. 10. Lactantius lib. 6. cap. 25. Et in epitom. cap. 2. & 7. Athenag. apol. pro Chriſtian. pag. 13. Juſtin. Martyr pro Chriſtian. apol. 2. pag. 45. *Elmenhorſt.*

3 *Ut rejiciam ei ſuum munus*] Palam alludit ad verba Pauli ex epiſtola prima ad Timotheum IV, 4. Οὐδὲν ἀπόβλητον μετ' εὐχαριστίας λαμβανόμενον. Sed tamen Heſiodus nos docuit, quam feliciter præmonuerit Epimethea Prometheus, μήποτε δῶρον δέξασθαι πὰρ

litabilis hoſtia, bonus animus, & pura mens, & [1] ſincera

cera

Ζηνὸς Ὀλυμπίου, ἀλλ' ἀποπέμπειν Ἐξοπίσω. Quanta cæcitas & ambiguitas? *Gronovius.*

4 *Cum ſit litabilis hoſtia bonus animus, & pura mens, & ſincera conſcientia*] Porphyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων l. 2. f. 36. Θεοῖς δὲ ἀρίστη μὲν καταρχὴ, νοῦς καθαρὸς καὶ ψυχὴ ἀπαθής. Xixtus in ſententiis: *Templum ſanctum eſt DEO mens pura, & altare eſt optimum, cor mundum & ſine peccato.* Lact. in lib. 2. Thebaid. Statii, pag. 56. *Victimarum loco bona conſcientia litatur.* Docte Hierocles in Pythagoram. Hieron. de inſtitut. monachi ad Paulum epiſt. 13. cap. 3. tom. 1. Clemens Alexand. lib. 7. Stromat. fol. 303. Auguſtin. de natur. & gratia contra Pelagian. cap. 64. & tom. 10. ſerm. 1. in feſto epiphaniæ fol. 438. Lact. lib. 5. cap. 19. lib. 6. cap. 24. Et in epitome cap. 3. Philo de *Offerentibus victimas*, fol. 582. & ſeq. Prudent. contra Symmach. lib. 2. pag. 395. & in Romano Martyre p: 217. *Elmenhorſt.*

Litabilis hoſtia, bonus animus, & pura mens, & ſincera conſcientia] Juſtinus Martyr Paræner. 2. Ὁ Θεὸς οὐ βούλεται τῶν σωμάτων ἀλκὴν, καὶ τύπων εὐμορφίαν, οὐδὲ εὐγενείας φρύαγμα, ἀλλὰ ψυχήν τε καθαρὰν, ὁσιότητι τετειχισμένην. Lactantius lib. 6. cap. 25. ex Seneca: *Vultiſne vos Deum cogitare magnum & placidum, & majeſtate leni verendum amicum, & ſemper in proximo? Non immolationibus, & ſanguine multo colendus; (quæ enim ex trucidatione immerentium voluptas eſt?) ſed mente purâ, bono honeſtoque propoſito.* Ouzelius.

Bonus animus, pura mens] Cic. 1. de Nat. Deor. *Cultus Deorum eſt optimus, ut eos ſemper pura, incorrupta & voce, & mente veneremur.* Prudent. περὶ στεφ. Victimas Chriſti cordis innocentiam, oris quietem, caſtitatem corporis. Juſtin. Paræner. 2. Deum velle ψυχήν τε καθαρὰν, ὁσιότητι τετειχισμένην. Arnob. lib. 5. 6. 7. Porphyr. περὶ ἀπ. ἐμψ. & apud Euſeb. Præp. Euang. l. 4. c. 5. Vide Suid. καλλιερῶ. & Pſal. 51. *Wowerus.*

Quum ſit litabilis hoſtia &c.] Cui non accidit amœniſſima hæc Chriſtiani candoris & internæ caſtitatis profeſſio vel deſcriptio, ſicut non tempori adſtricta, non loco, ita unica & certiſſima per omnes vitæ partes neceſſitas. Unde igitur fieri potuit, ut hanc pulchritudinis noſtræ confeſſionem, hoc quietis Chriſtianæ ſepimentum adeo impie & per maximam ſacerdotii Chriſtiani ignorantiam, ſuſtinuerit contrahere Io. Harduinus ad iſtum ſolum ſtatum, quo aliquis velit noſſe, quomodo offerat, quum ſolus ſis, quomodo ſacrifices, ubi nulla ſacerdotis opera &c. Sed ille ſic naſo ſuſpendit male educatos, quem rideret Minucius Felix. Tu ſi vis, eum vide ſic bacchantem ad Ioannis Chryſoſtomi Epiſtolam ad Cæſarium in notis pag. 210 & 211. Quæ vero huc afferuntur ab Ouzelio, jam collecta habet Weitzius ad Prudentium pag. 616. *Gronovius.*

1 *Sincera ſententia*] Rom. *conſcien-*

ſcien-

ſcera conſcientia. Igitur qui [1] innocentiam colit, Domino ſupplicat: qui juſtitiam, Deo libat: qui fraudibus abſtinet, propitiat Deum: [2] qui hominem periculo ſubripit, opimam victimam cædit. [3] Hæc noſtra ſacrificia, hæc Dei ſacra ſunt. ſic apud nos religioſior eſt ille, qui juſtior. At enim quem colimus Deum, [4] nec oſtendimus, nec videmus. Immo ex hoc Deum credimus, quod eum ſentire poſſumus, videre non poſſumus. [5] In operibus enim ejus, & in mundi omnibus motibus virtutem ejus ſemper præſentem aſpicimus, cum tonat, fulgurat, fulminat, cum ſerenat. Nec mireris ſi Deum non vides. vento & flatibus omnia impelluntur, vibrantur, agitantur, & [6] ſub ocu-

ſcientia. Wowerus.

1 *Junventiam*] Scribe, *innocentiam.* Meurſius.

Qui innocentiam colit] Hæc omnia & præſertim quartum de ſervando homine, innexa ſunt præcepto, quod narrat Matthæus IX, 13, unde ibi hæc verba attulit Pricæus. *Gronovius.*

2 *Qui hominem periculo ſurripit*] Xixtus in ſentent. *Hoſtia DEO acceptabilis benefacere hominibus.* Elmenhorſt.

3 *Hæc noſtra ſacrificia*] Notavimus ad Tertullianum in Apolog. & ad Scapulam. *Rigaltius.*

4 *Nec oſtendimus, nec videmus*] Hunc locum ſic adminiſtravit Cl. Baſnage lib. 17 cap. 11 pag. 974. „Le Payen crioit inceſſemment „au Chretien, en lui inſultant, „Montre moi ton Dieu; c'etoit „un des reproches qu'on faiſoit a „Theophile d'Antioche, qu'il ne „pouvoit montrer le Dieu qu'il „adoroit. Il faloit même qu'il „fut fort commun. Car on trou„ve encore cette accuſation dans „Minucius Felix, que le Chre„tien ne peut ni voir, ni mon„trer ſon Dieu; mais on n'avoit „qu'a faire l'elevation du ſacre„ment, comme on fait aujour„d'huy, afin que le peuple voye „ſon Dieu notre Seigneur, & „qu'il adore. Les Peres des pre„miers ſiecles ſe tuoient de dire „aux Payens, que le Dieu des „Chretiens ne ſe voyoit que par „les yeux de l'ame, qu'il ne ſe „voit que dans le Ciel, dans les „aſtres. Dans les ouvrages qu'il „a creez.

5 *In operibus ejus*] Hæc tranſcripta ex Tertull. Apol. Cic. Tuſcul. 1. *Wowerus.*

In operibus enim ejus] Athanaſ. de incarnat. verbi Dei fol. 61. Auguſtinus in Pſalm. 41. Chryſoſtom. in Geneſ. cap. 1. homil. 4. Oecumenius in epiſtol. Pauli ad Romanos. *Elmenhorſt.*

6 *Sub oculis tamen non venit ventus & flatus*] Lactant. lib. 7. cap. 9. *Ante omnia, quoniam DEUS ab homine videri non po-*

teſt,

oculis tamen non venit ventus & flatus. In ſole [1] adeo, qui videndi omnibus cauſa eſt, [2] videre non poſſumus; radiis acies ſubmovetur, obtutus intuentis hebetatur: & [3] ſi diutius inſpicias, omnis viſus extinguitur. Quid? ipſum ſolis artificem, illum luminis fontem poſſis ſuſtinere, cum te ab ejus [4] fulgoribus avertas,

teſt, ne quis tamen ex eo ipſo putaret DEUM non eſſe, quia mortalibus oculis non videretur; inter cætera inſtitutorum ſuorum miracula fecit etiam multa, quorum vis quidem apparet, ſubſtantia tamen non videtur: ſicut eſt vox, odor, ventus, ut harum rerum argumento & exemplo, etiam DEUM licet ſub oculos non veniret, de ſua tamen vi, & effectu, & operibus cerneremus. Quid voce clarius? aut vento fortius? aut odore violentius? hæc tamen cum per aërem feruntur, ad ſenſus uſque noſtros veniunt, & eos potentia ſua impellunt, non cernuntur acie luminum, ſed aliis corporis partibus ſentiuntur. Similiter DEUS non aſpectu nobis, aliove fragili ſenſu comprehendendus eſt, ſed mentis oculis intuendus; cum opera ejus præclara & miranda videamus. Xenoph. lib. 4. Memorab. fol. 802. Theophilus lib. 1. ad Autolycum. *Elmenhorſt.*

1 *Solem adeo*] Theophil. lib. 1. ad Aut. εἰ τῷ ἡλίῳ ἐ δύναται ἄνθρωπος ἀτενίσαι διὰ τὴν ὑπερβάλλȣσαν θέρμην, καὶ δύναμιν, πῶς ȣ̓χὶ μᾶλλον τῇ τȣ̃ θεȣ̃ δόξῃ ἄνθρωπος θνητὸς ȣ̓ δύναται ἀντωπῆσαι. Clem. Protrept. *Wowerus.*

In ſole adeo, qui vivendi omnibus cauſa eſt] Ita ſcriptum eſt in exemplari. & hæc ſcriptura confirmatur eo quod ſequitur paulo poſt: *In ſolem adeo rurſus intende.* Rigaltius.

2 *Solem videre non poſſumus*] Lucretius de rerum natur. lib. 5. pag. 118.

Sol etiam cæcat, contra ſi cernere pergas.

Xenophon memorab. lib. 4. fol. 802. Ἐννόει δὲ, ὅτι καὶ ὁ πᾶσι φανερὸς δοκῶν εἶναι ἥλιος, ȣ̓κ ἐπιτρέπει τοῖς ἀνθρώποις ἑαυτὸν ἀκριβῶς ὁρᾷν, ἀλλ' ἐάν τις αὐτὸν ἀναιδῶς ἐγχειρῇ θεᾶσθαι, τὴν ὄψιν ἀφαιρεῖται. Ideſt: *Etiam conſideres, quod ſol, cum omnibus eſſe conſpicuus videatur, non permittat hominibus uti ſe accurate adſpiciant: ſed ſi quis impudentior eum ſpectare conetur, videndi facultatem amittat.* Theodoret. orat. 10. de provident. Baſilius Magnus homil. in illud S. Iohannis: *Et DEUS erat verbum, &c.* fol. 199. *Elmenhorſt.*

3 *Si diutius inſpicias, o. viſus extinguitur*] Ex Platone ſumpſit in Phædone pag. 74. Μὴ πάθοιμι, ὅπερ οἱ τὸν ἥλιον ἐκλείποντα θεωρȣ̃ντες καὶ σκοπȣ́μενοι πάσχȣσι. διαφθείρονται γάρ πȣ ἔνιοι τὰ ὄμματα, ἐὰν μὴ ἐν ὕδατι ἢ ἔν τινι τοιȣ́τῳ σκοπῶνται τὴν εἰκόνα αὐτȣ̃. Gronovius.

4 *Fulgoribus*] Scribe *fulguribus.* conjungere ſolet *fulgura* & *fulmina.* ita ſupra, *Rutilare fulgura, fulmina præmicare.* Et poſtea, *Cum cælum, & fulmina, & fulgura longe ante fuerint, quam*

Jupi-

tas, à fulminibus abſcondas? [1] Deum oculis carnalibus vis videre, [2] cum ipſam animam tuam quâ vivificaris & loqueris, nec aſpicere poſſis, nec tenere? Sed enim Deus actum hominis ignorat; & in cœlo conſtitutus non poteſt aut omnes obire aut ſingulos noſſe. Erras, ô homo, & falleris. unde enim Deus longe eſt, cum omnia cæleſtia, terrenaque, & quæ extra iſtam orbis provinciam ſunt, [3] Deo cognita, plena ſint? ubique non

Jupiter in Cretâ naſceretur. Meurſius.

1 *DEUM oculis carnalibus vis videre, cum ipſe animam tuam aſpicere nec poſſis*] Auguſtin. Tract. 18. in Johannem f. 50. *Anima humana non videtur, & per opera quæ exhibet in carne, magnam præbet admirationem bene conſiderantibus.* & T. 9. de Symbolo ad Catechum. c. 3. fol. 771. *Sed dicit paganus, oſtende mihi quem colis? Reſpondeo: ego quidem habeo etiam modo quem tibi oſtendam, ſed tu non habes oculos unde videas. Beati enim, ait Salvator noſter, mundo corde, quoniam ipſi Deum videbunt. Cor immundum & tenebris obvolutum peccatorum, Deum quærit videre. Lux lucet in tenebris, ſed tenebræ eam non comprehendunt. Nunquid quia cæcus non videt, ideo lux non lucet? ſi noſſes, ô infidelis, dicere Deo vero, illumina oculos meos: videres nobiſcum nunc per ſpeculum in ænigmate, ut poſſes videre facie ad faciem. Si ex operibus intelligeres artificem, ex creatura conjiceres creatorem. Si expaveſceres in te, quia non totum capis te, agnoſceres Deum, qui fecit te. Non enim vides animam tuam, cum omnia videat anima tua, per carnem tuam. At ſi vides animam tuam, dic mihi qualis vel quanta ſit, utrum quadra an rotunda, utrum lenis an aſpera, utrum calida an frigida, utrum alicujus coloris, an omni colore carens. Video defeciſti oſtendere animam tuam qualis ſit. Non potes. Ecce immortalis eſt anima tua, & vivificat mortalem carnem tuam. Immortalem dico animam tuam ad utrumque. Si credit, immortalis eſt ad vitam: ſi non credit, immortalis eſt ad pœnam. Credimus ergo Deum immortalem & inviſibilem, non illum quem vos infideles Deum fingitis, ſimul & adulterantem & tonantem, ſed Deum verum, totius mundi fabricatorem atque rectorem.* Servius in 6. Æneid. fol. 438. *Animus inviſibilis eſt, ſicut etiam DEUS, unde originem ducit.* Philo in decalog. Apulejus de mundo pag. 128. Theophil. lib. 1. ad Autolyc. fol. 246. Chryſoſt. in Matth. cap. 4. homil. 14. *Elmenhorſt.*

2 *Num*] Scribo, *cum*. Meurſius.

3 *Deo cognita plena ſint*] Lego, *Deo cuncta p. ſ.* vel *D. cognita plene ſint.* ſed illud prætulerim. *Meurſius.*

Deo cognita plena ſint] Rom. delet τὸ cognita. MS. cuncta. apud Por-

non tantum nobis proximus, ſed infuſus eſt. In ſolem adeo rurſus intende, cœlo affixus, ſed terris omnibus ſparſus eſt: pariter præſens ubique intereſt, & miſcetur omnibus: [1] nuſquam enim claritudo violatur. Quanto magis Deus auctor omnium, ac [2] ſpeculator omnium,

Porphyr. περὶ εὐλογ. φιλοσοφ. Πάντα θεοῦ πλήρη, πάντα θεὸς ἐστεφάνωται. *Wowerus.*

Deo cuncta plena ſint] Hilarius lib. 1. de Trinitate: *Nullus ſine Deo, neque ullus non in Deo locus eſt. In cœlis eſt, in inferno eſt, ultra maria eſt. Ineſt interior, excedit exterior. Ita cum habet atque habetur: neque in aliquo ipſe, neque non in omnibus eſt.* Et in Pſalm. 118. & 137. Athanaſ. in reſcripto ad Liberium epiſcop. Roman. ὅτι τέλειον ἄνθρωπον ἀνέλαβεν ὁ θεὸς λόγος, &c. fol. 397. Auguſt. lib. 1. confeſſion. cap. 3. Et de civitate Dei lib. 7. cap. 30. Theophilus lib. 2. ad Autolyc. fol. 249. Hieron. l. 18. in Eſaiam cap. 66. *Elmenhorſt.*

Deo cognita, plena ſunt] Hoc eſt, *Deo cognita ſunt, Deo plena ſunt.* Deo ſunt cognita, & plena ipſo. *Rigaltius.*

Deo cognita, plena ſint] Recte vindicat Rigaltius, & miror, quum id tam clare dictum eſſet, voluiſſe Pricæum ad Acta Apoſtol. XVII, 27, unde hæc Octavius adumbravit, tamen inhærere τοῖς *cuncta plena.* Gronovius.

1 *Nuſquam enim claritudo violatur*] Id vel cæcus animadvertat & confiteatur. Verum an hæc cauſa dici debeat, cur iſtud præcedens ita ſe habeat, vix video, quum & nimis large de eo rhetorizet, qui per umbroſa plurima vetatur, ſicut id dixiſſe antiquos probat liber 1 Patern. Obſerv. 3: & nunc eandem pergit declarare auctor, qui ſcripſit *nuſquam ejus claritudo violatur.* Idem.

2 *Speculator omnium, à quo nihil poteſt eſſe ſecretum, tenebris intereſt, intereſt cogitationibus*] Prudentius Hymno Matutino:

Speculator adſtat deſuper,
Qui nos diebus omnibus,
Actuſque noſtros proſpicit
A luce primâ in veſperum.
Hic teſtis, hic eſt arbiter!
Hic intuetur quicquid eſt,
Humana quod mens concipit:
Hunc nemo fallit judicem.

Sic Baſilius Magnus: ὅπουπερ ἂν βαδίζῃς, ὅτιπερ ἂν ἐνεργῇς, κἂν ἐν σκότει, κἂν ἐν ἡμέρᾳ, ἐπισκοποῦντα ἔχεις τὸν τοῦ θεοῦ ὀφθαλμὸν ἐξ ἑτοίμου κατοικητηρίου αὐτοῦ. οὐ πύλαι ἀνοίγονται. οὐ παραπετάσματα συνάγονται. ἕτοιμόν ἐστιν εἰς θέαν τὸ κατοικητήριον τοῦ θεοῦ. πάντας ἐφορᾷ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. οὐδὲ εἷς διαφεύγει αὐτοῦ τὴν θέαν. οὐ σκότος, οὐ τοῖχοι παρακαλύπτοντες, οὐδὲν ἐμπόδιόν ἐστιν ὀφθαλμοῖς θεοῦ. Thales apud Ciceronem lib. 2. de Legib. *Homines exiſtimare oportet Deos omnia cernere.* Silius Ital. lib. 15.

.... quæcunque capeſſes,
Teſtes factorum ſtare arbitrabere Divos. Ouzelius.

Et quam ſit hic locus communis, monſtrat quoque Pricæus ad Matthæum VI, 4, quum iſta Ouzelius peti-

omnium, à quo nullum poteſt eſſe ſecretum, tenebris intereſt, [1] intereſt cogitationibus noſtris, quaſi alteris tenebris? [2] non tantum ſub illo agimus, [3] ſed & cum illo, ut prope dixerim, vivimus.

XXXIII.

petiverit ex Weitzianis ad Prudentium pag. 552.

1 *Intereſt cogitationibus*] Sen. epiſt. 84. *Nibil Deo clauſum eſt, intereſt animis noſtris, & cogitationibus medius intervenit.* Juſtin. Apol. 1. θεὸν ἔχομεν μάρτυρα τῶν τε λογισμῶν, καὶ τῶν πράξεων. Epictet. apud Arrian. lib. 2. Deum, & genium noſtrum inerrare cogitationibus, & videre quæ agimus. Hermog. apud Plutarch. lib. ὅτι οὐδὲ ζῆν ἔστιν ἡδέως κατ' ἐπίκουρον. Ἐπικ.

Tenebris intereſt, intereſt cogitationibus noſtris] Hieron. pro libris adv. Jovinian. apologia ad Pammach. tom. 1. cap. 6. fol. 184. *Nibil DEO clauſum eſt: & tenebræ quoque lucent apud eum.* Arrianus in Epict. lib. 1. cap. 14. ἀλλ' ὅταν κλείσητε τὰς θύρας καὶ σκότος ἔνδον ποιήσητε, μέμνησθε μηδέποτε λέγειν ὅτι μόνοι ἐστέ, οὐδὲ ἐστέ. ἀλλ' ὁ θεὸς ἔνδον ἐστὶ καὶ ὁ ὑμέτερος δαίμων ἐστί. Iſidorus Peluſiota lib. 4. epiſt. 47. Lact. lib. 6. cap. 24. lib. 2. cap. 17. lib. 5. c. 8. Athenag. apol. pro Chriſtian. pag. 39. Cyprian. de lapſis fol. 222. Prudent. in Hymno. matut. Boëtius de conſolat. philoſoph. lib. 5. met. 2. & proſa 6. Baſilius Imp. in exhort. ad Leonem filium cap. 42. Ambroſius de officiis lib. 1. c. 14. l. 2. c. 19. *Elmenhorſt.*

Tenebris intereſt, intereſt cogitationibus noſtris] Veriſſima hæc profeſſio valde ferbuit in mente Pricæi, unde non modo advocat ad Pſalmum CXXXVIII, 3 in poſterioribus Annotationibus, ſed largius appoſuit Lucæ v, 22 non tantum ut legerentur, ſed tanquam purgaturus: nempe quum recordaretur in loco Senecæ per Wowerum citato legi *intereſt animis noſtris, & cogitationibus mediis intervenit*, imaginatus ejus imitatione nunc fruitum Minucium, ſtatuit in hoc noſtro legendum *animis* pro *tenebris*, negatque eſſe cur a quoquam cordato audaciæ damnetur, ſi ita legendum propoſuerit. Quod adeo infauſtum eſt, ut nemo poſſit credere virum egregium vel attendiſſe ad ſequentia *quaſi alteris tenebris*, quæ prorſus locum non haberent, ſi ita eſſet ſcriptum. Itaque & ipſe iterum citans hæc verba ad Apulejum libro VI Mileſ. pag. 298 ſine tumultu retinet *Tenebris intereſt*. Gronovius.

2 *Non tam ſub illo agimus, ſed cum illo vivimus*] S. Paulus in Act. Apoſt. cap. 17. DEUS non longe ab unoquoque noſtrum, ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν. ὡς καί τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασι, τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν. *Elmenhorſt.* Immo apud Lucam cap. XVII, 21. Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐντὸς ὑμῶν ἐστιν.

3 *Sed & cum illo*] Interſeruimus particulam copulativam ex MS. Reg. *Herald.*

• *Cum illo, ut prope dix. vivimus*] Quum Elmenhorſtius his verbis

XXXIII. [1] Nec nobis de noſtrâ frequentiâ blandiamur: [2] multi nobis videmur, ſed Deo admodum pauci ſumus. Nos gentes nationeſque diſtinguimus: [3] Deo una domus eſt mundus hic totus. [4] Reges tantum regni ſui per officia miniſtrorum univerſa novere: Deo indiciis opus non eſt. Non ſolum in oculis ejus, ſed & in ſinu vivimus. Sed Judæis nihil profuit, quod unum & ipſi Deum aris atque templis maximâ ſuperſtitione coluerunt. Ignorantiâ laberis, ſi priorum aut oblitus aut inſcius, poſteriorum recordaris. Nam & ipſi, Deum noſtrum, idem enim omnium Deus eſt, [5] quandiu caſte, innoxie, religioſeque coluerunt, quandiu præceptis ſalubribus obtemperaverunt, de paucis innu-

appoſuerit caput XVII Actorum Apoſt. non decuit Pricæum verba Minuciana trajicere ad eandem partem Actorum: ob quam noxam punitus fuit ab Ouzelio eadem iſta Pricæana compilante. Citat tamen Pricæus, *cum illo prope dixer. vivimus.* Gronovius.

1 *Nec nobis de noſtra frequentia blandiamur*] Ut ille apud Juvenalem Sat. 13.

Si curant igitur cunctos punire nocentes,
Quando ad me venient?

Plinius Hiſt. nat. 2. *Deos agere curam rerum humanarum credi, ex uſu vitæ eſt; pœnaſque maleficiis aliquando ſeras, occupato Deo in tanta mole, nunquam autem irritas eſſe.* Rigaltius.

2 *Multi nobis videmur*] Sic credo edere voluiſſe omnes; tamen opinor typorum errore exhibent quidam *videmus.* Gronovius.

3 *Deo una domus eſt mundus hic totus*] Lact. lib 4. cap. 29. *Hic mundus una Dei domus eſt.* Philo lib. 2. de Monarch. pag. 564. τὸ μὲν ἀνωτάτω καὶ πρὸς ἀλήθειαν ἱερὸν θεοῦ νομίζειν τὸν σύμπαντα χρὴ κόσμον εἶναι. νεὼν μὲν ἔχοντα ἁγιώτατον τῆς τῶν ὄντων οὐσίας μέρος, οὐρανὸν, ἀναθήματα δὲ τοὺς ἀστέρας, ἱερέας δὲ τοὺς ὑποδιακόνους αὐτοῦ τῶν δυνάμεων ἀγγέλους. Id eſt: *DEI templum ſummum verumque exiſtimandum eſt mundus hic univerſus, cujus ſacrarium ſit cœlum, in tota rerum natura præſtantiſſimum; donaria vero ſidera, ſacerdotes & æditui poteſtates angelicæ.* Elmenhorſt.

4 *Reges tantum regni ſui per officia miniſtrorum univerſa novere*] Corrigo, *Reges ſtatum r. ſ. p. o. m. diverſa n.* Meurſius.

5 *Quamdiu caſte*] Tertull. Apol. *Neceſſe eſt igitur pauca de Chriſto, ut de Deo totum. Judæis erat apud Deum gratia, ubi & inſignis juſtitia, & fides originalium auctorum,* & quæ ſeq. Scribe ex MS. pauca de Chriſto, ut de Deo. Tantum Judæis erat apud Deum. *Wowerus.* MS. auget *quamdiu enim tum c.* Male. *Meurſius.*

1 *In-*

innumeri facti, de egentibus divites, de ſervientibus reges; modici multos, [1] inermi armatos, dum fugiunt inſequentes, Dei juſſu, & elementis adnitentibus obruerunt. Scripta eorum relege, vel ſi Romanis magis gaudes, ut tranſeamus veteres, [2] Flavii Joſephi, vel Antonii Juliani, de Judæis require; jam ſcies [3] nequitiâ ſuâ hanc eos meruiſſe fortunam: nec [4] quidquam accidiſſe, quod non ſit his, ſi in contumaciâ perſeverarent, ante prædictum. Ita prius eos deſeruiſſe comprehendes, quam eſſe deſertos: nec, ut impie, loqueris, [5] cum Deo ſuo captos, ſed à Deo, ut diſciplinæ transfugas, deditos.

XXXIV.

1 *Inermi armatos &c. obruerunt*] Cognitu digna eſt interpretatio Gallica etſi præpoſteris partibus, tamen conferens ad claritatem: *Tous les élemens ont combatu pour eux a l'encontre de leurs ennemis; en fuyant ils ont defait ceux qui les pourſuivoient, & ſans armes ils ont vaincu des hommes armez.* Satis patet igitur mens Octavii. *Gronovius.*

2 *Flavii Joſephi, vel Antonii Juliani*] In MS. ſcribitur *Flavi Joſæpi* & abraſæ membranæ ſuperficies oſtendit ſcriptum fuiſſe *Antonini Juliani.* Rigalt.

3 *Nequitia ſua hanc eos meruiſſe fortunam*] Beda lib. 9. in Luc. cap. 23. fol. 493. *Judæi quia data ſibi optione, pro Jeſu latronem, pro ſalvatore interfectorem, pro datore vitæ, elegerunt ademptorem, merito ſalutem vitamque perdiderunt & latrociniis ſe ac ſeditionibus in tantum ſubmerſerunt, ut & patriam, regnumque ſuum, quod plus Chriſto amavêre perdiderint, & hactenus eam, quam vendidere, vel animæ vel corporis libertatem recipere non meruerint.* Auguſtin. de conſenſu Euangeliſt. lib. 1. cap. 2. & 13. Origen. contra Celſum lib. 2. Nicephorus Calliſt. lib. 2. eccl. hiſt. cap. 9. Tertull. Apol. cap. 21. Chryſoſt. in Matth. cap. 24. Homil. 77. Procopius Sophiſta in Eſaiam fol. 157. Theodor. de fine & judicio orat. 2. Iſidor. Peluſiot. lib. 3. epiſt. 128. Theophylactus in Johan. cap. 4. Hieron. in Eſaiam lib. 17. c. 63. In proverbia Salomonis lib. 1. cap. 1. fol. 73. Auctor comment. in Matthæum cap. 24. homil. 49. fol. 934. *Elmenhorſt.*

4 *Quicquid*] Emend. *quid.* Meurſius.

5 *Cum Deo ſuo captos*] Ita ſolus Rigaltius, quem ſequuntur nonnulli ex poſteris, etſi verbum ille unum non proferat, cur omiſerit verbum *eſſe*, quod habent Sabæus, Wowerus, Heraldus, etiam Cellarius, exhibentes *cum Deo ſuo eſſe captos.* Quod moneo, ut inquiratur in verum. Rem hanc ipſam expreſſit Titus, dicens Θεῶ

 φῆ-

XXXIV. [1] Ceterum de incendio mundi, aut improviſum ignem cadere, [2] aut difficile, non credere, vulgaris erroris eſt. Quis enim ſapientium dubitat, quis ignorat, [3] omnia quæ orta ſunt occidere? quæ facta ſunt

φήναντι ὀργὴν ἐπιδεδωκέναι τὰς ἑαυτοῦ χεῖρας apud Ioannem Antiochenum in Peireſcianis. *Gronovius.*

1 *Ceterum de incendio mundi aut improviſum ignem cadere, aut difficile non credere, vulgaris erroris eſt*] Hæc quidem eſt antiqui exemplaris ſcriptura, ſed abſque ſenſu. Nec placet quod in quibuſdam editionibus tentatum fuiſſe video, *Aut improviſum ignem cadere aut difficilem credere.* Nec tamen arguo mutandi licentiam. nam eſt ſane leviſſima mutatio. ſed nihil juvat, nec tollit abſurditatem ſententiæ. Videamus igitur, an reſtitui vera lectio poſſit repoſitis quæ ſunt elocata: *Ceterum, de incendio mundi, aut improviſum ignem credere, aut difficile non cadere, vulgaris erroris eſt.* Ait Minucius, eos ſentire cum vulgo, qui putant non eſſe proviſum ignem idoneum tantæ conflagrationi; aut ſi fuerit proviſus difficulter tot per ætates prohibitum, ne caderet. Hanc ſententiam viris cordatis indignam eſſe docet. cum apud Deum ſemper in promptu, ac proinde tam facile ſuſtineri & cohiberi, quam non difficile promi. *Rigaltius.*

Ceterum de incendio mundi, aut improviſum ignem credere, aut difficile, non cadere, vulgaris erroris eſt] Sic hunc locum olim excudi curavimus, quia tum temporis hæc Rigaltii conjectura nobis veriſſima videbatur. Jam non parum animum meum mutavit Viri Eximii ac Celeberrimi M. Z. Boxhornii ſententia, cui, cum in veteri exemplari legatur; *Ceterum de incendio mundi aut improviſum ignem cadere, aut difficile non credere, vulgaris erroris eſt:* multo magis placet ſi reſcribatur ex exemplaris veſtigiis: *Ceterum de incendio mundi, aut improviſum ignem cadere, aut ſufficere non credere, vulgaris erroris eſt.* Ouzelius.

2 *Aut difficile*] Nec Rigaltium nec Boxhornium intelligo. Obſcurat enim Minucium ſuſpicione ſua uterque, ut dubitare ſtatim oporteat, an vel alterutra conjectura uſus fuerit. Cæterum Minucii ratio & ſermonis conſtitutio hæc eſt, ut Octavium traducat ad novam materiam ab Cæcilio per vituperium Chriſtianis objectam, facitque eum dicere quod pertineret ad incendium mundi. Quod quum dixiſſet, reminiſcitur non de ſolo incendio actum, ſed etiam de ruina per ruptam elementorum compagem; ut mox illa duo clarius jungit in Epicureis. Hinc poſt iſta verba de incendio mundi interponit duos interitus modos, nempe *aut improviſum ignem cadere aut diſſilire.* Hos duos, inquam, perituri mundi modos *non credere vulgaris erroris eſt*, ut apud Suetonium in Auguſto cap. 88 *communis hominum error eſt.* Gronovius.

3 *Omnia quæ orta ſunt occidere*] Cyprian. ad Demetrian. fol. 254.

Hæc

ſunt interire? Cælum quoque cum omnibus, quæ cælo continentur, [1] ita ut cœpiſſe, deſinere? [2] Fontium dulci

Hæc ſententia mundo data eſt, hæc Dei lex eſt, ut omnia orta occidant, & aucta ſeneſcant, & infirmentur fortia, & magna minuantur, & cum infirmata, & diminuta fuerint, finiantur. Cicero lib. 1. de natura Deorum pag. 17. Philargyr. in 2. Georg. Baſilius Magnus homil. 6. in Hexæmer. Salluſt. de bell. Jugurtin. & 1. epiſt. ad Cæſar. *Elmenhorſt.*

1 *Ita ut cœpiſſe, deſinere*] Ita edidimus, MS. Reg. ſequuti. Legebatur antea, *cœpiſſet.* Herald.

2 *Fontium dulci aqua, mariſve nutriri*] MS. Reg. *fontium dulci aqua maria nutrire.* Non bene. Hoc ait Minucius, Stoicorum ſententia cœlo interitum imminere, conſumto humore quo cœleſtia corpora ali exiſtimabant, quam quidem opinionem ut omnino ridiculam notat Ariſtoteles l. de meteoris 2. *Herald.*

Fontium dulces aquas maria nutrire in vim ignis abiturum] Loci antehac depravatiſſimi præclaram emendationem ſuggeſſit nobis vetus exemplar. nam ſic omnino habet: *Fontium dulcis aqua maria nutrire in vim ignis abiturum.* Sic autem intelligenda eſt hæc ſcriptura, τὸ *nutrire* abiturum in vim ignis Stoicis conſtans opinio eſt. Illa vero quæ ſequuntur, *Quod conſumpto humore mundus hic omnis igneſcat*, ſupervacua ſunt & ſapiunt notulam de margine abreptam. neque aliud dicunt, quam id quod jam dictum eſt elegantius: *Fontium dulces aquas maria nutrire abiturum in vim ignis.* Id eſt, maria non amplius nutrient, fontes aquis dulcibus, ſed illud nutrire abibit in vim ignis: nutrimentum illud mutabitur in flammas, & ebullient ignei torrentes de ſcaturigine fontium. Plinius Hiſt. nat. 7. 16. *Raros patribus proceriores, conſumente ubertatem ſeminum exuſtione, in cujus vices nunc vergat ævum.* Et lib. 2. 106. *Natura ſævit, exuſtionem terris denuncians, Heracliti & Hippaſi Metapontini opinio fuit,* τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ σώματα ἀναλωθῆναι ἐν τῇ ἐκπυρώσει. Seneca nat. quæſt. 3. cap. 1. *Ignis exitus mundi eſt.* & cap. ult. ubi de diluvio: *At illo tempore ſolutus legibus, ſine modo fertur. Qua ratione, inquis? Eâdem qua conflagratio futura eſt. Utrumque fit, cum Deo viſum ordiri meliora, vetera finiri.* Rigaltius.

Fontium dulci aquâ mariſve nutriri in vim ignis abiturum, Stoicis conſtans opinio eſt] Clariſſimus ac Celeberrimus Boxhornius, ſuper hunc Minucii locum à nobis rogatus, pro humanitate ſuâ, quâ eſt erga omnes litterarum fautores, ſic reſpondit: „Vana ſunt „& frivola, quæ interpretum „hic, emendare corruptiſſimum, „ut volunt, locum tentantium, „ingenia comminiſcuntur. Mem„branarum veterum ſcriptura eſt; „*Fontium dulcis aqua maria nu*„*trire in vim ignis abiturum.* Le„ge, unius litteræ mutatione: „*Fontium dulces aquas, maria* „*nutrire, in vim ignis abiturum,* „*Stoicis conſtans opinio eſt.* Nam „&

„ & ſic hæc diſtinguenda eſſe, palam liquet. *Maria nutrire*, id „ eſt, pluviæ cælo cadentes, & „ flumina ſive fontes augentes, „ ac ſic etiam maria, in vim „ ignium aliquando abituræ, vi „ ignium abſumendæ ſunt, ut „ Stoicorum eſt opinio. Infinitivus *nutrire* ſubſtantivi hic vim „ habet ac ſignificationem. Et „ ſic paſſim veteres loquuntur. Sic „ Perſius; *Velle ſuum cuique eſt*. „ Idem eſt, ac ſi dixeris; Sua „ cuique voluntas, arbitrium, & „ judicium eſt. Idem alibi, *Scire* „ *tuum nihil eſt*, *&c*. Id eſt; Peritia rerum ac ſcientia, quam jactas, nihil eſt. Pluria ſunt ejuſmodi exempla, quæ corradere „ & proponere hic omnia, non „ eſt neceſſe. Patet jam ſententia „ loci. Dixerat proxime Minucius; *cælum quoque cum omnibus*, „ *quæ cælo continentur*, *ita*, *ut* „ *cæpiſſe*, *deſinere*. Sequitur ex „ eo, quod ſubjungit, alimenta „ & nutrimenta, quæ fontes ac „ maria cælo debent, pariter cum „ cælo in vim ignium abitura, id „ eſt, vi ignium peritura. quam „ Stoicorum fuiſſe ſententiam conſtat. Nihil certius, ac proinde „ contra membranarum ſcripturam nihil hic vel mutandum „ vel addendum. Hactenus Vir doctiſſimus, cujus ſententiæ omnes cordatos calculum adjecturos nullus dubito. *Ouzelius*.

Fontium dulcis aqua maria nutrire] Quum ſic proditum eſſet legi in unico libro, examen coortum vides opinionum & conatuum, ſed prorſus ſine melle: adeo nihil dulce adeſt, ſi examen adhibeas. An convenit lenitati reliquæ hujus ſcripti quidquam illorum, quæ publicata ſunt? Valde tamen placuit viris doctis inventum iſtud Rigaltii de uſu infinitivi *nutrire* pro nomine ſubſtantivo. Sit ita; quæſo, quid eſt illud, *maria non amplius nutrient*, *fontes aquis dulcibus*, *ſed illud nutrire abibit in vim ignis?* Vtrum fontes intelligit primo caſu, an quarto? Quocunque intellexerit, quare fontibus adduntur aquæ dulces, non etiam maribus ſalſæ vel amaræ? Hæc inæquabilitas nequit eſſe Minucii. Deinde eſt ita, ut infinitivus interdum adhibeatur in veteribus linguis pro ſubſtantivo; ſed quum pauciſſima verba junguntur. *Fontium dulces aquas maria nutrire in vim ignis abibit*, an ſimilia ſunt illis *Velle ac nolle ambobus idem*, ut ex Silio citavit antea Heraldus, *ad ſedare ſitim* Virgilii, *ſcire tuum*, *hoc areſcere*, *noſtrum illud vivere triſte*, quæ habet Salmaſius in Plinianis pag. 594, & quæ infinita ſunt ſimilia & viris doctis bene notata? Sed Minucius etiam dixit *abiturum*, ſcilicet ut geminetur infinitivus? Credo pronioris intelligentiæ cauſa. Porro neque ex illis, ubi plerique ſiſtunt, & ſe figunt, exiſtit juſta ſententia. Quid enim? an ſicut ad proprietatem notandam recte dixeris *fontium dulces aquas* (ſunt enim tales) ita recte proferas *maria nutrire*! An *nutrire* magis aut æque proprium mari, quam fontibus aut fontium dulcibus aquis? Hæc nequeunt ita conſiſtere. Deinde an Minucius ita coercet ac terminat varietatem liquidorum, ut intra fontium dulces aquas & maria

dulci aquâ mariſve nutriri [1] in vim ignis abiturum Stoi-

maria compellatur? Immo ille dixit cap. XVII. *Mari intende . . . Aſpice Oceanum. . . vide fontes, manant venis perennibus; fluvios intuere* &c. Omnino vetus & ſancta lectio oſtendit Octavium exprimere velle omnia liquorum genera, quæ ſunt triplicis differentiæ, eorumque innuere omnium primam originem exhauſtum iri, ut nihil ex eis queat ultra profluere juxta morem & naturæ fœdus hucuſque obſervatum: nimirum *fontium*, *dulcis aquæ*, *maris nutrimen in vim ignis abiturum*. Maria enim non dixiſſe auctorem, ſed tantum in ſingulari numero patet ex Cæcilianis, quæ præceſſerunt, *mare licet influxerit e liquore*. Gronovius.

1 *In vim ignis abiturum Stoicis*] Balb. Stoicus apud Cic. 2. de Nat. Deor. Iuſtin. Apol. 2. Stoicorum opinionem ipſum Deum ſolvi in ignem, & mutatione mundum reparari. Plutarch. de defectu orac. *Wowerus.*

Stoicis conſtans opinio eſt] Athen. Apol. pro Chriſt. pag. 21. Τούτῳ καὶ οἱ ἀπὸ τῆς ϛοᾶς τῷ λόγῳ ἐκπυρωθήσεσθαι τὰ πάντα, καὶ πάλιν ἔσεσθαι φασὶν, ἑτέραν ἀρχὴν τοῦ κόσμου λαβόντος. Stoicorum opinio, non ſolum mundum ſed ipſum Deum in ignem diſſolutum iri. Iuſtin. Martyr apolog. 2. fol. 51. Οἱ λεγόμενοι δὲ Στωϊκοὶ φιλόσοφοι, καὶ αὐτὸν τὸν Θεὸν εἰς πῦρ ἀναλύεσθαι δογματίζουσι, καὶ αὖ πάλιν κατὰ μεταβολὴν τὸν κόσμον γενέσθαι λέγουσιν. Stobæus eclogis phyſicis c. 24. Epiphan. de Stoicis. Cicero lib. 4. Academ. quæſt. fol. 33. Philo; *Quod mundus ſit incorruptibilis*, &c. Hieron. l. 14. in Eſaiam cap. 51. Origen lib. 5. contra Celſum. Seneca natur. quæſt. lib. 3. cap. 28. Gazæus in Theophraſto. Marius Victor lib. 1. in Geneſin. *Elmenhorſtius.*

Stoicis conſtans opinio eſt] Non omnibus; fuêre enim inter ſectæ etiam principes qui hoc negarent. Sic Philo Iudæus lib. Quod mundus ſit incorruptibilis, de Boëtho, Poſidonio, Panætio, ac Diogene refert: Βόηθος, inquit, ϗ Ποσειδώνιος, ϗ Παναίτιος, ἄνδρες ἐν τοῖς Στοϊκοῖς δόγμασιν ἰσχυκότες, ἅτε θεόληπτοι, τὰς ἐκπυρώσεις ϗ παλιγγενεσίας καταλιπόντες, πρὸς θειότερον δόγμα τῆς ἀφθαρσίας τοῦ κόσμου παντὸς ηὐτόλμησαν. λέγεται δὲ ϗ Διογένης, ἡνίκα νέος ἦν, συνεπιγραψάμενος κατὰ τὸ παντελὲς τοῖς ἔνδοθεν. De Panætio teſtatur & Cicero lib. 2. de Naturâ Deorum: *Eventurum noſtri* (Stoici) *putant id, de quo Panætium addubitare dicebant, ut ad extremum omnis mundus igneſceret.* Item Stobæus: Παναίτιος πιθανωτέραν εἶναι νομίζει, ϗ μᾶλλον ἀρέσκουσαν αὐτῷ τὴν ἀϊδιότητα τοῦ κόσμου, ἢ τὴν τῶν ὅλων κατὰ πῦρ μεταβολήν. Quattuor iſtis, à Philone recenſitis, licet quintum addas, Zenonem nimirum cognomento Sidonium, Chryſippi diſcipulum; de quo ita Numenius apud Euſebium lib. 4. Præparat. Euangel. Τοῦτο τὸ δόγμα τῆς ἀπὸ τῆς αἱρέσεως οἱ πρῶτοι ϗ πρεσβύτατοι προσήκαντο, Ζήνων τε, ϗ Κλεάνθης, ϗ Χρύσιππος. τὸν μὲν γὰρ τούτων μαθητὴν ϗ διάδοχον τῆς σχολῆς Ζήνωνά φασιν ἐπισχεῖν περὶ τῆς ἐκπυρώσεως τῶν ὅλων. Ceterum de

mun-

Stoicis conſtans opinio eſt; quod conſumpto humore mundus hic omnis igneſcat; & [1] Epicureis de elementorum conflagratione & mundi ruinâ eadem ipſa ſententia eſt. [2] Loquitur Plato partes orbis nunc inundare, nunc alternis vicibus ardeſcere, & [3] cum ipſum mun-

mundi conflagratione ex Stoicorum opinione vide ſis Lipſium Phyſiolog. Stoicor. lib. 2. Diſſertat. 22. *Ouzelius.*

1 *Epicureis*] Lactantius lib. 7. cap. 1. *Epicurus auctore Democrito veridicus in hac re fuit: ait enim mundum ortum & aliquando eſſe periturum.* Elmenhorſt.

2 *Loquitur Plato*] Epiphan. hær. 4. Clem. Strom. 5. *Wower.*

Loquitur Plato. partes orbis nunc inundare dicit] Ita diſtinguendum erit, ſi retinenda videatur hæc ſcriptura vetus. Ceterum, malim notam & familiarem Minucio loquendi formam ſervari detracto inutili verbo, *dicit*, in hunc modum: *Loquitur Plato partes orbis nunc inundare, alternis vicibus ardeſcere.* Rigaltius. Quod diu ante ſic exprimi curaverat Wowerus, ex monitu Urſini ſic in margine expellentis verbum: quum mirifice hîc æſtuaverit Heraldus, primo edens *nunc inundare, dicit, nunc alternis:* poſtea *nunc inundare; dicit, nunc alt.* Sed commode proceſſerint omnia, ſi legas: *igneſcat. Eſt Epicureis de elem. conſl. & mundi r. eadem ipſa ſententia. Et loquitur Plato. Partes orbis nunc inundare dicit, nunc* &c. *Gronovius.*

Loquitur Plato, partes orbis nunc inundare, nunc alternis vicibus ardeſcere] Platonis verba, quæ Minucius hîc innuit, comparent in Timæo: Πολλαὶ καὶ κατὰ πολλὰ φθοραὶ γεγόνασιν ἀνθρώπων, καὶ ἔσονται πυρὶ μὲν καὶ ὕδατι μέγισαι, μυρίοις δὲ ἄλλοις ἕτεραι βραχύτεραι. *Ouzelius.* Nimium ſero venit Ouzelius, ita agens quaſi indicium loci Platonici ipſe primus profeſſus ſit, & ex Platone excerpſiſſe videatur, quum vere abutatur labore & doctrina Frid. Lindenbrogii ad Cenſorinum cap. XVIII, ubi noſter Minucius etiam citatur.

3 *Cum ipſum mundum perpetuum & inſolubilem diceret fabricatum, addit tamen ipſi artifici Deo ſoli & ſolubilem eſſe, & mortalem*] Platonis locum de mundi ſolutione ex Timæo, pag. 41. citavi in obſervat. Arnobianis lib. 2. fol. 51. quibus adde hunc Timæi Locri de anima mundi apud Platon. tom. 3. fol. 94. Ἐποίησεν ὦν τόνδε τὸν κόσμον ἐξ ἁπάσας τᾶς ὕλας, ὅρον αὐτὸν κατασκευάσας τᾶς τῶ ὄντος φύσιος, διὰ τὸ πάντα τἄλλα ἐν αὐτῷ περιέχειν, ἕνα, μονογενῆ, τέλειον, ἔμψυχόν τε καὶ λογικὸν (κρέσσονα γὰρ τάδε ἀψύχω καὶ ἀλόγω ἐστὶν) καὶ σφαιροειδὲς σῶμα. τελειότερον γὰρ τῶν ἄλλων σχημάτων ἦν τοῦτο. δηλούμενος ὦν ἄριστον γέννημα ποιεῖν, τοῦτον ἐποίει θεὸν γεννατὸν, οὔποκα φθαρησόμενον ὑπ' ἄλλω αἰτίω, ἔξω τῶ αὐτὸν συντεταγμένω θεῶ, εἴποκα δήλετο αὐτὸν διαλύειν. Id eſt: *Hunc mundum ex omni materia creavit Deus, univerſique naturæ terminum ipſum cir-*

mundum perpetuum & inſolubilem diceret eſſe fabricatum, addit tamen, ipſi artifici, Deo ſoli, & ſolubilem, & eſſe mortalem. Ita nihil mirum eſt, [1] ſi iſta moles ab eo, quo exſtructa eſt, deſtruatur. Animadvertis philoſophos eadem diſputare quæ dicimus, non quod nos ſimus eorum veſtigia ſubſecuti, ſed [2] quod illi de divinis prædicationibus prophetarum umbram interpolatæ veritatis imitati ſint. Sic etiam conditionem renaſcendi, ſapientium clariores, [3] Pythagoras pri-

circumſcripſit atque definiit: quod videlicet omnia alia in ſeipſo complectatur, quippe quod unum ſit, unigenitum, perfectum, anima & ratione præditum (ſic enim melius erat futurum quam illud quod animæ & rationis eſt expers) globoſo corpore (hæc enim figura omnibus figuris perfectior eſt.) Quum igitur Deus vellet pulcherrimum fœtum producere, hunc efficit Deum genitum, nunquam corrumpendum ab alia cauſa, præterquam à Deo, qui ipſum compoſuit, ſi quando voluerit ipſum diſſolvere. Clemens recogn. l. 8. fol. 120. Theod. de nat. & mund. orat. 4. Euſeb. lib. 7. de præpar. eccleſ. cap. 2. Tertull. de ſpectac. cap. 10. Auguſtin. tom. 4. fol. 661. *Elmenhorſt.*

1 *Si iſta moles ab eo, quo exſtructa eſt, deſtruatur*] Merum Petronianum: *Deſtruet iſtas Idem qui poſuit moles Deus.* Gronovius.

2 *Quod illi de divinis prædictionibus*] Multis Tertull. Apol. apud quem ita emendo: *Quis poetarum, quis ſophiſtarum, qui non omnium de prophetarum fonte potarit.* Tatian. πρὸς Ἑλλ. Πολλοὶ σοφιςαὶ περιεργίᾳ κεχρημένοι τά ὅσα περὶ τῶ κατὰ μωσέα ἔγνωσαν, ἃ καὶ παραχαράττειν ἐπειράθησαν. Euſeb. lib. 10. cap. 1. Præp. Clem. Strom. 1. *Wowerus.*

Quod illi de divinis prædictionibus prophetarum] Quæcunque bona & vera Philoſophi de Deo & natura rerum prompſerunt, ea omnia de ſacramentis veterum prophetarum. Tertull. apolog. cap. 47. de teſtimon. animæ cap. 5. Auguſt. de doctrina Chriſtian. lib. 2. cap. 28. Juſtinus Martyr cohort. ad Græcos. & apolog. 2. pro Chriſtian. pag. 64. & 73. Theodor. orat. 2. contra Græcos fol. 29. 31. 37. 38. 91. & ſeq. Theophil. ad Autolycum lib. 1. fol. 248. lib. 2. 265. *Elmenhorſt.*

3 *Pythagoras*] Hanc opinionem de μετεμψύχωσι ortam ab Ægyptiis auctor Herod. Eut. Eandem & Druidas habuiſſe Cæſar de bello Gall. tradit. Apud Græcos Orpheus, & deinde Pythagoras ita ſenſerunt. Olympiod. in Plat. Alcib. παλαιὸς λόγος Ὀρφικός τε καὶ Πυθαγόρειος, ὁ πάλιν ἄγων τὰς ψυχὰς εἰς τὸ σῶμα; καὶ πάλιν ἀπὸ τῶ σώματος ἀνάγων καὶ τῶτο κύκλῳ πολλάκις. Tertull. de Anima, de reſur. carnis. Juſtin. Apol. 2. Serv. 3. Æn. Ovid. 15. Metam. Lactant. ad illa Theb. 3. *Nec te Pythagoræ fallunt arcana renati.* Ridiculum eſt,

primus, & præcipuus [1] Plato corruptâ & dimidiatâ fide tradiderunt. nam corporibus diſſolutis ſolas [2] animas volunt & perpetuo manere, & in alia nova corpora

eſt, quod narrat Scholiaſt. Sophoclis Elect. Pythagoram incluſiſſe ſe ὑπογείῳ, juſſiſſeque matrem falſo rumore ejus mortem ſpargere, deinde prodiiſſe & opinionem περὶ παλιγγενεσίας commentum. *Wowerus.*

Pythagoras primus] Hieron. tom. 1. apolog. adverſ. Ruffinum cap. 10. f. 261. *Apud Græcos Pythagoras primus invenit, immortales eſſe animas, & de aliis corporibus tranſire in alia. & ſe primum fuiſſe Euphorbum, ſecundo Callidem, tertio Hermotimum, quarto Pyrrum, ad extremum Pythagoram.* Lact. lib. 7. cap. 12. & 23. *Pythagoras tranſire animas in nova corpora diſputavit, ſed inepte, quod ex hominibus in pecudes, & ex pecudibus in homines:* Hieron. epiſtola 3. ad Heliodorum tom. 1. cap. 2. fol. 8. Malchus de vita Pythagoræ pag. 13. Pamphilus apud Hieron. tom. 9. cap. 151. Diodorus Siculus biblioth. lib. 1. pag. 88. Tertull. apologetico cap. 17. de anima cap. 28. Juſtinus Martyr quæſt. Græc. fol. 163. & ſeq. Ambroſius lib. de bono mortis cap. 10. Photius biblioth. fol. 713. Nicephor. Calliſt. eccleſ. hiſtor. lib. 10. cap. 35. Damaſcenus de hæreſib. f. 574. Euſebius de præparat. Eccleſiaſt. lib. 10. cap. 2. Origenes contra Celſum lib. 1. pag. 16. Diogenes Laërtius lib. 8. in vita Pythagoræ. *Elmenhorſt.*

Pythagoras primus] Ambiguum eſt, ſiquidem adhibeas mentem Pricæi hæc allegantis ad Apuleji Apologiam pag. 9, & tum ad materiam ſententiamque referri poteſt, tum ad vocem *ſapientum*, quo ſenſu certe hæc reſpexit Pricæus, ſed omnino prave. Sane quidem in Apulejo agitur de voce & appellatione *Philoſophus* per eum producta, quum Minucius agat de ſapientibus, & eorum modulo, ut non videatur fuiſſe Pricæo cauſa ſic allegandi. *Gronovius.*

1 *Plato*] Multa veſtigia hujus opinionis apud Plat. Phædro. Phædone. Tim. & de republ. Nicep. Greg. in Syn. de inſomn. Empedocles quoque idem ſenſit. Suid. & alii. *Wowerus.*

Plato] Plato de repub. l. 10. f. 620. καὶ ἐκ τῶν ἄλλων δὴ θηρίων ὡσαύτως εἰς ἀνθρώπους ἰέναι καὶ εἰς ἄλληλα, τὰ μὲν ἄδικα, εἰς τὰ ἄγρια. τὰ δὲ δίκαια, εἰς τὰ ἥμερα μεταβάλλοντα, καὶ πάσας μίξεις μίγνυσθαι. Timæus Locrus de anima mundi apud Platonem tom. 3. fol. 104. Nemeſius περὶ φύσεως ἀνθρώπου cap. 2. Hieronymus adverſ. Ruffin. apolog. cap. 10. *Elmenhorſtius.*

2 *Animas volunt & perpetuo manere, & in alia corpora ſæpius commeare*] Hæc opinio de animarum μετεμψυχώσει apud varias olim gentium obtinuit. Ægyptii hanc primi tradiderunt, ac ab illis Pythagoras eam hauſit, ut refert Herodotus in Euterpe: Πρῶτοι δὲ καὶ τόνδε τὸν λόγον Αἰγύπτιοι εἰσὶ εἰπόντες, ὡς ἀνθρώπου ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι. τοῦ σώματος δὲ καταφθι-

pora ſæpius commeare. Addunt iſtis & illa ad retorquen-

ταφθίνοντος, ἐς ἄλλο ζῶον αἰεὶ γινόμενον ἐσδύεται· ἐπεὰν δὲ περιέλθῃ πάντα τὰ χερσαῖα καὶ τὰ θαλάσσια καὶ τὰ πετεινὰ, αὖτις ἐς ἀνθρώπου σῶμα γινόμενον ἐσδύνειν. τὴν περιήλυσιν δὲ αὐτῇ γίνεσθαι ἐν τρισχιλίοισι ἔτεσι. τούτῳ τῷ λόγῳ εἰσὶ οἱ Ἑλλήνων ἐχρήσαντο, οἱ μὲν πρότερον, οἱ δὲ ὕστερον, ὡς ἰδίῳ ἑωϋτῶν ἐόντι· τῶν ἐγὼ εἰδὼς τὰ οὐνόματα, οὐ γράφω. Gallos idem ſenſiſſe conſtat ex Cæſaris lib. 6. de Bello Gallico: *Inprimis*, inquit, *hoc volunt perſuadere, Non interire animas, ſed ab aliis poſt mortem tranſire ad alios.* Et Diodori Siculi lib. 5. Ἐνισχύει παρ' αὐτοῖς (Γαλάταις) ὁ Πυθαγόρου λόγος, ὅτι τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀθανάτους εἶναι συμβέβηκε, καὶ δι' ἐτῶν ὡρισμένων πάλιν βιοῦν, εἰς ἕτερον σῶμα τῆς ψυχῆς εἰσδυομένης. Sed inter veterum Gallorum & Pythagoræ παλιγγενεσίαν hoc intereſt, quod Pythagoras, ac poſt illum Plato, etiam hominum animas ad bruta animantia, Galli vero ad homines tantum tranſire volebant. Zamolxis quoque, ut eſt apud Julianum in Cæſaribus, idem docuit Getas, qui eum poſt mortem pro numine habuere. De Germanis teſtatur & Appianus in Celticis. Imo & inter Judæos huic placito addicti fuere. Sic de Phariſæis, celebratiſſima Judæorum ſecta, prodit Joſephus lib. 18. Antiquit. cap. 2. Item lib. 2. de bello Judaico, cap. 7. Dogma hoc olim inter Judæos viguiſſe, duobus ex Euangelio locis probare ſibi poſſe videtur J. Druſius lib. 2. de tribus Sectis cap. 14. Uno, qui habetur Matth. c. 16. com. 14. Altero Joann. cap. 9. com. 2. Imo inde etiam quidam volunt, Herodem Galilææ tetrarcham putaſſe, animam Joannis Baptiſtæ, à ſe decollati, inſinuâſſe ſe in Jeſu Chriſti corpus; atque hoc colligunt ex Matth. cap. 14. com. 2. Sed non vero ſimile videtur, ex illo Matthæi loco id hauriri poſſe. Ibi enim expreſſis habetur verbis, quod Herodes exiſtimârit, Joannem ſuſcitatum eſſe à mortuis. Neque hanc opinionem potuit Herodes habere de eo, quem non infantem, ſed jam maturæ ætatis virum ſciret. Ut potius Herodes putaverit, Joannem Baptiſtam, utpote virum ſanctiſſimum, paullo ante à ſe interemptum, divinitus reſuſcitatum eſſe à mortuis; ac qui primitus nulla prorſus miracula feciſſet, nunc pro præmio Deum ei poteſtatem hanc largitum eſſe. Et hoc diſerte hæc Herodis verba innuere apud Euangeliſtam videntur: οὗτός ἐστιν Ἰωάννης ὁ βαπτιστής, αὐτὸς ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν, καὶ διὰ τοῦτο αἱ δυνάμεις ἐνεργοῦσιν ἐν αὐτῷ. Sunt etiam Iudæi juniores qui μετεμψυχώσεως hunc errorem amplectuntur; illaque animarum tranſmigratio illis vocatur סוד הגלגול, hoc eſt, *Secretum revolutionis.* Item גלגול נשמות, id eſt, *revolutio animarum.* Et quemadmodum de Pythagorâ referunt Diogenes Laërtius lib. 8. & Lucianus in Gallo, eum dixiſſe, ſe primum fuiſſe Æthalidem Mercurii filium, inde Euphorbum Panthi filium, mox Aſpaſiam nobile Periclis ſcortum, deinde Cratem Cynicum: Sic Iudæi dicunt, ani-

quendam veritatem, [1] in pecudes, aves, belluas, hominum animas redire. Non philoſophi ſane ſtudio, [2] ſed mimico vitio digna iſta ſententia eſt. Sed ad propoſi-

mam Adami per סוד הגלגול *ſecretum revolutionis* tranſmeâſſe in Davidem; Davidis vero in Meſſiam, qui propter Iudæorum peccata adhuc lateat. Atque hoc etiam ex litteris nominis אדם colligunt; eas enim Kabbaliſtice, hoc eſt, nugaciſſime, reſolvunt in משיח, דוד, אדם, *Adam*, *David*, *Maſchiah.* Ceterum teſte Irenæo lib. 1. cap 20. & Tertulliano de Anima cap. 34. Simon quoque Magus μετεμψύχωσιν ſtatuit. De Manichæis idem liquet ex Auguſtino, hæreſ. 46. *Ouzelius.*

1 *In pecudes, aves*] Eo nomine feſtive Pythag. ridet Hermias διασυρμῷ τῶν ἔξω φιλοσ. hiſce verbis: Ὅταν δὲ ἐμαυτὸν ἴδω, φοβοῦμαι τὸ σῶμα, καὶ οὐκ οἶδα ὅπως αὐτὸ καλέσω, ἄνθρωπον, ἢ κύνα, ἢ λύκον, ἢ ταῦρον, ἢ ὄφιν, ἢ δράκοντα, ἢ χίμαιραν· εἰς πάντα γὰρ τὰ θηρία ὑπὸ τῶν φιλοσοφούντων μεταβάλλομαι, χερσαῖα, ἔνυδρα, πτηνά, πολύμορφα, ἄγρια, τιθασά, ἄφωνα, εὔφωνα, ἄλογα, λογικά. νήχομαι, ἵπταμαι, πέτομαι, ἕρπω, θέω, καθίζω. ἔστι δὲ ὅτε Ἐμπεδοκλῆς καὶ θάμνον με ποιεῖ. Æn. Gazæus Theoph. ſive de animar. immortalitate. *Wowerus.*

2 *Sed mimi officio*] MS. *mimico officio.* Rom. *mimi convicio.* ſpecie proverbii. Cic. in Piſon. & 2. de Orat. *mimicum jocum.* Symmach. *mimica reſponſio.* Idem.

Mimi convitio] Lact. lib 7. cap. 12. *Sententia deliri hominis ridicula, mimo dignior quam ſchola fuit.* Prudent. περὶ στεφάνων in Laurent. martyr. p. 44.

Impune tantas furcifer
Strophas cavillo mimico,
Te nexuiſſe exiſtimas.

Elmenhorſt.

Non philoſophi ſane ſtudio, ſed mimico vitio digna iſta ſententia eſt] Ita ſcriptum in MS. Reg. Edit. Rom. habebat *inimico vitio.* Unde Gelenius effecerat, *mimi officio.* Sane ſcripſiſſe exiſtimo Minucium, *mimi cavillo*, vel *cavillitio:* vel etiam *mimico cavillitio.* Nam *cavillari* de mimis proprie. Prudent. in agone Laurentii. *Heraldus.* Cujus locum hîc tacere placuit quia mox nihil niſi ipſa verba ab Elmenhorſtio citata renovat.

Mimico vitio digna iſta ſententia eſt] Sic eſt in exemplari. *Mimico vitio*, hoc eſt, mimico more. nempe, riſus undecumque captandi. Huncce morem Minucius auſteritate Chriſtiana vitium vocat, & opponit mimicum vitium philoſophi ſtudio. Quod in quibuſdam editionibus reperitur, *mimi convicio*, aptius reſpondere videatur philoſophi ſtudio. Sed recte ait Minucius ſententiam iſtam, animas hominum in pecudum & beſtiarum corpora redituras, dignam eſſe mimico vitio. nam inter alia mimicæ artis vitia, illud eſt ſane turpiſſimum, quod ſæpe mimi pecudum & belluarum formas induunt. *Rigaltius.*

Mimico vitio] Tertullianus Apolog.

poſitum ſatis eſt, etiam in hoc ſapientes veſtros in aliquem modum nobiſcum conſonare. Ceterum quis tam ſtultus aut brutus eſt, ut audeat repugnare, hominem à Deo, ut primum [1] potuiſſe fingi, ita poſſe denuo reformari? nihil eſſe poſt obitum, & ante ortum nihil fuiſſe? ſicut de nihilo naſci licuit, ita de nihilo

polog. *Multis etiam jocis & otio opus erit, ſi velimus ad hanc partem laſcivire, quis in quam beſtiam reformari velit.* Idem.

Mimico vitio] At quis vitium vocabit, quod ejus ludicri genuinum & proprium eſt multumque confert advenultam ſpectantium deſidiam? Certe etiam pater videtur probaviſſe *mimi convitio*. Scatebat enim theatrum conviciis, vel quæ ſcenicus jactaret in ſpectantes, vel hi in ſcenicum, vel etiam ſcenici inter ſeſe in mimo agendo, ut patet ex Vellejo II, 28. *Ut, in qua civitate petulantis convitii judicium hiſtrioni exoleto redditur, in ea jugulati civis Romani publice conſtitueretur auctoramentum.* Vice verſa legimus in auctore ad Herennium I, 14. *Mimus quidam nominatim Accium poetam compellavit in ſcena. cum eo Accius agit injuriarum.* Et videtur exacte Minucius voluiſſe *philoſophi ſtudium* compenſare cum *mimi convitio*. Sed decidit hanc moleſtiam atque indolem loquendi monſtrat Gregorius Nazianz. orat. II in Julianum de funere ejus: Μῖμοι γελοίων ἦγον αὐτὸν, καὶ τοῖς ἀπὸ τῆς σκηνῆς αἴσχεσιν ἐπομπεύετο, καταλευόμενός τε καὶ κατορχούμενος, καὶ τὴν ἄρνησιν καὶ τὴν ἧτταν καὶ τὸ τέλος ὀνειδιζόμενος. Καὶ τί γὰρ οὐ πάσχων κακόν; τί δὲ οὐκ ἀκούων; οἷς τοιοῦτοι νεανιεύονται, τέχνην τὴν ὕβριν ἔχοντες. Exagitabatur a populis & urbibus publiciſque & ſcurrilibus vocibus. Mimi ridiculorum eum ducebant, probriſque a ſcena petitis traducebatur, lapidatus & deſaltatus, eique fidei abjuratio & clades vitæque finis exprobrabatur. Et quid non contumeliæ inferebatur illi? quid non audiebat eorum, quæ hujuſmodi homines, qui contumeliam iſtam pro arte habent, ad inſultandum ſolent laſcivire? Hinc igitur etiam Cicero de Orat. 26. *Ridiculo nec ſubobſcœno, ne mimicum ſit.* Gronovius.

1 *Potuiſſe fingi*] Lege: *potuit effingi.* Wower.

Ut primum potuiſſe fingi, ita denuo poſſe reformari] Lact. lib. 7. cap. 23. *Si à principio Deus hominem, neſcio quo inenarrabili modo inſtituit: credamus ab eodem reſtitui veterem poſſe, qui novum fecit.* Tertull. Apolog. p. 92. & de reſurrect. carnis. Damaſcenus de fide orthodoxa lib. 4. cap. 28. Ruffinus in expoſitione ſymboli ad Laurentium PP. apud Hieron. part. I. Tract. 2. epiſtol. 41. Gregorius Nyſſenus lib. de opificio hominis cap. 26. & ſeq. Ambroſ. de fide reſurrect. cap. II. & ſeq. Auguſt. in Pſalm. 62. fol. 438. *Reſurrectio carnis vobis promittitur, ut caro quidem iſta, quam modo portamus, reſurgat in fidem.*

hilo licere reparari? Porro difficilius eſt id, quod non ſit, incipere, quam id quod fuerit iterare. Tu [2] perire & Deo credis, ſi quid oculis noſtris hebetibus ſubtrahitur? [3] Corpus omne, ſive areſcit in pulverem, ſive in humorem ſolvitur, vel in cinerem comprimitur, vel in nidorem tenuatur, [4] ſubducitur nobis; ſed Deo ele-

Nec incredibile vobis videatur; ſi enim Deus fecit nos, qui non eramus, magnum eſt illi reparare, qui eramus? & Tomo 4. de catechizandis rudibus cap. 25. & 27. *Elmenhorſt.*

2 *Perire & Deo*] Eadem loquutio, ſed alia ſententia Sophocles Ajac. 988. Θεοῖς τέθνηκεν οὗτος, οὐ κείνοισιν. Hunc vero locum ita exprimit Gallica verſio: *Et puis crois tu que ce qui ſe derobe a nos yeux, ſe perdre auſſi a la connoiſſance divine?* Satis efficaciter. Sed tamen vide, quanto plus potuerit inſipide hinc haurire Juſcitioſi Jani Broukhuſii acrimonia ad Propertium 11, 19 admonens τὸ & ſingularem emphaſin habere ac plus aliquid dicere quam *etiam*. Ita exſenſo odore odoratur ultra quam exprimere eſt. Quantum enim erit iſtud *plus aliquid?* Gronov.

3 *Corpus omne ſive areſcit in pulverem, ſive in humorem ſolvitur*] Tatianus contra Græcos, fol. 279. ὥσπερ γὰρ οὐκ ὢν πρὶν ἢ γενέσθαι τίς ἤμην οὐκ ἐγίνωσκον, μόνον δὲ ἐν ὑποστάσει τῆς σαρκικῆς ὕλης ὑπῆρχον· γεγονὼς δὲ ὁ μὴ πάλαι, διὰ τῆς γενέσεως τὸ εἶναι πεπίστευκα· τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ γενόμενος, καὶ διὰ θανάτου μηκέτι ὤν, αὖθις τε μηκέθ᾽ ὁρώμενος, ἔσομαι πάλιν, ὥσπερ μὴ πάλιν γεγονὼς εἶτα γεννηθείς· κἂν πῦρ ἐξαφανίσῃ πᾶν τὸ σαρκίον ἐξατμισθεῖσαν τὴν ὕλην ὁ κόσμος κεχώρηκεν· κἂν ἐν ποταμοῖς, κἂν ἐν θαλάσσαις ἐκδαπανηθῶ· κἂν ὑπὸ θηρίων διασπασθῶ, ταμείοις ἐναπόκειμαι πλουσίου δεσπότου. καὶ ὁ μὲν πτωχὸς καὶ ἄθεος οὐκ οἶδε τὰ ἀποκείμενα, θεὸς δὲ ὁ βασιλεύων, ὅτε βούλεται τὴν ὁρατὴν αὐτῷ μόνῳ ὑπόστασιν ἀποκαταστήσει πρὸς τὸ ἀρχαῖον. Id eſt: *Quoniam ſicut ignorabam, quid eſſem antequam naſcerer, cum nullus adhuc eſſem, ſolum autem in ſubjecto materiæ carnis exiſtebam, deinde genitus, qui olim non eram, & ex ipſa generatione eſſentiæ meæ fidem habeo. Ita natus & per mortem ad non eſſe redactus, atque iterum inconſpicuus oculis, denuo exiſtam. quamvis enim caro tota incendio conſumatur, materiam tamen evaporatam mundus excipit: quanquam aut in fluviis, aut in mari contabeſcam, aut à feris dilanier, condor tamen in penu prædivitis Domini: quod licet pauperes & impii neſciant, Deus tamen qui regnat, ſubſtantiam ſibi ſoli conſpicuam, quando voluerit, ad priſtinam integritatem reducet.* Elmenhorſt. Cujus hanc citationem Tatiani reponendam quoque cenſuit Barthius lib. LIV adverſar. cap. 4, quum ibi vellet aliquid etiam de hoc quadrivio huc adferre, citans *id quod fuerat iterare.* Et jam produxerat tamen XLIX, 10. *Gronovius.*

4 *Subducitur nobis*] Adeo ut dica-

[2] elementorum cuſtodi, reſervatur. Nec, ut creditis, ullum [3] damnum ſepulturæ timemus, ſed [4] veterem, & me-

dicamus vulgo οὐκ εἶναι. Hic enim proprius & Aſiæ & Europæ ſermo fuit de defunctis; ſicut quoque abſentem poni pro mortuo notaverunt viri docti. Et hinc ipſe Minucius videtur ſe nunc illuſtrare, quid intellexerit, ſcribens in principio hujus libelli: *Ita ejus contemplatio quantum ſubtracta eſt oculis* &c. *Gronovius.*

2 *Elementorum cuſtodia reſervatur*] Scribe: *cuſtodi*. Wower.

3 *Damnum ſepulturæ*] Adumbravit ex Virgiliano *facilis jactura ſepulchri*. Gronov.

4 *Meliorem conſuetudinem humandi*] Vide Tertull. de Anima cap. 51. *Wowerus.*

Veterem & meliorem conſuetudinem humandi] Cicero de legibus l. 2. f. 340. *Mihi quidem antiquiſſimum ſepulturæ genus fuiſſe videtur, quo apud Xenophontem Cyrus utitur. redditur enim terræ corpus, & ita locatum ac ſitum, quaſi operimento matris obducitur.* Lactan. lib. 6. cap. 12. *Quin etiam non defuerunt, qui ſupervacaneam facerent ſepulturam; nihilque eſſe dicerent mali, jacere inhumatum, atque abjectum. quorum impiam ſapientiam cum omne humanum genus reſpuit, tum divinæ voces, quæ id fieri jubent. Verum illi non audent dicere, id non eſſe faciendum; ſed ſi forte non fiat, nihil eſſe incommodi. Itaque in ea re non tam præcipientium, quam conſolantium funguntur officio; ut ſi forte id ſapienti evenerit, ne ſe ob hoc miſerum putet. Nos autem non quid ſapienti ferendum ſit, dicimus; ſed quid facere ipſe debeat. Itaque non quærimus nunc, utrumne tota ſepeliendi ratio ſit utilis, nec ne: ſed hæc, etiam ſi ſit inanis (ut illi exiſtimant) tamen facienda eſt, vel ob hoc ſolum, quod apud homines bene & humane fieri videtur. Animus enim quæritur & propoſitum ponderatur. Non enim patiemur, figuram & figmentum Dei, feris ac volucribus in prædam jacere; ſed reddamus id terræ, unde ortum eſt.* Vide Origen. contra Celſum lib. 8. Auguſtinum de civitate Dei. lib. 1. cap. 13. & tom. 4. ad Paulin. de cura pro mortuis agenda cap. 3. *Elmenhorſt.*

Veterem & meliorem conſuetudinem humandi] Morem cadavera defunctorum humandi ſane antiquiſſimum eſſe, vel ex Sacra pagina conſtare poteſt. Et plurimæ etiam nationes hoc ſepulturæ genus obſervarunt. Sic de Ægyptiis & Perſis tradit Herodotus in Thaliâ, quod mortuos ſepelierint. Quanquam poſterioribus ſeculis cremationem Perſis etiam uſurpatam fuiſſe, conſtet ex Ammiano Marcellino, lib. 19. uti & Procopio, lib. 1. de Bello Perſico. Ipſis etiam Græcorum vetuſtioribus, in uſu fuiſſe, auctor eſt Cicero, qui in 2. de Legg. ait: *Nam & Athenis jam illo more à Cecrope, ut ajunt, permanſit hoc jus terrâ humandi.* Arnobius quoque l. 6. ex Antiochi hiſtoriarum nono tradit, *Athenis in Minervio Cecropem eſſe mandatum terræ.* Apud Romanos vero jam ab eorum incunabulis mortuorum cum hu-

 matio,

& meliorem conſuetudinem humandi frequentamus. Vide adeo quam in ſolatium noſtri reſurrectionem futuram [1] omnis natura meditetur. [2] ſol demergit, & naſcitur; aſtra labuntur, & redeunt; flores occidunt, & re-

matio, tum crematio obtinuiſſe videtur. Nam, ut Plutarchus in Numâ refert, teſtamento cavit Numa, ne corpus ſuum poſt mortem combureretur, Πυρὶ μὲν, inquit, οὐκ ἔδοσαν τὸν νεκρὸν, αὐτοῦ κωλύσαντος, ὡς λέγεται. Hoc certe non feciſſet Numa, niſi jam tum igne cremandi ritus in uſu fuiſſet; atque ideo prohibuit, ne ſibi defuncto id fieret. Romani vero, ut ſubjungit Plutarchus, δύο ποιησάμενοι λιθίνας σοροὺς, ὑπὸ Ἰάνικλον ἔθηκαν. τὴν μὲν ἑτέραν ἔχουσαν τὸ σῶμα, τὴν δὲ ἑτέραν τὰς ἱερὰς βίβλους. Hincque notandus venit Plinius, cujus certe mens alibi fuiſſe videtur cum l. 7. cap. 54. ſcriberet: *Ipſum cremare apud Romanos non fuit veteris inſtituti: terrâ condebantur.* Sed ad horum refutationem nullo alio opus eſt, quam ipſo Plinio, qui ſuo ſe jugulat gladio. Nam lib. 14. cap. 12. inquit: *Numæ regis poſthumia lex eſt: Vino rogum ne aſpergito.* Certe ſi Numa lege ſanciverit, ne rogus vino aſpergeretur, neceſſe eſt, mortuorum crematio obtinuerit. *Ouzelius.*

1 *Omnis natura meditetur*] Iiſdem argumentis in adſtruenda reſurrectione utuntur Theophil. lib. 2. Juſtin. Apol. 2. Cydonius de contemnenda morte. Athenag. de reſurr. mort. Tertull. de reſur. carnis. *Wowerus.* Et eſt hic proceſſus concinne elaboratus ab illis, qui Romam ſubterraneam illuſtrare ſtuduerunt libro VI cap. 31, ubi tamen hunc excellentiſſimum locum negligunt. *Gronovius.*

2 *Sol demergit & naſcitur*] Chryſologus in ſymb. Apoſtol. ſerm. 59. p. 249. *Crede homo de morte reſurgere te poſſe, quia antequam viveres, nil fuiſti: aut quare dubitas quod reſurgas, cum tibi totum, quod in rebus eſt, quotidie ſic reſurgat? Sol occidit & reſurgit: dies ſepelitur & redit. menſes, anni, tempora, fructus, ſemina, cum tranſeunt ipſa moriuntur, cum redeunt ſua ipſa morte reviviſcunt, & ut reſurrecturum te, jugi & vernaculo inſtruaris exemplo, quoties dormis, & vigilas, toties moreris & reſurgis.* Tertull. apol. cap. 48. & de reſurrect. carnis fol. 92. Theodoret. orat. 9. de provid. pag. 216. & ſeq. Theophilus lib. 1. ad Autolyc. fol. 248. Prudent. lib. 2. contr. Symmach. pag. 414. Macarius homil 5. Olympiod. in Eccleſ. cap. 12. Ambroſ. Hexæm. lib. 3. cap. 8. Nilus apud Photium bibliot. fol. 836. Athenag. apol. pag. 43. Chryſoſt. in 2. epiſt. Pauli ad Cor. cap. 15. homil 4. *Elmenhorſtius.*

Sol demergit, & naſcitur] Prudentius lib. 1. contra Symmachum:

Solem certa tenet regio, plaga certa coërcet:
Temporibus variis diſtinguitur, aut ſubit ortu,
Aut

& reviviſcunt; poſt ſenium arbuſta frondeſcunt; [1] ſemina non niſi corrupta revireſcunt. ita corpus in ſeculo, ut arbores in hiberno, occultant virorem ariditate mentitâ. Quid feſtinas ut crudâ adhuc hieme reviviſcat & redeat? exſpectandum nobis etiam corporis ver eſt. Nec ignoro pleroſque conſcientiâ meritorum nihil ſe eſſe poſt mortem magis optare, quam credere. [2] malunt enim extingui penitus, quam ad ſupplicia reparari. Quorum error augetur, & [3] in ſeculo libertate remiſſâ, & Dei patientiâ maximâ, [4] cujus quanto judicium tardum, tanto magis juſtum eſt.

XXXV. Et tamen admonentur homines doctiſſimorum libris, & carminibus poetarum; [5] illius ignei flumi-

Aut ruit occaſu. . . .
Catullus Epig. 5.
Soles occidere & redire poſſunt. Ouzelius.

1 *Semina non niſi corrupta*] Tertull. Apol. *Lux quotidie interfecta reſplendet, ſydera defuncta viveſcunt* (lege ex MS. reviviſcunt) *tempora ubi finiuntur, incipiunt, certe ſemina non niſi corrupta, & diſſoluta fæcundius ſurgunt: omnia pereundo ſervantur.* Wowerus.

2 *Malunt extingui penitus quam ad ſupplicia reſervari*] Hierocles in Pythagor. p. 164. οὐ βούλεται γὰρ ὁ κακὸς ἀθάνατον εἶναι τὴν αὐτοῦ ψυχὴν, ἵνα μὴ ὑπομείνῃ τιμωρούμενος. Clemens recog. lib. 5. fol. 95. *Si qui ad exitum vitæ in impietate perſtiterint, tum jam diſcedens anima, quæ immortalis eſt, pro impietatis ſuæ perſeverantia luet pœnas. Immortales namque ſunt etiam impiorum animæ, quas ipſi fortaſſe velint pariter cum corporibus ſuis finiri; ſed non ita eſt, perfert enim ignis æterni ſine fine ſupplicia, & ad perniciem ſui naturam non habet moriendi.* Elmenhorſt.

3 *In ſeculo libertate remiſſa*] Quaſi reſpiceret ad iſta Iobi XI, 12. *Vir vanus in ſuperbiam erigitur, & tanquam pullum onagri ſe liberum natum putat.* Gronov.

4 *Cujus quanto judicium tardum eſt*] Auctor de rectitudine Cath. converſat. p. 796. *Nolite negligere, quod vos pius Deus ſuſtinet peccantes, quia quanto diutius expectat, ut vos emendetis, tanto gravius vindicabit, ſi neglexeritis.* Valerius Maximus lib. 1. cap. 1. *Lento gradu ad vindictam ſui divina procedit ira; ſed tarditatem ſupplicii gravitate compenſat.* Vid. Auguſtinus de vita Chriſtiana c. 2. & ſeq. *Elmenhorſt.*

5 *Illius ignei fluminis, & de Stygiâ palude*] Plato Phœdone fol. 112. & ſeq. Arnob. lib. 2. adverſ. Gentes p. 31. Euſeb. præpar. eccleſ. lib. 2. cap. 20. lib. 13. cap. 7. Theodoret. orat. 4. de fine & judicio fol. 154. & ſeq. Servius in Virgil. p. 117. & 104. *Elmenhorſt.*

fluminis, & de Stygiâ palude ſæpius ambientis ardoris, quæ cruciatibus æternis præparata, & dæmonum indiciis, & de oraculis prophetarum cognita tradiderunt. Et ideo apud eos etiam ipſe [1] rex Jupiter per torrentes

De Stygia palude ſæpius ambientis ardoris] Styx novies interfuſa. Servius. Novem circuli Stygis inferos, id eſt terram, cingunt. *Rigaltius.*

De Stygiâ palude] Stygis, paludis infernæ, ut poëtæ ajunt. nomen quibuſdam videtur deductum ἀπὸ τοῦ ϛυγεῖν, id eſt, *odiſſe, reformidare.* Ut Virgilius lib. 6. Æneid.

. . . *Triſtique palus inamabilis unda*
Alligat, & novies Styx interfuſa coërcet.

Quia maxime homines eam averſabantur. Alii non abſurde etiam ſtatuunt, quod dici poſſit, Στύγα eſſe ex שְׁתִיקָה, *ſetika*, omiſſo ſchevâ, utpote ſyllabam non faciente, ut ſit *ſtika*. Atque ſic dictam eſſe, quaſi locum ſilentii, à שתק nimirum, quod eſt, *ſiluit, tacuit.* Quæ quidem vox convenit defunctorum animis. Virgilius 6. Æneid.

. . . *Umbræque ſilentes,*
Et Chaos, & Phlegethon, loca nocte ſilentia late.

Sic de Minoë ibidem:

. . . *Ille ſilentum*
Concilium vocat.

Poſtremum hoc ſatis ingenioſum; attamen prima etymi ratio haut dubie vero ſimilior eſt. *Ouzelius.* Vide eundem Voſſium in Origine Idololatriæ pag. 179.

1 *Rex Juppiter per torrentes ripas jurat religioſe*] Apollodorus bibliot. l. 1. pag. 5. τὸ δὲ τῆς Στυγὸς ὕδωρ ἐκ πέτρας ἐν ᾅδου ῥέον, Ζεὺς ἐποίησεν ὅρκον, ταύτην αὐτῇ τιμὴν διδοὺς, ἀνθ᾽ ὧν αὐτῷ κατὰ Τιτάνων μετὰ τῶν παίδων συνεμάχησε. Suidas in ϛὺξ. Tertul. apol. cap. 2. Virgil. lib. 6. Æneid. Stat lib. 8. Theb. Servius in Virgil. fol. 407. *Elmenhorſtius.*

Jupiter per torrentes ripas jurat religioſe] Appulejus lib. 6. Mileſior. *Diis etiam, ipſique Jovi formidabiles aquas iſtas Stygias vel fando comperiſti; quodque vos dejeratis per numina Deorum, Deos per Stygis majeſtatem ſolere.* Virgilius 6. Æneid.

. . . *Stygiamque paludem,*
Dii cujus jurare timent & fallere numen.

Sed notum hoc ſatis, & exempla præter Maronem 9. & 12. Æneid. apud Homerum Iliad. ο. Heſiodum Theogoniâ, Apollonium Rhodium lib. 2. Argonaut. Ovidium Metamorph. lib. 1. Senecam Hercule Furente, alioſque. Quam ſanctum autem tale juramentum fuerit, paret ex Servio, qui ad 6. Æneid. Orphei profert ſententiam, quod, ſi Dii per Stygem pejeràſſent, ſpatio novem annorum in Tartaro punirentur: *Fertur*, inquit, *ab Orpheo, quod Diis pejerantes per Stygiam paludem, novem annorum ſpatio in Tartaro puniuntur.* Heſiodus tamen Theogoniâ paullo aliter. Sic enim ille:

Ὃς

rentes ripas, & atram voraginem [1] jurat religioſe. deſtinatam enim ſibi cum ſuis cultoribus pœnam præſcius perhorreſcit. Nec tormentis aut modus ullus, aut terminus. Illic [2] ſapiens ignis [3] membra urit & reficit.

Ὅς κεν τὸν ἐπίορκον ἀπολείψας ἐπομόσσῃ
Ἀθανάτων οἳ ἔχουσι κάρη νιφόεντος Ὀλύμπου,
Κεῖται νήϋτμος τετελεσμένον εἰς ἐνιαυτόν.
Οὐδέ ποτ' ἀμβροσίης καὶ νέκταρος ἔρχεται ἆσσον
Βρώσιος, ἀλλά τε κεῖται ἀνάπνευστος καὶ ἄναυδος
Στρωτοῖς ἐν λεχέεσσι, κακὸν δ' ἐπὶ κῶμα καλύπτει.
Αὐτὰρ ἐπὴν νοῦσον τελέσῃ μέγαν εἰς ἐνιαυτὸν,
Ἄλλος δ' ἐξ ἄλλου δέχεται χαλεπώτατος ἆθλος.
Εἰνάετες δὲ θεῶν ἀπομείρεται αἰὲν ἐόντων,
Οὐδέ ποτ' ἐς βουλὴν ἐπιμίσγεται, οὐδ' ἐπὶ δαῖτας
Ἐννέα πάντ' ἔτεα· δεκάτῳ δ' ἐπιμίσγεται αὖτις
Εἰρέας ἀθανάτων οἳ ὀλύμπια δώματ' ἔχουσι.
Τοῖον ἄρ' ὅρκον ἔθεντο θεοὶ Στυγὸς ἄφθιτον ὕδωρ
Ὠγύγιον. τὸ δ' ἵησι καταστυφέλου διὰ χώρου.

Hinc Papinius Statius:

. . . *Et Styx perjuria Divûm Arguit.* Ouzelius.

1 *Jurat religioſe*] ὅς τε μέγιστος ὅρκος δεινότατός τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσι. Rigaltius.

2 *Sapiens ignis*] Scribo, *rapiens*. Meurſius.

Illic ſapiens ignis] Clem. Alexand. Protrept. καὶ τὸν ἐν Δελφοῖς τοῦ Ἀπόλλωνος πρότερον ἥρπασεν θύελλα, ἔπειτα ἠφάνισε πῦρ σωφρονοῦν. Tertull. adv. Gnoſticos. *Sapiens ignis effigiem vituli defundit illis, ſugillans illic cor habentes, ubi & theſaurum.* Emenda *eff. vituli defundit, illos ſugillans.* Wowerus.

Illic ſapiens ignis] Clemens Alexandrinis protrept. fol. καὶ τὸν ἐν Δελφοῖς τοῦ Ἀπόλλωνος πρότερον ἥρπασεν θύελλα, ἔπειτα ἠφάνισε πῦρ σωφρονοῦν. Tertull. adverſ. Gnoſticos cap. 3. *Sapiens ignis effigiem vituli defundit, illos ſugillans, illic cor habentes ubi & theſaurum.* Quæ loca etiam notata à Fulvio Urſino, & Wowero. Hieronymus in Daniel cap. 3. fol. 503. *O quam ſapiens ignis! quam inenarrabilis Dei potentia! vinculis ſtricta ſunt corpora, uruntur vincula, corpora non uruntur.* Paulinus epiſt. 9. ad Severum fol. 62. *Non ardebit opus noſtrum, & ignis ille ſapiens tranſeuntes nos per examen ſuum, non ſevero ardore ambiet puniendos.* Elmenhorſt.

Illic ſapiens ignis] Sapientiſſimi artificis juſſa exſequens. à ſapientiſſimo artifice datus. *Rigaltius.*

3 *Membra urit & reficit*] Auctor de rectitudine cath. converſationis f. 798. *Gehennæ ignis ſic conſumit, ut ſemper reſervet.* Lactantius lib. 7. cap. 21. *Quia peccata in corporibus contraxerunt; rurſus carne induentur, ut in corporibus piaculum ſolvant; & tamen non erit caro illa, quam Deus homini ſuperjecerit huic terrenæ ſimi-*

 lis,

cit. carpit & nutrit: ſicut ignes fulminum corpora tangunt, nec abſumunt. [1] Sicut ignes Ætnæ, & Veſuvii, & ardentium ubique terrarum flagrant, nec erogantur: ita pœnale illud incendium non damnis ardentium paſcitur, ſed inexeſâ corporum laceratione nutritur. [2] Eos autem merito torqueri, qui Deum neſciunt,

lis, ſed inſolubilis ac permanens in æternum, ut ſufficere poſſit cruciatibus, & igni ſempiterno; cujus natura diverſa eſt ab hoc noſtro, quo ad vitæ neceſſaria utimur: qui niſi alicujus materiæ fomite alatur, extinguitur. At ille divinus per ſeipſum ſemper vivit, ac viget ſine ullis alimentis, nec admiſtum habet fumum, ſed eſt purus ac liquidus, ac in aquæ modum fluidus. Non enim vi aliqua ſurſum verſus urgetur, ſicut noſter, quem labes terreni corporis, quo tenetur, & fumus intermiſtus exilire cogit, & ad cœleſtem naturam cum trepidatione mobili ſubvolare. Idem igitur divinus ignis una, eademque vi atque potentia & cremabit impios & recreabit: & quantum è corporibus abſumet, tantum reponet; ac ſibiipſe æternum pabulum ſubminiſtrabit. Quod poëtæ in vulturem Tityi transtulerunt. Ita ſine ullo revireſcentium corporum detrimento aduret tantum, ac ſenſu doloris afficiet. Cyprian. ad Demetrian. f. 58. Ambroſ. in epiſt. Paulli ad Theſſ. c. 2. Tertull. apolog. cap. 28 *Elmenhorſt.*

1 *Sicut ignis Ætnæ montis, & Veſuvii montis*] Utrobique gloſſema videtur τὸ *montis*. Imitatus autem eſt illa Tertul. Apol. ubi de igne æterno, quem arcanum appellat, *Non abſumit*, inquit, *quod exurit, ſed dum erogat, reparat. adeo manent montes ſemper ardentes. & hoc erit teſtimonium ignis æterni pœnam nutrientis.* Vide Cyrill. περὶ ἐξόδου ψυχῆς. Wowerus.

Sicuti igitur ignes Ætnæ & Veſuvii] Vide Iſidor. Hiſpal. de natur. rerum cap. 46. Tertull. apolog. c. 48. Nazianzenum in Julian. orat. 1. fol. 291. *Elmenhorſt.*

Ignes Ætnæ & Veſuvii] In MS. *bennei montis & leſui montis.* quæ ſunt corrupta & intricata ſupervacuis interpretamentis. *Rigaltius.*

Ignes Ætnæ montis & Veſuvii montis] Nemo dubitet potuiſſe ſic auctorem ſcribere, & ſæpe licet notiſſima ſit natura alicujus rei, tamen addi hanc ipſam & nihilominus exprimi. Sed invenuſtior omnino eſt hæc repetitio & prorſus male cogitans de profectibus legentium. Miror nihil ad hæc notaviſſe Heraldum, quum mediam quandám viam eligens ederet *Ætnæ & Veſuvii montis.* Cæterum ita bis quum exſtet hoc ſubſtantivum in MS. libro, apparet loco motum eſſe, & Minucium ſcripſiſſe *Ætnæ montis & montis Veſui.* Sic enim ſolet, ut mox *Parentem omnium & omnium dominum.* cap. v. *Cælum ipſum & ipſa ſidera.* Et aliquoties antea. *Gronovius.*

2 *Eos merito torqueri, qui Deum ne-*

ſciunt, ut impios, ut injuſtos, niſi profanus, nemo deliberat: cum parentem omnium, & omnium dominum non minoris ſceleris ſit ignorare, quam lædere. [2] Et quamquam imperitia Dei ſufficiat ad pœnam, ita ut notitia proſit ad veniam; tamen ſi vobiſcum Chriſtiani comparemur, [3] quamvis in nonnullis diſciplina noſtra minor eſt, multa [4] tamen vobis meliores deprehendemur. [5] Vos enim adulteria prohibetis, & facitis; [6] nos uxoribus noſtris ſolummodo [7] viri naſcimur.

neſciunt] Ambroſ. in Lucam lib. 8. c. 15. *Etenim Athenienſibus ignotus DEUS; in Judæa notus, ſed non receptus. Et ideo qui ignorat, ignorabitur, qui prævaricatur, damnatur. nec ille erutus à culpa, qui ſuum auctorem neſcivit.* Et de vocatione Gent. lib. 2. cap. 5. Clemens recogn. lib. 5. fol. 92. Auctor de rectit. cathol. converſat. pag. 798. Lactant. lib. 7. cap. 26. Tertullian. de pœnitentia. Ignatius epiſt. 14. ad Epheſios. Baſilius Magn. concione in S. Baptiſma fol. 188. *Elmenhorſt.*

2 *Et quanquam imperitia*] Locus mutilus. reſtituo: *E. quanquam ut imperitia.* deleto ſequenti *ut.* Meurſius.

Imperitia Dei ſufficiat ad pœnam] Didicerant enim Octavius & Minucius viam pacis ita non cognoſci ex Pſalmo XIII, 3. *Gronovius.*

3 *Quamvis in nonnullis diſciplina noſtra minor eſt*] Id eſt, quamuis noſtrorum nonnulli diſciplinam noſtram minus curioſe obſervant. *Heraldus.*

4 *Tandem*] MS. *tamen.* quod veteres pro *tandem* uſurparunt. vide Nonium de varia verborum ſignificatione. *Meurſius.*

5 *Vos adulteria probibetis & facitis*] Vide Cyprian. epiſt. 2. ad Donat. ſ. 3. Theodoret. orat. 3. contra Græcos. Hieronym. contra hæreſes Jovinian. lib. 1. cap. 21. *Elmenhorſtius.*

6 *Nos uxoribus noſtris ſolummodo viri naſcimur*] Producit hæc verba Pricæus ad Lucæ Evangelium 1, 34, ubi quum Maria uſurpat verbum γινώσκω, judicavit de eadem ferme re nunc agentem Minucium debuiſſe ſcribere *noſcimur*, prout ſane ſecurus allegat. Nequaquam probabiliter. Alludit enim Octavius ad locum Epiſtolæ prioris ad Timotheum III, 2. μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα. Et *viri naſcimur* habet non minus dulcedinis ac proprietatis in hoc loco; perinde ut in alia intentione vel materia *vir natus* apud Phædrum. In ſumma eſt id ipſum, quod dicebat Arrianus III, 7 καλὴν γυναῖκα μηδεμίαν ἢ τὴν ἑαυτοῦ φαίνεσθαι ἑκάστῳ. Et hinc Achilles Tatius libr. VI. Ἀνὴρ Κλειτοφῶν, Λευκίππης μόνης ἀνὴρ, πιστὲ καὶ βέβαιε, ὃν οὐδὲ συγκαθεύδουσα πέπεικεν ἄλλη γυνή. Anthologia lib. III cap. I. in Carphylidem: μιῆς ἀπέλαυσα γυναικὸς Συγγήρου. Et viri quidem ſic inter ſe jure gloriantur,

mur. vos ſcelera admiſſa punitis; [1] apud nos & cogitare peccare eſt: vos conſcios timetis; [2] nos etiam conſcientiam ſolam, ſine quâ eſſe non poſſumus. Denique [3] de veſtro numero carcer exæſtuat: Chriſtianus

tur, quum tamen non de ſe ſolis intelligi velint; perinde ut ſupra perſtringens iſtas vulgivagas nuptias etiam in maſculino genere loquitur, quum potuerit & fæminis eandem laudem indulgere, ut illa in Anthologia p. 472. Ἁ δ' ἐγὼ ἡ περίβωτος ὑπὸ πλακὶ τῇδε τέθαμμαι Μούνῳ ἐνὶ ζώναν ἀνέρι λυσαμένη. Et 479. Καὶ γὰρ ἔην Παφίῃ πανομοίιος, ἀλλὰ συνεύνῳ Μούνῳ· τοῖς δ' ἑτέροις παλλὰς ἐρυμνοτάτη. Roma ſubterranea lib. 11. c. 3. p. 246. *Mandroſa tranſegi ſeculi vitam unius viri conſortio ter quinos juncta per annos.* Gronovius.

7 *Viri noſcimur*] Corrige: *naſcimur*. Wowerus. Tertullianus apolog. cap. 16. *Chriſtianus uxori ſuæ ſolus maſculus naſcitur.* Elmenhorſt. Nam à Fide vita noſtra computatur. *Rigaltius.*

1 *Apud nos & cogitare, peccare eſt*] Iſidorus Hiſpal. lib. 2. ſentent. c. 25. *Non ſolum factis, ſed & cogitationibus delinquimus.* Hieron. lib. 1. in Oſceam cap. 14. *Non ſolum opus, ſed & cogitatio mali operis pœnas luet.* Iſidor. Peluſiota lib. 1. epiſt. 79. Lactant. lib. 6. cap. 23. Tertull. apol. cap. 45. Juſtin. martyr apol. 2. pro Chriſtian. pag. 47. Auguſtinus tom. 9. de honeſtate mulierum fol. 229. Chryſoſt. in Matth. c. 5. homil. 17. *Elmenhorſt.*

2 *Nos conſcientiam ſolam*] Iſidor. ſentent. lib. 2. cap. 26. *Quamvis humana judicia ſubterfugiat omnis qui male agit, judicium tamen conſcientiæ ſuæ effugere non poteſt.* Elmenhorſt.

3 *De veſtro numero carcer exæſtuat*] Tertull. Apol. *De veſtris ſemper æſtuat carcer, de veſtris ſemper metalla ſuſpirant.* Wowerus.

De veſtro numero carcer exæſtuat] Tertullian. ad Scapulam cap. 2. *Nos quos ſacrilegos exiſtimatis, nec in furto unquam deprehendiſtis, nedum in ſacrilegio. Omnes autem qui templa deſpoliant, & per deos jurant, & eoſdem colunt, Chriſtiani non ſunt, & ſacrilegi tamen deprehenduntur.* Lactant. lib. 5. cap. 9. *Non enim de noſtro, ſed illorum numero ſemper exiſtunt, qui vias obſideant armati, maria prædentur; vel ſi palam graſſari non licuit, venena clam temperent; qui uxores necent, ut dotes earum lucrentur; aut maritos, ut adulteris nubant, qui natos ex ſe pueros aut ſtrangulent, aut ſi nimium pii fuerint, exponant, qui libidines inceſtas nec à filia, nec à ſorore, nec à matre, nec à ſacerdote contineant; qui adverſus cives ſuos, patriamque conjurent; qui nec eculeum metuant; qui denique ſacrilegia committant, & Deorum, quos colunt, templa diſpolient.* Elmenhorſt.

De veſtro numero carcer exæſtuat] Locutio perennis apud Chriſtianos primos. Ipſa laudatiſſima Perpetua in diario martyrii

nus ibi nullus, niſi aut reus ſuæ religionis, [1] aut profugus.

XXXVI. Nec de fato quiſquam [2] aut ſolatium captet, aut excuſet eventum; ſit ſortis Fortunæ, mens tamen libera eſt: & ideo actus hominis, non dignitas judicatur. [3] Quid enim aliud eſt fatum, [4] quam quod de

rii ſui: *Poſt paucos dies recipimur in carcerem; & expavi, quia nunquam experta eram tales tenebras. O diem aſperum! æſtus validus turbarum beneficio.* Quæ legi non debent ſine notis eruditiſſimi Holſtenii. Sed & Statius: *Piſæumque domus non æſtuat annum.* Gronovius.

1 *Aut profugus*] Quia jam, eo quod malus eſſe cupit, deſiit eſſe Chriſtianus. transfugit in caſtra Ethnicorum. *Rigaltius.*

2 *Aut ſolatium captet, aut excuſet; eventum ſit ſortis* &c.] Ubi Minucius ita fruſtatim erogat voces ſine ullo numero? Certe proprietas Minucii exigebat, ut verbo medio poſtponeretur ſuum ſubſtantivum, ſicut priori anteponitur. Utique enim ipſius eſt *Aut ſolatium captet aut excuſet eventum. Sint ſortes Fortunæ.* Et utique ſic jam & citavit Wowerus & in contextu diſtinxit. *Gronovius.*

Aut excuſet eventum] Vide P. Fabri Semeſt. lib. 3. cap. 22, ubi legit. *Nec de fato q. a. ſolatium captet, aut excuſet fortunam; mens tamen libera eſt, & i. a. hominis non nativitas judicatur.* Wowerus.

Fortis Fortunæ] Sic ſcribo, non *ſortis Fortunæ*. Erat enim Fors Fortuna alia à Fortuna, ædemque habebat trans Tyberim, colebaturque ab iis qui ſine arte aliquâ vitam tolerabant. Vide Donatum ad Terentii Phorm. Act. 5. ſc. 6. *Meurſius.*

Fortis Fortunæ] Varro de L. L. l. 4. pag. 18. Julius Obſequens de prodigiis cap. 38. Donatus in Terentii Phormionem Act. 5. Scena 6. Livius lib. 27. pag. 636. *Cella* Fortis *Fortunæ*. Lib. inſcription. fol. 1013. inſcript. 10.

NUMINI. FORTIS. FORTUNAE. MARIANUS.
LIBENS. CUM. SUIS. VOTUM. SOLVIT. *Elmenhorſt.*

Eventum ſit ſortis Fortunæ] Ita MS. Et longe melius illis qui *Fortis Fortunæ* legunt. Nullus enim hujus Romanorum Deæ hîc locus; ſed loquitur jam Minucius ex eorum mente, qui unicuique ſuam Fortunam ex Aſtrologia ἀποτελεσματικῇ, ſive judiciariâ, aſſignabant, qua totius hominum vitæ curſus moderaretur. Hæc dicebatur *Sors Fortunæ*, ſive ὁ κλῆρος τῆς τύχης. De ſorte vero Fortunæ videatur Scaliger ad lib. 2. Manilii Aſtronom. Seldenus item de Dîs Syris Syntagm. 1. cap. 1. uti & Salmaſius in De Annis Climactericis. *Ouzelius.*

3 *Quid aliud eſt fatum*] Iſidor. orig. lib. 8. cap. 2. *Fatum dicunt eſſe quod Dii fantur, vel quod Juppiter fatur.* Auguſtin. de civitat. Dei lib. 5. cap. 9. & in Johan. cap. 8. Tract. 37. contra Fauſt. Manich.

de unoquoque noſtrum Deus fatus eſt? qui, cum poſſit præſcire materiam, pro meritis & qualitatibus ſingulorum etiam fata determinat. Ita in nobis non genitura plectitur, ſed ingenii natura punitur. Ac de fato ſatis, vel ſi pauca pro tempore, [5] diſputaturi alias & uberius & plenius. Ceterum, [6] quod plerique pauperes dicimur, non eſt infamia noſtra, ſed gloria. [7] animus enim, ut luxu ſolvitur, ita frugalitate firmatur. & tamen [8] quis poteſt pauper eſſe, qui non eget?

Manich. lib. 2. cap. 5. tom. 4. de quæſt. V. & N. teſtamenti, quæſtione 115. *Elmenhorſt.*

4 *Quam quod de unoquoque noſtrum Deus eſt fatus*] Hæc verba aptiſſime interpretatur D. Auguſtin. lib. 5. de civit. Dei. cap. 9. Hierocles de provid. *Wowerus.*

5 *Diſputaturi alias & verius, & plenius*] Nulla præceſſerat falſimoniæ mentio, quomodo ergo *verius* ſe dicturum promittat? Corrigo, *uberius & plenius*. Meurſius.

Diſputari alias & plenius & uberius] In MS. ſcriptum eſt, *verius*. quod eſt *uverius*, pro *uberius*. ut pag. 208. *veribus*. pro *uberibus*. Rigaltius.

Diſputari alias & uberius & plenius] Retinet Minucius boni amici ſui Octavii verba, etſi hæc conſcriberet jam digreſſo eo, & ſciret id nequaquam futurum: attamen indulget bono omini, quod tum ex Cicerone ſuo, tum ex omni veterum elegantia didicerat, ut notabitur ad Melæ principium. Unde igitur patuit Franciſco Balduino ſcopulum hic obverſari Octavio, quem caute refugiat, quum reformidaſſe videatur: & Minucium præſtare fortaſſe vix potuiſſe, etſi pollicitus, atque adeo quia non liquebat, AMPLIVS pronunciare maluiſſe, quam temere aliquid ſtatimque definire. Hæc gravia ſunt Minucii gloriæ & nimis procacia. Immo quidni licuit Minucio vel Octavio ſic agere in hac parte, quum eos ita ſuſpenſos abegiſſet Cæcilius cap. 11? *Multa ad hoc ſuppetunt, ni feſtinet oratio.* Gronovius.

6 *Quod plerique pauperes*] Athenag. Tatian. Lactant. lib. 5. cap. 16. *Wowerus.*

Quod plerique pauperes dicimur, non eſt infamia noſtra] Iſidor. Peluſiota epiſt. lib. 2. epiſt. 168. lib. 3. epiſt. 101. Lactant. l. 5. cap. 22. Plotinus apud Theodoretum orat. 6. contra Græc. fol. 97. Maximus Monach. ſermone 33. *Elmenhorſt.*

7 *Animus enim ut luxu ſolvitur*] Hieronym. tom. 9. de regulis monachorum, pag. 224. *Luxu rerum & ubertate copiarum animus ſolvitur, vigor mentis infringitur, virtus corporis enervatur.* Elmenhorſt.

8 *Quis poteſt pauper eſſe, qui Deo dives eſt*] S. Simon Apoſ. apud Abdiam lib. 6. pag. 78. *Non ſunt*

eget? [1] qui non inhiat alieno? qui [2] Deo dives eſt? [3] magis pauper ille eſt, qui, cum multa habeat, plura deſiderat. Dicam tandem quemadmodum ſentio: [4] nemo tam pauper poteſt eſſe, [5] quam natus eſt. [6] Aves ſine

ſunt pauperes, qui divitias cæleſtes habent. Hieron. epiſt. 3. ad Heliodorum de laude vitæ ſolitariæ. & de regul. monachorum fol. 224. *Affatim dives eſt, qui cum Chriſto eſt pauper.* Lactant. lib. 6. cap. 12. *Qui apud Deum dives eſt, pauper eſſe nunquam poteſt.* Leo PP. de Quadrageſ. ſerm. 4. *Semper dives eſt Chriſtiana paupertas.* Docte Ambroſius ad Simplicianum epiſt. 10. *Elmenhorſt.*

Quis poteſt pauper eſſe, qui non eget] Tractavit hanc ſententiam gentili & philoſophico more Apulejus in Apologia, ubi copiæ cornu effudit Pricæus in pag 56 & 57, etiam ipſa hæc Minuciana citans, ut facile retorquere id potuerit Ouzelius infamem in modum. *Gronovius.*

1 *Qui non inhiat alieno*] Nam qui inhiat, mendicus haberi debet, quoniam non collocat divitias in ſola juſtitia, ut diſputat Lactantius VI, 13, quem & alia citat Pricæus ad Apocalypſin III, 17. *Idem.*

2 *Deo dives*] Ob hoc vocavit hunc Minucium ſcriptorem eleptorem elegantiſſimum Pricæus ad Lucam XII, 21, ubi ille dicit εἰς θεὸν πλουτῶν. Sic dicebant πολιτεύεσθαι τῷ θεῷ, κομᾶν τῷ θεῷ. Gronovius.

3 *Magis pauper ille eſt*] Antonius Monachus ſerm. 33. p. 41. οὐκ ἔστι πένης ὁ μηδὲν ἔχων, ἀλλ' ὁ πολλῶν ἐπιθυμῶν· οὐκ ἔστι πλούσιος ὁ πολλὰ κεκτημένος, ἀλλ' ὁ μηδενὸς δεόμενος. *Non pauper eſt, qui nihil habet, ſed qui multa deſiderat: Non dives eſt, qui poſſidet multa, ſed qui nulla re indiget.* Chryſoſt. in Matthæum c. 26. homil. 81. Jamblichus de vita Pythagoræ lib. 1. cap. 17. Lactant. lib. 2. cap. 15. Xixtus in ſentent. Tatian. contra Græcos fol. 281. Maxim. Monach. ſerm. 12. de paupertate. Stobæus de injuſtitia ſerm. 10. fol. 130. *Elmenhorſt.*

Magis pauper ille eſt, &c.] Claudianus lib. 1. in Ruffinum:

Semper inops quicunque cupit...

Seneca ad Helviam cap. 11. *Eadem natura eſt in omni deſiderio, quod non ex inopiâ, ſed ex vitio naſcitur. Quicquid illi congeſſeris, non finis erit cupiditatis, ſed gradus.* Ouzelius.

4 *Nemo tam pauper*] Sen. lib. Quare bonis viris mala acc. *Nemo tam pauper vivit, quam natus eſt.* Wowerus.

Nemo tam pauper eſſe poteſt, quam natus eſt] Seneca de provident. cap 6. *Nemo tam pauper vivit, quam natus eſt.* Elmenhorſt.

5 *Quam natus eſt*] Ut Chriſtianus, legit Pauli verba ad Timotheum 1, VI, 7, ubi & Senecam ducit Pricæus. *Gronovius.*

6 *Aves ſine patrimonio vivunt*] Cyprian. de opere & eleemoſyn. fol 279. S. Matthæus Euangeliſt. cap. 6. Auctor incertus comment. in Matthæum c. 6. homil. 16. fol. 734.

ſine patrimonio vivunt, [1] & in diem pecua paſcuntur: [2] & hæc nobis tamen nata ſunt: [3] quæ omnia, ſi non concupiſcimus, poſſidemus. Igitur [4] ut qui viam terit

co

734. Ambroſius in Pſalmum. 19. *Elmenhorſt*.

Aves ſine patrimonio vivunt] Etiam Diogenes, quem ſic conſiderat Seneca de tranquill. animi cap. 8. Cæterum quum etiam Minucius addat *& in diem pecua paſcuntur*, an credimus illi quoque iſtam hodie placentem adeo Chriſtianis impetrationem vel obſecrationem panis quotidiani arriſiſſe, aut quum verſus cœlum mitteret voces τὸν ἄρτον τὸν ἐπιούσιον, feciſſe id poſtquam iſta Græca violentis ingenii machinis per derivationum & analogiarum tormenta vertiſſet ad talem ſenſum, quo nihil ſe oſtendat ex Servatoris ſui ore didiciſſe ſapere, quam ſobrius gentilis, cujus ea perpetua doctrina? *Gronovius*.

1 *Et in deum paſcua paſcuntur*] Corrigo, *in diem paſcua p. Paſcua* fœmino genere uſurpari non inſolens iſto ævo. Gloſſæ: *Paſcua*, Νομὴ, Νομαί. Arnobius in Commentario ad Pſalmum 22. *Perfectorum ergo iſta vox eſt, quam Eccleſia de Domini paſſione ſuſcepit. In loco paſcua collocata, ſuper aquam refectionis educata.* Item in Pſalmum 106. *Adjuvavit eum de mendicitate virium, & poſuit ſicut oves familias in univerſam faciem terræ, ſtatuens eis paſtores & paſcuas, quæ videntes recti lætabuntur.* Meurſius.

Et in diem paſcua paſcuntur] Scriptum exiſtimo, *pecua*, id eſt, pecora. Prudentius in agone Romani:

Jumenta, pecua, ſubjugales beſtias. Heraldus.

2 *Et hæc nobis tamen nata ſunt*] Lactant. de ira cap. 13. Ambroſ. lib. 6. epiſt. 38. Theophilus ad Autolyc lib. 1. fol. 246. Theodoret. orat. 6. de provident. Hieronym. lib. 2. adverſus Jovinian. cap. 4. *Elmenhorſt*.

Hæc nobis nata ſunt] Ut inde dicantur δαμάζεσθαι τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ab Jacobo IV, 6, ubi multa addit Pricæus, qui etiam videndus in ſimili pericope Pſalmi VIII, 7. *Gronovius*.

3 *Quæ omnia, ſi non concupiſcimus, poſſidemus*] Habes quod mireris in Gallica verſione: *& certes nous poſſedons toutes ces choſes, ſi nous ne les ſouhaitons point.* Quid enim aliud quam legiſſe ſe clamat *& næ omnia* &c. quod ſane percommodum foret, ſi exſtaret in MSto, quem præſtat non violare. Procedens enim ad augendam ſortis noſtræ felicitatem, ut quum dixiſſet aves & pecua nobis nata eſſe, non ibi ſiſtat, ſed jam majus quid de eis affirmet, nempe iſta omnia quoque poſſideri a nobis, abſit modo concupiſcere; ut pateat energian hanc in τοῖς *quæ omnia* non oportere mutari: tanquam eſſet aliquis, qui diceret nobis, veſtra ſunt hæc cuncta quæ videtis; qua formula utitur Apulejus lib. 11 Miles. *Gronovius*.

4 *Ut qui viam terit*] Lactant. lib. 7. cap. 1. *Virtutis via non capit magna onera portantes. Anguſtus*

eo felicior, quo levior incedit: ita beatior in hoc itinere vivendi, qui paupertate ſe ſublevat, non [1] ſub divitiarum onere ſuſpirat. Et tamen facultates, ſi utiles putaremus, à Deo poſceremus. utique indulgere poſſet aliquantum, cujus eſt totum. ſed nos contemnere malumus opes, quam continere. innocentiam magis cupimus, magis patientiam flagitamus: malumus nos bonos eſſe, quam prodigos. [2] & quod corporis humana vitia ſentimus & patimur, [3] non eſt pœna, militia

ſtus admodum trames eſt; per quem juſtitia hominem deducit in cœlum. Hunc tenere non poteſt, niſi qui fuerit expeditus & nudus. Nam iſti locupletes multis & ingentibus ſarcinis onerati, per viam mortis incedunt, quæ latiſſima eſt; quoniam late perditio dominatur. Cyprian. de lapſis fol. 219. Hieron. in Jonam cap. 3. *Elmenhorſt.*

1 *Sub divitiarum onere*] Syneſ. περὶ βασιλείας. ἔοικε γὰρ εὐτυχία φορτίον εἶναι μολίβδου περιβριθέστερον. περιτρέπει γοῦν τὸν ἀναθέμενον ἢν μὴ πάνυ ῥωμαλέος ὢν τύχῃ. Apul. Flor. de Cratete: *Rem familiarem abjicit, velut onus ſtercoris, magis labori, quam uſui.* ubi corrigendum arbitror, *onus tergoris.* Wowerus.

Sub onere ſuſpirat] Nam utique progrediendum eſt. Itaque ſic videtur loca Senecæ expolire, quibus dicit modo *per inſidioſum iter vitæ non tantum ferunt ſarcinas, ſed trahunt;* modo *non ſublevatos ſe, ſed ſuffixos eſſe compererunt*, quæ in magno citationum acervo adducit Pricæus ad epiſtolam I ad Timotheum VI, 10. Sed & mox repetit noſter cap. XXXVII. *Gronovius.*

2 *Et quod corporis vitia ſentimus & patimur*] Auguſtin. tom. 4. de octagint. tribus quæſt. cap. 82. fol. 430. de civitat. Dei, lib. 20. cap. 3. Nazian. orat. I. in Julian. Beda lib. I. in Julian. Beda lib. I. in Marc. cap. 2. Cyprian. ad Demetrian. f. 259. & 270. Gaudent. in præfat. ad Benevol. fol. 46. Juſtin. martyr. apol. pro Chriſtian. I. p. 34. Hieron. part. 3. tract. II. epiſt. 58. Theodor. de martyr. orta. 8. contra Græcos. *Elmenhorſt.*

3 *Non eſt pœna, malitia eſt*] Rom. *militia eſt.* Sen. lib. Quare bonis viris mala accid. *Lacerat nos fortuna. patiamur. Non eſt ſævitia: certamen eſt.* Wowerus.

Militia eſt] Non qualiſcunque, ſed vere Romana, cui tot ſtipendia ab civibus debebantur, ut nequirent ſubterfugere illi, quos honeſta inter ſuos fama delectabat. Quod quum non cogitaret auctor Gallicæ verſionis, diſceſſit ab Minucio non auſus militiam dicere: *ce n'eſt pas une peine, mais un exercice.* Cæterum inſignis in antecedentibus eſt enallage caſuum, quum videatur debuiſſe dicere *corporis humani vitia*; unde in Gallico vides *les incommodi-*

litia eſt. [1] fortitudo enim infirmitatibus roboratur, & [2] calamitas ſæpius diſciplina virtutis eſt: [3] vires denique & mentis, & corporis ſine laboris exercitatione torpeſcunt. omnes adeo veſtri viri fortes, quos in exemplum prædicatis, ærumnis ſuis inclyti floruerunt. Itaque & nobis Deus nec non poteſt ſubvenire, nec deſpicit; cum ſit & omnium rector, & amator ſuorum: ſed in adverſis [4] unumquemque explorat & examinat; ingenium ſingulorum periculis penſitat; [5] uſque ad extremam mortem voluntatem hominis ſciſcitatur, nihil ſibi poſſe perire ſecurus. Itaque [6] ut aurum ignibus, ſic nos diſcriminibus arguimur.

XXXVII.

tez de la vie, & les infirmitez de noſtre nature. Non enim iſte noverat Prudentium, qui plane eadem enallage ſcribit in Cathemerinis hymno IV. *Ciboque ſumto, Quem lex corporis imbecilla poſcit.* Ubi certe nec mutari poteſt, nec aliud intelligitur tamen, quam imbecillum corpus. Mireris autem, cur hæc ipſa Pricæus non admiſcuerit illis quæ convocavit ad epiſtolam II ad Timotheum II, 3. *Gronovius.*

1 *Fortitudo in infirmitatibus roboratur*] S. Paulus ad Corinth. 2. cap. 12. Tertull. lib. 4. contra Marcionem cap. 29. Procopius in Eſaiam fol. 394. Iſidorus Peluſiota lib. 4. epiſt. 182. Chryſoſtomus homil. 66. ad populum Antiochenum. *Elmenhorſt.*

2 *Calamitas diſciplina virtutis eſt*] Seneca de providentia cap. 4. *Calamitas virtutis occaſio eſt.* Salvianus de gubern. Dei lib. 1. pag. 9. *Nequaquam nobis dolenda eſt afflictio infirmitatum, quam intelligimus matrem eſſe virtutum.* Chryſoſtom. in Pſalm. 50. *Elmenhorſt.*

3 *Vires corporis ſine laboris exercitatione torpeſcunt*] Plato in Theæteto f. 153. τί δαί; ἡ τῶν σωμάτων ἕξις οὐχ ὑπὸ ἡσυχίας μὲν καὶ ἀργίας διόλλυται, ὑπὸ γυμνασίων δὲ καὶ κινήσεων ὡς ἐπιπολὺ σώζεται. *Quid vero? nonne corporis conſtitutio quiete & deſidia perit & corrumpitur, exercitationibus autem & motibus ſæpius conſervatur*, Xenoph. de inſtitution. Cyrill. 7. fol. 198. Chryſoſtom. in Acta apoſtol. cap. 27. homil. 58. Clemens Alexand. lib. 1. Stromat. fol. 118. *Elm.*

4 *Unumquemque explorat*] Tertull. de fuga in perſec. cap. 3. Chryſoſt. de Babyla Mart. *Wowerus.*

In adverſis unumquemque explorat] Seneca de provident. cap. 3. Hieronym. part. 3. tract. 12. epiſtol. 62. *Elmenhorſt.*

5 *Uſque ad extremam*] Non vidi uſpiam aliter hæc proferri, niſi apud Pricæum ad Apocalypſin 11, 10, ubi ponit *aduſque extr.* Gronovius.

6 *Ut aurum ignibus*] Chryſoſtomus in 2. epiſt. Pauli ad Corinth. cap. 12. homil. 26. Ὥσπερ

τῷ

XXXVII. [1] Quam pulchrum ſpectaculum Deo, cum Chriſtianus cum dolore congreditur, cum adverſum minas, & ſupplicia, & tormenta componitur? [2] cum ſtre-

τῷ χρυσίῳ τὸ πῦρ; τοῦτο ἡ θλῖψις, τὸν ῥύπον ἀποσμήχουσα, καθαροὺς ἐργαζομένη, λαμπροὺς κατασκευάζουσα καὶ φαιδρούς. *Quod auro ignis, hoc animis afflictio eſt, puros eos efficiens, luculentos & illuſtres reddens.* Baſilius Magnus de fame & ſiccitate f. 177. Κυβερνήτην μὲν γὰρ ὁ χειμών, καὶ τὸν ἀθλητὴν τὸ στάδιον, τὸν στρατηγὸν παράταξις, τὸν μεγαλόψυχον ἡ συμφορά, τὸν χριστιανὸν δὲ πειρασμὸς δοκιμάζει καὶ βασανίζει. καὶ αἱ λῦπαι τὴν ψυχὴν ὡς τὸ πῦρ τὸν χρυσὸν ἀπελέγχουσι. Vidend. auctor commentarii in Matthæum homilia 5. c. 4. apud Chryſoſt. t. 2. *Elmenhorſt.*

1 *Quam pulchrum ſpectaculum*] Expreſſum ex verbis Sen. cap. 2. lib. Quare bonis viris mala accid. *Wowerus.*

Quam pulchrum ſpectaculum Deo] Seneca de provident. cap. 2. *Ecce ſpectaculum dignum, ad quod reſpiciat intentus operi ſuo Deus, ecce par Deo dignum, vir fortis cum mala fortuna compoſitus, utique ſi & provocavit.* Erudite Cyprianus epiſt. 56. ad plebem Thebaid. Arrianus in Epict. lib. 1. cap. 24. *Elmenhorſt.*

Quam pulchrum ſpectaculum Deo] Patet, unde petierit Minucius. Sed ſententiam hanc non memini legiſſe ſpecioſius illuſtratam, quam ab Coſma monacho in iſta Chriſtianica Topographia nuper ita Pariſiis edita, ut potuiſſet emendatius id præſtare. Is in pagina 251 loquitur de Stephano. Ὁ τὸν ἀγωνοθέτην πρὸς τὴν θέαν ἐξαναστήσας, οὗτος ὁ θεωρῶν τοὺς οὐρανοὺς διηνοιγμένους καὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἑστῶτα ἐκ δεξιῶν τοῦ θεοῦ· πάσης γὰρ τῆς (ſic enim MS.) θείας γραφῆς καθήμενον λεγούσης, οὗτος ἑστῶτα εἶδεν. ἡ γὰρ σφοδρότης τοῦ ἀγῶνος ἐπὶ τὴν θέαν τὸν ἀγωνοθέτην ἐξανέστησεν. Gronovius.

2 *Cum ſtrepitum mortis, & horrorem carnificis irridens inſultat*] In MS eſt *incipiens inculcat.* Hoc, quid ſibi velit, nondum percipio; alii viderint. Suſpicor mendum eſſe, ac vulgatam lectionem longe præferendam. *Ouzelius.*

Irripiens inculcat] Ita edit. Rom. & MS. Reg. unde effecerunt *irridens.* Non male. *Heraldus.*

Horrorem carnificis irridens inſultat] Sic Juſtinus XLIV, 2. *Servi illius patientia, qui ultus dominum inter tormenta riſu exſultaverit;* ut illic utrumque ferme verbum habeas in eodem negotio. Sed vetus lectio unici codicis non ſinit ita quieſcere, quum habere dicatur ab Urſino & Heraldo *irripiens inculcat;* unde Sabæus dedit ac Rigaltius *inripiens;* Ouzelio per errorem notante *incipiens.* Sane etiam videtur aliquid deſiderari. Etſi enim inſultet, qui cæſus oſtendit ſe non ſentire dolores eoſque ita ſupergrediatur, aliud tamen ſcripſit Minucius noſter indicante vetere ſcriptura. Quippe illud quod legunt *irripiens*, plane per apices ſuos monſtrat eſſe *implens*, utpote per eos conveniens ad amuſſim. In ſtrepitu igitur feralium inſtrumentorum & horrore carnificis

 im-

ſtrepitum mortis & horrorem carnificis irridens inſultat? cum libertatem ſuam adverſus reges & principes erigit? ſoli Deo, [1] cujus eſt, cedit? cum triumphator & victor, [2] ipſi qui adverſum ſe ſententiam dixit, inſultat? vicit enim, qui quod contendit, obtinuit. [3] Quis non miles ſub oculis imperatoris audacius periculum provocet? [4] nemo enim præmium percipit ante experimentum: & imperator tamen, quod non habet, non dat. non poteſt propagare vitam, poteſt honeſtare militiam. At enim Dei miles nec in dolore deſeritur; [5] nec morte finitur. Sic [6] Chriſtianus miſer videri poteſt, non poteſt inveniri. [7] Vos ipſi calamitoſos viros

implendo ac ſatiando occupatus & diſtrictus etiam *inculcat*, & tanquam immunis ab omni cruciatu loquitur de Servatore ac Sacramento ſuo & præcepta dat adſtantibus de Chriſtiana fide. *Gronovius.*

1 *Cujus eſt*] Nempe & in illo toto, quod commode notavit Dei eſſe, & ſingulatim. Sed & notavit jam Pricæus ad Acta XXVII, 22. Prudentius initio: *Non ſunt illa Dei, cujus haberis.* Gronovius.

2 *Ipſi, qui adverſam ſe ſententiam dixit inſultat*] In exemplari: *ipſi qui adverſum ſe ſententiam dixit ſtultat.* Rigaltius.

3 *Quis non miles ſub oculis imperatoris*] Lactant. lib. 5. cap. 19. Chryſoſt. in Matth. cap. 16. homil. 56. *Elmenhorſt.*

4 *Nemo præmium percipit ante experimentum*] Ambroſ. in Lucam. lib. 4. cap. 4. *Corona propoſita eſt, ſubeunda certamina ſunt. Nemo poteſt, niſi vicerit, coronari. Nemo poteſt vincere niſi ante certaverit. Ipſius quoque coronæ major eſt fructus, ubi major labor eſt.* Auguſtinus tom. 3. de agone Chriſtiano c. 1. *Corona victoriæ non promittitur niſi certantibus.* Elmenhorſt.

Nemo præmium percipit ante exp.] Sunt adumbrata ex Pauli epiſtola ſecunda ad Timotheum II, 5 & 6, ubi multa ſimilia apud Pricæum. *Gronovius.*

5 *Nec morte finitur*] Apud Ethnicos omnia morte finiuntur. etiam ipſa mors finitur. Et mori dicunt conſumi, finiri, perire. Non item apud Chriſtianos, qui de poſtuma vita ſunt certi. *Rigaltius.*

6 *Chriſtianus miſer videri poteſt*] Seneca de providentia cap. 3. *Bonus vir poteſt miſer dici, non poteſt eſſe.* Elmenhorſt.

Miſer videri poteſt, non inveniri] Non ſemper ea ſunt quæ videntur. At non inveniuntur niſi quæ re vera ſunt. *Rigaltius.*

7 *Vos calamitoſos viros fertis ad cœlum*] Lactantius lib. 5. cap. 13. *Eant Romani & Mutio glorientur aut Regulo, quorum alter necan-*

viros fertis ad cœlum, [1] Mucium Scævolam, qui cum errâſſet in regem, [2] periſſet in hoſtibus, niſi dexteram perdidiſſet. Et quot ex noſtris [3] non dexteram ſolum, ſed totum corpus uri, cremari, ſine ullis ejulatibus pertulerunt, cum dimitti præſertim haberent in ſuâ poteſtate? Viros cum Mucio, vel [4] cum Aquilio, aut Regulo compâro? [5] Pueri & mulierculæ noſtræ cruces & tormenta, feras, & omnes ſuppliciorum terriculas [6] inſpiratâ patientiâ doloris illudunt. Nec intelligitis

necandum ſe hoſtibus tradidit, quod captivum puduit vivere; alter ab hoſtibus deprehenſus cum videret mortem vitare ſe non poſſe, manum foco injecit, ut pro facinore ſuo ſatisfaceret hoſti, quem voluit occidere, eaque pœna veniam, quam non meruerat, accepit. Ecce ſexus infirmus, & fragilis ætas ſe dilacerari toto corpore, urique perpetitur, non neceſſitate, quia licet vitare ſi vellet, ſed voluntate, quia confidunt in Deo. Elmenhorſt.

1 *Mutium Scævolam*] Seneca epiſt. 98. & lib. 8 controverſ. controverſ. 4. de provident. cap. 3. Livius lib. 2. p. 55. Florus lib. 1. cap. 10. Tertullian. apolog. cap. 50. Lactant. lib. 5. cap. 13. *Elmenhorſt.*

2 *Periſſet in hoſtibus*] Apud hoſtes. in hoſtico. *Rigaltius.*

3 *Non dexteram ſolum, ſed totum corpus*] In hunc ſenſum legitur Martialis epigramma de arenario, cui nomen inditum Mucio quod exemplo Mucii Porſenæ focis ardentibus manum impoſuiſſet.

Nam cum dicatur tunica præſente moleſta
Ure manum, plus eſt dicere, Non facio.

Tunc enim totus ardebit, & mortem omnino contempſerit, quam vitare cupiebat, per ſimulatam conſtantiam manus ultro crematæ. *Rigaltius.*

4 *Cum Aquilio, aut Regulo*] Arnob. lib. 1. *Innumerabiles gloria & virtute pollentes acerbiſſimarum mortium experti ſunt formas, ut Aquilius, Trebonius, Regulus.* Wowerus.

Aquilio] Arnob lib. 1. Dionyſius Halicarnaſ. lib. 3. fol. 260. *Elmenhorſt.*

Regulo] Tertullian. apol. cap. 50. Valer. Max. lib. 2. cap. 9. Lactant. lib. 5. cap. 13. Firm. aſtron. lib. 1. cap. 3. Auguſtin. de civitat. Dei lib. 1. cap. 5. l. 3. cap. 18. Cicero de divinat. l. 3. f. 252. *Elmenhorſt.*

5 *Pueri & mulierculæ noſtræ cruces & tormenta*] Vide Euſeb. lib. 5. eccl. hiſt. c. 3. Cyprian. epiſt. 73. Baſil. Magnum in Martyr. Julittam. Baſil. Seleuciæ epiſcop. orat. 32. Ambroſ. lib. 3. de virginit. Niceph. Calliſt. eccleſiaſt. hiſtor. lib. 4 cap. 17. lib. 5. cap. 30. l. 6. c. 21. Bedæ Martyrologium. *Elmenhorſt.*

6 *Inſpirata patientia doloris illudunt*] Nota *inſpirata.* Lactant.

ligitis, ô miſeri, neminem eſſe, qui aut ſine ratione velit pœnam ſubire, aut tormenta ſine Deo poſſit ſuſtinere. Niſi forte vos decipit, [1] quod Deum neſcientes divitiis affluant, honoribus floreant, polleant poteſtatibus. Miſeri! [2] in hoc altius tolluntur, ut decidant altius. Hi enim ut [3] victimæ ad ſupplicium ſaginantur, ut [4] hoſtiæ ad pœnam coronantur. In hoc adeo

lib. 5. cap. 13. *Latrones, & robuſti corpus viri ejuſmodi lacerationes perferre nequeunt; exclamant, & gemitus edunt. Vincuntur enim dolore, quia deeſt illis inſpirata patientia. Noſtri autem (ut de viris taceam) pueri, & mulierculæ, tortores ſuos taciti vincunt, & exprimere illis gemitum nec ignis poteſt.* Heraldus.

1 *Quod Deum neſcientes divitiis affluant*] Chryſoſt. tom. 5. ſerm. de paupertate & divitiis. & homil. 67. ad populum. & in 1. epiſt. Pauli ad Corinth. cap. 2. Theodoret. orat. 6. de provident. fol. 92. Lactant. lib. 5. cap 22. l. 7. c. 11. Saliſberienſis lib. 1. cap. 1. Clemens l. 5. recognition. *Elmenborſtius.*

Quod Deum neſcientes divitiis affluant, honoribus floreant, polleant poteſtatibus] Seneca in Hippolyto:

Vincit ſanctos dira libido,
Fraus ſublimi regnat in aulâ,
Tradere turpi faſces populus
Gaudet. . . Ouzelius.

2 *In hoc altius tolluntur*] Claud. l. 1. in Ruffin. *Tolluntur in altum, Ut lapſu graviore ruant.* Wowerus.

In hoc altius tolluntur] A Claudiano lib. 1. in Ruffinum ſumpſit, ut etiam Dn. Wowerus notat.

. . . tolluntur in altum
Ut lapſu graviore ruant.

Chryſoſt. in Matth. cap. 24 homil. 76. fol. 650. ϗ σὺ τοίνυν ὅτ᾽ ἂν ἴδῃς ἀδίκως πλουτοῦντα, εὐημεροῦντα, στέναξον, δάκρυσον. ϗ γὰρ προσθήκη κολάσεως ὁ πλοῦτος αὐτῷ. Id eſt, Aniano interprete: *Cum videris inique ditatum, felicitate uti non parva, ingemiſce atque lacryma. nam hæc proſperitas majores ipſi præparat pœnas.* Vid. Baſilius Magnus concione ad divites fol. 158. Auctor commentarii in Matthæum cap. 6. homil. 13. fol. 717. apud Chryſoſt. tom. 2. *Elmenhorſt.*

Altius tolluntur, ut decidant altius] Ex Pſalmo XXVI, 20, ubi alia addidit Pricæus, qui ne tacuit quidem ad Pſalmum CI, verſ. 11. *Gronovius.*

3 *Victimæ ad ſupplicium ſaginantur*] Vide Pricæana ad Jacobi Epiſtolam V, 5. Sed & tauros pingues vel opimos boves præbent eadem ad Pſalmum XXI, 13. *Gronovius.*

4 *Hoſtiæ ad pœnam coronantur*] Citavit hæc Pricæus ad Acta Apoſtol. XIV, 13. Unde multa iſta Ouzeliana omiſi, quia falſum nomen inſcriptum habent omnia petita vel ex Delrii Commentario ad Senecæ Oedipum verſ. 137 aut

adeo quidam imperiis ac dominationibus eriguntur, [1] ut ingenium eorum [2] perditæ mentes [3] licentiâ poteſtatis libere nundinentur. Abſque enim notitiâ Dei, quæ poteſt eſſe ſolida felicitas? [4] cum mors ſit. ſomnio ſimilis. antequam tenetur, elabitur. [5] Rex es? tam times,

aut ex Adverſariis ejuſdem ibidem, vel ex aliis, ut Weitzio ad Prudentii martyrem Romanum pag. 629 & ſimilibus. *Gronovius.*

1 *Ut ingenium eorum*] MS. *ut ingenium eorum perditæ mentis licentiam poteſtatis liberæ nundinetur.* Wowerus.

2 *Perditæ mentes*] Delatores, calumniatores, adulatores, & hujuſmodi aliæ generis humani peſtes, Supra, *Quis non intelligat male ſanos & vanæ & perditæ mentis in iſta deſipere?* Rigaltius.

Ingenium eorum perditæ mentes] An quia in his poſtremis vocibus potuit Rigaltius intelligere delatores & calumniatores &c. ideo debuit *mentes* corrigere? quum Heraldus & alii antecedentes exhibuerint *mentis*, ut mihi perſuadeo, ex codice antiquo, de quo tacet Rigaltius ſane præter fas: quippe debuerat ſe ſuſpicione liberare. Egregie profecto vides dictum illud *ingenium eorum perditæ mentis* ad imitationem eorum quæ & pater & ipſe attulimus ad Gellium I, I, ut id mutari temere non debeat. Julius Firmicus de error. Prof. relig. *Sed quia mens perdita & ſceleratæ cupiditatis laqueis implicata nullâ poteſt ratione revocari.* Nimirum dominationes & imperia nundinantur eorum ingenium perditæ mentis licentiâ poteſtatis liberæ. Etiam illud *nundinantur* invidioſiſſime dictum eſſe patet ex notis paternis ad Livium. Videtur enim dediſſe auctor *licentia poteſtatis liberæ.* Gronovius.

3 *Licentiæ*] Scribo, *Licentia.* Meurſius.

Licentia poteſtatis] *Nihil eſt quod credere de ſe Non poſſit cum laudatur dIs æqua poteſtas.* Juven. Sat. 4. *Rigaltius.*

4 *Cum mors ſit ſomnio ſimilis*] Quorſum heic *mors?* Scriptum puto *res.* Loquitur de felicitate humana, quam eſſe rem ait ſomnio ſimillimam. *Heraldus.*

Cum mors ſit. Somnio ſimilis] Felicitas ſine Deo, mors eſt. Felicitas ſine Deo ſomnio ſimilis eſt. *Rigaltius.*

Cum mors ſit &c.] Quippe & in gentilium cogitationes inſedit penitus opinio, Deum eſſe ſalutem & perſeverantiam earum quas effecerit rerum, neque ulla res eſt tam præſtantibus viribus, quæ viduata Dei auxilio, ſui naturâ contenta ſit, ut pronunciat Apulejus, & ad Pſalmum XXXV, 7 excerpſit Pricæus. *Gronovius.*

5 *Rex es, tam times, quam timeris*] Seneca Oedipo. act. 3. Scena, *Etſi ipſe vultus, &c.*

Qui ſceptra duro ſævus imperio regit,
Timet timentes, metus in auctorem redit.

Cyprian. epiſt. I. ad Donat. *An tu illos tutos putas, illos ſaltem* in-

mes, quam timeris. [1] & quamlibet ſis multo comitatu ſtipatus, ad periculum tamen ſolus es. [2] Dives es? ſed [3] fortunæ male creditur, & magno viatico breve vitæ iter non inſtruitur; ſed oneratur. Faſcibus & purpuris gloriaris? vanus error hominis & inanis cultus dignitatis, [4] fulgere purpurâ, mente ſordeſcere. [5] Nobilitate generoſus es? [6] parentes tuos laudas? [7] omnes tamen

inter bonorum inſulas & opes largas, ſtabili firmitate ſecuros, quos regalis aulæ ſplendore fulgentes, armorum excubantium tutela circumſiſtit. Major illis quam cæteris metus eſt, tam ille timere cogitur, quam timetur. Elmenhorſt.

Tam times quam timeris] Seneca l. 2. de Ira cap. 11. *Quid? quod ſemper in auctores redundat timor, nec quiſquam metuitur ipſe ſecurus. Occurrat hoc ſolo tibi Laberianus ille verſus, qui medio civili bello in theatro dictus, totum in ſe populum, non aliter convertit, quam ſi miſſa eſſet vox publici affectus:*

Neceſſe eſt multos timeat, quem multi timent.

Ita natura conſtituit, ut quod alieno metu magnum eſt, à ſuo non vacet. Leoni quam pavida ſunt ad leviſſimos ſtrepitus pectora? acerrimas feras umbra, vox, & odor inſolitus exagitat. Quicquid terret, & trepidat. At ratio redditur ab Ennio:

Quem metuunt, oderunt; quem quiſque odit, perire cupit.

Ouzelius.

1 *Et quamlibet multo comitatu ſtipatus, ad periculum tamen ſolus es*] Eleganter Tragicus Hercule Octæo.

Tu quicunque es qui ſceptra tenes,
Licet omne tuâ vulgus in aulâ
Centum pariter limina pulſet;
Cum tot populis ſtipatus eas,
In tot populis vix una fides.

Ouzelius.

2 *Dives es, ſed fortunæ male creditur*] Apul. de Deo Socrat. *Dives es? non credo fortunæ.* Wowerus.

3 *Fortunæ male creditur*] Ex Cebetis tabula, ubi Dæmon Τύχῃ κελεύει μὴ πιςεύειν, καὶ βέβαιον μηδὲν πιςεύειν μηδὲ ἀσφαλὲς ἔχειν, ὅτι ἂν παρ' αὐτῆς λάβῃ τις, μηδὲ ὡς ἴδια ἡγεῖσθαι. *Gronovius.*

4 *Fulgere purpura*] Cyprian. epiſt. 2. ad Donat. *Precioſa veſte conſpicuus in auro atque in purpura fulſit.* Elmenhorſt.

Fulgere purpura, mente ſordeſcere] Hoc eſt, ἐν ἀνθρώποις ὑψηλὸν ſed βδέλυγμα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ex Luca XVI, 15. Sed & purpura iſta dicitur ἀλλότριον ibidem ℣ſ. 12 etiam Pricæo varia illuc conſtipante. *Gronovius.*

5 *Nobilitate generoſus es, parentes tuos laudas*] Apul. ibid. *Generoſus es? parentes laudas.* Wowerus.

6 *Parentes tuos laudas*] Vide Chryſoſt. in Matth. cap. 18. homil. 59. Hieron. tom. 9. ad Mauritii filiam, de laude virginit. epiſt. 14. *Elmenhorſtius.* Quæ citatio-

tamen pari ſorte naſcimur, ſolâ virtute diſtinguimur. Nos igitur [1] qui moribus & pudore cenſemur, merito [2] malis voluptatibus & pompis veſtris & ſpectaculis abſtinemus, [3] quorum & de ſacris originem novimus, & noxia blandimenta damnamus. Nam [4] in ludis Curuli-

tationes quum ſufficiant, potuerunt merito abeſſe illa, quæ addebantur ſub nomine Ouzelii. Neque enim erant illius, ſed partim Delrii commentario debentur ad Senecam pag. 250, partim Sitzmanno ad Boethium. *Gronovius.*

7 *Omnes pari ſorte naſcimur*] Hieron. tom. 4. in Pſalm. 82. fol. 102. *Æqualiter omnes naſcimur, & imperatores & pauperes. æqualiter & morimur omnes; æqualis enim conditio eſt.* Et lib. 3. in Jerem. cap. 4. Theodoret. orat. 6. de orat. de provident. pag. 127. *Elmenhorſt.*

1 *Qui moribus & pudore cenſemur*] Sunt equidem hæ voces gentilium & crebro ab illis uſurpatæ, ut neque ſub Aureliano deſinat ſcribere Aurelius Victor: *Ita utrinque pudore ac modeſtia decertabatur*, inter ſenatum Romanum & legiones. Sed quantum inter has ſimulationes intereſt & noſtram χάριν, δι' ἧς λατρεύομεν εὐαρέστως τῷ Θεῷ μετ' αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας ad Hebræos XII, 28? Huc enim alludit. *Gronovius.*

2 *Malis voluptatibus*] Tertullianus de ſpectac. cap. 25. *exitioſa voluptas.* Lactantius in epitome cap. 4. *noxiæ voluptates.* lib. 11. codic. Juſtin. de feriis, *obſcœnæ voluptates.* Elmenhorſt.

3 *Quorum & de ſacris originem novimus*] Tertul. *Spectaculis veſtris in tantum renunciamus, in quantum originibus eorum, quas ſcimus de ſuperſtitione conceptas.* Wowerus.

Quorum & de ſacris originem novimus] Lactantius lib. 6. cap. 20. *Vitanda ergo ſpectacula omnia, non ſolum ne quid vitiorum pectoribus inſidat, quæ ſedata & pacifica eſſe debent; ſed ne cujus nos voluptatis conſuetudo deliniat, & à Deo atque à bonis operibus avertat. Nam ludorum celebrationes, Deorum feſta ſunt: ſiquidem ob natales eorum, vel templorum novorum dedicationes ſunt conſtituti.* Et in epitome cap. 4. Nazianz. jambico 3. ad Seleucum. Hieronym. in Ezechielem lib. 6. cap. 20. fol. 389. Auguſt. de ſymbolo cap. 2. Theophilus lib. 3. ad Autolycum fol. 269. Tertullianus apolog. cap. 98. Cyprianus de ſpectaculis f. 377. Chryſoſt. in Pſal. 118. & tom. 1. homil. de Davide & Saul. fol. 510. & ſeq. de verbis Eſaiæ *Vidi Dominum, &c.* homilia 1. fol. 1282. & ſeq. *Elmenhorſt.*

4 *In ludis curulibus quis non horreat populi in ſe rixantis inſaniam*] Auguſt. confeſ. lib. 6. cap. 7. *inſania circenſium.* Hieronym. de vita Hilarionis cap. 2. *Circi furor.* & tom. 1. ad Marcellam epiſt. 18. fol. 52: *Habeat ſibi Roma ſuos tumultus, arena ſæviat; circus inſaniat; theatra luxurient.* Lactant. lib. 6. cap. 20. *Circenſium quoque ludorum ratio quid aliud*

rulibus quis non horreat [1] populi in ſe rixantis inſaniam? [2] in gladiatoriis, homicidii diſciplinam? [3] In ſcenicis etiam non minor [4] furor; turpitudo prolixior. nunc enim [5] mimus vel exponit adulteria, vel monſtrat: nunc [6] enervis hiſtrio amorem dum fingit, infligit.

aliud habet, niſi levitatem, vanitatem, inſaniam? Quanto namque impetu concitantur animi in furorem, quanto impetu curritur, ut jam plus ſpectaculi exhibeant, qui ſpectandi gratia veniunt, cum exclamare, efferri, & exſilire cœperint. Et in epitome cap. 9. *Elmenhorſt.*

In ludis currulibus] Circenſibus. nam in iis aurigationes & curricula.

> ..... *nempe volucrem*
> *Sic laudamus equum facili cui plurima palma*
> *Fervet, & exultat rauco victoria circo.*

Juven. 8. *Rigaltius.*

1 *Populi in ſe rixantis inſaniam*] Propter ſtudia agitatorum. Unde & Tertull. *inſaniam Circi.* Wowerus.

2 *In gladiatoriis homicidii diſciplinam*] Cyprianus epiſt. 1. ad Donatum: *Paratur gladiatorius ludus, ut libidinem crudelium luminum ſanguis oblectet. Impletur in ſuccum cibis fortioribus corpus, & arvinæ toris membrorum moles robuſta pingueſcit, ut ſaginatus in pœnam carius pereat. Homo occiditur in hominis voluptatem, & ut quis poſſit occidere, peritia eſt, uſus eſt, ars eſt. Scelus non tantum geritur ſed & docetur. Quid poteſt inhumanius, quid acerbius dici? Diſciplina eſt ut perimere quis poſſit: & gloria eſt, quod perimit.* Et de ſpectac. fol. 376. Seneca epiſt. 7. Auguſtin. l. 6. confeſſion. c. 8. Lactant. lib. 6. cap. 20. & in epitome cap. 4. *Elmenhorſtius.*

3 *In ſcenicis turpitudo prolixior*] Lactantius epitome cap. 4. *Quid ſcena? in qua Comœdia de ſtupris & amoribus; Tragœdia de inceſtis & parricidiis fabulatur.* Et lib. 6. cap. 20. *In ſcenis comicæ fabulæ de ſtupris virginum loquuntur, aut amoribus meretricum: & quo magis ſunt eloquentes, qui iſta flagitia finxerunt, eo magis ſententiarum elegantia perſuadent.* Elmenhorſtius.

4 *Furore*] MS. corrupte *furorem.* lego: *furor & turpitudo p.* Meurſius.

Non minor furor, turpit] MS. Reg. *furore.* fortaſſe, *non minor furor eſt, turpitudo prolixior.* Heraldus.

Non minor furor & turpitudo prolixior] In exemplari legitur, *Non minor furore turpitudo prolixior.* Quod minime ſpernendum eſt. etſi in eodem MS. ſæpe coaleſcant hujuſmodi ſyllabæ. *furore turpitudo*, pro *Furor & turpitudo.* Rigaltius.

5 *Mimus exponit adulteria vel monſtrat*] Lactantius lib. 6. cap. 20. *Quid de mimis loquar corruptelarum præferentibus diſciplinam? Qui docent adulteria, dum fingunt, & ſimulatis erudiunt ad vera.* Elmenhorſt.

6 *Ener-*

ſligit. [1] Idem deos veſtros, induendo ſtupra, ſuſpiria, odia, dedecorat. Idem ſimulatis doloribus lacrymas veſtras vanis geſtibus & nutibus provocat. Sic homicidium in vero flagitatis, in mendacio fletis.

XXXVIII. [2] Quod vero ſacrificiorum reliquias, & pocu-

6 *Enervis hiſtrio amorem dum fingit, inſligit*] Lactant. epit. cap. 4. *Hiſtrionici impudici geſtus, quibus infames fœminas imitantur, libidines, quas ſaltando exprimunt, docent.* & lib. 6. cap. 20. *Hiſtrionum impudiciſſimi motus, quid aliud niſi libidines docent & inſligant.* Elmenhorſt.

Enervis hiſtrio] Quod epithetum placuit & Apulejo, ad cujus Apologiam pag. 166 comparavit hoc Minucii ſpecimen Pricæus. *Gronovius.*

1 *Idem Deos veſtros induendo ſtupra, dedecorat*] Hieronym. tom. 1. ad Marcellam epiſt. 18. *In theatralibus ſcenis idem nunc hiſtrio Herculem robuſtus oſtendit, nunc mollis in Venerem frangitur.* & lib. 3. contra Pelagian. cap. 6. Obſervation. noſtræ ad Arnob. lib. 7. p. 121. *Elmenhorſt.*

2 *Quod ſacrificiorum reliquias contemnimus*] Clemens conſtitution. Apoſt. lib. 7. cap. 22. pag. 115. ἀπὸ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων φεύγετε, ἐπὶ τιμῇ γὰρ δαιμόνων θύουσι ταῦτα. ἐφ' ὕβρει δηλαδὴ τοῦ μόνου θεοῦ ὅπως μὴ γένησθε κοινωνοὶ δαιμόνων. *Cavete vero ab idolothytis, hæc enim immolant, ut dæmones honorent, ut ſcilicet Deo contumeliam faciant. cavete, inquam, ne participes dæmonum efficiamini.* Cyrillus in 4. Catecheſi pag. 24. ἀσφάλισαί σου τὴν ψυχὴν, μή ποτέ τι φάγῃς τῶν τοῖς εἰδώλοις προσενεχθέντων. περὶ γὰρ τούτων οὐκ ἐμοὶ μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ τοῖς ἀποστόλοις, καὶ Ἰακώβῳ τῷ ταύτης τῆς ἐκκλησίας ἐπισκόπῳ σπουδὴ γέγονε. καὶ γράφουσιν οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι πᾶσι τοῖς ἔθνεσι καθολικὴν ἐπιστολὴν, προηγουμένως τῶν εἰδωλοθύτων ἀπέχεσθαι. ἔπειτα δὲ καὶ αἵματος, καὶ πνικτοῦ. Et contra Julian. Imp. lib. 7. fol. 161. Procopius in Eſaiam cap. 22. fol. 166. Oecumenius in Acta Apoſtol. cap. 16. & in epiſt. Pauli ad Corinth. 1. cap. 5. Auguſt. contra Fauſtum Manich. lib. 32. c. 13. ad Publicolam epiſt. 154. tom. 10. ſermone de tempore 241. Origenes l. 8. contra Celſum. & in Matthæum c. 15. Primaſius Africanus & Heymo Halberſtat. epiſcop. in epiſt. Pauli 1. ad Corinth. cap. 10. Beda in Marcum lib. 2. cap. 7. Chryſoſtomus in epiſt. Pauli ad Corinth. 1. cap. 8. homil. 20. Irenæus adverſus hæreſ. lib. 1. cap. 1. Photius Nomocan. tit. 13. cap. 13. Rabanus Maurus lib. de pœnitent. cap. 25. Concil. Aurelianenſe 4. cap. 20. Concilium Eliberitanum cap. 40. Concil. Gangrenſe cap. 11. Concil. Ancyranum c. 4. Leo PP. epiſtola ad Ruſticum Narbonenſ. Epiſc. tom. 1. Concil. fol. 709. cap. 17. & ad Nicetam epiſcop. Aquileienſem cap. 5. tom. 1. concil. fol. 691. *De Chriſtianis qui immolaticiis cibis aſſeruntur eſſe polluti, conſultationi charitatis tuæ hoc etiam reſpondendum eſſe credi-*

pocula delibata contemnimus : non confeſſio timoris eſt, ſed veræ libertatis aſſertio. Nam etſi omne quod naſcitur, ut inviolabile Dei [1] munus nullo opere corrumpitur ; abſtinemus tamen, ne quis exiſtimet aut dæmoniis, quibus libatum eſt, [2] cedere, aut noſtræ religionis pudere. Quis autem ille, qui dubitat vernis indulgere nos floribus, cum capiamus & roſam veris & lilium & quidquid aliud in floribus blandi coloris & odoris eſt? his enim [3] & ſparſis utimur mollibus ac

credidimus, ut pœnitentiæ ſatisfactione purgentur. Pœnitentiale Romanum tit. 7. cap. 24. *Si comediſti de cibo Judæorum vel Paganorum, quem ipſi ſibi præparaverunt, decem dies pœniteas.* Burchardus Wormacienſ. Epiſcop. lib. 19. decretal. pag. 272. *Comediſti de idolothyto, id eſt, de oblationibus, quæ in quibuſdam locis ad ſepulchra mortuorum fiunt. Si feciſti & conſentiens fuiſti in aliquibus, 30. dies in pane & aqua pœniteas.* In Concil. Agathenſi cap. 40. & Concil. Venetico cap. 12. eſus ciborum Judaicorum interdicitur Chriſtianis. Agrippa Caſtor refert, Baſilidem hæreticum docuiſſe, immolata abſque ullo reſpectu conſcientiæ deguſtanda. Vid. Euſeb. Eccleſ. hiſtor. lib. 4. cap. 8. *Elmenhorſt.*

1 *Manus*] Scribo, *munus*. Meurſ.

2 *Cedere*] Scribo, *credere*. Idem.

3 *Et ſparſis utimur*] Objecerat Cæcilius Chriſtianos capiti & ſepulchris coronas denegare, de quo ritu Varro 6. de Ling. Lat. Sueton. Auguſto. cap. 8. Nerone. cap. ult. Statius 3. Sylv. Plin. lib. 3. cap. 31. Capitolin. Aurel. Reſpondet Octavius Chriſtianos floribus uti, & quidem ſparſis, ſolutis & ſertis. Sparſis tamen ad ſimplicem uſum non ad aſperginem, ut Tertull. appellat ſeu ſolennem φυλλοβολίαν, qua uſi adverſus eos, quos honore, & cultu afficiebant. Polyb. Legat. 9. οἱ πολλοὶ στεφάνους περιῤῥίπτοντες καὶ λημνίσκους. παρ' ὀλίγον διέλυσαν τὸν ἄνθρωπον. Florus l. 2. *Quæ gaudia, quid florum in conſulem profuderunt?* Capitolin. Anton. Herodian. lib. 1. Apul. lib. 9. & 10. Mil. Tacit. l. 14. Claudian. Panegyr. Stilic. Suidas Ἀκρόδρυα. *Woweruſ.*

His enim & ſparſis utimur] Tertullian. de corona militis cap. 5. *Coronam forte ſi faſcem exiſtimas florum per ſeriem comprehenſorum, ut plures ſemel portes, omnibus pariter utaris: jam vero & in ſinum conde, ſi tanta munditia eſt: in lectulum ſparge, ſi tanta mollitia eſt; tot modis fruere, quot & ſentis.* Unde patet (quod etiam prænotatum à Wowero) Chriſtianos uſos floribus ſparſis, ſertis & ſolutis, ad ſimplicem uſum, non ad aſperginem & φυλλοβολίαν ſolennem, qua illos afficiebant, quos honore decoratos volebant. Copioſe de hac re vir clariſſimus & multo omnium eruditiſſimus Iſaacus Caſaubonus in animad. Sueton.

ac [1] ſolutis, & ſertis colla complectimur. [2] Sane quod caput non coronamus, ignoſcite. [3] Auram boni floris nari-

Sueton. fol. 189. lib. 6. Junge locis inibi prolatis Ammianum Marcellinum lib. 21. Herodianum Commodo fol. 471. Antonino Heliogab. fol. 570. Maximino fol. 605. Atque ut flores & omne genus frugum in illos jactabant, quos cohoneſtare cupiebant, ita alios contumeliæ cauſa lapidibus, rapis, cæno, fimo, & luto petebant. Caſaubonus ad l. 8. Suetonii initio. Theod. Marcilius ad Suetonii Veſpaſianum fol. 17. *Elmenborſtius.*

1 *Solutis, & ſertis*] Ita Pindarus ἄνθεα, καὶ στεφάνους. Apul. *Jactis floribus, ſertis, & ſolutis.* lib. 2. *roſa ſerta & ſoluta*, Sidon. *roſa ſatilis.* Woweтus.

Solutis & ſertis] Apulejus lib. 4. Metamorph. *flores ſerti ac ſoluti*: l. 10. p. 406. *jactis floribus ſertis ac ſolutis.* Tertullianus de corona militis cap. 5. *Flores & inſerti & innexi, & liberi & ſoluti.* Hieron. ad Lætam de inſtitut. filiæ epiſt. 7. *flores ſerti.* Plinius lib. 21. cap. 3. *Corona ſutilis & pactilis.* Plautus Bacchid. Act. 1. Scena. *Quid ſi hoc potius eſt, &c. corolla plectilis.* Vid. Servius in 1. Æneid. fol. 199. *Elmenborſt.*

2 *Sane quod caput non coronamus*] Chriſtianorum veteres idcirco coronas reſpuebant, quia iis præcipue Gentiles in ſuis ſacris, ac idolorum cultu utebantur. Clemens Alexandrinus Pædagog. lib. 2. cap. 8. Εἴργονται τοίνυν στεφάνων οἱ τῷ Λόγῳ παιδαγωγούμενοι. οὐκ ἐπικαταδεῖν δοκοῦσι τὸν Λόγον, ἐν ἐγκεφάλῳ τοῦτον ἱδρυμένον. οὐδ' ὅτι καμαστικῆς ἀγερωχίας σύμβολον ὁ στέφανος εἴη· ἀλλὰ γὰρ ὅτι τοῖς εἰδώλοις κατωνόμασαι. Et paullo poſt: Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα μὲν δι' ἄνθρωπον γέγονε τὰ ἄνθη· ταῦτα δὲ οἱ ἀνόητοι λαβόντες, οὐκ εἰς τὴν ἰδίαν εὐχάριστον χρῆσιν, ἀλλ' εἰς τὴν τῶν δαιμονίων ἀχάριστον ὑπηρεσίαν κατεχρήσαντο· ἀφεκτέον αὐτῶν διὰ τὴν συνείδησιν. Ita ut etiam Gentes capitibus Chriſtianorum, cum eos ad ſua ſacra compellerent, coronam imponerent; quo facto Chriſtiani adhuc magis coronarum uſum exſecrabantur. Atque hinc capiendus Cyprianus in de Lapſis, cum inquit: *Ab impio ſceleratoque velamine, quo illic velabantur ſacrificantium capita captiva, caput veſtrum liberum manſit. Frons cum ſigno Dei pura, diaboli coronam ferre non potuit, coronæ ſe Domini reſervavit.* Ouzelius.

3 *Auram boni floris*] Plane eſt illud Luciani Nigrino: εἰ γὰρ τοῦ τῇ πνοῇ τῶν ἴων τε, καὶ ῥόδων χαίρουσιν ὑπὸ τῇ ῥινὶ μάλιστα ἐχρῆν αὐτοὺς στέφεσθαι παρ' αὐτὴν ὡς οἷόν τε τὴν ἀναπνοήν. Tertull. *Non emo capiti coronam, emtis nihilominus floribus utor. Puto gratius eſſe liberis & ſolutis, & undique vagis. Sed etſi in coronam coactis, nos coronam naribus admovemus. Viderint qui per capillum odorantur.* Wowerus.

Auram boni floris naribus ducere] Tertullian. de corona militis cap. 5. *Quis igitur fructus ex floribus? Subſtantia enim propria, certe præcipua coronarum, flores agri. Aut odor inquis, aut color,*

naribus ducere; non occipitio [1] capilliſve ſolemus haurire. [2] Nec mortuos coronamus. [3] Ego vos in hoc magis

aut pariter utrumque. Qui erunt ſenſus coloris, odoris? Viſus opinor & odoratus. Iſtos ſenſus quæ membra ſortita ſunt? Oculi, *niſi fallor & nares. Utere igitur floribus viſu & odoratu, quorum ſenſuum fructus eſt. Utere per oculos & nares, quorum ſenſuum membra ſunt. Cæterum in capite quis ſapor floris? Quis coronæ ſenſus, niſi vinculi tantum. Quia neque color cernitur, neque odor ducitur, nec teneritas commendatur. Tam contra naturam eſt florem capite ſectari, quam cibum aure, ſonum nare.* Elmenhorſt.

1 *Capilliſve ſolemus haurire*] *Viderint*, inquit Septimius, *qui per capillum odorantur.* Sed longe plura idem, lib. de cor. *Rigaltius.*

2 *Nec mortuos coronamus*] Mortui coronati. Plin. lib. 10. cap. 43. Tertull. de corona militis cap. 13. Clem. Pæd. lib. 2. cap. 8. *Wowerus.*

Nec mortuos coronamus] Mortui coronati. Cicero lib. de LL. Plinius l. 21. cap. 13. Tertullian. de corona militis cap. 10. Leges 12. tabular. cap. 19. Clemens pædagog. lib. 2. cap. 8. *Elmenhorſt.*

Nec mortuos coronamus] Quia priſci illi Chriſtianorum nihil prorſus cum gentium moribus ſibi commune eſſe volebant, ritum etiam mortuos coronandi repudiabant; graviſſimeque in eundem ſcriptis ſuis invehebantur. Sic Tertullianus de Corona: *Quid tam indignum Deo, quam quod dignum idolo? quid autem dignum idolo, quam quod & mortuo? Nam & mortuorum eſt ita coronari, vel quoniam & ipſi Idola ſtatim fiunt & habitu & cultu conſecrationis. quæ apud nos ſecunda Idololatria eſt.* Audi etiam Clementem Alexandrinum Pædagog. lib 2. cap. 8. Ἀοχλήτου δὲ ἀμεριμνίας ὁ στέφανος σύμβολον· ταύτῃ καὶ τοὺς νεκροὺς καταστεφανοῦσιν· ᾧ λόγῳ καὶ τὰ εἴδωλα, ἔργῳ προσμαρτυροῦντες αὐτοῖς τὸ εἶναι νεκροῖς. Ouzelius.

3 *Ego vos in hoc magis miror, quemadmodum tribuatis examini, aut ſentienti facem, aut non ſentienti, coronam, cum & beatus non egeat, & miſer non gaudeat floribus*] Locus miſere habitus à peſſimis librariis. Reſtituo, *q. t. exanimi aut non ſentienti, ut ſentienti, coronam, &c.* Meurſius.

Quemadmodum tribuatis examini, aut non ſentienti facem, aut non ſentienti coronam] Ita ed. Rom. & MS. Reg. Legendum puto, *quemadmodum tribuatis exanimi, ut non ſentienti facem, ut ſentienti coronam.* De coronis mortuorum nota res eſt, & dicebamus alibi. *Heraldus.*

Exanimi aut ſentienti facem aut non ſentienti coronam] Quaſi Minucius in perſona Octavii proferre voluiſſet dilemma ſimile illi quod attribuit Cæcilio cap. XI. *Cum cadaveribus omnis ſepultura, ſi ſentiunt, pœna ſit; ſi non ſentiunt, ipſa conficiendi celeritate medicina.* Sed non eſt hujus loci ea ſimplicitas, quem idcirco exulceraverunt ſententiæ doctorum hominum, adeo ut quum MS. bis

bis præferat *aut non ſentienti*, Wowerus ex ſua editione ejiciat iſta *aut non ſentienti facem*; quo facto apertiſſimus eſt ſenſus; ut adeo etiam nihil notandum duxerit. Itaque ſic quoque defungitur Baſnagius ſcribens lib. XVIII cap. 5 pag. 1030 *Clement Alexandrin & Minucius Felix, qui ſont aux Payens un crime de couronner leurs morts, & ſoutiennent que les Chretiens ſont fort eloignez de cet uſage, puiſque ſi les morts ſont heureux ou damnéz, cette couronne leur eſt egalement inutile, & que la ſeule qu'on doit attendre eſt celle d'immortalité &c.* At æqualis ei Elmenhorſtiana Hanovienſis *tribuatis aut ſentienti facem aut non ſentienti coronam* expulſis τοῖς *exanimi* & priore *non*: unde ſic etiam citat in notis. Idque ſequi maluit Ouzelius non audiens quid vel Heraldus teſtetur, aut ediderit in utraque editione, nec is tantum; ſed etiam Rigaltius; quin ita legendum quoque hunc locum pronunciare voluit Salmaſius in Exercitationibus p. 963. nequaquam ut ita reſtituerit, quod ſcribit Cellarius. Itaque huc etiam ſe contulit Gallicus interpres affatim liber: *a quoi leur ſervent les fleurs, s'ils n'ont point de ſentiment, & s'ils en ont, pourquoi les expoſer aux flammes.* Neque tamen iſta ſufficiunt. Meretur enim ut innoteſcat quoque ardens opera Iacobi Gutherii lib. III de jure manium cap. 23 eo manifeſtius, quo ignotior prætermittitur. [Suſpectæ mihi ſunt geminatæ voces *ſentienti*. Minutius enim auctor elegantiſſimus fruſtra eaſdem repeteret, ſed in unam contraheret. Minus tamen plena periodus eſſet, quæ hoc in oratore facit ut ſuſpicer ſalva veterum codicum fide ſcriptum; *aut non ſentienti facem, aut non ſectanti coronam.* Tertullianum hac in conjectura ſequor. *Tam contra naturam eſt*, inquit, *florem capite ſectari, quam cibum aure, quam ſonum nare.* Pro *ſectanti* imperite ſcriptum a librariis *ſentanti*, unde repetitum illud, *ſentienti*. Sectari flores Latini dicunt, non ſentire.] Sic ille. Ubi quanquam veteres codices & librarios incondite ſtrepat, quum non extet niſi unus, & tranſeat in aliud genus, (nec enim in Minucio agitur de ſectando flores) tamen laudandus eſt, quod quum tanto conſenſu viri docti expulerint negativam, Meurſius, Heraldus poſtremam, Salmaſius ac citeriores primam, ipſe deprehenderit non eſſe illic cauſam vitii, ſed in poſteriore *ſentienti*. Me quod attinet, plane non intelligo, quemadmodum facis mentio huc interveniat, præſertim illius, quæ accendebat rogum ad cremandum mortuum, quum locus hic totus alieniſſimus ſit ab omni facis non tantum mentione, ſed vel intellectu, & tam antecedentia loquantur de ſolis floribus, roſis, liliis, coloribus, odoribus, ſertis, quam ſequentia, ut excluſiſſima hinc ſit omnis recordatio facis. Itaque etiam Cl. Kirchmannus lib. I de funeribus cap. XI citans hunc locum plane exſtinguit omittendo iſtas voces *aut non ſentienti facem*, ſive inexplorate ſequutus editionem Wowerianam, ſive gnarus moleſtiæ judicaverit explodendas eſſe. Quæ mens etiam fuiſſe videtur auctorum Romæ ſubterraneæ lib. VI cap. XLIX pag. 365, ubi eadem

gis miror, quemadmodum tribuatis exanimi aut non ſentienti facem, aut non ſentienti coronam: cum & beatus non egeat, & miſer non gaudeat floribus. [1] At enim

eadem ſecuritate illas voces velut nullas prætereunt. Et quidem huic ſententiæ nunc quidem facile quis poſſet accedere, niſi violentior foret; atque etiam dicere *exanimi aut non ſentienti* ſit contra lenitatem Minuciani ſtyli, qui eam aperte non explanat. Omnino ſi accurate reſpondere voluit criminationibus Cæcilii, aliquid de unguentis addi debuit, non de face. Nihilominus ſi attendes, deprehendis Octavium velut feſtinare ad exitum, eamque feſtinationem ab his incipere. Itaque noluit in redarguendo multus eſſe, ſed obiter connectere, quæ erant diverſa, & maxime diſtincto modo operabantur; in hoc tamen negotio ſimul uſurpabantur, corona ſcilicet ac fax. Hinc impleturus numeros omnes rem ponit per ſe patentem & manifeſtam ad riſum, dicens, *Ego vos in hoc magis miror, quemadmodum tribuatis exanimi aut non ſentienti* ad tenebras pellendas *facem*, *aut non ſentienti* ad dulcem afflatum aut odorem *coronam*. Gronovius.

1 *At enim nos exequias adoramus. Eâdem tranquillitate quâ vivimus; nec adnectimus areſcentem coronam, ſed à deo terrenis floribus vividam ſuſtinemus*] Hic locus miſerrime luxatus. Emendo, *e. adornamus eâdem t. q. v. nec adnectimus terrenis floribus areſcentem coronam, ſed à Deo vividam ſuſtinemus.* Aut, ſi tranſpoſitionem non vis. *æternis floribus v. ſ.* Meurſius.

Exequias adoramus] Facimus. Feſtus: Adorare. Iulianus epiſt. ad Arſacium Chriſtianorum religionem creviſſe τῇ περὶ τοὺς ξένους φιλανθρωπίᾳ, καὶ τῇ περὶ τὰς ταφὰς τῶν νεκρῶν προμηθείᾳ. *Wowerus.*

Exſequias adoramus] Id eſt, *facimus*. Feſtus in *Adorare*. Lex 40. 12. tabular. SI. ADORAT. FURTO. QUOD. NEC. MANIFESTUM. ERIT. DUPLIONEM. LUITO. Iulianus Imp. (ut etiam Wowerius obſervat) in epiſtola ad Arſacium, dicit ſuperſtitionem Chriſtianorum creviſſe ob ſedulam peregrinorum curationem, & officioſa circa ſepulturas & mortuos munia. Integra epiſtola Juliani extat apud Sozomenum Eccleſ. hiſtor. lib. 5. cap. 15. Nicephor. Calliſtum lib. 10. cap. 12. Caſſiodorum Tripart. hiſtoria cap. 29. lib. 6. Salisberienſem polycrat. lib. 8. cap. 21. Nicephorus Calliſtus teſtatur paganos veræ pietatis laudem hominibus Chriſtianis tribuiſſe, quod tempore famis pauperibus alimenta large ſubminiſtrarent, & cadavera quæ paſſim inſepulta jacerent, cum cura terræ mandarent. Vide illum lib. 7 cap. 21. *Elmenhorſtius.*

At enim nos exequias adornamus] Ita optime MS. Reg. Nam qui vulgatam lectionem interpretari conantur, operam ludunt. *Heraldus.*

Areſcentem] Quæ fronde languidula & caduca marceſcebat, quæque aut lectulo in funera portabatur, aut ſellæ curuli imponebatur;

enim nos exequias adornamus eâdem tranquillitate quâ vivimus, nec adnectimus areſcentem coronam, ſed à Deo æternis floribus vividam ſuſtinemus, qui &, modeſti Dei noſtri liberalitate, ſecuri [1] ſpe futuræ felicitatis, fide præſentis ejus majeſtatis animamur. Sic & beati reſurgimus, & futuri contemplatione jam vivimus.

batur, ſi magiſtratum curulem geſſiſſet, qui eam eſſet adeptus. Gutherius lib. 1 de jure manium cap. 22.

1 *Spe futuræ felicitatis*] Rom. *Spem.* Wowerus.

Spe futuræ felicitatis] Prudent. l. 2. contra Symmach. p. 420.

Spem ſequimur, gradimurque fide, fruimurque futuris
Ad quæ non veniunt præſentis gaudia vitæ,
Nec currit pariter capta, & capienda voluptas.

Eucherius epiſtola parænet. ad Valerianum. Macarius homil. 5. & 13. Hieronym. tom. 1. epiſtola 34. ad Julianum. & de regul. monach. cap. 9. Lactant. lib. 6. cap. 21. Et in epitome cap. 1. Ambroſ. in epiſt. Pauli ad Roman cap. 8. & in 3. cap. Epiſt. ad Hebræos. de officiis lib. 1. c. 44. Hilarius in Pſalm. 130. Auguſtinus in Pſalm 62. Chryſoſtomus hom. 5. in 2. cap. Epiſt. Pauli ad Hebræos. *Elmenhorſtius.*

Æternis floribus vividam ſuſtinemus] Suſtinemus, expectamus. Sic ſæpe apud Tertul. & alios. *Rigaltius.*

Sed à Deo æternis floribus vividam ſuſtinemus, qui &, modeſti Dei noſtri liberalitate, ſecuri ſpe futuræ felicitatis, fide præſentis majeſtatis animamur] Hæc eſt lectio vulgaris, quæ quidem ſibi conſtet. Rigaltius, an ex veteri exemplari, an vero ex conjecturâ, neſcio, edidit: *Sed à Deo æternis floribus vividam ſuſtinemus; quieti, modeſti, Dei noſtri liberalitate ſecuri, ſpem futuræ felicitatis fide præſentis ejus majeſtatis animamur.* Quænam horum verborum, *ſpem futuræ felicitatis fide præſentis ejus majeſtatis animamur*, ſit ſyntaxis, nondum video. Sed ſi à vulgatâ lectione recedendum, plane Minucium ſic ſcripſiſſe exiſtimem: *Sed à Deo æternis floribus vividam ſuſtinemus, quieti, modeſti, Dei noſtri liberalitate ſecuri, ſpe futuræ felicitatis, fide præſentis ejus majeſtatis, animamur.* Sententiam quivis videt, ac nullâ eget interpretatione. *Ouzelius.*

Dei noſtri liberalitate &c.] Ab hoc principio citavit hunc locum Pricæus in notis ad Epiſtolam Pauli ad Titum 1:1, 7, haud dubie ſic ſtudio indulgens, quod præcedentibus parum fidebat: ſed protulit *ſecuri ad ſpem*, quem accuſativum non modo Rigaltius edidit, ut Ouzelius ſcribit, ſed etiam Heraldus ante illum, *ſecuri ſpem* non interpoſita diſtinctionis nota, quam inſeruit Rigaltius; quum interim uterque ignorent præpoſitionem, quam cur ita clam interponere placuit Pricæo? Attamen Rigaltius eximie protulit

 iſtud

mus. Proinde [1] Socrates ſcurra Atticus viderit, [2] nihil ſe ſcire confeſſus, teſtimonio licet fallaciſſimi dæmonis glorioſus: [3] Arceſilas quoque, & Carneades, & Pyrrho, & omnis Academicorum multitudo deliberet: Simonides etiam in perpetuum comperendinet. [4] philoſo-

iſtud *quieti*, ſive ex MS. ipſo, ſive propria meditatione, quum iſtud antiquum *qui &* appareat clare inventum eſſe eorum, qui non ſatis commode iſta connecti putabant. Itaque geminum id eſt verbo *æſtuet* cap. xvi, quod ſimiliter diducebant in *æſtu & duo* nempe vocabula. Sed jocularis eſt Ouzelius, prætexens de ſyntaxi, quod non videbat. An per totam vitam talis fuerit, ignoro. Sed an tum non viderat *ſaucius humerum, vulnerari caput*; an non ſic videre poterat *animari ſpem*? Mihi pulcherrima omnia videntur, *ſed a Deo æternis floribus vividam ſuſtinemus; quieti, modeſti, Dei noſtri liberalitate ſecuri, ſpem futuræ ſelicitatis fide præſentis ejus majeſtatis animamur*. Quid magis lætari, quid amplius precari & optare nobis invicem poſſumus? quid lepidius aut perfectius dicere? *Gronovius*.

1 *Socrates ſcurra Atticus*] Cic. 1. de Nat. Deor. *Zeno Socratem ſcurram Atticum fuiſſe dicebat.* Lactant. l. 3. c. 19. *Wowerus*.

Socrates ſcurra Atticus] Lactant. l. 3. cap. 20. *O hominem ſcurram (ut ait Zeno Epicureus) ineptum, perditum, deſperatum, ſi cavillari voluit religionem, dementem, ſi hoc ſerio facit, ut animal turpiſſimum pro Deo haberet.* Elmenhorſtius.

Socrates ſcurra Atticus] Cicero l. 1. de nat. Deor. *Zeno quidem non eos ſolum, qui tum erant, Apollodorum, Sylleum, ceteroſque figebat maledictis: ſed Socratem ipſum, parentem philoſophiæ, Latino verbo utens, ſcurram Atticum fuiſſe dicebat.* Heraldus.

2 *Nihil ſe ſcire confeſſus*] Dio Chryſoſt. orat. 12. de Dei cognitione f. 297. Καὶ τοῦτο οὐκ ἐμοὶ μόνον ἀλλὰ καὶ Σωκράτει δοκεῖται μοι πιστεύειν ἄν, ταῦτα ὑπὲρ αὐτοῦ προβαλλομένῳ πρὸς ἅπαντας, ὡς οὐδὲν ᾔδει. Hieronym. in Ezech. lib. 13. cap. 42. fol. 466. procemio in Abdiam Prophetam tom. 5. fol. 126. & de optimo genere interpretandi tom. 2. cap. 5. ad Paulin. epiſt. 103. cap. 7. Lactant. l. 3. cap. 27. Ariſtot. de elench. ſophiſtic. lib. 1. cap. 34. Plato Theæteto p. 157. Cicero lib. 1. Acad. quæſtionum fol. 5. lib. 4. fol. 25. *Elmenhorſt*.

3 *Arceſilas, Carneades, & Pyrrho*] Cicero lib. 1. Academicar. quæſt. f. 10. lib. 4. fol. 22. Lactant. lib. 3. cap. 29. *Idem*.

4 *Philoſophorum ſupercilia contemnimus*] Philoſophi auſtera facie, prolixa barba, & obſtinata fronte Catonis ſe inſtitutum imitari ſimulabant, ſed hoc totum fucato mentiebantur affectu: erant enim petulantes & libidinoſis voluptatibus implicati, quas latenter exercebant, vitia publice facundiſſime accuſantes, intercutibus ipſi vitiis madentes. Tertullian.

loſophorum ſupercilia contemnimus, quos [1] corruptores & adulteros novimus & tyrannos, & ſemper [2] adverſus ſua vitia facundos. [3] Nos non habitu ſapientiam, ſed mente præferimus: [4] non eloquimur magna, ſed vivimus: gloriamur nos conſecutos, [5] quod illi ſummâ intentione quæſiverunt, nec invenire potuerunt. Quid ingrati ſumus? [6] quid nobis invidemus, ſi [7] veritas divini-

lian. Apolog. c. 39. *Leno eſt philoſophus & cenſor.* Juvenal. ſatyr. 2.

..... *caſtigas turpia, cum ſis*
Inter Socraticos notiſſima foſſa cinœdos.

Et Satyr. 2. ℣ſ. 20.

...... *Et de virtute locuti*
Clunem agitant.

Inde Firmico Aſtron. lib. 7. cap. 14. *Socratici pædicones.* Gellius lib. 13. cap. 8. Athenag. apolog. pro Chriſt. pag. 89. Eucherius ad Valerianum p. 55. Lucian. in Fugitivis. Lactant. lib. 3. cap. 15. l. 4. cap. 24. Quintil. in procœmio lib. 1. orat. inſtitut. *Elmenhorſt.*

1 *Corruptores & adulteros*] Nimis certa infelicitas, & hinc mentes eorum vitio, quod deteſtabantur ipſi, oneratæ, quod documentis variis demonſtrat Lud. Creſollius in theatro Sophiſtarum v, 8, ubi hanc criminis fœdiſſimi ex Minucio noſtro exprobrationem proinde quoque attexit. *Gronovius.*

2 *Adverſus ſua vitia facundos*] Tertull. Apol. & de Anima. & Seneca apud Lactant. lib. 3. cap. 15. *Wowerus.*

3 *Nos non habitu ſapientiam, ſed mente præferimus*] Hunc locum imitatione expreſſit Cyprianus de bono patientiæ fol. 285. *Philoſophi non verbis, ſed factis ſumus. nec veſtitu ſapientiam, ſed veritate præferimus; qui virtutum magis conſcientiam, quam jactantiam novimus, qui non loquimur magna, ſed vivimus quaſi ſervi & cultores Dei.* Salvian. de gubern. Dei in procœmio ad Salonium epiſcop. lib. 1. pag. 2. *Nos qui rerum magis quam verborum amatores, utilia potius quam plauſibilia ſectamur, neque id quærimus, ut in nobis inania ſeculorum ornamenta, ſed ut ſalubria rerum emolumenta laudentur: in ſcriptiunculis noſtris non lenocinia eſſe volumus, ſed remedia, quæ ſcilicet non tam ocioſorum auribus placeant, quam ægrotorum mentibus proſint.* Elmenhorſtius.

4 *Non eloquimur magna*] Hæc liquidi ac puri cordis expoſitio valde obhæſit Pricæo, unde toties eam voluit conſpici in ſuis collectaneis, non tantum ad Jacobi epiſtolam 111, 5, ſed & ad Judæ ℣ſ. 16, quum iſtud *magna vivimus* jam illuſtraviſſet Caſaubonus ad Suetonii Auguſtum cap. LXX. *Gronovius.*

5 *Quod illi ſumma intentione quæſiverunt*] Vid. Lactant. lib. 4. cap. 2. Eucherius in epiſtola ad Valerianum. *Elmenhorſtius.*

6 *Quid nobis*] Ful. *quid vobis.*

7 *Veritas divinitatis noſtri temporis*

vinitatis noſtri temporis ætate maturuit? Fruamur bono noſtro, & recti ſententiam temperemus: cohibeatur ſuperſtitio, impietas expietur, vera religio reſervetur.

XXXIX. Cum Octavius perorâſſet, [1] aliquamdiu nos ad ſilentium ſtupefacti, [2] intenti vultus tenebamus: Et quod ad me eſt, magnitudine admirationis evanui, quod ea, quæ facilius eſt ſentire, quam dicere, & argumentis, & exemplis, & lectionum auctoritatibus adornâſſet, & quod malevolos iiſdem illis quibus armantur, philoſophorum telis retudiſſet: oſtendiſſet etiam veritatem non tantummodo facilem, ſed & favorabilem.

XL. Dum iſtæc igitur apud me tacitus evolvo, [3] Cæcilius ſic erupit: [4] Ego Octavio meo plurimum quan-

poris ætate maturuit] Nato inter homines Chriſto. *Rigaltius*.

Noſtri temporis ætate maturuit] Similiter in principio dixit *Quum per omnem convictus noſtri & familiaritatis ætatem cogitatio mea volveretur*. Et porro illuſtravit Philippus Pareus in Lexico Critico pag. 57. Non tamen eſt, cur Minucium eò reſpexiſſe credamus, præſertim quum verbum *maturuit* manifeſte aperiat tranſlationem, quam in animo habuit, nempe frugum, quas in æſtate canas, ut ſupra locutus fuit, & meſſui maturas videbant. Jam vero de reſurrectione loquens ſcribit pag. 329 *Quid feſtinas, ut cruda adhuc hieme reviviſcat & redeat? exſpectandum nobis etiam corporis ver eſt*. Hinc cogites licet an non auctor ſcripſerit *æſtate*. Sic apud Julium Firmicum novit agricola, quando maturatas ſolis ardoribus colligat ſegetes. Et omnes imitantur Jacobum in epiſtola. *Gronovius*.

1 *Aliquamdiu nos ad ſilentium ſtupefacti, &c.*] Recte. & ſic Muſonius apud Agellium lib. 5. cap. 1. ait: *Admirationem, quæ maxima eſt, non verba, ſed ſilentium parere*. Indicium enim id eſt animi ſummo ſtupore à ſemet ipſo quaſi abrepti. Valerius Flaccus lib. 4.

Atque oculos cuncti inter ſe tenuêre ſilentes.

Symmachus lib. 2. Epiſtolâ 54. *Vaſtum ſilentium ſtupor ſubitus imperavit.* Ouzelius.

2 *Intenti*] MS. *intentos*. quod tolerabile. tamen divinus poëta dixit: *Conticuere omnes, intentique ora tenebant*. ad quem locum ſi operæ eſt vide Servium. *Meurſius*.

3 *Cæcilius ſic erupit*] Particula *ſic* non eſt in MS. Reg. *Heraldus*.

4 *Ego Octavio meo plurimum quantum, ſed & mihi, gratulor*]

Sic

[1] quantum, ſed & mihi, gratulor, nec expecto ſententiam: [2] Vicimus, [3] & ita, ut improbus, uſurpo victoriam:

Sic Rigaltius è membranis, & recte. Eodem modo ſupra noſter: *Carminibus præcipue Poëtarum, qui plurimum quantum veritati ipſa ſuâ auctoritate nocuêre.* Sabæus olim edidit: *E. O. m. plurimum, quantum eâdem tranquillitate, quâ vivimus: ſed & mihi gratulor.* Unde Fulvius Urſinus non multo felicius: *E. O. m. plurimum, quantum ad tranquillitatem, quâ vivimus; ſed & mihi gratulor.* Quod & retinuit Elmenhorſtius. Et quanquam hæc Fulvii lectio paullo tolerabilior eſt illâ Sabæanâ, attamen cum verba illa inſerta in MS. non comparent, merito ea quoque reſpuimus, quippe quibus ſententia, alias per ſe maniſeſtiſſima, obfuſcatur. *Plurimum quantum gratulor* idem eſt, ac ſi dixeris; ſummopere, mirifice, valde, majorem in modum, gratulor. *Plurimum quantum*, quemadmodum dicimus, *nimium quantum, mirum quantum, immane quantum.* quorum exempla apud veteres paſſim obvia. Atque hæc erant, quæ nobis poſt tot alios ad Minucium dicenda videbantur. Jam finio, & te dimitto, mi Lector. *Ouzelius.* Et inepta eſt Ouzelii nota palmam non ſuam inſtruentis, & dimiſit Lectorem importune, quum reſtaret acri vindicta dignus nodus. Cur enim Rigaltius in hoc citandus erat, quum judicaſſet non aliter quam ante eum Heraldus, etſi minuere contextum ſtatim non ſuſtinuerit, & *plurimum quantum* antea poſitum quis ignorat, aut quid eæ voces junctim notent? Miror Gallici interpretis abſurdum *tranquillitatem* vertentis *franchiſe*, quæ hinc alieniſſima. *Gronovius.*

1 *Quantum eadem tranquillitate, qua vivimus*] Delenda iſta ſunt ex ſuperioribus male repetita. *Heraldus.*

2 *Vicimus*] Prudentius lib. 2. contra Symmach.

Vicimus exultare lubet.

Ennius:

Qui vicit non eſt victor, niſi victus fatetur. Elmenhorſt.

3 *Improbus*] MS. *improbe.* quod revocandum cenſet Scriverius, totumque hunc locum ita conſtituendum: *Ego Octavio meo plurimum quantum eâ de tranquillitate, quâ vivimus, ſed & mihi gratulor, nec exſpecto ſententiam: vicimus eia, ut improbe uſurpo victoriam! nam ut ille mei victor eſt, ita ego triumphator erroris.* Conferat & cum judicio conſideret ſerius & eruditus Lector, qui æternum mihi ſalveat. *Meurſius.*

Ut improbus uſurpo victoriam] Rom. *improbe.* Wowerus.

4 *Et ita ut improbe uſurpo vict.*] Hæc quum ſit ſcriptura unici codicis, non debuit adeo derelicta prodi, ut nihil opis adhibitum ſit, niſi ex Meurſii indicio aliquid Petri Scriverii opinantis tum maxime ludicro Poetico ſe intentum eſſe: nec tamen Cæcilius fatebitur ſe improbe uſurpare victoriam. Nuper exiit conqueſtio Cellarii boni, ſed invalidi, atque inter dubie ſalva & minus ſana hærentis. Quin tu recte

 modo,

riam: nam [1] ut ille mei victor eſt, [2] ita ego triumphator erroris. Itaque quod pertineat ad ſummam quæſtionis, & de providentiâ fateor, & Deo cedo, & de ſectæ jam noſtræ ſinceritate conſentio. Etiam nunc tamen aliqua conſubſidunt non [3] obſtrepentia veritati, ſed perfectæ inſtitutioni neceſſaria, de quibus craſtino (quod [4] jam ſol occaſui declivis eſt) [5] ut de toto congruentius, promptius requiremus. At ego, inquam, prolixius, omnium noſtrûm vice gaudeo, quod etiam mihi Octavius vicerit, cum maxima judicandi mihi invidia detracta ſit. Nec tamen poſſum meritum ejus verborum laudibus repenſare: [6] teſtimonium & hominis & unius infirmum eſt. habet Dei munus eximium, à quo & inſpiratus oravit, & obtinuit adjutus. Poſt hæc

modo, mi lector, conſidera, & evades. In unico libro patet iſtud *ita ut* ſcriptum eſſe, quia librarius neglexit iterationem vocalis primæ, quum deberet reponere *ita aut*, prout reor in exemplo, quo utebatur, ſcriptum fuiſſe, quod dictante alio & lenius proferente ille poſuit pro *ita haut*. Sic enim patere opinor ſcriptum fuiſſe ab Minucio *Vicimus, & ita haud improbe uſurpo victoriam.* Κοινὸν enim Ερμῆν reſpicit & in medium trahit hoc lucrum. *Gron.*

1 *Ut ille mei victor eſt*] Hieronym. dialog. adverſus Luciferianos cap. 8. *Non ſolum te viciſſe exiſtimes, vicimus utrique: uterque noſtrûm palmam refert, tu mei, ego erroris. Utinamque mihi ſemper ſic diſputare contingat, ut ad meliora proficiens, deſeram quod male tenebam!*

EXPLICUI HUNC COMMENTARIUM IV. KALEND. FEBRUAR. ANNO CHRISTI CIↃIↃCXII.

ΑΡΧΗΝ ΑΠΑΝΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΛΟΣ ΠΟΙΟΥ ΘΕΟΝ.

Elmenhorſt.

2 *Ita ego triumphator erroris*] Hieron. epiſt. ad Auguſtin. *Cumque tu viceris, & ego vincam, ſi meum errorem intellexero.* Idem ad Luciſer. *Non ſolum te viciſſe exiſtimes, vicimus uterque noſtrûm, palmam refers tu mei; & ego erroris.* Wowerus.

3 *Obſtrepentia veritati*] Tert. de præſcript. *obſtrepit veritatis adulter ſenſus.* Idem.

4 *Jam ſol occaſui declivis eſt*] Annotavit Pricæus & hanc & ſimiles deſcriptiones ad Evangelium Lucæ XXIV, 29. *Gronovius.*

5 *Ut de toto congruentius*] Nam in iis tota erit noſtra diſputatio craſtina. Satis eſt quod hodie obtinuerimus id quod erat propoſiti caput. *Rigaltius.*

6 *Teſtimonium & hominis & unius*] Itaque ex ore divino pronunciatur neceſſitas duorum in Matthæi Evangelio XVIII, 16, ubi

hæc læti, hilareſque diſceſſimus: Cæcilius quod crediderit: [7] Octavius gaudere quod vicerit: ego & quod hic crediderit, & hic vicerit.

ubi Pricæus has voces appoſuit. *Gronovius.*

[7] *Octavius gaudere quod vicerit*] Vocem, *gaudere*, Rom. & MS. ignorant. *Wowerus.*

FINIS.

CÆCILIUS CYPRIANUS
DE IDOLORUM VANITATE.

Quod idola dii non ſint.
Quod Deus unus ſit.
1 *Quod per Chriſtum ſalus credentibus data ſit.*

Deos non eſſe, quos colit vulgus, hinc notum eſt. 2 Reges olim fuerunt, qui ob regalem memoriam coli apud ſuos poſtmodum etiam in morte cœperunt. Inde illis inſtituta templa; inde ad defunctorum vultus per imaginem detinendos expreſſa ſimulacra. Nam & immolabant hoſtias, & dies feſtos dando honore celebrabant. inde poſteris facta ſunt

Vulgatum huic opuſculo titulum ſervavimus; etſi minus convenientem, ſed uſitatum, & in aliquot exemplaribus antiquis repertum. Opuſculum vero Cypriani adnectimus Octavio Minuciano, quia ſcilicet inde eſt à Cypriano fere deſcriptum. Libri veteres trium articulorum diſtinctionem agnoſcunt. Duûm priorum, Quod idola dii non ſint, &, Quod Deus unus ſit, auctorem eſſe Minucium verba ipſa teſtantur. Tertius, Quod per Chriſtum ſalus credentibus data ſit, totus fere eſt Tertulliani. Et tamen beatus Hieronymus, qui ſane Tertullianum & Minucium legerat, quicquid hic hiſtoriarum ſcientia, verborum & ſenſuum ſplendore laudabile continetur, Cypriano tribuit haud ſecus ac ſi Cyprianus proprio marte procudiſſet. Hæc autem ſunt ad veterum exemplarium ſcripturam expreſſa. unde & cetera ſanctiſſimi Martyris opera propediem, ſi Deus dederit, exibunt. *Rigaltius.*

1 *Quod per Chriſtum ſalus credentibus d. ſ.*] Patrem video inveniſſe in MS. *quod incredentibus datum ſit*. Similia ſunt in editione noviſſima. An voluit *quid?* Gronov.

2 *Reges olim fuerunt*] Hoc ſatis viſum fuit Cypriano, & nobis etiam videri debet, ac licet mox advocentur Melicertes & Leucothea, non idcirco ad Cyprianum ſublevandum annotari debuit *Aut ſaltem proles regia*, quod adjicitur in editione Oxonienſi, blande etiam imitante Cellario. Cui enim vel mediocriter verſato in Latinis literis non patuit

ſunt ſacra, quæ primis fuerant aſſumpta ſolatia. Et videamus an ſit & hæc apud ſingulos veritas. Melicertes & Leucothea præcipitantur in maria, & fiunt poſtmodum maris numina. Caſtores alternis moriuntur, ut vivant. Æſculapius ut in Deum reſurgat, fulminatur. Hercules ut hominem exuat, Oetæis ignibus concrematur. Apollo Admeto pecus pavit. Laomedonti muros Neptunus inſtituit, nec mercedem operis infelix ſtructor accepit. Antrum Jovis in Cretâ viſitur, & ſepulcrum ejus oſtenditur, & ab eo Saturnum fugatum eſſe manifeſtum eſt; inde Latium de latebrâ ejus nomen accepit. [3] Hic litteras imprimere, & ſignare nummos in Italia primus inſtituit, unde ærarium Saturni vocatur; & [4] ruſticitatis hic cultor fuit, inde falcem ferens pingitur. Hunc fugatum hoſpitio Janus exceperat, de cujus nomine Janiculum dictum eſt; & menſis Januarius inſtitutus eſt. Ipſe bifrons exprimitur, quod in medio conſtitutus annum incipientem pariter & recedentem ſpectare videatur. [5] Mauri verò manifeſtè reges ſuos colunt, nec ullo velamento hoc nomen obtexunt. Inde per gentes & provincias ſingulas varia deorum religio mutatur, dum non unus ab omnibus Deus colitur, ſed propria cuique majorum ſuorum [6] cultura ſervatur. Hoc ita eſſe Alexander Magnus inſigni volumine ad matrem ſuam ſcribit, metu ſuæ poteſtatis proditum ſibi de diis hominibus à ſacerdote ſecretum; quod majorum & regum memoria ſervata ſit; inde colendi & ſacrificandi ritus

tuit Reges etiam dictos filios Regum, etſi ad thronum paternum non pervenerint? *Gronovius.*

3 *Hic litteras imprimere*] Saxis, membranis, ebori. Valde ſunt ſuaves qui typographicæ artis originem hinc repetunt. *Rig.*

4 *Ruſticitatis*] Ruris, agrorum. *Idem.*

5 *Mauri vero manifeſte reges ſuos colunt*] Non auſus ſui parere vel Wowero vel editioni noviſſimæ Cypriani, ubi vocem quintam ejiciunt non reddita aliqua cauſa, nec dubitem, quin Rigaltius in MSS. invenerit. *Gronovius.*

6 *Cultura*] Cultus. *Rigaltius.*

ritus inoleverit. Si autem aliquando dii nati ſunt, cur non hodiéque naſcuntur? [7] niſi fortè Iupiter ſenuit, aut partus in Iunone defecit. Cur verò deos putas pro Romanis poſſe, quos ſæpius videas nihil pro ſuis adverſus eorum arma valuiſſe? [[8] Romanorum enim vernaculos Deos novimus: eſt Romulus pejerante Proculo Deus factus, & Picus, & Tiberinus, & Pilumnus, & Conſus; quem Deum fraudis, velut conſiliorum Deum, coli Romulus voluit; poſtquam [9] in raptum Sabinarum perfidia provenit. Deam quoque Cloacinam Tatius & invenit & coluit. Pavorem Hoſtilius atque Pallorem. mox à neſcio quo Febris dedicata, & Acca, & Flora meretrices. In tantum verò deorum vocabula apud Romanos finguntur, ut ſit apud illos & Viduus Deus, qui animâ corpus viduet, qui quaſi feralis & funebris intra muros non habetur, ſed foris collocatur; & nihilominus, quia extorris factus, damnatur potius Romanâ religione quam colitur. Eſt & Scanſus ab aſcenſibus, & Forculus à foribus, & à liminibus Limentinus, & Cardea à cardinibus, & ab orbitatibus [10] Suborbana. Hi dii Romani] Ceterum Mars Thracius, & Jupiter Creticus, & Iuno vel Argiva, vel Samia, vel Pœna; & Diana Taurica, & Deûm mater Idæa, & Ægyptia portenta, non numina, quæ utique ſi quid poteſtatis habuiſſent, ſua ac ſuorum regna ſervaſſent. Planè ſunt apud

7 *Niſi forte Jupiter ſenuit*] Oxon. *Niſi ſi forte Jup. ſenuit.* Et mox illic editum eſt *quos videas nihil* omiſſo τῷ *ſæpius*. Gronovius.

8 *Romanorum enim vernaculos Deos novimus*] Sequentes periodos uncis incluſimus, quarum maxima pars in quibuſdam exemplaribus antiquis non legitur. & interjectæ ſenſum abrumpunt. Etenim illa, Quos ſæpius videas nihil pro ſuis adverſus eorum arma valuiſſe, commodiſſime adnexa erant iſtis, Ceterum Mars Thracius & Jupiter Creticus, ſi quid poteſtatis habuiſſent, ſua ac ſuorum regna ſervaſſent. *Rigalt.*

9 *In raptum Sabinarum perfidia provenit*] Proceſſit, eventu proſpero. In Veronenſibus membranis vetuſtiſſimis legitur, pervenit. *Idem.*

10 *Suborbana*] Orbona Plinio dicitur, lib. II. nat. hiſt. Quod au-

apud Romanos & victi Penates, quos Æneas profugus advexit. Eſt & Venus multo hic turpiùs Calva, quàm apud Homerum vulnerata. Regna autem non merito accidunt, ſed ſorte variantur. Ceterum, imperium ante tenuerunt & [11] Aſſyrii, & Medi, & Perſæ; & Græcos & Ægyptios regnaſſe cognovimus. Ita vicibus poteſtatum, Romanis quoque, ut & ceteris imperandi tempus obvenit. Ceterùm ſi ad originem redeas, erubeſcas. Populus de ſceleratis & nocentibus congregatur, & aſylo conſtituto facit numerum impunitas criminum; nunc [12] ut Rex ipſe principatum habeat ad crimina, fit Romulus parricida. Atque ut matrimonium faciant, rem concordiæ per diſcordias auſpicantur, rapiunt, ferociunt, fallunt. Ad copiam civitatis augendam, nuptiæ ſunt illis rupta hoſpitii fœdera, & cum ſoceris bella crudelia. Eſt & gradus ſummus in Romanis honoribus Conſulatus: ſic Conſulatum cœpiſſe videmus ut regnum. Filios interficit Brutus, ut creſcat de ſuffragio ſceleris commendatio dignitatis. Non ergo de religionibus ſanctis, nec de auſpiciis, aut auguriis Romana regna creverunt, ſed acceptum tempus certo fine cuſtodiunt. Ceterum & Regulus auſpicia ſervavit, & captus eſt: & Mancinus religionem tenuit, & ſub jugum miſſus eſt. Et pullos edaces Paulus habuit, & apud Cannas tamen cæſus eſt. C. Cæſar ne ante brumam [13] in Africam navigia

autem hic Suborbana ſcribitur, fortean accidit per ultimæ vocabuli præcedentis ſyllabæ replicationem. *Idem.*

11 *Aſſyrii & Medi & Perſæ*] In illo Veronenſi, Aſſyrii & Medi & Tyrii. *Idem.*

12 *Ut rex ipſe principatum habeat ad crimina fit Romulus parricida*] Minucius dixerat, ut ipſe Romulus Imperator, & rector populum ſuum facinore præcelleret, parricidium fecit. *Idem.*

Nunc ut rex ipſe princip. hab.] Ita retineo, quoniam in promtu ſunt teſtimonia ex MSStis, qui ita exhibent; ut parum aſſequar, cur quod in Wowerii editione eſt admiſſum, etiam Oxonii fuerit expulſa prima vox. *Gronovius.*

13 *In Africam navigia tranſmitteret*] In Corbejenſi legitur, nauta.

gia tranſmitteret, auguriis & auſpiciis retinentibus; ſprevit, & eo faciliùs navigavit & vicit. Horum autem omnium ratio eſt illa, quæ fallit & decipit, & præſtigiis cæcantibus veritatem, [14] ſtultum & prodigum vulgus inducit. Spiritus ſunt inſinceri & vagi, qui poſteaquàm terrenis vitiis immerſi ſunt, & à vigore cœleſti, terreno contagio receſſerunt, non deſinunt perdere, & depravati errorem pravitatis infundere. Hos & poëtæ dæmonas norunt; & Socrates inſtrui ſe & regi ad arbitrium dæmonis prædicabat; & Magis inde eſt ad perniciosa vel ludicra potentatus; quorum tamen præcipuus Hoſtanes & formam veri Dei negat conſpici poſſe, & Angelos veros ſedi ejus dicit aſſiſtere. In quo & Plato pari ratione conſentit, & unum Deum ſervans, ceteros angelos, vel dæmonas dicit. Hermes quoque Triſmegiſtus unum Deum loquitur, eumque incomprehenſibilem atque inæſtimabilem confitetur. Hi ergo ſpiritus ſub ſtatuis atque imaginibus conſecratis delitescunt. hi afflatu ſuo vatum pectora inſpirant, extorum fibras animant, avium volatus gubernant, ſortes regunt, oracula efficiunt, falſa veris ſemper involvunt. nam & falluntur & fallunt, vitam turbant, [15] ſomnos inquietant, irrepentes etiam in corporibus occultè mentem terrent, membra diſtorquent, valetudinem frangunt, morbos laceſſunt; ut

nauta. quod elegântia non caret. *Rigaltius.*

14 *Stultum & prodigum vulgus inducit*] In Corbejenſi, ſtultum & crudelem, quod profecto depravatum eſt ex aliqua vetere ſcriptura quæ habuiſſe videtur, credulum. Illud vero, prodigum, unde irrepſerit, non habeo dicere: niſi ſcriptum olim fuiſſe, perditum; deque illo perdito factum ab imperitis proditum, ac deinde, prodigum. Perditi homines dicuntur, ſcelerati ac nefarii. *Idem.*

15 *Somnos inquietant*] Sic legitur in optimis exemplaribus, nec dubito quin ita ſcriptum habuerit Cyprianus in exemplari ſuo Minucii. ut jam hinc emendari debeant veteres Minucii noſtri membranæ, quæ nobis exhibent, omnes inquietant, pag. 275. niſi dicamus iſtos dæmonas omnes homines inquietare, quia ſunt humanitatis inimici, ut ait ipſe Minucius ex

ut ad cultum ſui cogant, ut nidore altarium & rogis pecorum ſaginati, [16] remiſſis quæ conſtrinxerant, curaſſe videantur. Hæc eſt de illis medela, cum illorum ceſſat injuria. nec aliud illis ſtudium eſt, quàm à Deo homines avocare, & ad ſuperſtitionem ſui ab intellectu veræ religionis avertere; cùm ſint ipſi pœnales, quærere ſibi ad pœnam comites quos ad crimen ſuum fecerint errore participes. Hi tamen adjurati per Deum verum à nobis, ſtatim cedunt & fatentur, & de obſeſſis corporibus exire coguntur. [17] Videas illos noſtrâ voce & operatione majeſtatis occultæ flagris cædi, igne torreri, [18] incremento pœnæ propagantis extendi, ejulare, gemere, deprecari: unde veniant, & quando diſcedant, ipſis etiam qui ſe colunt audientibus confiteri; & vel exiliunt ſtatim vel evaneſcunt gradatim, prout fides patientis adjuvat, aut gratia curantis aſpirat. Hinc vulgus in odium noſtri nominis cogunt, ut nos odiſſe incipiant homines antequam noſſe; ne cognitos aut imitari poſſint, aut damnare non poſſint. Unus igitur omnium Dominus unus eſt Deus. neque enim illa ſublimitas poteſt habere conſortem, cum ſola omnem teneat poteſtatem. Ad divinum imperium etiam de terris mutuemur exemplum. Quando unquam regni ſocietas aut cum fide cœpit, aut ſine cruore deſiit? Sic Thebanorum fratrum germanitas rupta, & permanens rogis diſſidentibus etiam in morte diſcordia. & Romanos geminos unum non capit regnum, quos unum uteri cepit hoſpitium. Pompejus & Cæſar affines

ex Hoſtane, pag. 271. *Idem.*

16 *Remiſſis quæ conſtrinxerant*] Hæc Minuciana locutio placet Cypriano. Nam & lib. de Mortalitate uſurpavit. Accenduntur trepidi, conſtringuntur remiſſi. *Idem.*

17 *Videas illos noſtra voce*] Cum dicto noſtro. ſimul atque juſſimus. Sic legitur in cod. Thuani, Corbeienſi, Navarrico & Victorino. At in optimo illo Veronenſi, Videas illos, non noſtra voce, ſed operatione majeſtatis occultæ flagris cædi. Ex utraque autem ſcriptura facile ſenſus elicietur idem. *Idem.*

18 *Incremento pœnæ propagantis exten-*

nes fuerunt, nec tamen neceſſitudinis fœdus in æmulâ poteſtate tenuerunt. [19] Nec hoc tantum de homine mireris, cùm in hoc omnis natura conſentiat. Rex unus eſt apibus, & dux unus in gregibus, & in armentis rector unus. multo magis mundi unus eſt rector, qui univerſa, quæcunque ſunt, verbo jubet, ratione diſpenſat, virtute conſummat. Hic nec videri poteſt, viſu clarior eſt: nec comprehendi, tactu purior eſt: nec æſtimari, ſenſu major eſt: & ideo ſic eum digne æſtimamus, dum inæſtimabilem dicimus. Quod verò templum habere poſſit Deus, cujus templum totus eſt mundus; & cùm homo latiùs maneat, intra unam ædiculam vim tantæ majeſtatis includam? In noſtrâ dedicandus eſt mente, in noſtro conſecrandus eſt pectore. Nec nomen Dei quæras: Deus nomen eſt illi: illic vocabulis opus eſt, ubi propriis appellationum inſignibus multitudo dirimenda eſt. Deo qui ſolus eſt, Deus vocabulum totum eſt. Ergo unus eſt, & ubique ipſe diffuſus eſt. Nam & [20] vulgus in multis Deum naturaliter confitetur, cum mens & anima ſui auctoris & principis admonetur. Dici frequenter audimus, ô Deus; & Deus videt; & Deo commendo; & Deus mihi reddet; & quod vult Deus; & ſi Deus dederit. Atque hæc eſt ſumma delicti, nolle agnoſcere quem ignorare non poſſis. Quid verò Chriſtus ſit, & quo modo per ipſum nobis ſalus venerit, ſic eſt ordo, ſic ratio. Iudæis primum erat apud Deum gratia: ſic olim juſti erant, ſic majores eorum religionibus obediebant. Inde illis & regni ſublimitas floruit, & gene-

extendi] Idem dixit verbiis iiſdem Epiſt. ad Donatum. *Idem.*

19 *Nec hoc tantum de homine mireris*] Sic placuit ex Oxonienſi repetere, quod idem eadem manu notari ex MS. Cambron. videbam in exemplari, quod eſt penes Eruditiſſimum Scalbruchium. Vulgo *nec tu de hom.* Gron.

20 *Vulgus in multis naturaliter Deum confitetur*] Naturali & publico ſenſu Deum eſſe mundi rectorem agnoſcunt. Naturaliter judicant. Ut contra Minucius de brutis

generis magnitudo provenit. ſed illi negligentes, indiſciplinati & ſuperbi poſtmodum facti, & fiduciâ patrum inflati; dum divina præcepta contemnunt, datam ſibi gratiam perdiderunt. Quam verò fuerit illis profana vita, quæ contracta ſit violatæ religionis offenſa, ipſi quoque teſtantur, qui etſi voce tacent, exitu confitentur. diſperſi & palabundi vagantur, ſoli & cœli ſui profugi, per hoſpitia aliena jactantur. Necnon Deus ante prædixerat fore, ut vergente ſæculo, & mundi fine jam proximo, ex omni gente, & populo, & loco cultores ſibi allegeret Deus multo fideliores qui indulgentiam de divinis muneribus haurirent, quam acceptam Iudæi contemptis religionibus perdidiſſent. Hujus igitur indulgentiæ, gratiæ diſciplinæque arbiter & magiſter ſermo & filius Dei mittitur, qui per prophetas omnes retro illuminator & [21] deductor humani generis prædicabatur. Hic eſt virtus Dei, hic ratio, hic ſapientia ejus & gloria. [22] hic in virginem delabitur; [23] carnem Spiritus ſanctus indui-

brutis animantibus dixit, eas naturaliter ſentire, quod idola dii non ſint. De diis veſtris, inquit, animalia multa naturaliter indicant. *Rigaltius.*

21 *Deductor humani generis*] Sic legitur in antiquiſſimis Cypriani, & Tertulliani exemplaribus. *Idem.*

22 *Hic in virginem delabitur*] Tertullianus in Apolog. Delabitur in virginem quandam. *Idem.*

23 *Carnem Spiritus Sanctus induitur*] Sic habent exemplaria vetuſtiora. Quod in aliis legitur, carnem Spiritu ſancto cooperante induitur, ſequentium ætatum ſchola ſubtilior invexit. Dei ſermo, Dei ratio, Dei virtus, Dei ſapientia, Dei ſpiritus, Dei filius carnem induitur. Angelus dixerat Mariæ, Spiritus Sanctus ſuperveniet in te, & virtus altiſſimi obumbrabit tibi. ſupervenit & obumbravit qui ſubiit ut indueret. Obumbravit carnem Spiritus incarnandus. Obumbratus eſt carne ſpiritus incarnatus. Spiritus autem dicitur & Dei Filius, in quo & Pater & Spiritus Sanctus. ſic tamen, ut Filius ſit incarnatus, non Pater, non Spiritus ſanctus, & Filius ſit paſſus, non Pater, non Spiritus Sanctus, In exemplari Beneventanæ bibliothecæ, quod inſpexit Ant. Auguſtinus, ita ſcriptum eſſe tradunt viri auctoritate & fide præſtantes: Hic in virginem delabitur. carnem ſpiritu ſancto induitur.

duitur; Deus cum homine miſcetur. hic Deus noſter, hic Chriſtus eſt, qui mediator duorum, hominem induit, quem perducat ad Patrem. quod homo eſt, eſſe Chriſtus voluit, ut & homo poſſit eſſe quod Chriſtus eſt. Sciebant & Judæi Chriſtum eſſe venturum: nam hoc illis ſemper Prophetis admonentibus adnunciabatur: ſed ſignificato duplici ejus adventu, uno, qui exercitio & exemplo hominis fungeretur, altero, qui Deum fateretur, non intelligendo primum adventum, qui in paſſione præceſſit occultus; unum tantum credunt, qui erit in poteſtate manifeſtus. Quod autem hoc Judæorum populus intelligere non potuit, delictorum meritum fuit: ſic erant ſapientiæ & intelligentiæ cæcitate multati, ut qui vitâ indigni eſſent, haberent vitam ante oculos, nec viderent. Itaque cum Chriſtus Jeſus, ſecundum à prophetis ante prædicta, verbo & vocis imperio dæmonia de hominibus excuteret, paralyticos reſtringeret, leproſos purgaret, illuminaret cæcos, claudis greſſum daret, mortuos rurſus animaret, cogeret ſibi elementa famulari, ſervire ventos, maria obedire, inferos cedere; Judæi qui illum crediderant hominem tantum, de humilitate carnis & corporis; exiſtimabant magum, de licentia poteſtatis. Hunc magiſtri eorum atque primores, hoc eſt, quos & doctrinâ ille & ſapientiâ revincebat, [24] accenſi irâ & indignatione provocati, poſtremo detentum, Pontio Pilato, qui tunc ex parte Romanâ Syriam procurabat, tradiderunt, crucem ejus & mortem ſuffragiis violentis ac pertinacibus flagitantes. Hoc facturos & ipſe prædixerat, & prophetarum omnium teſtimonium ſic ante præceſſerat, oportere illum pati, non ut ſentiret tan-

tur. Tertull. Apolog. Caro ſpiritu inſtructa nutritur, adoleſcit, affatur, docet, operatur, & Chriſtus eſt. *Idem.*

24 *Accenſi ira & indignatione provocati*] In Corbeienſi legitur: Accenſa ira & indignatione revocata. Quæ ſcriptura accedere videtur ad Manutii editionem, cui conſentanea Veronenſis. *Idem.*

25 *Ap-*

tantum mortem, ſed ut vinceret: & cum paſſus eſſet, ad ſuperos denuo regredi, ut vim divinæ majeſtatis oſtenderet. Fidem itaque rerum curſus implevit: nam & crucifixus, prævento carnificis officio, ſpiritum ſponte dimiſit, & die tertio rurſus à mortuis ſponte ſurrexit. [25] Apparuit diſcipulis ſuis talis ut ante fuerat, [26] agnoſcendum ſe videntibus præbuit, ſimul junctus & ſubſtantiæ corporalis firmitate conſpicuus ad dies quadraginta remoratus eſt, ut de eo ad præcepta vitalia inſtrui poſſent, & diſcerent quæ docerent. Tunc in cœlum circumfuſa nube ſublatus eſt, ut hominem quem dilexit, quem induit, quem à morte protexit, ad patrem victor imponeret; jam venturus è cœlo ad pœnam diaboli, & ad cenſuram generis humani, ultoris vigore, & judicis poteſtate. Per orbem vero diſcipuli [27] magiſtro & Deo monente diffuſi præcepta in ſalutem dare, ab errore tenebrarum ad viam lucis adducere, cæcos & ignaros ad agnitionem veritatis oculare. Ac ne eſſet probatio minus ſolida, & de Chriſto delicata confeſſio, per tormenta, per cruces, per multa pœnarum genera tentantur. Dolor qui veritatis teſtis eſt admovetur; ut Chriſtus Dei filius, qui hominibus ad vitam datus creditur, non tantum præconio vocis, ſed & paſſionis teſtimonio probaretur. Hunc igitur comitamur, hunc ſequimur, hunc habemus itineris ducem, lucis principem, ſalutis auctorem, cœlum pariter & Patrem quærentibus, & credentibus pollicentem. Quod eſt Chriſtus erimus Chriſtiani, ſi Chriſtum fuerimus imitati.

25 *Apparuit diſcipulis ſuis talis, ut ante fuerat*] Sic exhibui, quia vocem penultimam fatetur Rigaltius vitioſe excidiſſe ex editione ſua; & quartam vocem præbet Oxonienſis, etſi neſciam unde. *Gronovius.*

26 *Agnoſcendum ſe videntibus præbuit ſimul junctus*] In Regio Veronenſi legitur, ſimul junctis. ut ſit illud Lucæ, συνηθροισμένοις τοῖς ἕνδεκα. Rigaltius.

27 *Non magiſtro ſed Deo monente*] Sic habet exemplar Veronenſe. Quod eſt rectiſſimum. Non magiſtro, id eſt, non homine aliquo præcipiente, ſed Deo. *Idem.*

JULII FIRMICI
MATERNI V.C.

DE ERRORE PROFANARUM RELIGIONUM

AD

CONSTANTIUM
ET CONSTANTEM
AUGG.

JULII FIRMICI MATERNI V.C.

DE ERRORE PROFANARUM RELIGIONUM.

QUOD in fabricatione hominis artifex fecit, ut antea diximus, annuis perditorum commonitionibus ac communicationibus ſpecialiter retexenda ſunt, in teſtificationem veritatis manifeſtis rationibus exemplorumque teſtimoniis divinationem probabimus per diabolum eſſe inventam & perfectam, ut per hoc ſpiritus maculata cogitatione, ſpe fluxæ felicitatis, perverſa diſcretione perverteret miſeros homines perpetuis calamitatibus implicitos. * * * * *. Quatuor Elementa eſſe principia creaturarum nemo eſt qui dubitet [id eſt, ignem, aquam, aërem & terram,] Sed hæc Elementa diverſa ſunt, vel in poteſtate contraria. [1] In errore ſunt itaque gentes, quæ cum elementis tribuant principatum, adhuc deputant ignem, quaſi ſummum Deum, quaſi cætera ex ipſo habeant ſubſtantiam calore: neſcientes, quod omnia Elementa ex ipſâ ſint ſuâ contrarietate conjuncta, & quod & ipſa habeant fabricatorem Deum, qui ſingula ſuis locis ordinibuſque conſtituens creavit, quod aut mente, aut cogitatione colligimus, aut certe quod oculis cernimus divinâ verbi ſui

1 *In errore itaque ſunt gentes*] Cultum elementorum multis refellit Athanaſ. πρὸς ἑλλ.

ſui ſocietate compoſitum, æquatâ corporum moderatione in hoc toto.

[1] Ægypti incolæ aquarum beneficia percipientes, aquam colunt, aquis ſupplicant, aquas [2] ſuperſtitioſa votorum continuatione venerantur. Sed in ſacris ſuis ([3] quæ myſteria vocant) addunt tragica funera & funeſta calamitatis metuendæ certamina. Inceſtum cum ſorore adulteriumque ajunt commiſſum, & hoc facinus ſeveris mariti animadverſionibus vindicatum. [4] Iſis ſoror eſt, Oſiris frater, Typhon maritus; is cum comperiſſet Iſidem uxorem inceſtis fratris cupiditatibus eſſe corruptam, occidit Oſirim, artuatimque laceravit, & per omnes Nili fluminis ripas miſeri corporis palpitantia membra projecit. Iſis repudiato Typhone, ut & fratrem ſepeliret & conjugem, [5] adhibuit ſibi Nephthen ſororem ſociam, [6] & Anubin [7] venatorem. Cui ideo caninum caput impoſitum eſt, quia lacerati corporis partes artificio canis veſtigantis invenit. Sic inventum Oſirim Iſis tradidit ſepulturæ. [8] Fuerant ſane hi apud Ægyptum reges pariter ac tyranni, ſed Oſiris juſtus, præter illud, quod cum ſorore commiſit. Typhon furioſus, impotens ac ſuperbus. Ideo ille colitur, iſte vitatur. Hæc eſt Iſiaci ſacri ſumma. In adytis habent idolum Oſiridis ſepultum:

1 *Ægypti incolæ aquam colunt*] Athanaſ. πρὸς ἑλλ. Πάντων μάλιϛα Αἰγύπτιοι τὸ ὕδωρ προτετιμήκασι, καὶ θεοὺς ἀναγορεύουσι.

2 *Superſtitioſa votorum continuatione*] Recte, ſi voluit indicare perpetuo tenore cultum iſtum obtinuiſſe. Sed quoniam de votis agitur, vide an non ſcripſerit *conſignatione*, prout ſolennitas in eis exigebat, quod notum eſt. *Gronovius.*

3 *Quæ myſteria vocant*] Gloſſema.

4 *Iſis ſoror eſt, Oſiris frater*] Totam hanc fabulam ſingulari libro complexus Plutarchus, unde his Firm. petenda interpretatio.

5 *Adhibuit ſibi Nephthen.*] Ita legendum docet Plutarch. περὶ Ἴσιδος καὶ Ὀσίριδος.

6 *Et Anubin*] Athanaſ. Κυνοκέφαλος Ἄνουβις. Propert. *latrans Anubis.*

7 *Venatorem*] Plutarch. de Iſide.

8 *Fuerant hi apud Ægyptum reges*] Vide Syneſ. orat. Ægypt. ſive de provid.

1 *An-*

tum: hoc [1] annuis luctibus plangunt, [2] radunt capita, ut miſerandum caſum regis ſui turpitudine dehoneſtati defleant capitis, [3] tundunt pectus, lacerant lacertos, veterum vulnerum reſecant cicatrices, ut annuis luctibus in animis eorum funeſtæ ac miſerandæ necis exitium renaſcatur. Et cum hæc certis diebus fecerint, tunc fingunt ſe lacerati corporis reliquias reperire, & cum invenerint, quaſi ſopitis luctibus, gaudent. O miſera & caduca mortalitas! ut regibus tuis per annos ſingulos funeſtas mittas inferias, neglecto Deo ſummo, qui omnia divini artificii moderatione compoſuit, & ſpem tuam perdis & vitam. Nec oſtenſi tibi luminis ſplendore corrigeris, nec recuperatæ libertatis quæris inſignia, nec ſpem redditæ tibi ſalutis agnoſcis, nec ex pœnitentia præteritorum criminum indulgentiam poſtulas. Fruſtra tibi hanc aquam, quam colis, putas aliquando prodeſſe. Alia eſt aqua, qua renovati homines renaſcuntur. Hanc aquam, quam colis per annos ſingulos, vis alia decoctis venarum meatibus ſiccat, aut certe funeſtus regis tui ſanguis commaculat. Illa, quam deſpicis, ignita venerandi ſpiritus majeſtate decoratur:

1 *Annuis luctibus plangunt*] Athanaſ. πρὸς Ἕλλην.

2 *Radunt capita*] Prudent. 1. contra Symm.

Iſidis amiſſum ſemper plangentis Oſirim,
Mimicaque & ridenda ſuis ſollennia calvis.

Appian. 4. de bello civ. Euſeb. Præpar. Euang. lib. 2. cap. 1. Plutarch. de Iſide. Lucian. de Dea Syria. Syneſ. ἐγκ. Φαλάκρας. Tonderi autem ſolitos in luctu ex Plutarch. περὶ δεισιδαιμονίας. & aliis notum.

3 *Tundunt pectus, lacerant lacertos*] Herod. Eut. ἐν δὲ Βεσίρι πόλι ὡς ἀνάγεσι τῇ Ἴσι τὴν ἑορτὴν εἴρηται πρότερόν μοι. Τύπτονται γὰρ δὴ μετὰ τὴν θυσίην πάντες, καὶ πᾶσαι, μυριάδες κάρτα πολλαὶ ἀνθρώπων. ὅσοι δὲ Καρῶν εἰσι ἐν Αἰγύπτῳ οἰκέοντες, οὗτοι δὲ τοσούτῳ ἔτι πλέω ποιεῦσι τούτων, ὅσῳ καὶ τὰ μέτωπα κόπτονται μαχαίρῃσι. Lactant. 1. cap. 21. *Iſidis Ægyptia ſacra ſunt, quatenus filium parvulum vel perdiderit, vel invenerit. Nam primo ſacerdotes ejus deglabrato corpore ſua pectora tundunt; lamentantur, ſicut ipſa, cum perdidit, fecerat. Deinde puer producitur quaſi inventus, & in lætitiam luctus ille mutatur.* Theophil. lib. 1. ad Aut.

tur: ut ex ipſa per veteres conſcientiæ cicatrices credentibus hominibus ſalutaris ſanitas irrigetur. Sed in his funeribus & luctibus, quæ vere ſunt funera, quæ facta ſunt, quorum extant hodie quoque reliquiæ (nam & ſepulchrum Oſiridis hodie in Ægypto eſt, & cremati corporis reliquiæ cernuntur) defenſores eorum volunt addere phyſicam rationem. [1] Frugum ſemina Oſirin dicentes eſſe, Iſin terram, Typhonem calorem; & quia maturatæ fruges calore, ad vitam hominis colliguntur, & à terræ conſortio ſeparantur, & rurſus appropinquante hyeme ſeminantur: hanc volunt eſſe mortem Oſiridis, [2] cum fruges reddunt; inventionem verò, [3] cum fruges genitali terræ fomento conceptæ, nova rurſus cœperint procreatione generari. Pone hanc veram eſſe ſacrorum iſtorum rationem, pone propter fruges vota reddi numinibus, quid addis inceſtum, quid adulterium, quid miſerandæ animadverſionis exitium? Quid errantibus hominibus & ſimpliciter peccare cupientibus de ſacris tuis malum monſtras exemplum? Phyſica ratio, quam dicis, alio genere cæletur. Qnid autem cælari oportuit, quod omnibus notum eſt? Cur plangitis fruges terræ, & creſcentia lugetis ſemina? Ad ſuſtentationem generis humani hæc omnia divinâ ſummi Dei liberalitate donata ſunt. Agendæ ſunt ſummo Deo gratiæ propter hoc, nec eſt ſummi Dei lugenda largitio. Deflete potius quod erratis, & quod errorem veſtrum reſtauratis; ſemper luctibus plangite. Nolite annuis ſacris quærere funus alienum; veſtris potius funeribus parate ſolatia per annos ſingulos. O miſer homo! inve-

1 *Frugum ſemina Oſirim dicentes*] Athenag. Apol. Euſeb. præparat. Euang. lib. 2. cap. 1. lib. 3. cap. 2. Macrob. Sat. 1. Lactant. in 1. Stat. Theb. Aliter Plutarchus de Iſide, & Oſir. Vide Suid. Δόſμα.

1 *Cum fruges reddunt*] Lege: *redduntur.*

2 *Cum fruges genitalis terræ frumento conceptæ omnia rurſus ceperint procreatione generari*] Emenda: *cum fruges genitali terræ fomento conceptæ novæ rurſus.*

1 Eu-

inveniſſe te neſcio quid gaudes, cum animam tuam ex iſtis ſacris per annos ſingulos perdas. Nihil illic invenis niſi ſimulacrum, quod ipſe poſuiſti, niſi quòd iterum aut quæras aut lugeas. Quære potius ſpem ſalutis, quære exordium lucis, quære quod te ſummo Deo aut commendet, aut reddat. Et cum veram viam ſalutis inveneris, gaude, & tunc erecta ſermonis libertate proclama, [1] εὑρήκαμεν, συγχαίρομεν, cum ab his calamitatibus poſt pœnitentiam tuam ſummi Dei fueris indulgentia liberatus.

[2] Phryges, qui Peſſinuntem incolunt, circa Galli fluminis ripas terræ cæterorum elementorum tribuunt principatum, & hanc volunt omnium eſſe matrem. Deinde ut & ipſi annuum ſibi ſacrorum ordinem facerent, mulieris divitis ac reginæ ſuæ amorem, quæ faſtus amati adoleſcentis tyrannicè voluit ulciſci, cum luctibus annuis conſecrarunt. Et ut ſatis iratæ mulieri facerent, aut ut pœnitenti ſolatium quærerent, quem paulò ante ſepelierant, revixiſſe jactarunt, & cum mulieris animus ex impatientiâ nimii amoris arderet, mortuo adoleſcenti templa fecerunt. Tunc quod irata mulier pro injuriâ ſpretæ fecerat formæ, [3] hoc ordinantes à ſe pati voluere ſacerdotes. Sic annuis

1 Εὑρήκαμεν, συγχαίρομεν] Solennia verba exclamantium in ſacris Iſidis, invento corpore Oſiridis. Scholiaſtes Juvenal. ad illa Sat. 8. *Exclamare libet, populus quod clamat Oſiri Invento. Populus Ægypti invento Oſiri dixit:* εὑρήκαμεν, συγχαίρομεν. Ita enim Iſidem inventis Oſiridis membris exclamaſſe putabant. Athenag. τὴν μὲν τοῦ σίτου σπορὰν, Ὄσιριν· ὅθεν φασὶ μυστικῶς ἐπὶ τῇ ἀνευρέσει τῶν μελῶν ἢ τῶν καρπῶν ἐπιλεχθῆναι τῇ Ἴσιδι, εὑρήκαμεν, συγχαίρομεν.

2 *Phryges, qui Peſſinuntem incolunt*] Strabo lib. 12. Herod. lib. 1. Ammian. lib. 22.

3 *Hoc ordinantes à ſe pati voluere*] Mater Deûm diligebat Atyn, is ab Acdeſti actus in furias teſtula ſibi genitalia deſecat. hoc in honorem magnæ matris imitantur Galli ejus Sacerdotes. Arnob. lib. 5. Auguſt. de civit. Dei lib. 2. cap. 4. Schol. Nicandri Theriac. Tatian. πρὸς Ἕλλ. Ovid. 14. Metam. Juſtin Apolog. Clem. Protrept. Lucian. de dea Syr. Euſeb. præp. Euang. lib. 2. cap. 4. *Wowerus.* Sed hinc abeſſet præpoſitio,

nuis ſacris cum honore terræ iſtius funeris pompa componitur, & cum perſuadetur hominibus quod colant terram, miſeri funeris venerantur exitium. Hic quoque, ſacratiſſimi Imperatores, ut error iſte cæletur, etiam hæc ſacra phyſicâ volunt eſſe ratione compoſita. Amare terram volunt fruges, amatum vero hoc ipſum volunt eſſe, quod ex frugibus naſcitur; pœnam autem, quam ſuſtinuit, hoc volunt eſſe, quod falce meſſor maturis frugibus facit. Mortem ipſius dicunt, quod ſemina collecta conduntur: vitam rurſus, quod jacta ſemina annuis vicibus reconduntur. Velim nunc mihi inquirenti reſpondeant, cur hanc ſimplicitatem ſeminum ac frugum cum facinore, cum morte, cum faſtu, cum pœnâ, cum amore junxerint? Itane non erat aliud, quod diceretur? Itane non erat, quod in agendis Deo ſummo pro frugibus gratiis faceret miſera mortalitas? Ut gratias pro renatis frugibus agas, ululas; ut gaudeas, plangis. Nec te, cum veram rationem videris, hoc aliquando feciſſe pœnituit, ſed hoc agis, ut annuis luctibus occupatus vitam ſemper fugias, mortem requiras. Dicant mihi, quid hoc frugibus profuit, ut fletus ſuos annuis ululatibus ſeminent in triſtitia, interfecti funeris calamitatibus ingemiſcant, quod dicant phyſicâ ratione compoſitum, lugetis & plangitis, & luctus veſtros aliâ ratione cœlatis. Novit agricola, quando terram aratro dimoveat, quando ſulcis frumenta committat. Novit quando maturatas ſolis ardoribus colligat ſegetes. Novit, quando toſtas terat fruges. Hæc eſt phyſica ratio, hæc ſunt vera ſacrificia, quæ ab ſanæ mentis hominibus annuo labore complentur. Hanc ſimplicitatem divinitas quærit, ut homines in colligendis fructibus ordinatis temporis legibus ſerviant. Cur huic ordini miſeræ mortis figmenta quæſita ſunt? Cur cælatur lachrymis, quod cælari non debuit? unde confiteantur neceſſe eſt, hæc ſacra non in hono-

rem

rem frugum, ſed in honorem eſſe compoſita mortis alienæ. Nam quod terram matrem eſſe omnium Deorum dicunt, qui huic elemento tribuunt primas partes, vere Deorum ſuorum mater eſt, nec abnuimus aut recuſamus: quia ab hac collectos Deos ſuos, aut lapideos faciunt ſemper aut ligneos. Terram omnem circumfluunt maria, & rurſus incluſa Oceani ambientis circulo ſtringitur. Cœli etiam rotunda ſublimitate operitur, perflatur ventis, aſpergitur pluviis, & timorem ſuum aſſidui motus tremoribus confitetur. Quid vos maneat, qui hæc colitis conſiderate, cum Dii veſtri infirmitatem ſuam vobis quotidianis profeſſionibus prodant.

Aſſyrii & pars Afrorum aërem ducatum habere elementorum volunt, & hunc imaginata figuratione venerantur. [1] Nam hunc eundem, nomine Junonis vel Veneris virginis, ſi tamen Veneri placuit aliquando virginitas, conſecrarunt. Junonem ſane, ne & huic deeſſet inceſtus, Jovis volunt ex ſorore conjugem factam. [2] Effœminarunt ſane hoc elementum, neſcio qua

ſitio, melior foret Latinitas. *Gron.*

1 *Nam hunc eundem, id eſt, aërem nomine Junonis vel Veneris*] Illa, *id eſt, aërem*, ſunt gloſſographi. Aſſyrios autem ſive Syros coluiſſe aërem, nomine Junonis ſeu Veneris ex Plutarcho in Craſſo diſcimus, ubi de dea Hierapolitana: *γίνεται δὲ πρῶτον αὐτῷ σημεῖον ἀπὸ τῆς θεοῦ ταύτης, ἣν οἱ μὲν Ἀφροδίτην, οἱ δὲ Ἥραν, οἱ δὲ τὴν ἀρχὰς καὶ σπέρματα πᾶσιν ἐξ ὑγρῶν παρασχοῦσαν αἰτίαν, καὶ φύσιν νομίζουσι, καὶ τὴν πάντων εἰς ἀνθρώπους ἀρχὴν ἀγαθῶν καταδείξασαν. Ἀφροδίτη* hæc, *οὐρανία.* Herodotus lib. 1. *ἐπιμεμαθήκασι δὲ τῇ οὐρανίῃ θύειν, παρά τε Ἀσσυρίων μαθόντες, καὶ Ἀραβίων.* Pauſan. Atticis.

2 *Effœminarunt ſane hoc elementum*] Cic. de nat. Deor. *Aër autem interjectus inter mare, & cœlum, Junonis nomine conſecratur: quæ eſt ſoror & conjunx Jovis, quod & ſimilitudo eſt ætheris, & cum eo ſumma conjunctio. Effœminarunt autem eum, Junonique tribuerunt, quod nihil eſt eo mollius.* Heraclides Ponticus: *δύο γὰρ ὄντων κατὰ τοὺς φυσικοὺς τῶν πνευματικῶν στοιχείων, αἰθέρος δὲ καὶ ἀέρος, τὸν μὲν Δία τὴν πυρώδη φαμὲν οὐσίαν. ἡ δὲ Ἥρα, μετ' αὐτὸν δὲ ἀὴρ μαλακώτερον στοιχεῖον, διὰ τοῦτο καὶ θῆλυ.* Philo περὶ βίου θεωρητικοῦ. *Ἥραν δὲ τὸν ἀέρα παρὰ τὸ αἴρεσθαι, καὶ μετεωρίζεσθαι πρὸς ὕψος.* Tertull. adv. Marcion. Probus in Virg. Ecl. 6. Serv. in 1. Æneid.

qua veneratione commoti. Num quia aër interjectus eſt inter mare & cœlum, effœminatis eum ſacerdotum vocibus proſequuntur? Dic mihi hoccine eſt, quod in viro fœminam quærunt, cui aliter ſervire ſacerdotum ſuorum chorus non poteſt, niſi effœminent vultum, cutem poliant, & virilem ſexum ornatu muliebri dedecorent. Videre eſt in ipſis templis cum publico gemitu miſeranda ludibria, viros muliebria pati, & hanc impuri & impudici corporis labem, glorioſâ oſtentatione detegere. Publicant facinora ſua, & contaminati corporis vitium [1] cum maximâ delectationis maculâ confitentur. Exornant muliebriter nutritos crines, & delicatis amicti veſtibus vix caput laſſâ cervice ſuſtentant. Deinde, cum ſic ſe alienos à viris fecerint, adimpleti tibiarum cantu, vocant Deam ſuam, ut nefario repleti ſpiritu vanis hominibus quaſi futura prædicant. Quod hoc monſtrum eſt, quodve prodigium? Negant ſe viros eſſe, & ſunt; Mulieres ſe volunt credi, ſed aliud qualiſcunque qualitas corporis confitetur. Conſiderandum eſt etiam, quale ſit numen, quod ſic impuri corporis delectatur hoſpitio, quod impudicis adhæret membris, quod pollutâ corporis contaminatione placatur. [2] Erubeſcite, ô miſeri! ſupinitatem, aliter vos Deus fecit. Cum cohors veſtra ad tribunal judicantis Dei acceſſerit, nihil vobiſcum afferetis, quod Deus, qui vos fecit, agnoſcat. Abjicite hunc tantæ calamitatis errorem, & ſtudia profanæ mentis aliquando deſerite. Nolite corpus, quod Deus fecit, ſceleratâ Diaboli lege damnare, calamitatibus veſtris, dum adhuc tempus patitur, ſubvenite. † Miſericordia Dei dives eſt, libenter ignoſcit. * Relictis nonaginta novem ovibus amiſſam quærit unam. ‡ Et reverſo pater prodigo filio veſtem reddit, & parat cœnam. Nulla vos deſpe-

† *Matth.* 18. * *Luc.* 15. ‡ *Ibid.*

1 *Cum maxima delectationis macula*] Forte: *deteſtationis.*

2 *Erubeſcite ô miſeri ſublimitatem*] Lege: *ſupinitatem.*

2 *Nec*

deſperare faciat criminum multitudo: Deus ſummus per filium ſuum Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum volentes liberat, & pœnitentibus libenter ignoſcit, [1] nec multa exigit ut ignoſcat. Fide tantum & pœnitentia poteſtis redimere, quicquid ſceleratis Diaboli perſuaſionibus perdidiſtis.

Perſæ & Magi omnes, qui Perſiæ regionis incolunt fines, [2] ignem præferunt, & omnibus elementis putant debere præponi. [3] Hi itaque Jovem in duas dividunt poteſtates, [4] naturam ejus ad utriuſque ſexus transferentes, & viri & fœminæ ſimulacra ignis ſubſtantiam deputantes, & mulierem quidem triformi vultu conſtituunt, [5] monſtroſis eam ſerpentibus illigantes. Quod ideo faciunt, ne ab auctore ſuo Diabolo aliquâ ratione diſſentiant: ſed ut Dea ſua ſerpentibus polluta, maculoſis Diaboli inſignibus adornetur. [6] Virum vero abactorem boum colentes, ſacra ejus ad ignis transferunt poteſtatem. Sicut Propheta ejus nobis tradidit, dicens: [7] Μικταίβα μυςίκυ ὁ κλοπίης σύνδετε πάτρος.

1 *Nec multa exigit*] Forte: *mulctam exigit*.

2 *Ignem præferunt*] Clem. Protrept. Περσῶν δὲ οἱ Μάγοι τὸ πῦρ τετιμήκασι, καὶ τῶν τὴν Ἀσίαν κατοικούντων πολλοί. Strabo lib. 15. Euſtat. in Hom. Iliad. σ. Socrates Hiſtor. Eccleſ. lib. 7. Max. Tyr. Serm. 38. Ruffin. Hiſt. lib. 2. cap. 26.

3 *Hi itaque Jovem*] Perſarum peculiaris Deus Sol. Jovis & Solis idem numen oſtendit Macrobius.

4 *Naturam ejus ad utriuſque ſexus*] Athenag. Apol. οἱ μὲν γὰρ αἴερα διφυῆ, ἀρσενοθήλην, τὸν Δία λέγουσιν. Macrob. 1. Saturnal.

5 *Monſtruoſis eam ſerpentibus*] Cur ſolis ſtatuæ Draconis effigies ſubjungi ſolita docet Macrob. lib. 1. Satur. cap. 19. & 20.

6 *Virum vero abactorem boum*] Solem Perſis cultum Herodotus, Juſtinus, Strabo, & alii prodiderunt. Herculem autem Solem multis probare conatur Macrob. Saturnal. l. 1. c. 20.

7 Μικῖα βοομυςα κυ. . . . ο. . . . κλοπιης συν . . . διτε πατρὸς ἀγαυοῦ] Emenda:

Μυκήταο βοὸς μύςαι ....
Κύκλα βοοκλοπίης συναείδετε πατρὸς ἀγαυοῦ.

Mithra vocabatur βουκλόπος. Porphyrius in antro: καὶ βουκλόπος ὁ θεὸς ὁ τὴν γένεσιν λεληθότως ἀκούων, &c. Unde eo nomine paulo ante à Firmico vocatur abactor boum, quod diſerte expreſſit Statius: *Indignata ſequi torquentem cornua Mithran.* Ejus τελετὴ iccirco vocatur βοοκλοπίη & quia quotannis

in

πάτρος ἀγαυȣ. Hunc [1] Mithram dicunt. [2] Sacra vero ejus in ſpeluncis abditis tradunt, ut ſemper obſcuro tenebrarum ſqualore demerſi, gratiam ſplendidi ac ſereni luminis non videant. O cœca numinis conſecratio! O nefariæ legis fugienda commenta! Deum eſſe credis, cujus de ſceleribus confiteris. Vos itaque, qui dicitis in his templis rite ſacrificari non magorum ritu Perſico, cur hæc Perſarum ſacra laudatis? Scio hoc Romano nomine dignum putatis, ac Perſarum ſacris. At Perſarum legibus ſequatur.

* * * * [3] ut armata clypeo, loricâ, gladio & haſta

in orbem redibat, propterea κύκλα βοοκλοπίης dixit Poeta, hoc eſt, ſolenne & in orbem rediens feſtum. Firmicus de induſtria truncavit acroteleution prioris verſus, ut ſæpe auctores ſolent facere. Sed poſterioris verſus lacunæ ſunt à librariis, aut ab eo qui primus Firmicum edidit, quod literas δυσαναγνώςȣς non poſſet conſequi. *Wowerus.* Sed ſcias, lector, eſſe hoc totum Scaligeri & ipſum Wowerum id Scaligero tribuiſſe, dum in Addendis ante hanc notam poſuit iſta verba: [In quibus cum hærerem, conſulere libuit oraculum Illuſtriſſ. viri Joſephi Scaligeri, qui pro incredibili in optimas literas ſtudio, & ſuo in me amore ita reſcripſit:] Quin etiam exſtat epiſtola Woweri ad Scaligerum, qua id impetrare contendit, inter Woweri epiſtolas centur. 1 1 num. xxx11x. Interim in Scaligeri conjectura non apparet aliqua ignis mentio, & quis credat prioris verſus primam partem citatum iri cum ſequente verſu, ut voluerit ille tantam lacunam eſſe?

1 *Mithram vocant*] Strabo l. 15. de Perſis: Τιμῶσι τὸν ἥλιον, ὃν καλȣ̃σι Μίθραν. Heſych. Μίθρας ὁ ἥλιος παρὰ Πέρσαις. Frequens in 5. Inſcript. *Soli invicto Mithræ. Soli Mithræ.* Martian. Capell. lib. 3. A Mithre, qui in Solis urbe regnavit Plin. lib. 36. cap. 8.

2 *Sacra ejus in ſpeluncis abditis tradunt*] Porphyrius comment. de Nympharum antro. *Primus Zoroaſtres apud Perſas, ut narrat Eubulus, ſpeluncam natura factam in Perſiæ montibus conſecravit, in honorem rerum omnium auctoris, & parentis Mithræ, ut per ſpeluncam ſignificaret mundum à Mithra conditum.* Lactant. ad illa Stat. Theb. 1. *Seu Perſæi ſub rupibus antri Indignata ſequi torquentem cornua Mithram.* Hieron. ad Lætam. *Gracchus ſpecum Mithræ ſubvertit.* Tertull. de Corona mil. Juſtin. dial. cum Tryph.

3 *Ut armata clypeo, lorica, thorace, gladio, & haſta conſecratur*] Forte legendum: *Ut armatus.* & capiendum de milite Mithræ initiari ſolito. Tert. de corona militis. *Erubeſcite Romani commilitones ejus, tam non ab ipſo judicandi, ſed ab aliquo Mithræ milite. Qui cum initiatur in ſpeleo,*

ſtâ conſecratur. * * * Tertia etiam pars eſt, qua in aſperis ſecretiſque ſylvarum agreſtiumque ferarum ſortita imperium. Ultima pars tripartitæ iſtius diviſionis æſtimat libidinum vias, quæ prava deſideria quæque præpoſteræ cupiditatis monſtrant illecebras. Ideo unam partem capiti aſſignant, ut hominis iram quodammodo denotare videatur. Aliam in corde ſtatuunt, ut diverſarum cogitationum varietatem, quas multiplici intentione concipimus, in modum ſylvarum tenere videatur. Tertia pars conſtituitur in jecore, unde libido naſcitur & voluptas. Illic enim genitalium ſeminum collecta fœcunditas naturalibus ſtimulis deſiderium cupiditatis exagitat. Quid ergo perficit iſta diviſio, diligenter aſpicite, ut cernatis, quàm facile commentum ratio veritatis impugnet, Si dividitur anima, & ſubſtantia ejus diverſo efficaciæ genere ſeparatur, diſſoluto ordine ſuo, incipit eſſe quod fuerat. Aliud enim mens eſt, aliud ira, aliud libido. Animam ergo ſeparatio iſta diſſolvit, & patitur maximam ex iſtâ partitione jacturam, nec integram ſui ſpeciem res iſta cuſtodit, quæ per tres contrarias ſeparatim dividitur, & (ut verum dicam) fit ex ipſâ diviſione mortalis. Etenim quod poteſt dividi, corpus eſt. Quod autem corpus eſt, neceſſe eſt eſſe mortale. Ergo ſi anima dividitur, corpus eſt. Si corpus eſt, neceſſe eſt ſit res mortalis. Egregia erroris iſtius, ac præclara comitantia. Maximum nobis beneficium ex iſtâ conſequentiâ confertur. Commentis iſtarum abſurditatum animas volunt eſſe mortales. Sic ſunt, ſacratiſſimi Imperatores, elementa à perditis hominibus conſecrata.

Sed

læo, in caſtris vere tenebrarum, coronam interpoſito gladio ſibi oblatam quaſi mimum martyrii monetur obvia manu capite depellere. & de præſcript. adv. Hæret. *Signat illic in fronte milites ſuos & ſub gladio redimit coronam.* Sed potius nihil mutandum, ut hæc & ſequentia de alterius numinis poteſtate accipiamus. Niſi de Jovis fœminæ ſimulachro, quod triformi vultu conſtituiſſe ait, intelligenda ſint. Μίτραν ἀφροδίτην Perſas coluiſſe auctor Herodotus lib. 1.

1 *Li-*

Sed adhuc ſuperſunt aliæ ſuperſtitiones, quarum ſecreta pandenda ſunt Liberi & Liberæ, quæ omnia ſacris ſenſibus veſtris ſpecialiter intimanda ſunt, ut & in iſtis profanis religionibus ſciatis mortes eſſe hominum conſecratas. [1] Liber itaque Jovis fuit filius regis ſcilicet Cretici. Hic cum fuiſſet adulterâ matre progenitus, nutriebatur apud patrem ſtudioſius, quam decebat. Uxor Jovis, cui Junoni fuit nomen, novercalis animi furore commota, ad necem infantis omnifariam parabat inſidias. Proficiſcens peregre pater, quia indignationes tacitas ſciebat uxoris, nequid ab iratâ muliere dolo fieret, idoneis (ſicut ſibi videbatur) cuſtodibus tutelam credit filii. Tunc Juno opportunum inſidiarum nacta tempus, & ex hoc fortius inflammata, quia proficiſcens pater, & ſolium regni puero tradiderat & ſceptrum, cuſtodes primum regalibus præmiis muneribuſque corrupit, deinde [2] ſatellites ſuos, qui Titanes vocabantur, in interioribus regiæ locat partibus, & crepundiis ac ſpeculo affabre facto animos ita pueriles illexit, ut deſertis regiis ſedibus ad inſidiarum locum puerilis animi deſiderio duceretur. Illic interceptus trucidatur. Et ut nullum poſſet necis inveniri veſtigium, particulatim membra conſciſſa, ſatellitum ſibi dividit turba. Tunc, ut huic facinori aliud facinus adderetur, quia vehementer tyranni crudelitas timebatur, decocta variis generibus pueri membra conſumunt, ut humani cadaveris uſque in illum diem epulis veſcerentur. Cor viſum ſibi ſoror

1 *Liber itaque Jovis fuit filius*] Clemens Protrept. τὰ γὰρ διονύσου μυστήρια τέλεον ἀπάνθρωπα, ὃν εἰσέτι παῖδα ὄντα, ἐνόπλῳ κινήσει περιχορευόντων κουρήτων δόλῳ ὑποδύντων τιτάνων, ἀπατήσαντες παιδαριώδεσιν ἀθύρμασιν οὗτοι δὴ οἱ τιτᾶνες διέσπασαν ἔτι νηπίαχον ὄντα, &c. Quæ profert Euſeb. πρ. παρ. εὐαγγελ. Higinus Fab. 167. paulo litera fabulam narrat Arnob. lib. 5.

2 *Satellites ſuos, qui Titanes vocabantur*] Hi apud Antoninum Liberalem cap. 36 conſiderantur ut Saturni ſatellites; unde ſcribitur: Ζεὺς Τιτᾶνας ἐξελάσας τὸν Κρόνον ἀφείλετο τῆς ἀρχῆς. *Gronovius.*

1 *Vi-*

ror ſervat, cui Minerva fuit nomen, quia & ipſa ſceleris fuit particeps, & ut manifeſtum eſſet delationis indicium, & ut haberet unde furentis patris impetum mitigaret. Reverſo Jovi filia ordinem facinoris exponit. Tunc pater funeſtâ calamitate cladis, & acerbâ luctus atrocitate commotus, Titanes quidem vario genere ſuppliciorum excruciatos necat. Nec prætermiſſum eſt in ultione filii aut tormentum aliquod aut pœna, ſed per omnia pœnarum genera bacchatus, necem qualitercumque filii vindicavit, affectu quidem patris, ſed tyrannica poteſtate. Tunc quia diutius pater ferre lugentis animi tormenta non poterat, & quia dolor ex orbitate veniens nullis ſolatiis mitigabatur, imaginem ejus ex gypſo, plaſtico opere perfecit, & cor, ex quo facinus fuerat, ſorore deferente, detectum, in eâ parte plaſtæ collocant, quâ pectoris fuerant lineamenta formata. Poſt hæc pro tumulo extruit templum, & pædagogum pueri conſtituit ſacerdotem. Huic Silenus fuit nomen. Cretenſes ut furentis tyranni ſævitiam mitigarent, feſtos funeris dies ſtatuunt, & annuum ſacrum trieterica conſecratione componunt, omnia per ordinem facientes, quæ puer moriens aut fecit, aut paſſus eſt. [1] vivum laniant dentibus taurum, crudeles epulas annuis commemorationibus excitantes, & per ſecreta ſylvarum clamoribus diſſonis ejulantes fingunt animi furentis inſaniam, ut illud facinus non per fraudem factum, ſed per inſaniam crederetur: præfertur ciſta, in quâ cor ſoror latenter abſconderat, tibiarum cantu, & cymbalorum tinnitu, crepundia, quibus puer deceptus fuerat, mentiuntur. Sic in honorem tyranni à ſerviente plebe Deus factus eſt, qui habere non potuit ſepulturam.

Fuit etiam alius Liber apud Thebas tyrannus, magicæ

1 *Vivum laniant dentibus taurum*] Heſych. ταυροφάγος. Vide Suid. Oſten-

rantium populorum animos ad ſanitatis ac ſobrietatis ordinem ſeverâ animadverſione revocaret. Hunc finem Liberi Homerus †, ut fugam & trepidationem detegeret, & ut oſtenderet mortem, ait:

. . . Διώνυσος δὲ φοβηθεὶς,
Δύσεθ' ἁλὸς κατὰ κῦμα. Θέτις δ' ὑπεδέξατο κόλπῳ
Δειδιότα, κρατερὸς γὰρ ἔχε τρόμος ἀνδρὸς ὁμοκλῇ.

Imitatur te, Lycurge, & ſobrium tuum inſtitutum ſequitur, nec à ſalutaribus tuis legibus exorbitat etiam conſul noſter Poſtumius. Nam ſicut in libris Annalibus invenimus, Bacchanaliorum ſcelera Ebutio quodam adoleſcente deferente, detecta ſunt. Erant adhuc in urbe Româ integri mores, nec quiſquam peregrinas ſuperſtitiones diſſolutis moribus adpetebat: tunc nec Senatus Conſuli nec leges Reipublicæ, nec Conſul legibus defuit: Sed inveſtigatis omnibus, qui hujus ſacri ſcelerata commenta tradebant, contra omnes ſervos, imo Romanos quæſtionis examine capitalis pœna de Senatus ſententiâ decreta eſt. Nec tamdiu vindices gladii Conſulis conquierunt, quandiu hoc malum fuiſſet radicitus amputatum. O digna Romano nomine animadverſio! O priſcæ virtutis laudanda conſtantia! nec civibus ſuis Conſul parcere voluit, cum ob purgandam patriam peregrina vitia corriguntur.

Sequitur hanc ſacri contagionem, & imitatur ordinem funeris, à Cerere, Hennenſi muliere, mors filiæ conſecrata. Nam quicquid in Cretâ pater ob filium fecerat, hoc totum Ceres apud Hennam amiſſâ filiâ, impatientiâ materni doloris inſtituit, quod quatenus factum ſit, brevi ſermone perſtringam. Unicam Cereris filiam, quam Græci Περσεφόνην, noſtri immutato ſermone Proſerpinam dicunt, ad conjugale conſortium plures petebant. Mater ſollicite de ſingulorum meritis judicabat. Et cum adhuc omnibus matris ſententia videretur incerta, dives ruſticus, cui

Dd 2 pro-

† Iliad. ζ.

propter divitias Πλȣ́των fuit nomen, temerario cupiditatis ardore, cum moram dilationis ferre non poſſet, & cum de præpoſteri amoris conquereretur incendiis, prope Percum inventam virginem rapit. Percus autem lacus, in Hennæ civitatis finibus ſatis amœnus, & gratus, cujus amœnitas ex florum varietatibus naſcitur. Nam per omnem annum viciſſim ſibi ſuccedentibus floribus coronatur. illic invenies quicquid hyacinthi turget in caulem; illic comam narciſſi, vel quod auream roſam deſuper pingit. Illic albæ hederæ per terram molliter ſerpunt, & cum purpureis violis ſuaviter rubens amaracus invenitur: nec coronam iſtam alba deſerunt lilia. Prorſus aptus locus, qui gratiâ ſuâ puellares animos & invitaret pariter, & teneret. In hoc loco, cum à Plutone virgo prope veſperam fuiſſet inventa, vi rapitur, & ſuperimpoſita vehiculo, ſciſſis veſtibus, laceratis crinibus ducitur. Nec reſervati ungues contra amatorem ruſticum aliquid profuerunt, nec clamor atque ululatus adjuvit, nec cæterarum ſtrepitus puellarum. Tunc una celeri curſu, cum de civitate nemo ſuccurreret, facta ex ipſo timore velocior, matri raptum virginis nunciat. Contra raptorem indignata mater, armatam manum ducit. Nec Plutonem mulieris fefellit adventus, ſed ut retorſit ad civitatem oculos, & infinitos cuneos reſpexit venire cum matre, funeſtum cepit ex deſperatione conſilium. Quadrigam, quæ vehiculum trahebat, per medium lacum dirigit. Is erat profundis voraginibus immerſus. Illic cum amatâ ſubmerſus virgine, miſerandæ matri de morte filiæ funeſtum ſpectaculum præbuit. Hennenſes, ut poſſent maternis luctibus ex aliqua parte invenire ſolatium, inferorum regem virginem rapuiſſe finxerunt. Et ut fides figmentum ſequeretur, prope Syracuſas eum per alium locum cum virgine emerſiſſe jactarunt. Templum ſane & raptori, & virgini accuratè collatis ſumptibus fa-

ſaciunt, & annua in templo vota decernunt. Sed nullo genere matris dolor vincitur, nec muliebris impatientiæ tormenta curantur. Sed credens vere filiam prope Syracuſas eſſe viſam, Triptolemo villico ſuo duce, nocturnis itineribus ad Syracuſanæ civitatis littus cum lugubri veſte ac ſordido ſquallore pervenit, nec illi defuit, qui credulam de calamitatibus ſuis falleret matrem. Tunc ait ſe Pandarus, neſcio quis, vidiſſe non longe à Pachyno navem raptorem aſcendiſſe cum virgine. Perſuaſum eſt mulieri, quæ quolibet genere vivere filiam cupiebat audire, infinitis dotibus remunerat civitatem. Syracuſani liberalitate mulieris provocati, raptum virginis conſecrant, & mitigantes dolorem matris pompam miſeri funeris excolunt honore templorum. Sed nec hoc ſufficit matri, ſed aſcenſâ nave per peregrina littora filiam quærit. Sic fluctibus tempeſtatibuſque jactata ad Atticæ urbis locum pervenit. Illic hoſpitio recepta, incolis incognitum adhuc triticum dividit. Locus ex patriâ & ex adventu mulieris nomen accepit. Nam [1] Eleuſis dictus eſt, quod illuc Ceres, relictâ Hennâ, venerat. Sicque tum ipſa diſpenſatio quod attulerat frumenta, tum quod colligendarum frugum tradiderat diſciplinam, poſt mortem ob beneficium, quod ex frugum copiâ naſcebatur, & ſepulta in eo loco eſt pariter & conſecrata, & divino cum filiâ appellata nomine. Amat enim Græcorum levitas eos, qui ſibi aliquid contulerint, vel qui conſilio aut virtute ſe juverint, divinis appellare nominibus. Et ſic ab ipſis beneficiorum gratia repenſatur, ut deos dicant, & deos eſſe credant, qui ſibi aliquando profuerint. Sic de Libero Niſa non dubitat, nec de novis ambigit Sparta ſyderibus, cremat & conſecrat Herculem triſtis Oetas, [2] & à vanis Cretenſibus adhuc mortui Jovis tumulus ado-

1 *Eleuſis dictus eſt.*] Idem tradit auctor Etymol. Ἐλευσίς.

2 *Et à vanis Cretenſibus*] Vide Suid. πῖκος.

ſed cum dedecore meo in exitium veſtrum, mortemque properatis. Alii me apud Ægyptum undis Nili & [1] rapidis verticibus obſtinato mentis furore ſubmergunt. Alii amputatis virilibus plangunt. Alii crudeli morte cæſum, [2] aut in ollâ decoquunt, aut ſeptem verubus corporis mei membra lacerata ſubfigunt. Qui paululum mihi placidâ fuerit oratione blanditus, quadrijugi currus aurigam me eſſe confingit. Projicite aliquando tanti furoris exitium, & ſalutari perſuaſione convicti, veram ſalutis viam quærite. Inimicus Dei eſt, qui hæc aut cogitavit, aut finxit; nec facinus ejus ſimplex aut uſitata pœna comitatur, qui ſacra profanis perſuaſionibus polluit, qui de præclaro opere Dei tanta confingit. Lugete mortuos veſtros, & ipſi ſimili morte morituri. Mittite regibus veſtris, ut vultis, inferias, & orbitates eorum alio remediorum genere mitigate. Lugete Liberum, lugete Proſerpinam, lugete Attin, lugete Oſyrin, ſed ſine noſtræ contumeliâ dignitatis. Nolo me per tumulos eorum favillaſque ducatis, nolo ut errori veſtro nomen meum fomenta ſuppeditet. Ad lucem diei à Deo factus ſum, hoc mihi ſufficit ſolum. Quid me honeſti muneris dignitate privatis? Aliud me Deus fecit, aliud eſſe juſſit, & vos me pro libidine veſtrâ dividitis, pro arbitrii veſtri cupiditate laceratis? Quicquid ſum ſimpliciter Deo pareo, nec aliud volo de me intelligatis niſi

1 *Rapidis verticibus*] Emenda: *vorticibus*.

2 *Aut in olla decoquunt, aut ſeptem verubus corporis mei membra ſubfigunt*] Apud Homerum πεμπώβολα, Iliad. α. νέοι δὲ παρ' αὐτὸν ἔχον πεμπώβολα χερσὶν, quinque ſunt veruum, non ſeptem. Fortaſſis corrigendum: *aut in olla decoquunt, aut diſcerpti corporis mei membra lacerata verubus ſubfigunt*. Clem. Protrept. οἱ δὲ Τιτᾶνες οἱ καὶ διασπάσαντες αὐτὸν λέβητά τινα τρίποδι ἐπιθέντες, καὶ τοῦ Διονύσου ἐμβάλλοντες τὰ μέλη, καθήψουν πρότερον, ἔπειτα ὀβελίσκοις περιπείραντες ὑπείρεχον Ἡφαίστοιο. Arnob. lib. 5. *Deſiſtimus Bacchanalia prædicare, in quibus arcana, & tacenda res proditur ſacratis, ut occupatus puerilibus ludicris diſtractus à Titanibus Liber ſit, ut ab iiſdem membratim ſectus atque in ollulas conjectus ut coqueretur.*

niſi quod videtis. Hoc Deo gratum eſt, hoc Deus libenter amplectitur, hoc homines ad ſalutis viam ducit, ſi projectis erroribus Dei gratiam ſimpliciter ac fideliter audiatis. Hæc quidem, ſacratiſſimi Imperatores, proſopopœiaco me ſermone dixiſſe ſufficiat. At ego nunc ſacrarum lectionum inſtitutione formatus, perditos homines religioſo ſermone convenio. Si Dii ſunt quos colitis, cur eos lugetis? Cur eos annuis luctibus plangitis? [1] Si lachrymis, & luctu digni ſunt, cur eos divino honore cumulatis? Unum itaque è duobus facite, aut nolite eos lugere, ſi Dii ſunt: aut, ſi luctu eos dignos putatis ac lachrymis, Deos eos appellare nolite, ne luctibus ac lachrymis veſtris, majeſtas divini nominis polluatur. Sed quia mens perdita, & ſceleratæ cupiditatis laqueis implicata, nulla poteſt ratione revocari, perſequar cætera, ut publicatis omnibus atque detectis quæ profana conſecravit improbitas, miſericordia Dei in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti lapſos erigat, fugientes ad ſe revocet, dubitantes confirmet, errantes corrigat, & quod eſt potiſſimum, vitam morientibus donet. In plurimis Orientis civitatibus, licet hoc malum etiam ad nos tranſitum fecerit, [2] Adonis quaſi maritus plangitur

1 *Si lachrymis & luctu digni ſunt*] Plane ſunt illa apud Clem. Protrept. εἰ θεοὺς νομίζετε, μὴ θρηνεῖτε αὐτοὺς, μηδὲ κόπτεσθε. εἰ δὲ πενθεῖτε αὐτοὺς, μηκέτι τούτους ἡγεῖσθε εἶναι θεούς. Sunt autem Xenophanis Colophonii ad Ægyptios. Plutarch. de Iſide. Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος, ἠξίου τοὺς Αἰγυπτίους εἰ θεοὺς νομίζουσι, μὴ θρηνεῖν, εἰ δὲ θρηνοῦσι, θεοὺς μὴ νομίζειν, ἀλλ' ὅτι γελοῖον ἅμα θρηνοῦντας εὔχεσθαι, τοὺς καρποὺς πάλιν ἀναφαίνειν καὶ τελειοῦν ἑαυτοῖς, ὅπως πάλιν ἀναλίσκωνται, καὶ θρηνῶνται.

2 *Adonis quaſi maritus plangitur Veneris*] Lucian. de Dea Syria: εἶδον δὲ καὶ ἐν Βύβλῳ μέγα ἱρὸν Ἀφροδίτης Βυβλίης, ἐν τῷ καὶ τὰ ὄργια ἐς Ἄδωνιν ἐπιτελέουσι. λέγουσι γὰρ δὴ ὦν τὸ ἔργον τὸ ἐς Ἄδωνιν, ὑπὸ τοῦ συὸς, ἐν τῇ χώρῃ τῇ σφετέρῃ γενέσθαι, καὶ μνήμην τοῦ πάθεος, τύπτονταί τε ἑκάστου ἔτεος, καὶ θρηνέουσι, καὶ τὰ ὄργια ἐπιτελέουσι, καὶ σφίσι μεγάλα πένθεα ἀνὰ τὴν χώρην ἵσταται. Ovid. 10. Metam.

.... luctus monimenta manebunt
Semper Adoni mei, repetitaque mortis imago
Annua plangoris peraget ſimulamina noſtri.

Macrob. Saturn. lib. 1. cap. 11.

gitur Veneris, & percuſſor ejus circumſtantibus vulnuſque monſtratur. Mars enim in porci ſylveſtris ſpeciem formamque mutatus, ut ſibi primas partes in amore Veneris vindicaret, [1] incaute contra ſe ruentem percutit juvenem. Si Deus erat Adonis, cur rivalis inſidias neſciebat? Si homo, cur cum ſuperiore certabat? Sed & alium audio cum Venere conjugale habuiſſe conſortium. Vulcanus, niſi fallor, ab his Deorum cultoribus maritus Veneris eſſe perhibetur. O vanorum hominum ridenda perſuaſio! inter duos maritos adulter poſitus ab uno capitur, alterum vincit. Sed vide, ut adulter Deus maritum vinceret quod ſibi corpus elegit, porcus eſſe maluit: qui, ſi habebat corporis mutandi poteſtatem, leonis debuit potius ſpeciem formamque ſuſcipere. Sed leonem dicunt, qui naturas animalium norunt, in illâ agreſtis animi feritate pudicitiæ ſervare virtutem. Merito igitur ab adultero leonis ſpernitur forma & libidinoſi animalis eligitur. † Hic jam Euangelicæ traditionis ſecreta tractemus. * Ejecto dæmonio dominus porcorum gregem donat. ‡ Nec immerito, ut cum libidinoſis animalibus per dura præcipitia fluctuſque jactatus, per mortes porcorum varias, dignâ nece immundus ſpiritus carperetur. [2] Audio Cinyram Cyprium templum amicæ meretrici donaſſe, ei erat Venus nomen. Initiaſſe etiam Cypriæ Veneri plurimos, & vanis conſecrationibus deputaſſe. Statuiſſe etiam, [3] ut quicunque initiari

† *Mat.* 8. * *Luc.* 8. ‡ *Marc.* 5.

1 *Incaute contra ſerentem percutit juvenem*] Scribe: *incaute contra ſe ruentem percutit juvenem.* Ovid. Metam. 10.

Forte ſuem latebris veſtigia certa ſecuti
Excivere canes, ſilviſque exire parantem
Fixerat obliquo juvenis Cinyreïus ictu,
Protinus excuſſit pando venabula roſtro.

2 *Audio Cinyram*] Lucian. de Dea Syria.

3 *Ut quicumque initiari vellet aſſe manum mercedis nomine Deæ daret*] Lege: *aſſem unum mercedis nomine.* Poſſet etiam ferri: *aſſem annuum mercedis.* Sed prior lectio vera. *Joſ. Scaliger.*

tiari vellet, [1] ſecreto Veneris ſibi tradito, aſſem in manum mercedis nomine Deæ daret. [2] Quod ſecretum quale ſit omnes taciti intelligere debemus; quia hoc ipſum propter turpitudinem manifeſtius explicare non poſſumus. Bene amator Cinyras meretriciis legibus ſervit, conſecratæ Veneri à ſacerdotibus ſuis ſtipem dari juſſit, ut ſcorto. [3] Sebazium colentes Jovem [4] anguem cum initiantur, per ſinum ducunt. Adhuc primi erroris vitia graſſantur, & quicquid hominem perdidit, colitur, & funeſti anguis callida & malitioſa crudelitas adoratur. In ſacris Corybantum parricidium colitur. Nam [5] unus frater à duobus interemptus eſt, & ne quod indicium necem fraternæ mortis aperiret, ſub radicibus Olympi montis à parricidis fratribus conſecratur. Hunc eundem Macedonum colit ſtulta per-

1 *Secreto Veneris ſibi tradito aſſe, manum mercedis nomine Deæ daret*] Lege: *tradito, aſſem in manum mercedis nomine Deæ daret.* vel: *aſſem unum.*

2 *Quod ſecretum quale ſit*] Nempe ἁλῶν χόνδρος, καὶ Φαλλός. Clem. Protrept. ταύτης τῆς πελαγίας ἡδονῆς τεκμήριον τῆς γονῆς, ἁλῶν χόνδρος, καὶ φαλλὸς τοῖς μυουμένοις; τὴν τέχνην τὴν μοιχικὴν ἐπιδίδοται. νόμισμα δὲ εἰσφέρουσιν αὐτῇ οἱ μυούμενοι, ὡς ἑταίρᾳ ἐρασταί. Arnob. lib. 5. *Nec Cypriæ Veneris abſtruſa illa initia præterimus, quorum conditor indicatur Cinyras rex fuiſſe: in quibus ſumentes ea, certas ſtipes inferunt ut meretrici, & referunt phallos propitii numinis ſigna.* Ubi veriſſima conjectura reſtituendum cenſeo: *in quibus ſumentes æra, certas ſtipes inferunt.*

3 *Sebazium*] Vet. inſcript. Sabazium.

Q. NUNNIUS
ALEXANDER
DONUM DEDIT
JOVI SABAZIO.

Utroque enim modo ſcriptum. Cic. Arnob. Macrob. *Sebadium* ſcribunt. At Heſych. Σαβάζιος, ἐπώνυμον Διονύσου. παρὰ τοῦ σαβάζειν, id eſt, βακχεύειν. Idem adfirmat Suid. & Harpocration & Strabo lib. 10. & Diodor. Sic. lib. 4. Sabazium Dionyſium narrant, & ejus genus, ac ſacra tradunt.

4 *Anguem cum initiantur per ſinum ducunt*] Arnob. lib. 5. *Ipſa ſacra, & ritus initiationis ipſius, quibus Sebadiis nomen, teſtimonio eſſe poterunt veritati, in quibus aureus coluber in ſinum demittitur conſecratis, & eximitur rurſus ab inferioribus partibus.* Clem. Protrept. Σαβαζίων γοῦν μυστηρίων σύμβολον τοῖς μυουμένοις, ὁ διὰ κόλπου θεός. δράκων δέ ἐστιν οὗτος, διελκόμενος τοῦ κόλπου τῶν τελουμένων.

5 *Unus*

perſuaſio. [1] Hic eſt Cabirus, cui Theſſalonicenſes quondam cruento, cruentis manibus ſupplicabant. Conſiderandum itaque eſt, quale ſit numen, quod parricidalis amentia, [2] ut parricidium coleret, invenit. Quapropter quicunque hæc ſacra devota mente veneratur, cuicunque placet ſuperſtitionis iſtius metuenda contagio, aut malis ſuis ſolatium quærit, aut facinora eorum tacita collaudat cogitatione, hoc optans, hoc quærens, hoc utique magnopere deſiderans, ut & ſibi liceat, quod diis ſuis licuit, ut & ſe ad conſortium talis vitæ morum ſimilitudo perducat. Adulterio delectatur aliquis, Jovem reſpicit, & inde cupiditatis ſuæ fomenta conquirit, probat, imitatur, & laudat, quod Deus ſuus in cygno fallit, in tauro rapit, ludit in ſatyro, & ut liberalis in flagitiis eſſe conſueſcat, quod incluſam regiam virginem auro largiter fluente corruperit. [3] Puerorum aliquis delectatur amplexibus, Ganymedem in ſinu Jovis quærat, Herculem videat Hylam impatienti amore quærentem, Hyacinthi deſiderio captum Apollinem diſcat. Chryſippum alius, alius Pelopem videat, ut per Deos ſuos ſibi licere dicat, quicquid hodie ſeveriſſime Romanis legibus vindicatur. Adulteria omnia eorum enumerare difficile eſt. Quis Amymonen? quis Alopen? quis Menalippen? [4] quis Chionen, Hippothoënque corrupit? Nempe Deus veſter hæc feciſſe memoratur. Ille,

5 *Unus frater à duobus interemtus*] Arnob. lib. 5. *Oblivioni etiam Corybantia ſacra donentur, in quibus ſanctum illud Myſterium traditur: frater trucidatur à fratribus, &c.*

1 *Hic eſt Gabirus*] Scribe: *Cabirus.* Strabo lib. 10.

2 *Ut parricidium celaret, invenit*] Malim: *coleret.*

3 *Puerorum aliquis*] Eadem ferè apud Arnob. lib. 4.

4 *Quis Chionem, Hippogoënque corrupit*] Emenda; *Hippothoenque.* Clem. Protrept. Καλεῖ μοι τὸν Ποτειδῶ, καὶ τὸν χόρον τῶν διεφθαρμένων ὑπ᾽ αὐτοῦ, τὴν Ἀμφιτρίτην, τὴν Ἀμυμώνην, τὴν Ἀλόπην, τὴν Μελανίππην, τὴν Ἀλκυόνην, τὴν Ἱπποθόην, τὴν Χιόνην. Arnob. lib. 4. qui ut Firmicus, *Menalippen*, non, *Melanippen*, & forte apud eundem *Chionas*, non *Alcyonas.*

1 Æ-

Ille, quem volunt ſeveris oraculis errantium hominum peccata corrigere, Steropen amat, [1] Æthuſam rapit, Zeuxippen ſtuprat, quærit Prothoën & Arſinoæ adulterâ cupiditate blanditur. Sed ex iſto corruptarum mulierum grege una puella amatorem Deum & vitavit & vicit. Daphnen enim divinans Deus & futura prædicens, nec invenire potuit, nec ſtuprare. Muliebria patitur aliquis, & effœminato corpori ſolatium quærit? [2] Videat Liberum amatori ſuo poſt mor-

1 *Æthiſam rapit*] Lege: *Æthuſam*. Clem. Protrept. Καλεῖ μοι καὶ τὸν Ἀπόλλω. Φοῖβός ἐστιν οὗτος, καὶ μάντις ἁγνὸς, καὶ σύμβουλος ἀγαθός. ἀλλ' οὐ ταῦτα ἡ Στερόπη λέγει, οὐδὲ ἡ Αἴθουσα, οὐδὲ ἡ Ἀρσινόη, οὐδὲ ἡ Ζευξίππη, οὐδὲ ἡ Προθόη, οὐδὲ ἡ Μάρπισσα, οὐδὲ ἡ Ὑψιπύλη. Δάφνη γὰρ ἐξέφυγε μόνη καὶ τὸν μάντιν, καὶ τὴν φθοράν. Arnob. lib. 4.

2 *Videat Liberum amatori ſuo*] Arnob. lib. 5. *Liber noſſe inferos expetivit, ſed qua iret, ac pergeret, neſciebat. Proſumnus quidam exoritur, qui ſe Acheruſios aditus pollicetur indicaturum, ſi Deus uxorias voluptates pateretur ex ſe carpi. Deus facilis jurat poteſtatis futurum ſe ejus, ſed cum primum ab inferis compos voti rediſſet; viam Proſumnus ediſſerit, atque in limine proſtituit inferorum. Interea dum Liber Stygem colluſtrat, ex viventium numero index decedit: emergit ab inferis Euhyius & ut fidem impleret pacti, ficorum ex arbore ramum præſecans humani ſpeciem fabricatur in penis, & meditatur ab ligno pati, quod in veritate promiſerat.* Eadem Clem. Protrept. & Greg. Nazianzenus στηλιτευτικῷ β. Omnes itineris infernalis indicem *Proſymnum* dicunt. Hyginus vero lib. 2. Poët. Aſtro. *Hypolipnum* petenti Libero deſcenſionem ad inferos monſtraſſe. Sed ex eodem Nazianzeno legendum *Polyhypnus*. Ex hac fabula ortum, ut Baccho φαλλοὺς erigerent. Lucian. de Dea Syria: φαλλοὺς Ἕλληνες Διονύσῳ ἐγείρουσι. ἐπὶ τῶν καὶ τοιόνδε τι φέρουσι, ἄνδρας μικροὺς ἐκ ξύλου πεποιημένους μεγάλα αἰδοῖα ἔχοντας. Quæ verba repetit Schol. Ariſtoph. ἐν νεφέλαις. Vide eundem in ἀχαρνεῦσι, & Suid. φάλλος. Inde ſolennis feſtivitas φαλλαγωγίας, in qua φαλλοὺς circumferebant, & adorabant. Theodoret. Serm. 3. Arnob. lib. 5. Notanda ſunt illa apud Marium Plotium de metris, ſcriptorem hactenus ineditum. *Ithyphallicum dictum, quod hoc ſono cantantes Athenienſes Libero patri, φαλλὸν, id eſt, faſcinum virile ἴθυνον, id eſt, ciebant, dicentes,* εἶθε μοι ἰθύφαλλε. Harpocration ἰθύφαλλος. inde Athenis ἰθύφαλλοι, laſcivi, & amori indulgentes. Demoſth. Orat. adv. Cononem: καὶ ἐρεῖν ὡς εἰσὶν ἐν τῇ πόλει πολλοὶ καλῶν κἀγαθῶν ἀνδρῶν υἱεῖς, οἳ παίζοντες σφίσιν αὐτοῖς ἐπωνυμίας πεποίηνται. καὶ καλοῦσι, τοὺς μὲν ἰθυφάλλους, τοὺς δὲ αὐτοληκύθους. Sed Demoſthenem optime interpre-

mortem etiam promiſſæ libidinis præmia imitatione flagitioſi coitus repræſentantem. Si quis monſtruoſo cupiditatis ardore in paternæ necis armatur exitium, à Jove ſumat exemplum. Qui fraternum deſiderat ſanguinem, Corybantum ſequatur inſtitutum, & inceſtum deſiderantibus à Jove ſumantur exempla. cum matre concubuit; ſororem duxit uxorem; & ut integrum facinus impleret inceſti, filiam quoque animo corruptoris aggreſſus eſt. Inferiores aliquis æmulo ſtridore perſequitur, & adverſarium cupit crudeli feritate torquere, ab Apolline ex Marſyæ caſibus crudelium tormentorum caſus diſcat. Alienum aliquis deſiderat, & hoc cum morte domini conatur implere, videat ut Hercules occiſo Geryone Iberas abegerit boves. Si quis promiſcuâ hominum cæde gaudet, præpoſteras Martis cupiditates diligenter inſpiciat. [1] Semina penè omnium ſcelerum à diis ſuis peccantium turba collegit. Et ut perditus animus impune facinus poſſet admittere, ex præcedentibus facinorum exemplis majore ſe auctoritate defendit. Si ſtupri præmia corruptor inquirit, ſi viam optat ſollicitationis addiſcere, in ſinu corruptæ mulieris aurum videat Jovis. Si publicus parricida, commiſſam ſibi regni cuſtodiam nefariâ prodere cupiditate deſiderat, reſpiciat ad eos, qui Saturnum filio prodiderunt. Quatenus jus lædatur hoſpitii, vel quatenus amicitiæ jura turbentur, vel quatenus menſæ conciliatio ſancta violetur; ſi quis ad injuriam pronus quærit eſſe, ordinem ſcelerum de Tantali caſibus diſcat. O facinoroſæ cupiditatis triſte ſolatium! O hominum deflenda perſuaſio! O infelicis imitationis cruenta meditatio! [2] Scenam de cœlo feciſtis,

pretantur illa, quæ profert Suid. ex Semo Grammatico: οἱ δὲ ἰθύφαλλοι, προσωπεῖα μεθυόντων εἶχον καὶ χειρίδας ἀνθεινάς, καὶ χιτῶνα μέχρι τῶν σφυρῶν.

1 *Semina ſcelerum à piis ſuis peccantium turba collegit*] Emenda: *à diis ſuis*.

2 *Cœnam de cœlo feciſtis*] Vera eſt emendatio: *Scenam de cœlo feciſtis.*

ſtis, & errantes animos per abrupta præcipitia crudeli calamitate duxiſtis, cum hominibus peccare cupientibus facinorum via de Deorum monſtratur exemplis: Sed in iſtâ criminum lege, in iſtâ confeſſione ſcelerum gratias agamus illis, qui etiam exitia & mortes Deorum iſtorum nobis neſcientibus prodiderunt: ut diſceremus omnia per tot obſtantes. Fuit enim & apud veteres, licet nondum terram illuminaſſet Domini noſtri Jeſu Chriſti veneranda dignatio, in ſpernendis ſuperſtitionibus religioſa conſtantia. Diomedes pudicus ac ſobrius Venerem vulnerat, Martem vincit & percutit. [1] Oti & Ephialtæ edicto Mars bellipotens [2] temporali exilio damnatus, ferrea catenarum vincla ſuſtinuit. Sarpedonem filium mortuum in Troja Jupiter plangit. Et mercedem fabricatorum murorum Neptunus à ſuperbo rege non recepit. Alterius regis Apollo greges paſcit. Et Soli omnia videnti alius occiſarum boum nunciat mortes. Caſtores ſepelit Sparta, ardet apud Oetam Hercules, & Æſculapius alibi fulminatur. Vulcanus à patre præcipitatus pedem frangit. Lycurgum fugiens Liber moritur. Venus in adulterio deprehenſa detegitur, & poſt Dei nuptias Anchiſæ hominis cubile ſectatur. Saturnus regno timens devorat filios. Hic ex Creta fugiens in Italia à Spartanis abſconditur. [3] Ob amorem catamiti Juno ſpernitur, & ad Endymionem Luna deſcendit, & contra voluntatem uxoris & filiæ Trojanis auxilium ferens deceptus Jupiter dormit. O flagitioſa confeſſio! ô miſerabiles, deflendique cultus! ô duræ ſervitutis miſeranda conditio! Ad iſtorum cultum deorum ſanctos homines, & Deum devota mente colentes ſacrilegum tyran-

ciſtis. Plane expreſſit illa Clementis Protrept. οἴμοι τῆς ἀθεότητος. σκηνὴν πεποιήκατε τὸν ὐρανὸν, καὶ τὸ θεῖον ὑμῖν δρᾶμα γεγένηται.

1 *Oethi, & Ephialtæ*] Lege: *Oti*. Homer. Iliad. E. Arnob. lib. 4.

2 *Temporali exilio*] Menſibus tribus & decem. Arnob. Hom.

3 *Ob amorem cantamiti*] Corrige:

tyrannorum traxit imperium, & ut huic facinori aliud facinus adderetur, mors eſt decreta nolentibus. Ad theatrum potius templa transferte, ut in ſcenis religionum iſtarum ſecreta tradantur, & ut nihil prætermittat improbitas, hiſtriones facite ſacerdotes. Alter dignior locus religionibus iſtis inveniri non poterit. illic amores Deorum vilis turba decantet. [1]illic caſus morteſque ſaltatores * * illic Deorum in templis ab impiis & facinoroſis magiſtris melius mens perdita & muliebris docetur facinus. Diſcite etiam, ſacroſancti Imperatores, venerandum Alexandriæ numen unde ſumpſerit exordium, ac à communi noſtra fragilitate detecta, ad veritatis exordium mortalitatis noſtræ ſermo revocetur. Cum ingrueret areſcentibus frugibus malitioſa fames, Jacobi religioſi patriarchæ ſemine procreatus juvenis Joſeph, interpretatuſque ſomnium regis, totum, quicquid innuebat, oſtendit. [2]Joſeph [eſt Jacobi filius] qui ob pudicitiam in carcerem miſſus, ereptus poſt interpretationem ſomnii, fuit particeps regni. Nam ſeptem annorum collectis & ſervatis frugibus, alterius ſeptennii egeſtatem divinæ manus providentia mitigavit. Huic poſt mortem Ægyptii patrio gentis ſuæ inſtituto templa fecerunt: &, ut juſtam diſpenſationis gratiam poſteritas diſceret, [3]quo modio eſurientibus & ementibus frumenta diviſerat, capiti

rige: *catamiti. Ganymedis.* Feſtus.

4 *Illic caſus morteſque ſaltatoris, illic Deorum in templis*] Locus mutilus forte ita ſupplendus: *illic caſus, morteſque ſaltatores exhibeant: illis Deorum in templis.*

1 *Joſeph eſt Jacobi filius*] Expunge gloſſema: *eſt Jacobi filius.*

2 *Quomodo eſurientibus, & ementibus frumenta diviſerat, cupitis ſuperpoſitus eſt*] Recte emendabis: *Quo modio eſurientibus, & ementibus frumenta diviſerat, capiti is ſuperpoſitus eſt.* Ruffin. Hiſt. lib. 2. cap. 23. ubi multis Serapidis ſtatuam, & cultum apud Alexandrinos deſcribit: *De Serapidis origine diverſa fertur opinio, alii Jovem putant, cujus capiti modius ſuperpoſitus, vel quia cum menſura, modoque cuncta indicet moderari, vel vitam mortalibus frugum largitate præberi. Quidam in honorem noſtri Joſeph formatum per-*

piti is ſuperpoſitus eſt. Nomen etiam, ut ſanctius coleretur, ex primo auctore generis accepit. Nam quia Saræ pronepos fuerat, ex quâ nonagenariâ Abraham indulgentiâ Dei ſuſceperat filium, [1] Serapis dictus eſt Græco ſermone, hoc eſt, Σαῤῥᾶς ἄπο. Sed hoc invito Joſeph accidit, imo mortuo. Neque enim ad hoc facinus religioſus animus, & Deo ſummo dicatus adduci potuiſſet, ut erroris illecebras ex nomine ſuo ſuperſtitioſis hominibus ipſe præberet, præſertim cum ſciret hæc eſſe in Dei ſacroſanctis legibus, ne quis hominum tale aliquid aut veneraretur aut coleret. Hic in Ægypto colitur, hic adoratur, [2] hujus ſimulacrum Neocororum turba cuſtodit, & ad memoriam vetuſtatis errans populus ordinem ſacrorum in honorem integerrimi ac prudentiſſimi hominis conſtitutum, contentioſâ hodie animoſitate cuſtodit. Sed & in ipſo ſimulacro, ſicut in cæteris, ex aſſiduis ſacrificiis immundi dæmonum ſpiritus colliguntur. Nihil enim operantur animæ, & cruor ex aſſiduâ pecudum cæde profuſus, niſi ut dæmonum ſubſtantia, qui diaboli procreatione generantur, ex iſto ſanguine nutriatur. [3] Nam ita eſſe Porphyrius defenſor Stoicorum, hoſtis Dei & veritatis in multis ſceleratarum impietatum ſcriptis, manifeſtis nobis probationibus prodidit. In libris enim, quos appellat περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας, majeſtatem ejus prædicans, de infirmitate confeſſus eſt. In primis enim librorum partibus,

[1 id

perbibent ſimulacrum ob dimenſionem frumenti, qua famis tempore ſubvenit Ægyptiis. Vide Suid. Σάραπις.

1 *Serapis dictus*] Alia origo nominis Serapidis ab antiquis traditur. Clem. Strom. 1. ex Nymphodoro τὸν Ἆπιν τὸν ταῦρον τελευτήσαντα εἰς σορὸν ἀποτίθεσθαι τῷ ναῷ τοῦ τιμωμένου δαίμονος. κἀντεῦθεν Σορόαπιν κληθῆναι, καὶ Σάραπιν συνηθείᾳ τινὶ τῶν ἐγχωρίων, ὕστερον. Aliorum opiniones recenſet Plutarchus de Iſide. Clem. Protrept. Rufin. 2. Hiſt

2 *Hujus ſimulacrum Neogrorum turba cuſtodit*] Vera eſt lectio: *Neocororum turba cuſtodit.* Νεωκόροι.

3 *Nam iſta eſſe Porphyrius*] Scribe: *Nam ita eſſe.*

1 *In*

[[1]id eſt in ipſis auſpiciis poſitus] dixit: *Serapis vocatus, & intra corpus hominis collocatus talia reſpondit.* Dicant nunc mihi perditi homines, quis potior eſt, qui vocat & imperat & includit, an qui vocatur & paret? & cum venerit, in ſuſcipientis hominis corpore poteſtate jubentis includitur? Gratias agimus, Porphyri, quod libris tuis Deorum tuorum nobis ſubſtantiam prodidiſti. Didicimus per te, quatenus Dii tui hominibus viventibus ſerviant. Serapis tuus ab homine vocatur, & venit, & cum venerit ſtatim juſſus includitur, & loquendi neceſſitas nolenti forſitan imperatur. Sic apud nos Deos veſtros, cum hominibus nocere cœperint, [2] religioſi ſermonis flagella caſtigant. Sic in corpore hominum conſtituti Dii veſtri verbo Dei ſpiritualium flammarum igne torquentur, & qui apud vos quaſi dii coluntur, apud nos religioſæ fidei medelâ Chriſti gratiâ humano ſubjacentes imperio, & tormenta repugnantes ſuſtinent, & victi pœnis ultricibus ſubjugantur. [3] Penates etiam qui ſint, explicare contendam ne quid à me ſit prætermiſſum. Qui nihil aliud putant eſſe vitam, niſi veſcendi & potandi licentiam, hos ſibi Deos ex cupiditatis ſuæ humilitate finxerunt, nutrimenta corporis, quæ ex quotidianis epulis comparantur, hoc nomine pro ſalute hominum conſecrantes. Quia per epulas corporis reficitur infirmitas, alimenta ſolum eſſe Deum ſanxerunt, neſcientes

1 *Id eſt, in ipſis auſpiciis poſitus*] Puto irrepſiſſe è gloſſa.

2 *Religioſi ſermonis flagella caſtigant*] Infra: *Adhærens homini laceratur, uritur, vapulat, & ſtatim de commiſſis ſceleribus confitetur.* Cyprianus de idolor. vanitate. *Videas illos* (Dæmonas) *noſtra voce & operatione majeſtatis occultæ flagris cædi, igne torreri, incremento pœnas propagantis extendi, ejulare, gemere, deprecari.* Origenes homil. 24. in Joſua. *Si inimica virtus dæmonis obſideat alicujus corpus, adhibeantur autem multæ exorciſtarum invocationes & ad hæc omnia ſurdus dæmon in obſeſſo corpore perſiſtat, facilius ferens exorciſtarum pœnas, & adhibita ſibi ex Dei nominis invocatione tormenta.* Vide, quæ notamus ad Minucium.

3 *Penates etiam*] Cic. 2. de Nat. Deorum.

tes divini oraculi veritatem. Cum enim Dominus noſter Jeſus Chriſtus cum Diabolo pro noſtrâ ſalute ſollicitus; divinâ majeſtatis ſuæ colluctatione certaret, & ut de faucibus ejus, quem gerebat, hominem liberaret, hac eum reſponſione quaſſavit. Nam cum diceret ei Diabolus: † *Si filius Dei es, fac ut iſti lapides panes fiant.* Reſpondens ei Dominus dixit: * *Non in pane tantum vivit homo, ſed in omni verbo Dei.* Neſcientes itaque ſubſtantiam generis humani, quotidianas epulas hoc nomine conſecrarunt. Nam omne, quo veſcuntur homines, penus vocatur; hinc & [1] cella penaria, hinc & Dii penates, ab abjectis & proſtratis hominibus miſerâ ſunt cogitatione compoſita. [2] Veſta autem quid ſit diſcite, ne putetis antiquum aliquid, aut cum ſummo terrore inventum. Ignis eſt domeſticus, qui in focis quotidianis uſibus ſervit. Quapropter coquos habeat, non miſeras virgines ſacerdotes, quæ contemnentes ignis ipſius favillas, aut proſtituto corpore peccare coguntur, aut in virginitate perſeverantes perdunt honeſtam glorioſi nominis dignitatem. Palladii etiam quid ſit numen audite. [3] Simulacrum eſt ex oſſibus Pelopis factum. [4] Hoc avarus Scytha feciſſe perhibetur, jam quale ſit conſiderate, quod Scytha barbarus conſecravit. Eſtne aliquid apud Scythas humanâ ratione compoſitum, & illa effera gens [hominum] & crudeli atque inhumanâ

† *Matth.* 4. * *Luc.* 4.

1 *Cella penaria*] Feſtus: *Penora*. Varro 4. de lingua Lat.

2 *Veſta quid ſit*] Cic. 2. de Nat. Deorum.

3 *Simulacrum ex oſſibus Pelopis*] Clemens Protrept. Arnob. lib. 4.

4 *Hoc avarus Scytha feciſſe perhibetur*] Scribendum: *Hoc Abaris Scytha feciſſe.* Idem error paulo poſt: *Hoc Trojanis Abaris tradidit.* Non, *avarus.* Ego nunquam memini apud alium ſcriptorem legere Palladium Trojanorum ex oſſibus Pelopis concinnatum fuiſſe, neque Abarim Trojanis vendidiſſe, quî enim potuiſſet, qui multis ſeculis poſterior fuit Trojanis temporibus? Sed τὴν ὠμοπλάτην Pelopis ex Piſa Ilium delatam ſcribit Pauſanias in Eliacis, quod ſine illo oſſe, & arcu Philoctete Ἴλιον δυσάλωτον oraculo accepiſſent. Hic locus notabilis. *Joſ. Scaliger.*

1 *Quin-*

nâ ſemper atrocitate graſſata, in conſtituendis religionibus rectum aliquid potuit invenire ? Simulacrum hoc Trojanis avarus vendidit, ſtultis hominibus vana promittens. Vendebatur Deus, ut prodeſſet emptori; & emptor ſuppliciter adorabat, quicquid paulo ante viderat ſubhaſtatum. Subſtantia autem ſimulacri ipſius ex oſſibus Pelopis eſt. Si humana vis miſeros homines oſſa venerari, purioris ſaltem & caſtioris hominis reliquias collige. Accedat idolo quod facis, ex hominis virtutibus meritum. Pelops in deliciis amatoris fuit; & diu proſtituti pudoris damna ſuſtinuit. Sed nec adulto ei ſcelus defuit. Is enim cujus filiam petebat, eum fraude proditoris occidit. Proditorem etiam ipſum perjuriis aggreſſus eſt; & ne promiſſa redderet præmia, hunc eundem per abrupta præcipitia jactavit. En cujus electa ſunt oſſa, ut Deus fieret, qui urbes & regna ſervaret. Sed nec ſervavit aliquando nec profuit, & quid ſe maneat, ex urbium, in quibus fuit, caſibus vidit. Incenſa eſt Troja à Græcis, à Gallis Roma, & ex utroque incendio Palladium reſervatum eſt. Sed reſervatum non propriis virtutibus, ſed humano præſidio: ab utroque enim loco homines liberant, & tranſlatum eſt, ne humano flagraret incendio. Tanto numini humana fuerunt præſidia neceſſaria, & ne arderet, humanum quæſivit auxilium. Dilatum eſt Palladium ab incendio, non liberatum. Stat ſententia, manet pœna, ignis imminet, ignis urget, quem vitare non poterit. Jam parturit flamma cœleſtis, jam divinæ animadverſionis monſtratur adventus, jam futuræ cladis nunciatur exitium, in hoc incendio Palladium latebras invenire non poterit, ignis iſte ſcrutatur abdita, quærit abſconſa: & quicquid errantes homines vanis perſuaſionibus perdidit, rapidâ flammarum populatione complectitur: † *Venit enim*, (inquit) *dies Domini ut ardens clibanus*. Audiſti quid veniat. Nihil eſt, quod ex te collectum in apothecis

† *Malach*. 4.

dominicis reponi poſſit, ardebis ut ſtipula, cujus inanis vilitas in cineres favillaſque ſervatur, quam rapax ignis violentia congeniti ſpiritus paſcitur. Hic eſt exitus finiſque veſter: hæc eſt pœna, quam pro deceptis hominibus Deus ſtatuit, ut perpetuis ardeat flammis, qui contra voluntatem Dei miſerum hominem aut decepit aut perdidit. Volo ſane diligenter inquirere, cujus Minervæ hoc volunt eſſe ſignum. Plures enim Minervas fuiſſe conſtat, nec aliquis in iſtâ parte diſſentit. Singularum itaque genus, inſtitutum, artem propoſitumque dicamus, ut ex his omnibus inveniri poſſit, Palladium cujus Minervæ ſit nomine conſecratum. [1] Quinque Minervas fuiſſe legentibus nobis tradit antiquitas. Una eſt Vulcani filia, quæ Athenas condidit, quam ex agreſtibus locis ad urbanæ converſationis ordinem ruſtica turba comitata eſt. Fuit alia in Ægypto, Nili regis filia, textrinæ artis magiſtra. Tertia verò patre Saturno genita eſt. Sed hanc viraginem fuiſſe commemorant: nam nunquam ſe intra fœminei ſexus verecundiam tenuit, ſed arma ſemper ſtrepitumque pugnarum, & cruenta ſequuta eſt ſtudia bellorum. Quarta Jovis Cretici regis fuit filia, quæ occiſum patri detulit Liberum. [2] Quinta Pallante patre, & Tritonide matre orta eſt, quæ patris appellata nomine, Pallas eſt ab hominibus nuncupata. Hæc parricidalis amentiâ furoris & veſanæ temeritatis inſtinctu, patrem Pallantem crudeli morte jugulavit. Nec ſimplici patris morte contenta, ut diutius malis ſuis frueretur, & ut de morte patris crudelius triumpharet, exuviis corporis ejus ornata eſt,

1 *Quinque Minervas*] Idem Clemens: Εἰσὶ δὲ οἱ πέντε Ἀθηνᾶς ὑποτίθενται, τὴν μὲν Ἡφαίστου, τὴν Ἀθηναίαν, τὴν δὲ Νείλου, τὴν Αἰγυπτίαν. τρίτην τοῦ Κρόνου, τὴν πολέμου εὑρέτιν. τετάρτην, τὴν Διὸς ἣν Μεσσήνιοι Κορυφασίαν ἐπικεκλήκασιν. ἐπὶ πᾶσι τὴν Πάλλαντος, καὶ Τιτανίδος τῆς Ὠκεανοῦ, ἣ τὸν πατέρα δυσσεβῶς καταθύσασα, τῷ πατρῴῳ κεκόσμηται δέρματι, ὥσπερ κῳδίῳ.

2 *Quinta Pallante patre, & Titanide matre orta eſt*] Corrige: *Tritonide*. Joſ. Scaliger.

1 *Et*

eſt, ut parricidii facinus ex crudeli oſtentatione publicaret. Hujus eſt Palladium, prô nefas! nomine conſecratum. Hæc eſt Pallas quæ colitur, hæc eſt quæ pontificali lege ſervatur, & cujus facinus ſeverius damnari debuerat, ejus imago ſuppliciter adoratur. Apponite ignem, augete flammas, ut quotidianis ſacrificiis veſtris dicatur ardere. Quid enim meretur aliud parricida, niſi ut perpetuâ mutatione flammarum ante ſententiam Dei quotidie flammis ultricibus concremetur? Buſta ſunt, ſacratiſſimi Imperatores, appellanda, non templa. Rogi ſunt potius dicendi miſerorum. Nam in honorem hominum perditorum ædes pro ſepulchris miſeranda hominum ſervitus facit. Hic crematorum corporum favillæ ſervantur, hic cineres mortuorum irreligioſa lege conduntur, ut acerbarum mortium caſus quotidiano victimarum ſanguine recrudeſcat, ut triſtis lamentationis exitus renovatus annuis luctibus renaſcatur, ut ſopitos fletus recentior ululatus exagitet, ut parricidia, vel inceſta, vel mortes ex ſacrorum ritu miſera mens hominum & colere diſcat & facere. Amputanda ſunt hæc, ſacratiſſimi Imperatores, penitus atque delenda, & ſeveriſſimis edictorum veſtrorum legibus corrigenda, ne diutius Romanum orbem præſumptionis iſtius error funeſtus commaculet, ne peſtiferæ conſuetudinis convaleſcat improbitas. Quicquid hominem Dei conatur perdere, ne diutius in terra dominetur. Nolunt quidam & repugnant, & exitium ſuum pronâ cupiditate deſiderant: ſed ſubvenite miſeris, liberate pereuntes, ad hoc vobis Deus ſummus commiſit imperium, ut per vos vulneris iſtius plaga curetur. Facinoris eorum periculum ſcimus, erroris notæ ſunt pœnæ, ſed melius eſt, ut liberetis invitos, quam ut volentibus concedatis exitium. Ægrotantes contraria delectant, & cum corpus hominis adverſa valetudo poſſederit, contra ſalutem ſuam à laboranti-

monſtravit. Frugum ſubſtantiam volunt Proſerpinam dicere; quia fruges hominibus, cum ſeri cœperint, proſunt. Terram ipſam Cererem nominant, nomen hoc à ſerendis fructibus mutuatum. Ex bellorum caſibus Mavors nomen accepit, quaſi magna vertat. Minerva ſimiliter bellicum nomen eſt, quaſi aut minuat aut minetur. Venuſtas hominum Venus dicta eſt. Apollinis nomen ex humanis finxerunt caſibus, ſermone Græco, quaſi omnia commiſſa ſibi, aut amittat aut perdat.. Solem etiam quidam Apollinem dicunt, quia quotidie in occaſu conſtitutus ſplendorem luminis perdat. Perdere autem Græci ἀπόλλειν dicunt. Videtis ut veſtros ementitos & ficticios Deos turbulentus error excogitaverit, ut ſuperſtitionibus anilibus & formæ vobis traditæ ſunt & nomina. Sed hæc omnia veritas detexit, & ratio ſanæ mentis invenit, ut inveſtigatis omnibus atque detectis, quæ ſacrilegus error abſconderat, veritatis ſemita luceret. Hæc enim omnia cum eſſent male compoſita, terrori primum fuere mortalibus: dehinc conſumptâ novitate, quaſi ex longâ ægritudine convaleſcentibus hominibus, natus eſt quidam ex admiratione contemptus. Sic paulatim, quod ſtupebat animus, auſus eſt diligenter inquirere, & ſtatim in arcana fictarum ac vanarum ſuperſtitionum ſagax miſit ingenium. Tunc ex aſſiduis tractatibus latentium ratione collectâ pervenit ad cauſas, ut profanarum religionum miſeranda commenta humanum genus primum diſceret & deinde contemneret, tertio recuſaret. Libet nunc explanare, quibus ſe ſignis vel quibus ſymbolis in ipſis ſuperſtitionibus miſeranda hominum turba cognoſcat. Habent enim propria ſigna, propria reſponſa, quæ illis in iſtis ſacrilegiorum cœtibus Diaboli tradidit diſciplina. In quodam templo, ut in interiores partes homo moriturus poſſit admitti, dicit: de tympano manducavi, de cymbalo bibi, & religionis ſecreta perdidici. Quod Græ-

co ſermone dicitur [1] *ἐκ τυμπάνου βέβρωκα, ἐκ κυμβάλου πέπωκα, γέγονα μυστικός.* Male miſer homo de admiſſo facinore confiteris; peſtiferum veneni virus hauſiſti, & nefario furoris inſtinctu lethale poculum lambis, cibum iſtum mors ſequitur ſemper, & pœna æterna. Hoc, quod bibiſſe te prædicas, vitalem venam ſtringit in mortem, & ſedes animæ contaminata malorum te continuatione conturbat. Alius eſt cibus, qui ſalutem largitur & vitam; alius eſt cibus, qui hominem ſumme Deo & commendat & reddit; eſt cibus, qui languentes relevat, errantes revocat, lapſos erigit, qui morientibus æternæ immortalitatis largitur inſignia. Chriſti panem, Chriſti poculum quære, ut terrenâ fragilitate contemptâ, ſubſtantia hominis immortali pabulo ſaginetur. Quis eſt autem hic panis, vel quod poculum? de quo in libris Salomonis ſapientia magnâ voce præclamat. ait enim: † *Venite, & manducate de meis panibus, & bibite vinum, quod miſcui.* * & Melchiſedech Rex Salem, & ſacerdos ſummi Dei, revertenti Abrahæ cum pane & vino benedictionis obtulit gratiam. ┼ Iſaac etiam cum Jacob benedixiſſet, cum hoc idem Eſau à patre ſuppliciter exigeret, reſpondit ei pater: *Dominum tuum feci illum, & omnes fratres ejus feci ſervos, tritico & vino confirmavi illum.* Tunc Eſau caſus ſuos miſerâ lamentatione deflevit, quia tritici & vini, id eſt, futuræ felicitatis perdidit gratiam. Quod autem conſecratis hominibus à Deo panis divinus iſte præſtetur, per Eſaiam dicit Spiritus Sanctus: * *Sic dicit Dominus, Ecce qui ſerviunt mihi manducabunt, vos autem eſurietis. Ecce qui ſerviunt mihi, jucundabuntur, vos confundemini, vos interficiet Dominus.* Non ſolum panis iſte à Deo ſummo ſacrilegis & impiis denegatur, ſed & pœna promittitur, &

† *Prov.* 9. * *Gen.* 14. ┼ *Gen.* 27. * *Eſa.* 69.

1 Ἐκ τυμπάνου βέβρωκα] Clemens Protrept. ἐκ τυμπάνου ἔφαγον, ἐκ κυμβάλου ἔπιον, ἐκερνοφόρησα, ὑπὸ τὸν παστὸν ὑπέδυον. ταῦτα οὐχ' ὕβρις τὰ σύμβολα; οὐ χλεύη τὰ μυστήρια.

1 Lar-

& acerbæ mortis decernuntur exitia, ut eſurientibus faucibus divinæ animadverſionis exitus ingeratur. Sequuntur etiam hoc idem xxxiii. Pſal. veneranda reſponſa, ait enim per David Spiritus Sanctus: *Guſtate & videte quoniam dulcis eſt Dominus, dulce eſt cœleſte pabulum, dulcis Dei cibus, nec habet in ſe miſeræ famis triſte tormentum, & de medullis hominum, præcedentis veneni virus excludit.* Hæc ita eſſe ſequentia oraculi reſponſa declarant. ait enim: *Timete Dominum ſancti ejus, quia non eſt inopia eis, qui metuunt eum. Divites eguerunt, & eſurierunt; qui autem inquirunt dominum, non indigebunt omni bono.* Qui ſic in templo prætextatus incedis, qui fulges purpurâ, cujus caput aut auro, aut lauro premitur, errorem tuum turpis egeſtas inſequitur, & cervicibus tuis oneroſum paupertatis imminet pondus. Illum quem deſpicis pauperem, [1] largus & dives eſt, ſpatium illi Abraham in ſinu ſuo præparat. † Tunc tu per interjecta flammarum ſpacia ad mitigandæ conſcientiæ tuæ vulnera, tenuem ab eo ſtillantis aquæ guttulam poſtulabis, nec tibi volens Lazarus lenimentum doloris tui aut dare poterit aut impetrare. Singulorum enim pari gratiâ merita penſantur, illi vita confertur propter hujus ſeculi mala, tibi propter hujus ſeculi bona perpetua tormentorum pœna decernitur. Ut autem manifeſtius diceretur, quinam ille eſſet panis, per quem miſeræ mortis vincuntur exitia, ipſe Dominus ſancto ac venerando ore ſignavit, ne per diverſos tractatus ſpes hominum pravis interpretationibus fallerentur. Dicit enim in Euangelio Johannis: * *Ego ſum panis vitæ, qui venerit ad me, non eſuriet, & qui in me crediderit, non ſitiet unquam.* Item in ſequentibus hoc idem ſimili modo ſignificat; ait enim: *Si quis ſitit veniat & bibat, qui credit in me.* Et rurſus ipſe, ut majeſtatis ſuæ ſubſtantiam credentibus traderet, ait: *Niſi ederitis carnem filii hominis, & bibe-*

† *Luc.* 16. * *cap.* 6.

[1] *Largus & dives eſt*] Forte: *Lautus.*

biberitis ſanguinem ejus, non habebitis vitam in vobis. Quare nihil vobis ſit cum tympanis, cibo odii, miſeri mortales; ſalutaris cibi gratiam quærite, & immortale poculum bibite. Chriſtus vos epulis ſuis revocat ad lucem, & gravi veneno putres artus, & torpeſcentia membra vivificat. Cœleſti cibo renovate hominem perditum, ut quicquid in vobis mortuum eſt, divinis beneficiis renaſcatur. Didiciſtis quid vos facere conveniat, eligite quod vultis; inde mors naſcitur, hinc immortalis vita donatur. Dicis etiam: χαῖρε νύμφιε, χαῖρε νέον φῶς. Quid ſic miſerum hominem per abrupta præcipitas, calamitoſa perſuaſio? Quid illi falſæ ſpei polliceris inſignia? Nullum apud te lumen eſt, nec eſt aliquis ſponſus qui hoc mereatur audire. Unum lumen eſt, unus eſt ſponſus hominum, quorum gratiam Chriſtus accepit. Non poteris ad te alienæ felicitatis transferre gloriam, nec poteris cœleſtis numinis ſplendore decorari. In tenebras ſqualloreſque projectus es: illic ſordes, ſquallor, caligo, tenebræ, & perpetuæ noctis dominatur horror. Si vis ut tenuis ſaltem tibi ſplendor luminis luceat, erige vultus, & demerſos erige oculos, & deſertis his ad eum te confer qui dixit: † *Ego ſum lux mundi;* cujus divinis præceptis continetur, ut in hac terrenâ converſatione opus noſtrum per dies ſingulos luceat. Lucere autem non poteſt niſi immaculata nos conſcientiæ ornamenta protexerint, niſi integra nos & incorrupta vita commendet, tunc orietur nobis veri luminis gratia: tunc ſe nobis lucis auctor inſinuet: tunc verum lumen & accipere poſſumus & videre. Sed ut ſacrilegæ vocis comprimatur improbitas, quis ſit vere ſponſus, ſacrarum lectionum oraculis comprobabo; ut probetur ſponſum eſſe Chriſtum, ſponſam Eccleſiam: ex quo venerando patri ſpirituales filii per dies ſingulos procreantur. In hac probatione arcana prophetarum veneranda pandantur. Adſiſtat nobis ſanctorum ora-

† *Joh.* 8.

oraculorum fides. Joel divino ſpiritu monente ſic dicit: † *Canite tuba in Syon, ſanctificate jejunium, & indicite curationem, aggregate populum, ſanctificate Eccleſiam, excipite majores natu, colligite parvulos lactentes, procedat ſponſus de cubiculo ſuo, & ſponſa de thalamo ſuo.* * Hoc idem Jeremias ſimili ratione ſignificat; ait enim cum Hieroſolymæ truci minatur oraculo: *Et auferam de civitatibus Juda, & de urbibus Hieruſalem vocem lætantium, vocem ſponſi & vocem ſponſæ.* Proceſſum ſponſi etiam per Pſalmos prædicat Spiritus Sanctus. In XIIX. Pſalmo hoc invenitur oraculum; ait enim: *Et ipſe velut ſponſus egrediens de thalamo ſuo exultavit, ut Gigas viam currere. A ſummo cœli profectio ejus, & decurſio ejus uſque ad ſummum ejus, & non eſt qui lateat à calore ejus.* ‡ Secretiora pandantur arcana, in [1] Apocalypſi, quis ſit ſponſus inveniemus, ita enim ſcriptum eſt: *Veni, oſtendam tibi novam nuptam uxorem agni. Et duxit me in ſpiritu in montem magnum, & oſtendit mihi civitatem ſanctam Hieruſalem deſcendentem de cœlo.* Inveſtigandum eſt, quid etiam nobis de hac ipſâ re tradat Euangelica diſciplina; inveniemus enim in Euangelio Joannis ita eſſe ſignatum: ⁎ *Vos mihi teſtes eſtis, quoniam dixi eis, qui miſſi ſunt ab Hieroſolymis ad me, quia non ſum Chriſtus, ſed quoniam miſſus ſum ante ipſum. Qui enim habet ſponſam, ſponſus eſt; amicus autem ſponſi eſt, qui ſtat & audit eum, & gaudio gaudet propter vocem ſponſi.* Hujus rei myſterium oſtenſum eſt, hujus ſponſi adventum ſapientium virginum chorus expectat, huic præfert lumina pervigili curâ ſancta virginitas, †† expectantibus ſponſum ſervis fœlicium præmiorum promittitur munus. Invenimus enim in Euangelio Lucæ: ** *Sint lumbi veſtri præcincti, & lucernæ ardentes, & vos ſimiles hominibus expectantibus domi-*

num

† *cap.* 1. * *cap.* 16. ‡ *cap.* 21. ⁎ *cap.* 3. †† *Mat.* 25. ** *cap.* 12.

1 *Apocalypſi, id eſt, in revelatione*] Dele gloſſema: *id eſt, in revelatione.*

1 Θεὸς

num ſuum, quando veniat à nuptiis. Ut cum venerit, & pulſaverit, aperiant illi. Felices ſervi illi, quos adveniens Dominus invenerit vigilantes. Ecce venerandorum reſponſorum oraculis ſponſus oſtenſus eſt. Quid tu tibi in acerbis caſibus conſtitutus beatum nomen imponis? Si vis liberatus lumen ſequi ſponſi, projice errores, & pervigili curâ ſollicitus, præcedentia vitæ facinora religioſâ devotione caſtiga. Tunc te in nomine ſuo cum vigilantem invenerit ſponſus, cum fidei tuæ merita cognoverit, dabit maximum præmium, dabit integrum munus, intrabis cum eo cœli thalamum, videbis regna mundi, & ut eorum particeps eſſe poſſis, à piiſſimo & juſtiſſimo Domino immortalitatis tibi gratia conferetur. Alterius profani Sacramenti ſignum eſt: [1] θεὸς ἐκ πέτρας. Cur hoc ſanctum venerandumque ſecretum ad profanos actus adulteratâ profeſſione transfertis? Alius eſt lapis, quem Deus in confirmandis fundamentis promiſſæ Hieruſalem miſſurum ſe eſſe promiſit. Chriſtus nobis venerandi lapidis ſignificatione monſtratur. Quid tu ad commaculatas ſuperſtitiones furtivâ fraude venerandi transfers nominis dignitatem? Lapidem tuum ruina ſequitur, & cadentium culminum funeſta collapſio. Noſter lapis Dei fundatus manu extruit, confirmat, erigit, munit & reſtaurati corporis gratiam, perpetuæ immortalitatis ſplendore condecorat: ait enim de hoc Eſaias, innuente Spiritu Sancto: † *Sic dicit Dominus, ecce ego immitto in fundamenta Sion lapidem precioſum, electum, ſummum angularem, honoratum, & qui crediderit in eum, non confundetur.* In Pſalmis etiam ſimile reſponſum eſt: ait enim Spiritus Sanctus in CXVII. Pſal. *Lapis quem re-*

† *Eſa.* 28.

1 θεὸς ἐκ πέτρας] Mithra, in cujus myſteriis hoc Sacramenti ſignum uſurpatum. Hieron. 1. adverſus Jovinian. Mithram juxta gentilium fabulas in lapide de æſtu libidinis generatum ſcribit. Juſtin. adv. Tryphon. οἱ δὲ τὰ τοῦ μίθρου μυστήρια παραδιδόντες λέγουσιν ἐκ πέτρας γεγενῆσθαι αὐτόν.

2 Me-

reprobaverunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli. An non factus eſt iſte, & eſt mirabilis in oculis noſtris? Per multos prophetas Spiritus Sanctus nominis iſtius ordinem monſtrat; ait enim Zacharias propheta: † *Ecce ego adduco puerum meum, ortus ei nomen eſt, quoniam lapis, quem dedi coram Jeſu, ſuper lapidem ipſum unum, ſeptem oculi ſunt.* Sed ut manifeſtius conſtet, antiquiora venerandarum lectionum ſecreta pandamus. In Deuteronomio ita comprehenſum eſt: * *Et ſcribes ſuper lapidem omnem legem hanc.* Jeſus etiam Nave juſſu divinitatis hoc ſpecialiter comprehendit, ait enim: *Et accepit lapidem magnum, & ſtatuit eum contra Dominum.* ⸸ *Et ait Jeſus ad populum: Ecce lapis iſte erit mihi in teſtimonium, quia iſte audivit omnia quæ dicta ſunt à Domino quando loquutus eſt ad vos. Et erit iſte nobis in teſtimonium in noviſſimo dierum, quando receſſeritis à Domino veſtro.* Quod autem per hunc lapidem, id eſt, per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, & dii iſti caſuri ſint, & multitudo templorum, aperte Daniel venerandis oraculis explicavit; ait enim, cum interpretaretur ſomnium regis: ⁂ *Et ecce imago, imago nimis magna, & contemplatio ipſius imaginis metuenda, elata ſtabat contra te, cujus caput fuit ex auro bono, pectus & brachia ejus argentea, venter & femora ærea, pedes autem ex parte quidem ferrei, ex parte autem fictiles, quoadusque abſciſſus eſt lapis de monte, ſine manibus concidentium, & percuſſit imaginem ſuper pedes ferreos & fictiles, & comminuit eos minutatim, & factum eſt ſimul ferrum & teſta, & æramentum, & argentum, & aurum facta ſunt minuta quaſi palea, & ut pulvis in aridâ æſtate, & ventilavit illa ventus, ita ut nihil remanſerit in illis. Et lapis qui percuſſit imaginem factus eſt mons magnus, & implevit totam terram.* Quis locus in terrâ eſt, quem non Chriſti poſſederit nomen? qua Sol oritur, qua occidit, qua erigitur ſeptentrio, qua vergit auſter, totum venerandi numinis majeſtas implevit. Et licet adhuc in quibuſdam regio-

† *cap.* 3. * *cap.* 27. ⸸ *cap.* 24. ⁂ *cap.* 2.

regionibus idololatriæ morientia palpitent membra, tamen in eo res eſt, ut è Chriſtianis omnibus terris peſtiferum hoc malum funditus amputetur. De idololatrarum lapide, de quo dicunt: Θεὸς ἐκ πέτρας quid Prophetarum reſpondet oraculum? quis autem reſtitit, vel cui parcit iſte lapis? Lapis autem hic ſanctus, id eſt, Chriſtus aut fidei fundamenta ſuſtentat, aut in angulo poſitus, duorum parietum membra æquatâ moderatione conjungit, id eſt, veteris & novi Teſtamenti in unum colligit gentes; aut certe corporis & animi diverſitatem inviolatâ homini immortalitate conſociat; aut legem promulgat, aut contra peccantes teſtimonium perhibet: aut (quod eſt potius) imaginem Diaboli percutit, ut ſuperato eo atque proſtrato, & in cinerem favillaſque converſo, erecto ſublimitatis ſuæ vertice, purum dominationis imperium habeat. Vos nunc, Conſtanti & Conſtans, ſacratiſſimi Imperatores, & venerandæ fidei veſtræ imploranda virtus eſt, quæ ſupra homines erigitur, & à terrenâ fragilitate ſeparatur, cœleſtiumque ſe rerum ſocietate conjungit, quæ in omnibus actibus ſuis, prout poteſt, Dei ſummi ſequitur voluntatem. [1] Modicum tantum ſupereſt, ut legibus veſtris funditus proſtratus Diabolus jaceat, ut extinctæ idololatriæ pereat funeſta contagio. Veneni hujus virus evanuit, & per dies ſingulos ſubſtantia profanæ cupiditatis exſpirat. Erigite vexillum fidei, vobis hoc divinitas reſervavit, cujus favore eminentes proſtratores eſtis omnium hoſtium veſtrorum; quorum operâ [2] Romanum infirmabatur imperium. Signum venerandæ legis erigite, ſancite, promulgate quod proſit; Sit fauſtum fœlixque Reip. quod tot acervis cæſorum hoſtium proſtraviſtis exercitum. Felices vos quoque gloriæ ac voluntatis ſuæ Deus fecit eſſe participes, idololatriæ excidium,

1 *Modicum talium ſupereſt*] Lege: *modicum tantum*.

2 *Romanum firmabatur imperium*] Scribe: *infirmabatur*.

I Ελι-

dium, & profanarum ædium ruinas propitius Chriſtus populo veſtris manibus reſervavit. Ille ſpiritualibus armis malos ſpiritus, vos mala terrena viciſtis. Erigite tropæa victoriæ, & proferatur ingens titulus triumphorum: profanarum rerum ſtrage gaudentes, exultate fortius, exultate fidenter. Felicitas veſtra cum Dei virtute conjungitur, pro ſalute hominum Chriſto pugnante viciſtis. Omnia ſymbola profanæ religionis per ordinem ſuggerantur, ut probemus nequiſſimum hoſtem generis humani de ſanctis hæc venerandiſque Prophetarum oraculis ad contaminata furoris ſui ſcelera tranſtuliſſe: Invenimus enim & ita dici: [3] ἐλιλικερες διμορφέ. Deus iſte veſter non biformis eſt, ſed multiformis. In multas enim ſpecies veteratoris forma mutatur. Ipſe eſt baſiliſcus & ſcorpio, qui fidelium ſecuris veſtigiis premitur: ipſe malicioſus anguis, cujus caput quærit decepta mortalitas: ipſe tortuoſus Draco †, qui hamo ducitur, qui captivus includitur: iſte Deus veſter Lernæi anguis crinibus adornatur, videns ut percuſſo domino morientium anguium turba ſuccedat. Quid ſic renaſcentibus hydris pullulas? quid te fœcunda ſcelerum ſobole componis? mortis tuæ viam didicimus; ſcimus quibus remediis artis tuæ venena vincantur. Chriſti immortalem ſanguinem bibimus, noſtro ſanguini Chriſti ſanguis adjunctus eſt. Hoc eſt ſalutare remedium ſcelerum tuorum, quod à Dei plebe mortiferum virus excludit. Quis Deum iſtum, quem plangunt, cum cor-

† *Iob.* 40.

3 Ελιλικερες διμορφε] Emenda: ἑλιξόκερως, δίμορφε. Vel potius: ἥλιε δίκερως, δίμορφε. Symbolum orgiorum Bacchi, ſive Solis. Idem enim utriuſque numen, ut multis docet Macrobius Saturn. Bacchus autem ταυρόμορφος, ταυρόκερως, & δίμορφος, cultus ab antiquis. Diodorus Siculus lib. 5. Scholiaſtes Nicandri Alexiph. Orpheus in Hym.

> Κικλήσκω Διόνυσον, ἐρίβρομον, εὐαστῆρα,
> Ἄγριον, ἄῤῥητον, κρύφιον, δικέρωτα, δίμορφον,
> Κισσόβρυον, ταυρωπὸν....

Solem quoque taurina ſpecie cultum Porphyrius περὶ ἄντρυ. & Lactant.

cornibus vidit? quæ ſunt iſta cornua, quæ habere ſe jactat? Alia ſunt cornua, quæ propheta Sancto Spiritu annuente commemorat, quæ tu, Diabole, ad maculatam faciem tuam putas te poſſe transferre. Unde tibi ornamenta quæris & gloriam? [1] Cornua nihil aliud niſi venerandum ſignum crucis monſtrant. Hujus ſigni uno extenſo ac directo cornu mundus ſuſtentatur; terra conſtringitur. Et è duorum quæ per latus vadunt compagine oriens tangitur, occidens ſublevatur; ut ſic totus orbis tripartitâ ſtabilitate firmatus confixi operis, immortalitatis radicis fundamenta teneantur: hoc ſecretum nobis venerandum Prophetæ oraculum tradidit. Inveniemus enim in Abacuc ita eſſe perſcriptum: † *Texit cœlos virtus ejus & laude ejus plena eſt terra. Et ſplendor ejus ut lux erit, cornua in manibus ejus erunt. Et illic conſtabilita eſt virtus gloriâ ejus, & conſtituet dilectionem ſuam. Ibit verbum, & præcedet ſecundum greſſûs ſuos.* En veneranda crucis cornua, en ſanctæ virtutis immortale faſtigium, & glorioſi operis divina compago. Tu Chriſte mundum ac terram extenſis manibus, tu cœleſte ſuſtentas imperium; tuis immortalibus adhæret humeris ſalus noſtra, tu Domine æternæ vitæ bajulas ſignum, tu venerando inſtinctu hoc nobis denuncias per Prophetas. Ait enim Eſaias: * *Ecce natus eſt nobis filius, imperium ſuper humeros ejus, & vocatum eſt nomen ejus magnæ cogitationis nuncius.* Hæc ſunt crucis cornua, quibus omnia & ſublevantur pariter & continentur. His cornibus bene hominum nititur vita. ‡ Ut Amalech vinceretur extenſis manibus, Moyſes hæc imitatus eſt cornua; ut facilius impetraret, quod magnopere poſtulabat, crucem ſibi fecit ex virgâ. Ad hæc cornua feſtinâ celeritate properate, ad hæc cornua humili veneratione confugite. His vos affigant cornibus, juſtitia, æquitas, pu-

† *cap.* 3. * *cap.* 9. ‡ *Exod.* 17.

ctant. ad lib. 1. Thebaid. Statii tradunt.

1 *Cornua nihil aliud*] Vide Tertul. 3. adv. Marcion. Auguſtin. de

pudicitia, miſericordia, patientia, fides: ut veneranda præferentes inſignia, conſecrati fontis majeſtate gaudentes, & ſepulturæ Chriſti participes ſitis & vitæ. Aliud etiam ſymbolum proponamus, ut conamine cogitationis ſcelera revelentur; cujus totus ordo dicendus eſt, ut apud omnes conſtet, divinæ diſpoſitionis legem perverſâ Diaboli eſſe imitatione corruptam. Nocte quadam ſimulacrum in lecticâ ſupinum ponitur, & per numeros digeſtis fletibus plangitur: Deinde cum ſe fictâ lamentatione ſatiaverint, lumen infertur: Tunc à ſacerdote omnium, qui flebant, fauces unguntur; quibus perunctis, ſacerdos hoc lento murmure ſuſurrat:

Θαῤῥεῖτε μύσται τοῦ θεοῦ σεσωσμένου,
Ἔσται γὰρ ἡμῖν ἐκ πόνων σωτηρία.

Quid miſeros hortaris ut gaudeant? quid deceptos homines lætari compellis? quam illis ſpem, quam ſalutem funeſtâ perſuaſione promittis? quid illos falſâ pollicitatione ſollicitas? Dei tui mors nota eſt, vita non comparet, nec de reſurrectione ejus divinum aliquando reſpondit oraculum, nec hominibus ſe poſt mortem, ut ſibi crederetur, oſtendit, nulla hujus operis documenta promiſit, nec ſe hoc facturum eſſe præcedentibus monſtravit exemplis. Idolum ſepelis, idolum plangis, idolum de ſepulturâ profers, & miſer, cum hoc feceris, gaudes. Tu Deum tuum liberas, tu jacentia lapidis membra componis, tu inſenſibile corrigis ſaxum. Tibi habeat gratias Deus tuus, te paribus remuneret donis, & ſui velit eſſe participem, ſic moriaris ut moritur, ſic vivas ut vivit. Nam quod unguento perunguntur fauces, quis non facinus iſtud deſpectâ vanitate contemnat? Habet ergo Diabolus Chriſtos ſuos, & quia ipſe Antichriſtus eſt, ad infamiam nominis ſui miſeros homines ſceleratâ ſocietate per-

de Civ. Dei lib. 18. cap. 32. *Cornua in manibus ejus quid eſt niſi tropæum crucis?*

perducit. Unguentum hoc reſerva mortuis, reſerva morituris, ut quos laqueis tuis ceperis, eos venenato unguento oblitos lugubri ac funeſto ſemper mergas exitio. Aliud eſt unguentum, quod Deus pater unico tradidit filio, quod filius credentibus divinâ nominis ſui majeſtate largitur. Chriſti unguentum immortali compoſitione conficitur, & ſpiritualibus pigmentorum odoribus temperatur. Hoc unguentum à mortalibus laqueis putres hominum artus exuit, ut ſepulto primo homine, ex eodem ſtatim homine homo alius fœlicius naſcatur. Et ut hoc manifeſtius explicetur, ſacrarum lectionum arcana pandenda ſunt. Ait enim David, ut hujus unguenti gratiam traderet: † *Specioſus formâ præ filiis hominum, diffuſa eſt gratia in labiis tuis, propterea benedixit tibi in æternum. Accingere gladium tuum circa femur tuum potentiſſime. Specie & pulchritudine tuâ intende, proſpere procede, & regna. Propter veritatem & manſuetudinem & juſtitiam; & deducet te mirabiliter dextera tua. Sagittæ acutæ potentiſſimæ populi intra te decident in corde inimicorum Regis. Sedes tua Deus in ſeculum ſeculi: virga recta, eſt virga regni tui. Dilexiſti juſtitiam, odiſti iniquitatem, propterea unxit te Deus tuus oleo lætitiæ præ conſortibus tuis. Myrrha & gutta, caſia à veſtimentis tuis, de ædificiis eburneis, ex quibus te jucunditate affecerunt.* Immortalis unguenti ſecreta pervidimus, & divinæ nobis diſpoſitionis ordo monſtratus eſt. Regnum perpetuum, & cœli diadema domino noſtro cum unguenti majeſtate collatum eſt. Quis autem hic ſit qui regendi orbis accepit poteſtatem, qui venerandi nominis majeſtate decoratur, aliud nobis monſtrat oraculum: ait enim is idem David: * *Ut quid fremuerunt gentes, & populi meditati ſunt inania? Aſtiterunt reges terræ, & principes convenerunt in unum adverſus dominum, & adverſus Chriſtum ejus.* Quid te ſic extollis, ſacrilega perſuaſio? quid miſeros homines effrenatâ temeritate circumvenis? unguentum Chriſti cœ-

† *Pſal. 44.* * *Pſal. 2.*

cœli donat imperium, unguentum veſtrum gehennæ ſuſcitat flammas. Sed quod impuro ore ſacerdos iſte, & pollutâ verborum contaminatione componit, libet diligenti inquiſitione diſcutere. Liberato Deo ſuo, bonum animum gerere ſocios, fiduciam bonæ ſpei habere perſuadet. O quam miſeris, quam luctuoſis ſe laqueis involvit caduca calliditas? Quis Deum tuum liberat? cui hoc præſtitit, quod laborat? Diſce, diſce quod neſcis, diſce quod non vides. Chriſtus filius Dei, ut humanum genus à mortis laqueis liberaret; omnia iſta ſuſtinuit, ut captivitatis duræ jugum tolleret, ut hominem patri redderet, ut mitigatâ offenſâ hominum cum Deo proſperâ conciliatione componeret, ut promiſſæ reſurrectionis fructum proprio monſtraret exemplo, fecit filius Dei quod ante promiſerat; clauſit januas ſedis infernæ, & duræ legis neceſſitatem calcatâ morte proſtravit. Per triduum recens ita ab eo juſtorum turba collecta eſt, ne diutius contra eos mortis dominaretur improbitas, ne juſtorum meritum ex longâ deſperatione concideret, fregit clauſtra perpetua, & ferreæ fores Chriſto jubente collapſæ ſunt: ecce terra contremuit, & fundamentorum ſuorum ſtabilitate concuſſâ, præſentis Chriſti numen agnovit. † Ante præfinitum tempus præcipitat diem mundi rotata vertigo; & Sol non completo diurnarum horarum ſpacio properato curſu vergit in noctem. * Ecce veli faſtigia ſumma ſinduntur, & obſcurioribus tenebris orbem terrarum caligo noctis abſcondit. Omnia elementa Chriſto pugnante turbata ſunt, tunc ſcilicet cum primum contra mortis tyrannidem humanum corpus armavit. Per triduum iſtâ conflictatione pugnatum eſt, quamdiu mors ſuperatis malitiæ ſuæ viribus frangeretur. Quid ſolitâ impatientiâ homo religioſe, homo Chriſti deſperas & deficis? Tridui moram non fers, ſollicitudinem ac deſperationem tuam novis precibus confiteris? Hoc te fa-

† *Luc.* 23. * *Mat.* 27.

facturum eſſe illo die Spiritus Sanctus venerandâ voce ſignificat, cum per David dicit: † *Æſtimati ſumus ſicut oves occiſionis. Exurge, quare obdormis Domine, exurge & ne diſperdas uſque in finem. Quare faciem tuam avertis? obliviſceris inopiam noſtram, & tribulationem: quoniam humiliata eſt in pulvere anima noſtra, hæſit in terrâ venter noſter. Exurge Domine, opem fer nobis, & libera nos propter nomen tuum.* Ecce poſt triduum lucidior ſolito dies oritur, & reddita ſoli præteriti luminis gratia. Omnipotens Deus Chriſtus ſplendidioribus ſolis radiis adoratur. Exultat ſalutare numen, & triumphales currus ejus juſtorum ac ſanctorum turba comitatur. Tunc elato gaudio clamat elata mortalitas: * *Ubi eſt mors aculeus tuus?* Tunc præcurrens ſalutare numen aperiri ſibi cœleſtes januas præcipit. Aperite, aperite, & immortalia clauſtra convellite. Chriſtus Deus calcatâ morte ad cœlum, hominem quem ſuſceperat revocat. Hoc à venerando Prophetâ ſanctâ voce præcanitur, & ex ore Prophetico vox jubentis auditur; ait enim Spiritus Sanctus, ut nobis potentiam Chriſti jubentis oſtenderet: *Tollite portas Principes veſtras, & extollite portæ æternales, & introibit rex gloriæ.* Hoc angelis neſcientibus imperatur, neque enim ſcire potuerunt, quando verbum Dei deſcendit ad terram, ideo & ipſi ſollicitâ interrogatione reſpondent: ‡ *Quis eſt iſte rex gloriæ?* Quibus quærentibus perſpicuâ Chriſtus numinis ſui majeſtate reſpondit: *Dominus fortis & potens, Dominus potens in prælio.* Cognoſcitur ſtatim à cuſtodibus cœli filius Dei, & quicquid illos ante fefellit, agnoſcunt. Vident proſtrati hoſtis exuvias, & recordati primæ diſpoſitionis ordinem, etiam ipſi cum aſcendentibus iteratâ pariter voce conclamant: *Tollite portas qui præeſtis illis, & extollite vos portæ æternæ & introibit rex gloriæ.* Reverſo filio promiſſa pater regni ſceptra reſtituit, & ſellam regni æquâ poteſtate concedit, ' ut imperet [ut regnet] ut teneat,

† *Pſal.* 44. * 1 *Cor.* 15. ‡ *Pſal.* 24.

teneat, ut perpetuâ numinis ſui majeſtate dominetur. Audi quid de illo Danielem Spiritus Sanctus juſſerit dicere: † *Videbam in viſu nocte, & ecce in nubibus cœli quaſi filius hominis veniens, venit uſque ad veterem dierum, & ſtetit in conſpectu ejus, & qui aſſiſtebant obtulerunt eum. Et data eſt ei poteſtas regia, & omnes reges terræ & regnum & omnis claritas ſervivit ei. Et poteſtas ejus æterna, quæ non aufertur, & regnum ejus non corrumpetur.* Hæc eadem nobis ſanctâ revelatione monſtratur: invenimus enim in Apocalypſi ita eſſe perſcriptum: * *Et converſus reſpexit, ut viderem vocem, quæ mecum loquebatur, & vidi ſeptem candelabra aurea, & in medio candelabrorum ſimilem filio hominis veſtitum podere, & erat præcinctus ſupra mammas zonâ aureâ. Caput autem ejus & capilli erant albi, velut lana alba ut nix, oculi ejus ut flamma ignis, & pedes ejus ſimiles aurichalco, ſicut de fornace igneâ, & vox ejus, ut ſonus aquarum multarum, & habebat in dexterâ ſuâ ſeptem ſtellas, & ex ore ejus gladius, ex utroque acutus, & facies ejus ſplendebat, ut ſol in virtute ſuâ. Et cum vidiſſem, cecidi ad pedes ejus tanquam mortuus. Et impoſuit dexteram ſuam ſuper me dicens: Noli timere, ego ſum primus, & noviſſimus, & vivus, qui fueram mortuus, & ecce ſum vivens in ſecula ſeculorum, & habeo claves mortis, & inferorum.* Poſt reſurrectionem etiam, cum diſcipulis ſuis daret certa mandata, immortalium mandatorum ordinem iſtâ lege concluſit: ‡ *Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terrâ. Ite ergo & docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, docentes eos obſervare omnia, quæcunque præcepi vobis.* Quod autem Deus pater participem eum regni faciens, regalis ſellæ ei conceſſerit ſedes, hoc docetur oraculo: ⁂ *Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextris meis, quoad-*

† *cap.* 7. * *cap.* 1. ‡ *Mat.* 28. ⁂ *Pſal.* 109.

1 *Ut imperet, ut regnet, ut teneat*] Alterutrum ſuperfluum videtur. Fortaſſe melius: *ut imperet, ut regna teneat.*

aduſque ponam inimicos tuos ſubpedaneum pedum tuorum. Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Syon, dominaberis in medio inimicorum tuorum. Tecum principium in die virtutis tuæ, in claritate ſanctorum, & ex utero ante luciferum genui te. Juravit Dominus, nec pœnitebit eum. Hi ſunt inimici Dei, ſacratiſſimi Imperatores, qui veritatis ordinem contrariâ lege conturbant, qui perverſæ cupiditatis inſtinctu ſacrilega vota concipiunt, qui profanæ mentis furore aut lignum ſemper venerantur aut lapidem. In iſto loco poſiti ordinem debemus ſanctæ diſpoſitionis aperire: ut quicquid nobis inveſtigantibus ſanctum Dei verbum, prophetica tradidit diſciplina, ad refutandas profani erroris maculas ſpecialiter explicetur, ne * ſicut nos diximus, commenti ſunt, qui ſacrilegia errantibus tradiderunt. Sic à nobis ordo veritatis curioſius requiratur. Suſpenſis itaque paululum cæteris ad hæc explicanda, quæ vera ſunt, transferatur oratio. Vos, Domini Imperatores, ſanctarum aurium veſtrarum mihi commodate patientiam, ut totum clementiæ veſtræ, quod promittimus, explicemus. Cur Deus, id eſt, filius Dei, homo paſſus eſt fieri, brevi ac verâ pietati veſtræ ratione monſtrabitur. † Cum hominem primum, id eſt, Adam, ad imaginem ſuam Deus faceret, certam illi mandatorum dedit legem. Is per fœminam, id eſt, Evam deceptus, Diaboli perſuaſionibus, promiſſæ ſibi gloriæ perdidit dignitatem. Lignum erat in Paradiſo, quo promiſſorum à Deo præmiorum perdidit gratiam. De virginis terræ limo homo factus eſt: nondum enim, ut ait ſcriptura, ſupra terram pluerat. Hic contemptis mandatis Dei, humanum genus mortalitatis laqueis afflixit. Oportebat hoc totum & reformari, & corrigi, & reformatio originis debuit reformare primordia. Ex virginis terræ limo factus Adam prævaricatione propriâ promiſſam perdidit vitam. Per virginem Mariam ac Spiritum Sanctum Chriſtus natus, & immortali-

† *Gen.* 2. 3.

talitatem accepit & regnum. Arbor ligni peſtiferum deceptis pabulum præbuit: lignum crucis vitam immortali compage reſtituit. Contempſit Adam, obedivit Deo Chriſtus. Sic divinâ diſpoſitione quicquid Adam perdidit Chriſtus invenit. Nam poſt multa tempora noviſſimis temporum ſpaciis [id eſt, noviſſimâ pene ſeculorum hebdomade] verbum Dei humano ſe miſcuit corpori, ut hominem liberaret, ut mortem vinceret, ut fragilitatem humani corporis cum divinâ immortalitate conjungeret. Quid enim faceret tanta turba ſanctorum? quæ illis ſpes ſalutis? quod meritorum præmium, ſi ſub unâ eademque conditione ſortis ineluctabilibus mortalitatis laqueis etiam ipſa obligata teneretur? Nihil Abel, nihil Enoch, nihil Noë, nihil Sem, nihil Abraham, nihil Iſaac, nihil Jacob de Dei ſibi miſericordiâ ac majeſtate promitterent: irent etiam ipſi poſt tantum fidei meritum cum cæteris omnibus pariter addictis, & omnes Dei ſanctos unum mortis exitium exciperet, nec haberet apud Deum præmium pietas, ſi una eademque omnes conditio mortis hauriret. Sed Deus Abrahæ clarius à cœli ſyderibus promiſerat regnum: ideo ex genere Abrahæ deſcendens Maria virgo Deum concipit, ut ſupradictorum hominum ſoboles immortalis ſocietatis vinculo jungeretur, & ſic humanum genus per hominem pariter & Deum æquatâ ſocietatis comparatione conjunctum, ad immortalitatis imperium obedientiæ merito perveniret. Quia itaque, ſacratiſſimi Imperatores, curioſis auribus ſatisfecimus, reliqua proſequamur, ut vel ſic pollutarum aurium ſordes purificans poſſit ſermo purgare. Sequitur adhuc aliud ſymbolum, quod pro magno miſerorum hominum credulis auribus traditur; [1] Ταῦρος δράκοντος, καὶ δρά-

κων,

1 Ταῦρος δράκοντος] Clem. Alex. Protrept. Φησί τις ποιητὴς εἰδωλικός, ταῦρος πατὴρ δράκοντος, καὶ πατὴρ ταύρου δράκων. Arnob. lib. 5. *Auctorem aliquis deſiderabit rei tantæ, illum citabimus tritum, no-*

tum

χων ταύρȣ πατήρ. Aliquando nobis ſigna, Diabole, maculati nominis prodidiſti, aliquando infame nomen propriâ voce confeſſus es. Scio qui fueris, quid auſus ſis, ſcio quid fecerit ſcelerum tuorum malitioſa perſuaſio. Hoc erat, quod Evæ, quum eam perderes, magnopere pollicebaris, cum ei diceres: † *Eritis quaſi Dii.* Tunc parabas tibi ac tuis templa, & delubra faciebas, & venenati oris illuviem nefariis ceremoniis conſecrabas. Serpis in templis, & occiſarum hoſtiarum miſero paſceris ſanguine. Nec venenis tuis cruor defuit, [1] nec ſemiuſtæ crematorum corporum partes, humanarum te etiam victimarum frequenter ſanguine cruentaſti. [2] Et ſatiaris templi cruore, [3] vel arâ Carthaginis rabies tua, & ſiccarum faucium venena nutrita ſunt. Tu hæc faciens hominibus te miſeris prodeſſe jactas, ut crudelitate tuâ perimas, perſuaſione decipias, pollicitatione proſternas. Sic tuis proſpicis parricida. Fugite, ô miſeri homines, fugite, & contagionem iſtam quantacunque poteſtis celeritate deſerite. Draco eſt, qui colitur. Latere non poteſt, proprietatem nominis ſui ipſe confeſſus eſt. Confeſſum reum pœna conſequitur. Audite quid ſanctus

† *Gen.* 3.

tumque ſenarium, quem antiquitas canit, dicens: Taurus draconem genuit, & taurum draco.

1 *Nec ſe injuſto crematorum corporum partes*] Reſtituo veriſſima conjectura: *Nec venenis tuis cruor defuit, nec ſemiuſtæ crematorum corporum partes, humanarum te etiam victimarum ſanguine cruentaſti.*

Nec ſemiuſtæ crematorum corporum partes] Non ſufficiunt tibi venena tua, etiam cruorem victimarum liguris: neque à ſemiuſtis crematorum cadaverum fruſtis abſtines, quin diripias ex rogo, &, quod omnem diritatem ſuperat, placaris infanticidiis & puerilibus Carthaginenſium & Pœnorum victimis. Ennius: *Pœnei ſunt ſolitei ſos ſacrificare puellos.* Joſ. Scaliger.

2 *Et ſatiaris templi cruore*] Omnino emendandum cenſeo: *Et Latiaris templi cruore.* Porphyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψ. ἀλλ' ἔτι καὶ νῦν τίς ἀγνοεῖ κατὰ τὴν μεγάλην πόλιν τῇ τȣ̃ λατιαρίȣ Διὸς ἑορτῇ σφαζόμενον ἄνθρωπον;

3 *Vel ara Carthaginis*] Plutarch. περὶ δεισιδαιμονίας. καρχηδόνιοι εἰδότες καὶ γινώσκοντες αὐτοὶ τὰ αὐτῶν τέκνα τῷ Κρόνῳ καθιέρευον. Vide quæ notamus ad Minucii Octav.

1 Ve-

ctus propheta divinâ inſtigatione denunciet. Oraculum hoc Eſaiæ nobis fides tradidit, ait enim: † *In illâ die ſuperinducet Deus gladium ſanctum & magnum, & fortem ſuper Draconem, ſerpentem magnum, & tortuoſum, & interficiet Draconem.* [1] Voluntas Dei perfectio operis ſubſtantia eſt. Bene Draconis lata ſententia eſt: quicquid Deus dixit, factum eſt. morituri Draconis hoc ſolatium eſt, ut exitium ſuum frequens perditorum turba comitetur. Si mortis ejus dies quæritur, tunc percuſſus eſt, cum hominem Deum vidit, cumque nobis Chriſti numen apparuit. Poſt illum diem, qui ſerpentis hujus ſecutus fuerit inſtitutum, neceſſe eſt ut cum ſerpente moriatur. Deos iſtos, quos colitis, ipſe finxit, ipſe compoſuit. Si pertinaces animi veſtri in iſto errore permanſerint, ardebitis etiam vos pariter cum Diis veſtris, ut quicquid auctores veſtri divinâ animadverſione metuerunt, etiam ad veſtrum exitium hoc ſocietatis conſortio transferatur. Mihi credite nihil prætermiſit Diabolus, quod hominem miſerum aut debilitaret aut perderet: ideo ſeſe in omnes formas multiplici diverſitate convertit, ideo ſe diverſi generis calliditate compoſuit, ut variis ac multiplicibus fraudibus homines irretitos interimeret. Sacra ſua perditus carnifex, prô nefas, per lignum ſemper renovari diſpoſuit, ut quia ſciebat ita fore, ut ligno crucis affixa vita hominis perpetuæ immortalitatis compagine ſtringeretur, ideo perituros homines ex ligni imitatione deciperet. [2] In ſacris Phrygiis, quæ Matris Deûm dicunt, per annos ſingulos arbor pinea cæditur, & in mediâ arbore ſimulachrum juvenis ſubligatur. In Iſiacis ſacris de pineâ arbore cæditur truncus, hujus trunci media pars ſubtiliter excavatur.

† *cap.* 27.

illis

1 *Voluntas Dei perfectio operis ſubſtantia eſt*] Fortaſſe: *perfectio operis ſub inſtantia eſt.* Wowerus. Imo *perfecti operis ſubſtantia eſt.*

2 *In ſacris Phrygiis*] Arnob. l. 5. *Quid ſibi vult illa pinus, quam ſemper ſtatis diebus in Deum matris intermittitis ſanctuario? Nonne illius ſimilitudo eſt arboris,* *ſub*

¹ illis de ſegminibus factum idolum Oſiridis ſepelitur. In Proſerpinæ ſacris cæſa arbor in effigiem virginis formamque componitur, & cum intra civitatem fuerit illata, quadraginta noctibus plangitur, quadrageſimâ vero nocte comburitur. Sed & illa alia ligna, quæ dixi, ſimilis flamma conſumit; nam etiam poſt annum ipſorum lignorum rogum flamma depaſcitur. Erraſti miſer, & vehementer erraſti, nihil tibi poterit ignis iſte prodeſſe, fruſtra tibi ex iſtâ flammâ blandiris, hunc ignem commentis tuis ſemper renovans. Ignis qui de facinoribus tuis exigit pœnas, perpetuâ tormentorum continuatione graſſatur. Divini ac liberantis ligni ordinem diſce, ut ſcias nullâ tibi poſſe ratione ſuccurri. † De cataclyſmo humanum genus arca lignea liberavit. * Deinde Abraham ligna unici filii humeris imponit. ‡ De Ægypto recedentem populum Dei plebem lignea virga protexit. ⁎ Lignum dulcem ſaporem amaræ myrrhæ fontibus reddit. †† Ligneâ virgâ ex ſpirituali petrâ ſalutaris unda profertur. ** Et, ut Amalech vinceretur, circa virgam Moyſes expanſis manibus extenditur. ‡‡ Scalæ ligneæ patriarcha incumbentem angelum ſomniat, & per eandem alios aſcendere, alios cernit deſcendere. ⁎⁎ Et lex Dei arcæ ligneæ creditur, ut his omnibus, quaſi per gradus quoſdam, ad lignum crucis ſalus hominum perveniret. Quapropter lignum crucis cœli ſuſtinet machinam, terræ fundamenta corroborat, affixos ſibi homines ducit ad vitam. Lignum Diaboli ardet ſemper & moritur, & ad ima tartari credentes homines cum favillis ſuis ducit. Illud etiam quale ſit ratione tractetur. Arborem ſuam Diabolus conſecrans, in-

† *Gen.* 7. * *Gen.* 22. ‡ *Exod.* 14. ⁎ *Exod.* 15. †† *Exod.* 17. ** *Exod.* 17. ‡‡ *Gen.* 28. ⁎⁎ *Exod.* 40.

ſub qua ſibi ſurens adoleſcentulus manus intulit. & quæ ſequuntur.

1 *Illis de ſeminibus factum idolum Oſiridis ſepelitur*] Recte emendabis: *Illis de ſegminibus.* Vide Plutarch. de Iſide & Oſir.

Illis

intempeſtâ nocte arietem in cæſæ arboris facit radicibus immolari. Quis tibi hoc, ſcelerate, perſuaſit? unde hoc peſtiferâ cupiditate didiciſti? Semperne te contra Dominum ſummum nefariâ cupiditate componis? ideo te de cœlo ſeverum divinitatis judicium caducâ humilitate præcipitat, ideo tibi Dei ſententiâ perpetua pœna decernitur, quod facinoribus tuis per dies ſingulos novum ſemper additur facinus, quod hominem Dei fraudulentâ conaris perſuaſione decipere. Vide quid ſibi ludibrioſus hoſtis invenerit. † Abrahæ immolaturo filium juſſu Dei aries ſupponitur, & in vicinæ arboris radicibus alligatur. * Liberaturus Deus ſummus ex Ægyptiorum tyrannide plebem ſuam, arietem nocte juſſit occidi, & ſanguine ejus poſtes liniri præcepit. Ipſum à certo numero hominum per nocturnas epulas confici jubet, & ſacrificio ipſi Paſchæ nomen imponit. Sed hoc ad imaginem futurorum providentia divinæ majeſtatis invenit, ut per ſignum, verum Paſcha nobis oſtenderet. Ideo cum de paſſione Domini noſtri divino Spiritu jubente Propheta præcaneret, ait: ‡ *Sicut ovis ad victimam ductus eſt, & ſicut agnus coram tondente ſe, ſic non aperuit os ſuum. In humilitate judicium ei ſublatum eſt. Nativitatem ejus quis enarravit? quoniam auferetur à terrâ vita ejus.* ⁂ Alius etiam Propheta hæc eadem ſimili reſpondit oraculo: *Domine ſignifica mihi & cognoſcam, tunc vidi meditationes eorum. Ego ſicut agnus ſine malitiâ perductus ſum ad victimam. In me cogitaverunt cogitatum dicentes: Venite, mittamus lignum in panem ejus, & eradamus à terrâ vitam ejus.* Agnum autem appellari Dominum noſtrum ſanctâ nobis revelatione monſtratur. †† In Apocalypſi enim ita invenimus eſſe perſcriptum:

† *Gen.* 22. * *Exod.* 12. ‡ *Eſ.* 53. ⁂ *Hierem.* 11. †† *cap.* 5.

Illis de ſegminibus factum idolum] Hanc emendationem noſtram confirmat Scaliger, uti etiam illam: *Taurobolium* vel *Criobolium.*

1 Tau-

ptum: *Et vidi in medio throni & quatuor animalium, & in medio ſeniorum agnum ſtantem, quaſi occiſum habentem cornua ſeptem, & oculos ſeptem, qui ſunt ſeptem ſpiritus Dei miſſi per orbem terræ. Et venit & accepit librum de dextrâ ſedentis in throno. Et cum accepiſſet librum, quatuor animalia & viginti quatuor ſeniores proſtraverunt ſe ante agnum, habentes ſinguli aureas cytharas plenas odoramentis ſupplicationum, quæ erant orationes ſanctorum, & cantaverunt novum canticum dicentes: Dignus es accipere librum, & aperire ſigna ejus, quoniam occiſus es, & redemiſti nos Deo ſanguine tuo ex omni tribu & linguâ & populo & natione, & nos regnum Deo noſtro ſacerdoteſque feciſti, & regnabimus ſuper terram.* Johannes quoque filium Dei agni nomine appellat; ut & ipſe propheticæ pollicitationi reſpondeat; ait enim in Euangelio: † *Altero die videt Johannes Jeſum venientem ad ſe & ait: Ecce agnus Dei, ecce qui aufert peccata mundi.* Pro ſalute hominum agni iſtius venerandus ſanguis effunditur, ut ſanctos ſuos filius Dei profuſione precioſi ſanguinis redimat: ut qui Chriſti ſanguine liberantur, majeſtate prius immortali ſanguinis conſecrentur. Neminem apud idola profuſus ſanguis juverit. Et ne cruor pecudum miſeros homines aut decipiat aut perdat, polluit ſanguis iſte, non redimit, & per varios caſus homines premit in mortem. Miſeri ſunt, qui profuſione ſacrilegi ſanguinis cruentantur. [1] Tauribolium

† *cap.* 1.

1 *Tauribolum, vel Oriobolium ſcelerata te ſanguinis labe perfundit*] Scribe: *Taurib.olium vel Criobolium.* V. inſcript.

M.D.M.I. ET ATTINIS.
L.CORNELIUS.SCIPIO.OREITUS
V.C.AUGUR.TAUROBOLIUM
SIVE CRIOBOLIUM FECIT
TUSCO ET ANULLINO COSS.

In aliis inſcript. *Tauripolium*, ſcribitur. & apud Heſych. ταυροπόλη, ἡ ἄρτεμις. & ταυροπόλια, ἃ εἰς ἑορτὴν ἄγουσιν ἀρτέμιδι. vide Suid. ταυροπόλια vero Ἀρτέμιδι, ut venatrici. Ita ex Vet. Inſcriptione patet inſtituta ea fuiſſe in honorem magnæ matris, & Attidis, cujus venationes fabulæ narrant. Verba inſcript.

DIS.
MAGNIS.
MATRI. DEUM. ET. ATTIDI.
SEXTILIUS. AGESILAUS. AEDISIUS. V. C. CAUSARUM. NON.
IGNO-

lium vel Criobolium ſceleratâ te ſanguinis labe perfundit. Laventur itaque ſordes iſtæ, quas colligis. Quære fontes ingenuos, quære puros liquores, ut illic te poſt multas maculas cum Spiritu Sancto Chriſti ſanguis incandidet. Ut autem miſeros homines ad ſanam mentem revocet plena perſuaſio, majore auctoritate opus eſt, ut curatis ac ſanatis mentibus, nullum præcedentis peſtilentiæ veſtigium relinquatur. Quid itaque ſunt idola, vel quam habeant ſubſtantiam, prophetarum oraculis, ac divinâ voce monſtratum eſt, quæ omnia ſpecialiter dicenda ſunt, ut hoc non noſtrâ temeritate prolatum, ſed divino magiſterio nobis traditum, & cœleſti agnoſcatur voce ſignatum.

IGNOBILIS. AFRICANI. TRIBUNALIS. ORATOR.
TAUROBOLIO. CRIOBOLIOQUE IN ÆTERNUM. RENATUS. ARAM. SACRAVIT. DD. NN. VALENTE. V. ET. VALENTINIANO JUN. AUGG. CONSS.

Hæc ſunt quæ ad Firmicum notabam; tumultuaria quidem opera, imo frivola & inani, quam tamen meliorem illi locare tanti non duxi, veritus ne quis cum Plinio objiceret, me has horas melius perdere potuiſſe. Nam ſi excipias pauca quædam reconditæ & rarioris eruditionis, ambigo ſane an Firmicum iterata lectione dignum exiſtimem; in quo tamen emendando majorem indubie laborem, quam laudem invenero. Neque enim credentibus perſuaſero quam fœdiſſimis mendis contaminatum ſuſceperim, & vere ex ſubverbuſto, ut antiqui loquebantur, non dedititium, ſed in fraudem legis Æliæ Sentiæ civem Romanum fecerim, hoc eſt, ope ingenii omni ſquallore liberarim. Quod fortaſſe non ita manifeſto legentium oculis ſeſe offert; nam de ſingulis cum illis deliberare ſupervacuum arbitrabar, quod rectius ii facient, qui ocii ſui ephemeridem nunquam â ſe exigunt. Non nego tamen multa reſidua & latentia & aperta errata, quæ feſtinantes oculos meos effugerent. Iſtiuſmodi aliorum acumini reliqui, ut ille olim, qui Veneris effigiem inchoatam aliis perficiendam expoſuerat. Inter illa hæc quoque quæ ſubnectam; in quibus cum hærerem conſulere libuit oraculum Illuſtriſſ. viri Joſephi Scaligeri, qui pro incredibili in optimas literas ſtudio, & ſuo in me amore pro Μῦκ]α βοομυςα κυ . . . . ο . . . . . κλοπινς συν . . . δετε πατρὸς ἀγαυῦ. ita reſcripſit:

Μυκήταο βοὸς μύςαι ——
Κύκλα βοοκλοπίης συναείδετε πατρὸς ἀγαυῦ.

Vide reliqua ſupra pag. 11. annotata.

tum. Quæ ſit ſubſtantia ejus, ſapientiæ venerandâ voce monſtratur; ait enim in libris Salomonis, † *Omnia idola nationum æſtimaverant Deos, quibus neque oculorum viſus eſt ad videndum, neque nares ad percipiendum ſpiritum, neque aures ad audiendum, neque digiti manuum ad tractandum. Sed & pedes eorum pigri ad ambulandum. Homo enim fecit illos, & qui ſpiritum mutuatus eſt finxit illos. Nemo autem ſibi hominum poterit Deum formare: cum ſit enim mortalis, mortuum fingit manibus iniquis. Melior eſt autem his quos colit, quoniam quidem ipſe vixit, illi nunquam.* Quid amplius quærimus, ſapientia nos divinâ voce convenit, & quicquid in arcanis Dei viderat docuit, & quod erat ſalubre, monſtravit, ne fragilis & caduca mortalitas in exitium ſuum mortemque properaret. Hoc idem in pſalmis præmonet Spiritus Sanctus. Invenimus enim in Pſalmo CXXXIV. ita eſſe perſcriptum: *Idola gentium, argentum & aurum, opus manuum hominum. Os habent & non loquuntur, oculos habent & non vident, aures habent & non audiunt. Neque enim eſt ſpiritus in ore ipſorum, ſimiles ſunt illis qui faciunt ea.* Si artifex, qui ad oſtentationem ingenii ſimulachrum aut ſculpſit, aut fudit, divinâ maledicti animadverſione percutitur, quid ſperare debeat conſiderandum eſt, qui quod alter vendidit, Deum dicit. Hieremias etiam cum præcepta Deo jubente plebi daret, hac populum oratione convenit: * *Dicite autem in corde veſtro, tibi oportet adorare Domine. Angelus autem meus vobiſcum eſt, legem autem exquiram ab animabus veſtris. Lingua eorum polita fabro, ipſa etiam inaurata, & inargentata falſa ſunt; & non poſſunt loqui: Et ſicut virgini hortatu amantis accepto auro fabricati ſunt coronas ſupra capita Deorum ſuorum. Eſt autem quando ſubtrahent ſacerdotes à Diis ſuis aurum & argentum, & erogabunt illud in ſemetipſos. Dabunt etiam ex ipſo & proſtitutis meretricibus, ornabuntque illos ut homines veſtimentis, Deos argenteos, & aureos, & ligneos.*

† *Sap.* 15. * *Baruch.* 6.

Addit

Addit etiam in ſequentibus, ut omnem dubitationem trepidationis excutiat: *Supra corpus ejus & caput volitant noctua & hirundines & aves ſimiliter. Unde ſcietis quia non ſunt Dii? Non ergo timueritis eos. Aurum eſt, quod circa ſe habent ad ſpeciem, niſi aliquis exterſerit æruginem, non fulgebit. Neque enim cum conflabuntur ſentient, precio empti ſunt in quibus Spiritus non eſt; ſine pedibus in humeris portantur.* Addit etiam ut confirmata mens fortius roboretur: *Scientes itaque ex his quia non ſunt dii, ne timueritis eos.* Et ut ſacerdotum eorum miſerum decus monſtret, addit: *In domibus eorum ſacerdotes ſedent habentes tunicas ſciſſas, & capita & barbas raſas, quorum capita nuda ſunt. Rugiunt autem clamantes contra Deos ſuos, ſicut in gehennâ mortui.* Quod autem & reges & gentes hæc de ipſis pronunciaturi ſunt, is idem Propheta præſagâ voce ſignificat; ait enim: † *Scietur poſtea, quia falſa ſunt gentibus univerſis, & regibus. quia manifeſtum eſt, quod non ſunt dii, & nullum Dei opus ſit in ipſis. Regem regioni non ſuſcitabunt, neque pluviam hominibus dabunt. Judicium quoque non diſcernent, neque regionem liberabunt ab injuriâ, quia nihil poſſunt. Et cum inciderit in domo Deorum ligneorum & inauratorum, & inargentatorum ignis, ſacerdotes illorum liberabuntur: ipſi autem ſicut trabes in medio comburentur. Regi autem & bello non reſiſtent, quomodo exiſtimandum eſt, vel recipiendum, quia ſunt Dii? Neque à furibus, neque à latronibus ſe liberabunt Dii lignei & aurati, & inargentati, quibus hi, qui fortes ſunt, aurum & argentum, quo operti ſunt, auferent illis.* Tollite, tollite ſecuri, ſacratiſſimi Imperatores, ornamenta templorum. Deos iſtos aut monetæ ignis, aut metallorum coquat flamma. Donaria univerſa ad utilitatem veſtram dominiumque transferte. Poſt excidia templorum in majus Dei eſtis virtute provecti; Viciſtis hoſtes, propagaſtis imperium: &, ut virtutibus veſtris gloria major accederet, mutato ac contempto temporum ordine. Hyeme (quod

† *Baruch.* 6.

(quod nec factum eſt aliquando, nec fiet) tumentes, ac ſævientes undas calcaſtis Oceani ſub remis veſtris. Incogniti jam nobis pene maris unda contremuit, & inſperatam Imperatoris faciem Britannus expavit. Quid amplius vultis? Virtutibus veſtris victa elementa ceſſerunt. Quod autem Deus jubeat idola non fieri, ſacroſanctæ legis ſcripta declarant. † In Exodo enim ſic invenimus eſſe perſcriptum; *Non facietis vobis Deos argenteos, neque Deos aureos.* Et rurſus in eodem libro, vocem Dei jubentis invenio: * *Non facies idolum, nec cujuſquam ſimilitudinem.* Pudorem miſeris indicit Spiritus Sanctus, quia cupit errantes revocare, non perdere; & ait per Eſaiam: ‡ *Confundemini confuſione, qui fiditis ſuper ſculptilia, qui dicitis fuſilibus: vos eſtis Dii noſtri.* Dat etiam legem, quam conſecratus populus devotâ perpetuitate cuſtodiat, & ita mandat: *Dominum Deum tuum adorabis, & ipſi ſoli ſervies.* Et in Deuteronomio ſimilia Dei mandata noſcuntur; ait enim: ⁎ *Non erunt tibi Dii alii abſque me.* Addit etiam, ut animis eorum majeſtatis ſuæ pondus inſinuet: †† *Videte, videte quia ego ſum, & non eſt Deus præter me. Ego interimam, & vivere faciam, percutiam & ego ſanabo, & non eſt, qui eripiat de manibus meis.* In Apocalypſi etiam hoc idem ſanctâ revelatione monſtratur: ita enim ſcriptum eſt: ** *Et vidi alium angelum volantem medio cœlo, habentem Euangelium æternum, ut annunciaret ſuper terram per omnes nationes & tribus, & linguas, & populos, dicentem voce magnâ: Metuite potius Dominum, & date illi claritatem. Quoniam venit hora judicii ejus, & adorate eum qui fecit cœlum & terram, mare, & omnia quæ in eis ſunt.* Dominus quoque noſter Jeſus Chriſtus paterna legis inſtituta cuſtodiens, hoc idem venerandâ conſtitutione promulgat; ait enim: ‡‡ *Audi Iſraël, Dominus Deus tuus Deus unus eſt, & diliges Dominum Deum tuum de toto corde tuo, & de totâ animâ tuâ, & de totâ virtute tuâ, hoc primum*

† *cap.* 20. * *cap.* 20. ‡ *cap.* 42. ⁎ *cap.* 5. †† *cap.* 32. ** *cap.* 14. ‡‡ *Mat.* 12.

primum eſt , *& ſecundum ſimile huic* : † *Diliges proximum tibi tanquam te.* * *In his duobus præceptis tota lex pendet* , *& Prophetæ.* Sequitur autem hoc divinum venerandumque præceptum immortalis Domini ac ſancta concluſio; addit enim, ut manifeſtius viam ſalutis oſtendat, & ita loquitur : *Hæc eſt autem vita æterna* , *ut agnoſcant te ſolum verum Deum* , *& quem miſiſti Jeſum Chriſtum.* Sacrorum mandatorum ordinem ſcitis, quid ſequi, quid fugere debeatis, venerandâ atque immortali voce didiciſtis. Audite rurſus, quod maneat contemnentes exitium, quibus illos calamitatibus neceſſitas venerandæ legis aſtrinxerit: clauſula enim venerandorum mandatorum in hæc verba colligit : ‡ *Sacrificans Diis eradicabitur* , *præter Domino ſoli.* Si ſolum ſacrilegium hominem metuendâ pœnâ percuteret : ſi peccanti ſoli minaretur ſeveritas legis, bene ſe ad ſacrilegium obſtinati furoris temeritate firmaret : nunc etiam ſtirpi minatur & ſoboli, & hoc agit ne qua pars nequiſſimi ſeminis relinquatur, ne quod profani generis veſtigium maneat. *Sacrificans* , inquit, *Diis eradicabitur.* Conſidera quid agas miſera ac luctuoſa perſuaſio. Facinus tuum plurimos perdit, & per omnem ſubſtantiam generis tui fœcunda pœna dividitur. Cur autem contra ſacrificantes ſic ſæviat, ordinatæ legis auctoritas in Deuteronomio ⁎ manifeſtâ ſignificatione monſtratur: ita enim invenimus eſſe perſcriptum : *Sacrificaverunt dæmoniis* , *& non Deo.* Ad contaminatos ac pollutos te ſpiritus ne transferas, ab inferioribus ne ſperes auxilium : ne his ſupplices, quibus Dei gratiâ jam imperare debes. Ecce dæmon eſt quem colis, cum Dei & Chriſti ejus nomen audierit, contremiſcit, & ut interrogantibus nobis reſpondeat trepidantia verba, vix ſe colligit : adhærens homini laceratur, uritur, vapulat, & ſtatim de commiſſis ſceleribus confitetur. Ne hunc colas, ne huic ſupplices, ne proſtratus huic flectas genua, interdi-

† *Luc.* 10. * *Mar.* 12. ‡ *Exod.* 22. ⁎ *cap.* 32.

cto venerandæ legis juberis. Hinc ſeveritatis pœna, hinc animadverſionis metu metuenda ſententia. Quid Dei indulgentiâ libertate conceſſâ jugum potius eligis ſervitutis ** Non deſinit Deus ſummus crimen hoc ſalutari voce pulſare, ſed miſericordia ejus errantes homines corrigere frequenti comminatione feſtinat. † Audi per Eſaiam Prophetam vox divina quid dicat: *Adoraverunt Deos, quos fecerunt digiti eorum, & curvatus eſt homo, & humiliatus eſt vir, & non laxabo illis.* Et jam vos, ô profani homines, iratum numen alloquitur; & adhuc errores veſtros ſacrâ convenit voce; ait enim in ſequentibus per eundem Prophetam: * *Illis fudiſtis libamina, & illis impoſuiſtis ſacrificia. Super hac non indignabor, dicit Dominus?* Adhuc indignationem ſuam ſalutaris Deus dilatat, ſeveritatem ſuſpendit, ſi vos forſitan peccare pœniteat, ut ſacrilegæ voluntatis exitium aliquo genere relinquatis. Ecce in ipſo indignationis impetu moderatâ rurſus voce perſuadet, & irarum ſuarum comprimit ſtimulos; ait enim per Hieremiam Prophetam: ‡ *Nolite ambulare poſt Deos alienos, ut ſerviatis eis, & ne adoraveritis, ne incitetis me in operibus manuum veſtrarum ad diſperdendos vos.* Quid hic ad ſacrilegium pronus aures tuas obſtruis? quid hic obſtinati furoris ardore in exitium mortemque feſtinas? Liberum te Deus fecit, in tuâ manu eſt, ut aut vivas aut pereas. Quid te per abrupta præcipitas? in lubrico itinere conſtitutus, & in ipſo lapſu poſitus, titubantia aliquando ſuſpende veſtigia? Ecce ſententia depromitur, ecce pœna decernitur, diu criminibus tuis pepercit divina moderatio, diu facinus tuum cum diſſimulatione reſpexit, pervenis ad illud anceps, ubi ſpes, ubi vota deficiunt. Et ut manifeſtius inſtruaris, animadverſionis exitium diſce. Super hac re in Apocalypſi totus ordo reſponſi eſt; ita enim ſcriptum eſt: * *Si quis adorat beſtiam & imaginem ejus, & accipit vota in fronte ſuâ, & in manu, bibet*

† *Eſai.* 1. * *Eſa.* 17. ‡ *cap.* 25. * *cap.* 14.

bibet & ipſe de vino iræ Dei, mixto in poculo iræ ejus. Et puniet igne & ſulphure ſub oculis agni, & fumus de tormentis eorum in ſecula ſeculorum aſcendet. Nec habebunt requiem die ac nocte, quicunque adorant beſtiam, & imaginem ejus. Sed & vobis, ſacratiſſimi Imperatores, ad vindicandum & puniendum hoc malum neceſſitas imperatur, & hoc vobis Dei ſummi lege præcipitur, ut ſeveritas veſtra idololatriæ facinus omnifariam perſequatur. Audite & commendate ſanctis ſenſibus veſtris quid de iſto facinore Deus jubeat. † In Deuteronomio lex iſta præſcripta eſt; ait enim: *Quod ſi rogaverit te frater tuus, aut filius tuus, aut uxor tua, quæ eſt in ſinu tuo, aut amicus tuus, qui eſt æqualis animæ tuæ, latenter dicens: Eamus & ſerviamus aliis Diis gentium, non conſenties ei, & non exaudies eum; & non parcat oculus tuus ſuper eum, & non celabis, annuncians annunciabis de illo. Manus tua erit ſuper eum inprimis interficere eum, & manus omnis populi deinceps. Lapidabunt eum & morietur, quoniam quæſivit avertere te à Domino tuo.* Nec filio jubet parci, nec fratri, & per amatam conjugem gladium vindicem ducit. Amicum quoque ſublimi ſeveritate perſequitur, & ad diſcerpenda ſacrilegorum corpora omnis populus armatur. Integris etiam civitatibus, ſi in iſto fuerint facinore deprehenſæ, decernuntur excidia: & ut hoc providentia veſtra manifeſtius diſcat, conſtitutæ legis ſententiam proferam. * In eodem libro in integris civitatibus pœnam Dominus hac voce conſtituit, ait enim: *Aut ſi audieris in unâ ex civitatibus, quas Dominus Deus tuus dat tibi, inhabitare illic, dicentes: Eamus & ſerviamus Diis aliis, quos non noſtis: interficiens necabis omnes, qui ſunt in civitate cæde gladii, & incendes civitatem igni, & erit ſine habitatore. Non ædificabitur in æternum. ‡ Et avertetur Dominus ab indignatione iræ ſuæ, & dabit tibi miſericordiam, & miſerebitur tui, & multiplicabit te, ſi exaudieris vocem Domini Dei tui, & obſervaveris præ-*

† *cap.* 15. * *Deut.* 13. ‡ *Deut.* 13.

cepta ejus. Miſericordiæ ſuæ vobis, ſacratiſſimi Imperatores, Deus ſummus præmia pollicetur, & amplificationis maximæ augmenta decernit. Facite itaque quod jubet, complete quod præcipit. Auſpicia veſtra majoribus cumulata ſunt donis, initio fidei poſitæ divini favoris incrementa ſenſiſtis. Nunquam vos manus Dei veneranda deſeruit, nunquam vobis laborantibus denegavit auxilium. Strati ſunt adverſantium cunei, & rebellantia ante conſpectum veſtrum ſemper arma ceciderunt. Miſſi ſunt ſuperbi ſub jugum populi, & Perſica vota collapſa ſunt. Nec ſtare diu contra vos poterit malis ſuis armata crudelitas. Dei virtutem utrique diverſo ſenſiſtis eventu. Vobis cœleſtis victoriæ corona collata, & felicitate veſtrâ noſtra relevantur incommoda. Hæc vobis Deus ſummus, ſacratiſſimi Imperatores, pro fide veſtrâ reddidit præmia. His vos interim remuneratos inſignibus ad arcana venerandæ legis invitat. Purâ mente, devotâ conſcientiâ, incorrupto animo clementia veſtra cœlum ſemper aſpiciat, à Deo ſemper expectet auxilium, Chriſti venerandum numen imploret, & pro ſalute orbis terrarum ac veſtrâ, ſalutari Deo ſpirituales offerat victimas. Sic vobis feliciter cuncta provenient, victoriæ, opulentia, pax, copia, ſanitas & triumphi, ut divinâ majeſtate protecti, orbem terræ felici gubernetis imperio.

DIS-

DISSERTATIO FRANCISCI BALDUINI JC.

IN

M. MINUCII FELICIS OCTAVIUM.

VT hunc ſive Libellum, ſive Dialogum, qui multis jam ſeculis falſo creditus eſt dictuſque eſſe octavus Arnobii adverſus Gentes, & inſcriberem, & eſſe plane liquidoque affirmarem M. Minucii Felicis Octavium, facile mihi perſuaſerunt duo & boni, & antiqui, & graves teſtes auctoreſque, Lactantius & Hieronymus. Ille enim ſuarum Inſtitutionum lib. 1. cap. undecimo citat Minucium Felicem in eo, ut ait, libro, qui Octavius inſcribitur: & ex eo verba quædam deſcripta recitat, quæ non patiuntur nos aut alium aliquem, aut alterius cujuſquam Octavium fingere. Idem lib. 5. cap. 1. loquens de Chriſtianorum, quos legerit, eloquentia, primo loco hunc Minucium laudat. *Minucius* (inquit) *Felix, non ignobilis inter cauſidicos loci fuit. Hujus liber, cui* Octavius *titulus eſt, declarat, quam idoneus veritatis aſſertor eſſe potuiſſet, ſi ſe totum ad id ſtudium contuliſſet.* Teſtis alter eſt Hieronymus, qui hunc (ſicut ipſe fatetur) Lactantium ſecutus, in Catalogo ſcriptorum Eccleſiaſticorum ait: *Minucius Felix Romæ inſignis cauſidicus, ſcripſit Dialogum Chriſtiani & Ethnici diſputantium, qui* Octavius *inſcribitur.* Idem in epiſt. ad Magnum Oratorem Roman. *Minucius* (inquit) *Felix cauſidicus Romani fori, in libro, cui titulus* Octavius *eſt, quid Gentilium ſcripturarum dimiſit intactum?* Jam autem non eſſe hunc librum Arnobii, ſatis patet, cum Minucii eſſe apparet. Et vero quod Hieronymus in eadem epiſtola ſubjicit, indicare alioqui poterat, Arnobii non eſſe, cum quidem non niſi ſeptem, qui etiamnum extant, libros adverſus Gentes Arnobium ſcripſiſſe teſtetur. Cumque alterum quendam librum Minucio noſtro falſo inſcriptum fuiſſe narret, tanto miror doleoque magis, hunc qui ejus erat unicus καὶ γνήσιος, fuiſſe illi ſurreptum, alterique non domino injuſte aſcriptum: ut & plagio & partu ſuppoſito facta noſtro Minucio duplex injuria eſſe videatur. Sed hæc frequens eſt querela de librariorum nihil non temere miſcentium facinoribus. Fortaſſe, ut hunc libellum Arnobio quidam aſcriberent, quædam ſtyli & argumenti ſimilitudo, quæ imperitos perſæpe fallit, fecit: & cum lege-

legerent OCTAVIUM, ſtatim ſomniarunt octavum aliquem eſſe librum. Ridicule profecto & inepte. Saltem Arnobio perpetua oratione utenti Dialogum temere aſcribendum non eſſe cogitaſſent. Verum inſcitiæ tam cœca quam confidens eſt audacia. Sane Hieronymus ſcribit, Nepotianum ſuum tam in ſcriptoribus Eccleſiaſticis diligenter verſatum fuiſſe; ut ſi quid ex iis proferretur, ſtatim agnoſceret atque diſcerneret, quid Tertulliani, quid Cypriani, quid Lactantii, quid Minucii, quid Victorini, quid Arnobii eſſet. Ceterum tanto magis miror, Eraſmum eo loco, illum dico Eraſmum, hominem acerrimo judicio præditum, & talium ſcriptorum minime obtuſum cenſorem, annotaſſe, hujus Minucii nihil nunc extare.

Cujus potiſſimum Imperatoris temporibus Romæ vixerit noſter Minucius, nondum mihi ſatis liquet. Hieronymus in ſuo Catalogo, quo ſcriptores Eccleſiaſticos eo quo vixerunt ordine recenſere videtur, illum Origeni proximum, Cypriano priorem fuiſſe, obſcure ſignificat. Sed ejus alioqui vel ſeculum vel ætatem non indicat. Certe in Cypriani de idolorum vanitate libello plurima ſunt, quæ totidem verbis in OCTAVIO Minucii leguntur: neceſſe ut ſit, aut hunc ab illo, aut illum ab hoc ea ſumpſiſſe. Hieronymus vero in Epiſtola ad Magnum, loquens de Latinis ſcriptoribus Eccleſiæ, etſi Minucium ante Cyprianum laudet, tamen illam de idolis orationem aſcribere Cypriano magis videtur. Sed & in apologia pro ſuis adverſus Jovinianum libris, primo loco Tertullianum, ſecundo Cyprianum, tertio Minucium commemorat. Sabellicus, ſed ſine teſte, affirmat eum Romæ floruiſſe, quo tempore Urbanus ibi erat Epiſcopus: hoc eſt, temporibus Alexandri Severi Imperatoris. Si ita eſſet, eſſet Minucius antiquior Cypriano, æqualis Tertulliano, noſtriſque adeo Iurecconſultis Ulpiano & Paulo. Verum etſi poſteriorem fuiſſe credam, tamen proxime illa tempora ſecutum eſſe exiſtimo; noſtra vero non attingere niſi intervallo longiſſimo, hoc eſt, annorum prope M. CCC.

Minuciam gentem olim Romæ nobilem fuiſſe memini, in qua quatuor Conſules Minucii Augurini intra annos quadraginta numerari poſſunt. Sed & Minucios Rufos, & Minucios Thermos in Faſtis Conſularibus lego. Denique & Minucius Fundanus Aſiæ præſes fuit illuſtris, ad quem Adrianus Imp. non iniquam de Chriſtianis legem miſit: ut jam nihil dicam de eo, cujus in Epiſtolis meminit Plinius, vel quem ille noſter laudat Iulianus, cujus ad Minucium Natalem libri de jure civili laudantur.

His vero omnibus unum Minucium Felicem, etſi non fuerit ejuſdem aut gentis aut familiæ, facile antepono, ætate quidem poſteriorem, doctrina tamen, virtute, & (quod primo loco numerandum eſt) pietate multo ſuperiorem. Fuit enim non modo Iuriſconſultus magnus, & excellens ſuo tempore orator: ſed & (quod majus eſt) fuit ſerio Chriſtianus. Afrum fuiſſe ſuſpicor, licet id affirmare non auſim. Certe Frontonis Cirtenſis (Cirta autem fuit nobiliſſima Numidiæ

midiæ civitas, cujus & in Pandectis mentio fit) ita meminit, ut in Africa verſatum ſe eſſe ſignificet. Eſtque genus dicendi, ſcribendique ſecutus, quale Afri illi, Tertullianus, Cyprianus, Arnobius: ut jam de poſterioribus non loquar, quos eadem olim aluit Africa, quæ ut ſemper aliquid novi proferre dicebatur, ſic etiam religionis noſtræ vindices & patronos doctiſſimos, acerrimoſque protulit, & ad ipſius quoque Romanæ Eccleſiæ præſidium atque defenſionem emiſit. Nam & ex eadem Africa prodibant hoſtes minime ignavi, neque improbi minus, quam vehementes calumniatores, qualis (ne longius abeam) fuit ille, cujus jam memini, Fronto: quem quidem tam impudentem rhetorem, quam impium Chriſtianorum adverſarium fuiſſe, ex Minucio intelligemus. Nollem hunc fuiſſe Papirium Frontonem Iuriſconſultum, qui in Pandectis laudatur. Suſpicor potius fuiſſe Cornelium Frontonem Rhetorem: quem Capitolinus narrat fuiſſe præceptorem M Antonini Philoſophi Imp. & ex cujus etiam ſchola oratoria accepimus prodiiſſe illum noſtrum Miltonem, qui ad Chriſtianorum defenſionem eloquentiam ſuam convertit: ut quod illis impius præceptor probrum aſperſerat maledicendo, bonus diſcipulus abſtergeret reſpondendo.

Minucium noſtrum Romæ cauſas egiſſe, paulo ante ex Lactantio & Hieronymo dictum eſt: neque hoc ipſe diſſimulat, cum vindemiarum feriis curam judiciariam ſibi remiſſam fuiſſe narrat. Sic enim & Ulpianus in Pandectis lib. 1. D. de Feriis ſcribit, M. Antonini Imp. oratione expreſſum fuiſſe, ne quis meſſium aut vindemiarum tempore adverſarium cogeret ad judicium venire. Sicuti & Suetonius narrat Auguſtum ſtatuiſſe, ne Septembri Octobrive menſe neceſſe eſſet in Senatum venire. Imo vero & ipſe Cyprianus, tanquam alter Minucius, in ſua epiſtola ad Donatum, meminit ejus temporis, quo (ut ait) indulgente vindemia ſolutus animus in quietem, ſolennes & ſtatas anni fatigantis inducias ſortitur. Ac tum quidem ſeceſſus amœnos captare ſe ait, ubi de rebus divinis cogitet. Non diſſimilis eſt narratio noſtri Minucii. Felices vero illæ feriæ, quibus à foro ſubſelliiſque abductus nobiliſſimus cauſidicus eſt ad religioſam ſive commentationem, ſive diſputationem. Cicero, quod abs noſtro Scævola accepit, narrat Lælium cum Scipione ſolitum eſſe ruſticari: eoſque incredibiliter repueraſcere eſſe ſolitos, cum rus ex urbe tanquam ex vinculis evolaſſent: conchas etiam & umbilicos ad Cajetam & ad Lucrinum legere conſueſſe, & ad omnem animi remiſſionem ludumque deſcendere. Ejus vero exempli ſtatim mihi in mentem venit, cum Minucium audirem, relicto ſtrepitu forenſi, cum ſuo Octavio ruſticari, & in littore Oſtienſi ſuaviter ſpectare puerilem, quem deſcribit, ludum. Sed cum deinde audio, quam in illo ſeceſſu & gravis & ſeria de religione diſputatio fuerit, & quale ſit in deſerto fornice concilium: ſentio, nunquam coactum Romæ fuiſſe ſenatum majori de re: nullumque forum, urbem nullam, nullum negotium, illi ſive otio ſive ſolitudini prætulero. Sæpiuſque ut Iu-

riſconſulti eo modo feriari, ſecedere atque ruſticari aliquando velint, optare cogor. An in eorum animas cadere non poteſt ſancta aliqua, & religioſa, & ſecreto ſuo digna rerum divinarum cogitatio? Lactantius innuit Minucium ſeſe totum non contuliſſe ad ſtudium rerum Eccleſiaſticarum. Sed tanto nobilior ejus Juriſprudentia fuit, quæ qualis eſſe debet, in Repub. fuit: & rerum divinarum humanarumque curam & cognitionem conjunxit: tantoque propterea magis ejus exemplum noſtri ordinis hominibus commendo: ut ſaltem diebus nefaſtis in ocio melioris religionis faſtos excolant, iiſque ſe dent atque addicant. Habebant olim feriantes Romani ſuam decurſionem Tiberinam, cujus meminit Cicero: ſuamque (ut leges noſtræ vocant) Majumam ad Oſtiam. Sed excurſio noſtri Minucii quam minime aut ocioſa aut ludicra fuit? Digna profecto, cujus veſtigia libenter conſpiceret Auguſtinus: & illum receſſum, in quo habita eſt diſputatio, ſalutaret, cum in Eccleſia Oſtienſi matrem ſuam Monicam ſepeliret. Equidem religioſi ejus colloquii, quod ſancta hæc matrona cum filio ſuo habuit ad oſtia illa Tiberina, (ſicuti ipſe recitat lib. 9. Confeſſion.) meminiſſe ſoleo, quoties Dialogum hunc Minucianum lego.

Quænam eſſet Romani fori conditio, cum in eo verſaretur Minucius, quæque Eccleſiæ in ea urbe tunc facies eſſet, ejus ætatis memoria plane oſtendit: & quæ aliquando ſcripſi ad edicta veterum Principum Romanorum de Chriſtianis, eam rem illuſtrant. Neque ignota eſt hiſtoria temporum, quibus Decius aut Valerianus imperavit. Bene vero habet: Juriſconſultis, quorum de jure civili reſponſa legimus, non ſolum abs religione alienis, ſed & ejus acerrimis adverſariis, ſucceſſiſſe Chriſtianum cauſidicum: & illud ſive forum, ſive collegium Romanæ togæ atque advocationis, quod tot jam annis conſperſum fuerat ſanguine & cineribus piorum hominum, tandem aliquando voce & veſtigiis Chriſtiani Juriſperiti expiatum atque conſecratum fuiſſe. Arnobius libro primo gloriatur, & oratores & juriſconſultos, magnis (ut ait) ingeniis præditos, tranſiiſſe ad Eccleſiam. Credo equidem, cum id ſcriberet, de Minucio eum ſuo cogitaſſe. Multos ejus ordinis fortaſſe numerare vix potuiſſet. Sed Minucii tamen exemplum quoſdam ſecutos eſſe credo: ut & Minucius habuit, quos in eodem ſtadio ſequeretur. Saltem Hieronymus ad Magnum, ubi Minucium laudat, meminit duorum Romanæ urbis Senatorum, Hippolyti & Apollonii, qui ut inter ſcriptores Eccleſiaſticos referrentur, meriti ſint. Quid dicam de illo Vetio Epagatho Lugdunenſi, qui olim & multis quidem ante Minucium annis & fuit, & partim ignominiæ, partim honoris cauſa (ut varia tunc erant hominum de religione judicia) publice appellatus eſt ADVOCATUS CHRISTIANORUM? An horum cauſam aliquando in foro Rom. Minucius egerit, neſcio. Certe Tertullianus vix hoc licuiſſe ſignificat, & tam odioſa tunc erat eorum ſive religio, ſive Eccleſia, cui ſtatus Reipub. Imperiique Rom. adverſabatur, totque jam erat publicis

blicis præjudiciis confoſſa, ut ipſius nominis Chriſtiani confeſſio ad damnationem ſatis eſſet. Tantum abeſt, ut hujus religionis eſſet, quæ libertatis erat, aſſertio. Sed tanto magis interea miror, in tam profano & inimico foro conſiſtere cauſidicum pium potuiſſe. Mirum vero, cum jam annis prope ducentis orbis Romanus & palam & publice & libere Chriſto nomen dediſſet, auctoribus ipſis Imperatoribus, viſam eſſe legem neceſſariam, quæ & tandem lata eſt, ut in nullo foro vel advocatus vel cauſidicus eſſet ullus, vel jus poſtulandi quiſquam haberet, qui Chriſtianus non eſſet. l. 8. Cod. de Poſtul. Quam fuit itaque nobile Minucii noſtri exemplum, quo bonarum partium, quantum potuit, patronus Romæ fuit, quo tempore nondum impune hoc licebat? Certe Chriſtianis tunc erat interdictum foro, neque iis jus poſtulandi Prætor dabat. Verum etſi magis illi palliati quam togati eſſe ſolerent: tamen quia iis reſpub. ſæpe carere non poterat, aliquando togatos eſſe eos, & eorum quoſdam aliquod in repub. munus obire, paſſi ſunt ethnici principes. Chriſtiani Imperatores deinde multo fuere indulgentiores, qui eos & Conſules & Præfectos Urbi atque etiam Prætorio interdum creabant, quos alioqui non ignorabant eſſe acerrimos hoſtes religionis, quod intelligi poteſt vel ex unius Symmachi conditione. Sed facti tandem aliquando ſunt ſeveriores, & ſenatum forumque Romanum perpurgarunt, & Minucios quoſdam eſſe juſſerunt, quicunque vel jus dicerent, vel cauſas agerent. Aram Victoriæ, quæ in veſtibulo curiæ ſtabat, ad quam ſenatus jurare atque ſacrificare ſolebat, jam pridem everterant, ipſo etiam Symmacho & ſenatu reclamante. Sed effecerunt poſtremo, ut non modo à tali ſuperſtitione liberi eſſent omnes togati, ſed etiam ut nulla in foro niſi Chriſtiana eſſet illa Iuriſprudentia, cujus jam olim aliqua in Minucio noſtro effigies fuerat.

Minuciani hujus Libelli inſcriptio, & Dialogi forma, antiquum, eruditumque ſcribendi morem refert. Genus dicendi eſt argutum, acre, vehemens. Eſt preſſum, denſum, nervoſum, crebris ſententiis compactum, omniumque antiquitatum atque hiſtoriarum memoria refertum: & in quo plures ſententias, quam periodos numerare poſſis. Nam neque verboſi olim fuerunt Chriſtiani, qui verba dare nondum didicerant: & eorum patroni erant homines docti, ac (ut uno verbo dicam) polyhiſtores. Quod ad falſa crimina attinet, non tam verbis & libellis quam vita & re ipſa refellebant adverſarios.

Quæſtio, quæ hic proponitur, & cauſa, qua de agitur, magna eſt, de religione nempe vera aut falſa. Acerrima utrinque eſt actio atque contentio. Exitus & victoria eſt, qualis eſſe debet, ubi verum cum falſo confligit. Malarum partium vehemens patronus, & bonarum gravis hoſtis eſt Cæcilius Natalis. Harum contra vindex, & illarum accuſator acerrimus atque juſtiſſimus eſt Octavius Ianuarius. Medius ſedet bonus judex atque arbiter Minucius Felix. Contentionis occaſio fuit, quod cum hic cum duobus illis, quos nominavi, in

litore Oſtienſi ambularet, ab Octavio Chriſtiano reprehenſus ſit Cæcilius ethnicus, qui occurrens idolo Serapidis, illud colere ſe ſignificaſſet. Sane olim Piſone & Gabinio Coſſ. Serapidis ſacra Capitolio & urbe fuerant ejecta: ſed poſtea fuerunt reſtituta, & in ſuburbiis facile hærebant. Reprehenſus Cæcilius fremit, & tanquam irritatus graviter in Chriſtianorum religionem invehitur: ſuamque ſimul ſuperſtitionem defendens, Octavium veluti laceſſit. Sed imprudens incurrit in adverſarium fortem & acrem: & (ut ille ait) fragili cupiens illidere dentem, infregit ſolido.

Cauſæ ſtatus non unus eſt. Cæcilius varie & confuſe agit de multis. Octavius pleraque & depellit ſola inficiatione, & retorquet juſta recriminatione. Quædam ingenue confitetur: ſed jure defendit. Itaque hæc diſceptatio partim facti, partim juris quæſtionibus conſtat. Tertullianus antea, & ante Tertullianum Juſtinus & Athenagoras, quorum extant apologetici libelli, & poſtea Cyprianus partim contra Demetrianum, partim in libello de vanit. idol. & multo deinde magis Arnobius atque Lactantius hanc cauſam egerunt: & uſi plerunque ſunt non iiſdem modo & ſententiis & argumentis, ſed & verbis & formulis. Sic enim majores noſtri eadem de iiſdem (ut ille olim dicebat) dicere ſolebant.

Atque utinam poſteritas tale obſervaſſet exemplum, ambitioſa novitas bonam antiquitatem non inquinaſſet. Velim ſane apologias eorum, quos dixi, cum hoc Minuciano libello conferri: ut alium nunc commentarium colligere non ſit neceſſe. Multa ex veterum philoſophorum diſputationibus & poëtarum fabulis, & Romana, Græcaque hiſtoria ſubtiliter & docte hic repetuntur. Verum ineptum eſſet iis de rebus annotationes multas & ocioſas hoc loco inculcare. Mallem quæ ad antiquitatum Chriſtianarum memoriam pertinent, copioſe explicare. Sed & harum commentariis alius dabitur liberior locus: nam iis, quos jam inchoavi, abſolvendis aliquando me dedam. Jam vero præter illos, quos dixi, libellos, valde velim etiam hic legi & comparari adverſarias orationes Symmachi & Ambroſii: ut, quam cauſam acriter quidem, ſed privatim tamen, quo tempore Chriſtianis palam eſſe vix licebat, actam eſſe ex Minucio audiemus, eandem multis poſt annis publice in aulico conſiſtorio iterum iterumque agitatam, in eaque nobilem Romanorum ſacrorum patronum, qui & Pont. Max. & Præfectus Urbi erat, cum maximo & acerrimo antiſtite Chriſtianæ religionis commiſſum, quo tempore noſtri liberi erant & bona, æquaque conditione, audiamus: præſertim cum judex & arbiter ſederet, non modo tam religioſus, quam Minucius, ſed multo majoris auctoritatis, & qui rem bene judicatam exequi, & adverſarii calumniatoris petulantiam reprimere atque coërcere poſſet. Si quis denique hic adjungat Auguſtini libros de Civitate Dei, ad Octavii diſputationem multum lucis & ſplendoris adjunxerit. Ego in talibus commentariis nunc deſcribendis non immorabor. Sed breviter tantum delibabo quædam capita Minuciani libelli, ut lectorem præmoneam. Cæci-

Cæcilius principio laudat neſcio quam ſive Academicam ἀκαταληψίαν, ſive Pyrrhonicam ἐποχὴν, quaſi nulla eſſet religionis ſcientia: & Epicurea audacia exagitat Dei providentiam, prope ut ille Cotta apud Ciceronem in libris de Nat. Deor. Octavius providentiam defendit: neque iis etiam argumentis uti dedignatur, quibus Vellejus apud eundem Ciceronem refellit Cottæ vanitatem. Cæcilius exprobrabat, Chriſtianos Deo, ut quidam fato, addicere quicquid agitur geriturve. Abs verbo Fati, tametſi odioſo propter ineptias Stoicorum, qui ea voce abutebantur, non abhorret Octavius. Sed longiorem ea de re diſputationem in aliud tempus rejicit, & eum veluti ſcopulum caute refugit. Sane Hieronymus in Catal. & ad Magn. teſtis eſt, quendam de fato librum olim Minucio inſcriptum fuiſſe. Sed falſam fuiſſe inſcriptionem monet. Credo illi à quibuſdam eſſe aſcriptum, quia hîc videbatur tale aliquid eſſe pollicitus. Arnobius quem Minucii diſcipulum & imitatorem appellare ſoleo, modo adverſarios de fato accuſat, modo etiam Chriſtianos eodem nomine accuſatos fuiſſe oſtendit: & in utraque tamen cauſa, cum ad rem ventum eſt, hæret, & neſcio quomodo attonitus ἐπέχει. Nam (juvat enim propter Minucium & quoſdam alios obiter hoc notare) lib. 7. poſteaquam exagitavit fatum, præſertim quale Stoici fingebant: *has tamen* (inquit) *partes, quia res nimium longi eſt multique ſermonis, inexplicatas tranſcurrimus atque intactas.* Idem lib. 2. cum ſcriberet Chriſtianos urgeri rogatos, an ſine Dei voluntate quicquam fieret: tam ſe utrinque premi ſentit, ut ad elabendum, deprecatione cujuſdam ignorantiæ utatur. *Si* (inquit) *cuncta ejus voluntate conficiuntur, nec citra ejus nutum quicquam poteſt in rebus vel provenire vel cadere: neceſſario ſequitur, mala etiam ut cuncta voluntate ejus intelligantur enaſci. Sin autem dicere voluerimus, peſſimorum ab eo rejicientes cauſas, mali eſſe conſcium generatoremque nullius: incipient videri aut eo invito res peſſimæ fieri, aut (quod ſit immane dixiſſe) neſciente, ignaro, & neſcio.* Quid igitur tandem, inter has veluti Symplegadas conſtrictus, quæſtioni reſpondet? *Reſpondeamus* (inquit) *neceſſe eſt, neſcire nos iſta, &c.* Juſtinus antea in ſua apologia non dubitaverat τὴν τῆς εἱμαρμένης ἀνάγκην (ut appellat) aperte inficiari, planeque rejicere, dum ſcopulum unum, quem imminere alioqui putat, vult effugere. Atqui tunc in alterum incurrit, quem non minus aut Minucius aut Arnobius reformidaſſe videtur. Tandem vero Auguſtinus in eadem Africa volens veluti perſolvere, quod Minucius pollicitus eſſe dicebatur, &, quod hic præſtare fortaſſe vix potuiſſet, cumulate dependere: ſubtiliter expoſuit in hac quæſtione medium quidpiam, quo ſatisfieri poſſe judicavit utrique difficultati. Sciebant & Minucius & Arnobius, quænam olim fuiſſet diſſenſio diſputatioque inter Chryſippum & Diodorum περὶ δυνατῶν, καὶ εἱμαρμένης, ſive de fato. Nam & nos ex Cicer. & Plutarcho illam utcunque cognoſcimus. Sed ne in hujus quidem judicibus & arbitris noſtri quicquam deprehendebant, quod omnino ſequerentur. Itaque quamdiu

non

non liquebat, AMPLIUS pronunciare, quam temere aliquid ſtatimque definire maluerunt.

Redeo ad Cæcilium. Is ſuorum numinum antiquitatem, paſſimque receptam auctoritatem, quantum poteſt, tuetur: Chriſtianorum Deum verum & unicum exagitat, & eos interea tanquam ἀθέυς proſcindit: Octavius idolorum fabulam & vanitatem ſalſe traducit, iiſdem etiam verbis uſus, quibus Cyprianus in eodem argumento utitur. Neque vero difficilis fuit reprehenſio, cum quidem & ipſius Ciceronis libri de Nat. Deor. veluti ſuffragarentur. Nam & Arnobius teſtis eſt, propterea quoſdam Chriſtianorum hoſtes aliquando muſſitaſſe, libros illos juſſu ſenatus abolendos atque concremandos eſſe. Quid? res ipſa, quæ abs ſuis quoque cultoribus eſt irriſa, (nulla enim unquam ſtultior atque ineptior fabula ullius ſuperſtitionis fuit) ultro ſeſe refellebat. Sed quod huc pertinebat, facile deſcribere potuit Minucius ex Tertulliano, Juſtino, Athenagora, Theophilo: ut & poſtea ex Minucio Arnobius, Lactantius, Ambroſius, Auguſtinus, cum eandem cauſam agerent. Certe quod Octavius de Saturno narrat, Lactantius ipſum Minucium auctorem laudans repetit, latiuſque exponit lib. 1. cap. 2. Ut autem Octavius totam fabulam Romanæ ſuperſtitionis ſalſe ſubſannat: ſic & ipſorum oraculorum, quibus tantopere gloriabantur Ethnici, vanitatem eleganter oſtendit: ac ante ſuam quidem ætatem oraculum Apollinis Pythii deſiiſſe ſignificat: ſicuti & Plutarchus fatetur temporibus Adriani Imp. plane defeciſſe. Sic enim cum Chriſtianæ religionis veritas invaleſceret, neceſſe fuit evaneſcere impoſturam illorum τ̃ χρηςηρίων. Porro Octavius de dæmonibus & eorum, cum abs Chriſtianis adjurantur, trepidatione narrat, quod antea Juſtinus & Tertullianus in Apolog. & Cyprianus contra Demetrianum, & poſtea Lactantius lib. 4. capite vigeſimo ſeptimo Itaque facile refellit ipſum quoque Ulpianum, Chriſtianos, ut impoſtores, hujus (ut vocant) exorciſationis cauſa, irridentem. l. 1. De extraordinaria cognitione. Inanes non fuiſſe exorciſmos poſterioribus quoque temporibus, & fuiſſe frequentes in Eccleſia, intelligi quoque poteſt ex Optato Afro & Auguſtino, ſcriptoribus à Minucio minime alienis.

Sed & de Deo unico multa Octavius inculcat, non diſſimilia iis, quæ Juſtinus περὶ μοναρχ. & Clemens Alexandrinus collegerant. Nam & utrumque legiſſe noſter potuit. Neque vero prætererit, quod Cyprianus urget, ipſum quoque vulgus naturaliter appellare Deum unum & ſingularem, cum Numen invocat; ſicuti & Lactantius libro ſecundo, cap. primo ait, Ethnicos, cum jurarent, Deum potius quam Jovem nominaſſe. In antiqua formula jurisjurandi Rom. nominatur Dieſpiter. Sed Cicero lib. ſeptimo epiſt. ad Trebat. dixit, *jurare Jovem lapidem.* Sæpe etiam Jovis meminiſſe olim jurantes conſtat, & apud Græcos Ζεὺς ὅρκιος eſt appellatus. Mirum vero, quod Cæcilius gloriatur, ignotis etiam numinibus Romanos aras extruxiſſe. Nam quid hoc aliud eſt, quam errorem confiteri? Talem aram Paulus

Paulus Athenis vidiſſe ſe ait, & ex ea ſumit argumentum convincendæ hujus ignorantiæ, docendorumque Athenienſium. Neque in Attica modo, ſed & in Elide fuiſſe aras ita inſcriptas, teſtis eſt Pauſanias. Et fortaſſe poſtea Octavius cum docere Cæcilium inſtituit, Pauli exemplo inde repetiit ſuæ Catecheſeos de veri Dei cognitione principium.

Illud quoque mirum videri poſſet, Cæcilium gloriari, quæ apud alios populos ſingula numina coluntur, univerſa Romæ coli: nihil ut ſuperſit, quam ut ſuum Pantheon glorioſe oſtentet. Atqui obſtabat lex Romuli, quæ peregrinos Deos coli vetabat. Obſtabat Ciceronis ſententia, qui confuſionem religionum alioqui fore pronunciat. Sed peregrinos fortaſſe non judicabant, quia jam erant publice acciti, & veluti civitate donati. Sic Urbs illa, quæ ab Athenæo ſcite dicta erat ἐπιτομὴ τῆς οἰκουμένης, falſe abs Theophilo noſtro ante Minucii ætatem appellata eſt ἐπιτομὴ τῆς δεισιδαιμονίας. Nam & Tertullianus dixerat, in ea conſediſſe conventum dæmoniorum, curiamque Deorum. Interea non temere adjecit, illic quidvis colere jus fuiſſe, præter Deum verum. Eſtque profecto memorabile quod Auguſtinus lib. primo de conſen. Euang. c. 18. ſcribit, cur illum unum non coluerint Romani, qui colebant omnes alios. *Quia* (inquit) *ſolum ſe coli voluerit, illos autem Deos gentium, quos iſti jam colebant, coli prohibuerit.* Cum autem de ipſo Chriſto quæreretur, alia etiam cauſa fuit, cur Senatus reclamaret. Porro ut Auguſtinus in eo libro multa inculcat, quæ ex noſtro Octavio repetita videri poſſent, ſic & quod eleganter reſpondet de excidio Hieroſolymitano, Octavii de eadem re reſponſionem confirmat. Sed ſingula nunc deſcribere nihil attinet. Redeo ad Minucianum auditorium.

Cæcilius Chriſtianos accuſat quod templa tanquam buſta deſpiciant. Fatetur Octavius. Nam & Clemens Alexandrinus in προτρεπτ. antea probaverat illa eſſe ſepulchra. Sed & Arnobius libro ſexto templa buſtis ſuperlata fuiſſe ait. Cæterum Chriſtiani alia poſtea ratione ex ſuorum Martyrum ſepulcris, non modo templa, ſed & altaria effecerunt. Neque non potuit Minucius ea vidiſſe. Sed ita eſt profecto. Etſi majores noſtri religionis nomine multa facerent in ſpeciem ſimilia iis quæ ab ethnicis fiebant: tamen quia alius erat finis, aliuſque uſus, ſua ſacra defendi poſſe ſciebant, etſi aliorum κακοζηλίαν damnarent. Sacrificiorum Romanorum ritus quam valde irrident? Atqui non diſſimilis eorum, quæ lege divina Judæis mandata erant, forma fuit.

Etſi autem Chriſtiani ætate noſtri Minucii ſua templa ſuperbe attollere ad exemplum ethnicorum non poſſent, tamen ſuas ſaltem habebant cryptas, & quaſdam etiam ædes & domus ſacras in apertis & editis locis, ut Tertullianus ait, & lubenter conveniebant ad illa ſuorum martyrum ſepulcra, quæ κοιμητήρια vocabant. Nam & hæc illis permiſiſſe Gallienum Imper. (qui Minucii ætatem non longo intervallo attigit) Euſebius ſcribit. Ridet autem Cæcilius, quod Chri-

Chriſtiani ſuos jam vita functos, non tam mortuos eſſe, quam dormire dicerent, & crederent, corporumque reſurrectionem futuram jactarent. Atqui & apud ſuum Homerum legerat, ὑπνώοντας ἐγείρειν, & apud Virgilium, Somnos adimere, cum de mortuis in vitam revocandis agitur. Quid præterea hîc reſponderit Octavius, conferri poteſt cum iis quæ antea Theophilus, Athenagoras, Juſtinus, Tertullianus eadem de re ſcripſere. Nam hos ſecutus Minucius eſt. Ridet Cæcilius Chriſtianos quod cadavera ungant, non coronent. Atqui & Romani, etſi quid agerent, ignorarent, unguenta funebria habebant. Notus eſt ille Ennii verſiculus, *Tarquinii corpus bona fœmina lavit & unxit*. Et licet Leges duodecim Tabul. ſervilem unctụram cadaverum (ut ait Cicero) tollerent, aliam tamen relinquebant: & ipſi Juriſconſulti inter juſtos funeris ſumptus unguenta referunt. l. 37. De religioſ. & ſumpt. fun. Quod ad coronas cadaverum attinet, fatetur Octavius Chriſtianis ineptas videri: & eos propterea in eo genere ethnicos imitari nolle. Tertullianus in lib. de Cor. milit. ait, à ſeculo coronari & ipſas libitinas: & ipſe Cicero pro Flacco meminit aureæ coronæ impoſitæ mortuo cuidam Caſtricio. Verum quid antiquæ leges Rom. de coronis cadaverum ſtatuerent, dixi ad duodecim Tab. Denique ridet & indignatur Cæcilius, apud Chriſtianos cadavera humari, non uri. Verum eſt verus illud, *Riſu inepto nihil eſt ineptius*. Quid Octavius? Simpliciter reſpondet, antiquam eſſe ſuam & meliorem ſepeliendi conſuetudinem. Quod & Arnobius reſpondit. Nam & poſt Minucium mota iterum hæc quæſtio eſt. Atqui Romani poterant ſui ſaltem Ciceronis librum ſecundum de legibus legiſſe, qui hunc morem defendit & confirmat. Et Plinius libro ſeptimo, capite quinquageſimo quarto, Ipſum, inquit, cremare, non fuit veteris inſtituti apud Romanos: terra condebantur. Sane Tertull. de cor. milit. ait: Chriſtiano non licuiſſe cremare. & in lib. de reſurrect. carn. ridet eos, qui atrociſſime (ut ait) exurunt defunctos.

Porro Auguſtinus libro undecimo Confeſſ. ſignificat, in Eccleſia Oſtienſi peculiarem aliquem etiam fuiſſe morem humandorum corporum. An is quoque jam tum in uſu eſſet, cum ibi ageret Minucius, neſcio. Ridiculum vero, quod Cæcilius, ſeverus ſcilicet cenſor, Chriſtianos accuſat, quia neque unguentis delibuti, neque ſertis redimiti eſſent. Mirum, quod interea non miratur, eos tamen uſos jam tum fuiſſe oleo & chriſmate. Sane ſobriam, ſiccam, frugalemque vitam, hoc eſt, ab unguentis alienam, ipſi etiam ethnici laudare ſolebant: & Plato ex ſua Repub. quam optimam ſuo judicio fingit, Homerum non ejicit niſi unguento perfuſum & vittis redimitum, & (ut hic noſter Octavius ait) coronatum: cum ſignificaret ſeſe habere nolle cives tam molles. Ac ne longius abeam, Veſpaſianus quendam unguentis madentem, & gratias agentem pro impetrata præfectura, averſatus, Mallem, inquit, allium oleres. Sed quid non objiceret Cæcilius, cum etiam Chriſtianos accuſet, quia

flores

flores naribus ſupponerent, nec capiti coronando imponerent. Atqui ipſe Lucianus in ſuo Nigrino ipſos Romanos rectius irridet, quod Chriſtianos hic non imitentur, & faciant contra naturam, planeque nihil aut ſapiant, aut ſentiant. Adde Tertull. de cor. milit.

Ceterum Cæcilius, ut alter Lucianus in Peregrino, Chriſtianos irridet, quod colant hominem crucifixum. Octavius breviter negat hominem tantum eſſe, quem colunt: & regerit, adverſarios potius eſſe ἀνθρωπολάτρας, qui reges tanquam Deos colant, & per eorum etiam genium jurent: quin imo gravius puniant ita pejerantem, quam ſi quis ſuum Jovem jurando ſciens falleret. Suſpicor hic notari quandam conſtitutionem Alexandri Severi: quæ tamen relata eſt in libros Juris. l. 2. Cod. de rebus credit. Sane olim Chriſtianos noluiſſe uti tali formula jurisjurandi, teſtis eſt Tertullianus in Apologet. Sed tanto magis miror, eam poſteriorum Cæſarum Chriſtianorum legibus commendari.

Cæcilius contumelioſe objicit, Chriſtianos etiam ipſam crucem adorare. Negat Octavius. Adverſarius iis, ut furciferis maledicit. Noſter (non enim eum pudet crucis Chriſtianæ) cruciferos ſuo modo dici, non recuſat, & de ſuo crucis ſigno religioſo (quod certe majoribus olim noſtris familiare fuit) reſpondet, quod antea Juſtinus & Tertullianus ſcripſerant, & poſtea Lactantius lib. quarto, capite vigeſimo ſeptimo. Nam & quanti illud fecerit Conſtantinus, notum eſt: certe ut vulgo res minus eſſet ignominioſa, edixit, ne deinceps facinoroſi cruci affigerentur. Non deſiit tamen Julianus Apoſtata, ut Cæcilius, Chriſtianis ignominiæ cauſa exprobrare crucis cultum, ſicuti ex Cyrillo intelligi poteſt.

Mira eſt impudentia calumniæ. Eo tandem evaſit, ut neſcio quæ ſacrorum monſtra Chriſtianis objicerent adverſarii, & qualia demens (ut quidam Poëta dixit) Ægyptus portenta colit. Audet etiam Cæcilius fingere illos adorare caput aſini, quanquam primus hoc non finxerit. Octavius tam putidam calumniam infitiatione depellit, & id potius de adverſariis vere dici poſſe, recriminando probat, ſecutus ſuum Tertullianum: qui & Chriſtianos vulgo dictos eſſe aſinarios, & Chriſtum ipſum auribus aſininis tanquam aliquem Midam ab impio pictore expreſſum fuiſſe narrat. Talem autem confictam fabulam eſſe ſignificat, quod Cornelius Tacitus mentiendo tale quippiam de Judæis recitaſſet. Verum & ante Tacitum multis annis Appio Alexandrinus tempore Caligulæ in Judæis accuſaverat quandam ὀνολατρείαν. Cæterum cum Joſephus tale mendacium jam refutaſſet, minus ignoſcendum eſt Tacito, qui in eo perſtat; minime vero illis, qui majori etiam impudentia Chriſtianis hoc probrum aſpergunt.

Turpius eſt, quod Cæcilius eodem pudore clamitat, eos colere neſcio quæ pudenda. Ecquo ruit impura maledicentia? Octavius ſuæ verecundiæ eſſe intelligit, id longiori oratione non refellere. Interea audi-

audire cogitur alia non minus nefanda, cum Cæcilius declamaret, nefarios eſſe Chriſtianorum cœtus antelucanos, inceſto & parricidio pollutos, prope ut olim erant Romæ Bacchanalia. Octavius talia crimina non ſolum abs ſuis depellit, ſed etiam retorquet in adverſarios. Quam inceſta eſſent Romanorum ſacra, non eſt ignotum. Nam & eorum Poëta, Nota Bonæ, inquit, ſecreta Deæ. Diu etiam humanas victimas immolarunt: etſi in aliis gentibus hanc, non jam dico ſanctam, ſed ſanguinariam & ſceleratam feritatem reprehenderent. Eſt autem memorabile, quod Plutarchus in Problemat. narrat eos obtendiſſe ad hoc ſuum factum excuſandum, aliorumque damnandum. Mirum vero, Chriſtianis ſacra talia objecta fuiſſe. Fuit tamen vetus & diuturna hæc calumnia: & quidem promiſcuæ libidinis coitio, & quia Chriſtiani ſeſe fratres ſororeſque appellarent, atque etiam oſculo ſeſe invicem exciperent. Quid dicam oſculo quoſdam impudice abuſos eſſe, ut & fatetur & conqueritur Clemens Alexandrinus in Pædagog. Chriſtiani ſatis multa caſtiſſimi ſui pudoris teſtimonia opponebant. Sed nihil audit impudens malevolentia, quæ ut linguam habet intemperantem; ſic neque frontem, neque aures habet. Sane & olim Appionem tale quippiam de Iudæorum cœtibus confinxiſſe narrat Ioſephus. Ergo nihil noſtris tali infamia oppreſſis aliud ſuperſuit, quam, quod ſcite & eleganter Æſchylus ait, τὴν ἀλήθειαν ἀνατιθέναι τῷ χρόνῳ. Non erant impoſtores, qui verba darent: non homines clamoſi & impotentes, qui conviciis, maledictis, libellis famoſis adverſarios viciſſim opprimere vellent. Rebus ipſis falſum refellere, & eo tandem modo vincere ſedendo & ſilendo, malebant: & bona interea conſcientia ſeſe ſuſtentabant atque conſolabantur. Sic bonam cauſam agebant bene.

Mirum rurſus, Cæcilio tam inſolentem viſam eſſe illam inter eos fraterni nominis communionem, cum & ipſe Ulpianus ſcripſerit, eum, qui fraterna charitate diligitur, etſi frater non ſit, recte tamen fratrem ſimpliciter appellari: quod & in libros Juris relatum eſt, L. quinquageſima octava De hæredib. inſtit. Quinimo & olim ipſos Eſſæos, ante tempora Chriſtianorum, ita ſeſe invicem compellaſſe, didici ex quodam Philonis fragmento, quod extat apud Euſebium περὶ παρασκ.

Horribilius eſt alterum quod objiciebat crimen infanticidii: cœpitque hæc calumnia paulo poſt tempora Trajani, & ad Conſtantini ætatem perduravit, & quidem cum tragica ſuſpicione cujuſdam cœnæ Thyeſteæ. Sed unde hæc ſuſpicio? An quia Chriſtiani dicere ſolerent ſe veſci corpore & ſanguine Chriſti? ſicut e diverſo narrat Auguſtinus quoſdam aliquando exiſtimaſſe ab Chriſtianis adorari Cererem & Bacchum, cum audirent in eorum myſteriis tanti fieri panem & vinum, neque alioqui rem intelligerent. Quid dicam, quod Epiphanius narrat quoſdam hæreticos, qui Gnoſtici & Cataphryges & Pepuziani appellabantur, ſe vero Chriſtianos eſſe mentiebantur, commiſiſſe, quod hic Cæcilius omnibus Chriſtianis objicit? Sed an æquum

æquum fuit, ut viris bonis propterea affingeretur; quod ab iis erat alieniſſimum? Adverſarii loco probationis obtendebant famam & rumorem. Sed nullo quoque jure id fieri, leges civiles pro noſtris reſpondebant, & ipſe Quintilianus dixit, nulli non etiam innocentiſſimo accidere poſſe fraude inimicorum falſa vulgantium, ut ſiniſtro rumore laboret. Quam vero procul abeſſent Chriſtiani abs omni homicidio, ſatis Octavius oſtendit, cum ne homicidium quidem in ludis gladiatoriis ſpectare eos per ſuam religionem potuiſſe narrat, quod & antea Theophilus dixit contra Autoly. & eodem tempore Athenagoras in Apologia, & latius Tertullianus in libro de Spectacul. & poſtea Lactantius libro ſexto, capite vigeſimo. Sed neque cæſæ pecudis ſanguinem guſtaſſe noſtros Minutius affirmat, ſicuti & Tertullianus. Sic enim quam Apoſtoli repetitam Nohæ legem rurſus tulerant, multis ſeculis noſtri diligenter obſervarunt, non minus quam Apoſtolicum in eadem Synodo decretum περὶ πορνείας. Certe quam honeſtum, religioſum, pudicum, caſtumque fuerit Chriſtianorum ſolenne convivium, quod Ἀγάπην appellabant, Cæcilius, ſi verum ingenue dicere, quam improbe mentiri noluiſſet, intelligere potuerat non ſolum ex Tertulliani noſtri apologia; ſed & ſui Plinii quadam ad Trajanum epiſtola. Sed petulantiam projectæ maledicentiæ quid refrenare poſſet? Dixi de eo convivio plura in annotationibus ad illam epiſtolam, quæ jam repetere nihil attinet. Utut autem nocturni Chriſtianorum cœtus innoxii eſſent; tamen obſtabat lex duodecim Tab. multis decretis confirmata; & gravia erant judicia de collegiis illicitis. Noſtri vero reſpondebant; nihil Reipub. eſſe periculi à ſuis coitionibus, quia eſſent alieniſſimi ab omni vel ambitione vel ullius dignitatis cogitatione, nihilque eſſet in repub. quod affectarent, ſed ſua eſſent privata conditione contenti, ut Tertullianus in Apolog. reſpondet.

Cæterum ut jam præteream reliqua capita vel accuſationis Cæcilianæ, vel Octavianæ defenſionis, illud obſervare juvat: cum calumniator ingenioſus & acer nihil non vel confingat vel exaggeret, & majeſtatis quædam leviora crimina adjungat: præteriiſſe crimen perduellionis, quod & alii antea objecerant, & ad reos ſtatim opprimendos inprimis idoneum eſſe videbatur. An id diſſimulavit, quia ne tenuis quidem ejus eſſet ſuſpicio? Fuit certe perpetua hæc majorum noſtrorum gloria, quod nullis injuriis tam irritari potuerint, ut in principes aut tyrannos, etſi ab iis indigniſſime vexarentur, hoſtili animo eſſent, aut ullis adverſus eos conjuratis conſpirationibus (quæ tamen alioqui & ſpecioſæ & frequentes tunc erant) aſſentirentur: aut quid ſua patientia, tolerantia, modeſtia, continentia dignum eſſet, non meminiſſent. Tantum abeſt ut eſſent aut turbulenti aut ſeditioſi, aut immani cupiditate ultionis abriperentur. Nam etſi ea multitudine ſepti eſſent, ut facile poſſent conficere quod in hoc genere inſtituiſſent, tamen fas non eſſe putabant. Et vero ſuæ alioqui religionis & principia ſuſtuliſſent, & fundamenta ever-

tiſſent. Imo vero humanæ ſocietatis vincula omnia diſſolviſſent. Quid multi etiam philoſophi ambitioſe prædicarent de tyrannicidis, notum erat. Sed noſtri talibus flabellis incendi ſe non patiebantur; quantum abeſt ut religionis nomine ad publicum parricidium incitarentur? Nihil eſt prætermiſſum quod eos inflammare poſſet, & furor fieri dicitur læſa ſæpius patientia. Sed eos religio continuit, & ad invictam modo patientiam armavit. Id vero, de quo etiam quæri hoc tempore audio & miror, perpetua plurium ſeculorum hiſtoria nos alias confirmabimus. Illud modo breviter attingam, quod Minucius dicere potuit, ac paulo ante ejus ætatem accidit.

Tertullianus ad Scapulam, *Circa Majeſtatem*, inquit, *Imperatoris infamamur: tamen nunquam Albiniani vel Nigriani vel Caſſiani inveniri potuerunt Chriſtiani.* Juvat & alterum ejuſdem Tertulliani locum, cujus memoriam veterem hiſce temporibus renovari plurimum intereſt, aſſcribere. *Unde*, inquit in Apolog., *& Caſſii & Nigri & Albini? unde qui inter duas lauros obſident Cæſarem? Unde qui faucibus ejus exprimendis palæſtricam exercent? Unde qui armati palatium irrumpunt, omnibus Stephanis atque Partheniis audaciores? De Romanis, (ni fallor) id eſt, de non Chriſtianis.* Ne hunc quidem locum ex hiſtoria illuſtrare gravabor. Avidius Caſſius, Syriæ Legatus, adverſus M. Antoninum Imp. ſurrexerat, cum prætexeret ſe Rempub. reſtituere atque conſervare velle, quam Marci diſſoluta indulgentia peſſundaret. Chriſtiani tamen qui in Marci exercitu adverſus Marcomannos tam frequentes fuerunt, Caſſianæ factionis nulli fuerunt. Commodum impurum tyrannum & noſtris infeſtiſſimum domi ſtrangulari Romani curarunt, qui illi maxime erant familiares. An his Chriſtianus ullus adfuit? Septimio Severo, qui ad Imperium gladiatorio animo viam affectabat, ſeſe oppoſuit Peſcennius Niger in Syria, & deinde Clodius Albinus in Britannia Galliaque, cum uterque tam bono jure armatus, quam Severus, ſibi eſſe videretur. Nam & ipſe Tertullianus in libro de Pallio, hoſce non minus quam Severum, Auguſtos aliquando agnovit atque appellavit. Chriſtiani tamen in eorum vel exercitu vel factione nulli inventi ſunt. Plautianus, qui Principi proximus erat, & poſt eum maximæ auctoritatis, ut Severus & Caracalla, à quibus fiebant multa crudeliter, jugularentur, immittit in curiam ſuum Præfectum, & eodem paulo poſt irrumpit. An Plautianum Chriſtiani ſecuti ſunt, quorum intereſſe videbatur tyrannos illos tolli? Imo vero potius Severum jam decumbentem illi ſuo etiam oleo curarunt, ſanaruntque, ut teſtis eſt Tertullianus ad Scapulam, ubi & ſolennes Eccleſiæ preces pro Principibus commemorat. Tum addit: *Ex regula patientiæ divinæ agere nos ſatis manifeſtum eſt, cum tanta hominum multitudo, pars pene major civitatis cujuſque, in ſilentio & modeſtia agimus. Abſit enim, ut indigne feramus ea nos pati, quæ optamus: aut ultionem à nobis aliquam machinemur, quam à Deo expectamus.* Non diſſimilia ſunt, quæ repetit in Apolog. & digna

digna ſunt, quæ his quoque temporibus inculcentur. Certe ait; Chriſtianos facile paucis ſæculis vel una nocte potuiſſe ſeſe ulciſci, ſi aut fuiſſent aut eſſe voluiſſent (quod tamen jam à temporibus Neronis dicebantur) incendiarii. *Sed abſit*, inquit, *ut aut igni humano vindicetur divina ſecta, aut doleat pati, in quo probatur.* Ait, illis, ſi aperte agere & vim vi repellere voluiſſent, minime defuiſſe vim numerorum & copiarum. *Sed*, inquit, *apud iſtam diſciplinam magis occidi licet, quam occidere.* Ait, illos etiam ſine armis potuiſſe vincere ſecedendo, & vacuum Romanis ſuum orbem relinquendo, ſi alio migrare voluiſſent. Tum enim defuiſſent quibus imperaſſet Rom. Imperator Adeo pauci ſupererant, qui non eſſent Chriſtiani. Sed noſtros & cives manere voluiſſe, & ad hoſtes Romanorum tranſire noluiſſe ſignificat, & interea tamen à Romanis appellatos eſſe non hoſtes modo, ſed & principum & humani generis hoſtes. Cæterum tam injuſta & aperta fuit hæc injuria, ut ipſos tandem hoſtes Chriſtianorum puduerit tam & ingrate agere, & loqui impudenter. Ergo Cæcilius, quantumvis eſſet impudens, erubuit iis aliquod perduellionis crimen affingere. Quidvis aliud objicere, carpere, mentiri, calumniari maluit. Sed neque Chriſtianis aſcribit cauſam publicarum calamitatum: quod tamen eo tempore alii adverſarii odioſe facere imprimis ſolebant. Triſtiſſima ſane, ætate Minucii, erat facies Romani imperii, horribiliſque dilaceratio atque confuſio. Quid dicam genus omne malorum tunc inundaſſe? orbemque & conceſſum & permixtum bellis, incendiis, inundationibus, terræmotu, civitatum ruinis, gentium regnorumque excidiis; denique confectum & fame & peſte publica? Non committit tamen Cæcilius, ut (quod vulgus tunc clamitabat, & ante poſtque multis ſeculis jactatum eſt) calumniaretur, Chriſtianis totum illud chaos acceptum ferri debere, eorumque ſanguine eſſe expiandum. Ante Minucii ætatem Tertullianus, Si, inquit, Tiberis aſcendit ad mœnia, ſi Nilus non aſcendit in arva, ſi cœlum ſtetit, ſi terra movit, ſi fames, ſi lues, ſtatim CHRISTIANOS AD LEONEM acclamatur. Non minus odioſa & immanis erat acclamatio tempore Cypriani, ut ex hujus ad Demetrianum epiſtola ſatis apparet. Eadem & tempore Arnobii. Nam & hic in ſuis adverſus gentes libris laborat, ut hac publici odii & invidiæ flamma noſtros liberet. Quid ipſe poſtea Symmachus? Nonne audet talem rurſus cantilenam canere? Certe dignus erat, qui audiret, quod aliquando Romæ poſt mortem Commodi Imp. acclamatum eſt: DELATORES AD LEONEM. Sed noſtri abs ſanguine & ultionis cupiditate erant alieni. Ambroſius non paſſus eſt eum in crimine tam falſo diutius exultare. Sed cum non multo poſt urbs ipſa capta atque direpta fuiſſet, non erubuerunt impii calumniatores talem poſtremo cladem religioni Chriſtianæ aſcribere: coactuſque eſt rurſus Auguſtinus tam terræ maledicentiæ occurrere. Nam & propterea ſe ſuos de Civitate Dei libros ſcripſiſſe fatetur. Agit ergo minus malitioſe Cæcilius, qui aliorum exemplo talem fa-

facem in noſtros non contorquet, neque eorum innocentiam tam indigne onerat. Imo vero iis, ut miſeris, ut victis, ut ſervis, ipſe tanquam magnis victoriis elatus, & ſumma felicitate cumulatus, ſuperbe inſultat: & hoc nomine tam illorum religionem faſtidioſe deprimit, quam ſuam glorioſe attollit ſuperſtitionem. Sic enim profani homines ex fortuna & rerum ſucceſſu pendent. Sic ipſe Cicero pro Flacco contumelioſe exagitat Judæorum & gentem & ſacra. Sed & Appionem Judæis ſervitutem, & ærumnas, tanquam falſæ religionis teſtimonia, confidenter objeciſſe, ex Joſepho intelligimus. Mirum vero, poſt tempora quoque Conſtantini, Julianum Imp. noſtros eadem ratione impetiiſſe, ſicuti ex Cyrilli reſponſionibus cognoſcimus. Quanto id magis potuit Cæcilius, qui Chriſtianos, niſi afflictos, miſeros, pauperes, nullos viderat? Itaque magno ſupercilio & faſtu & contemptu eos deſpuit, & tanquam *καθάρματα καὶ περιψήματα* (utor Apoſtoli verbis) proculcat. Sed Thraſonicos ejus ſpiritus altiori animo deſpicit Octavius, iiſque ſanctam quandam ſuperbiam opponit, qua & in paupertate divites, & in ſervitute liberi, & in media denique morte victores eſſent noſtri. Utut autem Cæcilius initio deſpumans, & intemperanter convicia profunderet, & minas efflaret, & ampullas horribiles projiceret, denique Chriſto inſultaret: tamen veris victus paulo poſt cedit, neque arbitri, judiciſque Minucii ſententiam expectat, ſed ultro illi occurrit. Admirabilis profecto converſio, præſertim tam repentina. Sed ea oſtendit, ſanabiles multos Romæ fuiſſe, qui videbantur alioqui depoſiti & deplorati: veritati vero errorem facile cedere. Ergo Cæcilius quadam veluti in jure ceſſione Octavio vindicanti addici poterat. Certe vinci dedique non recuſat, & Octavianæ orationis quodam quaſi fulmine perculſus, tanquam alter quidam Paulus, ſubito religionem, quam ignorans oppugnaverat, admonitus complectitur. Vellem autem, Minucius nobis quoque expoſuiſſet totam hujuſce *μετανοίας* hiſtoriam: ut &, qua lege, qua conditione, quibus ſponſoribus, quo ritu, qua ceremonia, Cæcilius Romam reverſus, in Eccleſiæ collegium & communionem cooptatus fuerit, intelligeremus. Nam & antiqui illius moris memoria expetenda eſt. Sed quod Hieronymus ad Chronica Euſebii, & Auguſtinus libro octavo Confeſſion. narrant de duobus aliis ejuſdem & conditionis & ordinis, & gentis, & ingenii viris, Arnobio & Victorino: cogitemus factum quoque eſſe de Cæcilio. Imo vero hic Cæcilius fatetur, ſeſe, poſteaquam intellexit, quid non ſit vera religio, deſiderare intelligentiam, cognitionem, inſtitutionem religionis veræ; eam vero catècheſin in diem ſequentem fuiſſe rejectam Minucius ſcribit. Sed tanto magis doleo, alteram hanc ſcholam, quæ Minuciani libri optima & maxima pars fuiſſet, non editam eſſe: ſaltem non extare. Nam neque ſatis eſt, falſum refellere: verum etiam docere oportet: ut & quid non ſit, & quid ſit Deus aut religio, exponatur. Sed bene habet: quod hic deſideramus, ſarcire

cire poteſt Auguſtini liber de Catechizan. rudib. qui & leges & formulam veteris catecheſeos eleganter deſcribit : & quomodo ſit agendum cum doctis & literatis, etiam monet: neque diſſimilem Minucii ætate credo catecheſin fuiſſe : & his quoque temporibus non obſervari miror. Juvat autem, ut Cæcilium audivimus accuſatorem & adverſarium, nunc rebus converſis ſpectare catechumenum. Catechumeni tunc etiam appellabantur auditores, vel audientes, ſicuti ex multis Tertulliani locis apparet : erantque inprimis dociles, minimeque refractarii : quod & ipſe Lucianus in Philopat. indicat. Contentioſæ itaque diſputationes nullæ cum iis erant : ſed placidis monitionibus religio docebatur. Poſt catecheſin, qui jam ſua nomina Eccleſiæ dederant, ut baptiſmo initiarentur, appellati ſunt competentes : eorumque rurſus in ordine Cæcilium jam noſtrum conſpicere juvat. Poſt baptiſmum candidatus denique particeps fiebat τῶν μυστηρίων, à quibus antea procul abeſſe jubebatur. Neque ſane de iis, aut promiſcue diſputare, aut coram profanis hominibus diſſerere, majores noſtri ſolebant. Teſtis eſt Theodor. in Eran. Nam illa religioſius atque adeo timidius tractanda eſſe ſentiebant : & quorſum alioqui res evaderet, longe proſpiciebant. Itaque licet, cum accuſarentur eorum συνάξεις, magna cauſa eſſe videretur, cur exponere deberent quicquid in iis ageretur, tamen de myſteriis nihil dicunt in foro, neque de iis cum adverſariis aut contendunt aut litigant.

Atque hæc quidem hactenus breviter præmonere viſum fuit, ut ad Octavii Minuciani lectionem viam veluti præmunirem, quæ & Chriſtianarum antiquitatum memoriam nobis commendat, & ad eam renovandam nos excitat, qui & alioqui Romanas tanto ſtudio perſequimur. Atque utinam qui Romæ ſunt docti homines, & nullum non etiam lapidem revolvunt, nullamque non in ipſis lapidibus literam obſervant, ut antiquæ Reipub. aliquid eruant : veteris quoque Eccleſiæ monumenta (quibus eadem urbs abundat) colligerent, pluresque, qui in ea & vixerunt, & ſepulti ſunt, Minucios excitarent ! Satis jam, ſatis eſt novorum de religione libellorum. Veteribus potius in lucem revocandis hujus generis reliquiis operam demus : & ſimus aliquando doctæ antiquitatis potius quam inanis novitatis ſtudioſi : majorumque noſtrorum imagines & intueamur, & aliis, ne novi homines eſſe forte videamur, oſtentemus. Neque tamen, etſi eadem eorum religio, animuſque idem fuerit, eadem quoque ſemper facies fuit, idemve ſtatus. Non enim ſemper vexati abjectique jacuerunt, neque tam aut ingrati aut inepti fuerunt, ut optimo jure optimaque conditione eſſe recuſarint, cum hoc iis licuit per Principes Chriſtianos : neque tam fatui, ut hoc beneficio non uterentur : neque tam iniqui, ut ſi quid in ſuis Imperatoribus deſiderarent, paganorum (ut loquimur) tyrannorum loco eos haberent : neque tam moroſi, ut publicæ tranquillitati nihil quicquam condonarent. Loquor de iis, qui non fuerunt dege-

neres. Sed liberæ Eccleſiæ ſplendorem non vidit Minucius. Servientis modò ſquallorem vidit. Noſtrum vero eſt, utrumque ſtatum & utriuſque temporis conditionem recte conſiderare atque diſcernere: & hoc externæ (ut ita loquar) formæ temporumque diſcrimen prudenter obſervare, ut & antiquitatis memoria, & majorum noſtrorum exemplis recte utamur. Hic enim & prudentia magna & cautione maxima opus eſſe fateor: & cum lex nova rogatur fertur ſæpe illud UTI ROGAS, ſæpius iſtud ANTIQUO, nobis ut occurrat atque placeat, neceſſe eſt, reſque poſtulat. Inſculptum Romæ in veteri marmore eſſe dicitur, CANDIDA FULVO NOBILIOR AURO FELIX ANTIQUITAS. Sed ejus præjudiciis infeliciter abuteremur, niſi liberum integrumque judicium in iis diſcernendis atque deligendis adhibeamus: ne vel confuſe omnia miſceamus, vel malitioſe prætereamus, quæ imitari nos oportet; vel etiam quæ huic ætati non conveniunt, intemperanter urgeamus. Cum olim de teſtamentis ageretur, lex quædam civilis reſpondit, retinendum eſſe morem fideliſſimæ vetuſtatis. L. XVIII. Cod. de teſtam. Cumque de finibus & ordine gubernationis Eccleſiaſticæ quæreretur, audita in Niceno concilio eſt illa vox: ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΕΘΗ ΚΡΑΤΕΙΤΩ. Nulla tamen fuit ſuperſtitio, quæ intemperanter atque impotenter urgeret, quod Reipub. ſalus repudiaret. Et ut ſapientes Juriſconſulti, ubi de Magiſtratuum jure quæſtio eſſet, graviter reſpondebant, non ſolum ſpectandum eſſe, quid Romæ factum ſit, ſed etiam quid fieri debeat. L. XII. de offic. Præſ. Sic etiam ſpectare debemus, non ſolum quid majores noſtri fecerint, ſed & quo tempore, & qua conditione, quave fini. Neque non meminiſſe quoque oportet, quod Lex quædam monet, non tam exemplis quam legibus judicandum eſſe. Ergo facio perlubenter, ut & juriſprudentiam & hiſtoriam conjunctim aut colam, aut ſaltem colendam eſſe ſæpe profitear: & quidem utramque in utroque genere, humanarum dico & divinarum rerum, ſive civilium & Eccleſiaſticarum. Nam & earum intelligentia atque memoria talem horum ſtudiorum conjunctionem requirit: ut ſi Tiberius Imperator recte judicavit militarem diſciplinam (quod ait Suetonius) ex antiquitate eſſe repetendam: nos multo magis ſentiamus, rectiuſque dicamus, civilem & Eccleſiaſticam bona fide judicioque bono inde repeti debere. Interea vero, quia varie & periculoſe hic errari poſſe ſentio, iterum iterumque obteſtabor omnes bonos & cordatos, ut à factionibus averſi, & à ſtudio partium alieni, primum vetuſtati tantum auctoritatis tribuant, quantum illi debetur: deinde placide cogitent atque obſervent, non ſolum quid veteres Chriſtiani, tempore Minucii, facerent, cum aliud non poſſent: ſed & quid optarent, & ubi poſſent, faciundum eſſe ſtatuerent: & vero, quid tandem, cum liberi fuerunt, fecerint, ut & Rempub. & Eccleſiam recte conſtituerent.

Pau-

Paulus Leopardus libro VI. *cap.* XXIV. *Emendationum, quas ſcriptas ab eo eſſe anno* CIↃIↃLIX. *poſt biennium ſcilicet, quam ecloga Agatharchidæ Cnidii ab Henr. Stephano editæ fuerunt, (ut ſcribit ipſe* VIII. 18. *) quod contigit anno* 1557.

Arbitramur jam omnibus perſuaſum eſſe ſeptem duntaxat contra Gentes libros ſcripſiſſe Arnobium, quique octavus vulgo fertur, eum eſſe Minucii Felicis dialogum Chriſtiani & Ethnici diſputantium, qui inſcribitur Octavius, præſertim qui Adriani Junii hæc verba legerint ex Animadverſorum lib. 6. cap. 1. Arnobio qui ſeptem duntaxat adverſum Gentes libros edidit, accrevit octavus, quum ſit Minucii Felicis Octavius ab interlocutorum uno ita vocatus, nova ratione obliterandi auctoris. Hæc ille. Ut autem moroſis quibuſdam fiat ſatis, dicam nunc, quibus argumentis amicus noſter facile nobis probaverit hoc ita eſſe, cum primum illos libros nactus ad nos ferret. Utebatur D. Hieronymi inprimis teſtimonio, cujus hæc ſunt verba in epiſtola ad Magnum: *Septem libros adverſus Gentes Arnobius edidit, totidemque diſcipulus ejus Lactantius.* Si, inquit, ſeptem tantum Arnobii ſunt libri, quos ille continua oratione tractat, certe qui octavus Arnobii fertur, Octavius Minucii Felicis eſt, præſertim cum hic dialogo res tractetur, & à Lactantio verba citentur, quæ in hoc dialogo inveniantur. Lactantium enim de falſa religione ita ſcribere: *Minucius Felix in eo libro, qui Octavius inſcribitur* &c.

Fulvius Urſinus in dedicatione ad Gregorium XIII. *anno* MDLXXXIII.

Hoc etiam amplius: octavum librum male Arnobio inſcriptum auctori ſuo reſtituimus, & Minucii Felicis Octavium inſcripſimus. Cujus quidem inſcriptionis reſtitutio, ut ſciant docti per quem profecerint, debetur omnium honeſtarum artium vindici ac patrono Gulielmo Sirleto Cardinali, qui ut eſt in litteris oculatiſſimus, vidit primus, & pro ſuo illuſtrandæ veritatis ſtudio jamdiu indicavit recitari à Lactantio Firmiano verba quædam è Minucii Felicis Octavio, quæ haberentur in octavo Arnobii libro. Unde conjecturam fecit vir ampliſſimus ex Octavii nomine errorem fluxiſſe, & octavum illum Arnobio inſcriptum librum eſſe Minucii, non Arnobii, quem conſtaret ſeptem tantum libros, non octo ſcripſiſſe. Sed hæc ſunt à nobis latius relata eo loco, in quo veterum ſcriptorum de Minucio & Arnobio teſtimonia congeſſimus.

Idem poſt duo teſtimonia Hieronymi de M. Minucio Felice.

Minucii hujus librum eſſe qui falſo Arnobii octavus inſcribitur, conſtat tum ex eo, quod Arnobius ſeptem tantum libros, non octo edidit; tum ex hoc, quod opuſculum ipſum, dialogum eſſe Chriſtiani & Ethnici diſputantium, & Octavium inſcriptum fuiſſe ab Octavio, qui in eo Chriſtiani partes agit, legentibus facile apparet. Auctorem vero ejus Romæ fuiſſe cauſidicum, illud oſtendit, quod initio ſtatim habetur: *Nam negotii, & viſendi mei gratia Romam contenderat*, &c. & poſt: *Sane & ad vindemiam feriæ curam judiciariam relaxaverant.* Sed illud maxime omnium id ita eſſe convincit, quod cum Lactantius Lib. I. Cap. XI. ſic ſcribat; *Minucius Felix in eo libro, qui Octavius inſcribitur, ſic argumentatus eſt: Saturnum* &c.

Hadrianus Junius libro III. *Animadverſorum cap.* II.

Illud ex Minucio Felice in Octavio (is enim auctor eſt octavi libri Arnobio aſcripti, quod Morillonus admonuit juvenis extra omnem aleam ingenii poſitus) addendum eſt &c.

Joannes Meurſius in dedicatione Appendicis, ſive Excerptorum Exemplaris Regii MS. ad Petrum Scriverium Lugdun. Batavor. anno IX. *poſt mundi interitum, ſtilo Mathematico, quem mox explicat* CIↃ IↃ XCVIII.

Cum oſtenderem nuper Criticum Hypocriticumque meos JOSEPHO SCALIGERO, heroi incomparabili meique amantiſſimo, ille (ut ſcis) codicem ſuum Lutetiæ olim cum Regio exemplari MS. collatum à ſe communicavit. Sane, fateor, accidit mihi ea res multo jucundiſſima. Etenim vidi pluria loca utiliter augeri, meas conjecturas aliquot probari, non paucas item novas inveniendi anſam dari: quamvis revera ſæpe numero pro theſauro, quem ſperaram, carbones offenderim & merum ſterquilinium: e quo tamen, niſi me egregie judicium fallit, aliquas, ut ita dicam, gemmulas elicui. In hoc autem dialogo Minucius ipſe Felix libri auctor, judicis ſeu arbitri partes ſuſtinet; Cæcilius Natalis Ethnici; Octavius, Chriſtiani.

Deſiderius Heraldus in dedicatione ad Johannem Bochardum Lutetiæ Pariſiorum CIↃ IↃ CXIII.

Quum forenſibus induciis Tertulliani Apologeticum, quem olim recenſere & illuſtrare fueram adgreſſus, prælo ſubjeciſſem, Vir ampliſſime, ac temporis aliquid viderem mihi ſupereſſe; non

non abs re fore exiſtimavi, ſi elegantiſſimum M. Minucii Felicis Dialogum argumenti ſimilitudine & diſputandi ratione fere gemellum adjicerem. Et ſane quum Arnobii Editionem olim adornarem, fuerat mihi jam tum animus Notis aliquot libellum hunc donare, quod quum præſtare non potuiſſem, rem totam in aliud tempus rejeceram, fide tamen tantiſper obligata. Quum autem aliis occupationibus avocato fidem liberare fas nondum fuiſſet, hac oblata occaſione, ac præterea MS. optimum ex opulentiſſima bibliotheca Regia, Ampliſſimi Præſidis JACOBI AUGUSTI THUANI magni Galliarum noſtrarum ornamenti beneficio nactus, nomen hoc tandem expungendum putavi. Romanam igitur Clariſſimi viri Ful. Urſini editionem cum MS. Reg. contuli, atque illius ope maculas non paucas, quæ politiſſimo ſcripto hactenus inhæſerant, elui. Hanc autem dixi mihi legem, ut ab editione illa, quam ſciebam omnium fideliſſimam, ne tantillum quidem, niſi MS. Reg. præeunte, recederem, tanta religione, ut ea etiam ipſa, quæ vel primo aſpectu vitium ſuum produnt, retinuerim tamen, nec eruditiſſ. viri Sigiſmundi Gelenii, qui hæc omnia mutare non dubitaverat, exemplum, quod in pleriſque animadvertimus eſſe aleæ plenum, ſequi voluerim.

NICOLAUS RIGALTIUS LECTORI,

DE VARIIS EDITIONIBUS OCTAVII MINUCIANI.

ANni ſunt omnino centum, ex quo M. Minucii Felicis Octavius prima per typographos editione verſari cœpit hominum manibus eruditiorum. Exemplar annorum haud minus octingentorum in Vaticana Romæ ſervabatur. Ex eoque deſcripti ſeptem Arnobii adverſus Gentes libri prodiere; cum iiſque una pro libro ejuſdem Arnobii octavo Minucii Felicis Octavius. Nemo ſuppoſitum arguebat. Ipſe quidem vindicias libello ſuo ſatis clare poſcebat. Sed libellum percipiebat nemo. Ergo delatus in Germaniam Arnobius cum appendice ſua, in eas manus incidit, quæ ſtili Africani ſatis horridam libertatem imperioſa dictatura tam inverecunde ſubegerunt, ut pæne ſenſus ac mentis impotem reddiderint; fari juſſum, quæ nec ſomniare voluiſſet unquam. Ejuſdemque ſortis infelicitatem nec Minucius effugit. Miſellus Octavius! & ſuum & parentis ſui nomen amiſerat. Et jam non perſona, ſed liber octavus Arnobii dicebatur. Non ſine rubore talis audiebat, inter haud ignaros commentariorum Lactantii & Hieronymi, qui numerum Arnobianorum ſeptimo concludi teſtarentur, deque Minucii Octavio, clari parentis legitimo fœtu, fidem non ambiguam facerent. Quis crederet? Hæc monimenta non ſenſerat Eraſmus, qui tam multos ſimili caſu adflictos erexerat. Tandem inter civilis prudentiæ togatos, eruditione, judicio, pietate inſignis Franciſcus Balduinus Atrebas ex jure manu conſertum venit, & appellata fide publica docte & religioſe multa præfatus, datis notoribus, indiciis apertiſſimis, Arnobio non invito, abduxit Octavium, confeſtimque reddidit M. Minucio Felici. Sic peractum ſtatus Octaviani judicium anno Chr. ſupra milleſimum quingenteſimum ſexageſimo Hidelbergenſes typographi vulgaverant. Et tamen annis poſt triginta tribus, quaſi tota penderet adhuc in dubio cauſſa, Fulvius Urſinus ex ſcedis Petri Ciacconi Romanam Arnobii editionem inſtauravit, prima certe, & Germanica etiam, atque Batava, longe meliorem; ſed quæ diſſimulato Balduini præjudicio, totam ſibi judicii gratiam vindicaret: quaſi tum primum de ſtatu ſuo Minucius & Octavius certi eſſe inciperent ac ſecuri. Annis adhuc ſequutis

pro-

prope viginti, vir eximie doctus, & judicii admodum exacti, Joannes Voverius, Minucii ſextam editionem per Frobenianos accuravit. Notas appoſuit ſinceras collatione veterum, qui pro Chriſtianis apologetica ſcribſerant, perutiles. Et enim multa præcedentibus editionibus obſcura & depravata remanſerant. Vetus exemplar inſpexiſſe videtur ; illud ipſum ex quo Romanam editionem primam per Ferrarium & Priſcianenſem fuiſſe cuſam teſtatur Fauſtus Sabæus, præfatione ad Franciſcum I. cujus nomini majeſtatique opus dicatum fuerat, & juſſu quidem, ut videtur, Pontificis maximi. Is potentiſſimo Principi vetuſtorum exemplarium bibliothecam inſtituenti, cum editione Arnobii typographica veteres etiam membranas, unde prodibat editio, donari voluit. Nam exinde in Bibliotheca Regia cenſentur: tanti plurimi æſtimandæ, quod Minucii vel Arnobii vetus exemplar aliud ullibi exſtare hactenus eſt incompertum. Annis poſt Voverium novem, ſeptima Minucii Felicis editio venit in lucem, ab Geverarto Elmenorſtio elaborata, Balduini præfatione recuſa, & Voverii notationibus interſparſis, adjectiſque inſuper veterum ejuſdem argumenti auctorum paginis locuples. Illic præterea variæ lectiones exhibitæ, ac ſæpenumero citatus perperam liber manuſcriptus. Non alius ſane quam ille Regius. Qui liber viſus eſt etiam Deſiderio Heraldo Juriſconſulto, cujus adeo poſt ceteras omnes accuratior editio anno poſt Elmenorſtium prodiit. Nos hac ipſa denuo cum eodem libro Regio commiſſa & comparata, deprehendimus quæ perſpicaces oculos effugerant aliquam multa, nec pauca etiam ſecus accepta quam velit ipſe Minucius. Ut jam opinari liceat, huic editioni noſtræ locum fuiſſe ſervatum. Nec offenſum iri de præcedentibus editoribus quemquam, ſi quid ſibi bono publico fiat, quod ipſe ſuis anteceſſoribus non ſine gloria, feciſſe dicatur.

EMENDANDA IN CONTEXTU ET ADDENDA.

Pag. 33, vers. 5. ante *Tum* appone notam V, & novum verſum inchoa.
90, 7. eos velut quædam
168, 1. hendi poteſt, tactu
171, 3. &, [1] ſi Deus
189, 4. Eleuſiniæ
197, 3. Sacerdotes, Cynocephalus inventor gloriatur, nec
293, 1. priis
334, 2. nec faſtidioſi ſumus,
339, 1. cera ſententia
344, 12. quamdiu eum caſte
345, 10. impie loqu.
370, 7. çum ſit

EMEN-

EMENDANDA IN NOTIS ET ADDENDA.

Pag. 7. col. 1. vers 37.
Diſcuſſa caligine] Quæ ad hac voces annotaverat Ouzelius, delevi, quoniam omnes ſatis noſſe hoc Latinum verbum credebam, atque etiam videbam iſta loca congeſta primum fuiſſe ab Sitzmanno ad locum Boethii pag. 141, ubi & ipſe Minucii locus adhibetur, ut merito ſic conſuluerim. Quid igitur? Nempe hæ glandes paſſim jacentes tamen ſunt, quibus & Cellarius poſt Ouzelium duo exempla addere, & paſcere ſe magnopere potuit ἀτροφίᾳ nuperi notarii ad Propertium III, 8, 13. pag. 265, ad quæ junctim toties manſa (ſunt enim multa eadem) & per vomitum, (non judicium: nam non eſt verbum proprium magis, quam *diſpellere nebulam* in Livio lib. XXII. aut quam proprium eſt *edere annos* apud cenſorem,) ejecta impudens ille canis rediit & deſcripta ſub ſuo nomine edidit.

15, 2, 12. Caſp. Barthii, lib. XLIII. Adverſar. 25.

16, 2, 16. ἐκπνοῆς, ut auram deſcribunt Scholia Sophoclis ad Ajacem. Frontinus II, 2, 7. *ingentes auras mane perflare.*

27, 1, *Suſpenſæ quieſcebant*] Hujus participii cognatum vocabulum manſit proprie Conſtantinopoli, ubi iſta pars portus, quæ ſubductas habebat triremes, dicebatur ἐξαρτήσεις, de qua collegit Freſnius du Cange in Conſtantinopoli Chriſtiana, ſed nec vim appellationis recte capiens, & ſe infauſte irretiens corrupta ſcriptura in loco Nicetæ Choniatæ ἐξάρτυσις, quum ipſe agnoſceret alia loca deſtinata fuiſſe fabricandis navibus.

31, 1. *Cur non agnoſco* &c? *& illam oculorum* &c.] Ut aliquid notaret, quod nemo ignoravit, Janus Broukhuſius, ingens ille quidam, fatigat ſe ad Propertium pag. 98. monendo iſtud *cur* ſemel poſitum bis capi debere, tanquam ullus aut intellexerit aliter aut intelligere poſſet. Plane otioſus ille monitor eſt.

32, 1, 27. percipiunt. Sed voces Minucii noſtri, quibus utitur *jactis & procurrentibus*, videntur innuere eum voluiſſe alludere ad proprie dictos Græcis προβόλους, de quibus noviſſime & docte ſcripſit Henr. Valeſius ad Theodoreti librum III. Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ cap. 25.

33, 1, 22. notiſſimæ. Mirum vero eſt ita non modo paſſim in editionibus exhiberi, ſed Heraldum diſerte notare MS. Reg. nihil mutare, quum mihi certe adſeveretur legi in illo *Neque hoc obſequii.*

34, 2. *In utroque v. genere verſatus repudiaris alterum, alterum comprobaris*] Quam trepide & obnoxie viri docti obediverunt Meurſio,

ſio, ut quum hic in appendice notaviſſet (Male MS. τὸ poſtremum *alterum* inducit) non modo paruerint illi dicto, ſed etiam iſti, qui copiam codicis veteris inſpiciendi habebant, ne hiſcere quidem ſuſtinuerint, & edere, quid in eo ſpectarent. Res autem ita ſe habet, ut indicat Meurſius, niſi quod is prave & temere ſcribat ſpeciatim de poſtremo. Melius dixiſſet ſemel modo poni τὸ *alterum*. Id ſatis fuerat. Et ſic fecerunt elegantiores, ut ubi bis poneretur vulgo, maluerint ſemel omittere. Id quod imitari nunc placuit Minucio, præſertim cernenti Tullium ſuum eo delectari, ut II. Verr. 21. *Ibi inauratam iſti, & alteram filio ſtatuam poſuerint.* II. De lege Agrar. cap. 8. *Licinia eſt lex, atque altera Æbutia.* Pro Flacco 36. *Epiſtolam mater ejus profert, & alteram ſoror.* Denique id probant varia exempla in paternis notis ad Livium III, 37. collecta. Itaque poſthac exhibebitur in *utroque viv. genere verſatus repudiaris, alterum comprobaris.* Prius enim ſolent omittere. Ita ſcio exſtare in unico libro cap. XXIV. *Quorum ritus ſi percenſeas, ridenda, quam multa etiam miſeranda ſunt.* Immo unus ille Sabæus in prima Romana caſte ſequutus membranas antiquas ſic retinuit: ſed poſt eum interjecerunt alterum *multa*. Qua quæſo auctoritate?

1, 36. vocis ſecundæ tres.

35, 1, 18. Wower. Et certe ita legitur in unica membrana, ut id admitti debeat, de quo vide Paternas obſervationes in Eccleſ. cap. XXI.

36, 6. *Indignandum omnibus indoleſcendumque eſt*] Recte hæc propugnat Rigaltius, ſi abjicere vult conatum Fulvii Urſini *immo* ſubſtituentis pro *omnibus*. Sed quum is exhibet *indignandum omnibus, indoleſcendum eſt*, prout anteceſſerat Sabæus ſine copula, certe illam introducere non debuit, quum abſit ab MS. qui unicus ſupereſt. Etiam omiſerat illam in utraque ſua Heraldus, quum Wowerus libere ediderit *indignandum omnibus, imo indol.*

41, 1, 34. *Secundum illud vetus Sapientis oraculum*] Joh. Jenſius, Vir Doctiſſimus, monebat videndum, num *ſapientes* præſtet, ut valeat ſapienter agentes.

62, 2, 5. agnoſcant. Interim iſte omnium lector Janus Broukhuſius ad Propert. pag. 420, quum citaſſet locum Minucii, notat [ceterum matronam vocant, quotquot hujus hiſtoriæ meminerunt: & quis non meminit? . . . . nimirum ex uſu ſermonis Romani, quo virgines dicuntur & mulieres nuptæ etiam quæ pepererunt] Primo pauci ſunt, qui matronam vocant. Non Propertius, quem ibi tractat, non Suetonius, non Ovidius in locis ibi citatis: non Hieronymus à Wowero citatus, non Lactantius ab Elmenhorſtio. De poſteriore edidi quid mihi videatur.

63, 1, 18. exhibens. Unde apparet temere Barthium lib. XLIII. adverſ. cap. 25. probare lectionem neſcio cujus *ſicut oſtenderant ſe*, & mi-

& militaris ferocia J. Broukhuſii ad Propertium pag. 317. legentis *ſicut ſe oſtenderant*, ut Urſini victoriam adjuvet vel magis fiat cladis acceſſio. Cl. Jenſius rogabat an *ſicut oſtenſi erant*?

63, 1, 25. *Rigaltius*. Sed in MS. exſtare ſcio *qui anhelis*, *ſpumantibus equis*, nec id oportuit mutari, præſertim quum in utraque Romana editione ſic cum fide legeretur, & Urſinus demum in margine addiderit *anheli*.

65, 1, 28. pro iſta nota velim hanc ſupponi. *Deciorum devotio rata teſtis eſt. Teſtis & Curtius.*] Nimis bene cogitavi de Rigaltio, qui illas voces *teſtis eſt* expellit, ut nimis interdum ſibi indulſit; quum exſtent in MS. & propterea retineri debeant, ut fecerunt plerique ante eum, non modo Heraldus, ſed & utraque editio Romana, ut neque mutari quidquam mereatur. Unde etiam, quum mox in MS. legatur *mole vel honore*, idque percommode interpretetur Rigaltius, non ſequar Wowerum vel Heraldum cogitantes *vel onere*, quod tamen ita placuit inepto novatori Broukhuſio, ut in Propertianis bis citet pag. 275. & 348, dum ad optimæ fidei codicem MStum perinde nunc attendit, quantum in Ovidii Arte Amatoria adjuvanda reſpicit codicem quoque Regium, adeo commendatum ab Nic. Heinſio. Onere quemadmodum Curtius hiatum coæquare potuerit, non aſſequor.

90, 2, 23. *Inter eos quædam libidinum religio.*] Tranſlatio audacior eſt, quam ut tolerari queat, niſi paululum mollita. Quod optime cavit Minucius ſcribendo *velut quædam*. Sic enim exſtat in MS. ſic legitur in editionibus. Ex Rigaltiana primum excidit per incuriam præſidis, ut opinor, & Batavæ fruſtra imitatæ.

96, 1, 28. *Hominem*

97, 11, 3. *μετελάμβανον*

100, 1, 15. *Ebrietate*] MS. *ebrietatis*. Corrige *ebriatis*. Meurſius.

103, 1, 14. *a la Religion*

110, 1, 28. ἐκεῖνος &c. Huc etiam referri debet, quod de Colchis memorat Ælianus IV. Ποικιλ. 1. *Κόλχοι ἐν βύρσαις θάπτουσι, καὶ καταῤῥάψαντες ἐκ τῶν δένδρων ἐξαρτῶσι.* quippe quorum carnes & ipſæ ſic evaneſcunt

119, 1, 22. Hanoviana. Sed & Thom. Reineſius in libro 111. Var. lect. cap. 15. pag. 574. *querquerum* abſolute pro febre apud Min. Felicem Oct. p. 25. Certe

135, 11, 6. *audiens*. Eſt prorſus eadem pronunciatio, qua utitur Salluſtius initio Jugurthini belli: *Ubi per ſocordiam vires, tempus, ingenium defluxere, naturæ infirmitas accuſatur. Suam quippe culpam auctores ad negotia transferunt.*

141, 1, 1. *nulla eſt bona: qua*

163, 11, 10. *Ægypti ſiccitatem temperat*

176, 11, 5. ſuggereret

10. *tuerit*

190, 11, 33. conceſſi, etiam miratus, cur ſic illi edant citentque, quum

quum Græci paſſim Περσαῖον ſcribant.

193, II, 19. *canes ad venationem* vel *ad venandum*

32. referre. Hirundinis ſimilitudine non egebant, quum ipſam ſemper poſſent habere, aut effigiem melius factam, ut ſiſtrum formam ſuam inde non videatur accepiſſe. Relinquo

195, I, 4. νῦν

198, I, 19. *ſtimulat numero cava tibia mentes.*

201, I, 32. *fortior ipſe futurus*

203, I. 6. apud Claudianum

205, II, 7. *Wowerus.* Ex cujus unius leviſſima ſuſpicione citans hunc locum in Propertianis pag. 192. ille inſanæ audaciæ Broukhuſius audet eam vocem omittere, ignarus quam per riſum nunc eam objectet & interponat Minucius.

208, I, 18. ſed & papillæ tanquam tubera

II, 40. pag. 234. Ceres

209, I, 31. editionibus Minucii

214, II, 19. nonnihil

221, I, ult. erat. Stator tunc in nummis celebrabatur. Sed

236, II, 17. *reperiretur*

237, II, 1. *ornare.* Ex quibus patet, quam immunde in mundiſſimo, ut vocat, ſcriptore verſatus fuerit Camarinæ lepos Broukhuſius in Propertianis pag. 198. pro Minuciano citans etiam *creari.*

241, II, 23. ligneum, æreum, argent.

32. lignumve, aut æs, vel arg.

243, I, 14. doctiſſimi Heraldus & Rigal.

15. vindicaverunt

249, I, 4. ſuos morſicantes

254, I, 25. *Bellorum exuviæ, truncis affixa tropæis Lorica.*

271, II, 31. *Vel quæ non ſunt, videri* &c.] Clariſſimus Jenſius indicabat ſe videre, qui explicari poſſit; crediderit tamen excidiſſe *faciunt*, vel tale quid aliud.

283, II, 29. tutantibus. Et cur non retinuit *quem timueris?* ut cap. 37. *tam times, quam timeris*

286, I, 8. *Inceſtos, parricidas etiam, defendendos*] Notabat eruditiſſimus Jenſius: Omnino hanc diſtinctionem poſtulat Latinitas, & argumentandi vis, *Nos tamen cum ſacrilegos aliquos & inceſtos, parricidas, etiam defendendos* &c.

287, I, 23. pudicum

288, I, 5. *noſtris*

12. *commenti*

289, I, 15. Chriſtianis

291, II, 28. *vervecum*

30. externis

34. confecta

292, I, 6. *encore*

8. *tetes*
10. *mangé.*
29. Αἴγυπτον
300, I, 32. *voce*
347, II, 1. nutrient fontes
348, II, 8. *nutrient fontes*
11. quarto ? Immo Rigaltius in Erratis typographicis juſſo deleri notam diſtinctionis aperit quarto caſu intelligi velle. Quocunque
37. enim quædam vel quorundam tales
352, II, 10. eorum doctrina iſta, ut
366, I, 15. *Diſputaturi*, & vers. 20.
384, I, 27. pellendas aut cremandum facem.

IN

INDEX

RERUM ET VERBORUM MEMORABILIUM

IN

MINUCII FELICIS OCTAVIO

Et notis eum comitantibus.

Literæ *a* primam, *b* ſecundam paginæ columnam deſignant.

Abaddir *lapis Saturni*, 201. a
Abortionis *pocula*, 307. b
Academici, 386.
Academicorum *dubitatio*, 130. a
Acca *Larentia*, 257.
Ἀχθοφόροι, 27. a
Adeſſe *peccatis aliorum*, 318 b
Ad *hirundinem ſiſtrum*, 193. a
Adjurati *dæmones*, 282.
Adoleſcere *damnis alienis*, 252. a
Adorare *pro facere*, 384. b
Adorationis *indicia*, 18. a
Adornare *exequias*, 384. b
Adſtrangulati, 307. b
Adulatio *falſa principum*, 298.
Adulteria *in Iſidis templo*, 261. b
Adulterium *aſpectu committitur*, 333. b
Advolvi *presbyteris*, 95. a
Ædicula, 337.
Æditurorum *cellulæ*, 261.
Ægypti *ſiccitas*, 162.
Ægyptia *portenta*, 260.
Ægyptii *primi credidere animarum tranſitum*, 352. b
—— *hominem colunt*, 297. a
Ægyptiis *cum ſororibus connubia*, 323.
Ægyptiorum *regna*, 262.
Æmilii *Probi locus*, 324. a
Æneæ *arma fabricata*, 228.
Ænigmata *nummi*, 231. a
Aer *Deus*, 177.
Æſculapius *barbatus* 205. b
—— *Epidauri*, 53. a
—— *fulminatus*, 223. b
Æſtuare, 142.
Ætna *mons*, 362.
Africa *Saturno infantes immolat*, 309.
Agape 330. a. 331. a
Agdeſtis, 204. b
Ἀγοραῖός ἐστιν, 14. a
Albentes *campi*, 49. a
Albeſcere *fluctus*, 23. a
Alexander *Magnus*, 191.
Alienus *accreſcit in genere pulchr vivendi*, 335.
Allia, *infauſtus*, 66. a
Alludunt *fluctus*, 24. b
Amalthea *capella Jovis nutrix*, 200. b
Amaſis *rex Ægyptius*, 240. a
Ἀμβλωθρίδια φάρμακα, 307. b

Ii Ami-

Amicitia *pares facit aliaque habet propria*, 33.a
Ἄμνιοι, 208. a
Amor *præbetur optimo viro*, 298.
Amphiaraus, 264.
Anaxagoras, 177.
— *morte multandus cenſetur ab Athenienſibus*, 73.a
Anaximenes, 177.
Ancilia *ſcuta vetera*, 245.
Angeli, 272.
Anheli *fratres equeſtres*, 63.a
Aniles *fabulæ*, 109.a 185.a
— *ſuperſtitio*, 131.a
Anima *non aſpicitur*, 341.a
Animæ *tranſitum in corpora crediderunt varii populi*, 352.b
Animantes *armatæ*, 158.b
Animus *bonus hoſtia litabilis*, 338. a
— Deus, 178.b
— *in oculis habitat*, 31.
— *luxu ſolvitur*, 366.b
Annales, 60.a
Antiochus *Epiphanes libros Judæorum comburi juſſit*, 74.a
Antiquitas *fabuloſa nimium*, 67. b
— *imperitorum*, 184.a
Antiſthenis *Deus*, 179.
Antonius *Julianus*, 345.
Antrum *Jovis in Creta*, 233.
Anubis *etiam Cynocephalus*, 197. b
Anxurus *Jupiter*, 217.a
Apibus *rex unus*, 166.
Apis, 292.
Apollo *Delphicus*, 189.b
. . . *lævis*, 205.b
. . . *paſcit pecus Admeto*, 227.b
. . . *Pythius*, 265.
Ἀπορεῖν, 140.b
Apulejus *correctus*, 29.a. 208.a
Aqua *initium rerum Thaleti*, 175.
. . . *verbo Dei parens*, 43.a
Aquilius, 373.
Aræ *Chriſtianorum nullæ*, 336.b
Aræ *exſtructæ numinibus ignotis*, 57.b
. . *pro tropeis*, 253.b
Arbiter, 33. b
Arbores *in hiberno occultant virorem ariditate mentita*, 359.
Arborum *trunci pro tropæis*, 254. a
Arceſilas, 386.
Arceſilæ *dubitatio*, 130.a
Archigalli, 204.a
Argenti nitor, 238.
Argis *tempora computata per Sacerdotes Junonis*, 209.a
Arietina *cornua Jovis Hammonis*, 217.b
Ariſto *Chius*, 182.
Ariſtotelis *varius Deus*, 179.
Arma *Æneæ fabricata*, 228.
. . *animantium*, 159.b
Armentis *rector unus*, 166.
Arnobii *octavus liber non eſt*, 2. a
Arnobius *correctus*, 132.b
Artes *ſordidæ Chriſtianorum*, 37. b 38.a
Arvales, 262.
Aſcetriæ, 332.b
Aſini *caput pro re divina*, 289.
Aſinus *in cultu Judæorum*, 93.a
Aſpergere *convicium*, 322.
Aſſidens *Socrati Dæmon*, 170.a
Aſſyriorum *regna*, 262.
Aſtarte *Syrorum*, 53.b
Ἀστράγαλοι, 248.b
Aſtra *ignita*, 222.b
. . *labuntur & redeunt*, 358.
Aſylum, 250.
Athenienſes *religionis ſpretæ vindices acres*, 73.a
Athenis *connubia cum ſororibus*, 323.
Atinius, *plebejus homo*, 64.b
Ἄτομοι, 42.a
Atomorum *inventor*, 179.
. . *lepida deſcriptio*, 150.b

Attis

Attis *utrum Cybeles juſſu, an ſponte ſe ipſe caſtrarit*, 203. a
Aves *vivunt ſine patrimonio*, 368. a
Augures, 262.
Auguria, 59.
. . *& auſpicia Romana*, 263.
Auguſtinus *correctus*, 250. a
Avibus *ſacra inſtituta*, 203.
Avium *volatus gubernat Dæmon*, 274.
Auri *fulgor*, 238. a
Aurum *ignibus arguitur*, 370.
Autumnitas, 14. b

B.

Bacchantur *vates*, 278. b
Βαιτυλος *ab Saturno devoratus lapis*, 201.
Baſilicæ *Chriſtianorum*, 102. a
Bellona *ſacrum imbuit cruore*, 316.
Belluis *ſacra inſtituta*, 293.
Belus *Chaldæorum*, 53. a
Beneficentiæ *tituli*, 68. b
Beſtiarii *deſperati*, 75. b
Blandiri *aliquid*, 89. a
Bonæ *deæ ſacra viro non adeunda*, 246 b
Brachia *& lacertos ſecant Galli*, 248. b
Briareus *Jovem liberat*, 227.
Britannia *deficitur ſole*, 161. a
Buſiris *Ægyptius*, 312. b
Buſta *deſpecta*, 83. a

C.

Cæcilius *Natalis*, 2. a 8. a
C. Cæſar, 264.
Calamitas *diſciplina virtutis*, 370.
Calvi *Sacerdotes Iſidis*, 196. b
Cana *ſeges*, 49. a
Cani *fluctus*, 23. a
Canes *Triviæ*, 207. a
Canum *vultus Dei*, 292.
Cannæ, 264.
Cantabra *& vexilla caſtrorum*, 302.
Capella *nutrix Jovis*, 200.
Capita *boum immolata*, 291.
Capitolinus *Jupiter*, 218. b
Caput *floribus non coronat Chriſtianus*, 381.
Carcer *plenus gentilium*, 365.
Carmina *poetarum nocent*, 214.
Carneades, 386.
Carneadis *dubitatio*, 130. a
Carpocratianorum *facinus*, 98. a 306. b
Carpocratitæ, *ibid.*
Caſta *vota*, 117. b
Caſſii *hiſtoria*, 230. a
Caſtellamenta, 133. a
Caſtores *alternis moriuntur*, 223. a
. . *victoriæ nuncii*, 62. b
Caſus *imitatur induſtriam*, 267.
Cataphrygum *facinus*, 98. a
Catilina, 315.
Catullus *correctus*, 268. b
Cavillari *de minimis*, 354. b
Cavillaverit, 139. a
Centauri, 184. b
Ceparum *acrimoniæ*, 294.
Ceres, 191.
. . *Eleuſinia*, 189.
. . *Eleuſiniorum*, 53. a
. . *mammoſa*, 207. b
Cereris *ſacra*, 198.
. . *fanum ſemel viri in anno frequentant*, 241. a
. . *& Bacchi cultus objectus Chriſtianis*, 305. b
Ceſtus *Veneris*, 227. a
Chaldæorum *Belus*, 53. a
Χάραγμα *nummi*, 231. a
Chimæra, 184 b
Chriſtiana *religio melior philoſophia*, 1. a
Chriſtiani *diſplicentes Romanis*, 121. a
. . *templa omnia deſpiciunt*, 84. a
. . *imperiti de ultima fæce*, 77. a

Chriſtiani *publice niſi interrogati non prædicabant Deum*, 18,.
. . *per univerſum orbem*, 90. b
. . *venerantur caput aſini*, 94. b
Chriſtianis *obſtitere Romani*, 54. b
Chriſtianorum *jejunia*, 80. a
. . *ſcripta combuſta ab Diocletiano*, 74. a
Chriſtianos *fugitat dæmon*, 283. a
Chriſtianus *reus nec erubeſcit nec timet*, 285.
. . *ſoli Deo cedit*, 372.
Chriſti *reditus media nocte*, 79. a
Chryſippi *deus*, 181.
Cibi *innocui*, 319. a
. . *præcerpti & delibati*, 123. b.
. . *nulli immundi*, 321. b
Cippis *definita area*, 212. b
Circenſes *ludi Iovi dicati*, 61. b
Circulare, 158. b
Circuli, *de placentis*, 133. a
Cirta *urbs*, 99. b
Cives *bonæ memoriæ*, 188
Claudia *veſtalis*, 61. b
Claudii *prælium in Pœnos*, 66.
Cleanthis *deus*, 181.
Cloacina *Tatii*, 256.
Clodius, 263.
Cœlo *miſſus*, 232.
Cœlum *tranſcendere*, 41. b
. . *tenditur*, 152.
Cogitare *eſt peccare*, 364.
Coitio *dæmonum*, 322. a
Coitio *impia Chriſtianorum*, 90. b
Colere *quod lugeas ridiculum*, 197.
Collidentes *nubes*, 45. b
Columnæ *pro tropæis*, 253. b
Comicus *ſermo*, 1 o.
Comitialis *morbus*, 317. b
Vommoda *moneta*, 31. b
Comperendinare, 386.
Comprehendi *non poteſt Deus*, 168. a
Concinere, 5. b
Confœderatio, 98. b
Conjuratio *profana Chriſtianorum*, 77. b
Conſcientiam *ſolam timet Chriſtianus*, 364.
Conſcios *timet gentilis*, 364.
Conſecrare *avaritiam*, 214. a
. . *ſacrilegium*, 252
Conſecrati *ſub ſtatuis dæmones*, 273. b
Conſerere *ſapientum modo*, 31.
Conſidere *judicis*, 35. a
Conſpuere *aliquem*, 86. b
Conſtringunt *dæmones*, 277. b
Conſubſidere, 390.
Conſus *Deus*, 256.
Contemnit *opes Chriſtianus*, 369.
Convivia *Chriſtiana*, 329. b
Convivium *Chriſtianorum*, 99. a
Coqui *& piſtores*, 132. b
Cornua *Jovis Hammonis*, 217. a
Coronare *ſacra*, 248
Coronati *lapides*, 20. b
. . *petebant oraculum & ſic diſcedebant*, 265. b
Coronis *caput nectere*, 124. a
Corporum *reſolutio varia*, 110.
Corruptores, 387. a
Corybantes, 201.
Craſſus *imprecationes irriſit*, 67. a
Crepundia *expoſitis aderant*, 326. a
Creſtone *ob Martis cultum clara*, 258. b
Creta *patria Jovis*, 228.
Crimina *Chriſtianis objecta*, 1. a b.
Criſpi *errores maris*, 23. b.
Crocodilis *ſacra inſtituta*, 293.
Crucem *honorarunt*, *non adorarunt Chriſtiani*, 300.
Cruces *& ignes*, 121. b
Crucicolæ *Chriſtiani*, 122. b
Crucis *partes*, 303. b

Cru-

Cruciſ *ſignum imprimebatur brachiis*, 315. b
Cruda *hiems* 145. a
Cruor *jovis Latiaris*, 219.
Cruſtarius, 132. b
Crux *non colitur*, 100
Cupere *ſpontaneos ſectæ*, 113
Cupiditas *procreandi*, 328. b
Curtius *lacus*, 65. a
Cybele *vel Agdeſtis*, 204. b
Cybelæ *Dindyma*, 202.
. . *ſacerdotes vicatim ſtipem mendicabant*, 246. a
Cyclops, 228.
Cymbala *in ſacris Iſidis & Cybeles*, 198. a
Cynocephalus *Iſidis*, 196.
Cypriano *antiquior Minvcius*, 2. b
Cyprianus *correctus*, 273. b

D.

Dæmones, *certi ſpiritus eiſque attributa facta*, 267. b
De *cætero*, 142. b
Deciorum *devotio*, 65. a
Decorare, 291.
Dei *de capro & homine mixti*, 291. a
. . *Epicuri*, 179.
. . *inceſti*, 325.
. . *judicium tardum*, 359.
. . *poſt mortem*, 234.
Δεισιδαιμονία, 43. b
Deliberantes *philoſophi*, 386.
Delphicus *Apollo*, 189. b
Delubra *dedicata*, 59 b
Demens *ſuperſtitio Chriſtia.* 92.
Democriti *Deus*, 179.
De *more*, 252. a
Demoſthenes, 266.
Denotare, 17 a 291.
Deo *omnia cognita*, 341. b
. . *pauci ſumus*, 344. a
. . *quis libet aut ſupplicet*, 339.
Deos *deſpuebant Chriſtiani*, 84. a
. . *vulgi elementa eſſe*, 181
Deſcriptio, διακόσμησις, 178
Deſiderans *plura eſt pauper*, 36. b
Deſperatus. 76. a
Deſpuere *templa*, 84. a 85 a
De *toto congruentius requirere*, 390. b
Detriumphati *dii*, 255
Deum *invenire difficile*; 183
. . *neſcientes torqueri*, 362
Devotare, 291. a
Deurere *ſcripta*, 74. a
Deus *amator ſuorum*, 370
. . *conſulit omnibus*, 161. a
. . *Chriſt. curioſus*, 107 b
. . *diſpenſat*, 262. a
. . *diſſimulat nec vult..opitulari*, 118. b.
. . *elementorum cuſtos*, 357
. . *enarrari nequit*, 183. b
. . *in mente dedicandus*, 337
. . *nec oſtenditur nec videtur*, 339.
. . *ſine principio ac termino*, 167
. . *unus parens*, 167. 336.
Diagoras *Melius Atheos*, 71.
Diana *alte ſuccincta venatrix*, 207.
. . *ἀμπυκὲς*, 208. a
. . *Epheſia*, 207.
. . *Taurica*, 259.
. . *Tauriorum*, 53. b
Διαπτύσαι *ad contemptum*, 86. b
Dictæus *Jupiter*, 189.
Dies *Allienſis*, 66. a
Difficilius *eſt incipere quod non ſit, quam iterare quod fuit*, 356.
Diffinditur *via*, 140. b
Dignitatis *fulgor*, 376.
Dii *coronati*, 21. a.
. . *de immundo vaſculo*, 240.
. . *gentiles*, 51. b
. . *mendicantes*. 245. b
. . *nec de mortuis nec de natis*, 235.
Diluere *flumine verborum*, 137. a
Dimidiata *verba*, 11. a

Dindyma *Cybelæ*, 202.
Diodori *hiſtoria*, 230. b
Diogenes *Apolloniates*; 177.
· · *Babylonius*, 181.
Diſpenſat *Deus*, 262. a
Diſpex, 19?. a
Dives *Deo*, 367.
Divinum *quid*, 236.
Divi *reges*, 235. a
Divites *aurum ſuſpiciunt*, 145. a
Divitis *incommodum*, 376. b
Dogma *occultum Chriſt. jocoſe*, 104. a
Domus *mundi*, 164.
Dorſum *maris*, 29. b
Ducere *diem*, 172.
Dulciarius *piſtor*, 132. b

E.

Eboris *candor*, 238.
Edaces *pulli*, 264.
Effigiatus *lapis*, 20. a
Ἐγκράτεια *vultu prodita*, 126. a
Eho, 17?.
Eia, 389. b
Eleuſinia *Ceres*, 189.
Eleuſinia *ſacra*, 200.
Eleuſiniorum *Cenes*, 53. a
Eliquor, *eliquamen*, 43. b
Eloquentiæ *tumor*, 136. b
Ἐμφυσᾷν Σατανᾷ, 85. a
Ἓν καὶ ταὐτὸ λέγειν, 5. b
Ennius, 265.
Enthei *vates*, 68. b
Ἐν τρόπῳ εἶναι, 141. a
Epheſia *Diana*, 207. b
Epicureorum *ſententia de mundi ruina*, ?50. a
Epicuri *natura*, 179.
Epidauri *Æſculapius*, 53. a
Epona, 250.
Ἐτοςχαριςμὸς, 27. a 28. a
Eques *pro equus*, 65. b
Equi *ſpumantes & fumantes*, 63. b
Ἡραῖα *apud Argivos*, 259. a
Erigone *virgo*, 222. a
Eriphyle *Ampliarai uxor*, 265. a
Ἑρμαῖα, 27. a
Erogari *ignes*, 362.
Eruere *verum*, 287.
Etiamnum *inhærens*, 8. a
Euhemerus *philoſophus & poeta*, 188. a
Eunuchos *Deus non vult*, 250. a
Evocatio *Deorum ex obſeſſis urbibus*, 5?. b
Euphrates *colit Meſopotamiam*, 162.
Exire *in memorias*, 144.
Exomologeſis. 95. a
Exorciſtæ, 282. b,
Exponere *filios*, 307. a 325. b
Expuere *in idolum*, 84. b
Exſufflare, *inſufflare*, 84. b
Ἐξανθρωπίζειν, 189. a
Exta *obſcena*, 249. a
Extingui *penitus malunt aliqui*, 359. a
Extorum *fibras animat dæmon*, 274. a

F.

Fabrica *Deorum*, 240.
Fabulæ *aniles*, 109. a
· · *ad ingenia puerorum*, 229.
· · *iter fallentes*, 25.
Faces *Cereris*, 199. b
Facilis, *beneficus*, 51. a
Facies *ſpeculum mentis*, 30. b
Factio *Chriſtianorum*, 75. b
Facundi *adverſus ſua vitia philoſophi*, 387.
Falangarii, 27. a
Fama *hominum eſt & negotium dæmonum*, 289. a
Fana *quædam ſemel anno adita*, 246. b
Fanis *immorantur dæmones*, 274.
Fatum, 365. b.
· · *ethnicorum*, 112.
Febribus *uri*, 119. b
Febris *dedicata* 257.
Ferale *naufragium*, 66. b
Feras *ae arena devorare*, 317. b
Feretrius *Iupiter*, 219.

Fe-

Feriæ meſſium & vindemiarum, 14. a
Fibras extorum animat dæmon, 274. a
Fibulam nectere inceſti, 327. b
Figurare nummos, 231. b
Flagella verborum 279. b
Flaminius, 263.
· · auguria ſprevit, 66.
Flavius Joſepus, 345.
Flora meretrix, 257.
Flores ſepulcrorum, 125. b
Florianorum facinus. 98. a
Flos blandi coloris & odoris, 380.
Fluctus cani ſpumoſique, 23. a
Flumen Indum, Rhenum, 162. a
Flumen verborum 137. a
Fœdere ſanguinis conjurare, 315. b
Forma humana, 160 a
Formæ Deorum, 205. a
Formam veri Dei videri non poſſe, 182.
Fors fortuna, 361. a
· · roboratur infirmitatibus, 370.
Fortunæ dominatio, 49. b
· · male creditur, 376.
Fortuna imperii non capit duos, 166.
Fortunam muliebrem non coronabant bis nuptæ, 248. a
Frangere vocabula, 11. a
Fraterculus gigantum, 233. a
Frater & ſoror, nequam nomina, 96. b
Frater ob amicitiam, 33. b
Fratres Chriſtiani & ſorores, 91. 335. b
· · equeſtres, 62. b
Frons index animi, 30. b
Fronto, 322.
· · Cirtenſis, 99. b
Frugalitas firmat animum, 366. b
Fruſta, atomi, 150. b
Fulgentius correctus, 186. b
Fulgura & fulmina, 46. a
· · & fulmina, 340. b
Fulmen Jovis fabricatum, 228.
Fulmina Jovis Capitolini, 218.
· · verbi, 279. b
Fulminis veri flammæ, 228.
Fumantes equi, 63. b
Fundatæ ungulis animantes, 160. a
Fundens imagines natura, 179.

G.

Galli hominem immolant Mercurio, 314.
Galli ſemiviri, 203, b
Gallorum Mercurius, 53. b
Gallum & Gallam vivos obruebant Romani, 314.
Ganymedes, 228.
Γηγενεῖς, 233. a
Genitura non plectitur, 366.
Genium principis implorare, 299.
Genius Socratis, 218.
Gentium conſenſus de anima, 353.
Germani, uterini, 324. b
Gladiatorii ludi, 378.
Γραφίσματα expoſiti, 326, a
Gnoſticorum laſcivia, 98. a
Græcorum regna, 262.
Graves pannychiſmi, 100. a
Gregibus dux unus, 166.

H.

Hæreticorum vitia, 306. a
Hammon Jupiter, 217. a
Hecate triceps, 215. a
Heraclides Ponticus, 180.
Hercules, 223.
· · ſtercora egerit, 227. b
· · Theſei æqualis, 313. a
Herculis ſacra abſque fœminis, 247. b.
Heſiodus, 181.
Hiberna olivitas, 155.
Hiems cruda, 245. a
Hieron tyrannus, 131.
Higinus correctus, 200. b
Hippona cum aſinis, 289. b.
Hiſtrio enervis, 378.
Homerus, 181.
· · ex Platonis civitate emiſſus, 214.

Homines *omnes rationis capaces*, 143.
Hominis *mæroribus vexati deſcriptio*, 30. a.
Homo *ſimulacrum Dei*, 336.
. . *debet ſe ipſum ſpeculari*, 160.
Honeſta *publico gaudent*, 101. b
Honor *equitis in Curtio lacu*, 65. b
. . *præbetur præclaro viro*, 298.
Honores & *purpuræ*, 87. b
Hoſpites *immolati*, 314. a
Hoſtanes *primus magorum*, 271. b
Hoſtes *Deorum & generis humani Chriſtiani*, 121. a
Hoſtiæ *coronatæ*, 374.
. . *pecudum*, 277.
Hoſtia *litabilis pura mens*, 338. a
. . *volens propitiat*, 311. b
Hoſtilii *Pavor & Pallor*, 257.
Humandi *melior & vetus conſuetudo*, 358.
Humanitas, 72. b
Humores *ſiccati e marinis lavacris*, 13. b
Hydra, 184. b

I.

Iani *duæ frontes*, 206. b
. . *hoſpitium Saturni*, 231
. . *inventa ibid.*
Janiculum, 232.
Idæa *mater*, 61. a
Idola *deſpuebantur & exſufflabantur ab Chriſtianis*, 84. b
Idololatriæ *origo*, 186 b
Jejunia *Chriſtianorum*, 80. a
Ignis *pœna ſervilis*, 111. b
Ignis *ſapiens inferni*, 361. b
Ignita aſtra, 222. b
Ignota *numina*, 57. a
Illicita *factio*, 76. a
Illidit *fluctus ad litus*, 24. b
Illuſa *ab artifice materies*, 238. b
Imperitiæ *confeſſæ ſumma prudentia*, 129.
Imperiti *Chriſtiani*, 76. b
Impetum *actionis exſerere*, 75. a
Impia *religio Chriſtianorum*, 77. b
impiata *ſacra*, 288.
Impiatum *eſt*, 253. a
Imprimere *labia*, *genua*, 18. b
Improviſus *ignis*, 346.
Impuratus, 241.
In, *pro inter*, 29. b
Inæſtimabilis *Deus*, 169. a
Incantationes *ad ſepulcra*, 83. a
Incendia *orationis*, 280. a
Incertum *ſortis*, 100.
Inceſti *cupido procul ab Chriſtiano*, 332 b
Incita *factio*, 75. a
Inculcare, *calcare*, 244 a
Indignationis *tumor*, 131. b.
Indus *flumen*, 163.
Indulgere *labori*, 41. a
Inexploratis *judicare*, 281.
Infamia *amici non revocati ab idolis*, 21. b
Infantes *expoſiti*, 307. 326.
. . *Immolati*, 310. a
Infelix *ſtipes Deus*, 238.
Infracta *loquela*, 11. b
Infulæ *verborum*, 127. a
Ingenium *non datur facultatibus*, 143. b
Inhærens *lateri*, 19. b
Inhumana *victima*, 314.
Innocentia *Chriſtiani*, 369.
Innocentiæ *ac modeſtiæ ſignum*, 335. b
Innoxia *ætas*, *innocens*, 9. a
Inopinati *cælo miſſi*, 222. b
Inopinatum *lætius*, 11. b
Inpræſentiarum, 34.
In *pueris*, 29. b
Inſanitas, 250. a
. . *ejus patrocinium turba inſanientium*, ibid.
Inſanus *labor*, 41. b
Inſcitia *Chriſtianorum*, 127. b
Inſpirata *patientia*, 374. a
Intepere *mare dicitur*, 162. a

In-

Invitis *nomen divi adſcribitur*, 235. b
Jovem *pro Deo dixerunt*, 171. b
Jovis *fulmen fabricatum*, 228.
• • *monſtra*, 222. a
• • *offenſi ludorum iteratio*, 64. b
• • *partus*, 182.
• • *ſacra*, 200.
• • *ſepulcrum in Creta* 233
Irrepit *corporibus dæmon*, 275. b
Irrorare *teſtam ſuper undas*, 29. a
Iſidis *gerulus aſinus*. 297. a
• • *ſacerdotes calvi*, 196.
• • *ſacra*, 196. a
• • *ſpicæ*, 192. a
• • *templum ad ſtupra*, 261. a
Iſis *filium perditum luget*, 95.
• • *Pharia*, 189. b
• • *uberibus denſatur*, 208. a
Ἴσος καὶ κοινός, 34. b
Iter *vivendi*, 369.
• • *vitæ* 376.
Juba *Deus*. 234. b
Judæorum *templum*, 104. b
• • *nequitia*, 345.
Judicant *animalia de diis*, 243. a
Judicare *incognitis*, 284.
Iudices *confidunt*, 35. b
Iudicium *Dei tardum*, 359.
Iunii *prælium in Pœnos*, 66.
Iunius, 263.
Iuno *aer*, 181.
• • *Argiva*, 258.
• • *bubulis oculis*, 206. a
• • *Pœna*, 259.
• • *Samia*, 258.
Iunonis *ſacerdos univira*, 248. a
Iupiter, 280.
• • *a Briareo liberatus*, 227.
• • *cœlum*, 181.
• • *Cretæ rex*, 233.
• • *Creticus*, 258.
• • *Dictæus*, 189. b
• • *jurat per ripas torrentes Stygis*, 360. b
• • *Latiaris homicidio cultus*, 315.
• • *ſenuit*, 236.
Jusjurandum *blaſphemum*, 299. b
• • *in funere Cæſarum*, 234. a
Iuſtus *religioſus*, 339.

K.

Κατὰ τὰ πάτρια *Deos colere*, 120. b
Κεκολασμένη μουσικὴ, 11. b
Κυριακαὶ *Chriſtianorum*, 102. a

L.

Labara, 102. b
Labes *terrena*, 28. a 267. a
Laborare *opere, fame*, 118. a
Laboris *bonum*. 370.
Labor *lunæ, ſenium, auctus*, 153. a
Lacus *Curtius*, 65. b
Laomedonti *muros inſtituit Neptunus*, 228.
Lapides *uncti, coronati, effigiati*, 20. b
Latiaris *Jupiter* 219. 315.
Latium, *unde*, 232.
Laudatus *& coronatus Homerus*, 225.
Laudis *teſtimonium eſt augeri*, 335.
Legere *oram*, 26.
Lenti *ignes*, 122. a
Leon *Ægyptius*, 191. b
Leonum *& canum vultus Dei*, 292.
Levem *incedere in via*. 368.
Levigata *teſta*, 28. b.
Lex *litoris in mari*, 137. a
Libarius, 132. b.
Liber, 191.
• • *pater*, 195. a
Libera *ſubrepta & corrupta*, 200
Liberalitas *Dei noſtri* 385.
Libra *judicis*, 34. b
Libros *comburere uſitatum*, 74. a
Licentia *poteſtatis*, 375. b
Linguæ *malæ homines* 295.

. . *offenſantis fragmen*, 11.
Literas *inprimere*, 231.
Locus *medius honeſtior*, 32. b
Lucanicæ, 133. a
Lucifuga *natio Chriſt.* 82. a
Lucilius *tentatus*, 74. a
Ludere *miracula*, 271.
Ludibria, *dedecora*, 205. a
Ludicra *& ſeria*, 5. a
Ludi *curules*, 377.
. . *circenſes Iovi dicati* 64.
. . *gladiatorii, ſcenici*, 378.
Ludorum *offenſi Iovis iteratio*, 64.
Lugere, *quod colas*, *ridiculum*, 197.
Lumina *verborum*, 137. a
Lunæ *labor*, 153.
Luperci, 244. b

M.

Macrobius *correctus* 180. a
Magi *ad ſepulcra*, 305. b.
Magicæ *artis conſcii exuruntur*, 122 a
Magna *eloqui*, 387. b
. . *mater*, 53. a
Magorum *dæmones*, 270
Majores *creduli*, 186.
Majoribus *credendum*, 50. a
Malus, *pro peſſimo*, 296, a
Mammæ *Dianæ Epheſiæ*, 207. b
Mancinus, 264.
Manes *dii*, 57. b 58. a
Manibus *imprimebatur nomen Chriſti*, 335. b
. . *ad cælum tenſis orabant gentiles*, 171.
Manubiæ *quæ*, 252.
Manum *ad oſculum referre in adorando*, 18, a
Manus *ad cælum tollit vulgus*, 171.
Mare *inquietum*. 22. b
Mari *ortos ignotos dicebant*, 233. a
Maris *tepor*, 161. b
. . *tergum vel dorſum*, 29. b
Maro *Mantuanus*, 172.
Mars *Thracius*, 258.
. . *vinctus*, 226.
Martialis *explicatus*, 373.
Martis *& Veneris adulterium*, 228.
Martyrologii *Acta tentata*, 88. a
Martyrum *reliquiæ diſſipatæ ad inſultandum reſurrectioni*, 89. a
Μαλαίδης, 92. b
Mater *Deum*, 299. b
. . *Idæa*, 259. b
. . *Magna*, 204. a
. . *Magna Phrygum*, 35. a
Maurorum *Deus Juba*, 234. b
Medius *locus honeſtior*, 32. b
Medorum *regna*, 262.
Melicus *Simonides*, 130. b
Membra *diſtorquet dæmon*, 276.
Memoriæ, 60. a 324. b
Mendicabant *in ſacris Iſidis & Cybeles*, 198. b
Mendicantes *dii*, 215. b
Mens *Deus*, 174.
. . *mortalium qualem diem duxerit Deus*, 172.
. . *una in ambobus diviſa*, 6.
Menſa *Chriſtiana poſt eucharistiam*, 330. b
Mentes *terret dæmon*, 276.
Mercurio *Galli cædunt hominem*, 314. a
Mercurius *Gallorum*, 53. b
. . *pedibus alatus*, 206. a
Meſſivæ *feriæ*, 14. a
Miles *ſub oculis imperatoris*, 372.
Mimi *convitium*, 354. a
Mimus *exponit adulteria*, 378.
Minerva *canuit antequam peperit*, 236.
. . *cæſiis oculis*, 206. a
Minervæ *ortus*, 182.
Minucii *Felicis editores*, 210. b
Miſerabilis *ſpes innixa in homine mortali*, 296.
Miſſus *cælo*, 232. b
. . *ſub jugum*, 264.

Modo,

Modo, *interim*, 180. b
Moloch, *Milcom*, 310. b
Monſtra *Iovis*, 222. a
Morbos *fingit dæmon*, 276. a
Morbus *comitialis*, 317. b
Mori *poſt mortem*, 88. b
Mors *ſomno ſimilis*, 375.
Mortalitas, 72. b
Morte *apud ethnicos omnia finiuntur*, 372. b
Morticina, 319. b
Mortuos *non coronat Chriſtianus*, 382. a
Motus *Anaxagoræ*, 178.
Mucius *Scævola*, 373.
Mulierculæ *de matrimonio raptæ*, 251.
Multa *meliores*, 363.
Multitudo *eſt defenſio*, 250. a
Multivira, 248.
Mundi *domus*, 164.
· · *ornatus*, 150. b
Mundus *opere Dei fabricatus*, 337.
· · *una domus* Deo, 344. a
· · *igne periturus juxta Stoicos*, 349.
Munus *Dei nequit corrumpi*, 380.
Mutua *fabula*, 165. b.

N.

Naribus *ducere auram boni floris*, 381. b
Natalis *Cæcilius*, 139. b
Natio, *nativitas*, 70. b
Natura *Deus*, 179.
Natura *ſacerdotis*, 95. b
Naturale *odium*, 283. b
Natus *eſt quiſque pauper*, 367. b
Nectere *fabulam inceſti*, 327. b
Negotium *credit*, 272. b
Nepotis *hiſtoria*, 230. a
Neptunus *glaucis oculis*, 206. a
· · *mare*, 181.
· · *muros Laomedonti inſtituit*, 228.
Neſcientes *Deum divitiis affluunt*, 374. a
Nidor *altarium ſaginat dæmones*, 276. a
Nilus *temperat Ægypti ſiccitatem*, 162.
Nobilitatis *decus*, 376.
Nocturna *ſacra vetita*, 100. a
Nocturnæ *congregationes Chriſt.* 78. a
Nolle & *velle eadem*, 5. b
Nomen *cur?*, 170.
Nomen *Dei*, 169. b
Noſſe *Deum prius quam colere*, 244.
· · *prius quam odiſſe*, 284.
· · *ſe*, *cujus ſit*, 40. b
Νῶτα θαλάσσης, 29. b
Notaculo *corporis dignoſcere*, 335. a
Notitia *Dei prodeſt adveniam*, 363.
Novarum *religionum pericula*, 120. b
Novellus & *vixdum homo*, 306. b
Nox *favens ſceleri*, 95. b
Noxius *non meretur Deus credi*, 296
Nullus *ab inferis remeavit*, 115.
Numen *præſtantiſſimæ mentis*, 151. b
Numen *principum*, 298.
Numina *ignota*, 57. a
Numina *Romana captivum habent Deum Iudæorum*, 105. a
Nummos *ſignare*, 231
Nuptiæ *ſecundæ illaudatæ*, 327. b
Nutat *ſententia*, 138. b

O.

Obſtruere *pectora*, 284.
Occupare *animos*, 284.
Oceani *æſtus reciproci*, 157. b
Oceanus *origo omnium*, 176. a
Octavius *Ianuarius*, 3. a
Oculi *in ſpecula* 160. b
Odium *timori cognatum*, 283. b
Odoribus *honeſtare corpus*, 124. a
Oetæi *ignes*. 213.
Offenſans *lingua*, 11. a
Offenſum, *pro offenſa*, 61. b
Olivitas *hiberna*, 155. b
Omnes *pari ſorte naſcimur*, 377.
Omnia *in ſemet revolvuntur*, 44.
· · *orta occidunt*. 346.

ὄνος

Ὄνος ἄγων μυστήρια, 291. a
Opere, fame laborare, 118. a
Opulenta *cultus inſignia*, 68. b
Oracula, 264.
Oraculi *teſtimonium de Socrate*, 128. b
Orationis *incendia*, 280. a
Orbis *provincia*, 341.
Oriens *quomodo ſeritur*, 163.
Ornatus *mundi*, 150. b
Orpheo *Oceanus creator omnium*, 175. a
Orpheus, 181.
Orta *omnia occidunt*, 347. a
Oſculum *imprimere*, 18. b
Oſiridis *tumulus*, 195.
Oſtia, *Oſtia Tiberina*, 13. a
Otioſum *eſt*, 234. a

P.

Pallidi *Chriſtiani*, 126. a
-- *fluctus*, 23 a
Pallorem *Hoſtilius coluit*, 257.
Panarius, 132. b
Pan *pedibus ungulatis*, 206. a
Pane *abſtinebant in ſacris Iſidis & Cybeles*, 198. a
Paracharactæ, 231. a
Parentalia *per convivium*, 331.
Parentes *docent errores*, 224.
Paria *componere deorum*, 226. a
Parricidium *matris in partu abacto*, 308.
Parthos *ſigna repetiverunt Romani*, 67.
Partus *defecit in Iunone*, 236.
Paſchatis *pervigilia*, 79. a
Paſcua, 368. a
Paſſim *cadere*, 46. a
Paſtorum *& caſæ regnum*, 166. b
Pater *divum & hominum*, 171.
Patientia *Chriſtiani*, 369.
Patrii *dii*, 120. b
Paulus *apud Cannas*, 264.
Pavor *Hoſtilii*, 257.
Pauperes *Chriſtiani*, 366. b
—— *commenti prudentiam*, 145. b
Pauper *non eſt non egens*, 366.
Pectus *cædunt Iſiaci*, 197. a
—— *conſecrandi Dei locus*, 337.
Pecua, 368. a
Peierare *per Jovis genium tutum eſt*, 299. a
Pelles *cadere*, 245. b
Perditæ *mentes*, 375. a
Perditi *perdunt*, 267. b
Περίαπτα *aruum*, 131. a
Περιχάρεια, 12. a
Periculo *quati*, 118. b
Permirum *quantum*, 224. b
Perpetuo *igne cremati*, 122. b
Perpetuus *& inſolubilis mundus Platoni*, 351.
Perſæ *miſcentur cum matribus*, 322.
—— *de hinnitu equi augurantes principatum*, 165.
Perſarum *regna*, 262.
Perſæus, 190. b
Perſius *explicatus*, 162. a
Perſuaſio, 93. b
Pervigilium *Paſchatis*, 78. b
Φάλαγγες *phalangæ*, 27. a
Phantaſmata, 279. a
Pharia *Iſis*, 189. b
Φιλιππίζειν, 267.
Philoſophi *deliberantes*, 386.
—— *ſtudium*, 354.
Phrygum *Mater*, 53. a
Picumnus *Deus*, 256.
Picus *Deus*, 256.
Pignerari *conſcientia ſceleris*, 98. b
Pileati *Salii*, 245.

Pilumnus *Deus*, 256.
Piſcibus *ſacra inſtituta*, 293.
Piſtor *pinſit*, 132. a
Piſtrinum *Plauti*, 132. a
Placentarius, 132. b
Plagas *cœli rimari*, 126. a
Planctus *in ſacris Iſidis & Cybeles*, 198. a
Plato *angelos narrat*, 272.
— *Homerum de civitate ſua emiſit*, 224.
— *præcipuus in doctrina renaſcendi*, 352.
Platonis *Deus*, 182.
— *vices in mundi ruina*, 350.
Plaudere *in aliquem*, 133. b
Plautina *proſapia*, 132. a
Plauriores *conchæ*, 133. b
Plebs *prima Romana*, 250.
Plena *deo omnia*, 342. a
Pleni *deo vates*, 69. a
Plinius *correctus*, 132. b
Plurimum *quantum*, 389 a
Pluviæ *unde oriantur*, 45.
Pocula *delibata*, 380.
Pœna *Jovis & cultorum ejus*, 361.
Pœnam *ſubit nemo ſine ratione*, 374.
Poeni *ſacrificant puellos*, 309. b
Poenorum *prælium in Claudium & Junium*, 66.
Poëtæ *prædicant unum patrem divum hominumque*, 171.
Poëtarum *carmina docent faculas*, 224.
Polyhiſtor *Alexander*, 191. b
Pompa *facundiæ*, 147. a
Pontifices, 262.
Poſt *cineres & favillas*, 109.
Poteſtas *Romana per Deos omnia occupavit*, 55. b
Præcerpti *& delibati cibi*, 123. b
Præcerpunt *vates futura*, 68. b
Præcucurrit, 7. b
Præda *audaciæ*, 252.
Præfanda *honore*, 93. a
Præſentia *ſpreta ob metum futurorum*, 88. a
Præſumtio, 93. b
Preces *nocturnæ Chriſtianorum*, 78. b
Principia, *ſemina*, 42. a
Proculus *pejerans*, 234.
Procupido *amoris*, 273. a
Prodicus *Chius*, 190. a
Proditor *animi vultus*, 30. b
Profana *conjuratio Chriſtianorum*, 78. a
Profundum *tenebrarum*, 7. b
Prohibent *mala & faciunt gentiles*, 363.
Promiſce, 91. b 325. b
Prophetarum *prædicationes*, 351.
Προσπαίζουσα αὐταῖς θάλασσα, 24. b
Protagoras *Abderites*, 72. b
Protagoræ *ſcripta combuſta Athenis*, 74. a
proteſilai *ſors*, 115. a
Providentiæ *divinæ prava everſio*, 48. a
provincia *orbis*, 341.
Prudentius *correctus*, 289. b
—— *illuſtratus*, 213.
Publico *gaudent honeſta*, 101. b
Puerorum *ingenia corrupta*, 229.
pulli *cavea recluſi*, 262.
pullorum *tripudium*, 263. b
pulvini. 27. b
purpura *ſacerdotum*, 87. a
Pyrrho, 386.

Pyrrhus,

Pyrrhus, 265. a
Pythagoræ *Deus*, 178.
Pythagoras *conditionem renaſcendi corrupte tradidit*, 351.
Pythiam φιλιππίζειν, 267.
Pythium *oraculum*, 265. b

Q.

Quadrageſimæ *jejunia*, 80. a
Quæſtio *perverſa*, 287.
Quati *periculo*, 118. b
Querquera, *querquerus*, 118. b
Quod *ſciam*, 114. b

R.

Recta *montium*, 158. b
Refluunt *omnia in fontem*, 44. b
Reges *divi*, 235. a
—— *magni & electi viri*, 298.
Regni *ſocietas ſine fide*, 164. b
Regulus, 264. a 373.
Regum *timor*, 376. a
Religio Chriſtiana, *vera & cœleſtis Philoſophia*, 82. b
Religionis *veteris bonum*, 120. a
Remordens *oratio*, 31. b
Renaſcendi *conditio Pythagoræ*, 351.
Renaſci *poſt mortem*, 109. a
Renitentia *auguria*, 264.
Renunciare *ſæculo*, 123. b
Repetitiones *propter parentheſin*, 120. b
Res *prolatæ*, 14. a
—— *ſumma*, 262. b
Reſurrectionis *probatio*, 358.
Rex *tam timere cogitur, quam timetur*, 376.
Roboribus *ſuſpenſæ naves*, 27. b
Romam *ibant ad jus diſcendum*, 9. a
Romana *religio & pietas*, 250.
Romani *cum Ægyptiis Apin adorant*, 292.
—— *deos gentium coluerunt*, 255. a
—— *obruunt Gallum & Gallam item Græcum & Græcam*, 314. b
Romanorum *univerſa numina*, 54. b
Romulus *deus*, 234. 256.
- - *parricida*, 251.
Rotantur *vates per dæmonas*, 278. a
Rudes *ſtudiorum Chriſtiani*, 36. b
Ruſpari, 40. a

S.

Sabinæ *raptæ*, 251. b
Sacerdotes *Iſidis calvi*, 196. b
Sacerdotum *purpura*, 87. a
Sacra *abſque fœminis*, 247. a
- - *Iſidis & Cybeles conveniunt*, 198. a
- - *nocturna*, 78. b
- - *cur inſtituta*, 100. a
Sacratus, 316. b
Sacrificales *epulæ*, 124. a
Sacrificiorum *reliquiæ*, 379.
Sacrilegi *comburuntur*, 122. a
Salii, 262.
Sanguine *in cibis abſtinent Chriſtiani*, 318. b
- - *ſanare comitialem morbum*, 317.
Sanguinis *fœdus*, 315.
Sapere *ad veritatem*, 7. b
Sapiens *ignis inferni*, 361. b
Sapientia & *veritas*, 7. b
Sapientiam *habitu præferre*, 387.

Sar-

Sarpedon *filius Jovis*, 227.
Saturni *origo & fata*, 230. b
Saturnia *urbs*, 232.
Saturnus *compeditis pedibus*, 206. b
- - *dæmon*, 280.
- - *princeps generis homo*, 229. b
- - *voravit filios*, 309. a
Scelera *ſecreta ſunt*, 101. b
Sceleribus *gloriari*, 92. b
Sceleris *eſt ignorare dominum omnium*, 363.
Scenici *ludi*, 378.
Scholarum *feriæ per vindemias* 14. b
Sciat, 143.
Scire *ſe nihil confeſſus Socrates*, 386. b
- - *nihil*, *Socratis*, 129. a
- - *unam aut nullam*, 328. b
Sciſcitari *voluntates hominum*, 370.
Scriblitarius, 132. b
Scrutari *plagas cœli*, 127. a
Sectari *coronam*, 383. b
Sedere, *in judicio*, 35. a
Seges *cana*, 49. a
Σειρομάςαι, 2 8. b
Semina, 42. a
Senſus *in arce*, 160. b
Sententia *ſincera*, 339.
Sepulcra *deorum ac dearum*, 189.
- - *opportuna magis*, 305. b
Sepulcrorum *coronæ*, 125. a
Sepulcrum *Jovis in Creta*, 233.
Sepulturæ *vetus & melior conſuetudo*, 357.
Serapis, 280. a
Serapidis *ſimulacrum* 17.
- - *tumulus*, 195.
Serere *paſſim liberos*, 325. b
Serpentei *circumdata Ceres*, 199. b
Serpentibus *ſacra inſtituta*, 293.
Sertis *floribus colla complecti*, 381.
Seruchus *auctor idololatriæ*, 186.
Servire *victis religionibus*, 252.
Servitus *ad obſcœna non cogitur*, 296. a
Servius *correctus*, 256. b
Servus *non intereſt ſacris quibuſdam*, 247. b
Signaculum *corporis*, 335. a
Signare *nummos*, 231. a
Silvani *ſacra abſque fœminis*, 247. b
Simonides, 386.
Simonidis *melici cunctatio*, 130. b
Simonis *magi facinus*, 97. b
- - *immanitas*, 306. a
Simplex *crux*, 304. a
- - *turba puerorum*, 9. b
Simulacra *nota nulla Chr.* 103. a
Simulacrum *Chriſtianorum abſconditum*, 101. a
Sine *Cerere & Libero friget Venus*, 191.
—— *more*, 251. b
Sipara, 303. a
Siſtrum, 192. a 194. b
Socrates *novit dæmonem*, 268.
- - *ſcurra Atticus*, 386. a
Socratis *reſponſio de cœleſtibus*, 128.
Sol *demergit ac naſcitur*, 358.
- - *occaſui declivis*, 390. b
Solem *videre non poſſumus*, 340. b
Solatia *ſunt facta ſacra*, 187.
Soli-

Soliſtimum *tripudium*, 263. a
Soli *ſibi notus Deus*, 168.
Soluti *ac ſerti flores*, 381.
Somnos *inquietat dæmon*, 275. a
Sordeſcere *mente*, 376. b
Sors *Fortunæ*, 365. b
Sortes *regit dæmon*, 274.
Sparſi *flores*, 380.
Spectaculis *gentilium abſtinet Chriſtianus*, 376.
Spectaculi *voluptas*, 30. a
Spectaculum *Dei pulchrum*, 371.
Spes *futuræ felicitatis*, 385. a
- - *inſperata*, 12.
- - *miſerabilis innixa in homine mortali*, 296.
Speuſippi *Deus*, 179.
Spicare, 160. a
Spiritus *immortalis*, 272.
- - *inſinceri*, 267. a
Spumantes *equi*, 63. a
Spumoſi *fluctus*, 23. a
Stationes *Chriſtianorum*, 80. a
Statius *correctus*, 173. b
Statuæ *ad memoriam*, 186.
Statuarii *impurati*, 241.
Sternutatio *apud Socratem*, 268. a
Sterquilinius, 256. a
Stoicorum *opinio de interitu mundi*, 349. a
- - *ſcripta de Diis*, 188.
Stratonis *Deus*, 179.
Strepitus *per pudenda corporis expreſſos contremiſcunt Ægyptii*, 294. b
Stupefacti *ad ſilentium*, 388. b
Stupra *in templis*, 261.
Stygia *palus*, 360.
Sua *materia*, 42. b
Sublata *ſuſpenſa*, 39. b
Sublati *altius decidunt altius*, 374. b
Sub *oculis* venire, 340.
Subtilis *varietas*, 134. a
Συνάσαι, 5. b
Supercilia *philoſophorum*, 386.
Superſtitio *& formido*, 43. b
- - *efficax ad multitudinem*, 121. a
Superſtitionis *ſpecies*, 18. a
Supplicare *ad imagines principum*. 298. b
Supplicia *in Chriſtianis*, 120. a
Suſcipere *tuendos*, 288. a
Suſtinere *coronam*, 385. a
Syllabæ *repetendæ ſemel ſcriptæ* 71. a
Sympoſium *Platonis*, 272.
Syrorum *Aſtarte*, 53. b

T.

Tabens *teſta*, 29. a
Tabes *peſtifera cæli*, 47. b
Taciturnitas *Chriſt.* 103. b
Tactu *purior eſt deus*, 168. a
Tali *ovium ad flagra*, 248. b
Tamen, 363. a
Tatius *inventor Cloacinæ*, 256.
Tauriorum *Dianæ*, 53. b
Tauri *Pontici*, 312. a
Tela *philoſophorum*, 388. b
Temperies *autumni*, 14. b
Templa *de manubiis*, 252. b
- - *fulmine tanguntur*, 46. b
- - *nulla Chriſtianorum*, 102.
- - *paganorum buſta*, 83. b
Templum *Dei*, 336.
Temulenta *vindemia*, 49. a
Tendit *arenus unda*, 21. b 22. b
Tenebræ *ad fraudes*, 101. b
Tepeſcit *mare*, 161. b

Tere-

Terere *viam*, 369.
Terræ *& cœli filius*, 232. b
Terrenus *non potuit credi Deus*, 296.
Terriculæ *ſuppliciorum*, 373.
Terripavium, 263. b
Tertulliani *locus confirmatus*, 81. a
Tertulliano *æquævus Minucius*, 2. a & b
Tertullianus *correctus*, 330. 344. b 351. a 359. a 361. b
Teſtimonium *unius infirmum*, 390. b
Thales *Mileſius*, 174.
Thalli *hiſtoria*, 230. b
Thebanorum *par*, 165. a
Theodorus *Cyrenæus*, 71.
Theophraſti *Deus*, 181.
Thraſymenus, 66.
Tiberinus *Deus*, 256.
Tibia *in ſacris Cybelæ*, 204. b
Timæus *Platonis*, 182.
Timori *odium cognatum*, 283. b
Tinnitus *cymbalorum*, 202.
Tirunculi *Chriſt. initiati*, 96. b
Tireſias *cæcus*, 265. a
Tituli *beneficentiæ*, 68. b
Τολυπαι, 133. a
Tonitrus *& fulmini*, *origo*, 45.
Tormenta *verborum*, 279. b
Toroſi *errores maris*, 24. a
Tortuoſus, 23. b
Tot *omnibus ſeculis*, 39. b
Toti *homines*, 237.
Toto *orbi*, 108. a
Tropæa, 253. a
—— *victricia*, 253. 303. b
Tubera *Dianæ Epheſiæ*, 208. a
Tumor *indignationis*, 131.
—— *eloquentiæ*, 136. b
Turres *pro tropæis*, 253. b
Typhon, 195. a b
Tyrii *Herculis ætas*, 313. b

V.

Vacillator, 139. a
Vanitas *ſubtilior*, 139. b
Vana *ſuperſtitio Chriſtian.* 92. b
Vannus *in myſteriis Liberi*, 195. a
Vates *inſaniunt*, 278. b
Ubera *Dianæ*, 208. b 209. a
Uberius *& plenius*, 366. a
Velle *eadem & nolle*, 5. b
Venatrix *Diana*, 207.
Vendere *de indice*, 285. b
Venenum *Socratis*, 49. a
Veneris *& Martis adulterium*, 228.
—— *Iorum*, 227. a
Ventilari *fabulas*, 285.
Ventus *& flatus non veniunt ſub oculis*, 340.
Venus *friget ſine Libero & Cerere*, 190.
—— *ſauciata*, 226.
Verba *dimidiata tentare*, 11.
Verborum *tormenta*, 279. b
Ver *corporis*, 359.
Veribus *clauſa area*, 212. b
Veritas *favorabilis*, 388.
—— *obvia requirentibus*, 229. a

Verum *ineſt in incredibili*, 134.
Veſta *neſciens*, 260. b
Veſtales, 262.
Veſtigium, 16. b
Veſuvius *mons*, 362.
Vetuſtas *fanorum firmatrix*, 59.
Vexilla *caſtrorum & cantabra*, 303. a
Vicatim *ducere*, 246.
Vices *recurſantes*, 154.
Vicimus, 389. b
Viciſſe *cum alio*, 390. b
Vicit *quis*, 372.
Victimæ *inhumanæ*, 314.
—— *ſaginatæ*, 374.
Videre *in ſole*, 340.
—— *per quietem*, 69. b
Videri *nequit Deus*, 167. b
Vigiliæ *Chriſtianorum*, 78. b
Vindemia *temulenta*, 49.
Vino *ſtimulatur libido*, 100.
Vires *corporis ſine laboris exercitatione torpeſcunt*, 370.
Viri *fortes ærumnis incliti*, 370.
Viro *non licet fana quædam viſere*, 246. b
Virgines *deſponſatæ & deſtinatæ*, 251.
Virgulæ *ferreæ*, 212. a
Virtus *Dei ſemper præſens*, 339. b
Viſere *in totum fana quædam nefas*, 246.
Vitium *mimicum*, 354.
Vivimus *in ſinu Dei*, 344.
Ultra *ſolis vias*, 56. a
Umbræ *oberrant circa buſta*, 83. a
Uncti *lapides*, 20. b
Unda *lenis, mollis*, 22.
Unguenta *funerum*, 124. b
Univira, 248.
Volumen *Alexandri ad matrem* 191.
Voluptates *malæ*, 376. a
—— *ſpectaculorum*, 123. a
Vota *caſſa*, 117. b
Uri *febribus*, 119. b
Urbanitas *vocatur impudicitia*, 295.
Urbs, *Roma*, 56. a
Vulcanus *claudus*, 205. a
—— *ignis*, 181.
—— *omnium princeps*, 191.
Vulgi *voces in Deo appellando*, 170. b
Vultu *fatetur dolere*, 30. b

X.

Xenophanis *Deus*, 179.
Xenophon *Socraticus*, 182.
Ξόανα, 239.

Zarates, 323.
Zeno *Epicureus*, 386.
Zenonis *Deus*, 181.

FINIS.

INDEX
Eorum quæ tanguntur in notis
GRONOVII.

A.

Aberrat *longe à vicinia veritatis*, 296. b
Acceſſione *infamiæ maculare*, 322. b
Accuſativi *geminati*, 89. b
Ad *hirundinem ſiſtrum*, 193. b
Adſiſtit *his auctoritas*, 184. a
Æredituorum *cellulæ*, 261. b
Ælianus *reſtitutus*, 61. a
Æſtate *noſtri temporis maturuit veritas*, 388. a
Æſtuat *carcer*, 365. a
Ætnæ *montis & montis Veſui*, 362. b
Alias *diſputaturus*, 366. a
Ἀλίπεδον, 22. a
Aliquot *horæ*, 116. a
Alludit *æquor fluctus*, 25. b
Animamur *ſpem*, 388. a
Ἀρχιυπηρέτης, 17.
Arena *cedens molli veſtigio*, 17. a
Arena *ſumma ſpatiari*, 22. a
Ariſtoteles *in fine periodi & initio*, 180. b
Artes *ſordidæ*, 39. a
Aſini *cum Veſta vel Epona*, 290.
Aſſiduitatis *uſus*, 12. b
Ἀταλόφρονες, 10. b
Auctoritas *numinis*, 167. a
Averſus *& adverſus incedit Ja-*

Auſpicia *prima urbis Romæ*, 251. a
Autumna *maturitas*, 156. a

B.

Βάρβαρον τόλμημα *Chriſtiana religio*, 37. a

C.

Cæcæ *libidines*, 99. b
Canes *ad venandum*, 193. b
Capita *boum culta*, 291. b
Capti *Romani in Capitolio*, 57. a
Captivus *Deus Judæorum*, 105 b
Cellulæ *æredituorum*, 261 b
Certa *& falſa oppoſ.* 134. b
Certior *intentio reſponſionis fundatur*, 139. a
Cineres *& ſuprema*, 109. b
Civilia *& divina*, 127. b
Claritudo *ſolis nuſquam violatur*. 342.
Clatri, 214. b
Cognita, *plena*, 342.
Colere *pro imbribus*, 163. b
Conſcientiam *ſuam nemo decipit*, 297. b
Conſidere *audientem*, 36. a
Conſulte *diſputans*, 73. b
Contubernalis, 3. b
Convitium *mimi*, 355. a

—— *illuſtrata*, 371. b
Creare, 237. a
Creditur, 184. a
Cruor *Jovis Latiaris*, 219. b
Culpa *judicis*, 135. a
Curvum *litus*, 25. b
Cymbalum *alatum ſiſtrum*, 193. a

D.

Damnare *omnia*, 135. b
Damnum *ſepulturæ*, 357. a
De pro *in*, *ſpectare de libris*, 60.
Decurſa & *tranſacta*, 4. b
Dediti *à Deo Judæi*, 345. b
Degenerat *palmas*, 89. b
Dei *eſſe*, 372. a
Deo *dives*, 367.
—— *perire*, 356.
Deos *faciles habuerunt priores*, 51. a
Deſiderium *ſui relinquere*, 5. a
Deſtrui *à quo exſtructum*, 351. a
Detriumphati *Dii*, 255. b
Deus, *quum intelligantur Dii*, 171. a
—— *verus & ſolus*, 283. a
Dicere *Deo quæ aguntur*, 113. a
Diffunditur *via in plures*, 141. a
Dii *ab hoſtibus capti*, 105. b
Diluere *labem in lumine verborum*, 138. a
Dindyma, 203. a
Διοπετῆ, 237. b
Diſcurrens *Deus*, 107.
Diſpex, 194. a
Diſſilire *mundum*, 345. b
Divina & *civilia*, 127. b
Domus *eſt mundus*, 164. a
Dubia *incerta*, 36. b
—— *opinio diſſipatur*, 141. b
Dum *etiam pro etiamdum*, 57. b

E.

Ε'κτεταμένος τὼ χεῖρε, 304. b
Enallage *caſuum*, 369. b
Enervis *hiſtrio*, 379. a
Epona *vel Veſta cum aſinis*, 290.
Erectus *vultus*, 158. b
Error *auget numerum*, 335. a
Erroris *vulgaris eſt*, 346. b
Ε'σχατα σώματος, 109. b
Ε'τέρωθι εἰδέναι, 61. a
Et *hoc*, 36. b
Etiam *nunc*, *nonſcriptoris reſpectu*, *ſed materiæ*, 8. b
Evemerus, 188. b
Exardere *in cæcas libidines*, 99. b
Ex *oratione reprehendere*, 60. b
Expanſis *manibus orare*, 305. a
Exultare *gaudio*, 11. b

F.

Fabula *de re geſta*, 26. b
—— *mortua*, 166. a
Faciles *Deos habere*, 51. b
Factio *Chriſtianorum*, 75. b
Falluntur & *fallunt dæmones*, 274. b
Faſtidioſi *non ſunt Chriſtiani*, 334. b
Fata *vulnerum capere*, 306. b
Favillæ & *cineres Chriſt.* 109. b
Fax & *corona mortui*, 384. a
Feciales, 262. b
Fontium, *dulcis aquæ*, *maris nutrimen*, 349. a
Formare *ſimulacrum*, 238. b
Fortunæ *male creditur*, 376. b
Frater *Minucius Octavii*, 19. b

G.

Gentiles *probi in providentia divina*, 48. b

H.

Haud *improbe uſurpo*, 390. a
Hauſtus *cruoris*, 316. b

Hen-

I N D E X.

Hennæi *Cererem colunt munici-pem*, 52. b
Hiberni *olivitas*, 156. a
Horæ *notant breve tempus, bora-rum commeatus*, 115. b
Hoſtiæ *coronatæ*, 374.
Humana *corporis vitia*, 369. b
Humiles *contempti*, *ſed acidi ſuperioribus*, 334. a

I.

Iactatur, *æſtuat*, *fluctuatur*, 142. b
Jejunia *Chriſt. olentia*, 79. b
Ιεροφαντος *Serapidis*, 17. b
Illi, *adverbium*, 192. a
Illigari *facultatibus*, 145. a
Immerſi *vitiis*, 267. b
Imperiti, 184. a
Implens *ſtrepitum mortis*, 371. b
In *adoleſcentiæ conſpectum redu-ci*, 4. b
Inambulando *litore*, 15. b
Inania *Chriſtianorum*, 107. a
Incertum *ſortis*, 100. b
Inculcant *mures de ſimulacris*, 244. a
Inculcare, *docere*, 371. a
Inculta *& deſperata factio*, 76. a
Indigus, *ſeminudus*, 145. a
Inducunt *ſidera tempus*, 154. b
Indulgere *labori*, 41. b
Infeſtare *quem oderis*, 283. b
In *filios inerrare libidinem*, 327. b
Infinitus, *immenſus*, 169. a
[illegible]it *mare e liquore*, 43. a
In *ipſis mundi natalibus*, 51. a
In *lacu ſtatuæ Caſtorum*, 63. a
Innocentiæ *ætas*, 10.
Inpræſentiarum, 34 a
In *publicum mutus*, 83.
Inſitus *homo ſapientiam*, 144. a
Invidentes *ſcortorum licentiæ*, 295. a
Ipſe *ſocius* I. *ſolus*, 7. a
Iratus *Romanus ſprevit Deos*, 56. a
Irruere *aliquid*, 46. b
Iſidis *ſpicæ*, 194. a
Judiciis *hominum auctoritas pa-ratur*, 228. b
Iudicis *culpa*, 135. a
Jupiter *Princeps*, 171. a

K.

Καὶ ταῦτα, 36. b
Κυρίζοντες, 10. b

L.

Lavacra *marina ſiccant hu-mores*, 13. b
Legere *litus*, 26. a
Λειότατον αἰγιαλοῦ, 22. a
Lex *litoris & providentia*, 157. b
Libertas *remiſſa in ſæculo*, 359. b
Litore *inambulando*, 15. b
Litus *curvum*, 25. b
—— *legere*, 26. a
—— *liberum*, 21. b
Loquitur *Plato*, 350. a
Lucianus *illuſtratus*, 84. a

M.

Magnopere *niti*, 101. b
Majeſtas *rerum*, 167. a

Maurorum *Juba*, 236. a
Medicina *corporibus ex conficiendi celeritate*, 111.
Medium *ſpatium civitatis*, 15. b
Meliores *potius occumbunt*, 47. b
Memoria, *hiſtoria*, 60. b
Merita *virtutis aut muneris*, 188. b
Meſſis, *pro æſtate*, 155. b
Metus *poteſtatis regiæ*, 191. b
Mihi, *interpoſitum eleganter*, 36. a
Miliaria *tria ultra Oſtiam ad litus*, 16. a
Mimi *convitium*, 355. a
Miſerantes *eorum*, 87. a 286. a
Moles *mundi continetur & cingitur compage*, 108. b
Monſtra, *vel, portenta*, 107. a
Monſtruoſa *mira miracula*, 184 a
Montium *recta*, 158. b
Mors *eſt felicitas ſine notitia Dei*, 375.
Mortua *fabula*, 166. a

N.

Naſci *virum uxori*, 363. b
Nata *nobis pecua*, 368. b
Natales *culti*, 66. b 67. a
Nattæ, 39. a
Naturalis *ſermo*, 171. a
Navigatio, *materia ſermonis*, 26. b
Negotii *gratia contendiſſe*, 8. b
Νεφέλη & νέφος, 45. a
Nilus *amnis*, 163. a
Nomen *auditur Jovis Feretrii*, 221. b
—— *Deus*, 170. a
Nondum *Deus ſaxum eſt*, 241. b
Noſſe *poſtquam oderis*, 284. a
Nullus *unus*, 115. b
Numina *in mœnibus hoſtilibus venerati Romani*, 57. a
Νῦν, *de materia*, 8. b
Nunc, *pro non* vel *nec*, 259. b
Nutrimen *fontium*, 349. a

O.

Objices *petrarum*, 32. b
Obſequium *in cedendo*, 33. a
Odiſſe *quem timeas*, 283. b
Olentia *jejunia Chriſt*. 79. b
Omnium *primus*, *qui primus omnium*, 174. b
Ο'φθαλμὸς Δίκης παιδ' ὁρᾷν, 107. b
Oratio *ex obliqua in directam*, 138. b
Origenis *philoſophumena*, 101. b
Origo *incerta de diis*, 70. b
Oſtia *amœniſſima civitas*, 13. a
Ovidius *explicatus*, 27. b
Οὐκ εἶναι, 356. a

P.

Par, *diſpar*, 279.
Parricidium *fecit Romulus*, 251. a
Paucæ *horæ*, 117. a
Pejerare *Deos*, 70. a
Penitus *perorare*, 133. b
Penſare, 163. b
Pergere *ad mare*, 16. b
Periculo *quati*, 119. a
Perire *Deo*, 356.
Perſæus, 188. a
Φωνήεντα ἑπτὰ Serapidis, 17. b
Plerique, *pars veſtrum*, 279. a
Pœnitentibus *nobis credite*, 285. a
Porrectis *manibus orare*, 304. b
Poteſtas *Deorum*, 167. a
Præmium *nonniſi poſt experimentum*, 372. b

Præ-

INDEX.

Præſenſiſſe *aliquid*, 129. b
Præſentia *docent de futuris*, 117. b
Præſtare *pudorem mente*, 327. b
Princeps *Jupiter*, 171. a
Probare *vias univerſas*, 141. b
Pro *imbribus colere*, 163. b
Promiſce, 92. a
Prona *in terramque vergentia quum præcedat belluæ*, 149. a
Proximius, *verius*, 172. b
Ψηφὶς, σία, χωραμὺς, 28. b
Pudore *cenſemur*, 377. a

Q.

Quæ *omnia poſſidemus*, 368. b
Quati *periculo*, 119. a
Quid *oraculum*? 124. b
Quod *poſtulaverant* Romani initio belli, 255. b
Quod *ſciam*, 114. a
Quomodo *Deum violat, qui ſic placat?* 249. b

R.

Ραχίας λαλίστρος, 22. b
Ratio *illuſtrior*, *quo imperitior ſermo*, 146. b
Recta *& argutiæ oppoſ.* 134. b
—— *montium*, 158. b
Recurrere, *remordere*, 327. a
Redire *in præterita*, 4. a
Reges *Deos habuerunt priores*, 51. a
Regna *etiam iverunt ad ſuſcipientes omnium gentium ſacra Romanos*, 58. b
Rejicere *Deo munus*, 337.
Reſervari, 327. a
Reſolvi *corpus in auram*, 110.
Saitæ *Ægyptii colunt unum hominem*, 297. b
Sauciavit *Homerus Venerem*, 226. a
Saxum *præcipuum ad ſtatuas*, 242. a
Scire *& ſcrutari*, 40. a
Scita *ſapientium*, 188. b
Securus *Dei liberalitate*, 388. a
Senſibus *intimis implicatum* 4. b
Sentire *de divinis*, 146. a
Sentis *nondum*? 119. b
Serapis *in Portu*, 77. b
Serapidis *ſeptem voces*, 17. b
Seria *& joci*, 5. a
Sermones *caſtrenſes contubernalium*, 3. b
Serpunt *perditi mores*, 90. a
Servis *cur interdictum ſacris*, 247. b
Signata *Erigone inter aſtra* 223. a
Similiter *ac vero*, 185. b
Simplicitas, *ſinceritas*, 140. a
Sinceritas *amici*, 140. a
Si *potuerit*, 127. b
Sis *particula adjecta imperativo non placet Minucio*, 193. a
Solatia *rediviva*, 90. a
Spernere *iratos Deos*, 56. a
Spes *pavorem blanditur ſolatia*, 89. b
Spicæ *Iſidis*, 194. a
Σπιλάδις, 32. a
Statuæ *fratrum in lacu*, 63. a
Sua *materia fundavit terram pondere*, 42. b
Subducitur *nobis mortuus*, 256

Συναρπασμοῦ *exemplum*, 44. b
Syntaxis *ex ſenſu*, *non verbis*, 329.

T.

Taciti *locus adjutus*, 335. a
Tantum *eſſe rerum vocabula*, 182. b
Templa *auguſta numinibus & muneribus opulenta*, 67. b
Tenebris *intereſt Deus*, 343. b
Teſtis *devotio*, 65. a
Teutates *fruſtra jungitur Mercurio*, 54. a
Θεοπρεπὴς μορφὴ, 237. b
Θεὸς Theodorus *qui primo* Ἄθεος, 72. a
Timere *ante quam noſſe Deos*, 50. b
Tonans *Capitolinus*, 219. a
Tranſitus *innoxii tempeſtatum*, 157. a
Trivia *trinis capitibus & multis manibus*, 217.

V.

Vallis *in litore*, 26. a
Veratro *ſimili*, 185. b
Veribus, 214. a
Veritatis *perſpicua conditio mutatur per eloquentiam*, 134. a
Veſta *cum aſinis*, 290.
Veſtigium *molle*, 16. b
Via *diffunditur*, 141. a
Vice *ſacri obruere*, 314. b
Vices *tenebrarum & luminis*, 154. a
Victimæ *ſaginatæ*, 374. b
Viis *duabus ingredi*, 141. b
Vivere *magna*, 387. b
Unius *imperium*, 164. b
Voluit *illum homo*, *Deum eſſe*, 243. a
Ulterior *cinere*, 109. b
Utraverſus *incedit Janus*, 207. a
Ut *voluntaria eſt*? 44. a

FINIS.

VA1 1529795